

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBILEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- IŐıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŐBAŐ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Demet AKARÇAY ULUTAŞ, Dr. Öğr. Üyesi
(KTO Karatay Üniversitesi)

Hüsnünur ASLANTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi
(Kocaeli Üniversitesi)

Sema BUZ, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Jade Cemre ERCİYES, Dr. Öğr. Üyesi
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Miraç Burak GÖNÜLTAŞ, Doç. Dr.
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi
(Yalova Üniversitesi)

Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Ayten Kaya KILIÇ, Doç. Dr.
(Akdeniz Üniversitesi)

Sayra LOFTİ, Dr. Öğr. Üyesi
(Medipol Üniversitesi)

Sema OĞLAK, Prof. Dr.
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Pınar ÖZDEMİR, Dr.
(Sosyal Çalışmacı)

Semra SARUC, Doç. Dr.
(Anadolu Üniversitesi)

Kevser TARI SELÇUK, Doç. Dr.
(Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Zilan UĞURLU, Dr.
(Başkent Üniversitesi)

Fatih YAMAN, Dr. Öğr. Üyesi
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Rumeysa AKGÜN, Doç. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)

Hicran ATATANIR, Dr.
(Bağımsız Araştırmacı)

Emel COŞKUN, Doç. Dr.
(Düzce Üniversitesi)

Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)

Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.
(Ankara Üniversitesi)

Tahir Emre GENCER, Doç. Dr.
(Anadolu Üniversitesi)

Bekir GÜZEL, Dr. Öğr. Üyesi
(Hacettepe Üniversitesi)

Handan KARAKAYA, Doç. Dr.
(Fırat Üniversitesi)

Mahmut KAYA, Doç. Dr.
(Harran Üniversitesi)

Derya Kayma, Dr.
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Hatice Nuhoğlu, Dr. Öğr. Üyesi
(Kastamonu Üniversitesi)

Hilal ÖZCEBE, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Aslıhan Burcu ÖZTÜRK, Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Neşe ŞAHİN TAŞAĞIN, Dr. Öğr. Üyesi
(Maltepe Üniversitesi)

Tarık TUNCAY, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Ömer Miraç YAMAN, Prof. Dr.
(İstanbul Üniversitesi)

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)

Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)

Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)

Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)

Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)

Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)

Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)

Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Tank TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDITÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

(Bu sayıda İngilizce editörlüğü yapılmamıştır)

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 2

Ay/Month: Nisan

Yıl/Year: 2022

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini* ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also *TUBITAK ULAKBİM* and *Türkiye Atf Dizini* in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION

Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE

30.04.2022

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 339-358 ***Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği*** Burak ACAR
Hatice BOZKAFA
- A Qualitative Research on Causes and Experiences of Homelessness: The Case of Beyoğlu* Betül VURAL
Sena ÖNAL
Mısra GENÇ
Ömer Miraç YAMAN
- 359-385 ***Pandemi Döneminde Uygulanan Sosyal Destek Programı Üzerine Bir Durum Çalışması: Sakarya İli Örneği*** Salih ÜLEV
Ali Can YENİCE
- A Case Study on the Social Support Program Implemented During the Pandemic Period: The Evidence of Sakarya*
- 387-405 ***Barriers to Reporting Intimate Partner Violence (IPV) by Syrian Women Refugees: A Case Study of Syrian Women Refugees in Turkey*** Mawahib Khalil HASSAN
Özlem CANKURTARAN
- Suriyeli Kadın Mültecilerin Aile İçi Şiddeti Raporlamalarının Önündeki Engeller: Türkiye'deki Suriyeli Kadın Mültecilere İlişkin Bir Örnek Olay*
- 407-435 ***Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde Çalışan Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Perspektifi ve Alanda Yaşadıkları Sorunlar*** Halime CETE
Fatma KAHRAMAN
GÜNDÜZ
- Social Work Perspective of the Professionals Working in the Turkish Red Crescent Community Centers and the Problems They Experience in the Field*
- 437-462 ***Alkol/Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerin Tedavi Süreci ve Taburculuk Sonrası Gereksinimleri Üzerine Bir Araştırma: Ankara AMATEM Örneği*** Semra Gündüz TÜRKEŞ
Sema BUZ
- A Research on the Treatment Processes and Post-discharge Requirements of Individuals with Alcohol/Substance Use Disorder: Ankara AMATEM Case*

- 463-482 **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algularının ve Flört Şiddeti Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi** *Sayra LOFTİ*
An Investigation of Social Work Students' Perceptions of Gender and Dating Violence Attitudes in the Context of Various Variables *Aydın Olcay ÖZKAN*
Mervenur BABACAN
Özge AKDUMAN
- 483-508 **Aile ve Çocuk Mahkemelerinde Çalışan Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Uzmanlarına Bakış Açısının İncelenmesi** *Nurgül GÜRBÜZ*
Examination of the Perspectives of Professional Staff Working in Family and Juvenile Courts to Social Workers *Mehmet KIRLIOĞLU*
- 509-536 **Sosyo-Kültürel Entegrasyon ve Aidiyet: Ankara'daki Suriyelilerin Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme** *Hacı ÇEVİK*
Socio-Cultural Integration and Belonging: An Evaluation in the Context of the Experiences of Syrians in Ankara *Sema BUZ*
- 537-562 **Suriyeli Kadınlarla Yapılan Evliliklerin Medyadaki Görünümü: Sosyal Hizmette Savunuculuk için Bir Çağrı** *Nurgül CERTEL*
Media Reflections of Marriages with Syrian Women: A Call for Advocacy in Social Work *Reyhan ATASÜ*
TOPÇUOĞLU
- 563-576 **Yetişkin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gelecek Algıları** *Gülşay GÜNDÜZ EFENDİ*
Future Perceptions of Families with Adult Disabled Children *Ayşe ÖZADA NAZIM*
- 577-604 **Yaşlılara Evde Bakım Vermenin Bakım Veren Aileler Üzerindeki Etkilerinin Aile Kuramları Temelinde Değerlendirilmesi** *Gamze ÇAKIR*
Evaluation of the Effects of Home Care for the Elderly on Caregiver Families Based on Family Theories *Ömer Miraç YAMAN*
- 605-633 **Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Sığınmacıların İhtiyaçları ve Baskı Mekanizmaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme** *Gamze GÜNEŞ*
A Qualitative Evaluation of the Needs and Pressures Mechanisms of Disabled Asylum Seekers Victims of War in Turkey *Buğra YILDIRIM*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 635-652 ***Hortikültürel Terapinin Adli Sosyal Hizmet/Suç Alanında Kullanımı*** Selin KOÇAK
The Use of Horticultural Therapy in the Field of Forensic Social Work/Crime
- 653-668 ***Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Çocuğun Korunması: Olumlu Ebeveyn Becerilerinin Geliştirilmesi İçin Anne-Baba-Çocuk Müdahaleleri*** Zeynep TURHAN
Child Protection in Women Against Violence Cases: Mother-Father-Child Interventions to Develop Positive Parenting Skills
- 669-686 ***Fiziksel Engelli Anneler Arasında Emzirmeyi Destekleyen ve Bariyer Oluşturan Faktörler*** Ekin Dila TOPALOĞLU
Gül ERTEM
Factors Supporting and Barrier Breastfeeding Among Mothers with Physical Disabilities
- 687-705 ***İklim Mültecileri ve Sosyal Hizmet: Kriz mi Fırsat mı?*** Seda TOPGÜL
Okan BEYTAŞ
Climate Refugees and Social Work: Crisis or Opportunity?

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makale / Research Article

Evsizliğin Nedenleri ve Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma: Beyoğlu Örneği*

A Qualitative Research on Causes and Experiences of Homelessness: The Case of Beyoğlu

Burak ACAR¹, Hatice BOZKAFA², Betül VURAL³, Sena ÖNAL⁴, Mısra GENÇ⁵, Ömer Miraç YAMAN⁶

¹ Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, acarburak.tr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4765-3319

² Sosyal Çalışmacı, Çorbada Tuzun Olsun Derneği, haticebozkafa2098@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6442-6014

³ Sosyal Çalışmacı, betulvural98@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3052-904X

⁴ Sosyal Çalışmacı, sena_onall@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9312-1888

⁵ Sosyal Çalışmacı, misragenc25@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0388-1416

⁶ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

Başvuru: 25.08.2021
Kabul: 24.01.2022

Atıf:
Acar, B., Bozkafa, H., Vural, B., Önal, S., Genç, M. ve Yaman, Ö.M. (2022). Evsizliğin nedenleri ve deneyimleri üzerine nitel bir araştırma: Beyoğlu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 339-358. DOI: 10.33417/tsh.986870

ÖZ

Bu çalışmada evsiz bireylerin evsizleşme süreçleri, sokak yaşamında karşılaştıkları zorluklar ve gereksinimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Evsiz bireylerle yapılan araştırma için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup görüşmeler için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak İstanbul-Beyoğlu bölgesinde bulunan 20 evsiz erkek ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, evsizliğe neden olan faktörler ve evsizlerin karşılaştıkları zorluklar olmak üzere iki ana tema üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda kötü aile ilişkileri, ekonomik sıkıntılar, alkol ve madde kullanımı, psikolojik sorunlar ve cezaevi geçmişi gibi sebepler evsizliğin nedenleri olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte evsiz bireylerin sokakta yaşadığı süre boyunca güvenlik, barınma, gıda ve giysi temini, hijyen ve özbakım sorunları ve damgalanma problemleri ile karşı karşıya kaldıkları tespit edilmiştir. Evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik mevcut hizmetlerin ise sadece günlük yaşamlarını idame ettirmeye yönelik olduğu ve evsizlik sorununa süregelen bir çözümün ortaya konulamadığı saptanmıştır. Bu soruna yönelik kapsamlı sosyal politikaların ve evsizlerin çok boyutlu sosyal entegrasyonunu sağlamaya yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Evsiz, Evsizlik, Sokakta Yaşayan, Sokak

ABSTRACT

This study aims to examine the processes of homeless individuals becoming homeless, the difficulties they come across while living in the streets, and their needs. The qualitative research method was used for the research that has been conducted with homeless individuals. A semi-structured interview form had been prepared for the interviews and face-to-face interviews have been made with 20 homeless men in the Istanbul-Beyoğlu region. The data that have been obtained were evaluated on two main themes: the factors causing homelessness, and the difficulties that the homeless individuals face. As a result of the research, reasons such as bad family relations, economic problems, alcohol and substance use, psychological problems, and being in prison in the past have been determined as the causes of homelessness. In addition, it has been detected that homeless individuals face security, shelter, food, clothing, hygiene, self-care, and stigma problems during their life on the street. It has been determined that the existing services to meet the basic needs of homeless individuals are only for the maintenance of their daily lives, and a permanent solution to the problem of homelessness is yet to be put forward. It is recommended to develop comprehensive social policies to solve this problem and to create activities to ensure multidimensional social integration of the homeless.

Keywords: Homeless, Homelessness, Street People, Street

*Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 15.04.2021 tarihinde onayladığı "Evsiz Bireylerin Deneyimlerinin ve Kurumlarla İlişkilerinin Sosyal Hizmet Bağlamında İncelenmesi" başlıklı araştırmanın bir kısım verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Evsizlik olgusu ülkelere, kültürlere ve sosyal yapılara göre çok farklı şekillerde açıklanmakla birlikte genellikle belirli ve sürekli kalacak bir yerin olmaması şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla evsiz bireyler belirli (kesin) sınırlara sahip olmayan, kalacak mekân ve özel alanlardan mahrum kimseler şeklinde tanımlanmaktadır. Toplum bilimci olan Rossi (1989) evsizleri, bilinen geleneksel konutların haricinde; barınaklarda, hastanelerin bekleme salonlarında, sokaklarda, otobüs duraklarında veya terk edilmiş binalarda gecelerini geçiren kişiler olarak nitelendirmekte ve evsizliğin mekân ile ilişkisine vurgu yapmaktadır (Akt: Bostanoğlu 1993; s.154). Evsizliği, aile ve sosyal ilişkilerdeki sorunların bir sonucu olarak gören farklı nedensel yaklaşımlarda bulunmaktadır (İlhan ve Ergün, 2010, s. 81). Örneğin aile içi şiddet, evlilik sorunları, aile veya sosyal destek sistemlerinin yetersizliği gibi konular evsizliğin nedenleri arasında sıklıkla gösterilmektedir (Morris ve Strong, 2004, s. 223; Mallet, Rosenthal ve Keys, 2005, s.186; Embleton ve ark. 2016, s.437, Kore, Kiik ve Boswinkel, 2012, s.302). Rossi'de bu görüşü destekleyerek özellikle uzun dönem evsiz yaşayan kişileri, kazanma gücünü kaybetmiş, arkadaşlık ve aile ilişkileri yok olmuş sosyal ağları bozulmuş kişiler olarak tanımlamaktadır (Akt: Şan ve Küçük, 2018; s.197). Evsizliğin tanımının evin fenomenolojisi üzerinden inşa edildiği yaklaşımlarda bulunmaktadır. Öyle ki Somerville (1992, s.532) evsizliği, -tıpkı ev gibi- çok boyutlu ve ne demek istediğimizi tam olarak ifade etmeyen bir kavram olduğunu ifade ederek, her iki kavramı da ancak belirli bir nesnellik derecesi ile analiz etmenin mümkün olabileceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla Somerville evsizliğe getirilebilecek bir tanımın eve yüklenen ideolojik anlamla ilişkili olacağını kendince gerekçelendirmektedir. 1980'li senelerin ardından refah devletleri tarafından uygulanan neo-liberal politikaların etkisiyle yoksul bireylerin konut gereksiniminin kamudan özel piyasa mekanizmalarına devredilmesi evsizlik görünümünün artmasına sebep olduğu ilişkilendirilerek evsizliğe kentleş(e)me(me), nüfus artışı ve iktisadi tercihler çerçevesinde bir bakışın getirilebildiği de görülmektedir (Yılmaz, 2012; s. 272). Bunun yanında evsizliğe sosyal politika ve koşullar, kent yoksulluğu, göçmen ve mültecilik, iktisadi sorunlar, psikolojik problemler gibi pek çok farklı bağlamda tanımlamalar ve nedensellikler getirilebilmektedir. Birleşmiş Milletler ve ilişkili kurum/kuruluşlar (FEANTSA) tarafından kullanılan evsizlik tanımlarının ortak özellikleri ise şu şekilde ifade edilmektedir: *“sokaklarda yaşayan kişiler, açık alanlarda veya arabalarda; geçici acil barınma yerlerinde, kadın sığınma evlerinde, kamplarda veya ülke içinde yerinden edilmiş kişilere, mültecilere veya göçmenlere sağlanan diğer geçici konaklama yerlerinde yaşayan kişiler; ve gayri resmi yerleşim yerlerinde yaşayanlar gibi son derece yetersiz ve güvencesiz konutlarda yaşayan kişiler”* (OHCHR,2020). Evsizlerin birbirinden farklı tanımları (kronik, kayıp, gizli vb.) ve evsizliğe yönelik farklı tanımsal ve kuramsal yaklaşımlar bir yana tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de evsizler 1980'li yıllardan günümüze artış göstermiş ve evsizlik olgusu toplumsal bir sorun niteliğine ulaşmıştır (Özdemir, 2010, s.80).

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar incelendiğinde evsizlik kavramının ortaya çıkmasında pek çok faktörün etkili olduğu ve bu ülkelere göre farklılık gösterdiği belirtilmektedir. Kapitalist üretim ve tüketim anlayışının yoğun olduğu özellikle ABD, Kanada, İngiltere, Fransa gibi

gelişmiş ülkelerde evsizlik sorununun daha fazla ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında gelişmekte/gelişmemiş olan ülkelerde ise sosyo-ekonomik gelir yetersizliği, piyasaların değişmesi, madde bağımlılığı, göç, zihinsel rahatsızlıklar, aile yapısının dönüşümü, işsizlik, kentsel dönüşüm ve benzeri faktörlerin evsizleşme sürecinde doğrudan veya dolaylı şekilde etkili olduğu söylenebilir. Kırsal kesimden büyükşehirlere doğru yapılan göçün devamında meydana gelen kentsel yoksulluk, sıralanan bu sorunların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Toplumda meydana gelen mevcut değişim ve dönüşümler ayrıca kapitalist politikaların etkisi ile birlikte aile yapısı kötü yönde etkilenmiş, problemler çoğalmış, zayıflamış aile bağları ve ailede parçalanmalar meydana gelmiştir (Cılga, 2009; s. 10). Meydana gelen bu değişimler sonrası aile fertleri, sorunları kişisel olarak çözmeye çalışmışlardır. Tek başına çözüm üretmekte yetersiz olan aile üyeleri marjinal bir hayat tarzını tercih etmiş ve bununla birlikte evsizlik olgusu sosyal problemler içerisinde yer edinmiştir (Kaya-Kılıç ve Aslantürk, 2019; s. 419). Aile bireyleri arasında iletişimin eksik ve yetersiz olması, kişinin tecrübeleri, destekleyici olarak verilen hizmetlerin yeterli düzeyde olmaması, sosyal yoksunluk, yapılan kurumsuzlaştırma politikalarının ardından toplumun ihtiyaçlarının karşılanmaması, düşük ücretli konutların eksikliği ve benzeri sebepler kişileri evsiz durumuna düşürmektedirler (Akyıldız, 2017; s. 70-71). Evsizliğin oluşmasında etkili olan faktörler, ülkelerin toplumsal, iktisadi, kültürel ve sosyal yapısına göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle evsizlik olgusunun nasıl ortaya çıktığına ve nasıl tanımlandığına yönelik tek sesli söylemlerin gerçekçi ve nesnel olmadığı söylenebilir (Küçük, 2018; s. 518). Meneviş'e (2007; s. 6) göre de bazı Batı toplumlarında evsizlik kimi zaman bir tercih veya yaşam biçimi olabiliyorken, ülkemizde evsizlik problemi ekonomik yetersizlik ve sosyal sorunlar ile ilişkilendirilmekte ve evsizliğe sebep olan faktörler arasında işsizlik, yoksulluk, psikolojik rahatsızlıklar, engellilik, aile içi şiddet, boşanma, göç, doğal afetler, uyuşturucu veya alkol bağımlılığı yer almaktadır.

Evsizliğin nedenlerinin yanında evsiz bireylerin sokak deneyimleri de ülkelerin kültürel ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar gösterebilmektedir. Var olan deneyimsel farklılıklara rağmen sokakta yaşayan bireylerin ortak problemlerinin başında yiyecek temin etme ve barınma sorunları gelmektedir. Evsiz bireylerin yaşayabilecekleri ve uyuyabilecekleri bir evlerinin olmaması; ısınma, güvenlik ve sağlık gibi önemli gereksinimlerinin giderilmesi hususunda büyük problemler ortaya çıkarmaktadır. Evsizlerin temel problemi belirli bir bölgede yaşayabilmelerini engelleyen barınma sorunudur (Karaca ve ark., 2019; s. 507). İkametgahı belirli bir yerde bulunmayan evsizlerin takibi ve hizmet sağlayıcılar tarafından erişilebilmesi zorlaşmaktadır. Evsiz bireylerin yaşadıkları bir başka sorun ise dışarıda, açık bir alanda hayatlarını idame ettirmeleri sebebiyle tuvalet ve banyo gibi özbakım gereksinimlerini karşılamakta zorluklar yaşayabilmesidir. Ayrıca kişilerin günlük ve hareketli yaşam şekilleri gıda, giysi ve barınma gibi temel ihtiyaç malzemelerini edinme ve muhafaza etme noktasındaki en büyük engellerden birisidir (Karaca ve ark., 2019; s. 508).

Sosyal dışlanmaya maruz kalan evsiz bireylerden bir kısmı, yaşadıkları hayatın sebebi olarak kendilerini sorumlu tutmaktadır. Ayrıca bazı evsizler de alkol ve madde kullanımı sebebiyle

buldukları durumu hak ettiklerini düşünebilmektedir (Erbay, 2019, s. 43). Bu kişiler, görünülerinden dolayı insanlar tarafından restoran ve kafe gibi mekanlara kabul edilmeme durumuyla karşılaşabilmektedir. Bununla birlikte evsiz bireylerin genellikle kalmayı tercih ettikleri; istasyon, otogar ve cami avluları gibi alanlarda, evsizlerin bulunmalarına müsaade edilmemektedir (Türkiye’de Evsizlere Dair Rapor, 2011; s. 6). Sonuç olarak bu ve benzeri ötekileştirici ve dışlayıcı tutum ve davranışlar evsiz bireylerin toplumdan ve ailelerinden uzaklaşmasına, kendilerini izole etmesine, diğer kişilerle çok fazla etkileşim halinde bulunmama neden olabilmektedir (Işıkkhan, 2006; s. 40).

Evsizlerin yaşadığı bir başka sorun ise kayıt dışı olan bu kişilerin oy kullanma, emeklilik, sağlık, eğitim ve benzeri olanaklardan yararlanamamasıdır. Ayrıca pek çok alanda evsiz bireyler sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmaktadır. Karasal iklimin yaşandığı bölgelerde ise evsizlerin yaşadıkları en önemli problemlerden biri de ısınma problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk hava koşullarının süregeldiği kış mevsiminde evsiz bireyler, sokaklarda zor koşullarda yaşamaya çalışmaktadır. Kendine kısa süreli bir barınma yeri bulamayan veya devlet kuruluşları tarafından tahsis edilen barınaklarda kalamayan evsizler, soğuk hava koşullarının zorluğu sebebiyle ölüm riskiyle veya hastalıklarla karşı karşıya kalabilmektedir (Raoult 2001, s.77). Evsizlik, bir sağlık sorunu olarak tanımlanmamakla birlikte birçok sağlık sorununun ortaya çıkmasında hem doğrudan hem de dolaylı etkisi vardır (Parker ve Albrecht 2012, s.279). Evsiz insanlar kötü fiziksel durumları ve hijyen eksikliği nedeniyle enfeksiyonlara yatkın olabilmektedir. Ayrıca evsizlik sadece etkilenen bireylerin sağlığına zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda tüberküloz, HIV/AIDS gibi hastalıkların genel nüfusa yayılmasına da neden olabilir (Gutierrez ve ark. 1998, s.488). Evsizlik yaşayan birçok insan, resmi (örneğin, barınaklar veya yarı evler) veya gayri resmi (örneğin, kamplar veya terk edilmiş binalar) toplu yaşam ortamlarında yaşıyor ve temel hijyen malzemelerine veya duş tesislerine düzenli erişime sahip olmayabilir. Evsiz bireylerin hijyen koşullarından uzak olması ve bağışıklık sistemlerinin düşüklüğü de göz önüne alındığında hastalıktan yüksek oranda etkilenen kırılgan bir grup olarak kabul edilmektedir. Ancak bunun yanında belirli bir mekânda uzun süre bulunmalarının zorluğundan dolayı bulaş riskini artırma noktasında bir halk sağlığı sorunu olarak da görülebilmektedir (Tsai ve Wilson, 2020, s.186). Bununla birlikte uzun bir süre yaşamını sokakta geçiren evsiz bireyler, sokak koşulları sebebiyle kendi akranlarına göre hayatlarını daha erken bir yaşta kaybedebilmektedir (Yeter, 2018; s. 38). Evsizlik alanında ortaya konulan araştırmaların bir kısmında evsiz bireylerde psikolojik rahatsızlıkların mevcut olduğu belirtilmektedir. Bu bireyler için alkolizm ve madde bağımlılığı büyük bir sorun teşkil etmektedir (Hope ve Young, 1986; Akt: Özdemir, 2010; s. 84). Evsizlerde psikiyatrik rahatsızlıklar ve madde kullanım bozukluğunun yüksek düzeyde görülmesi, evsizlik sorununun hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan evsiz bireylerin yaşadıkları fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların yanı sıra sokakta fiziksel veya cinsel istismara maruz kaldığı bilinmektedir (Christensen ve ark. 2005; Tyler ve Cauce, 2002). Ülkemizde evsizliğe ve evsiz bireylere yönelik bilimsel alanda yapılan saha çalışmaları sınırlı, toplumsal alanda evsizlere yönelik farkındalık az ve evsizlere yönelik uygulanan hizmet modelleri ciddi anlamda

eksiklikler içermektedir. Bu çalışma ile evsiz bireylerin evsizleşme süreçlerinin, sokak yaşamında duydukları gereksinim ve yaşadıkları zorlukların tespit edilerek literatüre kazandırılması ve bu alanda yapılması muhtemel uygulama örnekleri ve sosyal politika faaliyetleri için güncel veriler üretmek var olan durumun amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evsizliğin sebepleri ve sokak deneyimlerinin derinlemesine öğrenilmesi amaçlanarak bu araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma kısaca, olguları bulunduğu çevre içerisinde bütüncül bir yaklaşımla anlamayı ön plana çıkaran bir araştırma türüdür (Yıldırım, 1999, s.10). Araştırmada evsiz bireylerin evsiz olmanın anlamı ve sokakta yaşamının deneyimine odaklanmasından dolayı nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen benimsenmiştir. Fenomenolojik desenli çalışmalar; birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamını ve özelliklerini keşfetmeyi hedefler (Creswell, 2013 s.77).

Örneklem Grubu

Evsizlik alanında hizmetler yürüten 'Çorbada Tuzun Olsun Derneği' ile iletişime geçilmiş ve dernekten hizmet alan evsiz bireylere ulaşılmak istenmiştir. Araştırmaya hız ve pratik kazandırması, evsiz bireylerin hareketli ve değişken mekânsal durumlarından dolayı erişimin zorluğu nedeniyle amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.141). Çalışmayı gönüllü olarak kabul eden 20 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Katılımcılara; araştırmanın amacı ve soru formları hakkında bilgi verilerek, gizlilik ilkelerine dikkat edileceği ve sadece gönüllü katılımının esas alınacağı hakkında bilgilendirme yapılarak, yazılı onam alınmıştır. Görüşme sırasında ses kaydını onaylayan katılımcılardan ses kaydı alınmıştır. Görüşmeler Covid-19 salgını ve evsiz bireylerin istekleri doğrultusunda açık alanlarda yapılmıştır. Fiziksel şartların yeterli olmaması görüşme sürelerini etkilemiştir. Görüşmeler ortalama yarım saat sürmüştür.

Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ve sosyo-demografik (yaş, cinsiyet, ikamet, eğitim, medeni durum, sosyal güvence, vb.) soru formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı, katılımcılara görüşmenin gidişatına göre belirli soruları sormayabilir veya mevcut olan sorulara ekleme yapabilir (Türnüklü, 2000; s. 547). Bu sebeple evsiz bireylerin yaşantılarına yönelik duygu ve düşünceleri, sokak yaşantıları hakkında detaylı bilgi elde edilmesi ve bu bilgilerin derinlemesine analizi yapılabilmesi amacıyla çalışmamızda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılara görüşme ile ilgili bilgilendirme yapılarak yazılı onam alınmıştır.

Veri Analiz Yöntemi

Katılımcılardan 9 saat 29 dakikalık ses kaydı ve 64 sayfalık transkript elde edilmiştir. Elde edilen veriler detaylı şekilde deşifre edilmiş ve araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Bu kodlardan ortak kategori oluşturularak ana temalar belirlenmiştir. Verilerin analizinden önce araştırma sorularından ve görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak bir çerçeve oluşturabilmesine ve verilerin tematik çerçeveye göre işlenmesi imkân sağlaması açısından betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.256; Bellibaş, 2018, s. 513).

Sınırlılıklar

Yapılan saha çalışması esnasında, evsiz erkek ve kadın bireyler ile görüşme yapılması hedeflenmesine rağmen görüşülen evsiz bireylerin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Evsiz kadın bireylere ulaşılamamasına sebep olarak; sayıca az olmaları, sokaktaki güvenlik riski sebebiyle kendilerini toplum içerisinde gizlemeleri ve ülkemizde kadınlara yönelik koruyucu-önleyici hizmetlerin erkeklere oranla daha fazla olması sayılabilir. Ayrıca kapalı alanda yapılması planlanan görüşmeler, yaşanan pandemi süreci sebebiyle açık alanda yapılmak zorunda kalmıştır. Açık alanda yapılan görüşmeler ise ortam koşullarının sağlıklı olmamasından dolayı az sayıdaki görüşme hedeflenen sürenin daha altında gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Evsizlik, geçmişten günümüze artarak meydana gelen toplumsal bir sorun niteliği taşımaktadır. Evsizlik sorununun ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olduğu ve sokak yaşamı boyunca evsiz bireylerin pek çok farklı boyutta zorluklarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerle birlikte, araştırmamızın amacına uygun olarak, evsizliğin sebepleri ve evsiz bireylerin sokakta karşılaştıkları zorluklar şeklinde iki ana tema ve alt temalar belirlenmiştir.

1. Evsizliğe Neden Olan Faktörler

Araştırma sürecinde görüşme yapılan evsiz bireylerin çoğu, sokakta yaşamaya başlama sürecini; aile ilişkilerinin kötü olması, maddi sıkıntılar, alkol veya uyuşturucu madde kullanımı, psikolojik sorunlar ve cezaevi geçmişi bulunması gibi sebeplerle açıklamıştır.

1.1. Aile İçi İlişkiler

Evsizliğin oluşmasında etkili faktörlerden bazıları aile yapısındaki değişimler, aile içi şiddet, anne veya babanın vefat etmesi ve boşanmadır. Bu faktörlerden herhangi birinin meydana gelmesinden sonra yaşanan farklı sorunlar, bireylerin evsizlik problemi ile karşı karşıya kalmasına neden olur. Görüşme yapılan katılımcıların bazıları, ebeveynlerinden biri veya her ikisinin ölümünden sonra evsiz kaldığını ifade etmiştir.

“Valla ben de bilmiyorum bir anda oldu ya, işte eşimden boşandıktan sonra hani zaten anne babam da vefat etti gidecek yerimde, kimsem yoktu öyle böyle derken.” (K-17, 33)

“Sokakta kalmadan önce güzel bir hayatım vardı. Ama ağabeyimle, anne baba yok. Anne baba olsaydı belki böyle bir şeyler olmazdı... Tabii evlenmeden önce de o zaman anne baba sağdı tabii. Annem 2015’te vefat etti, babam da 2012’de vefat etti o zamana kadar. Baba öldü anne de vefat ettikten sonra işte aynı evde durulmuyor yani.” (K-15 36)

Bazı zamanlar ebeveynlerden birinin ölümü sonrasında, anne veya baba ikinci evliliğini yapar. İkinci evlilik, bireyler için üvey anne ya da baba ile uyum sorunlarının yaşanmasına neden olur. Katılımcıların bazıları ise üvey anne-babalarının kendilerini evde istememeleri nedeniyle evden ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

“Şimdi ben 2013’te en son annemi kaybedene kadar zaten onların evde ailece yaşıyorduk biz, anneyi kaybettikten sonra babam tekrar evlendi yani gelen insanda beni istemediğinden dolayı ben 2013’ten beri dışarıdayım.” (K-14, 51)

“Valla ben on altı yaşındaydım, on altı yaşında memleketten çıktım babamın cebindeki parayı da aldım, kaçtım. Babam derken, üvey babam ben zaten anlaşılamıyordum, sevmiyordum da, şey de vardı darp da yapıyordu, eli uzundu böyle tokat atıyordu... Ağabeylerim var hepsi ayırıyordu ben en küçükleri olduğum için onların yanında bir ben kalmıştım. Ya ben de o hayatı, ya onu belki bir gün öldürecektim. Ya kaçmayı daha çok şey buldum kendim de anneme de zaten bu yüzden kızgınım.” (K-1, 43)

Evsizliğin temel sebeplerinden biri olarak ifade edilen boşanma faktörü, katılımcıların da sokakta yaşamaya başlamasının temel sebeplerinden biri olduğu anlaşılmıştır. Boşandıktan sonra maddi ve manevi pek çok yönden zarar gören bireyler, evlerini ve ailelerini terk ederek sokakta yaşamaya başlamaktadır. Görüşme yapılan evsiz kişilerden biri, iki senedir sokakta kaldığını, sokakta kalmaya başlamadan önce güzel ve mutlu bir evliliği olduğunu ancak eşiyi boşandıktan sonra sokakta kalmaya başladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Çok düzgündü, orijinaldi hem de parayı da kazanıyordum. Ailemle birlikte kalıyordum. Karımı, hanımımı, benim eşimi babacığım onun sigortasını ödedi benim hanımımın on iki sene. Ondan sonra babamın emekli şeyi doldu. Benim bir babamın arkadaşı huzurevi açtı Edime Uzunköprü’de. Bu kadın orada çalışmaya başladı. Ondan sonra bu kadın bozuldu. Orayı yapan acayip almış kalitesiz karaktersizleri. Ben dedim çalışmayacaksın burada olay bu.” (K-11, 50)

“Direkt olarak sokakta yaşantım şöyle oldu, eşimden ayrıldıktan sonra ben kendimi dışarıya vurdum. Daha önce benim güzel bir ailem vardı. Yirmi üç seneye yakın bir evlilik hayatım geçti.” (K-9, 42)

K-13 ise eşinden boşandıktan sonra aynı zamanda çocuklarıyla da ilişkilerinin bozulmasının ardından sokakta kalmaya başladığını şöyle belirtmiştir:

“Ben cezaevindeydim ben ama şöyle kendimi boş bir insan zannediyorum boş boş. Kimsesiz bir insan olduğum için. İki seneden beridir bu sokaktayım... Çok iyiydim yani çok iyiydim ama şu anda boş hissediyorum kendimi. Boş görüyorum kendimi... Ya eşimden boşandım, çocuklarımla boş kaldım. Kendimi boş gördüm yani.” (K-13, 57)

Görüşme yapılan kişilerden biri olan K-12 isimli katılımcı, yaklaşık beş altı aydır sokakta yaşadığını söylemiştir. Sokakta yaşamaya başlamadan önce ailesiyle birlikte olduğunu ancak ailesiyle arasında meydana gelen sorunlar sebebiyle ailesi tarafından evden kovulduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Evde huzur olmayınca ne olacak yaşantı mı olacak... Tabi önceden kalıyordum. Aram açıldı. Bir gün gittim bir gün gitmedim. Şimdi temelli gitmiyorum. Ailemle anlaşamadım ya işte ne biliyim ben yani problemler yaşadık işte. Beni evden kovdular.” (K-12, 44)

Katılımcılardan bir diğeri de, yıllardır ailesi ile arasında sıkıntılar olduğunu, çocukluğunu hiç yaşayamadığını, aynı zamanda eşiyle de aralarında karşılıklı problemlerin olduğunu ve eğer gerçekçi olsalardı bu halde olmayacağını şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben hiç çocukluğumu yaşamadım yani gülmedim yani hiç. Ezildim yani. Ailemle biraz sıkıntılarım var. Yani Allah gerçeği sever Allah. Kuldan saklanıyor, Allah’tan saklanmıyor. Ailemle bir sıkıntım var benim. Gidemiyorum yani iki senedir ailemin yanına gidemiyorum. Eşim biraz problemlidir. Biraz ‘şeydir’ yani. Bende de hata var onda da hata var... Valla yıllardan beridir hiç evim olmadı İstanbul da. Otel param olsa otele giderim. Param olmazsa mezarlıkta yatarım. Ya benim hayatım hep sokakta geçmiş abla.” (K-5, 50)

K-19 ise annesi tarafından yetiştirme yurduna bırakıldığını söylemiş ve yetiştirme yurdundan ayrılmasının ardından sokakta yaşamaya başladığını şöyle dile getirmektedir:

“Ben annem beni yetiştirme yurduna verdi. Ben yuvalarda büyüdüm. Yani yetiştirme yurtlarında büyüdüm. On sekiz yaşını doldurduğun zaman çıkartıyorlar. Devlet zaten kendine geldiğin zaman herhangi bir iş bulabilirsin diyorlar, çıkartıyorlar belli bir yaştan sonra. Sokaklarda da kaldım tabi kaldım yani. Yurttan çıkınca tabi gidecek yerim yok çaresiz kaldım. Baya kaldım sokaklarda... Tabi tabi tabi yurttan çıkınca yani gidecek yerim yok, çaresizim yani, mecbur kaldım yani, dışarılarda kaldım yani.” (K-19, 58)

1.2. Ekonomik Sebepler

Bireylerin sokakta yaşamaya başlamasına sebep olan faktörlerden bir diğeri de maddi yönden oluşan sorunlar ve işsizlik problemidir. Görüşme yapılan evsizler maddi anlamda geçim sıkıntısı çektikleri için evlerinden ayrılıp sokakta yaşamayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca görüşülen evsiz bireylerin çoğu sürekli ya da düzensiz işsiz durumundadır.

K-3, pandemi dönemiyle birlikte maddi anlamda sıkıntı çekmeye başladığını ve otel parasını ödeyemediği için sokakta kalmaya başladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Otelde kalıyordum parayla. Otelde kalıyordum öyle çalışıyordum. Yani hayat güzeldi ama bu pandemi girince... Valla biraz zor oldu yani. Yani çalışamayınca cepteki paramda kısıtlı olunca otele de gidemedim. Yani otele gitsem her akşam otuz lira verecektim. Onu işte ilk önce hastanenin aciline gittim. Acilde koltuklarda kaldım. Hastaneden kovdular bizi kalma dediler. Cerrahpaşa da kalma dedi. Sonra Samatya hastanesine gittim. Acilin arkası emar bölümü var orada kalıyordum.” (K-3, 58)

Görüşme yapılan bir diğer evsiz de pandemiden önce dönem dönem sokakta yaşadığını ancak pandemiyle birlikte süregelen hale geldiğini şöyle anlatmaktadır:

“İşte daha çok kötü durumlara da düştüm. Sokaklarda falan kalmaya başladım. Yani bir ara toparlayayım dedim yine olmadı. Şu bu derken korona yılı geldi zaten geçen sene. O daha da berbat oldu. O da tam üstüne yani çok kötü bir duruma soktu beni.” (K-6, 51)

K-19 da yaşamış olduğu çeşitli maddi sorunlara bağlı olarak geçinememeye başladığını ve daha sonrasında sokakta kalmaya başladığını ifade etmiştir.

“Ya işte çalıştığım halde yani o zaman ayakkabıcı da bile çalışıyorduk. Ya geçinemiyordum yani, yetinmiyordum yani. Otellerde kaldım. Aldığım para otellere bile yetemiyordu. Kendime otel... Şeyde kaldım yani sokaklarda geçirdim yani.” (K-19, 58)

1.3. Alkol ve Madde Bağımlılığı

Araştırma sürecinde görüşme yapılan evsiz bireylerden bazıları, alkol veya madde bağımlılığından dolayı evsiz kaldıklarını ifade etmiştir. Alkol ya da madde bağımlılığı beraberinde fizyolojik, psikolojik ve sosyal bakımdan pek çok olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. Alkol ve madde bağımlılığı, evsiz bireylerin sokakta yaşamalarına sebep olan bir faktör olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda evsiz bireylerin sokakta karşılaştıkları zorluklardan biri olarak sayılabilir.

Görüşme yapılan evsiz bireylerden biri, babası vefat ettikten sonra ailesinin dağıldığını, bu yüzden evi terk ettiğini ve sonrasında da uyuşturucu kullanmaya başlayarak sokaklarda yaşamaya başladığını söylemiştir.

“Valla işte önceden ben zaten okul okuyordum. Güzel bir yaşamım vardı. Güzel bir hayatım vardı. Evet, o zaman işte ailemle birlikte kalıyordum. İşte babam öldükten sonra biraz aile şeyi dağıldı yani. Aileden ayrıldım. Evet, aile biraz dağıldı. Ondan sonra İstanbul’a geldik. İstanbul’da biraz çalıştık. Ondan sonra uyuşturucu batağına düştük, kurtulana kadar. Ondan sonra işte böyle sokakta kaldık... İşte vallahi pek iş bulamıyordum. Biraz zor iş bulmak.” (K-16, 36)

Bir diğer evsiz birey de çocuğu vefat ettikten sonra kendini boşlukta hissettiğini ve bunun sonucunda da alkol kullanmaya başladığını belirtmiştir. Eşi ve ailesinin alkol kullanımını hoş karşılamadığını, bu yüzden eşinden ayrıldığını daha sonrasında da sokakta kalmaya başladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Gündüz alkol içmeye başladım... Güzel bir işim vardı. Çocukta vefat edince ben de devamsızlıktan gidemedim işe alkolün yüzünden. Beni çıkartmak istediler. Çıkarttılar da yani... Ayrıldım ben. Eşim beni çekemedi. Niye onlar sofi olduğu için namazında niyazında çekemedi beni alkolden ayrıldık...” (K-4, 49)

1.4. Psikolojik Sorunlar ve Cezaevi Geçmişi

Araştırma sürecinde görüşülen evsiz bireylerden bazıları, evsiz kalmadan önceki hayatlarında cezaevine girdiklerini ve bu durumun onların psikolojilerini aynı zamanda sosyal hayatlarını da olumsuz anlamda etkilediğini belirtmiştir. Görüşülen evsizlerden biri de çocukluk travmaları ve yaşadığı psikolojik sorunlar sebebiyle sokakta yaşamaya başladığını ifade etmiştir.

Katılımcılardan K-7, haksızlığa uğrayarak cezaevine girdikten sonra yaşadığı psikolojik bunalım nedeniyle sokakta kalmaya başladığını şöyle ifade etmiştir:

“Ya işte ben on yedi yaşındaydım açık öğretim endüstri meslek motor bölümü okuyordum. Ya istesek de istemesek de başımıza bir olay geldi. İşte onun yüzünden sekiz yıl cezaevine yattım, çıktım. Cezaevinden çıktıktan sonra tabi insan hayata yeniden başlıyor. Sonuçta zaten bir sabıkan işliyor. Psikolojik olarak dışarıya alışmaya çalıştım. Dışarı çıktığımda ise herhangi bir şey yok yani yapacak kendini bir boşlukta hissediyorsun. Hani bir azim bir mücadele içeride insan düşünüyor dışarı çıktığında güzel bir hayatım, düzenim, geleceğim olsun diye düşünüyor ama hayat şartları maalesef el vermiyor... Cezaevinden çıktıktan sonra psikolojik olarak kendimi toparlayamadım.” (K-7, 29)

Katılımcılardan K-2, çocukluk travmaları olduğunu ve sürekli iniş çıkışlar yaşadığı için travmaları ile baş etme noktasında başarılı olamadığını söylemiştir. Bu faktörlerin sokakta kalmaya başlamasında başat faktörde şu şekilde ifade etmiştir:

“Maalesef benim içimde yaşamış olduğum süreç, bu çocukluğum ve gençlik dönemlerimde yaşamış olduğum süreçler ve benim bilinçaltıma artık yerleşmişti. Bu bağlamda beni sokağa düşüren etkenler mi dedin işte bu süreçte devamlılık sağlayamadığım için devamlı gelgitlerle medcezirlerle boğuştuğum için devamlı bu travmaların içinde bir girdap, travmaların oluşturduğu bir girdap, anafor içinde çırpındığım için maalesef başarılı olamadım ve sonuçta harca borca girdik. Ve borcumu ödeyemedim borçları ve sokağa düştüm.” (K-2, 64)

2. Evsizlerin Karşılaştıkları Zorluklar

Katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde evsiz bireylerin sokakta karşılaştıkları zorlukların güvenlik, barınma, gıdaya erişim, mevsimsel zorluklar, giysi temin etme, kişisel hijyeni sağlama, güvenlik görevlileri ile zor durumda kalma, iş bulmada zorluk çekme, insanlar tarafından etiketlenmeye/dışlanmaya maruz kalma ve yapılan yardımların niteliksizliği olduğu tespit edilmiştir.

2.1. Güvenlik Sorunu

Evsiz bireylerden alınan veriler doğrultusunda; geceleri sokakların تنها olması, güvenlik görevlilerinin olmaması ve diğer kimselerin evsiz bireylere hangi amaçla yaklaştıklarının bilinmemesi, evsiz bireylerin güvenliklerini sağlama noktasında sorun yaşamalarına sebep olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğu (n=18) güvenliklerini sağlama konusunda zorlandıklarını ifade etmiştir.

“Sokağın zorlukları gece polis olmaması yani polis yok burada Allaha emanet bir şey oluyor insan o yüzden ben yani kapalı yerleri tercih ediyorum. Hastanedeyken güvenlik kamerası var güvenlik var” (K-3, 58)

“Güvenlik asla olmuyordu yani korkuyordum yani geceleri çok korkuyordum yani bir farenin bir tıkr tıkr etmesinden bile korkuyorum gözümü açıyorum uyuyamıyordum” (K-19, 58)

“İster istemez yani insan ne ne maksatla gelmiş bana ne maksatla yanıma oturmuş anlayamıyorsun ki” (K-18, 40)

“Yatıyorsun ama tedirgin yatıyorsun yani acaba bir şey mi olacak biri gelip kafana bir şey mi vuracak” (K-14, 51)

Katılımcılar, güvenlik konusunda sorun yaşamalarının başlıca sebebi olarak ise madde kullanan kişilerin riskli davranışları olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yapılan görüşmeler sonucunda bir diğer güvenlik endişesi olarak, ülkemizde bulunan yabancı uyruklu kişilerin varlığı güvenlik sorununun sebebi olduğu tespit edilmiştir.

“Uyuşturucu madde kullanan insanlar var maalesef e bide bu Suriye’den gelen insanlar var e ne biliyim bu yabancı insanlar var mesela onlarda kendilerini bırakmış sokağa yani kimin ne olduğunu bilmiyorsun İstanbul büyük bir yer yani herkes burada üç kişi beş kişi bir araya geldi mi bir insana ister istemez komplo yapıyorlar yani” (K-7, 29)

“Düzensiz göçmenler var onlar yani çoğunluk olup insanı koymaya kalkıyorlarmış ya da sokaklar da yaşayan tinerciler baliciler” (K-3, 58)

Yapılan saha çalışmasına göre evsizlerin güvenlik sorununu gidermek amacıyla kalabalık mekanlarda ve daha çok görülebilir yerlerde kalmayı tercih ettikleri saptanmıştır. Buna bağlı olarak katılımcıların güvenli olarak gördükleri yerler ise hastane ve hastane bahçeleri, emniyete yakın bölgeler, otobüs durakları ve camiiler olduğu tespit edilmiştir.

“Güvenli yerlerde uyumayı oturmayı tercih ediyorum... Genellikle hastaneler işte, duraklar, böyle güvenliklerin karşı banklar, böyle emniyete yakın yerler” (K-7, 29)

“Benim en çok yattığım yer hastane bahçesi orayı da güvenli hissettiğim için yani orda ben parkta yatmam ben Bağcılar Devletinde Yedikule Göğüs’ün bahçesinde yatıyordum geceleri. O niye orda yatıyorsun gece orda insan çok çünkü sana zarar veremeyecek yani orda zarar

verme şansı yok ama bir parkta zarar verme şansı var sana. E sen dalmışın adam gelmiş orda kafası iyi kafana bir tane şişe vurdu veya bir taş vurdu öldürdü seni kim görecektir ama hastane bahçesi veya bir yanı böyle toplumun kalabalık olduğu yerde yatmak daha farklı bir şey sessiz ıssız bir yerde yatmak daha sıkıntılı” (K-14, 51)

2.2. Barınma Sorunu

Yapılan saha çalışmasıyla evsiz bireylerin yaşadığı zorluklardan bir diğeri ise barınma problemidir. Evsiz bireylere yönelik kalıcı bir barınma hizmetinin bulunmadığı bununla birlikte evsiz bireylerin barınma noktasında zorluk yaşadıkları gözlemlenmiştir.

“Sokakta kalan insanın en büyük sorunu barınma sorunu. Ondan sonra zaten geliyo barınmanın ötesinde bir banyosu ne biliyim temiz bir elbise olayı elbise giymek rutin şeyler yani” (K-10, 62)

Kimi evsiz bireyler barınma ihtiyaçlarını gidermek amacıyla barınaklara gitmelerine rağmen burada da sorunun devam ettiğini belirtmiştir. Bu sorunun devam etmesinde etkili olan faktörün, bir evsize yönelik diğer evsiz bireylerin tutum ve davranışları olduğu görülmüştür.

“Barınma yerleri var, yok değil. Ama abla esrarcısı var eroincisi var bak daha bundan 15-20 gün evvel bu Kağıthane de abinin bir tanesi iki kişi yatıyormuşlar tutuyo yanındaki içki içiyor. Kafasına şişe vururken Kağıthane’de otelden aşağı atlıyor” (K-18, 40)

2.3. Gıda ve Giysi Temin Etme Sorunu

Katılımcılar, gıdaya erişimin barınma problemi kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. Kimi evsiz bireyler gıda ihtiyacını dernekler aracılığıyla karşılayabildiklerini, kimileri ise gün boyu gıda temin etmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

“Askıda simit asarlardı mesela saatlerce o simidi beklediğim zamanlar oldu çöplerden yemek buldum çöplerden yemek yedim ben” (K-9, 42)

“Şöyle yani sokakta kaldığım için yani şey yapamıyordum kendime bakamıyordum yani, yani bayadır açlıkta şey yapıyorduk yani karnımı doyuramıyorduk yani” (K-19, 58)

Katılımcılar temel ihtiyaçlardan biri olan giyinme ihtiyacını karşılama noktasında birtakım sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Evsiz bireyler kıyafet ihtiyaçlarını, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları aracılığıyla karşıladıklarını ifade etmelerine rağmen bu yardımların yeterli düzeyde olmaması, evsiz bireyler açısından ayrı bir sorun niteliği taşımaktadır.

“Kıyafet mesela uzun süreli istesen de istemesen de yani olmadığı zaman mecbur giymek zorundasın tabi bu da insanda rahatsızlık veriyor kaşınma oluyor ne bileyim rahatsızlık veriyor duş alamıyor insanlar” (K-7, 29)

2.4. Mevsimsel Zorluk

Yapılan görüşmeler sonucunda evsiz bireylerin yaşadıkları zorlukların mevsimsel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yazın hava şartlarından dolayı sokakta kalmanın kolaylığı ile birlikte birçok kişi sokakta kaldığı için de güvenlik sorunu yaşadıklarını belirtmiştir. Kışın ise hava şartlarından dolayı sokakta barınmanın ve kalabilmenin çok zor olduğu evsiz bireyler tarafından belirtilmiştir.

“Yazın insanlar dışarda yatabiliyor tabi hava şartları el verdiğiinden kışın olduğunda soğuk zaten insanlar üşüyor herkes bir yerlere yani karton olsun battaniye olsun kendine zula bir yer yapmaya çalışıyor da yani ne kadar yapabileceksin sokaktasın sonuçta” (K-7, 29)

“Kışın farklı yazın farklı yazın istediğin yerde yatıyorsun en azından ama kışın öyle bir şansın yok yazın şu parkta da yatarsın Fatihi de biliyorsunuz Tophane de ki yemek verdiğiniz yerde de yatarsınız her yer de yatma şansın var sıkıntı yok ama kışın önemli kışın şimdi gel akşam gece burda nasıl yatacaksın yani battaniyede olsa üstünde iki tanede olsa belli bir süre yatarsın ondan sonra başlıyorsun üşümeye kalkıyorsun sen sabahlara kadar dolanmaya ben çok dolaştım sabahlara kadar” (K-14, 51)

2.5. Kişisel Hijyeni Sağlamada Zorluk

Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda, katılımcılardan bir kısmı kişisel hijyeni sağlama noktasında zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Kişisel hijyen ekseninde evsiz bireyler duş alma, temiz iç giyime ulaşma ve kişisel bakımlarını sağlama konularında zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir.

“Sorunlar olarak giyim kuşam var yani sorunlarım Tabi ki duş hani tuvalet sorunları şu bu mesela sokakta kalan insan eee tuvalete gitmek isteyecek tuvaletler hep paralı ücretli yani ücretsiz bir tuvalet buldukları zaman gidiyorlar. Yani insan yani af edersiniz şeyini tutup da taa fatihe mi gidecek mesela ücretsiz bazı yerler yani çok zor bir durum yani tuvaletlere gitmek giyim kuşam aynı yani aynı iç çamaşırıyla çok zor yani tıraş olamamak ee yani çok kirli gezenler var yani kendisine bakamayan insanlar var” (K-6, 51)

2.6. Güvenlik Görevlileri ile Yaşanılan Problemler

Evsiz bireyler ile yürütülen bu çalışmada katılımcıların bir kısmı, güvenlik görevlileri tarafından gerek hastane gibi evsizlerin sığındıkları yerlerden alıkoyulma durumuyla gerekse evsiz bireylerin eşyalarını çöpe atma durumuyla karşılaştıklarını ifade etmiştir.

“Zabıta gelince bizi rahatsız ediyordu ablam, ee eşyalarımızı alıp çöpe atıyorlardı” (K-13, 57)

Evsiz bireylerin sokakta güvenlik görevlileriyle yaşadıkları zorlukların yanında belediyenin sağladığı barınakta kalan K-1 isimli katılımcı, oradaki güvenlik görevlilerin bazı evsizlere şiddet uyguladıklarına tanık olduğunu ifade etmiştir.

“Valla biz belediyelerin barınmalarına belki ben kendi grubum, grup diyorum da işte 100 kişilik grupta işte, o grubumla biz asla oralara girmiyoruz. Çünkü orda dövme olayları var bizde bunlara katlanamıyorduk tamam adam eroinman ama kardeşim bunu senin iki tane orda ee güvenlik görevlisi üç tanesi bir araya gelip adamı ortaya alıp tekme tokat dövdüklerini gördük” (K-1, 43)

2.7. İstihdam Problemi

Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcılardan bir kısmı, çeşitli sebeplerle iş bulmada zorluk yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu sebepler arasında; yaş, ikamet olmaması ve yabancı uyruklu kişilerin ucuz iş gücünü sağlaması yer almaktadır.

“Burada dolmuş Afganistanlısı, Suriyelisi onların yüzünden de iş bulamıyorsun. E iş verenin işine geliyor niye yarı yarıya maaş e sigorta yok sigorta bir milyara yakın yani iş verenin de işine geliyor onların yüzünden de iş bulamıyoruz.” (K-4, 49)

“Şantiyeye gittim iş görüşmesine size yemin ederim hani ikametgahım yok diye adam dedi ki alamam dedi, ikametgâh istiyorlar” (K-17, 33)

Katılımcıların çoğu iş bulurlarsa hayatlarını düzene koyabileceklerini belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılardan bir kısmı ise öncesinde var olan sigorta ödeneğini çalışarak tamamlamayı ve emekli olmayı hedeflemektedir. Katılımcılardan K-14, yaşı dolayısıyla iş bulmada zorluk yaşadığını belirterek, iş bulsa çalışacağını ve öncesinde yatan sigortasını tamamlatıp emekli olmayı istediğini ifade etmiştir.

“Belli bir yaştan sonra tabi iş bulamamazlık, yani yaş oldu elli geç, gençler varken bizi işe almıyorlar artık yani ağır işleri de biz kaldıramıyoruz...2600 gün sigortam var şu ana kadar ödenmiş yani gene bir sigortalı iş bulsam ben gene çalışırım yani 3600 ile ben emekli olabiliyorum ama buna tamamlayamıyoruz gerisini getiremiyoruz iş bulamadığımızdan dolayı” (K-14, 51)

2.8. Etiketlenme/Damgalanma

Katılımcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda evsiz bireylerin yaşadıkları bir diğer sorunun damgalanmadır. Sosyal yaşamda insanların evsiz bireylere yönelik var olan dışlayıcı tutum ve davranışları, evsiz bireylerin dış görünüşlerine göre değerlendirilmeleri kişilerin potansiyel suçlu olarak algılanmalarına yol açmaktadır. K-17 isimli katılımcı insanların dışlayıcı tutumlarına karşılık evsizlerin olumsuz tepkilerde bulunabileceğini ifade etmiştir.

“Bazen düşünüyorsun başka hani şeyler yapıyım kötü şeyler yapıyım falan bu herkesin aklında olan bir şeydir yani çünkü insanlar dışlanıyor bir yere giremiyorsun toplu şeye giremiyorsun yani böyle sıkıntılar oluyor” (K-17, 33)

“Ben garsonlukta çalıştım lokantaya girmiştım Sarıyer tarafında girdik orda yani şans her zaman senin yanında olmayacak ya kötülük hep senin yanında olacak ya biri, bir tane telefon

kayboluyor orda o adamlar bizim evsiz olduğumuzu da biliyorlar sabıkamızda var, kaybolunca da direkt otomatikman bir numaralı isim biz olduk yani halbuki ordayız üzerimizi arasınlar eşyalarımızı arasınlar.” (K-1, 43)

2.9. Yardımların Niteliksizliği

Evsiz bireylere yönelik kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan giysi yardımlarının dayanıksız ve kalitesiz olduğu aktarılmıştır. 20 katılımcı ile yürütülen bu saha çalışmasında K-1 isimli katılımcı, yapılan yardımların kalitesiz olmasından dolayı yaralanma gibi sorunlar yaşandığını ifade etmiştir.

“Bot veriyor ayakkabı veriyor insanların ayağı iki gün sonra yara oluyor çünkü naylon kâğıttan yapılmış...hizmetle alakası yok adam ayakkabıyı giyiyor ayağı yara oluyor çok arkadaşımızda oldu ve giymemeye başladık dedik ki alın bunları siz giyin siz bir gün giyin biz bir ömür boyu giyelim.” (K-1, 43)

Tartışma

Bu çalışma ile evsiz bireylerin evsiz kalma süreçlerini ve sokak yaşamı boyunca yaşadıkları zorlukları ve ihtiyaç duydukları gereksimlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda zamanının çoğunluğunu Beyoğlu'nda geçiren 20 evsiz bireyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda evsizliğe neden olan faktörlerin başında aile içi ilişkilerde yaşanan boşanma, ölüm, ikinci evlilik, şiddet gibi durumların varlığı gelmektedir. Küçük'ün (2014: s. 122) çalışmasında da benzer şekilde evsizlerin sokakta yaşamaya başlama nedenleri olarak; maddi sıkıntılar, aile içi sorunlar, boşanma ve özellikle de ebeveyn kaybı olduğu tespit edilmiştir. Aile içi ilişkilerin yanında ekonomik sorunlarda evsizliğin bir diğer önemli nedeni olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı evsiz olmalarının önde gelen nedenlerinden birisi olarak ekonomik durumlarını göstermişlerdir. Ekonomik sorunlar aile ilişkilerini de etkileyen önemli bir etken olarak görülmektedir. Karaman (2019; s. 107), İstanbul'da 270 evsiz erkek bireyle anket yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında da araştırmamızda elde edilen bulgulara benzer şekilde katılımcıların %53.5'inin aile içi dinamiklerde meydana gelen bozulmalardan dolayı, %34.1'inin ise sosyo-ekonomik sorunlarından dolayı sokakta yaşamaya başladıkları sonucuna ulaşmıştır. Özkan'ın (2020; s.166) İzmir ilinde Müyesser Turfan Geçici Konukevi'nde kalan 18-65 yaş aralığındaki 50 evsiz erkek bireyle yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılarak evsizlerin sorunlu aile ilişkilerine sahip olduğu, ebeveynlerinin boşandığı, terk ettiği veya vefat ederek parçalandığı gibi sebeplerle aile bağlarının kopmuş olduğu sonucuna varmıştır.

Araştırmamız sonucunda katılımcıların alkol ve madde bağımlısı olmaları, psikolojik sorunlara sahip olmaları veya cezaevi sonrası yaşadıkları ekonomik ve sosyal sorunların (işsizlik, aile ve sosyal çevre tarafından dışlanmak, barınma sorunları gibi) sokakta yaşamak zorunda kalmalarında etkisi olduğu tespit edilmiştir. Özellikle katılımcılardan bir kısmının alkol ve madde bağımlılığını, evsizlik sorununun hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak ifade ettikleri görülmüştür. Ailede yaşanan

ebeveyn kaybı, boşanma, terk edilme, üvey anne/baba ile yaşanan sorunlar ve ilişki problemler kişiyi önce alkol ve madde bağımlılığına daha sonra ise evsizlikle sonuçlanan sürece sürüklediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde araştırmaya katılan kişiler tarafından yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunlar evsizliğe neden olan temel etkenlerden birisi olarak görülmektedir. ABD’de yapılan bir çalışmada yoksulluk ve evsizlik arasındaki pozitif ilişki bulunmuştur (Hanratty, 2017). Küçük’ün (2014) bir araştırmasında evsizlerin sokakta yaşamaya başlama nedenleri olarak; maddi sıkıntılar, aile içi sorunlar, boşanma ve bununla birlikte aile içi ilişkilerde en fazla karşılaşılan sorunun ise ebeveyn kaybı olduğunu tespit etmiştir. Bektaş’ta (2014; s.105), evsiz bireylerle yapmış olduğu çalışmada; madde kullanımı, aile içi ilişkilerin bozulması, şiddet, ebeveyn kaybı vb. gibi unsurların, kişilerin sokak yaşamını tercih etmelerinde bir etken olabildiğini belirtmiştir. Bunun yanında Özkan (2020; s.164) ise araştırmasında aile bağlarının kopması sebebiyle kişinin yaşantısında başarısızlıkların ve eğitimden yoksun olma durumunun meydana geldiğini, bunun sonucunda da sokakta yaşamaya başlama sürecinin geliştiğini tespit etmiştir. Son olarak İlhan ve Ergün’de (2010; s.87) çalışmasında benzer olarak; evsizliği çok yönlü bir sosyal sorun şeklinde yorumlamış olup evsiz bireylerin sokakta yaşamaya başlama sebeplerinin; şiddet, psikolojik rahatsızlıklar, gelir yetersizliği, madde bağımlılığı, aile dinamiklerinin bozulması gibi faktörler olduğunu tespit etmiştir. Bu yönüyle yapılan tüm bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar çalışmamız sonuçlarını destekler niteliktedir. Az sayıdaki katılımcı tarafından ise özellikle Covid-19 pandemisinin yeni bir işe girmek, yeni bir yaşam kurmak gibi bazı planlamalarını derin şekilde etkilediği ve bu durumun evsizliğinin nedeni olarak görüldüğü tespit edilmiştir.

Araştırmamızın bir diğer sonucu ise evsizlerin sokakta karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları zorluklara dairdir. Elde edilen bulgular doğrultusunda evsiz bireylerin güvenlik ve barınma sorunu, gıda ve giysi temininde yaşanan zorluklar, mevsimsel zorluklar, kişisel hijyeni sağlamada yaşanan sorunlar, güvenlik görevlileri ile problemler yaşama, istihdam problemleri, psikososyal sorunlar, etiketlenme/damgalanmaya maruz kalma ve niteliksiz yardımlarla karşılaşma gibi sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle öz bakım ihtiyaçları ve barınma temininin sürekliliğinin olmaması evsiz bireylerin en önemli gündemlerinden birisidir. Ülkemizde yapılan evsiz bireylere yönelik kapsamlı bir araştırmada da barınma, yeme, temizlik ve genel olarak geçim ihtiyaçlarının katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirildiği vurgulanmıştır (Doğan, 2018, s.227). Karaman’da (2019; s. 108) araştırmasında benzer şekilde, evsiz bireylerin sokakta karşılaştıkları zorlukların başında %25.2 oranı ile temizlik ihtiyacı, %17 oranı ile insanların evsiz bireylere yönelik kötü davranışlarda bulunması, %15.6 oranı ile yalnızlık duygusunu yaşadıkları ve son olarak %15.2 oranında ise gıda ihtiyacı olduğuna ulaşmıştır. Kaya-Kılıç ve Aslantürk’ün (2019; s.433) Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nin Sosyal Hizmet birimine başvuran 50 evsiz birey ile yapmış olduğu araştırmasında da evsiz bireylerin sokak yaşantısında karşı karşıya kaldıkları sorunların; hayatta kalma mücadelesi, gıdaya erişimin zorluğu, güvenlik, damgalanma, zorlu hava koşulları, uyku sorunu, şiddete maruz kalma şeklinde olduğu sonucuna varmıştır.

Şüphesiz her insan korku duymadan, tedirgin olmadan kendisini emniyette hissederek yaşamayı arzular. Genellikle emniyette hissetme arzusu sokağa ve sokaktan gelebilecek tehditlere karşı ortaya çıkarken araştırma sonuçlarında da görüleceği üzere evsiz bireylerinde benzer beklentileri bulunmaktadır. Evsiz bireylerin özellikle madde kullanan kişilerden ve yabancı uyruklulardan tehdit algıladıkları ve kendilerini güvensiz hissettikleri tespit edilmiştir. Bu yüzdendir ki katılımcıların bir kısmı parkta veya ıssız yerlerde yatmaktansa güvenlik gerekçesiyle hastane, camii veya insan sirkülasyonun fazla olduğu ve aydınlatılmış mekanlar gibi kamusal alanları tercih ettiği ifade edilmiştir. Özkan'ın (2020; s. 166) çalışmasında da evsiz bireylerin güvenliklerini sağlama noktasında zorluk yaşadıkları ve savunmasız kaldıkları görülmüştür. Ayrıca Küçük'ün (2014; s. 132) çalışmasında da evsizlerin yaşadıkları zorlukların başında güvenlikten yoksun olmaları gelmiş olup bu sorunu gidermek için camii, hastane gibi kalabalık yerlerde kalmayı tercih ettikleri saptanmıştır. Bu yönüyle Küçük ve Özcan'ın araştırma sonuçları araştırma sonuçlarımızla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise evsiz bireylerin kendilerini aileleri, yakın çevreleri, toplum, kamusal kurum ve alanlar tarafından dışlanmış ve damgalanmış hissetmeleridir. Evsiz bireylerin, toplum tarafından etiketlenme ve dışlanmaya maruz kalmalarına sebep olarak toplumda evsizlik sorununa yönelik var olan bilincin zayıf olması gösterilebilir. Cezaevi geçmişi olan bazı katılımcılar evsizliğe giden süreci dışlanma ve ötekileştirilme üzerinden yorumlamaktadır. Eski hükümlü olup topluma entegre olmalarına imkân sağlayabilecek iş imkanlarından sahip olmayan katılımcıların evden ayrılmak/terk etmek veya yeniden aile kurmakta zorlanmak gibi aile bütünlüğüne zarar veren durumlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Nitekim Özkan'ın (2020; s. 165) evsiz bireylere yönelik yaptığı çalışmada; sokakta yaşayan bireylerin görünümlerinden dolayı ötekileştirildiği bu sebeple potansiyel suçlu ve hırsız olarak etiketlendiklerini saptadığı görülmüştür. Akyıldız (2020; s. 360)'da, İstanbul'da yaşayan 19 evsiz bireyle yapmış olduğu nitel araştırmasında çalışmamızın sonuçlarıyla benzer olarak evsizlerin temel ihtiyaçlarını karşılama ve iş bulma noktasında sorun yaşadığı, toplum tarafından dışlanmaya maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler evsiz bireylerin mevsimsel zorluklarla da mücadele etmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Evsizlerin kış aylarında barınma gereksinimleri artarken yaz aylarında kişisel hijyeni ve öz bakımlarını sağlama noktasında ciddi sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak, evsizlik sorununun çözümü noktasında koruyucu-önleyici sosyal politikaların ve evsizlik sorunu hakkında mevcut olan uygulamaların yetersiz olduğu düşünülmektedir. Evsiz bireylerin temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik mevcut hizmetlerin sadece günlük yaşamlarını idame ettirme noktasında yeterli olduğu fakat evsizlik sorununa kalıcı olarak bir çözüm getirmediği saptanmıştır. Evsizlik olgusunun, ülkelere ve kültürlere göre değişkenlik göstermesi sebebiyle her ülke, evsizlik sorununun çözümü noktasında farklı politikalar geliştirmelidir. Sahada evsiz bireylere

yönelik aktif olarak faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ile birlikte evsizlik sorununa yönelik koruyucu, önleyici, rehabilite edici ve destekleyici çalışmalar yürütmelidir. Evsizlik sorununun çözümüne yönelik üretilecek politikaların başında, evsiz bireylerin istihdama katılımları ve psikososyal rehabilitasyon imkanları sağlanarak yeniden sosyal entegrasyonlarının sağlanması ve kendi kendilerine yetebilme bilincinin kazandırılması gelmelidir. Elbette bahsedilen bu çalışmalardan önce evsiz bireylerin; gıda, barınma, güvenlik, temizlik, giyim gibi temel ihtiyaçların karşılanması ve erişilebilir hale getirilmesi evsiz bireyler için daha faydalı olacağı bilinmektedir. Özellikle evsizlerin hareketli yaşamları ve bir mekânsal sabitelerinin bulunmaması hizmetlerin sürekliliğini ve kayıt altına alınmasını ciddi anlamda zorlaştırmaktadır. Bu noktada gönüllüler, profesyonel sivil toplum kuruluşları ve yerel belediye işbirliğinde aktif, takibe dayalı, sürdürülebilir ve erişilebilir hizmet modellerinin uygulamaya konulması, kamu kurum ve kuruluşları tarafından ise personel ve finansal destek, planlama ve koordinasyonun sağlanması noktasında sunacağı destek önemlidir. Özellikle yurtdışı uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan açık kapı ve otel kiralama modellerinin uygulanabilmesi için mekânsal ve finansal destek sağlanması yoluyla profesyonel ve gönüllü iş birliğine dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 15.04.2021 tarih ve 2021/94 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye'de evsizlik sorunu ve çeşitli uygulamalar. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-91.
- Akyıldız, Y. (2020). Evsizlere Yönelik Sosyal Hizmet İhtiyacının Ekosistem Yaklaşımı Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği. Doktora Tezi. Yalova Üniversitesi.
- Bektaş, A. (2014). Evsizlik Olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlere Evsizlere İlişkin Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bellibaş, M. (2018), *Sistemik Derleme Çalışmalarında Betimsel İçerik Analizi*, Ankara: Pegem Akademi, s. 511-529.
- Bostanoğlu, Ö. (1993). Amerika Birleşik Devletleri'nde evsizlik. *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (3), 153-168.
- Christensen, R. C, Hodgkins, C. C, Garces, L. K, Estlund, K. L, Miller, M. D. ve Touchton, R. (2005). Homeless, mentally ill and addicted: the need for abuse and trauma services. *Journal of health care for the poor and underserved*, 16(4), 615-622.

<https://doi.org/10.1353/hpu.2005.0091>

- Cılga, İ. (2009). Sosyal dışlanmanın dinamiği, bilimin, mesleğin dışlanması ve öngörüler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (2), 7-26.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri- Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Siyasal Kitabevi.
- Doğan, Yüksel B. (2018). Küreselleşen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği). Doktora Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi.
- Embleton L., Lee H., Gunn J., Ayuku D. & Braitstein P. (2016). Causes of child and youth homelessness in developed and developing countries: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Pediatr*, 170(5), 435–444. doi:10.1001/jamapediatrics.2016.0156
- Erbay, E. (2019). *Evsizler: Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Ankara: SABEV.
- Gutiérrez, M. C., Vincent, V., Aubert, D., Bizet, J., Gaillot, O., Lebrun, L., Le Pendeven, C., Le Pennec, M. P., Mathieu, D., Offredo, C., Pangon, B., & Pierre-Audigier, C. (1998). Molecular fingerprinting of Mycobacterium tuberculosis and risk factors for tuberculosis transmission in Paris, France, and surrounding area. *Journal of Clinical Microbiology*, 36(2), 486–492. <https://doi.org/10.1128/JCM.36.2.486-492.1998>
- Hanratty, M. (2017). Do local economic conditions affect homelessness? impact of area housing market factors, unemployment, and poverty on community homeless rates, *Housing Policy Debate*, 27(4), 640-655, DOI: 10.1080/10511482.2017.1282885
- İlhan, N. ve Ergün, A. (2010). Evsizler ve toplum sağlığı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(2), 79-90.
- Işıkhan, V. (2006). Ruh hastası evsiz kadınların sorunları ve sosyal hizmet yaklaşımları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(1), 39-50.
- Karaca, M., Gazi, M. A. ve Çakı, C. (2019). 21. yüzyılın sosyal güvenlik sorunu olarak evsizler: evsizleri konu alan reklam kampanyaları üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 505-527
- Karaman, M. F. (2019). Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği. Yüksel Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kaya-Kılıç, A. ve Aslantürk, H. (2019). Evsizlerin sosyo-demografik özellikleri ve sokak yaşam deneyimleri: Antalya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 417-437.
- Kore, L., Kiik, Riina ve Boswinkel, E. (2012). Homelessness in Estonia – problem of the individual or the society?, *European Journal of Housing Policy*, 6(3), 297-312.
- Küçük, M. (2014). Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği). Yüksek Lisans. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Küçük, M. (2018). Evsizlik ve evsizliği açıklayan teoriler. *İdealkent*, 9(24), 515-535.
- Mallet, S., Rosenthal, D., ve Keys, D. (2005). Young people, drug use and family conflict: Pathways into homelessness, *Journal of Adolescence*, 28(2), 185-199.
- Meneviş, B. (2007). Evsizler. Ankara: T.C. Başbakanlık DPT Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik

Programları Merkezi Başkanlığı Gençlik Programı kapsamında hazırlanmış yayın.

- Morris, R. I., ve Strong, L. (2004). The Impact of homelessness on the health of families. *The Journal of School Nursing*, 20(4), 221–227. <https://doi.org/10.1177/10598405040200040701>
- Özdemir, U. (2010), Evsizlik ve evsizlere genel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(2), 77-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48424/613522>
- Özkan-Kıranç, D. (2020), Evsizlik Üzerine Bir Kent Araştırması: İzmir Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Parker, R. D., ve Albrecht, H. A. (2012). Barriers to care and service needs among chronically homeless persons in a housing first program. *Professional Case Management*, 17(6), 278-284
- Raoult, D., Foucault, C., ve Brouqui, P. (2001). Infections in the homeless. *The Lancet Infectious Diseases*, 1(2), 77-84.
- Somerville, P. (1992). Homelessness and the meaning of home: rooflessness or rootlessness. *International Journal of Urban and Regional Research*. 16 (4). (529-539).
- Şan, M. K. ve Küçük, M. (2018). Kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun yoğunlaşması – ayrışması. *Göç Dergisi*, 5(2), 185-204.
- Tsai, J., & Wilson, M. (2020). COVID-19: a potential public health problem for homeless populations. *The Lancet Public Health*, 5(4), e186-e187.
- Türnüklü, A. (2000), Eğitimbilim araştırmalarında etkim olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: görüşme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (24), s. 543-559.
- Tyler, K. A., & Cauce, A. M. (2002). Perpetrators of early physical and sexual abuse among homeless and runaway adolescents. *Child abuse & neglect*, 26(12), 1261–1274. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(02\)00413-1](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(02)00413-1)
- United Nations Human Rights Office of The High Commissioner (OHCHR), (2020). Homelessness and human rights, erişim adresi: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/Homelessnessandhumanrights.aspx#homelessness>
- Yeter, A. (2018). Sivil toplum kuruluşlarının evsizlere yönelik hizmetlerinin değerlendirilmesi: İstanbul örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.
- Yıldırım, A. (1999), Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi, *Eğitim ve Bilim*, 23(112), s.7-17.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve kentsel yoksulluk: sosyolojik bir perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 257-287.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Pandemi Döneminde Uygulanan Sosyal Destek Programı Üzerine Bir Durum Çalışması: Sakarya İli Örneği

A Case Study on the Social Support Program Implemented During the Pandemic Period: The Evidence of Sakarya

Salih Ülev¹, Ali Can Yenice²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İslam İktisadı ve Finans Bölümü, salihulev@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0653-6821

² Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi, ayenice@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1869-6814

Başvuru: 22.09.2021
Kabul: 30.01.2022

Atıf:
Ülev, S ve Yenice, A. C. (2022). Pandemi döneminde uygulanan sosyal destek programı üzerine bir durum çalışması: Sakarya ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 359-385. DOI:10.33417/tsh.999092

ÖZ

Bu çalışma, pandemi sürecinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yürüttüğü Sosyal Destek Programını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda programın nasıl çalıştığı, hangi yardımları kapsadığı, programdan yararlanan kişilerin kimler olduğu, programa başvuru yapanların ne tür ihtiyaçlarla başvuru yaptığı, programın güçlü ve zayıf yönlerinin ne olduğu gibi sorulara cevap aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Sosyal Destek Programının ilçe bazında uygulayıcısı olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın (SYDV) yöneticileri ve(ya) çalışanları oluşturmuş, veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Elde edilen tema ve alt temalar Türkiye'deki sosyal yardım literatürünü de destekler nitelikte bulgulara sahiptir. Pandemi dönemindeki sosyal yardımların merkezi özelliğinin baskın olmasının bir yandan yardımların hızlı bir şekilde dağıtılmasına olanak tanıdığı ancak diğer yandan faz yardımlarının ihtiyaç sahibi olmayan insanlara gitmesine, ihtiyaç-yardım uyumsuzluğuna ve hatta suistimallere kapı araladığı görülmüştür. Çalışma, pandemi dönemindeki sosyal yardımlara yönelik sınırlı sayıdaki çalışmalar içerisinde saha çalışmasına dayanması açısından özgün bir değere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Yardım, Covid-19, Sosyal Politika, Sosyal Destek Programı

ABSTRACT

This study aims to deeply examine the Social Support Program (SSP) implemented by the Ministry of Family Labor and Social Services during the pandemic period. In this context, questions such as how the SSP works, what benefits it covers, who are the program's beneficiaries, what kind of needs applicants have, the strengths and weaknesses of the program. The case study design is preferred in the study. The study group consisted of the Social Assistance and Solidarity Foundations' managers and employees, the district-based implementer of the Social Support Program, and semi-structured interviews were used as the data collection technique. The themes and sub-themes obtained have findings that support the social aid literature in Turkey. It has been discovered that the dominance of the central feature of social assistance during the pandemic period allows aid to be distributed quickly. Still, on the other hand, it opens the door for phase aids to go to people who are not in need, need-aid mismatch, and even abuses. The study is unique since it is based on a case study among the limited number of studies on social assistance during the pandemic period.

Keywords: Social Aid, Covid-19, Social Policy, Social Support Program

GİRİŞ

2019 yılında Çin'de başlayan ve kısa süre içerisinde dünyayı etkisi altına alan pandemi, başta insan sağlığını tehdit altına almış daha sonra ekonomik ve sosyal krizleri peşinden getirmiştir. Ekim 2021 tarihi itibarıyla dünyada toplamda 240 milyonun üzerinde Covid-19 vakası tespit edilmiş, 4,8 milyonun üzerinde kişi bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir (Worldmeter, 2021). Sağlık krizi olarak başlayan ve pek çok ülkenin sağlık altyapısının çökmesine neden olan bu kriz, hükümetlerin, ulusal ve uluslararası kuruluşların tedbirlerini artırmasına neden olmuştur. Birçok ülke sokağa çıkma yasağı, işletmelerin kapatılması, esnek çalışma ve uzaktan eğitim gibi tedbirler olarak vaka sayılarını kontrol altına almaya ve pandeminin oluşturduğu sağlık krizinin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda sağlık kriziyle birlikte ekonomik ve sosyal krizlerin ortaya çıkması, hükümetlerin sosyal destek programlarına başvurmasına neden olmuştur.

Türkiye'de de dünyadakine benzer seyreden bir pandemi süreci yaşanmıştır. Türkiye, 11 Mart 2020 yılında ilk Covid-19 vakasıyla tanışmış ve Nisan 2020 tarihi itibarıyla de salgının tüm ülkeye yayıldığı açıklanmıştır. Bunun sonucunda hükümet, salgının yayılımını kontrol altına almak için çok sayıda tedbiri kademe kademe uygulamıştır. Vaka sayılarının yükselişiyle giderek artan tedbirler dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyal ve ekonomik hayatta sorunlara ve insani krizlere yol açmıştır. Bunun üzerine eğitim, sağlık, sosyal ve ekonomik alanlara yönelik sayısız politika peyderpey uygulanarak toplumun '*yeni normal*'e geçişi sağlanmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen krizlerle başa çıkabilmek ve etkilerini azaltabilmek adına hükümet çok sayıda paket açıklarak sosyal korumaya ve desteğe ihtiyaç duyan kişi ve kurumlara sosyal yardımlarda bulunmuştur. Bu kapsamda Ekonomik İstikrar Kalkanı, Sosyal Koruma Kalkanı ve 3'lü Koruma Paketi ile toplumun büyük bir kesimine pandemi sürecinde destek sağlanmıştır. Ekonomik İstikrar Kalkanı, firmaların vergi ve kredi geri ödemelerinin ertelenmesi, kobilere finansman sağlama, en düşük emekli maaşlarının artırılması gibi teşvikler sağlanmıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı uyguladığı *3'lü Koruma Paketi* ile maske, eldiven, dezenfektan gibi ürünleri üreten yerli firmalara çeşitli destekler sağlamıştır (KOSGEB, 2020; STB, 2020). *Sosyal Koruma Kalkanı* ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı¹ koordinasyonunda sosyal yardım programları uygulanmıştır. *Sosyal Koruma Kalkanı*, çalışan ve sosyal korumaya ihtiyaç duyan kesime yönelik pandemi öncesinde yapılan yardımların artarak çeşitlendiği bir koruma paketidir. Koruma kalkanı içerisinde sosyal destek programı, *Biz Bize Yeteriz Türkiye* yardım kampanyası, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği ve işsizlik ödeneği yer almaktadır. Bu program ile 60 milyar TL'nin üzerinde sosyal yardım yapılmıştır (AÇSHB, 2021a). Çok sayıda bakanlığın eşgüdümlü bir şekilde yürüttüğü pandemi sürecindeki krizle mücadele politikalarına sivil toplumdan ve hayırseverlerden de destekler gelmiştir. Cumhurbaşkanlığı'nın başlattığı *Biz Bize Yeteriz Türkiye* kampanyası kapsamında hayırseverlerden gelen bağışlar,

¹ 21 Nisan 2021 tarihinde Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ikiye ayrılarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kurulmuştur.

sosyal desteğe ihtiyaç duyan kesimlere dağıtılmıştır. *Biz Bize Yeteriz Türkiyem* kampanyasını bir toplum dayanışması olarak olumlu karşılayan kesimler olduğu gibi bu kampanyayı sosyal devlet anlayışına uygun bulmayarak eleştiren kesimlerin de olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra valilik ve kaymakamlıkların koordinasyonunda her il ve ilçede *Vefa Sosyal Destek Grupları* oluşturularak yerelde oluşan ihtiyaçlar hızlı ve etkin bir şekilde karşılanmaya çalışılmıştır. Bu gruplara çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da vermiş oldukları destekler ile küresel bir salgına yönelik toplumsal farkındalık oluşumu teşvik edilmiştir. Bununla birlikte, literatürde pandemi sürecindeki sosyal politika uygulayıcılarının ve destek programlarının uygulama safhasının ayrıntıları ve uygulamada yaşanan aksaklıkları tespit eden sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın pandemi sürecindeki Sosyal Destek Programı ve bu programın ilçelerde yürütücüsü olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın (SYDV) yardımlarının nasıl yapıldığı, kimlere yardım verildiği, yardıma başvuranların ne tür ihtiyaçlarla başvuru yaptıkları gibi hususları keşfetmek üzere bir durum çalışması yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç çerçevesinde ilk olarak pandemi özelinde oluşan sosyal politika literatürüne değinilecektir. Sonraki bölümde Türkiye'de uygulanan Sosyal Koruma Kalkanı hakkında bilgi verilerek SYDV'ler ile ilişkisi ortaya konulacaktır. Sonrasında ise sırasıyla çalışmanın yöntemi ve bulguları açıklanacaktır.

PANDEMİ DÖNEMİ SOSYAL POLİTİKA LİTERATÜRÜ

Pandeminin Türkiye'de başladığı 2020 yılı Mart ayından itibaren uygulanan tedbirler, teşvik ve politikalarla birlikte pandemi ile ilgili akademik çalışmalar da artmaya başlamıştır. 2020 yılının ortalarından sonra yayımlanmaya başlanan bu çalışmaların çoğu, pandemi döneminde uygulanan politikalara genel bir bakış sunarak öneriler geliştirmektedir. Pandemi sürecinde sosyal politika uygulayıcıları veya alıcılarından doğrudan veri toplanarak yapılan saha araştırmaları sınırlı sayıdadır. Yılmaz, (2020) Covid-19 salgınının ilk dönemlerinde İstanbul'daki çalışanların nasıl etkilendiklerini yarı yapılandırılmış görüşmeler üzerinden değerlendirmiş, çalışan nüfus içerisinde üç grubun en kırılgan grubu oluşturduğunu tespit etmiştir. Bu gruplar sırasıyla çalıştığı sektörün faaliyetleri durdurulanlar, kayıt dışı ücretli ve yevmiyeli çalışanlar ve kendi hesabına çalışanlardır. Memiş ve Babaoğlu (2020), Covid 19 sürecinde AFAD gibi ilgili kuruluşların afet yönetiminde teknolojiyi nasıl kullandığını incelemiştir. Yeni teknolojilerin Türkiye'nin afet yönetim sürecine yeterince entegre edilmediği tespit edilerek, yeni teknolojilerin afet yönetim planlamasında etkin olarak kullanılması önerilmiştir. Koçak ve Sarı (2021), Türkiye'nin pandemi ile mücadele stratejilerini, afet yönetimi açısından değerlendirmiştir. Bu kapsamda aşamalı sokağa çıkma yasakları, sağlık kapasite aşımı ve toplumsal davranışları ele almıştır. Pandemi dönemindeki afet yönetim sürecinin daha çok Sağlık Bakanlığı tarafından yönetildiği fakat AFAD'ın pandemiyle mücadelede ciddi boyutta fonksiyonlar yürütmediği tespit edilmiştir. AFAD'ın pandemi yönetimine katılma konusunda eksik kaldığı; kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi, komplo teorileri ile mücadele ve salgına karşı doğru davranışların geliştirilmesi konusunda aktif rol alması gerektiği ifade edilmiştir. Turan ve Hamza Çelikyay (2020), Covid 19 ile mücadelede uygulanan politikalar ve aktörleri genel hatlarıyla

değerlendirmiştir. Urhan ve Arslankoç (2021), belediyelerin sosyal politika alanında sunduğu hizmetleri, refah devleti perspektifinden ele almıştır. Çalışmada İstanbul'un beş ilçe belediyesi, doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiş, çalışma sonucunda belediyelerin bazı sosyal yardım uygulamaları yaptıkları ve dezavantajlı gruplara sınırlı sayılabilecek nitelikte sosyal hizmet sundukları tespit edilmiştir. Ayrıca pandemiden etkilenen ve toplumun kırılgan kesimini oluşturan grupların direncinin artırılması için sosyal politikaların merkezi yönetimle koordineli biçimde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aysan (2020), Covid 19 pandemisinin sosyal politikalar üzerindeki muhtemel etkilerini tartışmıştır. Refah rejimlerinin yeniden şekillendirilmesi gerektiğini; devletin aile, sivil toplum ve piyasa gibi refah aktörleri ile sıkı bir iş birliğine girmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Azimli Çilingir (2020), pandemi döneminde alınan tedbirleri kriz ve risk yönetimi bağlamında değerlendirmiştir. Türkiye'de Covid 19'un bir afet gibi ele alınmadığı ve bir afet yönetiminin uygulanmadığını belirterek, afet yönetiminin tüm aşamalarını içeren bütüncül afet yönetim sisteminin uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Afacan ve Avcı (2020), tarihte yaşanan salgın hastalıklardan hareketle Covid 19 salgınının toplumsal etkilerini tartışmıştır. Toprak (2020), afet ve acil durumlara müdahalede sivil toplum kapasitesini geliştirmek için AFAD ve belediye odaklı iki koordinasyon modeli önermektedir.

Pandemiden önce yapılan, olağanüstü dönemlerde veya afet dönemlerinde sosyal politika yönetimini ele alan çalışmalara da kısaca değinmek faydalı olacaktır. Altun (2014) afet dönemlerinde uygulanan sosyal yardım ve sosyal hizmet faaliyetlerini ele almış, afetlerin etkileri ile mücadelede aksaklıkların ve koordinasyon sorunlarının olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada sosyal sorunlar ile mücadelede AFAD bünyesinde bir kurumsallaşmaya gidilmesi önerilmiştir. Aktaş (2000), 1999 Marmara Depremi sonrasındaki sosyal yardım hizmetlerini incelemiş, örgütlenme ve iş birliği konularındaki sorunları belirtmiştir. Leblebici (2014), afet yönetimini kamu yönetiminin bir parçası olarak incelemiş, kamu kurumlarının ve sivil toplumun rolünü tartışmıştır.

Sosyal Yardım ve Pandemi Dönemindeki Sosyal Koruma Kalkanı

Sosyal desteklerin başlıca enstrümanlarından olan sosyal yardım, ayni ve nakdi yardımlarla farklı ihtiyaçlara sahip kesimlerin hak mahrumiyetlerini ortadan kaldırarak sosyal koruma altına alınmasını ifade etmektedir (Karagöl ve Dama, 2017, s. 12). Kamunun sunduğu bu sosyal koruma politika ve uygulamalarının dört amacı bulunmaktadır:

- Düzenli gelir veya yaşam standartlarını korumak,
- Yoksulluğu hafifletmek,
- Ekonomik eşitliğe katkı sağlamak
- Sosyal açıdan dışlanma ve marjinalleşmeye engel olmaktır (Şener, 2010, s. 4).

Bu amaçlara yönelik tercih edilen sosyal destek enstrümanları üç farklı kategoriye ayrılmaktadır:

- Gelir ve istihdam durumundan bağımsız bir şekilde verilen destekler (çocuk desteği gibi)
- İstihdam durumuna göre verilen destekler (işsizlik sigortası vb.)

- Gelir ve malvarlığı durumuna göre (genellikle yoksullara) verilen destekler (Şener, 2010, s. 4)

Sosyal koruma politikaları ve enstrümanları normal dönemlerde yukarıda bahsedildiği gibi uygulanmakta iken, pandemi gibi olağanüstü durumlarda birtakım farklılaşmalar yaşamaktadırlar. Çünkü pandemi, dezavantajlı kesimleri daha da kırılgan hale getirdiği gibi çok farklı sektör ve mesleklerde yeni dezavantajlı kesimler de oluşturmuştur (Birinci ve Bulut, 2020, s. 63). Bu durum sosyal koruma enstrümanlarında değişmeye ve pandemiye has yeni sosyal destek programlarının oluşmasına neden olmuştur.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı pandemi sürecinde Sosyal Koruma Kalkanı adlı bir paket açıklamış ve dezavantajlı kesimlere yönelik bir dizi sosyal destek uygulamasını devreye sokarak toplamda 60 milyar TL'nin üzerinde fon dağıtımını yapmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında beş tür destek programı uygulanmıştır. Bu destekler sırasıyla Sosyal destek programı ve bunun bir parçası olan Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyası, kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, işsizlik ödeneği ve normalleşme desteğidir.

Tablo 1: Sosyal Koruma Kalkanı

		Ödeme	Yapılan	Miktar (TL)
		Kişi/Hane Sayısı		
Sosyal Destek Programı	FAZ 1	2.111.254		2.111.254.000
	FAZ 2	2.316.010		2.316.010.000
	FAZ 3	1.923.480		2.061.527.000
Bizbize Yeteriz Türkiyem	Kampanya	2.053.282		2.077.365.000
Kısa Çalışma Ödeneği	Çalışan	3.582.367		31.563.334.292
Nakdi Ücret Desteği	Çalışan	2.164.688		10.240.917.966
İşsizlik Ödeneği	Kişi	913.818		5.634.259.143
Normalleşme Desteği	Çalışan	2.508.394		4.034.225.189

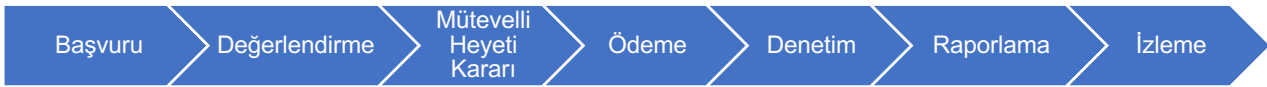
Kaynak: (Biz Bize Yeteriz, 2021)

Bu uygulamalardan ilki sosyal destek programıdır. Bu program kapsamında, sosyal desteğe ihtiyaç duyan kesimlere 1000'er TL olmak üzere 3 faz hibe yapılmıştır. Bu destekler her bir fazda bakanlığın belirlediği kriterlere göre seçilmiş kişilere ödenmiştir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı'nın öncülüğünde Türkiye genelinde pandemiye yönelik bir yardım kampanyası başlatılarak, bu kampanya kapsamında toplanan yardımlar Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında ihtiyaç sahibi ailelere dağıtılmaktadır (AÇSHB, 2020).

Çalışmamız Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın pandemi sürecinde gerçekleştirdiği sosyal yardımlara odaklanmakta ve sosyal destek programını (Faz 1-2-3, Biz Bize Yeteriz Türkiyem Kampanyası yardımları) keşifsel bir incelemeye tabi tutmaktadır. Bu doğrultuda çalışmamız, sosyal destek programlarının yereldeki uygulayıcısı ve destekçisi olan SYDV'lerin pandemi sürecindeki faaliyetleriyle sınırlandırılmakta; kısa çalışma ödeneği, nakdi ücret desteği, işsizlik ödeneği kapsam dışında tutulmaktadır.

Sosyal Yardımlar ve Yerel Uygulayıcısı Olarak SYDV

Ulusal düzeydeki sosyal yardımlar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) tarafından yönetilmekte ve yerel düzeyde 1.003 SYDV tarafından uygulanmaktadır (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017, s. 11). 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Karamamesinin 65. maddesine göre "Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejilerin geliştirmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapmak, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek" Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın görevidir. Bu faaliyetleri il düzeyinde koordine eden Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleridir. Bu kapsamda il düzeyinde sosyal hizmetlerin sunumu, koordinasyonu ve denetiminin sağlanması İl Müdürlüklerine aittir. İlçe düzeyinde ise sosyal yardımların uygulanmasında, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu uyarınca faaliyet yapmak üzere kurulan vakıflar, il ve ilçelerde sosyal yardım uygulayıcısı olarak görev yapmaktadır. Her bir SYDV, birbirinden bağımsız bir kurumsal yapıya ve ayrı karar organlarına sahiptir. Bu karar organları kurumların yönetim ve temsil yetkisini haiz, atanmış ve seçilmiş üyelerden oluşmaktadır (AÇSHB, 2021b). Bu karar organı Mütevelli Heyeti'dir. Olağan dönemlerde her bir SYDV, bulunduğu il veya ilçede 3294 sayılı kanunun kapsamına giren muhtaçlık sınırının altındaki kişilere çeşitli sosyal yardımlar yapmaktadır.

Şekil 1: SYDV'lerin Sosyal Yardım Süreci

Kaynak: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017)

SYDV'lerin yardım faaliyetleri şu şekilde işlemektedir:

- İhtiyaç sahibi aileler SYDV'lere başvurmakta veya SYDV'ler ihtiyaç sahibi aileleri tespit etmektedir,
- Bu kişilere SYDV ofisinde bir başvuru formu doldurtulmaktadır,
- Başvuru formundaki bilgilerin doğruluğu Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi vasıtasıyla kontrol edilmektedir,
- Faydalanacak kişi, Mütevelli Heyeti kararıyla belirlenerek ödeme yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017, ss.34-35)

Başvuruları olumlu değerlendirilen kişilere ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. SYDV'lerde çok sayıda yardım kalemi bulunmaktadır ancak genel itibariyle yardım türleri şunlardır:

- *Aileye yönelik yardımları:* Doğum, eş vefatı, öksüz ve yetim, muhtaç asker aileleri, terör zararı yardımları, afet-acil durum yardımları vd.

- *Barınma gıda yardımları:* Gıda, yakacak, aşevleri, elektrik tüketim desteği, sosyal uyum yardımı.
- *Engelli yaşlı yardımları:* Yaşlı aylığı, engelli aylığı, engelli yakını aylığı, engelle ihtiyaç yardımı
- *Eğitime yönelik yardımlar:* Şartlı eğitim yardımı, eğitim materyali yardımı, öğrenci barınma- taşıma ve yemek yardımı.
- *Sağlık yardımları:* Kronik hastalık yardımı, sağlık sigortası prim ödemeleri. (SYGM, 2021)

SYDV'ler sosyal yardımlarını her ay düzenli gelen periyodik ödenekleri vasıtasıyla yapmaktadır. Yardım yapılacak kişi, yardım türü ve miktarı Mütevelli Heyeti kararıyla belirlenerek bu ödenekleri kullanabilmektedir. Ancak heyet, şartlı nakit transferi, engelli-yaşlı aylıkları gibi merkezi olarak belirlenip ve düzenli ödemelerin yapıldığı yardımların miktarı ve niteliğini değiştirme hakkına sahip değildir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni benimsenmiştir. "Durum çalışması güncel bir olguyu gerçek yaşam çevresi içerisinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarla belirgin olmadığı durumlarda kullanılan" bir araştırma desendir (Yin, 2003, ss. 13–14). Durum çalışmaları, nasıl ve niçin sorularını temel almakta ve bir olgu veya olayın derinlemesine incelenmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 213). Bu açıdan durum çalışmaları yeni programları incelemek ve değerlendirmek için sıklıkla kullanılmakta, yeni programın nasıl işlediği, bireylerin programı nasıl etkiledikleri veya programdan nasıl etkilendikleri araştırmanın odaklandığı noktalardandır. Bu araştırma Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının pandemi sürecinde uygulamış olduğu Sosyal Destek Programını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Sosyal Destek Programının nasıl çalıştığı, hangi yardımları kapsadığı, programdan yararlanan kişilerin kimler olduğu, programa başvuru yapanların ne tür ihtiyaçlarla başvuru yaptığı, yardımlar sırasında ne tür sorunların ortaya çıktığı, yardım başvurularının ne tür değerlendirmelere tâbi tutulduğu gibi sorulara cevap aranmıştır.

Bu amaçla Sosyal Destek Programının ilçe bazında uygulayıcısı olan SYDV'lerin personeli araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Sakarya'nın 16 ilçesi içerisinde amaçlı örneklem yöntemiyle seçilen 6 ilçe SYDV'sinin müdür veya personel ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.² Araştırma için belirlenen ilçeler nüfus yoğunluklarına göre şehri en iyi temsil edecek şekilde belirlenmiştir.³ Yüksek nüfusa sahip, büyük ilçeler seçildiği gibi, daha düşük nüfusa sahip küçük ilçeler de araştırmaya dahil edilmiştir. Seçilen ilçeler, Sakarya nüfusunun %63'üne tekabül

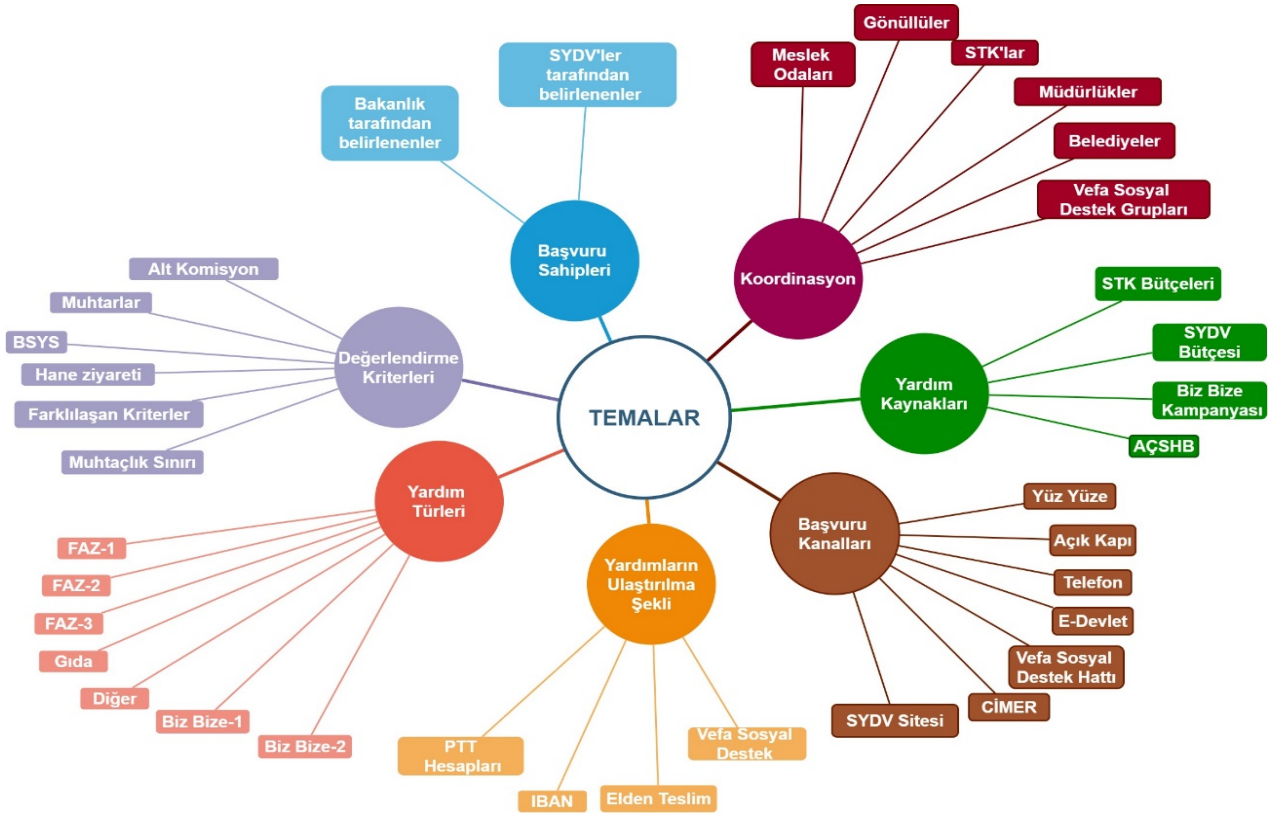
² Katılımcılarla görüşme yapılabilmesi için gereken Etik Kurul Onayı Sakarya Üniversitesi'nin 07.05.2021 tarih ve E-61923333-050.99-29207 sayılı yazısı ile alınmıştır.

³ İlçe isimleri, görüşme yapılan kişilerin talebi doğrultusunda paylaşılmamıştır.

etmektedir. Seçilen ilçelerden ikisi merkez ilçedir ve nüfus yoğunlukları fazladır. İki ilçe Sakarya'nın yüksek nüfusa sahip çevre ilçelerindedir. Kalan iki ilçeden biri orta büyüklükte, diğeri ise ilin küçük ilçelerinden biridir. Görüşmeler 40-60 dakika arasında sürmüştür ve katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmelerin tamamı 300 dakikalık bir ses kaydına tekabül etmektedir. Ses kayıtları çözümlenerek metne aktarılmıştır. Görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi yapılırken Atlas Ti programından faydalanılmış ve veriler yedi tema altında analiz edilmiştir. Araştırmanın geçerliliğini sağlama adına kodlar ve temaların birbiri ile uyumlu olup olmadığı noktasında uzman görüşüne başvurulmuştur.

BULGULAR

Bu kısımda bulgular, içerik analizi tekniğiyle keşfedilen yedi tema üzerinden açıklanacaktır (Bkz. Şekil 2)

Şekil 2: Temalar

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Pandemi Döneminde Yapılan Yardım Türleri

1. Faz Yardımları

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı da bahsi geçen Sosyal Koruma Kalkanı paketinin içerisinde Sosyal Destek Programı adı altında bir program başlatarak Faz 1, Faz 2 ve Faz 3 şeklinde üç kez sosyal yardım yapılacağını duyurmuştur. Her Fazda verilen tutar 1000TL olmakla birlikte yardımlardan yararlanacak kesimler farklılık arz etmiştir. Faz 1 ve Faz 2'de vatandaşlardan herhangi

bir başvuru alınmayıp, sosyal yardım sistemine kayıtlı olan farklı özelliklerdeki vatandaşlara doğrudan yardım yapılmış, Faz 3'te ise vatandaşlar e-devletten başvuru yaparak değerlendirilmeye tutulmuştur (AÇSHB, 2021c).

Faz 1

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile 2022 sayılı Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna göre düzenli merkezi sosyal yardım veya aylık alanlara Faz 1 kapsamında 1.000TL yardım yapılmıştır (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1986a).

Faz 2

Faz 2 kapsamında yine SYDV'lerin sosyal yardım sistemine kayıtlı ve sağlık hizmetleri devlet tarafından karşılanan kesime 1000TL yardım yapılmıştır.

“Faz 2'dekiler bu yeşilkart dediğimiz hani devlet tarafından sağlığı yani eski sistemle yeşil kart şimdi G0 dediğimiz sağlığı devlet güvencesi altında olanlar...” (K 6)

Halk arasında yeşil kartlı diye tabir edilen bu kesim kanunda genel sağlık sigortası (GSS) primi ödemediği sağıktan yararlanacak kişiler olarak ifade edilmekte ve bunların en başında hane içerisinde kişi başına düşen aylık gelirin, brüt asgari ücretin üçte birinden az olanlar gelmektedir (isvesosyalguvenlik.com, 2018).

Faz 3

Faz 3 kapsamında yardım yapılacak kişiler için başvuru şartı getirilmeyip, kimlerin yararlanamayacağı açıklanmıştır. Buna göre şu özelliklere sahip kişiler, Faz 3 kapsamında yardıma başvursalar dahi ön değerlendirmede elenmişlerdir:

- Faz 1 ve Faz 2 kapsamında verilen 1000TL yardımdan faydalanmamış olanlar,
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4. Maddesinin birinci, fıkrasının (a) ve (c) bendi kapsamındaki kamu işçileri ve memurlar,
- SGK'dan gelir veya aylık alanlar (emekliler),
- İŞKUR işsizlik ödeneğinden faydalananlar,
- İŞKUR kısa çalışma ödeneğinden faydalananlar,
- Bakanlık tarafından belirlenen diğer alt kapsamlar.

Ön değerlendirme merkezi olarak yapılmış, ön değerlendirme sonucunda oluşan listeler ilçe SYDV'lere gönderilmiş ve SYDV'lerden bu kişilerin yardıma uygun olup olmadıklarını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu yardımların başvuruları 20 Nisan 2020 tarihinde başlamış, 5 Mayıs'ta Faz 3 yardımları ödenmeye başlamıştır. Faz 1 ve Faz 2 yardımlarından yararlananların Faz 3 yardımlarından yararlanamadığını K 3 şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu yardım, diğer kuruluş yardımı başvuruları ve pandemi yardımına başvuranların, bu 1000 TL’lik destekten faydalanıp faydalanamayacağı noktasında bizim vakıflara bir görev verdiler. Faz 1 ve Faz 2’de düşmemiştii, direk dağıtılmıştı.” (K 3)

2. Biz Bize Yeteriz Yardımları

Pandemi sürecinin hemen başında Cumhurbaşkanlığı himayesinde Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyası başlatılarak vatandaşlardan bağışlar toplanmaya başlanmış ve bu bağışlardan elde edilen paralar Faz 3 ödemelerinden sonra Biz Bize 1 ve Biz Bize 2 olmak üzere iki kez daha 1000’er TL şeklinde vatandaşlara yardım olarak dağıtılmıştır. Her iki yardım türü için de herhangi bir başvuru alınmamış Faz 2 ve Faz 3’te yardım alanlara veya başvuranlardan bazılarına bu yardımlar yapılmıştır.

“Faz 3’te olanların nerdeyse %60’ına ayrıyeten 1000 TL daha verdik.” (K 6)

3. Gıda Yardımları

Pandemi döneminde SYDV’ler tarafından gıda yardımlarının ayni ve nakdi olarak dağıtıldığı görülmektedir. Ayni olarak dağıtılan gıda yardımları genellikle Kızılay’ın SYDV’lere bağışladığı gıda paketleri olmuştur. SYDV’lerin kendi bütçesinden yaptığı gıda yardımları genellikle nakdi olarak vatandaşlara dağıtılmıştır:

“Kendi paramızdan gıda paketi hiç dağıtmadık. Ama Kızılay pandemi dolayısıyla, gelen bağışlarla bir gıda paketi getirdi ve bizim vakıflardan yardım istedi. Bize toplamda 1650 gıda paketi gönderdi. Gelen vatandaşlara, muhtarlarımızın da yönlendirmesiyle bunları dağıttık.” (K 3)

4. Diğer Yardımlar

Pandemi döneminde Bakanlık bütçesinden yapılan Faz yardımlarının dışında, her ay SYDV’lere gönderilen bütçeler de artırılmıştır (Selçuk, 2020). Her ilçeye gönderilen periyodik paylar iki katı gönderilmeye başlanmış ve gönderilen fazla kaynak pandemiden daha çok etkilenen kesimlere yönelik kullanılmıştır:

“Sosyal yardımlaşma vakıflarına Bakanlık tarafından her ay gelen belli bir para var. İlçenin nüfusuna göre, sosyo ekonomik yapısına göre, yardım alan aile sayısına göre bu miktar her yıl güncelleniyor. Bize 184 bin lira para geliyor. Biz ilçe olarak her ay yardım için gönderilen 184 bin lira pandemi döneminde her ay 2 tane gelmeye başladı. Farklılık bu oldu.” (K 5)

4.2. Yardımların Kaynakları

Pandemi döneminde yapılan yardımların hangi kaynaklardan aktarıldığı incelendiğinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bütçesi, SYDV’lere gönderilen bütçeler ve vatandaşlardan toplanan bağışların kullanıldığı görülmektedir.

Faz 1, Faz 2 ve Faz 3 yardımlarının tamamı Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bütçesinden karşılanmıştır. Faz yardımlarından sonra yapılan Biz Bize 1 ve Biz Bize 2 yardımları ise Biz Bize Yeteriz Türkiyem kampanyası ile toplanan bağışlardır. Bu yardımların haricinde SYDV’lerin kendi

bütçelerinden yaptığı yardımlar da bulunmaktadır. Bu yardımların kaynağı da yine Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın bütçesinde yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan gelmekle birlikte bu fonun kaynağı da şu kalemlerden oluşmaktadır: Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Cumhurbaşkanı kararıyla % 10'a kadar aktarılacak miktar, bütçeye konulacak ödenekler, trafik para cezası hasılatının yarısı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu reklam gelirleri hasılatından aktarılan % 15'lik miktar ve bağışlar (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1986).

4.3. Yardımların Ulaştırılma Şekli

Faz 1 ve Faz 2 yardımları Sosyal Yardım sistemine kayıtlı kişilere herhangi bir başvuru olmaksızın yapılmış ve bu yardımlar vatandaşların PTT hesaplarına yatırılmıştır. Vatandaşlar PTT'den bu paraları çekmiş veya kısıtlamaların arttığı zamanlarda bir PTT yetkilisi ve kolluk kuvvetiyle beraber vatandaşların hanelerine gidilerek teslim edilmiştir (AÇSHB, 2021c). Faz 3 yardımlarında ise başvurular e-devlet üzerinden yapıldığı için vatandaşların vermiş oldukları banka IBAN numaralarına paralar aktarılmış, vatandaşlar kendi bankalarından bu paraları çekmiştir:

“Şöyle söyleyeyim Faz 1 ve Faz 2 bekçiler aracılığıyla dağıtıldı. Yine biz geceleri geldik talimatlarla. Bakanlık, PTT'nin sistemine parayı yatırdı. PTT altyapı çalışması yaptı. Bir PTT yetkilisi bir kolluk kuvveti ile beraber hanelere gidip ödediler. Sonra diğer bin liralara için e-devlet üzerinden başvurular başlayınca bu yükün altında kaldık biz bakanlık olarak. Sonra PTT'leri açıyoruz gidip kişiler kendi hesaplarından çekecekler dedik. Hatta o da PTT önünde kuyruklar izdihamlar oluştu.” (K 2)

4.4. Yardımların Başvuru Kanalları

Faz 1 ve Faz 2 yardımları Sosyal Yardım Sistemine kayıtlı kişilere herhangi bir başvuru olmaksızın yapılmış ve bu yardımlar vatandaşların PTT hesaplarına yatırılmıştır. Başvuruların yapıldığı yardımlar Faz 3 ve SYDV'nin kendi yardımları olmuştur. E-devlet dışındaki platformlardan yardım başvurusu yapan kişilere ödenen yardımlar da genellikle SYDV'lerin bütçelerinden karşılanmıştır. Vatandaşlar pek çok farklı platformdan yardım taleplerini yetkililere iletmeye çalışmıştır. Bu platformlar sırasıyla e-devlet, SYDV'lerin telefonları, vefa destek hattı, Açık Kapı, CİMER, SYDV'lerin internet sitesidir. Bu platformların dışında pek çok vatandaş da bizzat SYDV'lere gelerek yardım başvurusunda bulunmuştur (K 2; K 6; K 2; K 3).

4.5. Başvuru Sahiplerinin Özellikleri

4.5.1. Faz 3 Yardımına Başvuranların Özellikleri

Faz 3 kapsamında sosyal yardıma başvuranların gerçekten pandemiden etkilenmiş ve yardım almaya ihtiyacı olup olmadığı açısından bir değerlendirme yapıldığında çoğu başvuru sahibinin “nasıl olsa devlet veriyor biz de alalım” (K 2) mantığı içerisinde olduğu görülmektedir. Bu hususu, K3 başvuranların yüzde 50'sinin ihtiyaç durumunun olmadığı şeklinde ifade ederken, K 1 başvuruların yüzde 70-80'inin gerçek ihtiyaç sahibi olmadığını, K 2 ve K 4 de başvuruların yüzde 70-75'inin reddedildiğini ifade etmiştir:

“Adamın Audi’si var. Haberlere çıkmıştı ya. Bizim ilçede de biz bu tür durumlara rastladık. Pandemi yardımına internetten başvurabilirsiniz. Ben de başvurabilirim. Ama her başvuruyu kabul etmek de devletin kaynağına bir haksızlık olur. O adam istese 10 bin lirayı hemen bulur. O kadar da düşmüş, pandemiden etkilenmiş, bunu da hakkecek oranda değil yani. Sadece bedava para belki alırım diye. O yüzden yüzde 50 yüzde 50.” (K 3)

“Başvuranların yüzde 70-80’i ihtiyaç sahibi değildi. Vatandaşın 2020 model bir arabası var. 2015 model bir arabası var. 2014 model bir arabası var. Ben mesela bir başvuruda 12 tane aracının olduğuna dair bilgiyi kaymakam beye de arz etmişim. Ya şimdi bu vatandaşa yardım vermek mümkün değil. Ha bir de adamın benzinliği olduğunu tespit ettik.” (K 1)

“Bütün insanlarda bütün vakıflarda 1000 TL’lik yardımlarda ilk başlarda yüzdeler oranlarına baktığımızda başvuru yapanların kabul edilenlerinin sayısı yüzde 25’i yüzde 30’nu geçmedi.” (K 2)

“İstanbul’da bir vakıf çıkmıştı işte, üzerinde 7-8 tane aracı var ama pandemi destek yardımına başvuruyor ve hepsi de milyonluk araçlar. Bu şekilde başvurular bizde de oldu, hani başvuru anlamında söylerseniz. Yardım yaptığımız kişi anlamında dediğim gibi %25’e 75.” (K 4)

Faz 3 başvurularının e-devlet üzerinden yapılmasında vatandaşların bu yardımları suiistimal etmeleri de pek çok kez ortaya çıkmıştır. Ferrari marka otomobili olup sosyal yardıma başvuran kişiler basına yansımıştır (Hürriyet, 2020). Benzer şekilde Sakarya’da maddi durumu gayet iyi olup başvuru yapan pek çok kişinin olduğu ifade edilmektedir.

“Adamın 3 katlı apartmanı var. 4 tane aracı var. Araçlarının her biri 2010 modelin üstünde. Artı adamın ahırında 19 tane ineği var. 140 dönüm arazisi var Erzurum’da. Oraya yazıyoruz, oradan bir gelir geliyor. Evinin yanında iki tane ev yapabilecek arsası var. Bunları biz tespit edip heyete sunuyoruz. Heyetimiz de ona göre karar veriyor.” (K 1)

4.5.2. SYDV Yardımlarına Başvuranların Özellikleri

Yardımlara başvuran kişilerin hangi ihtiyaçlarla SYDV’lere geldiği incelendiğinde, kimileri işyerinin giderlerini karşılayamadığı için kimileri de evinin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı için SYDV’lere başvurduğu tespit edilmiştir. K 3, bu konuda tahmini bir oran da verebilmektedir:

“%30 kadarı iş yerinin ve personellerinin maaşını ödeyemediğinden, işyerinin kirasını elektriğini suyunu ödeyemediğinden yakındı. Yüzde 70’i ise işyeri kapandıktan sonra evin temel ihtiyaçlarını ve borçlarını, elektrik su, telefon gibi giderlerini ödeyemediğinden geldi.” (K 3)

K 4 ise SYDV’lere başvuranların daha çok işletme sahipleri ve günlük çalışanlar olduğunu ifade etmektedir:

“Yani daha ağırlıklı olarak işletme sahipleri ve günlükçü çalışanlar bunlar...” (K 4)

4.6. Yardımların Değerlendirilmesi

Bakanlığın Faz 1 yardımlarında belirlediği temel kriter düzenli olarak SYDV'lerden yardım alması olmuştur. SYDV'lerin düzenli olarak yardım yaptığı, yaşlı aylığı, engelli aylığı engelli yakını aylığı vb. yardımları alan ailelere herhangi bir başvuru olmaksızın yardım yapılmıştır.

Faz 2'de bakanlığın belirlediği kriterler ise SYDV'ler tarafından yapılan gelir testi sonucunun, halk arasında yeşilkart diye tabir edilen G0 olması, yani sağlık sisteminden herhangi bir prim ödemediği yararlanması olmuştur. Bu temel kritere ek olarak son bir yıl içerisinde SYDV'lerden en az bir kere herhangi bir yardım almak şeklinde bir kriter eklenmiştir.

"Faz 2'dekiler bu yeşilkart dediğimiz hani devlet tarafından sağlığı yani eski sistemle yeşil kart şimdi G0 dediğimiz sağlığı devlet güvencesi altında olanlar. Sağlık yardımını devlet tarafından alanlar. Faz 2 riskli bir bölüm, direkt verilecek bir bölüm değil." (K 6)

"Adam emekli iki tane çocuğu var. Senede bir defa kömür veriyoruz adama. Ona da verdi bu 1000 lirayı. Bakanlık kendi sisteminden çekti, bizim bir takdimimiz bir önerimiz bizden bir soran, isteyen kararlaştıran olmadı. Faz 1'de de olmadı ama Faz 1'dekiler o anda yaşlı, engelli, dul aylığı alanlara verildi. Son bir yıla bakınca süreç uzadı ve son bir yılda hayat çok değişken. Yani her gün her şey değişiyor aileler değişiyor. Orada biraz başarı oranı düştü." (K 5).

SYDV'lerin değerlendirme sürecinde aktif rol oynadığı yardım türü Faz 3 yardımları olmuştur. Faz 3 yardımlarında vatandaşların e-devlet üzerinden başvuru yapmalarına imkân tanınmıştır. Vatandaşların yaptığı başvurular, ilk olarak bakanlığın belirlediği temel kriterlere göre ön değerlendirmeye tabi tutulmuştur:

"İlk aşamada bakanlık ön değerlendirmesini yapıyor. Biliyorsunuz gelirini 4000'den çok beyan edenler, kısa çalışma ödeneği alanlar, işsizlik aylığı alanlar, daha önce pandemi yardımından faydalananlar, başvursalar bile sistem onları eleyip bize göndermiyor. Bu kişiler birinci aşamada takılıyor." (K 3)

Ön değerlendirmeyi geçen başvuruların listesi, vatandaşların ikamet ettikleri ilçelerdeki SYDV'lere gönderilmiştir. Ön değerlendirmeyi geçenler arasından kimlerin yardım alacağı belirlenmesi amacıyla değerlendirme süreci SYDV'ler tarafından yürütülmüştür. SYDV'lerin değerlendirme sürecini yürütme şekli büyük oranda benzerlik gösterse de bazı noktalarda farklılık göstermiştir.

"Biz vakıftaki çalışma kriterlerimizi, kendimizin, daha doğrusu heyetimizin belirlediği birtakım kriterlere göre değerlendirdik...Doğuyla batı, kuzeyle güney, Edirne ile Sakarya bir değil. Her ilçenin geçim kaynağı farklı. Yani yöreye göre değerlendirilir." (K 3)

4.6.1. Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi (BSYS)

SYDV'lerin değerlendirme sürecinde en çok faydalandıkları unsur, normal zamanlarda da sosyal yardım başvurularını değerlendirdikleri Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi (BSYS) olmuştur. BSYS,

çeşitli kamu kuruluşlarının veri tabanları ile hanehalkı incelemelerinden elde edilen verilerin bütüncül bir şekilde bir araya getirildiği bir sistemdir. BSYS ile daha önceleri kâğıda dayalı olarak yürütülen sosyal yardım prosedürleri, elektronik ortama aktararak standartlaştırılmıştır. BSYS 2010 yılından itibaren SYDV'lerde aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017).

BSYS'de pek çok kamu kurum ve kuruluşlarının veri tabanından bilgilere ulaşılabilmektedir. Sosyal yardım başvurusu yapan bir kişinin kimlik bilgileri girildiğinde o kişinin sosyal güvencesinin olup olmadığı, bir gayrimenkule sahip olup olmadığı, aracı olup olmadığı, tarım arazisi bulunup bulunmadığı, ücretli bir işte çalışıyorsa aldığı brüt ücret, hayvancılık yapıyorsa kaç tane hayvanı olduğu, ticari bir faaliyet yapıp yapmadığı gibi pek çok bilgiye ulaşılabilmektedir. BSYS'nin bu tür geniş kapsamlı veri sağlaması, yardım başvurularını değerlendirirken SYDV'lerin işini oldukça kolaylaştırmış ve daha sağlıklı bir değerlendirme yapılmıştır.

“Yardımların tespitinde onun çok faydası oluyor. O olmadan olmaz. Biz hiçbir şey yapmıyoruz, sistem yok diyoruz artık.” (K 5)

Faz 3 ve sonrasındaki sosyal yardımlarda da BSYS'nin aktif olarak kullanıldığını ve değerlendirme sürecinin en önemli unsuru olduğu görülmektedir. Fakat BSYS'nin sosyal yardım değerlendirmelerinde bu faydalarının yanında bazı eksikliklerinin de olduğu ve bu eksikliklerin kimi zaman başvuruları değerlendirirken sorunlara neden olabildiği de görülmektedir. Bu eksikliklerden biri kayıt dışı gelirlerin görülmemesi diğeri ise verilerin güncellenme süresinin uzunluğudur.

“...Tek bilgi vermediği yer bankadaki mevduatlar. Yani kimin kaç parası var bankada, biz göremiyoruz. Onun dışındaki çoğu bilgiyi kayıtlı olduğu sürece görebiliyoruz. Şimdi vakıfların en çok zorlandığı yer, kayıt dışı gelirler. Bir insanın, diyelim babası vefat etti, babasının çok fındıklığı var. 15 ton fındık topluyor. 150-200 bin liralık geliri var. Babası öldü, çocukları resmi olarak bunu üzerine almadığı sürece oradan kazandığı gelirleri kayıt dışı gelir olur.” (K 3)

Kayıt dışı gelirlerin dışında bir eksiklik de kamu kurumlarının veri tabanlarındaki güncellemelerin anında BSYS'ye yansımaması olarak görülebilir. Bazı verilerin güncellenmesinin bir ayı bulduğu ifade edilmekte, bu durumun sosyal yardım değerlendirmelerinde az da olsa yanlışlık yapılmasına neden olma ihtimali bulunmaktadır. Örneğin yeni işe girmiş bir kişinin halen '*çalışmıyor*' gözükmesi nedeniyle yardım yapılması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir (K 3).

4.6.2. Alt Komisyon

BSYS, yardım başvurularının değerlendirilmesinde en önemli fonksiyonu icra etmekle birlikte tek unsur olmadığını da ifade etmek gerekir. Pandemi koşullarında normal zamanlarda yardıma ihtiyacı olmayıp dönemsel olarak yardıma ihtiyaç duyanların tespiti, tek başına BSYS aracılığıyla yapılamayacağından SYDV'lerin kişiler hakkında farklı kaynaklardan bilgi edinmek için ilave yollar oluşturduğu görülmektedir. Bu bilgi kaynakları, kimi zaman mütevelli heyeti dışında oluşturulan bir alt komisyon şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bazı ilçeler, pandemi yardımı başvurularını

değerlendirirken içerisinde muhtarlar, imamlar, öğretmenler ve ilçeyi tanıyan sivil üyelerin bulunduğu bir alt komisyon kurma ihtiyacı hissetmiş, bazıları ise bir alt komisyon kurmayıp başvuran kişiye göre bazen muhtarı, bazen ilçe eşrafından kişilere sorularak hareket edilmiştir.

“...Hep beraber orada kendi kullandığımız bütünleşik sistemi de ekrana yansıtıp değerlendirerek biz bu vatandaşı şu sebepten dolayı reddettik, [alt komisyona] siz ne diyorsunuz diyerek, evet hayır şeklinde tek tek dosyaları görüştük.” (K 2)

4.6.3. Muhtarların Rolü

Alt komisyon kursun kurmasını, bütün SYDV'lerin değerlendirme sürecinde, bir bilgi kaynağı olarak muhtarlara başvurulduğu görülmektedir. Mahallesini en iyi tanıyan kişilerden biri olarak görülmesi ve SYDV tarafından kolay ulaşılabilirliği kanaatimizce muhtarlara sorulmasının en önemli sebeplerdendir.

“Vatandaşı önce bir muhtara sorduk hangi mahallede oturuyorsa işte. Muhtarın elediklerine bir daha bakmadık ama muhtarın elemediklerine, çok iyi durumda olanları biz yine değerlendirdik. İşte adamın 10 ton fıncığı var. Bu resmen dokümanda belli. Muhtar buna ver demiş. Ama biz vermedik.” (K 6)

Muhtarların, yardım başvurusunda bulunan kişiler hakkında verdiği bilgilerde bir çıkar çatışmasının olma ihtimali de bulunmaktadır. Zira bir sonraki seçimlerde muhtara oy olarak geri dönme ihtimalinden dolayı muhtar vesilesiyle bir kişinin yardım alması, muhtarların sosyal yardıma ihtiyacı olmasa da başvuran kişilere yardım verilmesi kanaatinde olduğu görülmektedir.

“Şöyle yapıyorduk biz. Geleni önce muhtara soruyorduk muhtar hayır diyebiliyordu. Mesela birkaç tane muhtar gerçekten hakkıyla değerlendiriyordu. Ama diğerlerinde adamın bir seçim kaygısı olduğu için evet diyebiliyordu. Bazı köylerde çok iyi biliyorum iyi konumda olmuş olup da bu parayı alan insanlar var yani.” (K 6)

“Muhtara da soramazsın. Çünkü muhtar hiçbir zaman yüz yüze geleceği insanlara daha sonra sıkıntı yaşayacağı bilgi vermez. Her muhtarı da bir tutamam ama sonuçta insanlar maalesef vicdani olarak değil de biraz arayış içerisinde. Hani nereden ne çıkarabilirim peşinde.” (K 3)

4.6.4. Muhtaçlık Sınırının Kaldırılması

Normal zamanlarda sosyal yardım için SYDV'lere başvuran vatandaşların, başvurularının değerlendirilmesinde kullanılan en temel kriter muhtaçlık sınırıdır. Muhtaçlık sınırı ise, 3294 sayılı Kanunun ikici maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “...hane içindeki kişi başına düşen geliri, on altı yaşından büyükler için belirlenen aylık net asgari ücretin 1/3'ünden az olan kişilerden fakir ve muhtaç durumda bulunanlar...” olarak belirlenmiştir (Mevzuat Bilgi Sistemi, 1986a). 2020 yılı için belirlenen muhtaçlık sınırı, hanede yaşayan kişi başı 701,32 TL, 2021 yılı için 852 TL'dir. Bir vatandaşın SYDV'lerden yardım alabilmesi için haneye giren aylık toplam gelirin hane üyelerinin sayısına bölünmesi sonucunda kişi başına düşen miktarın 852TL'den düşük olması gerekmektedir.

Pandemi döneminde Cumhurbaşkanlığı onayıyla yardım verilebilmesinde bir ön şart olan muhtaçlık sınırı uygulaması esnetilmiş, kişilere muhtaçlık sınırının üstünde gelire sahip olsa bile yardım verilmesinin önü açılmıştır. Muhtaçlık sınırının kaldırılması, SYDV'ler tarafından olumlu karşılanmış, SYDV'lerin daha esnek hareket etmelerine imkân sağlamıştır.

“Cumhurbaşkanımız bir genelge yayınladı Nisan Mayıs ya da Haziran aylarında. Muhtaçlık sınırını belli bir dönem için esnetebilirsiniz. Yani bunun üstüne çıkıp yardım verseniz bile denetim olarak biz bunu göz ardı edebiliriz tarzında. Bu bizim elimizi rahatlattı. Bizim derken heyetimizin.” (K 3)

4.6.5. Hane Ziyaretlerinin Kaldırılması

Normal zamanlarda sosyal yardım başvurusu yapan kişiler, evlerinde ziyaret edilmekte, kişinin genel durumu hakkında bir tespit tutanağının tutulması zorunlu tutulmaktadır. Pandemi döneminde ise bakanlık tarafından hane ziyaretlerinin yapılmayabileceği şeklinde bir yazı SYDV'lere gönderilmiş, bu da SYDV'lerin işini kolaylaştıran bir unsur olmuştur:

“Şimdi hane ziyareti zorunlu normalde. O bir yazı ile kaldırıldı. Gerekli tutulmadı.” (K 3)

Hane ziyareti yapılma zorunluluğunun kaldırılması sonrasında çoğu SYDV yardımların değerlendirmesinde hane ziyaretine gitmemiştir. Görüşme yapılan 6 SYDV'den sadece biri özellikle Faz 3 başvuruları ile ilgili hane ziyaretleri yaptığını ifade etmiştir. Diğer 5 SYDV ya hiç hane ziyareti yapmamış ya da yeterli bilgiye ulaşamadığı az sayıda kişi için hane ziyareti yapmıştır.

4.6.6. Değerlendirme Kriterleri

Pandemi döneminde SYDV'lerin değerlendirme kriterlerinde bir bakış açısı değişimi yaşanmıştır. Normal zamanlarda yardıma muhtaç olmayıp pandemi ile birlikte kişinin yardıma ihtiyaç duyması olası bir durum olduğundan değerlendirme süreçlerine bu durum Bakanlıktan gelen talimatlar doğrultusunda yansımıştır:

“Pandemiden önce yardım verirken adamın 50 bin liralık arabası varsa bizim bakış açımız şöyleydi: Araba bir gelir unsuru olmasa da bir gider unsuru sonuçta. Bir geliri var ki onu kullanıyor. Sigortası var, vergisi var, tamiri bakımı yakıtı var. Ayda 500 lira eve masrafı var. Kazanıyor ki var diye bakıyorduk. Yardım verip vermeme kriterimizi etkiliyordu. Ama pandemiden sonra esnaflara öyle bakma şansımız olmadı. Kanuni hak da geldi bize. Cumhurbaşkanlığı kanuni muhtaçlık sınırı dediğimiz o ölçütü kaldırdı...” (K 5)

“Esnek davranıyoruz. Çünkü bu dünyayı etkileyen bir süreç. Şunu karıştırmamak lazım. Bizim yıllardır yaptığımız bir iş var. Sosyal yardım vermek. Şimdi oradaki fakirlik ölçütü kafamızda oluşmuş. İnsanları tanımışız... Pandemi yardımı ise farklı dönemsel bir şey. Belki insan tırcı, belki kuaför, belki 10 bin lira kazanıyor ama iş yerini belli bir dönem kapatmış. O normal yardıma gelse zaten olmaz. Şartları uygun değil. Ama pandemi yardımına başvurduysa, o dönemde o etkilenmişse onu uygun görmek lazım. Vermek lazım.” (K 3)

Başvurular değerlendirilirken her SYDV'nin kendine özgü farklı kriterler belirlediği görülmüştür. Örneğin bir SYDV 2010 model üzerinde arabası olmayı bir eleme kriteri olarak belirlerken başka bir SYDV bunu bir eleme kriteri olarak belirlememiş, pandemi başladıktan sonra bir mülk/araba edinip edinmediğini bir kriter olarak belirlemiştir.

“Evet çok başvuru oldu yani biraz daha vatandaş odaklı daha geniş çerçeveden bakarak davrandık, altında 50-60 bin liralık arabası var, çok da önemli değil. 3294 mantığının dışına çıkarak bakmaya çalıştık öyle diyelim. Çok suistimal yoksa. Sonuçta alacağı bir tane 1000 lira şeklinde bu işe baktık.” (K 5)

“Biz kendimizce şöyle bir şey yaptık: 2010 modelin üzeri arabası varsa yine yukarısı verin diye şey yaptı ama 2010 yukarı arabası varsa araba değerliyse yine vermeme üzerinde durduk. Daha çok vermedik.” (K 6)

“Her bir dosya kendine hastır. Hastalık tanımlaması gibi düşünün. Allah korusun kanser sizde farklı seyreder onda başka şekilde seyreder. Vücudunuz, metabolizmanız, durumunuz farklıdır. Her bir dosyanın kendisine has farklı bir özelliği vardır. Bir berber kapalıdır ama adam pandemide kendisine 2014 model bir araba almıştır biz onu mağdur görmeyiz ve yardım vermeyiz. Öbür taraftan adamın 2 tane meskeni vardır. Ama pandemi döneminde işsiz kalmıştır. Daha önceden edinilmiş bir maldır bu. Bizim için geçici bir mağduriyettir ve veririz.” (K 2)

SYDV'lerin değerlendirme sürecindeki ortak noktaları pandemi döneminde kişilerin düzenli bir gelirden mahrum olmaları olmuştur. Örneğin pandemi öncesinde bir fabrikada çalışırken işten çıkanlar, kısıtlamalar nedeniyle işyerini geçici süreyle kapatan berber, kahvehane sahipleri gibi kesimlere olumlu bakılmaya çalışılmıştır:

“*Pandeminin ruhu* oldu, bakanlığın bize söylediği oydu. Nedir pandeminin ruhu? Kahveci kapanmışsa ona verdik, işte bakkal mahalle bakkalı başvuruyor senin pandemiden etkilenen bir durumun yok ki ya da bir fabrikada çalışan ücretsiz izne çıkarılmış başvurmuş, vermişiz. Ancak öteki fabrika çalışıyor, hatta mesaiye kalmaya başlamış, işi artmış. Başvuruyor niye başvuruyorsun, ‘ee o aldı’ Yani pandeminin ruhuna uygun bakmaya çalıştık. Onlara göre, vicdanımıza göre karar vermeye çalıştık öyle diyeyim.” (K 5)

4.6.7. Değerlendirmede Farklı Yaklaşımlar

Bazı SYDV'lerin özellikle pandemi sürecinde dükkanlarını kapatan esnaflara yönelik farklı uygulamalar geliştirdiği görülmektedir. Bu SYDV'lerin sadece Faz 3 yardımına başvuranlara değil, başvuru yapılmasa dahi bazı kişileri tespit edip re'sen yardım yaptığı da olmuştur. Bu kişilere esnaf odalarındaki kayıtlardan ulaşılarak değerlendirilmiş, işletmeleri kapalı olan bu kişilerin başka bir gelir kaynağı yoksa başvuru yapmasalar dahi SYDV'lerin kendi bütçesinden bunlara yardım yapılmıştır.

“Esnaf Sanatkârlar Odasından gelen kayıtları, bizim bütünleşik sistem üzerinden kontrol ettik. Bunu da gözeterek o gelen toplu paradan biz de bin lira yardım yaptık. Ama bunu pandeminin bin lirasıyla

karıştırmamak lazım. Biz pandemi yardımı değil de etkilenen sektörlere Vakıf yardımı şeklinde yaptık.” (K 3)

Bir ilçenin, ilçe esnaf odasından liste alarak esnafa yardım yapmasına ek olarak, bazı esnaf gruplarının çıraklarına ve daha farklı kesimlere yönelik özel çalışmalar yaparak diğer ilçelerden farklılaştığı söylenebilir. Örneğin bu ilçe, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Çıraklık Eğitim Merkezinden çırakların listesini almış, kâğıt toplayıcılığı yapan Roman vatandaşların yaşadığı mahalleye özel bir çalışma yapmış, okul kantincilerine yönelik yardımları olmuş ve yerel bir STK ile işbirliği yaparak bazı evlere sıcak aş götürmüştür:

“Kaymakamımız özellikle esnaf ve onların çıraklarına önem veriyor. Tamam esnaf belirli saatler arasında çalışıyor ama çırak 20 yaş altında olduğu için sokağa çıkma yasağı var. O hiç çalışmıyor. Biz kuaför çıraklarını ve aile geliri olmayanları tespit ettik. Biz bunlara nakit destek sağladık, birincisi o. İlk önce kuaför çıraklarıyla başladık sonra bizim burada çıraklık eğitim merkezimiz var, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı. Tüm kollarda çırakların biz listesini aldık ve hanelerini sistem üzerinden inceledik ve bunlara 750'şer lira pandemi döneminde biz destek olduk. Başvuru yapmasa da destek olduk. Bu gibi çalışmalarımız oldu.” (K 4)

Kaymakamların SYDV'lerin farklı yaklaşımlara sahip olmalarında etkin bir role sahip oldukları söylenebilir. Farklı perspektiflere sahip kaymakamların sosyal yardımların boyutunu değiştirerek farklı çalışmaları hayata geçirebildiği görülmektedir.

4.6.8. Değerlendirme Sürecindeki Yanlışlıklar/Eksiklikler

Sosyal yardım süreçlerinde katılımcıların dile getirdiği önemli eksikliklerden biri pandemi yardımlarının başlangıcına tekabül etmektedir. Başlangıçta Bakanlık tarafından herhangi bir başvuru alınmaksızın yapılan Faz 1 ve Faz 2 yardımlarında, özellikle Faz 2 yardımı ile ilgili belirlenen değerlendirme kriterlerinin yanlış olduğu ve bu durumun aslında yardım yapılmaması gereken kişilere yardımın gitmesi sonucunu doğurduğu ifade edilmektedir:

Faz 2'de sıkıntılarımız oldu. Faz 1'de %95 başarı varken Faz 2'deki başarı %80'lere düştü. Neden düştü? Faz 2, son 1 yıl içerisinde SYDV'lerden herhangi bir yardım alan ailelere verildi. Mesela ben bir yıl önce sosyal yardımlaşmadan bir kömür yardımı almış olabilirim. Ama bir yıl sonra memur olmuş, işveren olmuş, esnaf olmuş olabilirim...” (K 5)

“Faz 2 'de sorunlu çok ödeme yapıldı. Yeşil kartta, baba zengin olabiliyor ama çocuğa yeşil kart çıkabiliyor yani G0 dediğimiz.” (K 6)

Bazı katılımcılar ise pandemi yardımlarının verilmesinde hızlı hareket edilmesinin olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Bakanlık tarafından yardımların bir an önce dağıtılmasına yönelik SYDV'lere baskı yapılması, kimi zaman değerlendirme sürecinde adil davranılmaması sonucunu doğurmuştur:

“Faz 1, Faz 2'lerde böyle istenilen verim alınamadı. Yanlışlıklar da oldu. Bu çok dile getirilmedi ama bilgiler güncellenmeden birden yardım yapılırca hak sahibi olmayanlar da arada kaynadı. Ama

hemen bundan geri adım atıldı. Birinci fazdan sonra bütün herkesin, öncesinde otomatik olarak yapılan yardımları daha sonra bizim sistemimize yüklenildi. Denildi ki siz kendiniz bunları eleyin ve bunlarla beraber güncelleme yapın. Adam üç gün önce araba almış ya da vergi mükellefiyeti olmuş binlerce milyonlarca dosyanın bakanlık sisteminden elenmesi zor olduğu için bunları yerele indirdiler.” (K 2)

“Her gün değerlendirip karar verin gibisinden bir şey. Acele etme gibi bir şey vardı yukarıda. Bir an önce vatandaşa parayı verelim. Bu böyle olduğu zaman inceleme fırsatım yok benim. Bu dönemde günde 1000 başvuruyu değerlendirdiğimiz bile oldu. Öyle olunca hane ziyareti yapmadan, etraftan yeterince araştırma yapmadan değerlendirmeler oldu. Bunun çok doğru ve adil olduğunu düşünmüyorum.” (K 6)

Hızlı dağıtım yaklaşımına ve özellikle Faz 3'te başvuru için herhangi bir ön şart konulmamasını K 6 da eleştirmektedir. Faz 3'te başvuru için şart konulmaması pandemiden etkilenen etkilenmesin herkesin başvuru yapmasına yol açmıştır. K 6, başvuruların herkese açılmayıp ilk olarak pandemiden doğrudan etkilenen sektörle açılmasını, daha sonra başvuruların diğer kesimlere aşama aşama genişletilmesi gerektiğini ve sürecin zamana yayılmasının daha doğru olacağını vurgulamıştır:

“Birincisi gerçekten pandemide zarar etmiş pandemiden zarar görmüş insanlar müracaat etmeliydi. Yani berberler mesela buna müracaat etmeliydi. Kiraathaneler, lokanta sahipleri, gerçekten pandemiden zarar görmüş insanlar sadece müracaat etmeliydi. Bu da birden anlık olarak para vermek değil de biraz daha yayararak verilebilirdi. 1000 lira yani bir insanı uçurmaz. Verdiğin para 1000 lira 1-2 gün beklenmesi, 3 gün beklenmesi, 1 hafta beklenmesi, bu insanlarda açlığa yol açacak bir şey değildi.” (K 6)

Pandemi sürecinde yardımların dağıtım kanallarıyla ilgili bazı aksaklıklar da ortaya çıkmıştır. Pandemi başında tespit edilen bazı aksaklıklar, süreç içerisinde düzeltilmiştir. Fakat süreç içerisinde dağıtım kanallarıyla ilgili başka sorunlar da ortaya çıkmıştır. İlk başlarda bazı yardımlar bekçiler aracılığıyla elden dağıtılmış, daha sonraki yardımlar vatandaşların kimlik numarası ile PTT'lere veya banka hesaplarına yatırılmıştır:

“Şöyle söyleyeyim Faz 1, Faz 2 ve Faz iki buçukta bekçiler aracılığıyla dağıtıldı. Yine biz geceleri geldik talimatlarla. Hemen hisseleri oluşturduk, karşılıklı olarak teyit ettik. Bakanlık postanenin sistemine parayı yatırdı. Postane altyapı çalışması yaptı. Bir PTT yetkilisi bir kolluk kuvveti ile beraber hanelere gidip ödediler. Sonra diğer bin liralara için e-devlet üzerinden başvurular başlayınca bu yükün altında kaldık biz bakanlık olarak. Sonra postaneleri açıyoruz, gidip kişiler kendi hesaplarından çekecekler dedik. Hatta o da PTT önünde kuyruklar izdihamlar oluşturdu.” (K 2)

“Dağıtım noktasında işin içine para girdiğinde o da sıkıntı oldu. Bekçilerin eline veriyordunuz 150 bin lira para. Hadi git dağıt mahallelere gel. Dağıtım belki gönüllülerden oluşabilirdi. Gönüllülerden bir grupla, bir tane de PTT yetkilisi olabilirdi.” (K 2)

E-devlet üzerinden yapılan başvuruların genellikle internet kullanımını bilen evin gençleri tarafından yapılması, yardımların gençlerin hesabına aktarılmasına neden olmuş bu da gençlerin gelen paraları kimi zaman ailelerine vermemesi sonucunu doğurmuştur:

Şunu bizzat biliyorum ki buranın en büyük mahallelerinden birinde, muhtar bana şunu söyledi: Biz onlara bin lira verdik ama çocuk da biraz sersericeydi. Ailenin kira ödemesi var, kirayı veremediler. Çocuk da o para bana yattı, benim param diye ailesiyle paylaşmadı. Gençler bu işi eline aldılar ve gençler üzerinden gitti bu iş. O da büyük sıkıntı oldu.” (K 2)

E-devlet üzerinden başvuruların alınmasının getirdiği bir başka sorun da başvuru sayısının yüksek olmasıdır. Başvuru sayıları aşırı yükselirken SYDV’lerde bu başvuruları değerlendirecek çalışan sayısı yeterli gelmemektedir:

“Bizim ilçede 10 bin kişiye yardım edildi aşağı yukarı. Yani bu kadar büyük kitleye yardımı değerlendirebilecek kapasiten yok, o kadar elemanın yok senin. Bu mesela bize bir tane ek eleman alındı, bu da kesinlikle yeterli değildi...” (K 6)”

Mülakatlarda tespit ettiğimiz bir başka husus da vatandaşların devletin sunduğu bu imkânı suiistimal etmeleridir. Bu durum için elbette ki bir genelleme yapılamaz. Fakat bu duruma örnek olarak pek çok olay zikredilebilir:

“Ya burada bir market zincirinin şubesinin müdürüne verildi bu yardım. Ya adam işten çıkmadı bir şey yapılmadı. Onun hikayesini dinliyorum, adam gitmiş bu dönemde dolar almış, bir de gitmiş devlet kredi veriyordu onu da almış. ‘Şu anda zaten her şeyiyle faizi krediyi her şeyini çıkardım, kârdayım’ diyordu bu adam.” (K 6)

4.7. Diğer Kurumlarla Koordinasyon

Pandemi sürecinde SYDV’lerin çalışmalarına, diğer kurumlarla olan koordinasyon açısından bakıldığında her ilçede sadece Kızılay ile kısmi bir işbirliğinin olduğu, Kızılay dışında az sayıda ilçede belediyelerin ve STK’ların SYDV ile koordineli çalıştığı görülmektedir. Örneğin K 6’nın ilçesinde Kızılay dışında herhangi bir kuruluşla koordinasyon yapılmamıştır:

“[Koordinasyon] genelde hiçbir zaman olmuyor. Pandemi sürecinde de hiç olmadı. Sadece Kızılay’dan vatandaşa dağıtılsın diye gıda paketleri geldi. Bir o yapıldı. O da koordine çalışması sayılmaz. Direkt oradan bağış gibi düşünebiliriz. Onun haricinde yok.” (K 6)

Pandemi sürecinde farklı kuruluşların da gıda paketleri veya hijyen paketleri yapıp dağıttığı görülmüştür. Bu kuruluşlardan Kızılay, kendi hazırladığı gıda paketlerinin dağıtımını SYDV’lerle koordineli biçimde yapmıştır.

“Kızılay mülakat yapılan her ilçedeki SYDV’ye bu gıda paketlerini bağışlamıştır.” (K 3)

Koordineli çalışılan kuruluşlara, kimi zaman bazı ilçelerde belediyeler eklenmiştir. Bu ilçelerde belediyeler, kendi hazırladıkları gıda paketlerinin dağıtımını ilçe SYDV’den bilgi alarak gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda koordinasyonun daha çok bilgi paylaşımı şeklinde gerçekleştiği

görülmektedir. Bu bilgi paylaşımında gerek ihtiyaç sahiplerinin bilgilerini SYDV'lerden alma gerekse SYDV'lerin yardım yaptığı kişilere mükerrer yardım yapmama amaçlanmıştır:

“Bizim şimdi belediyelerle ya da sivil toplum kuruluşlarıyla koordinasyonumuz da oluyor tabii. Mesela Kızılay'la oluyor belediyeyle oluyor. Bir bilgi alışverişi oluyor. Kime yardım yapıldı nasıl yapıldı ne kadar yapıldı. Bizden de fikir alıyorlar, 'yaptınız mı ne tür yardımlar yaptınız' şeklinde. Ama biz sayı olarak paylaşmıyoruz. Diyoruz ki biz gıda yardımı yaptık ya da nakdi yardım yaptık.” (K 1)

Mükerrer yardım yapmamaya ilk başlarda özen gösterilirken daha sonra, verilen yardımın çok büyük miktarlarda olmamasından dolayı mükerrerliğe çok dikkat edilmediği görülmüştür:

“Bu mevzuyu çok konuştuk kendi aramızda. Dedik ki bizden yardım alanlara Kızılay vermesin. Kızılay da başkasına versin. Böylelikle çevreyi genişletelim. Ama bizim kendi payımızla verdiğimiz yerel imkanlar yetersiz kaldı. Bizim kendi payımızla verdiğimiz 600 lira, merkezi ödemediğimiz yapılan para bin lira, Kızılay'ın verdiği gıda kolileri. Basında sıkça görmüşsünüzdür, her gün o koliler küçüldü maalesef. Şartlardan dolayı daha fazla insanlara ulaşmak için içindeki miktarlar da her geçen gün biraz daha azaldı. Önce bir hafta bunu uyguladık ama doğru olmadığına karar verdik. Bizim vereceğimiz 600 lirayla hiçbir şey olmazdı. Biz mükerrer olup olmadığına bakmadan aynı insanlara yardım da verdik. Ama biz buna mükerrerlik değil de ailenin aynı ihtiyacını onlar, nakdi ihtiyacını biz ödüyoruz diye düşündük.” (K 2)

Mülakat yapılan altı ilçenin beşinde yardım yapan kuruluşlarla koordinasyonun Kızılay ve belediyelerle sınırlı kalmasına karşın K 4'ün ilçesinin farklı uygulamalar ve farklı kuruluşlarla koordinasyon anlamında ciddi derecede diğerlerinden farklılaştığı görülmüştür. Belediye ve Kızılay'ın dışında yerel STK'lar ile koordineli biçimde çalışılmıştır:

“İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı genelge doğrultusunda vefa destek grupları kuruldu. Orada denildi ki hiçbir yardım kuruluşu vefa destek ekibinden habersiz yardım dağıtamayacak. O İçişleri Bakanlığı genelgesinde vardı. Burada biz bütün STK'ları çağırdık. Kaymakamlık binasında bir toplantı yapıldı ve o toplantıda işte SAKVA, İHH, Yetim Çocuklar Derneği, Gönüleli Derneği, Türk Kızılayı gibi kurumlar katıldı. Orada onlardan da oluşan bir vefa destek grubu kurduk. Hâlâ hafta sonu bu vefa destek grupları aktif. AFAD gönüllüleri de bunların içerisinde, Kızılay da. Bu gruplarda biz iki yönlü çalıştık: 1-Bizim yardım götüreceğimiz ailelere bunlar kendi araçlarıyla ve imkanlarıyla yardım götürdü. 2- Onların elinde bulunan yardımları da bizim belirlediğimiz ailelere götürdük.” (K 4)

TARTIŞMA

Sosyal Destek Programının en önemli kalemleri Faz yardımlarıdır. Faz 1 ve Faz 2'nin doğrudan merkezi otoritenin kontrolünde gerçekleştiği ve bu iki yardımın merkezi özellikler taşıdığı söylenebilir. Faz 3, Biz Bize 1 ve Biz Bize 2 yardımları ise yarı-merkezi özelliktedir çünkü bu yardımların ön değerlendirmesi merkezi otorite tarafından, nihai değerlendirmesi ise SYDV'ler tarafından yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında, sosyal destek programının daha ziyade merkezi özellikler taşıdığı

anlaşılmaktadır. Destek programındaki merkeziliğin baskın olması, faz yardımlarının ihtiyaç sahibi olmayan insanlara gitmesine, ihtiyaç-yardım uyumsuzluğuna ve hatta suistimallere kapı aralamıştır. Bu husus, Aysan (2020)'ın Covid-19 pandemisinin diğer afetlerden farklı olduğu hem ulusal hem küresel ölçekte sosyal politikaları etkileyen sorunlar ortaya çıkardığı görüşünü destekler mahiyettedir. Hatta bu görüşü detaylandırarak ulusal sorunların da yerel düzeyde farklılaşabileceğini göstermektedir. Bu kapsamda, ulusal ölçekte geliştirilecek politikaların da yerel unsurların dahil edilerek uygulanması, merkezi yönetim ile yerel aktörlerin eşgüdüm içinde çalışmasına imkân sağlayacak uygulamaların etkin olarak kullanılması gerekmektedir. Bu doğrultuda sosyal yardımların organizasyonunda yerel unsurlar ile merkezi yönetim arasında SYDV'lerin önemli bir köprü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu konudaki eşgüdümlü sağlamak için BSYS, E-devlet gibi platformlar önemli bir işleve sahiptirler. Pandemi yardımlarında her iki platformun da olumlu özelliklerinin yanı sıra olumsuz özelliklerinin de ortaya çıktığı; BSYS bünyesinde vatandaşlarla ilgili kapsamlı bir veri tabanına ulaşılması yardım değerlendirmelerinin hızlı ve etkin bir şekilde yapılmasına imkân verdiği ancak BSYS'nin de iki önemli eksikliği bulunduğu görülmüştür. Bunların ilki, kayıt dışı gelirlerin görülmemesi diğeri ise kamu kurumların veri tabanlarındaki güncellemelerin BSYS'ye geç intibak etmesidir. E-devlet ile başvuruların alınmasında ortaya çıkan olumsuzluk ise vatandaşların yardımlara kolay başvuru imkânını kötüye kullanmasıdır. Başvuru kanallarından biri olan E-Devlet platformu, Merkezi yönetimin hızlı aksiyon alabilmesine olanak tanınması açısından verimli olmasına rağmen başvuruların değerlendirilmesinde SYDV'lere gereksiz bir iş yükü ortaya çıkartmış ve kurumun verimli çalışmasına engel olmuştur. Bu noktada Memiş ve Babaoğlu'nun (2020) yeni teknolojilerin afet yönetim planlamasında etkin olarak kullanılması önerisi bağlamında, sahadaki sorunları da tespit ederek uygulamanın kötüye kullanımı engelleyecek şekilde tasarlanması gerektiği söylenebilir.

SYDV'lerin başvuru sahiplerini değerlendirme süreci, her bir ilçede farklılaşmakla birlikte birtakım benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir. Özellikle BSYS'nin, görüşülen tüm SYDV'ler için değerlendirme sürecinin daha etkin yürütülmesinde önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Aynı zamanda '*Pandeminin Ruhü*' olarak ifade edilen devletin korumacı ve kucaklayıcı özelliklerinin pandemi döneminde topluma yansıtılmasında, muhtaçlık sınırının kaldırılması etkili olmuştur. Muhtaçlık sınırının Cumhurbaşkanlığı karnamesiyle hızlı bir şekilde kaldırılması, pandemi nedeniyle geçici olarak oluşan ihtiyaç sahipliğini gidermede oldukça etkili olmuştur. Merkezi yönetimin hızlı aksiyon alması yerelde de doğrudan olumlu etkisini hissettirmiştir. Bu durum, Urhan ve Arslankoç'un (2021), merkezi yönetim ile belediyelerin koordinasyonu önerisinin olumlu bir örneğini teşkil etmektedir.

Pandemi sürecindeki sosyal yardımların yönetişimine yönelik her bir aktörün farklı yaklaşımları olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Boesen ve Martin (2007)'in geliştirdiği kuramsal

çerçeve uyarınca Faz yardımlarında merkezi yönetimin ihtiyaç yaklaşımıyla⁴ hareket ettiği, ilçe düzeyinde sosyal yardımların yürütülmesini gerçekleştiren SYDV'lerin ise Faz 1 ve Faz 2'de merkezi otoritenin yaklaşımını sürdürdüğü fakat Faz 3'te hayırseverlik yaklaşımıyla⁵ ihtiyaçlar yaklaşımı arasında gelgitler yaşadığını ifade edebiliriz. Bu kapsamda, sosyal yardımların hak temelli⁶ sunumunun sağlanması için Atatanır ve Karataş (2020)'in paydaşlar arasındaki bilgi ve kaynağın bütüncül ve şeffaf olarak yönetilmesi, sosyal yardımların adil bir şekilde dağıtılması, sosyal yardım sürecinin etkin bir şekilde denetlenmesi, farklı paydaşlar arasında eşgüdümün tesisi ve sosyal yardım altyapısının geliştirilmesi önerileri anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, tüm dünyada ve ülkemizde yoksul ve dezavantajlı kesimin sayısını ve şiddetini artıran Covid-19 pandemisiyle artık sosyal yardımların sadece ihtiyaç ve hayırseverlik yaklaşımıyla değil hak temelli bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

Sakarya'nın afet konusunda çok sayıda tecrübesi (su baskınları, depremler vd.) bulunmasına rağmen pandemi sürecinde kamu-sivil toplum iş birliğinin oldukça zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, kamunun öncülüğünde kurulan Vefa Sosyal Destek Gruplarında da görülebilmektedir. Birkaç ilçe dışında bu grup üyelerinin neredeyse tamamının kamu çalışanı olduğu, gönüllü katılımların düşük ve aynı zamanda kurumsal düzeyde de kamu-STK iş birliğinin zayıf olduğu görülmüştür. Bu durum, Aktaş'ın (2000), 1999 Marmara Depremi sonrasında sosyal yardım hizmetlerini konu edindiği çalışmasında tespit ettiği örgütlenme ve iş birliği konularındaki sorunların, pandemi döneminde de farklı şekillerde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu noktada, Toprak'ın (2020) Kamu-STK işbirliğini geliştirmek ve sivil toplum kapasitesini artırmak için hemşehri STK'ları, AFAD ve Belediyeler üzerinden geliştirmiş olduğu model önerileri kayda değerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi, tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kamuya olağanüstü bir sosyal koruma sorumluluğu yüklemiştir. Bu sorumluluğun gelişmiş ülkelerin bile zorlandığı mali yükü olduğundan, her hükümet bu yükün altından kalkabilmek için kendisine has çözümler getirmiş, farklı aktörleri devreye sokmuştur.

⁴ İhtiyaç yaklaşımı: Bu yaklaşımda, ihtiyaçların karşılanması öncelenir. Bu bağlamda bireylerin sorunlarının nedenlerine odaklanılır ve yardımla bu neden ortadan kaldırılmak istenir (Atatanır ve Karataş, 2020; Boesen ve Martin, 2007)

⁵ Hayırseverlik Yaklaşımı: Bireyler kurbanlar (mağdurlar) olarak görülür ve hayırseverlik vurgusuyla yardım gerçekleşir (Atatanır ve Karataş, 2020; Boesen ve Martin, 2007)

⁶ Hak Temelli Yaklaşım: Bireyler mağdur olarak değil de hak sahipleri şeklinde güçlendirilmesi gereken insanlar olarak görülüp onların talepleri hukuki ve ahlaki talep olarak kabul edilip gerçekleştirilir. Bu yaklaşımda herkesin insan onuruna yaraşır bir hayat hak ettiği vurgusu bulunmaktadır. Bu kapsamda sorunların nedenlerini hızlıca bulmak yerine yapısal nedenlere odaklanılır (Atatanır ve Karataş, 2020; Boesen ve Martin, 2007)

Bu aktörlerden en önemlilerinden biri SYDV'lerdir. SYDV'ler üzerinden sosyal destek programlarını incelediğimiz durum çalışması kapsamında, özellikle Faz 3 yardımlarının dağıtımında bazı eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Merkezi otoritenin, SYDV'lere yönelik yardım süreçlerini hızlı yapma baskısı değerlendirme süreçlerinde adil davranılmaması sonucunu doğurmuş, yereldeki aktörlerle işbirliği ve koordinasyonun zayıf olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, sosyal destek faaliyetlerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve sosyal koruma sağlayan aktörler arasındaki iş birliğinin artırılabilmesi için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Sosyal koruma faaliyetinin verimliliğinin artırılabilmesi için sosyal destek programlarının yönetişiminde yerel özelliklerin merkezi özelliklerinden daha baskın planlanması sağlanmalıdır. SYDV çalışanları buldukları ilçelerde sosyal korumaya ve yardıma muhtaç kişileri yakinen bildiklerinden yardımların doğru kişilere ulaşmasında etkinliği artıracaklardır.

Sosyal yardımlar, sosyal hizmetlerin kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda sosyal yardım veya korumaya ihtiyaç duyan kişiye yönelik bir sefere mahsus veya bir afete özgü koruma sosyal hizmet sisteminin hedefleriyle örtüşmemektedir. Bu doğrultuda sosyal yardımların sosyal hizmet anlayışı çerçevesinde değerlendirilerek yardıma ihtiyaç duyan kişilere yönelik hak temelli bir sosyal yardım sunumu gerçekleştirilmelidir. Böylece yararlanıcılar uzun vadede güçlendirilmiş olacaktır.

Her bir doğal ve insan kaynaklı afetler, kendine has afet yönetim modeli gerektirmektedir. Covid-19'a karşı iki yıla yakın bir süredir deneyimlenen yönetim hafızası, kamu ve STK'lar vasıtasıyla sistemleştirilerek benzer afetlere yönelik bir eylem planı hazırlanmalıdır. Bu kapsamda belirlenecek yönetim modelinde sosyal desteklerin yararlanıcılara hak temelli sunumunun sağlanması için süreçteki paydaşlara sorumluluk yüklenmelidir.

Pandeminin sosyal politika uygulayıcılarına yüklediği sorumluluğun her zamankinden daha ağır ve farklı olması göz önünde bulundurulduğunda, yukarıda bahsi geçen yönetim modelinin verimli bir şekilde uygulanabilmesi amacıyla kurulan Toplum Bilimleri Kurulu'nun⁷ etkin ve verimli bir şekilde afet yönetim sürecine dahil edilmesi gerekir.

İslam iktisadının sosyal dayanışmaya hizmet eden müesseselerinin afet dönemlerinde genellikle STK'lar vasıtasıyla aktifleştirildiği bilinmektedir. Bu kapsamda kamu-STK iş birliğiyle olağanüstü dönemlerde sosyal destek imkânını genişletebilecek "Afet Sadaka Fonu" kurumsallaştırılabilir. Araştırmada elde edilen bulgular, bu tür bir merkezi fonun pek çok STK'nın ortak hareket etmesini kolaylaştıracağını ve yardımların daha etkin dağıtılmasını sağlayacağını, yardımlarda mükerrerliği azaltacağını göstermektedir.

⁷ Makalenin kaleme alındığı tarihte henüz bir Toplum Bilimleri Kurulu kurulmamıştı. Dolayısıyla önerimiz, pandeminin yol açtığı toplumsal ve sosyal sorunlara yönelik politika geliştirecek bir "Sosyal Politika İstişare/Bilim Kurulu" oluşturulmasıydı. Fakat hakem düzeltmelerinin talep edildiği zaman bu amaca haiz Toplum Bilimleri Kurulu'nun kurulmuş olması önerimizin değişmesini beraberinde getirmiştir.

Kamu-STK iş birliği özellikle olağanüstü dönemlerde oldukça önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda afet dönemlerine özgü kamu-STK iş birliğini ve gönüllüğü teşvik edecek bir eylem planı hazırlanmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Sakarya Üniversitesi Etik Kurulu'nun 07.05.2021 tarih ve E-61923333-050.99-29207 sayılı onayı alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇSHB. (2020). Bakan Selçuk: "Biz Bize Yeteriz Kampanyası'na Destek 2 Milyarı TL'yi Geçti". *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-biz-bize-yeteriz-kampanyasi-na-destek-2-milyari-tl-yi-gecti/> adresinden erişildi.
- AÇSHB. (2021a). Sosyal Koruma Kalkanı. *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*.
- AÇSHB. (2021b). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. *Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*. <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/genel-mudurluk/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/> adresinden erişildi.
- AÇSHB. (2021c). 2 Milyon 300 Bin Haneye 1.000'er TL Nakdi Destek Ödemeleri Başladı.
- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 1–14.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf adresinden erişildi.
- Aktaş, A. M. (2000). Kriz döneminde sosyal refah hizmetleri ve hizmet organizasyonlarının değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 8(2), 27–37.
- Altun, F. (2014). *Afetlere yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler*. İstanbul Üniversitesi.
- Atatanır, H. ve Karataş, K. (2020). *Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin Sosyal Yardımları Ankara ve İstanbul Örnekleri* (C. 20). Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi.
- Aysan, M. F. (2020). Bildiğimiz Refah Devletini Yeniden Düşünmek COVID19 Pandemisi ve Sonrasında Sosyal Politikalar. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Ed.), *Küresel Salgının*

Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği içinde . TÜBA.

- Azimli Çilingir, G. (2020). Covid- 19 Kapsamında Alınan Tedbirlerin Afet Yönetimi Açısından Analizi. C. Ş. Eysel ve S. Gün (Ed.), *Covid-19 Döneminde İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Çalışmaları* içinde . İKSAD.
- Birinci, M. ve Bulut, T. (2020). Sosyal Çalışma Dergisi Covid - 19 ' un Sosyo - Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri : Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 62–68.
- Biz Bize Yeteriz. (2020). Biz Bize Yeteriz Türkiyem.
- Boesen, J. K. ve Martin, T. (2007). Applying a rights-based approach: an inspirational guide for civil society. *The Danish Institute for Human Rights*, 47.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020). *Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi ve Diğer Tedbirler*. <http://www.isim.org.tr/content/upload/attached-files/covid-19-ekonomik-istikra-20200414170956.PDF> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2020). Açıklamalar peş peşe geldi! Ferrari sahibi bin liralık yardıma başvurdu.
- isvesosyalguvenlik.com. (2018). GSS Uygulamasında 60/c-1, 60/c-3 ve 60/g Ne Demektir ?
- Karagöl, E. T. ve Dama, N. (2017). *Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar*. İstanbul. doi:10.13140/RG.2.2.36092.03201
- Koçak, H. ve Sarı, B. (2021). Türkiye'de Covid-19 ile Mücadele Sürecine Afet Yönetimi Açısından Bir Yaklaşım. *Dirençlilik Dergisi*, 5(1), 37–49.
- KOSGEB. (2020). KOBİ'lere KOVİD-19 Kalkanı! Bakan Varank KOSGEB'in "3'lü Koruma Paketi"ni Açıkladı. *KOSGEB*. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7426/kobilere-kovid19-kalkani-bakan-varank-kosgebin-3lu-koruma-paketini-acikladi> adresinden erişildi.
- Leblebici, Ö. (2014). Afetlerde Kamu Yönetiminin Rolü Ve Toplum Temelli Afet Yönetimine Doğru. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 457–478.
- Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). Acil Durum Ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı Ve Teknoloji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 776–791.
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (1986a). SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK KANUNU.
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (1986b). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu.
- Selçuk, Z. Z. (2020). Cumhurbaşkanımız Sn. @RTErdogan : "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına ihtiyaç sahibi vatandaşlarımıza destek olmak için 500 milyon lirayı aşkın ilave kaynak sağladık."
- Şener, Ü. (2010). *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik , Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları*. Ankara.
- STB. (2020). Bakan Varank Kovid-19'a karşı KOSGEB'in 3'lü koruma paketini açıkladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-varank-kovid-19a-karsi-kosgebin-3lu-koruma-paketini-acikladi/1778401> adresinden erişildi.
- SYGM. (2021). Sosyal Yardım Programlarımız. *Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*. <https://ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/> adresinden

erişildi.

- Turan, A. ve Çelikyay, H. H. (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1–25. doi:10.33712/mana.733482
- Urhan, G. ve Arslankoç, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. *Çalışma ve Toplum*, (2).
- Worldmeter. (2021). Coronavirus Cases.
- Yin, R. K. (2003). *Case Study Research Design and Methods*. Applied Social Research Methods (3. bs., C. 5). London: Sage Publications,.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. bs.). Ankara.
- Yılmaz, V. (2020). *Covid-19 Salgınında İstanbul’da Çalışanların Deneyimleri: Niteliksel Bir İnceleme*. İstanbul.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Barriers to Reporting Intimate Partner Violence (IPV) by Syrian Women Refugees: A Case Study of Syrian Women Refugees in Turkey

Suriyeli Kadın Mültecilerin Aile İçi Şiddeti Raporlamalarının Önündeki Engeller: Türkiye'deki Suriyeli Kadın Mültecilere İlişkin Bir Örnek Olay

Mawahib Khalil Mohammed HASSAN¹, Özlem CANKURTARAN²

¹ PhD Candidate, Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, mawahibkhalil@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5154-8971

² Prof. Dr., Hacettepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Social Work, cankurtaranoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2972-9490

Başvuru: 26.10.2021
Kabul: 03.02.2022

Atif:
Hassan, M.K.M. ve Cankurtaran, O. (2022). Barriers to reporting intimate partner violence (IPV) by Syrian women refugees: A case study of Syrian women refugees in Turkey. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 387-405. DOI:10.33417/tsh.1014681

ÖZ

Bu çalışma, Suriyeli sığınmacı kadınların aile içi şiddet türleri ve bu şiddetle nasıl baş ettiklerini incelemektedir. Çalışmanın odak noktası, Suriyeli sığınmacı kadınların şiddete maruz kaldıklarında resmi kurumlardan veya kuruluşlardan yardım aramama nedenlerini belirlemektir. Araştırmada nitel yöntem kullanılmış olup, Ankara'daki 20 Suriyeli sığınmacı kadınla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Sonuç olarak, kadınlar eşleri tarafından farklı şiddet türlerine maruz kalmışlardır. Şiddetle başa çıkmak için, kadınlar sakinleştirme stratejileri kullanmaktadırlar. Sosyo-kültürel faktörlerin yanı sıra, şiddetle ve kadınların algılarıyla, sunulan hizmetlerle ve iltica koşulları ile ilgili ve benzeri faktörler kadınların resmi kurumlardan yardım aramama nedenleridir. Araştırmada, Suriyeli sığınmacı kadınlara kadın hakları, kadına yönelik şiddet, aile içi şiddet ve onun sağlık ve sosyal etkileri hakkında farkındalık programlarının artırılması önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Aile içi şiddet, sığınmacı kadınlar, Suriyeli kadınlar, yardım aramama nedenleri

ABSTRACT

This study investigates the forms of intimate partner violence (IPV) that Syrian refugee women are subjected to. It also examines the strategies that are used to deal with IPV. The main focus of the study is to determine the reasons that prevent Syrian women refugees from seeking formal help. The study use qualitative method, the data were gathered using an in-depth semi-structured interview with 20 married Syrian refugees in Ankara. The study found that most of the women were subjected to all forms of IPV. It also found that the women used Placating strategy to deal with IPV. Moreover, it also discovered that five main factors hinder women from seeking help or talking about IPV with specialists. These factors are socio-culture factors, factors related to the nature of violence, factors related to women's perceptions, factors related to services provided, and factors related to asylum conditions. The study recommended the need to increase awareness programs for Syrian refugee women about women's rights, violence against women, as well as health and social consequences of IPV.

Keywords: Intimate partner violence, refugee, Syrian women, barriers to reporting

INTRODUCTION

Majority of studies of IPV focus on female victims of violence more than males, this is because violence has more serious consequences for women and they are more in need of help compared to men (Vantar & Bjørkly, 2008). Many studies use the term Intimate Partner Violence or Domestic Violence interchangeably to denote abuse in intimacy. However, the term Domestic Violence is a broad concept that may include partner violence, child abuse, and/or violence to elderly people (García-Moreno et al., 2005). In this study, Intimate Partner Violence (IPV) is used rather than domestic violence because it is more specific. The intimate partner in this study means the "man/husband". The World Health Organization has defined intimate partner violence as: "any behavior within an intimate relationship that causes physical, psychological or sexual harm to those in the relationship" (García-Moreno et al, 2005: 14). Previous studies indicated that women are more prone to gender-based violence in times of conflict and humanitarian crises. This is due to the lack of security, absence of social protection, and difficulty of accessing services. Women are exposed to gender-based violence, which includes child marriage, sexual violence, sexual exploitation, and IPV (UNFPA, 2016; WHO, 2013; Human Rights Watch, 2000; Usta et al, 2008). Changing traditional gender roles within the family and widespread trauma among conflict survivors also increase women's vulnerability to gender-based violence during and after wars (Amnesty International, 2004). During war, women are more likely to be exposed to violence even inside their homes by an intimate partner. The Human Rights Watch report (2000), reports on the increase in domestic violence rates in refugee camps in Tanzania, this is as a result of lack of sufficient accommodation, lack of security, and difficulty in obtaining food in refugee camps. The Human Rights Watch of 2006 also report that; the levels of domestic violence also increased during the second intifada in Gaza and the West Bank. In the Refugee Women's Resources Project Survey (2002) in Palestine, 90% of the participants mentioned an increase in violence against women as a result of the changing political, economic, and social conditions in Palestine (Human Rights Watch, 2006). Domestic violence also increased during the Rhodesian war in Zimbabwe. The women were faced with increased IPV caused by the frustration that their husbands faced as a result of loss of jobs and properties accompanied by the deterioration in the economic situation (Colson, 1995). In Sri Lanka during war, gender roles within the family changed this in turn leads to a situation where the men used violence to control their wives and restore their authority over the family. As such, violence by the intimate partner increased significantly (Gurgue et al, 2017). Rees, (2004) explores the experiences of domestic violence of East Timorese women asylum seekers residing in Australia. The study identified factors such as patriarchal culture, oppression in the country of origin, fears of resettlement as factors that contribute to the intensification of IPV among refugee women. In a study conducted by Tappis et al., (2012) it was found that while 30% of Iraqi refugee women living in Syria were subjected to physical violence and verbal or emotional abuse at some point in their lives, 71% were exposed to one or more forms of domestic violence during the past year. Al-Modallal et al (2014) also showed that 78% of

Palestinian refugee women who live in refugee camps in Jordan have been exposed to one or more forms of IPV.

When we look at Syrian refugees women, it was shown in The United Nations Population Fund (UNFPA) report of 2016 that Syrian women reported an increase in domestic violence that was caused by lack of resources. In addition, the lack of job opportunities for men increased their tension and thus their propensity to exact violence against their wives. Men used violence on their wives as a means of venting the pressures they are experiencing. The study of Al-Natour et al (2019) aimed to describe the experiences of Syrian women living with IPV in refugee camps in Jordan. The results of the study showed that during the war in Syria, the risk of women being exposed to violence from their husbands increased. The social changes resulting from the war caused the men to abuse their wives more frequently. The displacement and the new life in the refugee camps coupled with the loss of support from family and friends created social isolation for women, the women participating in the study reported changes in their husband's behavior, as they became more nervous and more controlling.

Prior studies also shows that women who are subjected to violence from their husbands do not tend to disclose their experiences of violence with strangers, and often talk about violence with their close social networks such as family, friends, neighbors, and so on. Hacettepe University, Institute of Population Studies in collaboration with Ministry of Family and Social Policy conducted a study with women in the age group 15-59, in 12 rural and urban districts in Turkey in 2015. The results of the study shows that 89% of women who were exposed to physical violence or sexual violence by their partners or the men living with them did not seek help from official institutions. Among the women, only 37% report their IPV cases to their families, 24% to neighbors or friends, and 17% to the husband's family. The study also found that 44% of women did not talk about IPV with anyone, and the data collectors were the first people that the women disclose their IPV experience with. Prior studies also show that formal institutions help abused women by applying one or a combination of the following:

- Seeking help from local clergy or leaders.
- Seeking help from a psychiatrist.
- Seeking help from social workers.
- Talking about violence with doctor or nurse.
- Requesting help from refugee support centers.
- Helping the husband through family therapy.
- Providing shelters to women.
- Talking to someone at a domestic violence program or hotline.

- Contacting the police.
- Filing a criminal case in court.
- Requesting for the assistance of legal men.

METHODOLOGY

Design

The study adopted the qualitative descriptive method to obtain in-depth data about the IPV experience of Syrian refugee women, and the reasons why Syrian women refugees refrain from reporting IPV. The qualitative methodology is one of the research methods that are used to reach an in-depth understanding and comprehensive description of human phenomena. Max Weber stated that; to understand the behavior of individuals and groups towards a particular phenomenon, the researcher must understand the vision, attitudes, and values of the respondents. Thus, qualitative research helps the researcher to integrate with the human phenomenon and coexist with it in order to fully understand it (Daniel, 2014).

Field Work Procedures

Before starting the fieldwork, the researchers obtained permission from the Ethics Committee of Scientific Research at Hacettepe University in, January 2021. After obtaining the approval permission, the researcher contacted three centers in Ankara that are concerned with providing medical services, psychological and social support services for refugees in Ankara to conduct research interviews with Syrian women refugees. However, the researcher did not obtain approval to conduct interviews in these centers. The reason for the disapproval was that due to the corona pandemic, all activities were diverted to the online consultations. Refugee women were not received in these centers except in emergency cases. Thus, the researcher had to find another way to access research samples. In 2017, the researcher was trained as a social worker within the project titled "Strengthening Access to Sexual, Reproductive Health, and Sexual/Gender-Based Violence Services for Syrian and Other Refugees", the project was under the banner of Women and Girl Safe Spaces (WGSS). This project was carried out at the Ulubey Center Sağlık Ocağı, Altındağ/Ankara, and two other refugee centers in Ankara. During the training period, the researcher created a feminist group work of 10 women to empower them. The researcher gave awareness lectures on violence against women and women's rights. The researcher contacted one of the women from this group and told her that she was in the process of doing research on "Syrian Women's Social and Health Experiences in Ankara" and that she wanted to conduct individual interviews with a number of Syrian women refugees with specific features. The researcher did not reveal the title of the study, due to ethical considerations (See World Health Organization, 2002, p. 12.). The woman did not participate in the study; however, the woman agreed to help the researcher in accessing the research sample. The sampling was as follows:

Study participants were selected using a "Snowball Sample". Each of the women interviewed recommended another woman who had the same characteristics required in the research, and in this way, the research sample consisted of 20 Syrian refugees. The criteria for selecting the participants is simple; be a Syrian refugee, married, and living in Ankara. The interviews were conducted by visiting the women's homes in Ulubey Altındağı, Baraj kuzey Ankara, and Keçiören in Ankara, Turkey. The data were collected between March-May 2021.

Ethical Aspects of Research

The guidelines of the World Health Organization Guide to Research on Domestic Violence (2002) were followed as an ethical guide during the course of this study.

Data Collection

Data were collected using an in-depth semi-structured interview. Semi-structured in-depth interviews are interviews in which the questions are organized in a way that allows the respondents to express their feelings and emotions toward a particular human phenomenon without restriction. To conduct the interviews, appointments were taken from the respondents at their conducive date, time, and place. The researcher avoided conducting interviews during the weekend, due to the possibility of the husband being at home. The researcher exercises interviewing skills and techniques in social work. One of the most important techniques was to build trust and provide an appropriate atmosphere for the participants to talk about their problems. Good listening skills and empathy with the participant were exercised. The interviews were conducted in Arabic. Some of the participants preferred to conduct the interview at the house of their neighbor or friend, for fear that their husband would come at any moment. To allow the interviewee to talk about her experience with violence without fear, the researcher asked her to be alone during the interview. She was told that the subject of the interview would be changed if someone interrupt the interview.

Data analysis

The data used in this research was analyzed using MAXQDA software. This program is used as a powerful tool in order to conduct mixed methods and qualitative researches (Michael, Rädiker, 2021). The data were analyzed in four steps: open coding, axial coding, selective coding, and the data summarization.

FINDINGS

The Demographics of the respondents

Table 1 shows the demographics of the respondents, the majority of the respondents come from Aleppo. They arrived to Turkey 3 to 8 years ago. The age of the respondents ranged between 22-60 years and the age of their spouses ranged between 32-69 years. As for the age of marriage, according to the respondents, the customs and tradition of the society is the main reason for

marriage at a young age. The customs of the society dictates that a girl goes to primary school until she reaches grade 6, after she reaches grade 6 the girl will leave school and will be prepared for marriage. The war also worsens the situation. Therefore, the majority of the respondents got married before reaching the age of 18. Regarding the respondents' past work experience, only one of the women reported her work experience, she was working as a tailor in Syria, but after the birth of her daughter in Turkey, she couldn't continue. Currently, only 2 of women have a job. One of the women works as a hairdresser in her home and the other works as a Turkish language teacher in secondary school. (Tablo 1).

Table 1: The Demographics of the respondents

Name	Age	Age of Marriage	Number of Children	Education Status	Women's Work Experience	City of Resistance	Age of Husbands	Education Status of Husbands
SA1	41	14	6	Illiterate	None	Aleppo	52	Illiterate
SB2	50	14	4	Secondary school	None	Aleppo	62	Illiterate
SC3	30	14	5	Secondary school	None	Aleppo	45	Primary school
SD4	25	18	3	Secondary school	None	Idlip	47	Primary school
SE5	36	28	3	Primary school	None	Aleppo	51	Primary school
SF6	32	17	4	Primary school	None	Aleppo	45	Primary school
SG7	31	24	2	Secondary school	None	Aleppo	47	Primary school
SH8	40	20	4	Primary school	Tailor	Aleppo	50	Primary school
SI9	24	17	2	Primary school	None	Aleppo	33	Illiterate
SJ10	33	22	3	Primary school	None	Aleppo	40	Illiterate
SK11	60	16	10	Illiterate	None	Aleppo	69	Illiterate
SL12	43	15	4	Primary school	None	Aleppo	53	Illiterate
SM13	22	16	4	Primary school	None	Aleppo	35	Primary school
SN14	24	16	3	Primary school	Hairdresser	Aleppo	33	Secondary school
SO15	32	14	6	Primary school	None	Aleppo	42	Illiterate
SS16	33	13	5	Secondary school	None	Aleppo	47	Primary school
ST17	57	17	6	Primary school	None	Aleppo	66	Primary school
SP18	28	13	4	Primary school	None	Aleppo	32	Secondary school
SQ19	31	13	5	Primary school	None	Aleppo	40	Secondary school
SR20	33	24	1	PhD student	Teacher	Aleppo	38	university graduate

Forms of IPV

Previous studies conducted in the Middle East on gender-based violence against women indicate that the culture of patriarchal society and the imbalance of power are the major reason for women's exposure to violence (Haj-Yahia, 2005; Mac-Tavish, 2016; Cankurtaran & Albayrak, 2018). Syrian society is a patriarchal society that enforces customs and traditions that maintain the continuity of the patriarchal culture; accordingly, illustrations are going to be provided. In

patriarchal societies, a man plays the dominant role within the family and the woman is a subordinate to him. In this society, stereotyped roles for women and men are predetermined and the position of women in society also is determined. Women in these societies are always in the second class and take secondary roles in society. As for the man, he possesses all the power and authority in this society. These powers and authorities often allow him to exercise violence against woman and this is reflected in the social structure of the family. One of the basic duties of a woman in the home is to take care of the affairs of the house, such as cleaning, washing, cooking, taking care of the children, and being obedient and respectful to her husband.

In this study, the respondents were subjected to psychological violence, controlling behavior, physical violence, sexual violence, and economic violence from their husbands. The respondents reported that they were exposed to more IPV when they were in Syria. This happened due to the customs and traditions of patriarchy. For example, they mentioned that customs and traditions in Syria do not allow young women to leave the house on their own and there must be a man with them or their mother-in-law. Therefore, their husbands are used to controlling them strictly. They neither allow them to leave the house, nor go to the market to buy their needs, or even visit their families alone. They also mentioned that according to customs and traditions, when a son marries, he lives with his family. His wife becomes responsible for the duties of the husband's family (housekeeping, preparing food, and washing dishes) in addition to taking care of the husband and children. Failure to fulfill these duties is a major reason for their exposure to physical and psychological violence from their husbands. Furthermore, the women reported that not complying with the orders of the husband's family also exposed them to IPV.

As SB2 mentioned:

"Once my uncle, my husband's father asked me to prepare breakfast for him and I was late in preparing the breakfast because I was busy with my children. My husband hit me and spat me and said if "my father or mother asked you for something, you should leave anything behind and go do the thing they asked of you. The problems between me and my husband were always caused by my mother-in-law and my father-in-law. Because they really want to degrade my personality" (SB2, 50 years old, Aleppo)

Some women were subjected to physical and psychological violence from their husbands because the husband wanted to prove his masculinity in front of his family. In Syria men are used to gaining an appreciation for their masculinity through controlling their wives, the and society has been encouraging them consistently.

As SC3 mentioned:

*"When we were in Syria, my husband kept me angry for no reason. He always degrades me in front of people to a certain extent, especially when his family is present. **He tries to show them that he is a man and I am under his control.** For example, he often orders me to go and make*

tea or such, so that it appears that he is a man in front of them. He also prevents me from going outside without his permission. I was allowed to visit my family only once a week and he always threatened to divorce me or marry another woman. But after we came to Turkey the situation changed and he became a little better” (SC3, 30 years old, Aleppo).

In addition, because of maintaining living with husbands’ extended family, women are subject to further physical and psychological violence from the mother-in-law. The women reported that the mother-in-law controlled them and interfered in all the affairs of their lives. Some of them were also subjected to physical violence. According to Cankurtaran & Albayrak (2019), the husband’s mother’s control over the wife is also regarded as “psychological violence”. This is because of the woman’s (mother-in-law) attempt to put another woman under her control to gain power and dominance.

The respondents states that:

“My husband did not hit me, but my mother-in-law used to beat me, and if his mother hit me, he wouldn’t say anything. My mother-in-law hit me twice during pregnancy. I had bleedings. I told my husband that I couldn’t do anything to her because I consider her as my mother” (SP18, 28 years old, Aleppo).

“When I first got married, I lived with my mother-in-law in the house, and that was one of the worst days of my life, because my mother-in-law is a tyrannical and domineering woman. I and my sisters-in-laws were responsible from the house, but I was the one with most of the responsibilities for laundry and helping her with the cooking. All the decisions of the house were in the hands of my mother-in-law. I never felt privacy. Even my dress was determined by my mother-in-law. I was supposed to listen to her words and I could not object. Sometimes I had to sleep with my husband by force, because I was afraid that if I didn’t my mother-in-law would bit me or create more problems for me.” (SF6, 32 years old, Aleppo)

There is another custom of the society that women referred to, which is the habit of checking the virginity of the girl, which caused the girls to be subjected to sexual violence on the first night of marriage. They called this custom “The White Bed Sheet”. As one of the respondent stated:

“The first day of marriage was a difficult day for me because I was a stranger and I was very scared of him. The custom in Syria is that when a girl gets married, she must have sexual intercourse on the first night, and the symbol of her virginity is to see a little blood drop in the white bed sheet. So my husband takes the sheet and shows it to his mother and my mother to make sure of my virginity. I didn’t want this, but.....”(Crying) (SI9, 24 Y, Aleppo).

This study also found that as a result of the conditions of the war that began in March 2011, and the social and economic changes in the society, internal displacement and housing in camps, and the accompanying difficult economic conditions led to an increase in IPV against women from their husbands.

As SH8 mentioned:

"There were a lot of explosions in Aleppo, even our house was bombed. We left Aleppo and went to Bab al-Salama camp. We stayed there for 7 months, but living in the camp is difficult. There were no bathrooms nearby. At that time, my husband became nervous all day. He yells at me and the children. I became afraid to talk to him so fearing that he might beat me or the children. I was silent all the time. I prayed to God a lot to save us from the camp life (SH8, 40 years old, Aleppo).

The respondents mentioned that asylum in Turkey, moving to live in a new society, and living in a separate house away from the husband's family contributed a lot to alleviating violence against them. Most of them stated that they feel freer than they did in Syria. The women mentioned that after migrating to Turkey, the controlling behavior of their husbands changed. They further mentioned that they now go out of the house on their own, they go to neighbors and friends, and sometimes go shopping. The researcher observed that men still control women because women are expected to obey their husbands and they should not leave the house without the consent of the husband.

As SF6 mentioned:

"After we came to Turkey, my life takes 180 degrees turn. My husband became affectionate to me, and he neither hit me, nor was he mad at me, not even once. Before emigrating from Syria, my life with him was hell. We lived with his family, my mother-in-law was very controlling. Now I visit the neighbors, go out into the street without covering my face, and go to the market to buy my supplies and children's supplies, and even if I get a job, he has no problem with me working outside the house and help with financial matters. The thing is that I discovered my husband's affectionate personality after we came to Turkey."(SF6, 32 years old, Aleppo).

Dealing with IPV

Women have developed many strategies for dealing with violence. These strategies differ according to the severity of the violence and the type of violence. The researcher observed that one of the ways that women get rid of IPV is by obeying the husband thereby fulfilling all his requests and taking care of him. Additionally, avoiding arguing with the husband and not doing anything without his consent also helps. Likewise, women avoid any situations that would anger the husband. This type of strategy is referred to by Goodman, (2003) as "placating strategies."

Factors That Hinder Women from Seeking Help from Official Authorities

Previous studies found that women, who live in patriarchal societies in developing countries, do not report domestic violence to the police or authorities (Al-Shdayfat & Hatamleh, 2017). Women in general and Arab women, in particular, do not like outside interference in family problems (Abu-Ras, 2003; Aswad & Gary, 1996). This is due to the fact that in the culture of Arab societies,

domestic violence is considered a family issue and thus, it must be kept within the family (Al-Natour, 2019). Alsaba & Kapilashrami, (2016) indicated that; reporting IPV in a patriarchal society is regarded as some sort of treachery to the family values. Arab women hide IPV and this reduces their chances of seeking help from official authorities (Abu-Ras, 2003). Cankurtaran & Albayrak, (2019) also found that Syrian women do not talk about domestic violence with anyone, and tend to hide it in order to maintain their family solitude. MacTavish's study (2016) identified three obstacles that prevent Syrian refugee women in Za'atari camp-Jordan from reporting incidents of sexual violence. The obstacles are; lack of confidence in the reporting authorities, Fear or revenge and retaliation, and social stigma or the feeling of self-pity and shame. Al-Shdayfat & Hatamleh, (2017) also found that there are five main reasons that prevent women from reporting IPV to health care providers. These reasons are: acceptance of violence, lack of social support, lack of trust in health care providers, fear of the consequences of reporting, and lack of empowering women.

In this study, we also found that; women reported that when they were in Syria, they never seek help from any official authority when they were exposed to IPV. This is because, according to customs and traditions, violence is a family matter and strangers should not interfere in it. Society also stigmatizes the woman who complains about her husband to the formal authorities especially the police or court of law. All problems between husband and wife are only resolved within the family framework. All the participants told the researcher that she was the first stranger they spoke to about their experience of IPV. Only one of the women mentioned that when she was in Syria, she used to talk to the imam of the mosque when she was subjected to severe physical violence from her husband or when her mother-in-law kicked her out of the house. But he did not give her any help, rather he only advised her to obey her husband and mother-in-law so that she would not be subjected to more violence. She also thought to go to the police, but she did not go because she knew that she would not find any help. Regarding of factors that prevent women from seeking help from formal authority, the analyses of in-depth interviews shows that 4 factors are responsible for preventing women to seek help. These factors are:

1. Socio-cultural factors.
2. Factors related to violence.
3. Factors related to women's perceptions.
4. Factors related to the services provided.
5. Factors related to asylum conditions.

1. Socio-Cultural Factors

In the Syrian society, it is believed that violence is a family issue and that it is not permissible to reveal marital secrets. The women mentioned that before marriage they are recommended by their families to preserve the family's privacy to ensure the continuation of the marriage. Therefore, women think that it is not ethical to seek help outside the family when they are exposed to

violence. Only two of the women mentioned that a woman who is subjected to violence has the right to seek help from women's support centers, doctors, psychologists, and other specialists.

Respondents were asked about whether a woman has the right to complain to her husband to the police as a result of being subjected to IPV.

The women's answers were that; it is "very shameful and disgracing" for a woman to go to the police stations and complain about her husband. The words "shameful and disgraceful" were repeated more than 20 times when encoding the data. They mentioned that a woman's complaint to her husband violates the values of society. Therefore, it leads to the disintegration of the family and in turn negatively affects the children. They stated that; a woman should look for other solutions with her family or her husband's family instead of complaining to the police. Only two respondents believe that when a woman is subjected to IPV, she has the right to seek help from the police. And the police must help her.

As SM13 and SK11 mentioned:

"I am against women who are complaining about their husbands in the police station. This is very disgracing for us in Syria, as well as in our conservative society. Because I do not like women to expose their husbands in front of others and these are the secrets of the family, and this is a great shame and error for her, and if she does this it indicates that she wasn't raised properly. No matter the size of the problems between them, the police are not supposed to be involved in marital problems" (SM13, 22 years old, Aleppo).

"God forbid!!! This is a great shame for us for a woman to go to the police and complain about her husband. It is not right for her to complain about her husband. He is the father of her children. If she goes to complain to the police and if they take him into custody, who will take care of the children? A respectable wife always hides her husband's shortcomings. If she doesn't do that, it means that her parents doesn't know how to raise a child. So they did not raise her well. For the sake of her children, a good woman stands with her husband no matter how hard he is". (SK11, 60 years old, Aleppo).

2. Factors Related to Violence

Some women do not submit any request for assistance from the official authorities, because they are afraid of increasing violence against them by their husbands if they find out. A request for help to the official authorities may be a reason for divorce and deprivation of children. The women are also economically dependent on their husbands. Some women also mentioned that their husbands do not allow them to leave the house without their consent and they specify whom they can meet. Therefore, some husbands isolated their wives from help providers.

3. Factors Related to The Respondent's Perceptions

Some women think that they do not need to seek help from outside; they feel that they are strong enough and can solve their problems on their own. Some of them view violence as a normal thing, and that their marital life is free from violence, so there is no need to seek help from outside. Some women feel that no one will listen to them and that they will be blamed. Some women have reached a stage of despair, so they think that no one can help them. Others believe that seeking help from strangers especially from support centers for women, who are subjected to violence, contributes to the disintegration of the family.

As SE5 stated that:

“In Turkey, many centers that help women are inciting women against their husbands and telling them that; if there is a problem between her and her husband, she should call the police, but I believed this is a big mistake, because if the children knew that their mother complained about their father, this will affect their psychological state, it is better to seek help from a respectable person like the imam of the mosque or the sheikh of the neighborhood instead of the police.”(SE5, 36 years old, Aleppo).

4. Factors Related to the Nature of the Services Provided

Some women do not trust centers that support women and talk to social and psychological specialists about violence because their personal experiences have led to a lack of confidence in the centers and service providers. Others neither know who to talk to, nor did they know the locations of the supporting authorities that provide services to women who are subjected to IPV.

As SJ10 stated that:

“Once upon a time, a psychological counselor wanted to destroy my neighbor’s family. Her husband used to beat her a lot. She went to the counselor and she told her that “you have the right to do anything without your husband. Do whatever you want with him, and you can complain to the police and we can come take you with the children and protect you for 8 months,” and my neighbor was convinced. She came and told me, and then I told her that; it is a wrong and forbidden method to deprive your husband from his children and for this reason your family will be destroyed. My neighbor kept going to this psychological counselor. I and the rest of the neighbors advised her a lot, and she gave up the idea.”(SJ10, 33 years old, Aleppo).

5. Factors Related to Asylum Conditions to Turkey

Some women reported that they do not want to seek help from the official authorities for fear of not receiving assistance because they are refugees and feel that there is some discrimination against them. They also mentioned that their situation here in Turkey is not permanent and that the husband's complaint may cause him to be imprisoned and/or deported to Syria. Thus, they may lose their breadwinner.

As SO15 mentioned that:

"The first time I arrived in Turkey, I was very annoyed because I left everything behind and came to a country that is not my country. I don't like to talk about my problems with my husband to outsiders. Because the Turks don't like the Syrians and they won't give me anything if I ask for help. We know that if I complain they will arrest him or they can deport him to Syria. And if that happens, what will I do? (SO15, 32 years old, Aleppo).

To whom do Women Turn, When Exposed to IPV?

Previous studies indicated that women when exposed to violence from their husbands, they normally take resort to the informal network of relationships, which includes family, friends, and neighbors (Riddell & others, 2009; Goodman, 2003; García-Moreno et al, 2005; Hacettepe University, Institute of population studies, 2015; Campbell & Rose, 2000) and they do not resort to seeking help from official authorities until after all opportunities for patience and endurance to violence have been exhausted (Hacettepe University, Institute of population studies, 2015). Talking with the family is sometimes unhelpful, because the family, in particular, may blame the woman for being the cause of the violence she was subjected to by not obeying her husband, not fulfilling the requirements of the house, or not performing her roles in the home as it should. In a study on marital violence among Syrian refugee women in refugee camps in Jordan, it was found that women like to talk about violence with family and friends and they find comfort doing it. However, some of them mentioned that there is no point in talking about violence with family and friends in that it does not contribute to solving the problem. On the contrary, family or friends blame the woman, and talking to them may increase violence from the husband (Al-Natour, 2019).

In this study it was found that most women talk with their families, especially with their mothers or sisters when they are subjected to IPV; and women reported receiving support from the family. The received support has been in the form of talking to the husband and his family to prevent the repetition of the violence. Some women mentioned that their families helped them divorce their husbands. However, some of them reported that they did not receive support from their families. They advised them only to endure, have patience, and sacrifice for the sake of their family. Nevertheless, the family blames the women, which makes them feel "humiliated", "weak" and "there is no support for them" said the respondents. In some cases, women have been subjected to physical violence from their paternal family in the process of requesting help against their husbands' violent behavior. Therefore, women continue tolerating their husbands' violent behavior both in cases of being silent and also not seeking help from any party. Talking to the family depends on the nature of the violence itself. Women, who experience severe physical violence acts, are more likely to report violence with someone than those who have experienced less physical violence (García-Moreno et al, 2005). In this study, most of the respondents mentioned that they turn to their families to seek help in the event of severe physical violence. In this case, the family intervenes and supports the woman. Even the husband's family intervenes to stop the

severe physical violence against the woman. Women also ask for help from their families in the event of her being expelled from the house by the husband. But some women mentioned that even in this case, their families do not support them. They always return to the husband's house. Thus, women feel "humiliated" and "broken". Also, in the case of economic violence, some women mentioned that they ask their families for money to buy their needs. The respondents did not talk about sexual violence with anyone before. They justified this as a private matter and should not be talked about. One of them told the researcher that she is the first person they talk to about their experience with sexual violence.

Some respondents mentioned that, when they were in Syria, their husbands prevented them from seeing their families. Even when they go to them, the husband's mother, sister, or the husband himself should go with them. The woman does not find an opportunity to talk about violence with her family. This result is consistent with that of García-Moreno et al, (2005), which found that; men control their wives and do not allow them to leave the house or meet with friends or family and men isolate women from potential sources of help. Some respondents prefer to talk about violence with friends and neighbors, and often they do not provide them with assistance too, but the aim of the talk is to relieve the pressures they are experiencing due to violence. The women reported that they started talking about violence with neighbors or friends after fleeing to Turkey. The reason for this is that when their husbands were in Syria, they did not allow them to leave the house on their own, so the husband's mother or sister must be present next to the woman. Women are also afraid to talk to neighbors because most of the time they are relatives of the husband. However, the freedom of living without the husband's family in Turkey made them resort to talking about violence with friends and neighbors. The women reported that they had more freedom to leave the house and go to the neighbors now. Some of them do not trust the neighbors, so they do not talk to them.

DISCUSSION OF THE FINDINGS

This study finds that women were subjected to physical, sexual, and psychological violence and controlling behavior from their husbands. Besides husband violence, women are also exposed to both physical violence and controlling behavior by the mother-in-law. Customs, traditions, and living with the husband's family were the main reasons for the increase in IPV against women when they were in Syria. After seeking asylum in Turkey, and the accompanying social and economic changes in the structure of society that result from the migration, which were reflected in the structure of the family, are the reasons for the inclination to talk or seek help from outside. The Syrian women refugees resort to seeking help from their social networks .

The results of the study are consistent with the studies of Colson, (1995); Human Rights Watch, (2000); Rees, (2004); Human Rights Watch, (2006); Usta et al, (2008); UNFPA, (2016); Al-Natour, (2018). They both found high rates of violence from the intimate partner against women during the war and humanitarian conflicts .This study found that IPV was prevalent among Syrian refugee women before the war, as a result of the customs and traditions of the patriarchal society. This

means that it is not only the war that has created an environment for IPV by the husband. The culture of patriarchal society in the societies of the Middle East and North Africa gives men superiority over women, including the right to discipline one's wife and children (Al-Natour, 2019). In Syria, all family members are subject to the authority of the man, and the woman believes that she is always in need of his protection (Cultural Orientation Resource Center, 2014). These attitudes make the woman subservient to the man and create an environment for violence by the husband. Thus, women tolerate these conditions, which makes them accept violence as a normal phenomenon. This may be one of the reasons why they don't seek help. That is why some of the respondents indicated that their lives are free from violence and they do not need help. Talking about IPV is the first step to breaking the cycle of violence. The results of our study showed that the Syrian refugee women in Ankara did not ask for help, not even once from the official authorities.

This study also found that the culture of a society that considers IPV a "family issue" is the main factor that causes women not to report IPV. Despite the presence of the respondents in a new society, they still retain the customs and traditions of their original society. This result is supported by previous studies such as Haj-Yahia, (2002); Abu-Ras, (2003); Abu-Ras, (2007); Cankurtaran & Albayrak, (2019); Al-Natour et al, (2018); Al-Shdayfat & Hatamleh, (2017); Mactavish, (2016). The findings of this study also shows that the conditions of asylum and the poor economic and social conditions of refugee women constitute another factor that restrains women from asking for help. This was also indicated in the study of Abu-Ras, (2003) and Erez et al, (2009). They both stated that factors like; cultural and linguistic isolation, lack of knowledge of the sources of services, lack of familiarity with the procedures for applying to the criminal justice systems, feeling of racism towards immigrants .

This study also finds that factors relating to violence include; the economic dependence of the women on men, which plays an important role in the respondents' failure to seek help. This is consistent with feminist literature, which indicates that the economic and social situation represented by the financial dependency of the wife increases violence and reduces the chances of women seeking help from outside. Also, the man's feeling that the woman is subordinate to him gives him the right to control her and prevents her from asking for help. A number of respondents said that they tried to talk about the psychological pressures they are experiencing with psychologists and social workers, but their husbands did not allow them. Rose & Campbell, (2000) called this "forced isolation" (Rose & Campbell, 2000, p. 34). One of the factors is the woman's feeling of weakness and despair in finding help from others. The same conclusion was reached by Al-shdayfat, (2017). Haj-Yahia, (2005), stated in his study that the patriarchal orientation is reflected even in social care, health, mental health, and legal services. The lack of institutional support for women, the blame and attempts to preach by the providers of these services in the necessity of the husband's tolerance to maintain the continuity of the family, and the tolerance of

the violent husband. This made Palestinian women feel hopeless, helpless, and socially and psychologically isolated. These conditions caused them to not seek help from the official authorities when they were abused by their husbands.

Our study also found that women resort to solving marital problems with family members, and do not accept outside interference. The reason for this is mentioned by Haj- Yahia, (1995), and Haj- Yahia (2000). The two studies indicated that; Arab family is founded on the basis of the values of solidarity and mutual support between family members, and family privacy is of utmost importance, that is why issues like that of IPV are solved within the family.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

IPV is one of the biggest problems Syrian refugee women face in their marital lives. Despite the magnitude of this problem, women do not tend to talk about violence by their husbands with strangers. This is because of the societal beliefs that IPV is one of the problems that should be solved only within the family. Women's fear of the consequences of reporting IPV, such as; divorce and increased IPV hinders them from reporting IPV. There is the belief that asking for help from official authorities contributes to the disintegration of the family. In addition, women's economic dependence on their husbands also hinders them from reporting IPV. The husband also doesn't allow them to leave the house and go to places where help is provided to them. Lack of information on where to request for official help, economic and social conditions, women's fear of blame, and the feeling that no one can help them, led to the fact that women do not ask for help from the official authorities. Women seek help from their social networks, family, friends, neighbors, in-laws, and relatives, and find it useful in some cases. In addition to that, women have developed many strategies for dealing with violence from their husbands.

This study recommends the need to increase awareness programs about women's rights, violence against women, gender, health, and social consequences of IPV to Syrian refugee women. Encouraging women to talk about the violence they are subjected to by making them aware that violence committed by an intimate partner is not a family matter, but rather specialists should be sought for help. The study also recommends for educating women regarding who and where they can apply to in case they are exposed to IPV.

ETHICAL INFORMATION ABOUT RESEARCH PRIOR TO THE RESEARCH

Approval was obtained from the Ethics committee of Hacettepe University (dated 26.01.2021, numbered E-35853172-300-00001430755).

PERCENTAGE OF CONTRIBUTION OF AUTHORS

The authors contributed equally to the study.

CONFLICT OF INTEREST

There is no potential conflict of interest in this study

REFERENCES

- Erdoğan, M. (2014). Syrians in Turkey: social acceptance and integration, Hacettepe University Center for Migration and Politics Research.
- Özden, Ş. and Ramadan, O. (2019). Suriyeli kadınların Türkiye’de yaşama bakışları: Haklar, toplumsal ilişkiler ve sivil toplum, Badael, İstanbul, Türkiye.
- Tppis et al (2012). Domestic violence among Iraqi refugees in Syria, Health Care for Women International.
- Rees,S.(2004).Human rights and the significance of psychosocial and cultural issues in domestic violence policy and intervention for refugee women, *Australian Journal of Human Rights*.
- Kurg et al (2002). World report on violence and health, World Health Organization, Geneva.
- Colson, E. (1995). War and domestic violence, *Cult Surv Q*, 1995 Spring:8-35.
- Guruge et al (2017). Intimate partner violence in the postwar context: Women’s experiences and community leaders’ perceptions in the Eastern Province of Sri Lanka, *PLOS One* 12(3).
- Al-Natour et al (2019). Marital Violence during war conflict: The Lived Experience of Syrian Refugee Women, *Journal of Transcultural Nursing* 2019, Vol. 30(1) 32–38.
- Al-Modallal et al (2015). Prevalence of Intimate Partner Violence Among Women Visiting Health Care Centers in Palestine Refugee Camps in Jordan, *Health Care for Women International*, 36:2, 137-148.
- Daniel H. (2014). Overview of Qualitative Research, *Journal of Health Care Chaplaincy*, 20:109-122.
- Michal et al (2021). Designing in-depth semi-structured interviews for revealing meaning reconstruction after loss, *Death Studies*, Volume 45, Issue 2 (2021),
- Longhurst, R. (2009). Interviews: In-Depth, Semi-Structured, *International Encyclopedia of Human Geography*, (2009) p.580-584,
- Rose, L. and Campbell, J. (2000). The role of social support and family relationships in women’s responses to battering. *Health Care for Women International*, 2000 (21)1 p. 27-39.
- Asku K, I. (2018). War hits the Women: Marriage as Syrian Women's Coping Mechanism and Its Impact on Turkish Women, *Turkish Studies*, 2018, V13:7, 31-45.
- Haj-Yahia, M. (2005). Can people's patriarchal ideology predict their beliefs about wife abuse? The case of Jordanian men. *Journal of Community Psychology*, 33(5), 545-567.
- Al-Shdayfat,N. (2017). Emotional Abuse among Syrian Refugee Women in Jordan, *Global Journal of Health Science*; Vol. 9, No. 3; 2017.
- Mac-Tavish, E. (2016). Barriers of Reporting Sexual Violence in Syrian Refugee Camps, MA in Human Security and Peace building, Royal Roads University Victoria, British Columbia, Canada, ProQuest Number: 10239637 10239637.
- Usta et al. (2008). Women, War, and Violence: Surviving the Experience, *Journal of Women Health*, V:17, 793-804, November 5, 2008.

- Claudia et al (2005). WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses, World Health Organization, Geneva, Switzerland.
- Abu-Ras, W. (2003). Barriers to Services for Arab Immigrant Battered Women in a Detroit Suburb, *Journal of Social Work Research and Evaluation*, Vol. 4, No. 1, 49-66, 2003.
- Haj- Yahia, M. (2002), Attitudes of Arab women toward different patterns of coping with wife abuse, *Journal of Interpersonal Violence*, Volume(17), 721-745. July 2002.
- Al-Shdayfat, N. Hatamleh, R. (2017). Syrian refugee women's reasons for not reporting violence: An Exploratory Study, *International Journal of Nursing Education*, October-December 2017 .
- Vatnar, S. and Bjørkly, S. (2008). An Interactional Perspective of Intimate Partner Violence: An In-depth Semi-structured Interview of a Representative Sample of Help-seeking Women. *Journal of Family Violence* volume V(23), p.265–279.
- Gizzi, M. and Rädiker, S. (2021). The practice of qualitative data analysis research examples using MAXQDA. MAXQDA Press, Berlin 2021, 1st edition.
- Kuckartz, U. and Rädiker, S. (2019). Analyzing qualitative data with MAXQDA: text, audio, and video, Springer Nature Switzerland AG 2019.
- Glaser, B. Strauss, A. (1967). The discovery of grounded theory strategies for qualitative research, Aldine Publishing, Chicago.
- Corbin, J. and Strauss, A. (2015). Basics of qualitative research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, Fourth Edition, Sage Publications, Inc.
- Kapilashrami, A. and Alsaba, K. (2016). Understanding women's experience of violence and the political economy of gender in conflict: the case of Syria, *Reproductive Health Matters*, 24:47, 5-17,
- Aswad, B. and Gray, N. (1996). Challenges to the Arab-American family and access. In book *Family and gender among American Muslims: Issues facing Middle Eastern immigrants and their descendants*, p(223-240), Temple University Press, Philadelphia, The United states.
- Directorate General of Migration Management (2021). Temporary Protection up to date statistics. <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27> (Accessed May, 2021).
- World Health Organization (WHO) (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence, Switzerland, Geneva.
- World Health Organization (WHO). (2021). <https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256> (Accessed May, 2021).
- United Nations Population Fund (UNFPA) (2016). More than Numbers: Responding to gender-based violence in the Syria Crisis. https://arabstates.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/unfpa%20gbv%20take10-may17-single%5B4%5D%5B1%5D_0.pdf. (Accessed June, 2021).
- ORSAM and TESEV. (2015). SuriyelisiğinmacılarınTürkiye'yeetkileri. ORSAM report No(195),

January 2015. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/201518_rapor195tur.pdf(Accessed June, 2021).

Human Rights Watch (HRW) (2000). Seeking protection: Addressing sexual and domestic violence in Tanzania's refugee camps. Human Right Watch, October 2000, New York, The United State of America. <https://www.hrw.org/reports/2000/tanzania/>. (Accessed 11 May, 2021).

Human Rights Watch. (2006). A question of security: Violence against women and girls, Human Right Watch, November 2006, New York, The United State of America. https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/opt1106webwcover_0.pdf. (Accessed 11 May, 2021).

UN Women (2013). Gender based violence and child protection among Syrian refugees in Jordan; Interagency assessment. Queen Zein Al-Sharaf Institute for Development (ZENID).<https://jordan.unwomen.org/en/digital-library/publications/2013/7/gender-based-violence-and-child-protection-among-syrian-refugees-in-jordan>

Amnesty International. (2004). Lives blown apart: Crimes against women in times of conflict stop violence against women, Amnesty International Publications, 2004, London,United Kingdom.<https://www.amnesty.org/download/Documents/88000/act770752004en.pdf>

Cultural Orientation Resource Center. (2014) Refugees from Syria.

http://www.culturalorientation.net/library/publications/refugees-from-syria__(Accessed 11 May, 2021).

Human Rights Watch (2021). https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/01/2021_hrw_world_report.pdf.(Accessed June, 2021).

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde Çalışan Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Perspektifi ve Alanda Yaşadıkları Sorunlar*

Social Work Perspective of the Professionals Working in the Turkish Red Crescent Community Centers and the Problems They Experience in the Field

Halime CETE¹, Fatma KAHRAMAN GÜLOĞLU²

¹ Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, halimecete@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4285-0877

² Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, fkahraman@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0786-7075

Başvuru: 06.10.2021
Kabul: 05.02.2022

Atıf:
Cete, H. ve Kahraman-Güloğlu, F. (2022). Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının sosyal hizmet perspektifi ve alanda yaşadıkları sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 407-435. DOI: 10.33417/tsh.1005484

ÖZ

Göç odaklı çalışmalar yapan Türk Kızılay Toplum Merkezleri geçici koruma statüsündeki bireylere kamu tarafından sağlanan hizmetlere yönelik destekleyici ve tamamlayıcı uygulamalarda bulunmaktadır. Göç alanında daha çok beceri temelinde ilerleyen sosyal hizmet müdahalelerinin mesleki yaklaşımlardan uzak denilebilecek bir noktada oluşu, verilen hizmetin arka planına yönelik çalışmaların arttırılması gerektiğini göstermektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik Türk Kızılay Toplum Merkezleri tarafından yürütülen sosyal hizmet çalışmalarında hangi yaklaşımların benimsendiği, hangi mesleki rollerin daha çok kullanıldığı ve uygulamalarda meslek elemanlarının ne tür sorunlarla karşılaştıklarını keşfetmektir. Bu amaca ulaşmak için nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde geçici koruma statüsündeki Suriyeli bireyler ile çalışan 19 meslek elemanı ile derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Meslek elemanlarının bazılarının literatürde göç alanında çalışanların kullanması gereken mesleki yaklaşımları uyguladıkları, bazılarının ise başka yaklaşımları benimsedikleri, en çok savunucu ve güçlendirici rollerini kullandıkları tespit edilmiştir. Meslek elemanlarının karşılaştıkları sorunların başında dil sorunu ve meslek elemanı yetersizliği gelmektedir. Görüşmelerde değinilen diğer bazı sorunlar ise çalışılan kuruma ya da kurumlar arası ilişkilere bağlı iken; bazıları çevre, kültür, fon miktarları, proje kriterleri, mesleki nitelik ile ilişkilidir.

Anahtar kelimeler: Türk Kızılay Toplum Merkezleri, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerle sosyal hizmet, göç alanında çalışan meslek elemanları

ABSTRACT

The Turkish Red Crescent Community Centers, which carry out migration-oriented studies, carry out supportive and complementary practices for the services provided by the public to individuals under temporary protection status. Social work interventions, which are more skill-based in the field of migration, are at a point that can be said to be far from professional approaches. This shows that studies on the background of the service should be increased. The purpose of this research is to discover which approaches are adopted in the social work practices, which professional roles are used more and what kind of problems the professionals face in the practices carried out by the Turkish Red Crescent Community Centers for Syrians under temporary protection status in Turkey. In order to achieve this aim, a case study, one of the qualitative research designs, was used. In the study, 19 professionals working with Syrian individuals under temporary protection status in Ankara and Mardin Turkish Red Crescent Community Centers were interviewed using

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

in-depth interview technique. Some of the professionals apply professional approaches that should be used by those working in the field of migration in the literature. Others have adopted other approaches. Professionals use the most defensive and empowering roles of social work. Professionals mostly face language problems and lack of professional staff. While some of the other problems mentioned in the interviews depend on the institution or inter-institutional relations; some are related to environment, culture, funding amounts, project criteria, professional qualification.

Keywords: *Turkish Red Crescent Community Centers, social work with Syrians under temporary protection status, professionals working in the field of immigration*

GİRİŞ

Güvenlik sorunlarının ve siyasi iktidar problemlerinin yoğun olduğu bir coğrafi bölgeye sınır olan Türkiye'nin bu jeopolitik konumu onu geçmişte, günümüzde ve gelecekte sığınacak bir liman olarak göç konusunda cazip hale getirmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde çeşitli milletlerden göç alan Türkiye, Suriye krizinin patlak vermesi ile birlikte açık kapı politikasının da bir sonucu olarak geçmişte hiç olmadığı kadar insanın kitlesel olarak ülkeye girişine izin vermiştir. Suriye'deki iç savaşın birkaç yıl içinde sona ereceği ve Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin de ülkelerine geri döneceği düşünölmüş ve bu kriz geçici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu durumun uzun yıllar devam edeceği anlaşıldıktan sonra Suriyeli sığınmacılar için hukuki statüleri ve yapılan yardımlardan yararlanma durumlarını içeren yasal mevzuatta güncellemeye gidilmiştir (İren, 2018, s. 99-117; Eke, 2018, s. 39-40; Erdoğan, 2018, s. 79-84).

Suriyelilerin kitlesel olarak göç etmeleri sebebiyle kamu tarafından verilen göçmen hizmetleri yeterli ol(a)mamış ve sivil toplum örgütleri (STÖ) göçmenlere yönelik hizmetlerde tamamlayıcı ve destekleyici bir rol almıştır. Suriyeli sığınmacıların kamp hayatından kent yaşamına geçmesi bir kırılma noktasını oluşturmuştur (Erdoğan, 2018, s. 37; Özgöker ve Doğan, 2019, s. 59-60). Sığınmacıların kent hayatına daha kolay uyumunu sağlamak için toplum merkezleri oluşturulmuş ve göçmen odaklı hizmetler bu merkezlerde yürütölmeye başlanmıştır. Türkiye'deki toplum merkezleri hizmet vermeyi hedeflediği gruplar çerçevesinde çeşitlenmektedir. Bunlardan biri göç çalışmalarını odağına alan Türk Kızılay Toplum Merkezleridir.

Devletin uyguladığı insani yardım politikalarında destekleyici bir role sahip Türk Kızılay göç çalışmalarını hedefleyen ilk toplum merkezini Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Demekleri Federasyonu (The International Federation of the Red Cross and Red Crescent Societies [IFRC]) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) işbirliği ile 20.01.2015 tarihinde Şanlıurfa'da kurdu. Şanlıurfa'nın ardından İstanbul (Anadolu ve Avrupa), Konya, Ankara, Bursa, İzmir, Kilis, Adana, Mersin, Gaziantep, Hatay, Kayseri, Kahramanmaraş, Mardin ve Kocaeli'nde olmak üzere 15 ilde 16 toplum merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerde hizmet verilen grubun ihtiyaçları doğrultusunda koruma, aile bağlarının yeniden sağlanması, sosyal uyum, meslek edindirme ve psikososyal destek sağlamaktadır (Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü, 2019, s. I-VIII). Toplum merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı, psikolog, çocuk gelişim uzmanı, sosyolog gibi çeşitli meslek elemanları çalışmaktadır.

Türk Kızılay Toplum merkezleri yaklaşık beş milyon uluslararası ve geçici koruma statüsünde bulunan kişiye kamu tarafından sağlanan hizmetlerde destekleyici olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bu çalışmalar bireylerin eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetlere ulaşmadaki engellerini azaltmak amacıyla oluşturulmuş çok yönlü programlardır (Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü, 2019). Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde meslek elemanlarına verilen unvanlara bakıldığında sosyal hizmet bölümü mezunlarının sosyal hizmet uzmanı veya

vaka çalışanı olmak üzere iki pozisyonda çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda metin içerisinde bütünlük olması ve karışıklığı önlemek adına sosyal çalışmacı yerine sosyal hizmet uzmanı unvanı kullanılmıştır.

Literatürde uluslararası örgütlerin fonlamalarıyla çalışmalar yaparak göçmenlere ya da sığınmacılara hizmet veren toplum merkezlerindeki meslek elemanlarının değerlendirmelerini sosyal hizmet perspektifiyle ele alan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yapılan çalışma ile göçmenlerle çalışan meslek elemanları ve göçmenlere hizmet veren toplum merkezlerinin durumunu ortaya koyma ve gelişimi noktasında önem arz etmektedir. Ayrıca sosyal uyum bağlamında ülke politikaları düşünüldüğünde hem kalıcılık durumu hem de insan onuruna yaraşır hizmetlerin hak temelinde sosyal hizmet disiplinine uygun biçimde olması gerekliliğine bağlı olarak araştırmamızın hizmet yürütücüler için de önemli olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda araştırmamızın amacı, Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelilere yönelik Türk Kızılay Toplum Merkezleri tarafından yürütülen sosyal hizmet uygulamaları sırasında meslek elemanlarının hangi sosyal hizmet yaklaşımlarını benimsediklerini, hangi mesleki rollerini kullandıklarını ve çalışmalarında ne tür sorunlarla karşılaştıklarını keşfetmektir. Böylece göç alanında daha etkin ve verimli çalışmalar yürütülebilmesi için öneriler geliştirmektir. Bu amaçlara ulaşmak için toplanan veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Meslek elemanları tarafından tercih edilen mesleki yaklaşımlara, rollere ve yaşanan sorunlara yer verilerek çalışma bir sonuca bağlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışmasının bütüncül tek durum deseni ile yürütülmüştür. Durum çalışmaları genellikle “nasıl” ve “niçin” odağında ilerleyen, kontrolü zor bir olgunun derinlemesine incelenmesine dayanır. Bütüncül tek durum deseni analiz birimi tek olan araştırmaları içerir. Yani tek bir bireyi, tek bir okulu veya tek bir kurumu inceler (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 300). Bir olayın, kurumun, programın tanımlanması, değerlendirilmesi, hakkındaki bilgilerin artırılması için durum çalışması tercih edilir. Bu çalışmada da Suriyeli sığınmacılara hizmet sağlayan Türk Kızılay Toplum Merkezleri çalışılmıştır. Türk Kızılay Toplum Merkezinde yürütülen sosyal hizmet çalışmalarında ne tür yaklaşımların kullanıldığı, sosyal hizmet uygulamalarında nasıl bir role sahip olduğu, toplum merkezinde çalışan meslek elemanlarının ne tür problemlerle karşılaştıkları çalışmanın ana sorularını oluşturmaktadır.

Bu araştırma yapılandırımcı dünya görüşünü benimsemiştir. Yapılandırımcılık ya da sosyal yapılandırımcılık dünya görüşü çoğu zaman yorumlamayla bir araya getirilen bir bakış açıdır ve genellikle nitel araştırmaya yönelik bir yaklaşım tarzı olduğu düşünülmektedir. Sosyal yapılandırımcı kişiler var oldukları ve yaşamlarını sürdürdükleri dünya hakkında bir anlam arayışı içerisindedirler. Kişiler tecrübelerine dair öznel anlamlar geliştirirler (Creswell, 2017, s. 5-8). Bu bağlamda, çalışmada meslek elemanlarının dâhil oldukları hizmete dair açık uçlu ve genel sorular sorularak olabildiğince çok katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların toplum merkezlerinde var olan sistemi bakış açılarına göre anlamlandırmaları istenilmiştir. Sorulan sorular

paralelinde katılımcıların ortamı ve bağlamı anlaşılmaya çalışılmış ve elde edilen veriler tümevarım yöntemi ile analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde sosyal hizmetlerin yürütüldüğü programlar; Koruma Programı, Sağlık ve Psikososyal Destek Programı olması nedeniyle araştırmamızın sorularını cevaplayabilecek verileri elde etmek için Ankara ve Mardin Toplum Merkezlerinin bu programlarında çalışan toplam 19 meslek elemanı çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezinde çalışan meslek elemanlarıyla 19.08.2020 tarihinde yüz yüze, Ankara Türk Kızılay Merkezinde çalışan meslek elemanlarıyla 11.09.2020 ile 16.09.2020 tarihleri aralığında Zoom üzerinden online olarak görüşmeler yapılmıştır. Ankara Türk Kızılay Merkezinde iki erkek bir kadın olmak üzere toplam üç sosyal hizmet uzmanıyla, iki kadın sosyologla, bir kadın çocuk gelişim uzmanıyla, iki kadın psikologla ve iki kadın klinik psikolog olmak üzere toplam 10 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde ise iki erkek üç kadın olmak üzere beş sosyal hizmet uzmanıyla, bir kadın psikolog, bir kadın sosyolog, bir kadın çocuk etkinlik görevlisiyle ve bir erkek rehberlik ve psikolojik danışman olmak üzere toplam 9 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada teknik olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Böylece göç alanında çalışan nitelikli meslek elemanlarının hizmet deneyimlerine dair nitel veriler toplanmıştır. Görüşme formu Türk Kızılay Toplum Merkezlerinin sosyal hizmet faaliyetleri, meslek elemanlarının hizmet sağlarken yaşadıkları sorunlar, yarı yapılandırılmış sorular şeklinde araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Çalışmanın uygulanabilmesi için 14.02.2020 tarihinde Yalova Üniversitesi Etik Kurulundan, 13.07.2020 tarihinde Türk Kızılay Derneğinden gerekli izinler alınmıştır. Çalışmanın gerekli izinlerinin alınmasının ardından 19.08.2020-16.09.2020 tarihleri arasında Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde görevli meslek elemanları ile görüşmeler yapılarak veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları herhangi bir müdahale olmaksızın bilgisayar ortamına aktarılmış ve araştırmacılar tarafından tekrar kontrolü sağlanmıştır. Görüşme verileri MAXQDA 2020 nitel veri analiz programıyla analiz edilmiş olup görüşmelerin ifadelerinden kodlar, kategoriler ve temalar oluşturularak veriler yorumlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde sosyal hizmet faaliyetlerinde görev alan meslek elemanları bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarının sosyal hizmet uzmanı olmayan kişiler tarafından da gözden geçirildiği bir örneklem kapsamının varlığı çalışmanın diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada sosyal hizmet uzmanı olmayan kişilerin varlığı yapılan görüşmelerde sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerini, kullanılan sosyal hizmet yaklaşımlarını ve uygulamadaki sosyal hizmet bakış açısını ifade etmede sınırlılığa sebep olmuştur. Bahsedilen toplum merkezlerinde görüşme yapılan meslek elemanlarının listesi bağlı oldukları toplum merkezlerinin yöneticileri tarafından belirlenmiş olup cinsiyet, yaş, tecrübe gibi hiçbir kriter talebi söz konusu olmadan meslek elemanları ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası Kızılhaç - Kızılay Dernekleri ve Sosyal Hizmet Uygulamaları

Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC)

1859'da İsviçreli Henry Dunant İtalya'nın güneyindeki Solferino kasabasında Avusturya-Fransa savaşından, savaş sonrası askerlerin yalnız ve cansız kalmalarından ve sadece birkaç sağlık personelinin olmasından etkilenerek Solferino'nun Anıları (A Memory Of Selforino)adlı kitabı yazmıştır. Kitap modern insancılığın dönüm noktası olmuştur. 1863 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi beş farklı gönüllü ile başlayıp kısa sürede profesyonel personel ve bütçeye ulaşmıştır. Başlangıçta yaralı askerlerin acısını azaltmaya yardımcı olmaya çalışan örgüt, ilerleyen safhalarda savaşı insancillaştırmaya çalışmıştır. Savaşta ve barışta sivillere yardım ederek afet durumlarında da yardımcı olarak özgörevini genişletmiştir. Bugün dünyanın en büyük insani yardım örgütlerinden biri olmuştur (Steinacher, 2017, s. 8-10).

Dünyanın 192 ülkesinde bulunan derneklerden oluşan IFRC, iklim ve çevre krizi, doğal afetler, sağlık sorunları, göç, yoksulluk gibi birçok konu ile ilgilenmekte ve farklı alanlara yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ancak çalışmanın konusu itibarıyla Türk Kızılay'ın göç odaklı hizmetlerinin sağlandığı toplum merkezlerine odaklanılmıştır. IFRC yerinden edilmişler ve göçmenlere gıda, su, barınma, sağlık ve koruma gibi temel ihtiyaçları karşılamada hizmet sağlamaktadır. Milyonlarca yerinden edilmiş kişilere karada ve denizde yolculukları boyunca ve sonrasında insani yardıma ve korumaya erişim sağlamıştır. Derneklerin rolleri ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekte olup temel ilkeler birleştiricidir. Avrupa Birliği tarafından finanse edilen IFRC ile Türk Kızılay 'toplum temelli göç programları' yürütmektedir (IFRC, 2020, s. 12).

Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları

Türk Kızılay Toplum Merkezleri beş farklı toplum temelli göç programını bünyesinde bulundurmaktadır. Bu programlar:

Koruma Programı: İnsani kriz durumlarında birey veya grupların ihtiyaçlarına cevap veren, farkındalık oluşturmaya çalışan kapsayıcı çalışma ve incelemelerden oluşur.

Sağlık ve Psikososyal Destek Programı: Sığınmacı veya göçmenlerin maruz kaldıkları muhtemel olumsuz psikolojik yönden güçlenme, baş etme becerilerini için sağlanan hizmetleri kapsamaktadır. Bireysel veya grup terapileri, sağlık eğitimleri, psikoeğitimler ve sağlık hizmetlerine erişim hizmetlerini kapsamaktadır.

Sosyal Uyum Programı: Temelde göçmenlerin veya sığınmacıların ev sahibi halk ile birlikte yaşama becerilerini geliştirme olmaktadır.

Geçim Kaynağı Geliştirme Programı: Uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındakiler ve yerel halka meslek edindirme, sosyal işlevsellik kazandırma ve özgüven artırıcı hedefleri olan kişilerin güçlenmesini sağlama amacıyla yapılan hizmetleri kapsar.

Aile Bağlarının Yeniden Tesisi Programı: Ailelerin birleşimi, ailelerin son durumunu araştırma takip veya iletişimlerin sağlanması gibi hizmetleri kapsar (Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2021).

Aşağıda Türk Kızılay Toplum Merkezleri bünyesinde bulunan temel hizmetler yer almaktadır.

Avrupa Sosyal Güvenlik Ağı (Emergency Social Safety Net [ESSN])– Kızılaykart

ESSN programı OCHA tarafından finanse edilmekte ve Türk Kızılay ile ortaklaşa SUY (Sosyal Uyum Yardımı) Türkiye’de yaşayan göçmen ve sığınmacılara sağlanmaktadır (IFRC, 2020, s. 23). Her aile üyesine her ay 155 Türk lirası ödeyerek kira, ulaşım, gıda ve ilaç gibi temel ihtiyaçlar için ödeme yapılmaktadır. SUY, AB’nin tarihindeki en büyük insani yardım programıdır (“IFRC”, t.y.). Türk Kızılay bünyesinde genel olarak var olan göç hizmetlerinden; Kızılaykart, çocuk koruma, çocuk dostu alan, toplum merkezleri ve sınır yardım faaliyetlerinden bahsedilebilir. Kızılaykart, en başta 2011’de Suriye krizinin ilk zamanlarında Kamp içi Gıda Destek Programı kapsamında uygulanmakta olup sonradan kamp dışı nakit temelli bir hizmet haline gelmiştir (Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü, 2021, 22-23).

Eğitim İçin Şartlı Nakit Transferi / ŞEY (Conditional Cash Transfer For Education [CCTE])

2017’den beri OCHA, BPRM (Bureau of Population, Refugees, and Migration[Nüfus, Mülteciler ve Göç Bürosu]) ve Norveç Hükümeti göçmen, sığınmacı çocuklar için CCTE/ŞEY programını finanse etmektedir. ŞEY; AÇSHB, MEB, Türk Kızılay ve UNICEF işbirliğinde yürütülmektedir. Sığınmacı veya göçmen çocuklara yaş gruplarına bağlı olarak yardımlarda bulunmaktadır. ŞEY çocukların düzenli olarak okula devam etmeleri için ödenen nakdi yardımlardır. Ayrıca okula devam etmeyen (dört günden fazla) çocukların hanelerine inceleme yapılarak devamsızlık nedenleri öğrenilmektedir. Bu da programın çocuk koruma bileşenini oluşturmaktadır (Turkish Red Crescent, 2021, s. 11-13).

Turkish Red Crescent Child Friendly Spaces (Türk Kızılay Çocuk Dostu Alanları [CFS])

CFS, çoğunluğu göçmen veya sığınmacı ergen nüfus oluştursa da ev sahibi nüfusunda dâhil olduğu program olup sosyal sorunlar tartışılmaktadır. Bu programda ergenler; sorunlarına yönelik çözüm önerileri, projeler geliştirir ve gönüllü olarak yer alır. Böylece, göçmen veya sığınmacı ergenler yaşadıkları yerlerde kendilerini güvende hisseder ve sorunlar karşısında katılımcı değil önemli bir aktör olarak yer alırlar (Turkish Red Crescent, 2021, s.16-17).

Danışma Kurulları

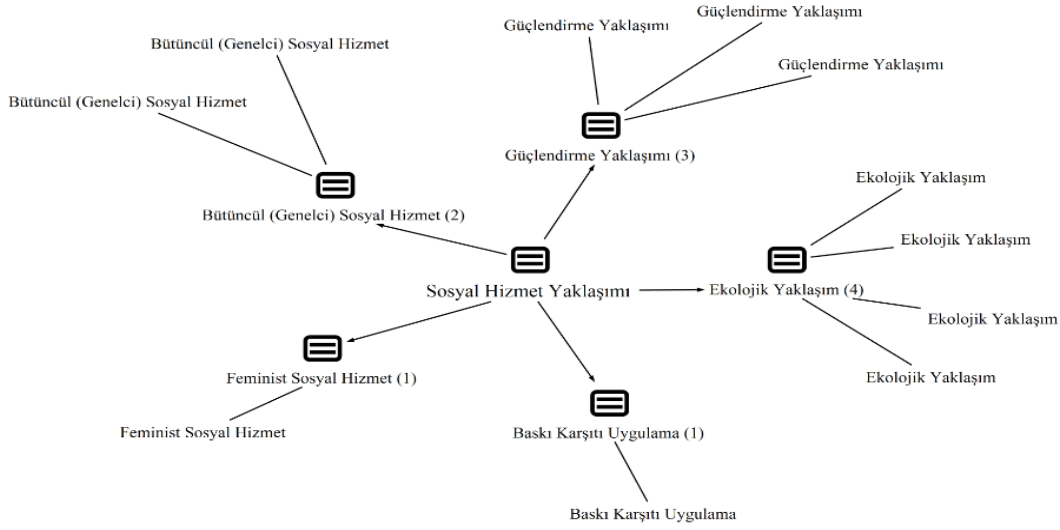
Toplum merkezleri tarafınca verilen hizmetleri değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Toplumsal katılım ve hesap verilebilirliği geliştirmek odak nokta olmuştur. Göçmen ve yerel kanaat önderleri olarak 15 üyeden oluşur. Üyeler 18-65 yaş yaş yararlanıcılardır. Üyeler değişebilir. Sorunlar, beklentiler, geri bildirimler, toplumsal konular paylaşılır ve tartışılır (Turkish Red Crescent, 2021, s. 17-18).

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda göç alanında çalışan meslek elemanlarının verdiği cevaplar "Sahada Kullanılan Sosyal Hizmet Uygulama Yaklaşımları", "Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Rollerini" ve "Göçmenlerin Sosyal Uyumunu Noktasında Meslek Elemanlarının Yaşadıkları Sorunlar" adlı üç başlık altında değerlendirilmiştir.

Sahada Kullanılan Sosyal Hizmet Uygulama Yaklaşımları

Sosyal hizmet uygulaması göç alanında genellikle beceri odağında ilerlemekte olup kuramsal ve kavramsal çerçevesi henüz oturturulmamıştır. Bununla birlikte Türkiye özelinde Suriye kriziyle hem saha çalışmalarının hem de akademik araştırmaların artış göstermiş olduğu bir alan haline gelmiştir. Mesleki beceriler odağında yapılan sosyal hizmet uygulamalarının sağlıklı ve sürdürülebilir bir müdahale için teorik temele sahip olması gereklidir. Sosyal hizmet uygulamalarında bilimsel yol haritası teoridir. (Akbaş, 2019a, s.51-52; Tuncay ve Tekin, 2021, s.55). Aşağıda, yapılan görüşmeler sonucu meslek elemanlarının toplum merkezlerinde hizmet alanlara yönelik tercih ettikleri yaklaşımlara yer verilmiştir.

Şekil 1. Yapılan Görüşmelerde Sosyal Hizmet Yaklaşımlarına İlişkin Elde Edilen Verileri İçerir. Kod-Alt-Kod Modeli

Yapılan görüşmelerde Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde çalışan meslek elemanlarının uygulamalarında hangi teorik temelleri kullandıkları sorulmuştur. Buna göre dört kişi ekolojik yaklaşımı kullandığını ifade etmiştir. Ardından üç kişi güçlendirme yaklaşımını, iki kişi bütüncül (genelci) sosyal hizmet yaklaşımını, bir kişi baskı karşıtı yaklaşımı ve bir kişi de feminist yaklaşımı kullandıklarını belirtmiştir.

Ekolojik Yaklaşım

1917 yılında sosyal hizmet öncülerinden Mary Richmond sosyal çevrenin insanların sosyal işleyişinde kilit role sahip olduğunu fark etmiştir. Alanın ilk dönemlerinde Freud'un interpsişik kişilik teorisi Richmond'un fikirleriyle çatışsa da sosyal hizmet tarihinde genellikle hastalıklar değerlendirilirken veya tedavi edilirken birey-grup-toplulukların sorunları çevresindeki insan perspektifini asla gözden kaçırmamıştır. 1960'larda 'sosyal teşhis' adlı kitap odak oldu. Modern yaşamın sorunlarını çözmeye psikoterapötik müdahalelerin yetersiz olduğu anlaşıldı. Richmond, müracaatçıların barınma, sağlık hizmetleri, iş gibi sosyal desteklere ve ayrıca vaka çalışmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda hem sosyal tedavi hem de sosyal reform vurgulanarak ekolojik yaklaşımın temeli atılmıştır (Pardeck, 1996, s.1-2).

Bu yaklaşım bireyi çevresi içerisinde ele alırken öncelikle birey ve çevre arasındaki ilişki odağını önemsemektedir. Bütüncül bir tarafı olması sebebiyle çevre-birey ilişkisinde bir tarafın baskın olması ya da suçlanmasını engelleyici bir özelliği vardır. Ekolojik yaklaşımın sosyal hizmete uyarlanması Germain ve Gitterman'ın yaşam modeli(life model) önemlidir. Yaşam modelinde uyum vurgulanmaktadır. Bireyler çevresi ile karşılıklı uyum içerisinde olmalıdır. Uyumsuzluk sosyal sorunlara sebebiyet vermekte olup dengeyi bozmaktadır. Dengesizlikte stres ile sonuçlanır.

Ekolojik yaklaşım ile uyum iyileştirilmeye çalışılır. Göç ile farklılaşan durumlar karşısında uyumu kolaylaştırıcı yöntemleri ortaya koymaktadır. Bireylerin hem fiziksel hem sosyal çevrelerine odaklanan ve geçiş sorunları üzerinde durabilen bir yaklaşım olması onu tercih edilebilir kılmaktadır. Ayrıca ekolojik yaklaşım ile bireyin; biogenetik, ailevi, kültürel, çevresel, kaynaklar, gelişim, sağlık ve öz bakım faktörleri ele alınmaktadır (Payne, 2014, s. 193-194; Hull ve Kirst - Ashman, s. 2016: 12-15). Bu çok yönlülüğü ve kapsamlı bakış açısı sunması nedeniyle göç gibi karmaşık bir alanda çalışan uzmanların tercih etmesi gereken bir yaklaşımdır.

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında görev yapan meslek elemanlarının çalışmalarında ekolojik yaklaşımı kullandıklarına dair ifadelerden bazıları şu şekildedir:

"...Çalışırken birazcık daha bireye ailesi içerisinde bakıyorum. Bu kapsamda da çevresi içinde birey yaklaşımı ile sistem teorisini kullanıyorum diyebilirim. Çünkü gelen vakalara yönelik açık sistemler, kapalı sistemler neresi, yönlendirme yapabileceğim yerler neresi, diğer dış kanallar nereler bunlara bakarak müdahale ediyorum. Tabi böyle ilk başta yazılı çizili teori yaklaşım şeyim yoktu. Daha sonra harita çıkararak falan filan çalışmaya başlayınca. Aaa dedim ben sistem yaklaşımı kullanıyormuşum." (A4, SHU)

A4 kodlu görüşmeci her ne kadar sistem teorisi diye isimlendirse de kullandığı ekolojik kuram sloganı olan "çevresi içinde birey"i ele alma ifadeleriyle sistem kuramının bir dalı olan ekolojik kurama vurgu yapmaktadır.

"Bireyi çevresinde içinde değerlendirmek yani şunu demek istiyorum. Evet, bu bir insan ancak bu Suriye'den göç etti, bir insani krizden çıktı ve onun doğup büyüdüğü bir yer içinde yani bireyi aslında bulunduğu çevre içinde değerlendirmek..." (M2, SHU)

"Aynı zamanda onu sadece bireysel olarak düşünemiyoruz, kendi ülkesindeki kültürel normları, kendi ailesi, büyüülme şekli buradaki çevresini de düşünerek onun çevresi ile bir bütün olarak ele alıp ona göre değerlendiriyor oluyoruz..." (M7, Vaka Çalışanı)

Yapılan görüşmelerde kullanılan kurama gerek slogan olarak gerek kuram özellikleri ifade edilerek vurgu yapılırsa da meslek elemanlarının ekolojik kuram diye adlandırmadıkları bazılarının da ismini hatırlama da zorluk yaşadığı görülmüştür. Bu noktada sosyal hizmet uzmanlarının belirli aralıklar ile hizmet içi eğitime gereksinim duydukları düşünülmektedir. Görüşmelerde göçmenlerle çalışan meslek elemanlarının çevre vurgusu vardır. Ekolojik yaklaşıma göre sadece müracaatçı değil aynı zamanda sosyal işlevselliği etkileyen ailesel, sosyal ve kültürel faktörlerle birlikte çalışılmalıdır (Pardeck, 1996, s. 2). Bu bağlamda uyumun sağlanmaya çalışıldığı bir sistem içerisinde çevre-birey ilişkisi göz ardı edilemez diyebiliriz.

Güçlendirme Yaklaşımı

Güçlendirme yaklaşımı göç alanında kullanılması gereken bir yaklaşımdır. Özellikle değişim sürecinde olup zorunlu bir şekilde yaşadıkları ülkeden savaş gibi travmatik bir olay sonucu ayrılarak kırılğan bir hale gelen kişilerle çalışırken olmazsa olmaz yaklaşımlardandır. Hayatta

yaşanılan belirli sorunlar nedeniyle güçsüz hissedilen bir hale gelen kişilerin güçlü yönlerinin var olduğu belirtilerek ve bu yönlerinin ortaya çıkarılarak kendi sorunlarını çözebilecek hale gelmesinde sorun çözme yaklaşımlarına alternatif bir yol olarak kullanılmaktadır. Sıklıkla başvurulan güçlendirme yaklaşımı temelde kişinin kendi iç güçlerinin farkına varması ve geliştirilmesi sürecini içerir. Güçlendirme yaklaşımı ile bireylerin mevcut güçleri kullanılarak kapasite ve özgüvenin artırılması ile karar verme gücünü kazanmaları sağlanır (Payne, 2014, s.294).

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında güçlendirme yaklaşımını kullandıklarına dair ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Bizim en çok üzerinde durduğumuz yaklaşım güçlendirme yaklaşımı. Çünkü güçlendirme yaklaşımı bu alanda çok önemli. Örnek vermek gerekirse, birini bir kuruma yönlendirdiğimiz zaman, o kuruma nasıl diyeceği, oraya gittiğinde kişiyle ilgilenip ilgilenmeyecekleri noktasında bazen bağımlı hale geliyorlar.... Bir iki defa yardımcı oluyoruz, bazen gerektiği zaman eşlik de ediyoruz. Ama bundan sonra senin yapman gerekiyor. Sürekli senin yanında olamayız. Buna artık kendin başlaman gerekiyor. Öğrendin artık gidip gelebiliyorsun. Bu grupla çalışırken güçlendirme yaklaşımı çok önemli.” (M1, Vaka Çalışanı)

“...Ben buna bir destekte buldum ama bundan sonra kendisinin bir şekilde bir şey yapmasını isteriz. Genelde güçlendirme yaklaşımı diyebiliriz.” (M3, SHU)

“Yani birincisi en önemlisi belki de onlara her defasında güçlü yanları üzerinden durarak yola çıkıyoruz ki kendilerini iyi hissetmeleri gerekiyor ve mutlaka güçlü yönler üzerinden bir müdahale planı oluşturmak gerekiyor o yüzden güçlendirici yaklaşım.” (M7, Vaka Çalışanı)

Görüşmelerde sosyal hizmet müdahalesine güçlendirme yaklaşımı ile başladıkları, müracaatçının güçlü yönlerinin farkında olmasının kişiyi iyi hissettireceği ayrıca kişinin bağımlılık durumunun oluşmaması için de güçlendirme yaklaşımına başvurulduğu ifade edilmiştir.

Bütüncül (Genelci) Yaklaşım

Genelci sosyal hizmet uygulaması, çoklu düzeyde (mikro-mezzo-makro) geniş müdahale alanına sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları belirli bir yönetime bağlılığından ziyade durumları sunmanın doğası, belli sistemler ve potansiyel çözümler ile müdahaleleri belirler. Genelci uygulama tek bir parçaya odaklanırken bile bütünü içine alır. Çok boyutlu genelci uygulama herhangi bir problem için birden fazla çözüm yolu bulabilir. Genelci sosyal hizmet, bağlam içinde hem sorunlar hem de çözümler hakkında bir düşünme biçimi çerçeveler ve sistem düzeylerinde müracaatçılarla çalışmanın yolunu bulur (Miley, O'Melia, DuBois, 2017, s. 8-12). Bugün Türkiye'de sosyal hizmet lisans eğitimi genelci modele dayanmaktadır. Belirli bir alanda uzmanlıktan ziyade geniş yelpazede

toplum sorunlarına müdahale edebilmek için gerekli bilgi-beceri-değer donanımına sahip olmayı ifade eder. Bu bağlamda model uzmanlığı değil yetkinliği vurgular (Tuncay ve Tekin, 2021, s. 48-50).

Yapılan görüşmelerde bazı sosyal hizmet uzmanlarının bütüncül yaklaşımı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Ancak çalışmanın sınırlılıklarından biri genelci modelin sosyal hizmetin yaklaşımları arasına konulmasıdır. Genelci sosyal hizmet modeli sosyal hizmet yaklaşımlarını içine alabilen çoklu yaklaşımın kullanılabilceği, çok ölçekli müdahaleleri içeren bir eğitim ve uygulama modelidir. Eklektik yaklaşım ile eş anlamlı görülmektedir. Eklektik yaklaşım, çeşitli teorilerden fikirler almak ve bunları birleştirerek uygulayıcıların yeteneklerine ve tercihlerine uygun bir çalışma üretmek anlamındadır (Payne, 2014, s. 39-40; Miley ve diğerleri, 2017).

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında bütüncül (genelci) yaklaşımı kullandıklarına dair ifadelerden bazıları şu şekildedir:

“Sosyal hizmet uzmanı sahada olan bütüncül bakış açısına sahip olduğu için bu alanda gereken bir şey. ... Bütüncül bakış açısıyla burada mikro, mezzo, makro uygulamalar görülüyor. Üniversite dönemindeki bazı kavramlar, teorik ağırlıklı olduğundan uygulamada bunları nasıl görecezdi. Bunları uygulamada görüyoruz. ... Bu tür çalışmalar uygulamada çerçevesinde genelci bir bakış açısıyla yapılıyor.” (M1, Vaka Çalışanı)

“Alanda faaliyet yürüten sosyal hizmet uzmanlarının temel yaklaşımları da çoğunlukla bütüncül müdahaleyi destekleyecek yaklaşımlar oluyor. Çoklu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik...” (A1, SHU)

Yapılan görüşmelerde tek tip müracaatçı kesimi veya tek bir sorun üzerinden vakalar gelmediği için olaylara bütüncül bakış açısıyla bakmak gerektiği belirtilmiştir. Sosyal hizmetin teorik yönüne sahada görüldüğü tüm boyutlarıyla yaklaşıldığı ve bütüncül bakış açısının merkeze konulduğu ifade edilmiştir. Mevcut yaklaşımları / teorileri kullanmaya yardımcı iki temel yaklaşım vardır: Seçme ve eklektizm (Payne, 2014, s. 39). Genelci model de eklektizm ile eş anlamlı olduğu söylene bilir.

Feminist Yaklaşım

Feminist sosyal hizmet yaklaşımı kadınların toplum içerisinde var olan konumlarına, ekonomik ve siyasal yönlerden eşitliklerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca üç temel kavram (toplumsal cinsiyet, ataerkil, ayrı alan nosyonu) üzerinde durması ile kadını güçlendirme yönünde duruş sergileyen bir yaklaşımdır. Birçok sosyal hizmet yaklaşımında problem bireyin iç dinamiklerinde, kendisinde aranırken feminist yaklaşımda çevre-birey etkileşimi üzerinde durulmaktadır (Buz, 2009; Atası Topçuoğlu, 2013, s. 21). Feminist yaklaşım toplumda kadınların sosyal ilişkilerini etkileyen konuları fark etmek için kullanılan işbirlikçi diyalog ve grup çalışmasında uygulama yöntem ve becerilerine katkı sağlar (Payne, 2014, s. 349-350). Göç eden kişiler toplumsal hayata katılmada ve sosyal

haklara sahip olmada dezavantajlı bireylerdir. Kadınlar da birçok toplumda eşit sosyal haklara ve özgürlüğe sahip olamama nedeniyle dezavantajlı konuma sahiptir. Buna paralel olarak göç eden kadınlar hem kadın olmanın hem de göçmen birey olmanın dezavantajına birden sahiptirler. Bu noktada kadın göçmenler ile çalışan meslek elemanlarının feminist sosyal hizmet yaklaşımını kullanmaları yerinde olacaktır.

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında feminist yaklaşıma dair kullandığı ifade şu şekildedir:

"...Araştırmacılar tarafından uzun yıllardır dile getirilen bir şey göçün giderek kadınlaştığı ifade ediliyor ve mülteci gruplar içerisinde en dezavantajlı gruplardan biri olan kadınların yaşadıkları sorunlar gün geçtikçe daha çeşitli ve çok daha risk düzeyinin yüksek olabileceği bir yere doğru eviriliyor. Bu anlamda da feminist sosyal hizmet yaklaşımı da çok fazla kullanılan bir yaklaşım aslında mülteci alanda çalışan sosyal hizmet uzmanı açısından." (A1, SHU).

Ayrımcılık/ Eşitliğe Ulaşma Yaklaşımı

Eşitliğe ulaşma yaklaşımı bazı grupların veya bireylerin belirli özelliklerinin değersizleştirildiği ve sosyal ilişkilerde bu gerçeklerle diğerlerine karşı ayrımcılık yapıldığı süreçlerin incelenmesinden kaynaklanır. Yaklaşımın amacı, marjinal ve dışlanmış hakların sosyal ilişkilerini geliştirme, eşitlikçi ve demokratik bir çerçevede sosyal adaleti sağlamadır. Yaklaşım farklı alanları kapsamaması nedeniyle bütünseldir. Eşitliğe ulaşma yaklaşımı, sosyal eşitlik ilkesine bağlıdır ve eşitsizliklerin olduğu bir dünyada sosyal hizmet müdahaleleri hakkında düşünmek kıymetlidir (Dominelli, 2002, s.181 -183; Payne, 2014, s. 380).

Sığınmacı, mülteci ve göçmenler için genellikle kültürleri, inançları, aidiyetleri, değerleri korunması gereken unsurlardır. Bununla birlikte geline toplumsal şartlara entegre olma zorunluluğu da önemli bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişkiyi aşmak için ayrımcılık karşıtı uygulama ile uyumun varlığı yeniden oluşturulur. Bu da savunuculuk ve güçlendirmeye denk gelir. İnsan odaklı olan ayrımcılık karşıtı yaklaşım, güçlendirme yöntemini benimsemiştir. Güçlendirme bir yöntem olarak savunuculuğu ardından getirir ve bu politik bir tutum gerektirir (Akbaş, 2019b, s. 5).

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında ayrımcılık/eşitliğe ulaşma yaklaşımını "baskı karşıtı uygulama" olarak ifade etmişlerdir:

"Baskı karşıtı da var. Türkiye'de Suriyeli veya göçmenlere yönelik çalışıyoruz, Suriyelilere yönelik farklı bir bakış açısı vardı. Kötü bir bakış açısı, ben üniversite dönemindeyken de vardı halen de var bu bakış açısı..." (M1, Vaka Çalışanı).

Görüşmelerde bahsedilmeyen ancak göç alanında çalışırken uygulanabilecek diğer yaklaşım bir yaklaşım ise "çokkültürlü ve kültürler arası yaklaşım" dır.

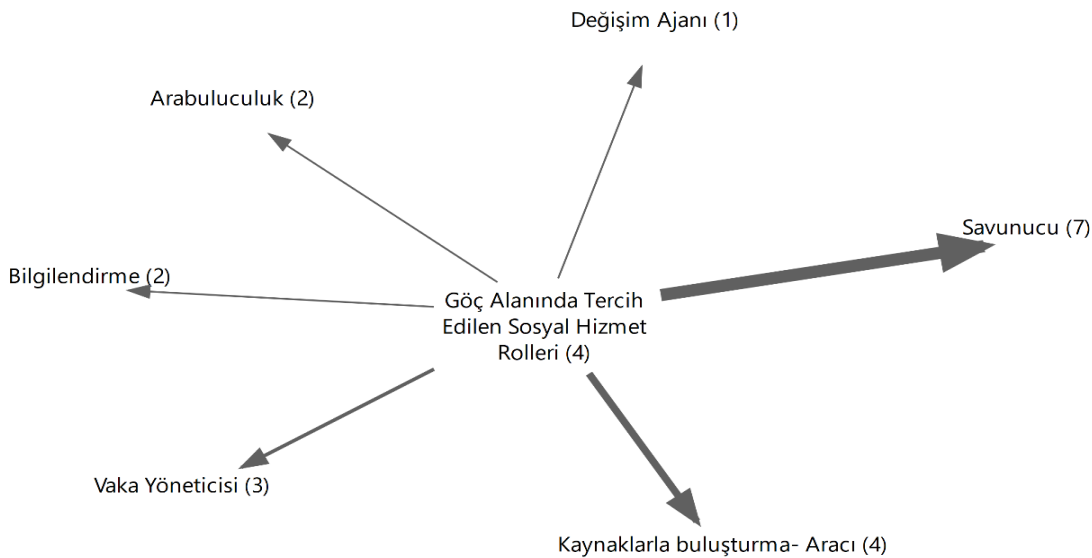
Çokkültürcü ve Kültürlerarası Yaklaşım

Çokkültürlü uygulama yetkin ve duyarlı bir yaklaşımın kökleri genelci sosyal hizmetin bilgi-beceri ve değerleri yatmaktadır. Çokkültürlülük baskın nüfustan olmayan grupların, topluluğa katkılarına değer vererek, çeşitlilik ve çoğulculuğu vurgulayarak dâhil etme girişimidir (Payne, 2014, s. 382; Dominelli, 2002, s. 63).

Küresel ekonomi ve giderek artan göçmen nüfus hareketleri yoluyla nüfus göçünün sonuçlarıyla baskılarla karşı karşıya kalınmaktadır. Ayrıca bu göçmen nüfusun içinde dezavantaja sahip (kadın, engelli, yaşlı...) gruplara karşı tutumlar daha az hürmetkâr ve anlayışlıdır. Bu bağlamda çokkültürlü yaklaşım, sosyal sorunları analiz etmeye ve bunlara yanıt vermeye yardımcı olur (Payne, 2014, s. 399). Çokkültürcü model, göçmenlerin kendi kimliklerini devam ettirebilme yönündeki bu siyasal model, Türkiye’de geçici olarak görülen sığınmacıların şartlar olgunlaştığında eve dönmelerini, sıkıntı yaşamadan hayatlarına devam edebilmelerini sağlamayı da amaç edinen bir noktadadır. Göçmenlerin kültürel farklılıklarının korunarak ait oldukları yurtlarına döndüklerinde, hayatlarını kolaylaştırma noktasında bu yaklaşımın içerdiği faaliyetler değerli olacaktır (Öztañ, 2016, s. 171).

Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Rollerini

İyi bir sosyal hizmet müdahalesi için uzman kişi vakaya uygun analizi yapıp gereken rolleri yerine getirebilmelidir. Göç alanında çalışan meslek elemanlarının sahip olması gereken belirli roller bulunmaktadır. Aşağıda alan çalışmasında elde edilen veriler sonucunda Türk Kızılay Toplum Merkezleri’nde çalışan meslek elemanlarının tercih ettikleri sosyal hizmet rollerine dair kod-alt-kod modeline yer verilmiştir:

Şekil 2. Yapılan Görüşme Analizlerinden Elde Edilen Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerinin Değerlendirilmesine İlişkin Verileri İçerir. Kod- Alt-Kod Modeli

Yapılan içerik analizi sonucunda Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde çalışan meslek elemanlarının sosyal hizmet rollerinden en çok *savunuculuğu* kullandıkları görülmektedir. Gerek toplumda göçmenlere karşı var olan önyargılar gerekse de göçmen bireylerin çeşitli nedenlerle kendilerini savunamadığı durumlarda savunuculuk rolü öne çıkmaktadır.

Sosyal hizmet mesleğini diğer mesleklerden ayıran belirgin farklardan biri de savunuculuktur. Sosyal hizmet kişilerin farklılıklarını, haklarını, çeşitliliklerini anlamada ve insanlık onurlarını korumada, geliştirmede destek olan bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları özel veya devlet kuruluşlarının işleyişlerini, hizmetlerini, topluma yapacakları hizmetlerini, politika oluşturmaya ve geliştirmeye yönelik kararlarını, yönergelerini ve yönetmeliklerini insanların iyilik hallerinin sağlanmasına, özgürleştirmelerine ve korunmalarına uygun hale getirilmesi yönüyle savunuculuk faaliyetlerini yaparlar. Bu yolla insanları güçlendirmenin sağlanacağına inanırlar. Sosyal hizmet toplumda yardım mesleği olarak görülüp bireyi toplumda var etme düşüncesi yaygın değildir. Ancak sosyal hizmet büyük sistemler içinde oluşturulan politika ve hizmet oluşumlarının değişimlerinde savunucu bir meslektir ve böyle de olmalıdır. Bunun yanında savunuculuk bilgi ve beceri gerektirir. Mücadele edebilme isteği ve enerjisi meslek için önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk hususunda etkin olabilmeleri için müracaatçının güçlerini bulup aktifleştirebilmeleri ve bunun içinde kendi bilgi ve becerilerini geliştirmeleri gerekir (Cox, Tice ve Long, 2019, s. 57, 58). Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında savunucu rolü kullandığına dair ifadeler şu şekildedir:

“Yani en çok yaptığımız sanırım savunuculuk... Hukuki desteğe ihtiyacı olduğunda yeri geliyor biz eşlik ediyoruz kendisine, işte adliyeye götürüyoruz, dilekçesini yazarken yanında oluyoruz ya da en basitinden savcıyla konuşurken yanında olduğumuz vakalar oluyor.” (M8, SHU)

“...En çok ta yaptığımız hak savunuculuğu. Özellikle de spesifik vakalarda; kadınlarda ve çocuklarda.” (A3, Koruma Programı Sorumlusu)

“Bence en çok kullandığımız, en çok yaptığımız iş savunuculuk.” (M7, Vaka Çalışanı)

Savunucu ve güçlendirici rol sosyal adaletsizlikle mücadelelerde güçsüz olan bireyi güçlendirmek için kullanılmaktadır. Bireyler bazen engellerle karşılaşabilir ve haksızlığa uğrayabilir. Bu tür durumlarda kişi hakkını savunacak gücü kendinde bulamayabilir. Sosyal hizmet uzmanı kişiyi savunmalı ve güçlendirmelidir. Çalışmada katılımcıların ifade ettiği bazı sorunlar hak kayıpları veya sosyal adaletsizlikle ilişkilidir. Bu bağlamda savunucu ve güçlendirici rol kilit noktadadır. Örnek verilecek olunursa; projenin niteliklerine uymaması nedeniyle hizmetten yararlanamayan göçmenlerin mağdur olması ve niteliklerin esnetilmesi için savunuculuk, kamudan kaynaklı sorunlarda gerekli hizmetin sağlanmaması nedeniyle hem güçlendirme hem savunuculuk, önyargı ve yabancı düşmanlığında hak savunuculuğun gerekliliği söz konusudur. Savunucu ve güçlendirici roller ile çalışmada dezavantajlıların sesi oraya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Göç alanında çalışırken aktif kullanılan bir diğer sosyal hizmet rolü ise *aracı rolü*dür. Göç alanında çalışan meslek elemanları uygulamada var olan hizmetleri ve bu hizmetlere nasıl erişileceğini bilmektedirler. Bu bilgilerini müracaatçılarına aktararak göçmenlerin ihtiyaç duydukları kaynaklara erişimini sağlamaktadırlar. Bizim çalışmamızda da ikinci sırada en çok ifade edilen rol olarak “kaynaklarla buluşturma-aracı” rolüne vurgu yapılmıştır.

Sosyal hizmet uzmanı için aracı rolü hizmete ihtiyacı olan müracaatçının hizmete ulaşmasında uzmanın faaliyetlerde bulunmasıdır. Müracaatçı hizmetlere ulaşmada gerek resmî evraklar gerek fiziki şartlar gerekse de danışmanlık, tercüme, terapi gibi noktalarda sorunlar yaşamakta ve bu sorunlar sebebiyle hizmete ulaşamamaktadır. Toplum merkezlerinde müracaatçıların bazen resmî evrak veya prosedürler nedeniyle hizmete ulaşamadıkları zamanlarda uzman aracı rolüyle müdahale etmelidir. Görüşmelerde katılımcıların aracı rolünü kullandığına dair ifadeler şu şekildedir:

“...Yönlendirmek ve sivil toplum kuruluşlarına yönlendirmekte aracı rol olmak...” (A5, Vaka Çalışanı)

“...Sürekli bir aracı rolüdesiniz kişi size başvuruyor, siz o hizmeti sağlayamıyor biliyorsunuz ama onun o hizmeti alabileceği başka bir yer var. O iki kişi arasında kişi ile kurum arasındaki o aracı rolü oynayabiliyorsunuz.” (M7, Vaka Çalışanı)

Savunuculuk ve aracı rollerinin öne çıkması göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarının haklarının korunması ve kaynaklara ulaşma konularında sıkıntı yaşadıklarının işaretidir.

Göç alanında çalışırken kullanılan diğer bir rol ise *vaka yöneticisi rolü*dür. Bu rol ile uzman kişi müracaatçıya uygulanacak hizmet türünü, bu hizmete erişimdeki engelleri belirleyerek hizmetin aksamadan yürümesi için her türlü planlamayı yapar (Gilbert, 2018). Vaka Yöneticisi rolü birçok alanda çalışan sosyal hizmet uzmanının kullandığı bir roldür. Bu rolle uzman hizmet türünü belirler, hizmete ulaşmada engelleri belirler ve ihtiyaçlar önündeki engeller için savunuculuk yaparak hizmetin sağlanmasına yardımcı olur. Vaka yöneticisi rolü ile sosyal hizmet uzmanları genellikle karışık durumlarda engelli bireylerle, şiddete maruz kalmış kadınlarla ve çocuklarla, bakıma muhtaç yaşlılarla ve korunmasız çocuklarla çalışarak bu bireylerin hizmet almalarına veya hizmete erişim noktasında yardım almalarına destek olmaktadır (Roles of Social Worker, n.d.). Görüşmelerde vaka yöneticisi rolünün kullandığına dair ifadeler şu şekildedir:

“Bir de vaka yöneticisi rolü çok fazla kullanılıyor.” (A1, SHU)

“Aslında şöyle bize vakalar geldiği zaman tüm ihtiyaçlarını belirleyip, ... , kişinin neye ne şekilde ihtiyacı var ve ben ne yapabileceğimi sorguluyorsun.” (A4, SHU)

A4 kodlu görüşmeci burada vaka yöneticiliği yaptığını anlatıyor ama bunu vaka yöneticisi rolü diye adlandır(a)mıyor. Buradan sosyal hizmet uzmanlarının vaka yönetimini mesleğin bir parçası olarak içselleştirdiği ve roller sorulduğunda ifade edilmediği görülmektedir.

Bilgilendirici rolü iki defa vurgulanmıştır. Görüşmeciler bilgilendirici rolünden bahsederken eğitici rolü ifade etmek istedikleri düşünülmektedir. Söz konusu rolde meslek elemanları olumsuz durumlar veya güçlükler karşısında kişilerin ne yapması gerektiğini anlaşılır biçimde bilgiler ve tavsiyeler sunarak ifade eder. Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde görüşmelerde meslek elemanlarına alanda kullanılan roller sorulduğunda bazı rolleri sıralayarak ifade edip açıklama yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bu sıralamalar içerisinde bilgilendirici rolü iki kere vurgulanmıştır.

“Bilgilendirme, yönlendirme, danışmanlık, vaka yönetimi en çok ta yaptığımız hak savunuculuğu.” (A3, Koruma Programı Sorumlusu)

“Yani savunuculuk arabuluculuk, danışmanlık, koordinasyon, bilgilendirme ama en çok savunuculuktur.” (M3, SHU)

Arabuluculuk rolünde meslek elemanları ev içi şiddet, işçi sömürülmesi, çocuk istismarı gibi suçları sosyal hizmetlere ve kolluk kuvvete bildirerek göçmen ve mülteci toplulukları için önemli bir role sahip olur. Ülkedeki statüleri nedeniyle suçları bildirmede çekimser kalan bireyler için arabuluculuk yapar (Gilbert, 2018). Göçmenlerle çalışan sosyal hizmet uzmanı yerel halkın göçmenlere yönelik olumsuz düşünce ve tutumlarına yönelik karşılıklı memnuniyeti sağlama, çatışmaları engelleme noktasında arabuluculuk rolünü kullanabilir. Türk Kızılay Toplum Merkezleri’nde göç alanında çalışan meslek elemanlarının çalışmalarında arabuluculuk rolünün kullandığına dair ifadeler şu şekildedir:

“Yönlendirici, savunuculuk ve arabuluculuk var.” (M2, SHU)

“Yani savunuculuk arabuluculuk ...” (M3, SHU)

Değişim unsuru rolü göz ardı edilmemesi gereken bir diğer roldür. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarla çalışırken sorunları belirler ve bu sorunları gidermek veya durumu değiştirmek için müdahalede bulunur. Müdahaleler uzmanın değişimi sağlamasıyla olabileceği gibi bir kurum ile veya politika yapıcılar ile birlikte çalışarak ihtiyaçları giderme yönünde de olabilir. Bu rolün ifası ile sosyal hizmet birçok noktada diğer mesleklerden ayrılmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014, s. 84). Değişim unsuru rolü ile ihtiyaç tespiti sonrasında analizler yapılır, bilgiler toplanır ve bu bilgiler sonucunda harekete geçirilmesi gereken kurumlarla irtibata geçilir nihayetinde sosyal değişim için mücadele edilir (Gilbert, 2018). Yapılan görüşmelerde değişim unsuru rolü sadece bir görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“... değişim ajanı dediğimiz mesleki rolümüzü çok fazla kullanıyoruz, müracaatçıların, mültecilerin ifade ettikleri ihtiyaçlarına yönelik kurumlara ulaşmaları, bunların takip edilmesi, hizmetin sağlanması sürecinde ihtiyaca yönelik hizmet alanının sağlanan hizmetin takip edilmesi...” (A1, SHU)

Şimdiye kadar bahsedilen roller göç alanında kullanılması gereken ve görüşmelerde meslek elemanları tarafından ifade edilen rollerdir. Görüşmeciler tarafından ifade edilmeyen ancak göç

alanında çalışan meslek elemanları tarafından tercih edilmesi gereken sosyal hizmet rolleri de bulunmaktadır. Farkında olmadan birçok meslek elemanının alanda kullandığı, fakat görüşmelerde ifade edilmemiş olan güçlendirme rolü bu rollerin başında gelmektedir. Müracaatçının güçlendirilmesi noktasında sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının yaratıcı ve yenilikçi yönlerini bulmaya odaklanmalıdır. Sosyal hizmet uzmanı bu sırada diğer bazı rolleri de kullanır. Bunlar; kaynak danışmanı, duyarsızlaştırma ve eğitici rolüdür. Bununla birlikte etnik gruplar ile çalışırken kültürel çevirmenler ve rol-model alma yöntemlerini kullanmanın yolu bulunmalıdır. Sosyal hizmetin amaçlarından biri olarak güçlendirme ile göçmen ve mültecilerin sorunlarla başa çıkma yöntemleri ve uyum yetenekleri artırılmalıdır. Bu şekilde göçmen ve mültecilerin güçlü yönleri toplum sistemleri arasındaki bağlantısızlığı gidermek için kullanılmalıdır. Göçmen ve mülteci aileler işsizliği, ekonomik, sosyal ve psikolojik sıkıntıları tecrübe etmiştir. Kültürünü ve yapısını bilmedikleri bir toplumda yaşamak ve o toplum uyum sağlamaya çalışmak oldukça stresli olup, güçlendirme ve destekleme noktasında uzman bir yardım elzemdendir (Çetingök ve Hirayama, 1988, s. 44-47). Bir diğer rol olan danışmanlık rolü sosyal hizmet uzmanının farkında olarak veya olmayarak sık gerçekleştirdiği mesleki rollerden birisidir. Hem bireylerle hem gruplarla çalışırken gerçekleştirilen danışmanlık rolü, müracaatçının duygusal veya sosyal sorunları ile baş edebilme amacındadır (Sheafor ve Horejsi, 2014, s. 79).

Göçmenlerin Sosyal Uyumunda Meslek Elemanlarının Yaşadıkları Sorunlar

Göçmenlerin sosyal uyumunu sağlamak adına meslek elemanları tarafından çeşitli faaliyetler yürütülürken bazı sorunlar yaşanmaktadır. Görüşülen meslek elemanları bu sorunların bazen hizmetin sınırlılıklarından, bazen kurumun yetersizliklerinden ve bazen de dış faktörlerden dolayı sosyal uyumun sağlanması noktasında meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı katılımcılar herhangi bir sorun yaşamadıklarını da ifade etmiştir:

“Suriyelilerle şu anlamda sıkıntı yaşıyoruz dediğimiz bir nokta bence yok.” (A8, Klinik Psikolog)

“İş ile ilgili genel olarak sorun yaşamıyoruz.” (M3, SHU)

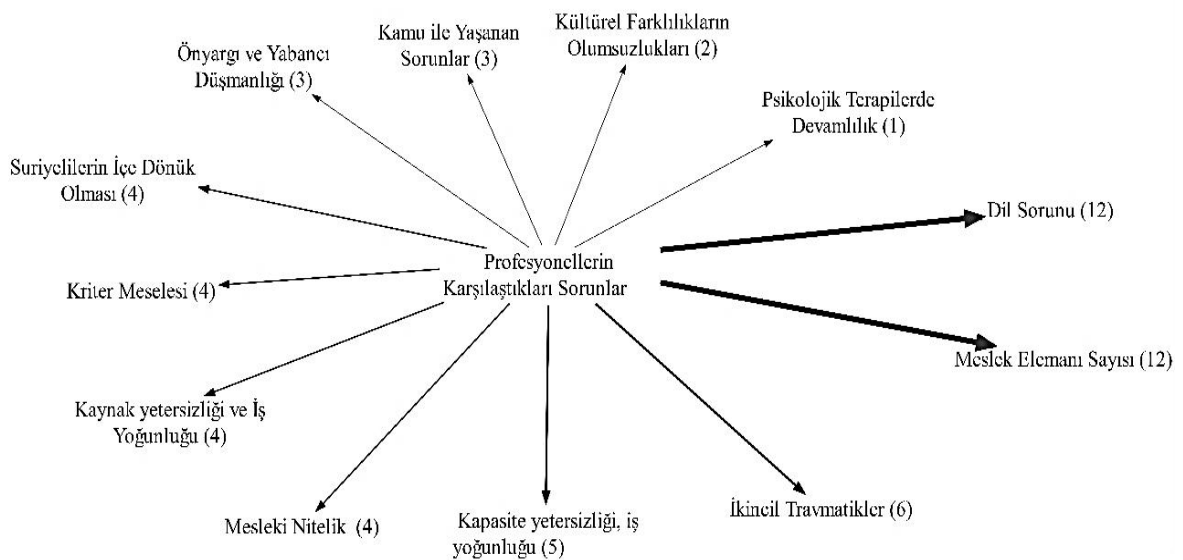
Yapılan görüşmeler sonucunda meslek elemanları kendilerinden, kaynakların yetersizliğinden, iş yoğunluğundan, projelerin dayattığı kriterlerden, hizmet verilen kitlenin özelliklerinden, kültürel farklılıkların oluşturduğu ikilemlerden, meslek elemanının sayısı veya niteliğinden, kamu ile yaşanan problemlerden dolayı sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Veri analizi sonucunda ortaya çıkan meslek elemanlarının yaşadıkları sorunlara dair kod matrisi aşağıda verilmiştir.

Kod Sistemi	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	TOPLAM	
Profesyonellerin Karşılaştıkları Sorunlar																					0
Dil Sorunu																					12
Kapasite yetersizliği, iş yoğunluğu																					5
Mesleki nitelik																					4
hizmet içi eğitim gerekli																					2
Sosyal hizmet uzmanının gerekliliği																					5
Kültürel Farklılıkların Olumsuzlukları																					2
Meslek elemanı sayısı																					12
Sayı yeterli																					10
Kriter Meselesi																					4
Psikolojik terapilerde süreklilik																					1
Suriyeliler içlerine kapalı																					4
Önyargı ve Yabancı Düşmanlığı																					3
Kaynak yetersizliği																					4
Kamu ile yaşanan sorunlar																					3
İkincil Travmatikler																					6
TOPLAM	4	3	3	9	7	7	6	2	3	3	3	3	2	5	4	4	3	3	3	3	77

Şekil 3. Meslek Elemanlarının Karşılaştıkları Sorunlar Kod Matrisi

Yukarıdaki şekilde toplum merkezinde hizmet verilirken meslek elemanlarının yaşadıkları sorunların görüşmecilere göre dağılımları yer almaktadır. Toplamda 77 görüşün bildirildiği kodlamanın yer aldığı şekilde sorunlar için 12 tane ana bölüm ve 3 tane alt bölüm keşfedilmiştir. Yapılan çalışmaya katılan görüşmecilerin her bir soruna yönelik ifadeleri ve söz konusu sorunla alakalı yapılan kodlama sıklığı işaretlerin büyüklüğü ile orantılıdır. Kod matrisinde yapılan kodlamaların niceliksel özelliğine bakıldığında Ankara'daki katılımcıların Mardin'e göre sorunlarını ifade etmede daha rahat ve paylaşımcı oldukları görülmektedir.

Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde yapılan görüşmelerin analizi sonucunda meslek elemanlarının karşılaştıkları sorunlara dair elde edilen kod-alt-kod modeline aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 4. Yapılan Görüşme Analizlerinde Meslek Elemanlarının Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesine İlişkin Verileri İçerir. Kod-Alt-Kod Modeli

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi dil sorunundan başlanarak en çok ifade edilen sorunlar saat yönünde gösterilmiş olup okların kalınlığı bahsedilen sorunun kodlanma sayısına göre değişmektedir. Göç alanında çalışan meslek elemanlarının müracaatçılar ile görüşmelerinde ve gerekli hizmetin sağlanması sırasında en çok *dil sorunundan* ve *meslek elemanı sayısının yetersizliğinden* dolayı sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir. Toplum merkezinde hizmetten yararlananların çoğunluğunu yabancı bir milletin oluşturması iletişim kurma noktasında sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Tercüman aracılığı ile hizmet geliştirilmeye çalışılsa da uzman-müracaatçı ilişkisinde gerek güven bağı oluşumunu etkilemesi gerekse de odak noktasının tercümana kayması gibi sıkıntılar baş göstermiştir. Yapılan görüşmelerde dil sorunu ile ilgili ifadeler şu şekildedir:

“Şimdi genelde sosyal uyumdaki temel bariyerlerden birinin dil olduğunu düşünüyorum. Özellikle Arapça bilmemek, kendi adıma bu noktada ben biraz zorlanıyorum. Tercüman eşliğinde çalışıyoruz ama danışanla kendinizin birebir kontak kurması çok farklı bir durum oluyor.” (M2, SHU)

“En büyük problem bizim Arapça bilmememiz aslında yani iletişim kurarken üçüncü bir kişiye ihtiyaç duymamız, bu anlamda birbirimizi ne kadar anlıyoruz? Ne kadar doğru şeyleri transfer ediyoruz? ondan hiçbir zaman emin olamıyoruz.” (A10, PSS Program Sorumlusu)

“Bu dil bariyeri tercümanlar aracılığıyla giderilmeye çalışılıyor. Ancak tam olarak sağlanmıyor. ... Güven bağı oluşturmakta sorun yaratıyor. Yani ben bazen görüşme yaptığımda tereddütte düşebiliyorum. Acaba benim söylediklerim %100 ya da %80 i aktarılabilir mi? Ya da karşıdaki müracaatçının söylediğini tam olarak ben anlayabildim mi? Burada bir problem oluşuyor...” (M1, Vaka Çalışanı)

Yapılan görüşmelerde meslek elemanlarının bir kısmı personel sayısını yeterli bulurken bir kısmı da yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

“Toplum merkezindeki personel sayısı aslında hizmet alan Suriyeliler için yeterli olabiliyor ama toplum merkezini fonlayan donörlerin proje kapsamındaki hedefler konusunda maalesef personel yeterli olmayabiliyor, daha doğrusu yeterli değil.” (A1, SHU)

“O kadar yoğun bir kitleyle karşı karşıyayız ki daha çok olmak daha iyi olabilir diye düşünüyorum.” (A3, Koruma Programı Sorumlusu)

“Kızılay olarak kurum kapasitesi çok geniş olduğu için bazen personel sayısında eksiklik hissediyoruz tabii ki de.” (M2, SHU)

Yetersizlikleri ifade eden birçok meslek elemanının açıklamaları varken yeterli olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

“*Şu an yeterliyiz.*” (M3, SHU)

“*Yeterli bence.*” (M6, Çocuk Etkinlik Görevlisi)

Bir diğer sorun da *ikincil travmaya* maruz kalmadır. “İkincil travma, bir olay sonucu mağdur olan bireye, mağdur yakını tarafından gösterilen anlama çabası, empatik yaklaşım sonucunda kendisinin tükenmesi olarak ifade edilebilir” (Kahil ve Palabıyıköğlu, 2018, s. 63). Yapılan görüşmelerde genellikle işe yeni başlamış meslek elemanlarının ikincil travmaya maruz kaldıkları, ayrıca ağır travmatik vakaların etkisinin zaman zaman meslek elemanların sosyal hayatlarına yansıdığı ifade edilmiştir.

“*...gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde öğrendiğimiz travmatik olaylar sonrası ikincil travmaya maruz kalmamıza sebebiyet veriyor. Özellikle yabancı uyruklu kişilerin göç hikâyeleri, kişilerin kayıpları, yas süreçleri çoğunun tamamlanmamış yas süreçleri bunların hepsi aslında bizimde özel hayatımıza etki eden şeyler...*” (A4, SHU)

“*İlk işe başladığım zamanlarda vakalardan gerçekten etkileniyordum. Onların hikâyelerinden bir de daha yeni olduğum için hikâyeleri taze olduğu için bire bir aktardıkları için. ... Vakaları duyduğumda vaka hikâyelerini duyduğumda kendimi kötü hissediyordum...*” (M4, Vaka Çalışanı)

Görüşmelerde iş kapasitesinin çok üstünde bir kitleye hizmet vermesi nedeniyle *iş yoğunluğuna* bağlı olarak bazı yetersizliklerin olduğu dile getirilmiştir. Bu tür durumlarda meslek elemanları yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

“*...Noksan kalabiliyoruz Türk Kızılay olarak iş yükü çok fazla oluyor ya da bizden istenilenler, hedefler vs. ve bu tempo içerisinde bazen vaka müdahale planlarını çok efektif olarak yürütemeye biliyoruz...*” (M2, SHU)

“*Ne kadar kalabalık ekiplerle çalışırsak çalışalım sahada çok yoğun bir talep var...*” (A3, Koruma Programı Sorumlusu)

Sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği alan çalışmalarında karar verici ya da süpervize edici pozisyondaki kişiler arasında sosyal hizmet uzmanının olmayışının önemli aksaklıklara neden olduğu tespit edilmiştir. Bu pozisyonlarda sosyal hizmet alanına uzak disiplinlerden bireylerin yer almasının alanda kalıplaşmış bazı bilgiler üzerinden gidilmesine neden olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde alınan kararların yetersiz olabileceği ve de uygun sosyal hizmet müdahalesinin engellendiği belirtilmiştir:

“*Meslek elemanlarını sadece nicelik olarak değil niteliksel olarak da değerlendirmek gerekiyor. Niteliksel anlamda ben meslek elemanlarının açıkçası hiç yeterli olmadığını düşünüyorum. Türk Kızılay kapsamında yapılan sosyal hizmet çalışmaları şu şekilde organize ediliyor. Sahada faaliyeti yürüten kişiler sosyal hizmet uzmanı ama sosyal hizmet uzmanı yaptıkları işi bazı durumlarda hani yapılan işle ilgili nihai kararın*

verilmesi veya yapılan çalışmalarını yapma kararı veren kişiler sosyal hizmet uzmanı değil maalesef. Yani, yapılan çalışmalarını süpervize etmesi gereken kişiler sosyal hizmet uzmanı olmadıkları için, daha farklı, alana çok uzak çok farklı disiplinlerden kişiler oldukları için... sadece bilinen bazı doğrular üzerinden ya da bazı bilinen paket bilgiler doğrultusunda çalışmalarını süpervize etmeye çalışıyorlar. Tabii bunlarda yeterli olmuyor maalesef.” (A1, SHU)

Çalışanların kırılğan bir grupla çalıştıkları göz önünde bulundurulduğunda teoriden uzaklaşmayı engelleme ve uygulama bilgisinin gelişimine katkı sunmak için hizmet içi eğitimlerin gerekliliği önemlidir. Görüşmelerde hizmet içi eğitimin gerekliliğinin destekleyen ifadeler şöyledir:

“...Derste gördüklerimiz havada kalıyor. Çevresi içinde de değerlendirmeye çalışıyoruz, ekolojik yaklaşımdı sanırım üzerinden bir 4 yıl geçti çok hatırlayamıyorum o yaklaşımları...” (M8, SHU)

“Yani onlar biraz teoride kalıyor, öyle söyleyeyim.” (M3, SHU)

Diğer STÖ'ler ile kıyaslandığında Türk Kızılay iş yükü oldukça fazla ve geniş bir kesime hizmet götüren bir kurumdur. Bu durum sağlıklı bir müdahaleyi ve uyum çalışmasının yapılabilmesini en temelde mali açıdan bir çıkmaza sokmaktadır. Görüşmelerde meslek elemanları *kaynakların yetersiz kaldığını* belirtmişlerdir:

“Risk düzeyi yüksek vakalarda yani çoklu ihtiyaç, çoklu anlamda ihtiyacı bulunan ve çoklu müdahale gerektiren vakalarda yeterli derecede kaynak bulunamaması. Kişinin çok ciddi bir ekonomik yoksunlukla birlikte barınma, psikososyal destek, eğitim vb. sorunlarla birlikte size gelmesi durumunda, siz çoklu bir şekilde müdahalede bulunamıyorsunuz. Bu biraz kaynakların yetersizliğinden kaynaklı ya da var olan kaynakların olması gerektiği şekilde ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte kullanılmıyor olmasından kaynaklı...” (A1, SHU)

“...Biraz daha fona ihtiyacımız var diye düşünüyorum...” (M4, Vaka Çalışanı)

Türk Kızılay Toplum Merkezleri'nde sağlanan sosyal hizmet *belirli kriterlere sahip fonlar* üzerinden yürütülmektedir. Böylece bu fonların gideceği kesimin sınırları belirlenmiştir ve sadece o kriterlere uyan kişilere yardım yapılmaktadır. Yapılan görüşmelerde kriterlere uymadığı halde muhtaçlık durumu içerisinde olan ancak fon kriterlerine uygunsuzluk nedeniyle yardım yapılamayan vakaların olduğu ve bu durumun yapılan sosyal hizmet müdahalesini kısıtladığını ifade edilmiştir:

“...Bazı kişiler kriterlere uymuyorsa bunun için bizim elimizden bir şey gelmiyor. Ne kadar yakınsalar da bizde ne kadar yakınsakta, bunun için yapabileceğimiz bir şey olmuyor.” (A4, SHU)

“...Türk Kızılay'ının toplum merkezleri bünyesinde verdiği hizmetler fonlar bazında ve fon size hangi kriterlere uygun kişilere sağlayabileceğinizi söylüyorsa bu hizmeti siz ona sağlamak zorundasınız...” (A4, SHU)

Suriyelilerin kültürlerini yaşamaları noktasında yeterince desteklenmedikleri ve de kendilerini ifade etme noktasında sıkıntı yaşadıkları için toplumda *gerekli aktifliğe sahip olmadıkları* düşünülmektedir. Bu noktada onları destekleyici ve güçlendirici faaliyetlere yer verilebilir. Suriyelilerin tecrübe ettikleri önyargılı tutumlar onları içe dönük hale getirmiştir. Yapılan görüşmelerde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“...Suriyeliler biraz içlerine kapalı bir toplumlar burada, kendi aralarında, mesela bizim şu anda toplum merkezimizin olduğu yerde komün şeklinde yaşıyorlar...” (A6, Çocuk gelişim Uzmanı)

“...Karşı tarafında yani mülteci kesiminde belki biraz daha girişken ve özgüvenli olma konusunda problem yaşıyabiliyorlar...” (M5, Psikolog)

Misafir algısının bozulmasıyla beraber toplumun Suriyelilere karşı değiştiği bu durumda toplumun bazı kesimlerinde *önyargı ve nefret söylemlerine* sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.

“İlk yıllar bu kadar bir uyum problemi olmasa da çünkü bir misafir anlayışıyla insanlar karşılasa da belli bir müddetten sonra artık yaklaşık bir 9-10 yıla gireceğiz bunun vermiş olduğu toplumsal şeylerde her kesim için söylemiyorum, bazı kesimlerde elbette ki bazı önyargılar oluşabiliyor.” (A8, Klinik Psikolog)

Yapılan görüşmelerde meslek elemanları *kamudan kaynaklı bazı sıkıntılar* yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Tespit edilen sorunları bakanlığa bildirdiklerinde yapılan dönüşlerin geç ve meslek elemanlarını tatmin etmeyen bir açıklamaya sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca gerek kamu kurumlarıyla gerek diğer STÖ'ler ile fonksiyonel bir veri ağının olmayışı da sıkıntılara yol açabilmektedir. Bu tür sorunlarda savunucu rol kullanılmalıdır.

“Geliştirilmesi gereken şeyler en önemlisi şey en önemlisi veriler aslında doğru düzgün veri verilmiyor, kamu kurumlarından STK'lardan düzgün bir veri ağıımız yok...” (A5, Vaka Çalışanı)

“...Saha çalışmaları yapıyoruz. Bu saha çalışmalarında çocuk işçi vakalarını tespit edip bildirdiğimizde geri bildirim geç alıyoruz. Bu durumu tüm kurumlar için söyleyemeyiz tabi bazı kurumlar daha hızlı çalışırken bazı kurumlar geç çalışıyor.... Geç müdahale edildiği zaman da ben geri bildirimleri okuyorum. Ne tür müdahale edildiği diye ... Pek tatmin olamıyorum...” (M1, Vaka Çalışanı)

Meslek elemanları tarafından yapılan müdahalelerde ortada var olan *kültürel farklılığın getirdiği zıtlıkların* da sorun oluşturduğu belirtilmiştir. Bir kültür için normal gelen bir tutumun diğer kültürün olmazları içerisinde yer alması durumunda hangi kültüre bağlı hareket edileceği konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır:

“Bazı kültürel farklılıklar var. Mesela çocuk eğitimi konusunda da var farklılıklar.... Kültürel bir bariyer var arada. Ya da şöyle bir örnek oluyor mesela, çocuk evliliklerinin erken olması...” (A6, Çocuk Gelişim Uzmanı)

“...Kişilerin kültürleri farklı, biz ne kadar üniversitede lisans eğitimimizde etik ilkeler doğrultusunda din, dil, ırk gözetmeden kişilere bu bağlamda müdahale etmemiz gerektiğini bilsek ve bunu uygulasak da bu kişilerin kültürleri farklı ve yaşamış oldukları bir travmatik süreç var. ... bunların etkileri de hem bizim kültürel boyutta ister istemez umarım yapmıyoruzdur bazen mesela iki eşli erkek danışanla görüşüyorsunuz. İster istemez profesyonel boyutta engel olabiliyorsunuz ama şu an tamamen şeffaf konuşuyorum bazen hem size kişiye yönelik yargılayıcı bir tutum içerisinde olabiliyorsunuz bunu fark etmeniz ve buna yönelik müdahale etmeniz gerekiyor bu ekstra çaba gerektiren bir alan.” (A4, SHU)

Hizmetten yararlananların psikolojik destek almak için geldiklerinde devamlılıklarının olmadığı belirtilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında psikolojik desteğin ücretsiz verilmesi sebebiyle seansların değersiz görülmesi, anne-babaların iş birliğine kapalı olması, daha önce psikolojik destek alınmamış olması gösterilmiştir:

“...Sürekliliklerini hep sağlayamıyoruz ... Yani kısa süreli görüşme yapmak amacıyla geliyorlar, bir iki görüşmelerde fayda alabileceklerini düşünüyorlar yani hep bilgilerle, çok psikolojik desteğe dair hep bilgileri olmadığından kaynaklanıyor muhtemelen. Ondan dolayı da görüşmeler çabuk düşüyor...” (A7, Psikolog)

Yapılan görüşmeler sonucunda yaşanan sorunlardan önyargı ve yabancı düşmanlığı, kamu ile yaşanan sorunlar eşitliğe vurgu yaklaşımı ile müdahale gerektiren sorunlardır. Toplum oluşturduğu diğer kişilere karşı ayrımcılığın, eşitsizliğin olduğu ve belirli özelliklerin değersizleştirilmesi söz konusu olduğu durumlarda tercih edilmelidir. Kültürlerin kadınlara yönelik tutumları, rolleri, konumları çeşitli sorunlara yol açabilir. Bu noktada toplumda ekonomik, sosyal ve siyasi yönden eşitliğe vurgu yapan feminist yaklaşım kullanılabilmektedir. Göçün kadınlaştırılması sorunuyla mücadelede farklı düzeylerde feminist yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımı tercih edilmelidir. Yaşanan çoğu sorun birey-çevre etkileşimiyle doğrudan ilişkilidir. Bireyin çevresiyle karşılıklı uyumunda bazı sorunlar olabilir. Bunlar; göçmenlerin içe dönük olmaları, psikoterapilere alışkın olmamalarıdır. Yaşanan sorunların baskı, ayrımcılık temelinde olması durumunda eşitliğe vurgu yaklaşımı, feminist yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımının tercih edildiği bunun dışındaki vakalarda çevrenin dikkate alınarak bir bütün olarak değerlendirilmelerinin yapıldığı yani ekolojik yaklaşımın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Türk Kızılay'ın kurumsal yaklaşımı, dezavantajlı birey veya grupların ihtiyaç ve sorunlarının tespiti ve giderilmesi için insan onuruna yakışır bir müdahaleyi destekler. Yapılan hizmetlerde din, dil, ırk, cinsiyet vb. farklılıklara bakılmamaktadır. Türk Kızılay sosyal hizmet politikalarında (Türk Kızılay, 2021, s.1-2), kaynaklar ölçüsünde yardımların yapıldığı ifade edilmiştir. Bu ifade kriter meselesi ve kapasite yetersizliği sorunlarıyla birbirlerini destekler

niteliktedir. Bahsedilen sorunların temel nedeni kaynakların yetersiz olması ve bu nedenle kısmen sınırlı yardımların yapılmasıdır. Ayrıca kurumsal politikalara bakıldığında en kısa sürede kişilerin sosyal işlevselliğini sağlama hedefi vardır. Bu hedef doğrultusunda vakalara uygun sosyal hizmet yaklaşımları uygulanmaktadır.

Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum merkezlerinde yapılan görüşmeleri karşılıklı olarak değerlendirilecek olunursa, iki toplum merkezinin genel işleyiş ve çalışma şeklinde farklılık gözlemlenmemiştir. Meslek elemanları tarafından benimsenen sosyal hizmet uygulama yaklaşımları ve alanda yaşanan sorunlar yönünden benzer cevapların olduğu, aynı sorunu farklı toplum merkezlerindeki meslek elemanlarının ifade ettiği (şekil 3'de görüldüğü üzere) tespit edilmiştir. Sosyal hizmet yaklaşımları ve rolleri ile ilgili soruların cevaplarında ciddi bir farklılık olmasa da Ankara'daki katılımcıların daha terimsel ve açıklayıcı ifadeler kullandığı fark edilmiştir. Mardin'deki katılımcıların genellikle düşünmek için zaman istedikleri ve örnekler üzerinden cevap verdikleri, teoriden ziyade uygulama üzerinden cevap verildiği araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Değerli bir uygulama olan danışma kurulu, Ankara'daki birçok katılımcı tarafından vurgulu şekilde ifade edilirken Mardin'de yapılan görüşmelerde sadece bir katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Araştırmacının sübjektif yorumu, Ankara'daki katılımcıların görüşmelerde Mardin'deki katılımcılara göre daha heyecanlı ve istekli oluşu yönündedir. Mardin'deki katılımcıların genel olarak cevaplarda çekimser kaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Mardin toplum merkezindeki sosyal hizmet uzmanlarının hem mesleki nitelik hem de saha araştırmasının gerekliliğini vurgulayan ifadelerin görüşmede olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmada Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde yürütülen vaka çalışmalarında hangi sosyal hizmet rolleri ve yaklaşımlarını kullandıkları tespit edilmeye ve uygulamada yaşanan sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ankara ve Mardin toplum merkezlerinde çalışan meslek elemanları örneğinde çalışmanın yürütülmesi ve toplum merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı olmayan meslek elemanlarının da çalışmaya dâhil edilmesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Yapılan görüşmelerde meslek elemanlarının çoğunlukla ekolojik yaklaşımı, sonrasında sırasıyla güçlendirme, genelci, feminist ve baskı-ayrımcılık karşıtı yaklaşımları tercih ettikleri keşfedilmiştir. Bazı sosyal hizmet uzmanları bütüncül yaklaşımı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak çalışmanın sınırlılıklarından biri genelci modelin sosyal hizmetin yaklaşımları arasına konulmasıdır. Genelci sosyal hizmet modeli sosyal hizmet yaklaşımlarını içine alabilen çoklu yaklaşımın kullanılabileceği, çok ölçekli müdahaleleri içeren bir eğitim ve uygulama modelidir. Ek olarak araştırmamız sırasında belirlenen çokkültürcü yaklaşım literatür taramasında göçmenlerle çalışmada tercih edilir görünse de profesyoneller tarafından görüşmelerde ifade edilmemiştir.

Uzmanlar müracaatçılarla çalışırken planlı bir role bürünmenin ötesinde hangi rolü hangi vakada uygulayacaklarını çoğu zaman içgüdüsel olarak gerçekleştirirler. Araştırmamızda sosyal hizmet uzmanlarının rollerini savunucu, aracı, arabulucu, kaynaklara ulaştırma, güçlendirme ve değişim unsuru oluştururken psikologların rollerinin danışmanlık, bilgilendirici ve öğretici olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanları tarafından en çok ifade edilen rolün savunucu, en az ifade edilen rolün de değişim unsuru rolü olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada benimsenen yaklaşım doğrultusunda toplum merkezlerinde çalışanların deneyimleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Çalışma dezavantajlı kesimin sesi olmuş hem doğrudan hem de dolaylı olarak göçmenlere etki eden çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. Bu bağlamda, hizmet alan kitleye göre meslek elemanı sayısı yetersiz bulunmuştur. Proje kriterlerine göre sağlanan hizmetlerin mağduriyetlere ve hizmet kısıtlılığına sebebiyet verdiği tespit edilmiştir. Kültürel farklılıkların uygulamada ikilemlere sebep olduğu fark edilmiştir. Sosyal hizmet faaliyetlerinde nihai karar vericilerin sosyal hizmet uzmanı olmamasının dezavantajlılarla çalışmada risk oluşturduğu belirtilmiştir.

ÖNERİLER

Bu çalışma ile göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının alanda kullandığı yaklaşımlar, mesleki roller ve hizmet sağlanırken yaşanan sorunlar ele alınmaktadır. Çalışma hizmet sağlayıcıların hak temelli sosyal hizmet uygulamalarına ve hizmetin gelişimine katkı sunacaktır. Bu bağlamdaki öneriler:

- İkincil travmaya maruz kalanlar özelinde istek odaklı belirli aralıklarla yeni işe başlayanlara öncelik verilerek grup çalışmaları, sanat terapileri yapılmalıdır.
- Yerel halk ve sığınmacı grubun dâhil edildiği çok yönlü alan araştırması yapılarak ihtiyaç tespitleri yapılmalıdır.
- Toplum merkezlerinde nihai kararların verildiği yönetici kategorisine ve süpervizörlük veren kişilerin arasında sosyal hizmet uzmanı olmalıdır.
- Sahada hassas ve kırılğan gruplarla çalışan vaka çalışanlarının alandan uzak disiplinlerden olmamasına özellikle sosyal bilimler dışından meslek elemanlarının riskli gruplarla çalışabilme ve müdahale edebilmesine olanak sağlamaktan kaçınılmalıdır.
- Dil konusunda karşılıklı uyumun varlığı söz konusu olması dolayısıyla çalışanlara temel düzeyde de olsa dil (Arapça) eğitimi sağlanarak hem çalışanların gelişimi hem de hizmetin kalitesi artırılabilir.
- Farklı ulusal veya uluslararası bir veya birden fazla STK'nın toplum merkezlerini veya farklı şehirlerdeki toplum merkezlerini incelemek faydalı olacaktır.
- Farklı STÖ'lerdeki toplum merkezlerinin hizmet durumları ve toplum merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının sorunları göç alanında daha etkin ve verimli çalışmalar sağlama açısından ele alınabilir. Bu yönde gelecekte yapılacak araştırmalarda; STÖ'ler, toplum

merkezleri, toplum merkezlerinden hizmet alan kesim, meslek elemanlarının yaşadığı sorunlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma öncesi Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu tarafından 14.02.2020 tarihli ve 93772138-09 sayı numarası ile izin alınmıştır. Ayrıca Ankara ve Mardin Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde uygulamaların yapılabilmesi için Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü Kızılay Akademi Başkanlığı Eğitim Direktörlüğü'nden 13.07.2020 tarihli ve 353573-799-E.69935 sayılı yazısına istinaden izinler alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2019a). Sığınmacı ve göçmenlerle sosyal hizmetin kavramsal ve kuramsal temelleri. F. G. Yaylacı (Ed.), *Türkiye'de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler* içinde (s. 51-64). London: Transnational Press London.
- Akbaş, E. (2019b, Ekim). Bir göç mesleği olarak sosyal hizmet. *Sosyal Hizmet Magazin*, (7). 5-6. Erişim adresi: https://02ed2d41-dce2-44a0-95f4-b373765122bd.filesusr.com/ugd/6deed9_fce95d8551d34c4cb8a19d20e71d300a.pdf
- Atasu Topçuoğlu, Reyhan, (2013). Sosyal hizmet uygulamalarında kuram. İ.Tomanbay(Ed.), *Sosyal hizmet uygulamaları içinde* (s. 2-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 53-66 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48475/614060>
- Cox, L. E., Tice, C. J. ve Long, D. D. (2019). *Introduction to Social Work*. California: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Ed.: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çetingök, M., ve Hirayama, H. (1988). Social Casework: The journal of contemporary social work. *Family Service America*, 41-47.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-Oppressive Social Work Theory And Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eke, E. (2018).Türk kamu yönetimi açısından göç politikası ve teşkilat yapısı: güncel bir perspektif. Aygöl, H.H. ve Eke, E. (Ed). 21.yüzyılda uluslararası göç ve mülteciler: bir türkiye perspektifi içinde. (s. 37-72). Ankara: Nobel Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul Bilgi

Üniversitesi Yayınları.

- Gilbert, N. (2018). *How Social Workers Can Help Immigrants And Refugees*. Erişim adresi: <https://www.noodle.com/articles/immigration-social-worker>
- Hull, G., ve Kirst - Ashman, K. (2016). *Understanding Generalist Practice*. Belmont: CA: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- IFRC (The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies). (2020). Global Plan 2022. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Geneva. Erişim adresi: https://www.ifrc.org/sites/default/files/2021-12/20221217_GlobalPlan.pdf
- IFRC. (t.y.). Emergency Social Safety Net (ESSN). Erişim adresi: <https://www.ifrc.org/document/impact-covid-19-refugee-populations-benefitting-emergency-social-safety-net-essn-programme>
- İren, A. A. (2018). Türk Dış Politikasında İnsani Diplomasi ve Suriye Krizi. H. H. Aygül, ve E. Eke (Ed.) 21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi içinde, (97-122). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kahil, A , Palabıyıköğlü, N . (2018). İkincil Travmatik Stres. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10 (1), 59-70. DOI: 10.18863/pgy.336495
- Miley, K.K., O'Melia M.W. ve DuBois B.L. (2017). *Generalist Social Work Practice An Empowering Approach*. (8. bs.). Boston: Pearson.
- Özgöker, U. ve Doğan, G. (2019). *Uluslararası Göç ve Mülteci Krizi*. Der Yayınları.
- Öztan, E. (2016). Göçmenlerin entegrasyonunda değişen modeller: "çokkültürlü cennet"ten "çokkültürlü drama"ya - Hollanda ve Göçmenleri. S. İhlamur-Öner, ve N. Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç kavramlar, tartışmalar* içinde (s. 161-181). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pardeck, J. T., (1996). *Social Work Practice: An Ecological Approach*. London: Auburn House.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory* (4. bs.). Lyceum Books.
- Roles of Social Worker. (n.d.). Chadron State College web sayfasından erişildi: <https://www.csc.edu/socialwork/careers/roles/index.csc>
- Sheafor, B. W., ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. (Çev.Ed.: Durdu Baran Çiftçi). Ankara: Nika.
- Steinacher G.(2017). *Humanitarians At War The Red Cross In The Shadow Of The Holocaust*. Oxford: Oxford University Press.
- Tuncay,T.ve Tekin, H.H. (2021). *Sosyal Hizmet Mesleğinin ABC'si*. Ankara: Nika.
- Turkish Red Crescent. (2021). Turkish Red Crescent Migration Services Directorate Best Practices. Erişim adresi: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/trc_migration_programmes_best_practices.pdf
- Türk Kızılay Göç Hizmetleri Direktörlüğü. (2021, Ekim). Suriye İnsani Yardım Operasyonu. Erişim adresi: <https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/ekim-2021-suriye-krizi-insani->

yardim-operasyonu-raporu-14-12-2021-42205707.pdf

Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü. (2019, Aralık). *Türkiye’de Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitime Erişim Ve Devamlılıklarına Dair Durum Analizi*. Ankara: Türk Kızılay.

Türk Kızılay. (2021). *Sosyal Hizmet Politikası*. (Doküman No: PLT.007). Erişim adresi: https://www.kizilay.org.tr/ms/politiklarimiz/PLT.007-Sosyal_Hizmet_Politikasi.pdf

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Alkol/Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerin Tedavi Süreci ve Taburculuk Sonrası Gereksinimleri Üzerine Bir Araştırma: Ankara AMATEM Örneği*

A Research on the Treatment Processes and Post-discharge Requirements of Individuals with Alcohol/Substance Use Disorder: Ankara AMATEM Case

Semra GÜNDÜZ TÜRKES¹, Sema BUZ²

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü, semragunduz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0867-4504

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8326-3732

Başvuru: 23.06.2021
Kabul: 05.02.2022

Atıf:
Gündüz-Türkes, S ve Buz, S. (2022). Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi süreci ve taburculuk sonrası gereksinimleri üzerine bir araştırma: Ankara AMATEM örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 437-462. DOI: 10.33417/ tsh.956642

ÖZ

Bu çalışma Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezinde (AMATEM) tedavi gören bireylerin tedavi sürecindeki deneyimlerini ve taburculuk sonrası gereksinimlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma nicel ve betimsel bir araştırmadır. Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM kliniğinde tedavi gören 76 alkol ya da madde kullanım bozukluğu tanısı konulmuş birey çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların ağırlıklı olarak genç yetişkinlik döneminde, erkek, bekar ve eroin kullanımı olan (%69.7) bireylerden oluştuğu, alkol dışı psikoaktif madde kullananların yaş ortalamasının alkol kullananlara göre oldukça düşük olduğu, katılımcıların %56,6'sının işsiz olduğu, 1/5'inin düzensiz çalıştığı ve ailesi ile yaşayanların çoğunlukta olduğu saptanmıştır. Katılımcıların tedavi ortamı olanakları ve tedavi ekibi hakkındaki değerlendirmeleri olumlu yöndedir. Katılımcıların en fazla güvenlik görevlileri ile ilgili sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Tedavi yöntemlerini yetersiz ve geliştirilebilir olarak görenlerin oranı yüksektir (%61,8). Düzenli iş olanağı, tıbbi tedavi, bireysel danışmanlık ve aile görüşmeleri taburculuk sonrası en fazla ihtiyaç duyulan hizmetlerdir. Katılımcılara göre Türkiye'deki tedavi merkezlerinin sayısı ve kapasitesi az, tedavi süresi kısa ve tedavi yöntemleri yetersizdir. Uluslararası iyi uygulama örnekleri çerçevesinde tedavi seçenekleri artırılmalı, taburculuk sonrası sunulan rehabilitasyon ve topluma yeniden bütünleşme hizmetleri güçlendirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Alkol/madde kullanım bozukluğu, tedavi, rehabilitasyon, toplumla bütünleşme, sosyal hizmet

ABSTRACT

This study was done to demonstrate the experiences of individuals during their treatment process and their post-discharge needs. This study is a quantitative and descriptive research. 76 individuals who are diagnosed with alcohol and substance abuse who are being treated in the Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM clinic is the sample space of this study. The majority subjects of the research are, young single male adults who are heroin addicts. The average age of drug addicts are lower than that of the alcohol addicts. More than half of the participants are out of work (56,6%), on the other hand 1/5th of them have irregular jobs and most of them live with their family. Participants' evaluation of treatment clinics facilities and activities and about the treatment staff is positive. The most negative feedback is about the security guards. The number of subjects find the treatment methods either inadequate or improvable is high (61,8%). Availability of a regular job, medical care, personal and family

* Bu makale Semra Gündüz TÜRKES tarafından Sema BUZ danışmanlığında yazılan ve 2020 yılında tamamlanan "Ankara AMATEM Kliniğinde Tedavi Gören Bireylerin Tedavi Sürecindeki Deneyimleri ve Taburculuk Sonrası Gereksinimleri" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

counselling are the most needed services. They think that the number of treatment clinics are low, the duration of the treatment is short and the treatment methods are inadequate. The number of treatment options should be widened utilizing the good international treatment practices and rehabilitation and social reintegration services at post-discharge phase should be improved.

Key Words: *Alcohol/Substance addiction, treatment, rehabilitation, social reintegration, social work*

GİRİŞ

Madde bağımlılığı, yol açtığı olumsuz sonuçlara rağmen kompulsif (zorlayıcı) madde arama ve kullanma ile karakterize kronik, tekrarlayıcı bir bozukluk olarak tanımlanmakta (National Institute on Drug Abuse [NIDA], 2020: 4) ve beyinde dikkat, bellek, karar verme ve öz kontrol gibi çeşitli bilişsel işlevlerde bozulmalara neden olmaktadır (Goldstein ve Volkow, 2011: 662). Bu değişimler madde kullanımı bırakıldıktan uzun süre sonra dahi devam edebilmektedir. Bağımlılığın böylesi temel bir biyolojik bileşene sahip olduğunu anlamak, tedavi olmaksızın bağımlılıktan kurtulma ve sürdürmenin zorluğunu açıklamaya yardımcı olabilir (NIDA, 2009). Maddenin beyin üzerindeki kalıcı etkileri bağımlılık tedavisinde uzun vadeli yaklaşımları gerekli kılmaktadır (DSM-V, 2013: 483). Birçok araştırma, tedavi süresinin uzunluğunun tedavi sonuçları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Friedmann, vd., 2004: 963).

Madde bağımlılığı tedavisinde toplumun, ailenin ve madde bağımlısı bireyin karşılaştığı en yaygın zorluk nüksetmedir (Javed, Chughtai ve Kiani, 2020: 70). Bağımlılık tedavisinden taburcu olan kişilerin çoğunluğu taburcu olduktan sonra 3 ila 12 ay içinde, daha büyük çoğunluğu ise 30-90 gün içinde tekrar madde kullanımına dönmektedir (Wilbourne ve Miller, 2003). 2018 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde tedavi sistemine başvuranların %59.5'inin birden fazla kez tedaviye başvurduğu tespit edilmiştir (Substance Abuse and Mental Health Services Administration [SAMHSA], 2020: 87). Benzer şekilde Türkiye'de 2019 yılında tedavi görenlerin %60.4'ü daha önce yatarak tedavi gördüğünü belirtmiştir (TUBİM, 2020: 97-98). Kronik ve tekrarlayıcı doğası gereği madde bağımlılığında sıklıkla birden fazla kez tedavi gereksinimi ortaya çıkmaktadır (Tripathi, Singh ve Bhad, 2020:2). Araştırmalar tedavinin birkaç kez uygulanmasından sonra başarı oranının arttığını göstermektedir (Ögel, 2002: 10).

Madde bağımlılığı tedavisi, 1. Madde kullanımından doğan sakatlıklar ve mortaliteyi önlemek için krize müdahale (1.-2. gün), 2. Detoksifikasyon (arındırma) (0-4 hafta), 3. Psikososyal müdahale (4-24 hafta), 4. Rehabilitasyon ve toplumsal uyum (6 ay-2 yıl) aşamalarından oluşmaktadır (Özden, 1992: 235; Ögel, 2002: 16). Vücudun maddeden temizlendiği süreç anlamına gelen detoksifikasyon, maddenin bırakılmasını takiben ortaya çıkan yoksunluk belirtilerinin tedavisinin amaçlandığı aşamadır. Tek başına arındırma, uzun dönem ayıklık için yeterli olmamakta, arındırmayı takiben psikososyal müdahalelerle uzun süreli ayıklık mümkün olmaktadır (Dilbaz, 2012: 48). Çünkü hemen hemen tüm bağımlı bireylerin madde kullanımlarına ek olarak bir veya daha fazla tıbbi, psikiyatrik, iş, aile ve sosyal sorunları vardır (McLellan, 2008: 19; Pringle vd, 2006: 183). Ayakta tedavi programına katılan bireyler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre bireyler, depresyon (%53), işsizlik ve mali sorunlar (%41), şiddet sorunları (%35), önceki ruh sağlığı tedavisi (%28), mesleki becerilerde eksiklikler (%27), istikrarsız barınma veya evsizlik (%11), düşük eğitim başarısı, aile sorunları, yasadışı faaliyetlere katılım ve sınırlı sosyal destek sorunlarıyla karşı karşıyadırlar (McLellan vd., 1997). Başarılı bir madde bağımlılığı tedavisinin bu sorunları iyileştirmeyi hedeflemesi

gerekmektedir (McLellan vd., 1996: 78). Çünkü tedavinin nihai hedefi olan iyileşme, ayıklığın ötesinde toplumda tam, anlamlı ve üretken bir yaşam inşa etmekle ilgilidir (Laudet ve White, 2010). Fakat madde bağımlılarının rehabilitasyonu için mevcut olanaklar çok sınırlıdır (Bhat ve Imtiaz, 2017: 3). Bobrova vd. (2009: 1774) mevcut talep ve ihtiyacın kaynakların çok üstünde olduğunu belirtmektedir.

Rehabilitasyon programlarının eksikliği, genişletilmiş sosyal hizmet ve bakım sistemi yetersizliği, kaliteli bakım sağlamanın ve tedavinin sonuçlarını takip etmenin önündeki başlıca engeller olarak görülmektedir. Bu eksiklik sistemi asli olarak detoks sağlayıcı rolüne indirgemektedir (Bobrova vd., 2009: 1777, 1779). Rehabilitasyon hizmetleri ve sürekli bakımdan faydalanamayan bireylerin kısa sürede tekrar madde kullanımına dönmesi ve arındırma tedavisine başvurması nedeniyle birçok toplulukta kamuya ait arındırma merkezlerinde uzun bekleme listeleri ve ciddi bir boş yer sıkıntısı vardır (Hser vd., 1998: 300). Bağımlılık tedavisinde yaşanan diğer temel problemler ise 1. madde kullanımı ve madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik yaygın olumsuz tutumlar, 2. akut durumlar için müdahalelere aşırı vurgu, 3. komorbid ruhsal bozuklukların yeterince tedavi edilmiyor olması, 4. madde bağımlılığı tedavisinde iyi eğitilmiş personel eksikliği ve 5. kamu güvenliği, adalet ve sağlık sektörleri gibi devlet sektörlerinden gelen farklı kaynakların entegrasyonunun eksikliği olarak sıralanabilir (Tang ve Hao, 2007: 1059-1061).

Madde bağımlılığında tedavinin başarısını etkileyen unsurlardan biri de ihtiyaç-hizmet eşleşmesidir. Çalışmalar, ihtiyaç-hizmet eşleşmesi olan hastaların, olmayan hastalara göre önemli ölçüde daha uzun süre tedavide kaldıklarını ve tedaviden sonra daha az madde kullandıklarını (Friedmann, vd., 2004: 963) ayrıca hizmet ihtiyaçlarının heterojenlikle karakterize olduğuna işaret etmektedir (Perron, vd., 2008: 452). Bireysel ihtiyaç-hizmet eşleştirmesi, temel olarak tıbbi hizmetler, ruh sağlığı hizmetleri, aile hizmetleri, mesleki beceri danışmanlığı ve barınma hizmetleri olmak üzere beş kategoride ele alınmaktadır (Friedmann, vd., 2004: 965). Konuyla ilgili olarak Farrell vd, (2019:1663) madde kullanan çoğu kişinin tedavi hizmetleriyle çok az teması olduğunu ve kişinin ihtiyaçlarına özel tedavi sağlanmadığını (ihtiyaç-hizmet eşleşmesi olmadığını) ifade etmektedir.

Literatür incelendiğinde alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin ihtiyaçlarını tespit etmeye ve ihtiyaç-hizmet eşleşmesini saptamaya yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu eksiklik ve alkol/madde kullanım bozukluğu tedavisindeki önemli yeri dolayısıyla bu çalışmada sosyal hizmet disiplininin hak temelli yaklaşımı ve karşılanmayan ihtiyaçları keşfetme rolünden de hareketle, alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi süreci ve taburculuk sonrası gereksinimlerine odaklanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne bağlı AMATEM Kliniğinde tedavi gören bireylerin tedavi süreci ve taburculuk sonrası gereksinimlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

Klinikte tedavi gören bireylerin;

- Sosyo-demografik ve genel özellikleri nelerdir?
- Alkol/madde kullanım sürecine ilişkin özellikleri nelerdir?
- Tedavi sürecine ilişkin değerlendirmeleri nelerdir?
- Taburculuk sonrası gereksinimleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmaya kıyasla daha fazla sayıda bireyin deneyimine ulaşmaya olanak sağladığı için araştırmada nicel araştırma yöntemi seçilmiştir. Patton'a (2016) göre nicel araştırma önceden belirlenmiş araçlarla toplanan verilerin sayısal değerlere dönüştürülüp ölçülmesi prensibine dayanır. Bu yöntemle çok sayıda örnekleme ilgili bilgiler toplanabilmekte ve genelleme yapılabilmektedir. Çalışma, tarama türünde yapılan betimsel bir çalışma olup mevcut durumu olduğu şekliyle betimlemek amaçlandığı için bu yaklaşım benimsenmiştir. Tarama, çok sayıda katılımcının, inançlarını, görüşlerini, özelliklerini, geçmişteki ya da şimdiki davranışlarını ortaya koymaya olanak sağlamaktadır (Neuman, 2017: 395).

Evren ve Örneklem

Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM Kliniği araştırmanın çalışma evrenidir. 2019 yılı verilerine göre AMATEM'de yatarak tedavi gören kişi sayısı 553'tür. Araştırmanın yapıldığı 2020 yılı Nisan ve Mayıs aylarında yatarak tedavi gören birey sayısı ise 84'tür. Araştırmanın öznelere ulaşmada ölçüt örnekleme tekniğine başvurulmuştur. Bu örnekleme tekniğinde önceden belirlenmiş bazı ölçütleri karşılayan durumları çalışmak amaçlanmaktadır (Patton, 2016). Bu ölçütler, alkol/madde kullanım bozukluğu tanısı konulmuş, yatarak tedavinin en az ikinci haftasında olan (arındırması tamamlanmış olan), psikotik bir rahatsızlığı olmayan ve araştırmaya katılma istek ve motivasyonuna sahip 18 yaş üstü yetişkin olmak olarak belirlenmiştir. Çalışmada bu ölçütlere uyan 76 birey örnekleme dahil edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Veri toplamada alkol/madde kullanım bozukluğu tedavisi gören bireyler ile yürütülen görüşmelerden elde edilen veriler ve klinikteki gözlemler veri olarak kullanılmıştır. 57 soruluk görüşme formu oluşturulurken alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin; deneyimledikleri güçlükler, tedavi süreçleri, tedavi sürecine aktif katılımlarını etkileyen sosyo-demografik özellikler, taburculuk sonrası rehabilitasyon süreçleri ile ilgili literatür kaynak olarak kullanılmıştır. Görüşme formu temelde üç bölümden oluşmakta olup; ilk kısımda bireylerin sosyo-demografik özellikleri ve alkol/madde kullanım süreçlerine, ikinci kısımda tedavi süreçlerindeki gereksinimlerine, üçüncü kısımda ise taburculuk sonrası gereksinimlerine odaklanılmıştır. Konuyla ilgili çeşitli ölçekler bulunmakla birlikte çalışmada

bütüncül olarak alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi süreci ve taburculuk sonrası gereksinimleri olmak üzere iki önemli sürece odaklanıldığı için temel düzeyde keşfedici bir araştırma olarak yürütülmesi tercih edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Katılımcıların zorunlu olarak katılması gereken psikoeğitim ve boş zaman faaliyetleri dışındaki zamanlarda veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Soruların yanıtlarını almak dışında ilgili yorumları da kaydedebilmek ve gözlem yapabilmek amacıyla görüşmeler yüz yüze yapılmış, yorumlar ve gözlemler ayrıca not alınmıştır.

Çalışmanın veri toplama süreci Corona virüs (Covid-19) pandemisine denk gelmiş, alınan önlemler nedeniyle kliniğe yeni hasta kabulünün durdurulması söz konusu olmuş ve mevcut dönemde kayıtlı olan ve örneklem ölçütlerine uyan 76 katılımcıya ulaşılabilmektedir. Araştırmanın veri toplama süreci 2020 yılı Nisan ve Mayıs ayları arasında gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Nicel araştırma yöntemi olarak tasarlanan bu çalışmada, betimsel analiz kullanılmıştır. Yatarak tedavi gören alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler SPSS 20 programı ile analiz edilmiş, sonuçlar sıklık ve yüzdeler olarak sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Katılımcıların Sosyo-demografik ve Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Sosyo-demografik Özellikler	Sayı	Oran (%)	
Yaş	18-24	14	18.4
	25-29	31	40.8
	30-34	8	10.5
	35-39	2	2.6
	40-44	4	5.3
	45-49	8	10.5
	50+	9	11.8
Cinsiyet	Erkek	68	89.5
	Kadın	8	10.5
Eğitim Durumu	Ortaokul	34	44.7
	Lise	24	31.6
	İlkokul	17	22.4
	Önlisans	1	1.3
Medeni Durum	Bekar	43	56.6
	Boşanmış	17	22.4
	Evli	16	21.1
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	43	56.6
	Düzensiz çalışıyor	15	19.7
	Düzenli çalışıyor	15	19.7
	Emekli	3	3.9
Birlikte Yaşanılan Kişiler	Aile	58	76.3
	Yalnız	14	18.4
	Akraba	3	3.9
	Bimekan	1	1.3

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri (devamı)

Sosyo-demografik Özellikler		Sayı	Oran (%)
Devam Eden Adli Süreç	Var	44	57.9
	Yok	32	42.1
Cezaevinde Kalma Durumu	Hayır	49	64.5
	Evet	27	35.5
AMATEM'de Bulunma Nedeni	Madde	53	69.7
	Alkol	17	22.4
	Alkol ve madde	3	3.9
	Bağımlılık yapıcı ilaç	3	3.9

Katılımcıların ağırlıklı olarak genç yetişkinlik döneminde, erkek, bekar ve eroin kullanımı olan bireylerden oluştuğu görülmektedir. Madde kullananların yaş ortalaması 27.1 iken alkol kullananların yaş ortalaması 51.2'dir.

Tablo 2. Kullanılan Maddenin Türüne Göre Bireylerin Ailelerinde Alkol/Madde Bağımlısı Olma Durumu

Ailede Alkol/Madde	Alkol		Madde	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
Yok	9	52.9	41	77.4
Var	8	47.1	12	22.6
Toplam	17	100	53	100

Araştırmada alkol kullanım bozukluğu olanların ailesinde bağımlı üye olma oranının (%47,1) madde kullananlara göre iki kat fazla olduğu saptanmıştır. Madde kullananlar içinde bekarların oranı daha yüksektir. Bekar olanların oranının yüksek olmasıyla (%56,6) bağlantılı olarak çocuğu olmayan katılımcı oranı da yüksek (%64,5) bulunmuştur. Kadın alkol/madde kullanıcılarının oranı (%10,5) erkeklere göre oldukça düşüktür.

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumları ve Kullanılan Maddenin Türü

Eğitim Durumu	Alkol		Madde	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
İlkokul	6	35.3	8	15.1
Ortaokul	3	17.6	31	58.5
Lise	7	41.2	14	26.4
Ön lisans	1	5.9	0	0
Toplam	17	100	53	100

Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%44,7) ortaokul mezunu olduğu, madde kullananlar arasında lise terk durumunun alkol kullananlara göre yüksek olduğu saptanmıştır. Ortaokul mezuniyeti oranları madde kullanım bozukluğu olan hastalarda (%58.5), lise mezuniyet oranları ise alkol kullanım bozukluğu olan hastalarda daha yüksek (%41.2) tir.

Tablo 4. Katılımcıların Meslekleri

Meslek	Sayı	Oran (%)
Hizmet sektörü çalışanı	30	39.5
Zanaatkar ve teknik usta	21	27.6
Profesyonel meslek sahibi	11	14.5
İşletme sahibi	4	5.3
Mesleği yok	4	5.3
İşletme çalışanı	3	3.9
Emekli	3	3.9

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin mesleklere göre dağılımı incelendiğinde %39.5'inin hizmet sektörü çalışanı (iş makinası operatörü, güvenlik, görevlisi, kapıcı, satış görevlisi, şoför, garson, kurye, temizlikçi, tarla işçisi, boyacı vb.), %27.6'sının zanaatkar ve teknik usta (tesisatçı, araba tamircisi, elektrikçi, çiftçi, bahçıvan, kuaför vb.), %14.5'inin profesyonel meslek sahibi (acil tıp teknisyeni, elektrik teknisyeni, muhasebeci vb.) olduğu görülmektedir.

Katılımcıların yaklaşık yarısının (%56,6) çalışmadığı, 1/5'inin ise düzensiz çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların yalnızca 1/5'inin aylık geliri 3000 TL ve üzerindedir. Geliri olan katılımcıların alkol/madde için aylık ayırdıkları bütçenin, kazançlarının tamamına ya da iki katına eşit olduğu belirlenmiştir. Alkol/madde için aylık gideri 10.000 TL ve üzerinde olan altı katılımcının ise hiçbir geliri olmadığı saptanmıştır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yarıdan fazlasının (%57,9) devam eden adli bir sürecinin, yaklaşık 1/3'ünün ise (%35,5) cezaevi yaşantısının olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların Alkol/Madde Kullanım Süreçlerine İlişkin Bulgular

Tablo 5. Alkol/Madde Kullanım Süreci

Alkol/Madde Kullanım Süreci	Sayı	Oran (%)
Alkol/Maddeye Başlama Yaşı	12 yaş ve altı	7.9
	13-16	56.6
	17-18	10.5
	18+	25.0
Daha Önce Yatarak Tedavi Olma Durumu	Evet	73.7
	Hayır	26.3
Yatarak Tedavi Sayısı	1	35.7
	2	28.6
	3	8.9
	4	12.5
	5 ve üzeri	14.3
Alkol/Madde Kullanımına Tekrar Dönme Nedeni *	Hatırlatıcı arkadaş ve ortam	63.9
	Boşluk ve keyifsizlik hissi	54.2
	Öfke, hayal kırıklığı gibi duygular	40.3
	Bir kereden bir şey olmaz düşüncesi	40.3
	Alkol/maddeye yoğun istek duyma	34.7
	Yeni bir yaşam tarzı oluşturamama	26.4
	Madde teklif edilmesi	25.0
	Çevrenin olumsuz bakışı/güvensizliği	25.0
	Diğer	27.8
	Çevrenin duymasından endişe etme	38.5
Katılımcıların Yatarak Tedavi Kararı Vermelerinde Zorlayıcı Nedenler *	Sicile işler düşüncesi	38.5
	Diğer bağımlılarla bir arada bulunma	30.8
	İşini kaybetme korkusu	26.9
	Diğer	53.8

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin 18 yaş altında alkol/maddeye başlama oranı yüksektir (%68,4). Alkol/maddeye başlama yaşınının 13-16 yaş aralığında yoğunlaştığı, alkol/maddeyi ilk kez kullanım yaş ortalamasının ise 16.76 olduğu belirlenmiştir.

Bireylerin daha önce yatarak tedavi görme oranları oldukça yüksektir (%73,7). Araştırmada tespit edilen en fazla yatarak tedavi görme sayısı on ikidir. Katılımcıların tedavi sonrası bir yıldan fazla ayık kalma oranı %41,1'dir. Alkol/madde kullanımına başladıktan sonra yaşam boyu bir yıl ve üzeri ayık

kalma oranı biraz daha yüksek (%55,2) bulunmuştur. Askerlik, cezaevi süreci gibi zorunlu sebeplerin aylık süresini artırdığı anlaşılmıştır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin alkol/madde kullanımına yeniden dönme nedenleri incelendiğinde, hatırlatıcı arkadaş ve ortam etkisinin, boşluk ve keyifsizlik hissinin, öfke ve hayal kırıklığı gibi duyguların en önemli risk faktörleri olarak öne çıktığı görülmüştür. Öte yandan işsizlik, ailevi sorunlar, yalnızlık, olumsuz ruhsal durum, fazla para sahibi olmak, pişmanlık gibi nedenlerin de etkili olduğu saptanmıştır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin büyük çoğunluğu (%86,6) yatarak tedaviye kendileri karar vermiştir. Yatarak tedavi kararı almanın katılımcıların %39,5'i için zorlayıcı olduğu anlaşılmıştır. Bu durumun altında yatan nedenlere bakıldığında çevrenin duyması, siciline işleyeceği düşüncesi, işini kaybetme kaygısı, çok sayıda bağımlının olduğu ortamdaki çekim gibi faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca kişinin umutsuzluğunun ve dışarıdaki sorumluluklarının da tedaviye başvurmada engel teşkil edebileceği anlaşılmıştır.

Bireylerin tedavi öncesi başvurduğu yöntemlere bakıldığında büyük çoğunluğunun kendi çabasıyla maddeyi bırakmaya çalıştığı ve ayaktan tedaviye başvurduğu anlaşılmıştır. Din/inanç temelli organizasyonlara başvurduğunu ifade edenlerin oranı %14,7'dir.

Tablo 6. Katılımcıların Tedaviye Yönlendirilme Durumlarına Göre Dağılımı

Tedaviye Yönlendirilme Durumu	Sayı	Oran (%)
Evet	10	13.2
Hayır	66	86.8
Toplam	76	100

Katılımcıların büyük çoğunluğunu (%86,8) ilk kez tedavi arayışına girdiklerinde bilgilendiren ve yönlendiren bir kurum olmamıştır. Yönlendirme aldığını belirten 10 kişiden 6'sı doktor, 2'si Yeşilay Danışmanlık Merkezi, 1'i Sosyal Hizmet Merkezi, 1'i Valilikten yönlendirme almıştır.

Tedavi Sürecine İlişkin Bulgular

Tablo 7. Tedavi Süreci

Tedavi Süreci	Sayı	Oran (%)
Tedaviyi Yarıda Bırakma Düşüncesi	Evet	38
	Hayır	38
Tedaviyi Yarıda Bırakma Düşüncesinin Nedeni *	Yoksunluk belirtileri	10
	Alkol/madde hakkında konuşulması	10
	Alkol/maddeye yönelik istek duyma	8
	Ortama alışmama	3
	Dışarıdaki sorumluluklar	2
	Tedavinin işe yaradığından şüphe duyma	2
	Yeterince ilgi görememe	2
	Diğer	8
Alkol/Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerin Gözetim Eşliğinde İdrar Numunesi Verme Zorunluluğu Hakkındaki Görüşleri	Benim üzerimde olumsuz bir etkisi yok	42
	Zamanla alıştım	18
	Kötü hissettiriyor	14
	İdrarımı yapmaktan zorlanıyorum	4
	İnsan haklarını ihlal ettiğini düşünüyorum	1

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Tablo 7. Tedavi Süreci (devamı)

Tedavi Süreci		Sayı	Oran (%)
SAMBA Psikoeğitimlerine İlişkin Değerlendirme	Birçok kez aynı eğitimleri almış olsam da tekrar edilmesini faydalı buluyorum	27	35.5
	Eğitimleri ilk kez aldığım ve yeni bilgiler edindiğim için faydalı buluyorum	25	32.9
	Birçok kez aynı eğitimi aldığım için eğitim içeriğinin değişmesi gerektiğini düşünüyorum	11	14.5
	Diğer	13	17.1
AMATEM Kliniğinden Alınan Hizmete İlişkin Değerlendirme	İyi	47	61.8
	Fena değil	26	34.2
	Kötü	3	3.9
AMATEM Kliniğinde Uygulanan Tedavi Yöntemleri Hakkındaki Görüş	Geliştirilebilir	38	50.0
	Yeterli	29	38.2
	Yetersiz	9	11.8
Olması İstenen Tedavi Yöntemleri	Tıbbi tedavi desteği artırılabilir	26	72.2
	Daha fazla aktivite olabilir	7	19.4
	Tedavi süresi daha uzun olabilir	3	8.3
	Diğer	9	25.0
Görüşlerine Başvurulma Durumu	Evet	46	60.5
	Hayır	30	39.5
Tedavi Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar*	Herhangi bir sorun yaşamıyorum	30	41.1
	Güvenlik görevlilerinin olumsuz yaklaşımı	17	23.3
	Hastaların tavır ve davranışları	9	12.3
	Madde hakkında çok fazla konuşulması	5	6.8
	Tedavi ekibinden yeterince ilgi görememe	4	5.5
	Tedavi ekibinin olumsuz yaklaşımı	3	4.1
	Yeterince dinlenilmemek	3	4.1
Alkol ve madde kullananların bir aradalığı	3	4.1	

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Araştırmada alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yarısının tedavi sürecinde tedavilerini yarıda bırakmayı düşündükleri; yoksunluk belirtilerinin, diğer hastaların madde hakkında çok fazla konuşmasının, alkol/maddeye istek duymanın ve ortama alışamamanın tedavilerini yarıda bırakmayı düşündürecek nedenler olduğu belirlenmiştir. Diğer nedenler ise dışarıdaki sorumluluklar, tedavinin işe yaradığından şüphe duyma, yeterince ilgi görememe, ortamdan sıkılma, "nasıl olsa başaramayacağım" diye düşünme, uyarı puanı alma, ruhsal sorunlar, atölyeye katılmanın zorunlu olması, diğer hastaların tavır ve davranışları, düzeldiğini düşünme, ailenin güvensizliğidir.

Katılımcıların yaklaşık 1/4'ünün üst araması* işleminden, yaklaşık yarısının ise gözetim görevlisi eşliğinde idrar verme** uygulamasından rahatsız olduğu, bazılarının idrar vermekte zorlandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaklaşık dörtte birinin yatış sürecinde uyarı puanı*** aldığı

*Servise madde girişini engellemek amacıyla yatış öncesinde hastaların üstleri detaylı biçimde aranmaktadır.

**Serviste madde kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek amacıyla hastalardan belirli aralıklarla idrar numunesi alınmaktadır. Numune alma işlemi aynalı bir odada gözetim görevlisinin eşliğinde yapılmaktadır.

***Yatış sürecinde başlangıçta açıklanan servis kurallarına uyulmaması halinde hastalara uyarı puanı verilmekte ve 100 puana ulaşan hastalar taburcu edilip ayaktan tedavilerine devam edilmektedir.

tespit edilmiştir. Uyarı puanı almanın hastaların tedavi ekibine karşı öfkelenmesine yol açtığı, kaygı seviyelerini yükselttiği ve tedavi terki düşüncesini tetiklediği görülmüştür.

Katılımcıların yüksek oranda servis kurallarının gerekliliğine ve işlevine inandıkları ancak yine de kısıtlandıklarını hissettikleri (%40,8) ve bazı kuralları mantıksız ya da gereksiz buldukları (%51,3) tespit edilmiştir. Katılımcıların en fazla boş zaman faaliyetlerine katılmanın zorunlu olmasından ve personelin puanla tehdit etmesinden rahatsız oldukları ortaya çıkmıştır.

Serviste yaşadıkları herhangi bir problem olduğunda bunu çözümlayebildiklerini ifade edenlerin oranı %77,6'dır. Çözümleyemediklerini ifade edenler verilen tedavinin hastalıklarına uygun ve yeterli olmadığını ya da hastalıkları ile ilgili şikâyetlerinin yeterince dinlenilmediğini düşünmektedir.

Katılımcılar fiziksel koşulları, servis temizliğini, yemekleri, ziyaret süresi ve sıklığını ve boş zaman faaliyetlerini yüksek oranda yeterli bulmaktadır. Katılımcıların yaklaşık 1/3'ünün kadın ve erkek hastaların bir arada olmasını yanlış bulduğu, yatış süresinin dışarıya hazırlanmak için yetersiz olduğunu düşündüğü, dış dünyayla hiç temasları olmamasını eleştirdiği belirlenmiştir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan hastaların çoğunluğunun günaydın toplantıları ve Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA) psikoeğitimlerini faydalı buldukları fakat mükerrer yatışları olan bazı katılımcıların aynı psikoeğitim programına defalarca katılmaktan şikayetçi oldukları tespit edilmiştir. Bireysel görüşmelerden memnun kalma olma oranı yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların aldıkları hizmetlerden yüksek oranda memnun oldukları saptanmıştır. Aldıkları hizmeti iyi olarak değerlendirenlerin oranı %61,8, fena değil olarak değerlendirenlerin oranı ise %34,2'dir. Hastaların %38,2'si AMATEM'de uygulanan tedavi yöntemlerinin yeterli olduğunu düşünmektedir. AMATEM'de uygulanan tedavi yöntemlerini yetersiz ya da geliştirilebilir bulanlar arındırma sürecindeki tıbbi tedavi desteğinin artması (daha güçlü ağrı kesiciler verilmesi gerektiğini), daha fazla aktivite olması ve tedavi süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcıların tedavi sürecinde karşılaştıkları başlıca sorunlar güvenlik görevlilerinin uygunsuz/rahatsız edici tavır, davranış ve üslupları, diğer hastaların rahatsız edici tavır ve davranışları, hastaların çok fazla madde hakkında konuşması, tedavi ekibinden yeterince ilgi görememek, tedavi ekibinin uygunsuz davranış ve üslupları, alkol ve madde kullanım bozukluğu olan hastaların bir arada olması ve yeterince dinlenilmemek olarak ifade edilmiştir.

Katılımcıların neredeyse tamamının (%96,1) hastaların alkol/madde hakkında çok fazla konuştuğu hakkında fikir birliği içinde oldukları görülmüştür. Katılımcıların bağımlılar olarak bir arada bulunmalarının sakıncalı olduğuna inandıkları (%72,4) ve bu durumun farklı maddeleri tanıma ve yeni arkadaşlıklar kurmaya yol açtığını düşündükleri görülmektedir. Pişmanlık ve kendine yakıştıramama nedeniyle "bazen neden bu insanların arasındayım" diye düşünenlerin oranının oldukça yüksek olduğu (%76,3) görülmektedir. Araştırmanın şaşırtıcı sonuçlarından biri de

katılımcıların alkol/maddeyi gerçekten bırakmak isteyen kişi sayısının az olduğunu düşünmeleridir (%89,5). “Kendine torbacı arayan var, arkadaş arayan var”, “ailelerinin gözünü boyamak için yatıyorlar, başkasının tedavi hakkını engelliyorlar”, “paraları bittiği için ara vermeye gelmişler” bu soruyla ilgili yapılan yorumlardan bazılarıdır.

Katılımcıların yüksek oranda tedavi ekibinin kendilerine iyi davrandığını düşündükleri, tedavi ekibinin alandaki bilgi ve tecrübesine güvendikleri, tedavi ekibinin motivasyonlarını yükselttiğini ve iyileşecekleri yönünde umutlarını arttırdığını, kendilerini rahatlıkla ifade edebildiklerini, anlaşıldıklarını ve önemsendiklerini hissettikleri görülmektedir.

Taburculuk Sonrasına İlişkin Bulgular

Tablo 8. Taburculuk Sonrası

Taburculuk Sonrası	Sayı	Oran (%)
Herhangi bir kaygım yok	3	3.9
Tekrar maddeye başlama düşüncesi	42	55.3
Yaşanan çevre/arkadaş grubu	36	47.4
Aile/çevrenin yaklaşımı ve bakış açısı	35	46.1
Çalışma durumu	32	42.1
Sorumlulukları yerine getirememe	32	42.1
Devam eden adli süreçler	29	38.2
Gelir kaygısı	27	35.5
Barınma sorunu	6	7.9
Çalışmak	58	77.3
Tıbbi tedavi	57	76.0
Psikolojik ve sosyal destek	55	73.3
Arkadaş çevresini değiştirmek	53	70.7
Hobiler edinmek	52	69.3
Mevcut hizmetlerden yararlanmak	45	60.0
Yaşadığı semti/şehri değiştirmek	43	57.3
Yeni beceriler edinmek	38	50.7
Kendine yardım gruplarına katılmak	29	38.7
Düzenli iş olanağı	51	67.1
Tıbbi tedavi	51	67.1
Bireysel danışmanlık	39	51.3
Aile görüşmeleri	39	51.3
Sosyal/kültürel aktiviteler	38	50.0
Psikoeğitim grupları	36	47.4
Sosyal beceri eğitimi	33	43.4
İş-uğraş çalışmaları, mesleki beceri edindirme programları	33	43.4
Sosyal destek hizmetleri	25	32.9
Maddi yardım	21	27.6
Grup çalışmaları	17	22.4
Taburcu Olduktan Sonra Yatılı Bir Kurumdan Faydalanma İsteği		
Evet	45	59.2
Hayır	16	21.1
Belki	15	19.7

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yarısının dışarıdaki yaşamla ilgili kaygılarının olduğu ortaya çıkmıştır. En çok kaygılandırıcı nedenler sırasıyla; tekrar maddeye başlama düşüncesi, yaşadıkları çevre/arkadaş grupları, ailelerinin/çevrelerinin yaklaşımı ve bakış açısı, çalışma durumları, sorumluluklarını yerine getirememek, devam eden adli süreçler, gelir kaygısı ve barınma sorunu olarak ifade edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%75) değişim için neler yapmaları gerektiğini bildiklerini ancak bunları nasıl hayata geçireceklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireyler, ayık kalabilmeleri için ihtiyaçlarını bir iş bulup çalışmak/çalışmayı sürdürmek, tıbbi tedavi, psikolojik ve sosyal destek almak, arkadaş çevrelerini değiştirmek olarak sıralamışlardır. Taburculuk sonrası ihtiyaç duydukları hizmetler ise düzenli iş olanağı, tıbbi tedavi, bireysel danışmanlık ve aile görüşmeleridir.

Katılımcıların yaklaşık yarısının AMATEM poliklinik kontrollerine ilişkin zorlanmaları olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bireylerin AMATEM'e ulaşımı zor bulduğu, her görüşmede farklı doktorla karşılaşmaktan ve kontrol süresinin kısa olmasından yakındığı, poliklinik hizmeti için çok zaman harcadıkları ve iş yerinden izin almakta zorlandıkları açığa çıkmıştır. Büyük bir kısmı ise poliklinik kontrolleri sırasında maddeyi hatırlattığı için diğer hastalarla karşılaşmaktan şikayetçidir. Katılımcıların büyük kısmının (%68,4) poliklinik hizmetini yerleşim yerine yakın bir merkezden almayı tercih ettiği ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların hastane dışında yatılı bir kurumdan yararlanmayı isteme oranının oldukça yüksek olduğu (%59,2) görülmüştür. Yaklaşık yarısı (%47,4) ise gündüzlü bir rehabilitasyon merkezi olsa bundan yararlanacaklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu (%72,4) Türkiye'de bağımlı bireylerin sorun ve ihtiyaçları ile yeterince ilgilenilmediğini düşünmektedir.

Görüşmenin sonunda katılımcılara eklemek istedikleri herhangi bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar şu şekilde özetlenebilir: Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireyler madde bağımlılığı tedavisinin çok güç olduğunu, bu nedenle koruyucu önleyici faaliyetlerin artırılması ve maddenin piyasada bulunmasının güçleştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcılara göre Türkiye'deki tedavi merkezlerinin sayı ve kapasitesi yetersiz, tedavi süresi kısa ve tedavi yöntemleri etkisizdir. Son yıllarda AMATEM'lerde hizmet kalitesinin arttığını düşünse de AMATEM'de kısa süreli yatışın ayıklık için yeterli olmadığını, taburculuk sonrası Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM)^{1*} dışında destek mekanizması bulunmadığını bu nedenle gelişmiş ülkelerdeki gibi kapsamlı tedavi hizmetlerine ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Ayrıca farklı illerde yer alan tedavi merkezlerinden hizmet alan bazı katılımcılar bu merkezlerde sunulan hizmetin kalitesi ve tedavi gören bireye yaklaşım açısından ciddi farklılıklar olduğunu dile getirmişlerdir.

TARTIŞMA

Araştırmada alkol kullananların yaş ortalaması (51.2), madde kullananların yaş ortalamasının (27.1) nerdeyse iki katına eşit olarak bulunmuştur. Benzer şekilde Evren ve Çakmak (2001)'in

* 2016 yılında bağımlılık alanında rehabilitasyon faaliyetleri yürütmeye başlayan Yeşilay, YEDAM modeli ile tütün, alkol, madde, internet ve kumar oynama ile ilgili sorunlar yaşayan kişilere ve yakınlarına ücretsiz psikolojik ve sosyal destek sağlamaktadır.

çalışmasında ortalama yaş, madde kullananlar için 28.21 iken alkol kullananlar için 43.48 olarak belirlenmiştir. Literatürde yer alan yaş azaldıkça alkol dışı madde kullanımının, yaş arttıkça da alkol kullanımının arttığı (Evren ve Ögel, 2003; Bulut ve vd., 2006) bilgisinin araştırmanın bulguları ile örtüştüğü görülmektedir. Bunun nedeni erkeklerde genellikle alkol kullanımına başlamanın yirmili yaşların başlarında, bağımlılığı fark etmenin otuzlu yaşlarda, tedavi arama davranışına girmenin ise kırklı yaşların başlarında gerçekleşmesidir (Kalyoncu vd., 1999: 40). Tedaviye başvurunun daha ileri yaşlarda olması alkol kullanımı sonucundaki bedensel, ruhsal ve sosyal kayıpların daha ileri yaşlarda ortaya çıkması ile ilişkilidir (Evren ve Çakmak, 2001: 147).

Araştırmada daha önceki çalışmalara benzer şekilde (Kalyoncu vd., 1999; Evren ve Çakmak, 2001) alkol kullanım bozukluğu olanların ailesinde bağımlı üye olma oranının (%47,1) madde kullananlara göre iki kat fazla olduğu saptanmıştır. Literatürde alkol bağımlılığı söz konusu olduğunda kalımsal geçişin var olduğu kabul edilmektedir. Alkol bağımlılığı olan babaların erkek çocuklarında alkol bağımlılığı görülme sıklığı tüm popülasyona oranla 4-5 kat daha fazladır (Öztürk, 1992, s. 345).

Kadın alkol/madde kullanıcılarının oranı (%10,5) diğer çalışmalara (Bulut vd., 2006; Evren ve Çakmak, 2001; TUBİM, 2018; Karagül ve Hoccoğlu, 2020) göre nispeten yüksek bulursa da erkeklere göre kadınların oranı oldukça düşüktür. Kadının toplumsal yaşama katılımının erkeğe kıyasla daha sınırlı olduğu toplumlarda kadının maddeyle tanışma olasılığının düştüğü bu yüzden de kadınlar arasında madde bağımlılığının daha az olduğu ileri sürülmektedir (Karagül ve Hoccoğlu, 2020: 483). Ancak son yıllarda dünyada madde kullanımı açısından kadın ve erkek arasında farkın daralmaya başladığı ve madde kullanımının kadınlar için de ciddi bir sorun haline geldiği bildirilmektedir (Kutlu, 2011: 90). Alkol/madde kullanım bozukluğu olan kadınların sayısındaki artışın tedavi ortamlarına yansımaması tedaviye erişim önündeki çeşitli bariyerlerin sonucudur. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'ne göre damgalanma, utanç ve suçluluk, çocukların velayetini kaybetme korkusu, tedaviye başvurmak için eş ve diğer aile üyelerinin yeterli desteğinin olmaması ve tedaviye güvensizlik tedaviye başvurudaki kişisel ve kültürel engellerdir. Diğer taraftan hizmet veya program düzeyindeki politika ve uygulamalar da kadınların tedaviye erişiminin önünde yapısal engeller oluşturmaktadır. Çocuk bakım kaynaklarının eksikliği, hamile olup madde kullanan kadınlara cezalandırıcı yaklaşımlar, katı programlar ve kabul kriterleri, uzun bekleme listeleri, güvenlik endişeleri ve mevcut tedavi seçenekleri hakkında bilgi eksikliği yapısal engellere örneklerdir [United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), 2004: 20]. Tedavi sırasında cinsiyete özgü ihtiyaçların yeterince ele alınmaması diğer bir sorun alanıdır. Oysa madde kullanımının fiziksel etkileri ve madde kullanım bozukluklarına ilişkin spesifik konular açısından erkekler ve kadınlar arasındaki önemli farklılıklar vardır ve bu nedenle kadınların cinsiyete özgü ihtiyaçları göz önünde bulundurularak tedavi koşulları düzenlenmelidir (SAMHSA, 2013).

Alkol/madde kullanım bozukluğunun yol açtığı işlev kayıplarının bir sonucu da eğitim eksikliğidir. Araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğunun (%44,7) ortaokul mezunu olduğu ve madde kullananlar arasında lise terk durumunun alkol kullananlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Alkol kullanımının yaş arttıkça artmasının alkol kullanım bozukluğu olanlarda okul terki durumunu azalttığı söylenebilir. Ortaokul mezuniyeti oranlarının madde kullanım bozukluğu olan hastalarda (%58.5), lise mezuniyet oranlarının ise alkol kullanım bozukluğu olan hastalarda daha yüksek (%41.2) olması bunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Yalnızca alkol kullanım bozukluğu olan hastalarla yapılan bir çalışmada lise mezunu olanların oranının %60 olduğu saptanmıştır (Kalyoncu vd., 1999). Başka bir çalışmada uçucu madde bağımlılarının %47'sinin devamsızlık ya da sınıfta kalma nedeniyle okullarını bırakmak zorunda kaldıkları bildirilmiştir (Ögel, 1999). Eğitim seviyesinin düşüklüğüne bağlı olarak alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yalnızca %14,5'nin profesyonel meslek sahibi olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaklaşık yarısı (%56,6) çalışmamakta, 1/5'i ise düzensiz olarak çalışmaktadır. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018)'nin verilerine göre ise, 2017 yılında madde kullanım bozukluğu nedeniyle tedavi gören kişilerin %37,77'sinin (4.394) düzenli bir işinin olmadığı, %27,09'unun (3.151) işsiz olduğu (TUBİM, 2018: 43) görülmektedir. Bu verilerle karşılaştırıldığında araştırmaya katılanlarda işsizlik oranının yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Literatürde alkol/madde kullanım bozukluğu olanlar arasında işsizlik oranının %12-38 arasında olduğu bildirilmiş, alkol dışı madde kullanım bozukluğu olanlar arasında çalışmıyor olma oranlarının alkol kullanım bozukluğu olanlara göre yüksek olduğu vurgulanmıştır (Bulut vd., 2006: 68). Bu bilgi ve önceki çalışmalarla (Evren ve Çakmak, 2001; Asan vd., 2015; Bulut vd., 2006) uyumlu şekilde alkol dışı madde kullananlarda işsizlik oranı alkol kullananlara kıyasla daha yüksek (%66.1) bulunmuştur.

Katılımcıların yüksek oranda (%76,3) aileleri ile birlikte yaşamaları bağımlı ailesinin bağımlıya desteğini sürdürdüğü ve bağımlılık yükünü ailenin de taşıdığı göstergesi olarak okunabilir.

Katılımcıların alkol/madde için ayırdıkları bütçe gelirlerinin tamamı ya da daha fazlasıdır. Alkol/madde için aylık gideri 10.000 TL ve üzerinde olan altı katılımcının hiçbir gelirin olmaması dikkat çekicidir. Gelir ve gider arasındaki bu dengesizlik alkol/madde kullanıcılarının ailesel ve çevresel kaynakları kullandığını ya da suça yönelmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Madde kullanımının neden olduğu en önemli sorunlardan biri madde kullanıcısının yaşadığı adli sorunlardır. Araştırmada bireylerin yarıdan fazlasının devam eden adli bir sürecinin, yaklaşık 1/3'ünün ise cezaevi yaşantısının olduğu görülmektedir. Aktan Mutlu ve Öztürk Sarıkaya (2019)'nin çalışmasında da olguların %26.5'inde cezaevi öyküsü, %37.3'ünde denetimli serbestlik tedbiri görülmektedir. Bir diğer çalışmada yatarak tedavi gören 1679 madde kullanıcısının %59.7'sinin en az bir kez cezaevi yaşantısı olduğu (Çöpür, Eryılmaz ve Çakmak, 2014: 85), Ögel (1999)'in çalışmasında madde kullananların %49,6'sının cezaevine girdiği saptanmıştır. Gossop vd. (2005: 298)'nin çalışmasında en sık işlenen suçlar sırasıyla madde edinme/bulundurma (%77), yasa dışı madde satışı (%58) ve şiddet içeren suçlar (%44) olarak belirlenmiştir.

Araştırmada alkol/maddeyi ilk kez kullanım yaş ortalamasının 16.76 olduğu görülmektedir. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2018) verilerine göre ilk kez madde kullanım yaş ortalaması 21.1'dir (TUBİM, 2018: 42). Bireylerin daha önce yatarak tedavi görme oranları diğer çalışmalara kıyasla oldukça yüksek (%73,7) bulunmuştur. Bulut vd.'nin (2006) çalışmasında hastaların %51.2'sinde, bir diğer çalışmada da olguların %43.3'ünde daha önce yatarak tedavi olma durumu olduğu ifade edilmektedir (Aktan Mutlu ve Öztürk Sarıkaya, 2019).

Araştırmada saptanan alkol/madde kullanımına yeniden dönme nedenlerinin literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Danışmaz Sevin ve Erbay (2019)'ın araştırmasında alkol/maddeye yoğun istek duyma (aşerme/craving), madde kullanan eski arkadaş ortamına geri dönme, "bir kereden bir şey olmaz" düşüncesi, boşluk hissi, aile üyeleri ile tartışma gibi nedenlerin madde kullanımına yol açtığı ortaya çıkmıştır. Zywiak vd. (1996)'nin çalışmasında hem içsel hem de kişilerarası alanlardan gelen olumsuz duygular, sosyal baskı, madde alma isteği, madde ipuçları ve içme dürtüsü nüks faktörleri olarak bulunmuştur. Savaşan, Engin ve Ayakdaş (2013)'ın çalışmasında ise aile içi sorunlar ve kişilerarası çatışmalar, maddi sorunlar, sıkıntı, arkadaş ortamı, yalnızlık, kendini kandırma, bir yakını kaybetme ve alkol/madde kullanma isteği nüks nedenleri olarak belirlenmiştir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin %39,5'i yatarak tedavi kararı almanın zorlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Çevrenin duyması, siciline işleyeceği düşüncesi, işini kaybetme kaygısı bu durumun altında yatan en baskın nedenlerdir. Bobrova vd., (2009)'nin çalışmasında da katılımcıların çoğu kaydın, tedavi için kesin bir engel olduğunu ve gizliliğin sağlanmasının ana önceliklerden biri olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Farrell vd. (2019:1663) gizlilikle ilgili endişelerin yardım aramanın önündeki en büyük engellerden biri olduğunu ileri sürmektedir. Gizliliğe verilen bu önem, bireylerin çoğunlukla mevcut resmi tedavinin dışında yardım arayışına girmelerine neden olmaktadır (Bobrova vd., 2009: 1776).

Katılımcıların büyük çoğunluğunu (%86,8) ilk kez tedavi arayışına girdiklerinde bilgilendiren ve yönlendiren bir kurum olmamıştır. Bu durum Türkiye'de tarama ve tedaviye yönlendirme faaliyetlerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Oysa madde bağımlılığı konusunda uzmanlaşmamış sağlık ortamlarında yapılan rutin tarama, madde kullanımıyla ilgili sorun yaşayan kişilerin erken teşhis edilmesine yardımcı olmaktadır (UNODC-WHO, 2017, s. 20). Bu bağlamda uzmanlaşmamış sağlık ortamlarında çalışan sağlık personelinin temel düzeyde bağımlılık bilgisinin olması gerekmektedir.

Tedaviyi yarıda bırakma bağımlılık tedavisinde karşılaşılan ciddi bir sorundur. Alanda yapılan birçok çalışma alkol/madde kullanım bozukluğu tedavisi gören bireylerin %50'si veya daha fazlasının taburcu olmadan tedaviyi bıraktığını göstermektedir (Lopez-Goni, Fernandez-Montalvo ve Arteaga, 2011: 82). Türkiye'de gerçekleştirilen bir çalışmada tedavi programına katılan 130 hastadan 60'ının (%46.2) 28 günlük tedaviyi tamamladığı saptanmıştır (Vardar vd., 2015: 72). Benzer şekilde çalışmamıza katılanların yarısının tedavi sürecinde tedaviyi terk etmeyi düşündükleri ve tedavi terki düşüncelerinin altında yatan nedenlerin oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Ball vd. (2005)'nin

çalışmasında tedavi terki nedenleri düşük motivasyon ya da değişim umudu, personelle çatışma (hoşlanılmadığını, saygı duyulmadığını, değerli görülmediğini hissetme, sınır endişeleri (mahremiyete saygı gösterilmemesi), dış etkiler (aileyle ilgili sorunlar, yeterli destek görmeme), program beklentileri (program kuralları ve sunulan hizmeti beğenmeme), sağlık sorunları, lojistik sorunlar (ulaşım sorunu, çocuk bakımı sorunu, tedaviyi karşılayacak maddi güç ya da sigorta olmaması) olarak sıralanmıştır. Düşük motivasyonun ilk sırada yer alması nedeniyle tedavi terkini azaltmak için klinikte yatış sürecinde motivasyonel görüşme tekniklerinden yararlanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Carroll vd. (2001) tedaviye devam oranlarında, motivasyonel müdahale alan katılımcılarla almayan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğunu bildirmiştir, ancak üç veya daha fazla motivasyonel müdahale görüşmesine katılan danışan sayısı açısından fark korunmamıştır. Bu durum motivasyonel müdahalenin tedaviye devam etme üzerindeki etkisinin kısa ömürlü olduğunu düşündürmektedir (Pulford, Adams ve Sheridan, 2009: 8). Bu nedenle yukarıda sıralanan tedaviyi terk nedenleri üzerinde çok boyutlu çalışmalar yapılması gerekmektedir. Çalışmamızda uyarı puanı alınan da tedavi terki düşüncesini tetiklediği görülmektedir. Bu nedenle bu uygulamanın hasta ve tedavi ortamının iyileştirici özelliği açısından faydalı olup olmadığı tekrar değerlendirilmelidir. Katılımcılar personelin puanla tehdit etmesinden çok rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda puan uygulamasının hastalar üzerinde baskı unsuru olarak kötüye kullanımının önüne geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca üst araması ve gözetim görevlisi eşliğinde idrar verme uygulamalarındaki sınır ihlallerini azaltmak ve bu uygulamalardan duyulan rahatsızlığı hafifletmek için personeli eğitime tabi tutmak gibi çeşitli önlemler alınabileceği düşünülmektedir. Bir diğer sorun servis kuralları ile ilgilidir. Katılımcılar her ne kadar servis kurallarının gerekliliğine ve işlevine inansalar da kısıtlandıklarını hissetmektedirler.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin çoğunluğunun günaydın toplantıları ve SAMBA psikoeğitilerini faydalı buldukları, bireysel görüşmelerden memnun oldukları görülmektedir. Bu görüşlerden bu uygulamaların işlevsel olduğu ve gereksinimleri karşıladığı anlaşılmaktadır. Fakat mükerrer yatışları olan hastaların ihtiyaçları da düşünülerek eğitim içeriğinin değiştirilmesi gerekmektedir.

Katılımcılar yüksek oranda aldıkları hizmetten memnun olsalar da uygulanan tedavi yöntemlerinin yeterli olduğunu düşünenlerin oranı düşüktür. Hizmetleri yeterli bulmayan katılımcıların çoğunluğunun ne tür yöntemler olması gerektiğine dair fikri olmadığı ve bu konuda hastaların bilgilendirilmesi ve güçlendirilmesine ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Görüş bildirenlerin talepleri ise daha etkili tıbbi tedavi, daha fazla aktivite ve daha uzun tedavi süresidir. Tedavi süresinin kısalığı ve tedavi yöntemlerinin yetersizliği vurgusu önemlidir çünkü daha önce de değinildiği gibi tedavi süresinin uzunluğu ve madde kullanımına bağlı sorunların çok yönlü ele alınışı tedavi başarısını artırmaktadır. Örneğin İtalya'nın Rimini şehrindeki San Patrignano isimli tedavi merkezinde tedavi programı dört yıl sürmektedir ve merkezin takip çalışmalarındaki başarı oranı %72'dir (Dinç, 2015).

Madde bağımlılığının yatılı tedavisinde tedavinin seyrini belirleyen önemli bir unsur da tedavi ortamının özellikleridir. Bu bağlamda servis ortamı diğer tedavi metotlarının terapötik etkilerini artıran veya azaltan bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Bozkurt, 1998). Bağımlılık tedavisinde terapötik olmayan bir servis ortamının bireyin motivasyonunun düşmesine, tedavide kalma süresinin ve tedaviye katılımının azalmasına ve tedavi terkinin artmasına yol açabileceği ileri sürülmektedir (Savaşan, 2010). Çalışmamıza katılanların büyük çoğunluğunun tedavi ekibine güven duyması ve olumlu duygular beslemesi, değerli olduklarını ve önemsendiklerini hissetmeleri servis ortamının tedavi edici özelliğini yükselten önemli unsurlar olarak görülmektedir. Ayrıca katılımcılar servisin fiziksel koşullarını ve serviste sağlanan imkanları yüksek oranda yeterli bulmaktadır. Ancak önemli bir kısmı kadın ve erkek hastaların bir arada olmasını yanlış bulmakta, yatış süresinin dışarıya hazırlanmak için yetersiz olduğunu düşünmekte ve dış dünyayla hiç temasları olmaması durumunu kendilerine güvensizlik olarak yorumlamaktadırlar.

Çalışmada güvenlik görevlilerinin uygunsuz tavır, davranış ve üsluplarından rahatsızlığın ilk sırada gelmesi güvenlik görevlilerinin alkol/madde kullanım bozukluğu olan hastaya yaklaşım konusunda bilgi ve donanım eksikliği olduğunu ve eğitim ihtiyacı içinde olduklarını göstermektedir.

Tedavi gören bireylerin alkol/madde hakkında çok fazla konuşmasının önüne geçecek daha fazla aktivite olanağı gibi çeşitli önlemler alınmalıdır. Çünkü alkol/madde hakkında çok fazla konuşulması bireylerin alkol/maddeyi aşermesine ve bazen de taburcu olmalarına yol açmaktadır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin yarısının dışarıdaki yaşamla ilgili kaygıları olması taburculuk sonrası destek mekanizmalarına olan ihtiyacı göstermektedir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu değişim için neler yapmaları gerektiğini bildiklerini ancak bunları nasıl hayata geçireceklerini bilmediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla hastaların taburculuk sonrasında yeni davranış biçimlerini pratik edebilecekleri güvenli bir ortama yani rehabilitasyon sürecine ihtiyaçları vardır. Nitekim katılımcıların yaklaşık yarısının hastane dışında yatılı bir kurumdan ya da gündüzlü bir rehabilitasyon merkezinden faydalanmak istemeleri, uzun süreli tedavinin araçları olan gündüzlü veya yatılı rehabilitasyon kurumlarına ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireyleri dışarıdaki yaşam ile ilgili en çok kaygılandıran nedenler relaps (nüks/depreşme), yaşanan çevre, aile ilişkileri, iş hayatı, ekonomik sorunlar, adli sorunlar ve barınma sorunudur. Bireylerin taburculuk sonrası en temel ihtiyaçları ise çalışmak, tıbbi tedavi, psikolojik ve sosyal destek almak, arkadaş çevrelerini değiştirmektir. Laudet ve White (2010)'ın çalışmasında da iyileşmede öncelikli alanlar ayık kalmak, iş, ailevi ve sosyal ilişkiler, eğitim, yaşam doyumu ve başarı, ailenin yeniden birleşmesi, duygusal sağlık, konut, fiziksel sağlık, maneviyat ve din, finans, başkalarına yardım etmek, yasal sorunları çözmek olarak bulunmuştur.

İşsizlik ve madde kullanımı arasında kuvvetli bir ilişki olduğu (Zorlu vd., 2011) ve bağımlılık tedavisinde tedaviyi tamamlama ve ayıklığı sürdürmede işsizliğin olumsuz bir etkisi olduğu bildirilmektedir (Brown, 2010). Bununla uyumlu olarak çalışmamızda işsizliğin ayık kalabilmenin önündeki en büyük engel olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda bağımlı bireylerin istihdamını

kolaylaştırıcı önlemler alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Laudet ve White, (2010)'ın da belirttiği üzere istihdam sadece finansal kaynaklara değil, aynı zamanda toplumda değerli ve saygın bir role ulaşmanın yolu olduğundan önemlidir. Osman (2002: 114) eskiden bağımlı olan bireylerin ancak bağımlılığı olmayanların da bulunduğu bir istihdam ortamında toplum tarafından kabul edildiklerine dair inançlarının artacağına dikkat çekmektedir.

İyileşme için bir diğer gereklilik ise tedavinin ana bileşenlerinden biri sayılan bakımın sürekliliğinin sağlanması (Uluğ, 2019: 344) olup yatarak tedavi sonrasında bireylere sunulan tıbbi tedavi ile psikolojik ve sosyal desteğin sürdürülmesidir. "Bakım sonrası", "devam eden bakım (continuing care)" veya "iyileşme desteği (recovery support)" olarak da bilinen iyileşme yönetiminde bireyin sosyal işlevselliği, refahı, toplumla yeniden bütünleşmesi kapsamlı bir şekilde desteklenerek ayıklığın stabilizasyonu hedeflenmektedir (UNODC-WHO, 2017, s. 57). Scott vd. (2007), J. H. Kain (1828)'in "Kronik hastalıklar kronik tedaviler gerektirir" sözüne atıfta bulunarak, iyileşmenin gerçekleşmesi için bağımlılığı olan bireylerle ilgilenilmesi ihtiyacına vurgu yapmışlardır.

Tedavi merkezine ulaşım yükünün olmaması ve bekleme süresinin kısalığı bağımlılık tedavisinde tedaviye uyumu artırmaktadır (Andraka-Christou, Randall-Kosich ve Totaram, 2021: 517). Ankara ilinde tek bir merkezden sunulan hizmete ulaşım yükünün fazla ve bekleme sürelerinin uzun olduğu, bu durumun hastalar açısından çeşitli zorluk ve risklere yol açtığı görülmektedir. Katılımcıların yerleşim yerine yakın daha küçük tedavi birimlerinin açılmasının bu risk ve sorunları önemli ölçüde çözeceği düşünülmektedir. Nitekim katılımcıların büyük kısmının (%68,4) poliklinik hizmetini böyle bir merkezden almayı tercih ettiği ortaya çıkmıştır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin taburculuk sonrası ihtiyaçları sırasıyla düzenli iş olanağı, tıbbi tedavi, bireysel danışmanlık ve aile görüşmeleridir. Hastaların taburculuk sonrası sosyal olarak dışlanmalarını engellemeye, iş piyasasına katılmaya, tıbbi, psikolojik ve sosyal destek almaya ve aile ilişkilerini düzeltmeye ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmıştır.

Son olarak katılımcılar tedavi merkezlerinin sayı ve kapasitelerinin ihtiyacı karşılamadığına, tedavi süresinin kısalığına ve tedavi yöntemlerinin yetersizliğine vurgu yapmışlar, arındırma tedavisinin ayıklığı sürdürmede tek başına yeterli olmadığını, kapsamlı tedavi hizmetlerine ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların dile getirdikleri bu hususların çalışmanın giriş kısmında değinilen bağımlılık tedavisinde yaşanan güçlüklerle uyumlu olduğu görülmektedir. Literatür incelendiğinde Çin, Hindistan, Rusya, Kaşmir gibi çeşitli ülke ve bölgelerde de benzer sorunların yaşandığı görülmektedir (Tang ve Hao, 2007; Tripathi, Singh ve Bhadr, 2020; Bobrova vd., 2009; Bhat ve Imtiaz, 2017).

SONUÇ

Nedenleri, sonuçları ve etkileri bakımından çok boyutlu bir sosyal sorun olan madde kullanım bozukluğunun tedavisi bütüncül bir yaklaşımı ve multidisipliner çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu multidisipliner çalışmanın aktörlerinden birisi de sosyal hizmet uzmanlarıdır. Sosyal hizmet

uzmanları, bireylerin gereksinimlerini tespit ederek bu gereksinimleri insan hakları ile ilişkilendirme, tespit edilen gereksinimleri karşılamak amacıyla kurum içi ya da dışında yeterli kaynakların oluşturulması için savunuculuk yapma rolleriyle diğer meslek elemanlarından ayrılmaktadır. Bu nedenle çalışmada alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin AMATEM’de yatarak tedavi süreci ve taburculuk sonrasındaki gereksinimlerine odaklanılmıştır.

Çalışmanın önemli bulgularından biri katılımcılar arasındaki yüksek işsizlik oranıdır ve bireylerin taburculuk sonrası ihtiyaçları sıralamasında düzenli iş olanağı ilk sırada gelmektedir. Diğer ihtiyaçlar tıbbi tedavi, psikolojik ve sosyal destek, arkadaş çevresini değiştirmektir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ailesiyle birlikte yaşaması bağımlılığın getirdiği yüklerin aile tarafından da taşındığını ve ailenin de psikososyal destek ihtiyacı içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca nüks nedenleri arasında yer alan aile içi çatışmalar da aileyle çalışma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Taburculuk sonrası aynı çevreye geri dönmek ve olumsuz duygularla baş edememek de önemli nüks nedenlerindedir. Bu bağlamda bireylerin çevrelerini değiştirmeleri ve duyguları üzerinde kontrol kazanmaları için desteğe ihtiyaçları vardır.

Çalışmanın gerçekleştiği Ankara Eğitim Araştırma Hastanesi AMATEM kliniğinden alınan hizmetle ilgili memnuniyet düzeyi oldukça yüksektir. Katılımcılar kliniğin koşulları ve tedavi ekibinin yaklaşımı ile ilgili olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu sonuçtan yola çıkarak servis ortamının tedavi edici özellik taşıdığı sonucuna varılabilir. Ancak varılan bu sonucu Türkiye’deki tüm tedavi merkezlerine genellemek mümkün değildir. Çünkü farklı illerdeki tedavi merkezlerinden hizmet alan katılımcıların söylemlerinden her AMATEM’de sunulan hizmet kalitesinin aynı olmadığı, bazı AMATEM’lerde fiziksel koşul ve olanakların daha iyi, bazılarında ise kuralların çok katı, hastaya yaklaşımın çok olumsuz olduğu anlaşılmıştır.

Alkol/madde kullanım bozukluğu tedavisi gören bireylerin daha önce tedavi olma oranı oldukça yüksektir. Bununla bağlantılı olarak tedavi gören bireylerin tedavi sürecine getirdiği eleştiride en fazla yaptıkları vurgu tedavi süresinin kısalığı ve tedavi yöntemlerinin yetersizliği üzerinedir. Dolayısıyla bireylerin bakımın sürekliliğine, rehabilitasyon hizmetlerine ve farklı tedavi modellerine gereksinimleri vardır. Tedavi süresinin kısalığı ve rehabilitasyon hizmetlerinin eksikliğiyle mevcut sistem, bireylerin kısa sürede nüksetmesine ve tekrarlı biçimde arındırma tedavisine başvurmalarına yol açmaktadır.

ÖNERİLER

Koruyucu ve Önleyici Boyutta Öneriler

Araştırmada saptandığı üzere madde kullanıcılarının maddeye başlama yaşı 13-16 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle bu yaş grubu için koruyucu önleyici faaliyetlerin artırılmasına ihtiyaç vardır. Okullar, önleme çalışmasının en önemli alanlarından biri olmalıdır. Bu amaçla okullarda rehberlik hizmetleri güçlendirilmeli ve sosyal hizmet uzmanı istihdam edilerek okul sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirilmelidir. Çocuk ve gençlerin madde ile ilgili doğru bilgi edinmesi sağlanmalı,

sosyal becerilerini ve yaşam becerilerini geliştirmeye yönelik programlar yürütülmeli, sağlıklı bir yaşam biçimi seçmeleri için çeşitli hizmet modelleri geliştirilip uygulanmalıdır. Tedaviye başvuran alkol/madde kullanım bozukluğu olan bireylerin çocukları yüksek risk grubunda kabul edilmeli ve ebeveynlerinin tedavi içinde kalıp kalmadığının kontrolü yapılmalıdır.

Tedavi Hizmetlerine İlişkin Öneriler

AMATEM'lerde çalışan yardımcı personelin (güvenlik görevlisi, sekreter, temizlik personeli gibi) bağımlılık, iletişim becerileri ve bağımlı bireye yaklaşım konusunda eğitim almaları sağlanmalıdır. Ayrıca üst arama işlemi ve gözetim eşliğinde numune verilmesi uygulamalarının mümkün olduğunca az rahatsız edici olmasına dikkat edilmeli, bu amaçla güvenlik görevlileri eğitime tabi tutulmalıdır.

Mükerrer yatışları olan hastaların aynı psikoeğitim programına defalarca tabi tutulmasını önlemek ve psikoeğitimden alınabilecek verimi artırmak amacıyla SAMBA psikoeğitim programının içeriği revize edilmelidir.

Tedavi terki AMATEM'lerde sıkça rastlanan bir durumdur. Araştırmada bunun altında yatan nedenlerin çok çeşitli olduğu ortaya çıkmıştır. Tedavi terkini azaltmak amacıyla saptanan nedenler üzerinde çok boyutlu bir çalışma yapılması önerilmektedir.

Motive olmayan hastaların diğer hastalar üzerinde çok olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Bu nedenle motive olmayan hastaların yatarak tedavi yerine ayaktan tedavisine karar verilmesi diğer hastaları koruyacaktır.

Araştırmaya katılanların söylemlerinden anlaşıldığı üzere her AMATEM'de sunulan hizmet kalitesi ve hastaya yaklaşım aynı değildir. Bu nedenle AMATEM kliniklerinde sunulan hizmet kalitesini artırmak amacıyla oluşturulan asgari standartlara uygun hizmet sunumu yapılıp yapılmadığı Sağlık Bakanlığı'nca denetlenmelidir. Bazı AMATEM servislerinde artan hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetinin tüm Türkiye'ye genişletilmesine çalışılmalıdır.

Taburculuk Sonrasına İlişkin Öneriler

AMATEM'lerde ayaktan veya yatarak arındırması yapılan tüm bağımlı bireyler mutlaka rehabilitasyon merkezlerine yönlendirilmeli, rehabilitasyon sürecinde kalabilmeleri için bağımlı bireylere süreli ekonomik yardım, ücretsiz ulaşım, yarı zamanlı iş gibi kolaylıklar sağlanmalıdır.

Çalışmada düzenli iş, tıbbi tedavi, bireysel danışmanlık ve aile görüşmelerinin taburculuk sonrası için en fazla ihtiyaç duyulan alanlar olduğu saptanmıştır. Rehabilitasyon sürecinde bu alanlara öncelik verilmesi önerilmektedir.

Bağımlılık tedavisinde uluslararası düzeyde iyi uygulama örnekleri temel alınarak tedavi seçenekleri artırılmalıdır. Bu bağlamda yarı yol evleri, ayık yaşam evleri, terapötik topluluklar gibi hizmet modelleri oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

Kentin farklı bölgelerinde bireylerin yerleşim yerlerine yakın AMATEM poliklinik hizmeti veren birimler açılmalıdır. Bu şekilde hem ulaşılabilirlik kolaylaştırılmış hem de bağımlı bireylerin bekleme süreleri azaltılmış böylelikle tedavide kalmaları desteklenmiş olacaktır.

Katılımcılar arasında iş kaybı ve iş bulamamanın çok yaygın olduğu görülmektedir. Bu nedenle alkol/madde kullanım bozukluğu tedavisi görenler için istihdamı kolaylaştırıcı önlemler alınmalıdır.

Damgalama, ayrımcılık ve sosyal izolasyon alkol/madde kullanım bozukluğunun yol açtığı önemli sorunlardandır. Toplumun bağımlılık konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi faaliyetleri artırılmalı, bu amaçla medya etkin biçimde kullanılmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (31.03.2020 tarihli ve 2020/07-09 sayılı onay belgesi) izin alınmıştır.

YAZAR KATKI ORANI BEYANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan Mutlu, E., & Öztürk Sarıkaya, Ö. (2019). Bir AMATEM kliniğinde tedavi gören hastaların sosyodemografik verilerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22, 276-285.
- Andraka-Christou, B., Randall-Kosich, O., & Totaram, R. (2021). Designing an "ideal" substance use disorder treatment center perspectives of people who have utilized medications for opioid use disorder. *Qualitative Health Research*, 31(3), s. 512-522.
- Ball, S. A., Carroll, K. M., Canning-Ball, M., & Rounsaville, B. J. (2006). Reasons for dropout from drug abuse treatment: Symptoms, personality and motivation. *Addictive Behaviors*, 31, s. 320-330.
- Bhat, S. A., & Imtiaz, N. (2017). Drug addiction in Kashmir: Issues and challenges. *Journal of Drug Abuse*, 3, s. 1-3.
- Bobrova, N., Rughnikov, U., Neifeld, E., Rhodes, T., Alcorn, R., Kirichenko, S., & Power, R. (2009). Challenges in providing drug user treatment services in Russia: Providers' views. *Substance Use & Misuse*, 43, s. 1770-1784.
- Bozkurt, S. (1998). Servis ortamı ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ege Üniversitesi*. İzmir.
- Brown, R. (2010). Associations with substance abuse treatment completion among drug court participants. *Substance Use & Misuse*, 45(12), s. 1874-1891.
- Bulut, M., Savaş, H., Cansel, N., Selek, S., Kap, Ö., Yumru, M., & Vırt, O. (2006). Gaziantep Üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran hastaların sosyodemografik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 7(2), 65-70.

- Carroll, K. M., Libby, B., Sheehan, J., & Hyland, N. (2001). Motivational interviewing to enhance treatment initiation in substance abusers: An effectiveness study. *The American Journal on Addictions, 10*(4), 335–339.
- Çöpür, M., Eryılmaz, A., & Çakmak, D. (2014). Alkol, madde kullanımı ve yasal sorunlar. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 30*(Ek sayı 2), 84-88.
- Danışmaz Sevin, M., & Erbay, E. (2019). AMATEM'de ikinci kez tedavi gören madde bağımlılarının madde kullanımına ilişkin yaşam deneyimleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions, 6*, 691-716.
- Dilbaz, N. (2012). Madde bağımlılığında korunma ve tedavi ilkeleri. *Madde bağımlılığı tanı ve tedavi kılavuzu el kitabı*. (s. 47-51). içinde Ankara : T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Dinç, M. (2015). 38 yıldır gerçek olan bir rüya. *Addicta: The Turkish Journal on addictions, s. 131-136*.
- Evren , C., & Ögel, K. (2003). Alkol/madde bağımlılarında dissosiyatif belirtiler ve çocukluk çağı travması, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 4*, 30-37.
- Evren, C., & Çakmak, D. (2001). Alkol ve madde kullananların özellikleri: 2000 yılına ait AMATEM'e yatan hasta verilerinin incelenmesi. *Düşünen Adam, 14*(3), 142-149.
- Farrel, M., Martin, N. K., Stockings, E., Bórquez, A., Cepeda, J. A., Degenhardt, L., . . . McKetin, R. (2019). Responding to global stimulant use: challenges and opportunities. *Drug Use, 394*(10209), s. 1652-1667.
- Friedmann, P. D., Hendrickson, J. C., Gerstein, D. R., & Zhang, Z. (2009). The effect of matching comprehensive services to patients' needs on drug use improvement in addiction treatment. *Addiction, 99*(8), s. 962-972.
- Goldstein, R. Z., & Volkow, N. D. (2011). Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: Neuroimaging findings and clinical implications. *Nature Reviews Neuroscience, 12*, s. 652-669.
- Gossop, M., Trakada, K., Stewart, D., & Witton, J. (2005). Reductions in criminal convictions after addiction treatment: 5-year follow-up. *Drug and Alcohol Dependence, 79*, s. 295–302.
- Gündüz Türkeş, S. (2020). Ankara AMATEM Kliniğinde Tedavi Gören Bireylerin Tedavi Sürecindeki Deneyimleri ve Taburculuk Sonrası Gereksinimleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Hser, Y., Polinsky, M. L., Maglione, M., & Anglin, M. D. (1998). Matching clients' needs with drug treatment services. *Journal of Substance Abuse Treatment, 16*(4), s. 299-305.
- Javed, S., Chughtai, K., & Kiani, S. (2020). Substance abuse: From abstinence to relapse. *1*(2), s. 68-71.
- Kalyoncu, A., Pektaş, Ö., Mırsal, H., Şatır , T., Pektaş, A., Mırsal, N., . . . Beyazyürek, M. (1999). Alkol bağımlılığında tedaviye başvuru sürecinde alkol kullanım özellikleri ve klinik özellikleri

- arasındaki ilişkilerin araştırılması. 35. *Ulusal Psikiyatri Kongresi, Tam Metin Kitabı*, (s. 39-44). Trabzon.
- Karagül, V., & Hocoğlu, C. (2020). Madde bağımlısı bireylerin sosyodemografik bir analizi: İstanbul Esenyurt Örneği. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), s. 473-488.
- Kutlu, Y. (2011). Kadının madde kullanımı ve bağımlılığı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), s. 90-93.
- L'opez-Goni, J. J., Fernandez-Montalvo, J., & Arteaga, A. (2011). Addiction treatment dropout: Exploring patients' characteristics. *The American Journal on Addictions*, 21, s. 78-85.
- Laudet, A. B., Magura, S., Vogel, H. S., & Knight, E. (2000). Recovery challenges among dually diagnosed individuals. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 18, s. 321-329.
- McLellan, A. T., Hagan, T. A., Meyers, K., Randall, M., & Durell, J. (1997). "Intensive" outpatient substance abuse treatment. *Journal of Addictive Diseases*, s. 57-84.
- McLellan, T. (2008, April). Evaluating the effectiveness of addiction treatment. *Quality Improvement for Drug Courts: Evidence-Based Practices*, s. 13-22.
- McLellan, T., Woody, G. E., Metzger, D., McKay, J., Durell, J., Alterman, A. I., & O'Brien, C. P. (1996). Evaluating the effectiveness of addiction treatments: Reasonable expectations appropriate comparisons. *The Milbank Quarterly*, 74(1), s. 51-85.
- National Institute on Drug Abuse (NIDA). (2009). *Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide*.
- National Institute on Drug Abuse (NIDA). (2020). *Drugs, brains and behavior: The science of addiction*.
- Neuman, W. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. Ankara: Yayın Odası.
- Ögel, K. (1999). Madde kullanıcılarının özellikleri: Türkiye'de çok merkezli bir çalışma (İkinci aşama). (4). 4 25, 2021 tarihinde http://www.ogelk.net/makale/asama2_rapor_3p.pdf adresinden alındı
- Ögel, K. (2002). *Madde bağımlılarına yaklaşım ve tedavi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Osman, M. M. (2002). Drug and alcohol addiction in Singapore: Issues. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, s. 97-117.
- Özden, S. (1992). *Uyuşturucu madde bağımlılığı: Teşhis-tedavi-tedbir*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Öztürk, O. (1992). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Patton, M. (2016). *Nitel Araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Perron, B. E., Ilgen, M. A., Hasche, L., & Howard, M. O. (2008). Service needs of clients in outpatient substance-use disorder treatment: A latent class analysis. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, s. 449-453.
- Pringle, J. L., Emptage, N. P., & Hubbard, R. L. (2006). Unmet needs for comprehensive services in outpatient addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 30(3), s. 183-189.

- Pulford, J., Adams, P. J., & Sheridan, J. (2009, April). Responding to treatment dropout: A review of controlled trials and suggested future directions. *Addiction Research and Theory*, s. 1-18.
- Savaşan, A., Engin, E., & Ayakdaş, D. (2013). Bir Amatem kliniğinden taburcu olan bağımlı hastaların yaşam tarzı değişiklikleri ve nüks durumları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(2), s. 75-79.
- Scott, C., White, W., & Dennis, M. (2007). Chronic addiction and recovery management: Implications for clinical practice. *Counselor (Deerfield Beach, Fla.)*, 8(2), 22-27.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). (2013). *Substance Abuse Treatment: Addressing the Specific Needs of Women*. Rockville: HHS Publication.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMSHA). (2020). *Treatment episode data set (TEDS) 2018*. 4 25, 2021 tarihinde https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/reports/rpt31097/2018_TEDS/2018-TEDS-R.pdf adresinden alındı
- Tang, Y., & Hao, W. (2007). Improving drug addiction treatment in China. *Addiction*, 102(7), s. 1057-1063.
- The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)-V. (2013). *Tanı ölçütleri başvuru el kitabı*. (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği Yayıncılık.
- Tripathi, R., Singh, S., & Bhad, R. (2020). The need, scope, challenges, and potential solutions for enhancing addiction psychiatry training in India. *Indian Journal of Psychiatry*, s. 1-5.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). (2018). *Türkiye uyuşturucu raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). (2020). *Türkiye uyuşturucu raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı.
- Uluğ, B. D. (2019). Bağımlılık tedavisine genel bir bakış. M. Öztürk, K. Ögel, C. Evren, & R. Bilici (Dü) içinde, *Bağımlılık Tanı, Tedavi, Önleme* (s. 343-349). İstanbul: Yeşilay Yayınları.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2004). *Substance abuse treatment and care for women: Case studies and lessons learned*. New York: United Nations.
- United Nations Office on Drugs and Crime and World Health Organization (UNODC-WHO). (2017). *International Standards for the Treatment of Drug Use Disorders*.
- Vardar, E., Sönmez, B., Şıpka, H., & Karaca, E. (2015). Bağımlılık tedavisini terk nedenlerinin değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 16(2), s. 70-77.
- Wilbourne, P., & Miller, W. (2003). Treatment of alcoholism: Older and wiser? T. McGovern, & W. White (Dü) içinde, *Alcohol Problems in the United States: Twenty Years of Treatment Perspective* (s. 41-59). New York: Haworth Press.
- Zorlu, N., Türk, H., Manavgat, A. İ., Karadaş, B., & Şeref, G. (2011). Denetimli serbestlik uygulaması

kapsamında başvuran hastalarda sosyodemografik, klinik özelliklerin ve alkol kullanım bozukluğu sıklığının geriye dönük değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, s. 253-257.

Zywiak, W. H., Connors, G. J., Maisto, S. A., & Westerberg, V. S. (1996). Relapse research and the reasons for drinking questionnaire: a factor analysis of Marlatt' s relapse taxonomy. *Addiction*, 91, s. 121-130.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Algılarının ve Flört Şiddeti Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Bağlamında İncelenmesi

An Investigation of Social Work Students' Perceptions of Gender and Dating Violence Attitudes in the Context of Various Variables

Sayra LOTFİ¹, Aydın Olcay ÖZKAN², Mervenur BABACAN³, Özge AKDUMAN⁴

ÖZ

Bu araştırma; sosyal hizmet bölümünde lisans düzeyinde eğitimine devam etmekte olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının farklı değişkenler bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın örneklemini 356'sı kadın (%92) ve 31'i erkek (%8) olmak üzere 387 sosyal hizmet lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Sosyo-Demografik Soru Formu, Terzioğlu ve ark. tarafından (2016) geliştirilen Flört Şiddeti Tutum Ölçeği (FŞTÖ) ve Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ) kullanılmıştır. Araştırma bulguları toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir algının, flört şiddetini pekiştiren bir niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kadın katılımcıların toplumsal cinsiyete ilişkin puanlarının sıra ortalamalarının (200,27) erkek katılımcıların ölçekten almış oldukları puanların sıra ortalamalarından daha yüksek olduğu (121,98) ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (p=0,00). Benzer şekilde araştırmada kadın katılımcıların flört şiddetine ilişkin puanlarının sıra ortalamalarının (200,92) erkek katılımcıların ölçekten almış oldukları puanların sıra ortalamalarından daha yüksek olduğu (114,48) ve aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p=0,00). Araştırmada sınıf düzeyi değişkenine bağlı olarak algı ve tutumlarda herhangi bir anlamlı farklılığın ortaya çıkmadığı görülmüş, çekirdek aileye ve tek ebeveynli aileye sahip öğrencilerin puanlarının sıra ortalamalarının geniş ailelere mensup öğrencilere göre daha yüksek olduğu, aralarındaki farkın da istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ortaya konmuştur (p=0,00). Bulgular bağlamında; sosyal hizmet öğrencileriyle toplumsal cinsiyete ve flört şiddetine yönelik olarak gerçekleştirilecek grup çalışmalarının ve eğitsel etkinliklerin mesleki bilincin oluşması adına önemli olduğu ifade edilebilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet öğrencileri, toplumsal cinsiyet, flört şiddeti, sosyal hizmet

ABSTRACT

This study aims to examine the undergraduate social work students' gender perceptions and their attitudes about dating violence in the context of different variables. The sample of the study consists of 387 social work undergraduate students, of which 356 (92%) are female and 31 (8%) are male. As data obtaining means The Socio-Demographic Question Form improved by the researcher, The Dating Violence Scale improved by Terzioğlu et al. (2016) and Perception of Gender Scale improved by Altınova and Duyan (2013) have been used. Research findings reveal that positive perception of gender reinforces negative attitudes about dating violence. At the same time, it was found that the mean rank of the gender-related scores of the female participants (200.27) was higher than the mean rank of the male participants from the scale (121.98), and the difference was statistically significant (p=0.00). Similarly, in the study, it was concluded that the mean rank of female participants' scores on dating violence (200.92) was higher than the mean rank of male participants' scores from the scale (114.48), and the difference was statistically significant (p=0.00). In the study, it was

¹ Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, slotfi@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3352-0152

² Öğr.Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, aoozkan@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7093-2485

³ Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, merve.babacan@outlook.com, ORCID: 0000-0002-2356-8219

⁴ Lisans Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ozge_akduman@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2774-5964

Başvuru: 16.08.2021

Kabul: 25.02.2022

Atif: Lotfi, S., Özkan, A. O., Babacan, M. ve Akduman, Ö. (2022). Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 463-482. DOI:10.33417/tsh.983536

observed that there was no significant difference in perceptions and attitudes depending on the grade level variable. ,00). In the context of the findings; It can be stated that group work and educational activities to be carried out with social work students regarding gender and dating violence are important for the formation of professional awareness.

Keywords: *Social work students, gender, dating violence, social work*

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca var olan şiddet kavramı, günümüze kadar çeşitli evrimler geçirerek bütün insanlığın ortak bir sorunu haline gelmiştir (Çalışkan ve Çevik, 2018). Geçmişte daha çok fiziksel boyutuyla ilişkilendirilen şiddet, değişen toplum yapısıyla beraber cinsel şiddet, ekonomik şiddet, psikolojik şiddet, flört şiddeti, ısrarlı takip ve siber şiddet olmak üzere yeni boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” şeklinde tanımlamıştır (Polat, 2016: 17). Şiddet bireyi yalnızca biyolojik olarak değil, psikolojik ve sosyal olarak da etkileyen bir yapıya sahiptir. Şiddetin birey üzerinde kısa ve uzun dönemde ortaya çıkan etkileri şiddetin türüne göre değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim literatürde fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, cinsel şiddet, ekonomik şiddet ve siber şiddet gibi farklı şiddet türleri tanımlanmakta ve her bir şiddet türünün, şiddet mağduru birey üzerinde ölüme dahi varabilen oldukça olumsuz sonuçlara yol açabildiğinden bahsedilmektedir (Akkaş ve Uyanık, 2016; Gürkan ve Coşar, 2009; Kara, 2019; Ünsal, 2019). Sayılan bütün şiddet türlerini bünyesinde barındıran flört şiddeti ise kişiler arasında gerçekleşen şiddet türlerinden biri olarak fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet gibi olguları kapsayan bir niteliğe sahiptir. Esas itibarıyla flört, karşılıklı etkileşim içeren ve ilişkiye devam etme ya da sonlandırma niyetiyle eylemlerde bulunan, süreç içinde bir tarafın ya da iki tarafın isteğiyle sonlandırılan ya da evlilik, nişanlılık gibi resmi bir ilişkiyle devam eden bir ilişki türüdür (Straus, 2004: 792). Bahsedilen flört sürecinin olumlu bir seyir göstermesi halinde insan hayatında birçok olumlu etki meydana gelirken; ilgi, sevgi ve destek eksikliği yaşanan ilişkilerde bireylerin yaşamları oldukça negatif etkilenmektedir. Nitekim sürecin olumsuz bir seyir göstermesine bağlı olarak kendini gösteren flört şiddeti; evlilik bağı bulunmayan partnerlerden birinin veya partnerlerin birbirlerine fiziksel, psikolojik, sözel ve cinsel anlamda istismar uygulaması ve sosyal kısıtlamalar getirmesi olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve ark., 2008: 9). Amerikan Hastalık Koruma ve Önleme Merkezi tarafından yapılan bir başka tanımlamada ise flört şiddetinin; flört ilişkisi içerisinde herhangi bir şekilde cinsel saldırının gerçekleşmesi, fiziksel şiddet uygulanması, sözlü veya duygusal olarak kötü muamelede bulunulması şeklinde ifade edildiği görülmektedir (Ramisetty-Mikler, Goebert, Nishimura ve Caetano, 2006). Bu anlamıyla flört şiddetinin hem ulusal hem de uluslararası anlamda önemli bir sorun alanına karşılık geldiği söylenebilmektedir.

On altı farklı ülkeyi ve 31 farklı üniversitenin öğrencilerini kapsayan çalışmada, üniversite öğrencilerinin %29'unun son bir sene içerisinde flört şiddeti yaşadıkları belirlenmiştir (Straus, 2004). Dünya genelinde 21 ülkeyi ve on altı bin üniversite öğrencisini kapsayan bir çalışma, öğrencilerin %30'unun flört ilişkisi içerisinde fiziksel saldırı ve yaralama gibi olumsuz davranışlar gerçekleştirdiğini ve %20'sinin ise son on iki ay içerisinde partneri tarafından cinsel zorlamaya maruz bırakıldığını ortaya koymuştur (Chan ve ark., 2008). Benzer şekilde 2013 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları, flört ilişkisi içerisinde bulunan kadın

öğrencilerin %20,9'unun ve erkek öğrencilerin %10,4'ünün son on iki ay içerisinde flört şiddetinin farklı türlerine maruz bırakıldığını bildirmiştir (Vagi ve ark., 2015). Amerika'da Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri tarafından gerçekleştirilen anketin sonuçları ise yaklaşık 11 kadın lise öğrencisinden birinin ve yaklaşık 14 erkek lise öğrencisinden birinin geride kalan bir yıl içerisinde fiziksel flört şiddeti yaşadığını ortaya koymaktadır. Aynı çalışmada lise öğrencisi her 8 kadından birinin ve her 24 erkekten birinin geçtiğimiz yıl cinsel flört şiddetine maruz kaldığı rapor edilmiştir (Centers for Disease Control and Prevention, 2021). Gerçekleştirilen çalışmalardan elde edilen veriler ve sunulan oranlar, flört şiddetinin dünya çapında oldukça yaygın karşılaşılabilen bir sorun olduğuna işaret etmektedir (Ludin ve ark., 2018; Peterson ve ark., 2018; Sánchez-Jiménez ve ark., 2018; Wilson ve ark., 2019).

Flört şiddeti, ülkemizde de üzerinde oldukça durulan ve çalışmalara konu olan bir sorun alanıdır (Türk, Hamzaoglu ve Yayak, 2020). Türkiye'de 500 kadın üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen çalışmada partnerleri tarafından kadınların %88'inin duygusal, %22'sinin sözel, %21,4'ünün ekonomik, %16,4'ünün fiziksel ve %7,2'sinin cinsel şiddete maruz bırakıldıkları sonucuna ulaşılmıştır (Dikmen, Özaydın ve Yılmaz, 2018). Benzer şekilde 727 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilen bir başka çalışmada öğrencilerin flört şiddeti yaşama oranlarının %25,3 olduğu görülmüştür. Şiddete mağduru bu öğrencilerin %48,3'ü fiziksel, %51'i sözel, %85,3'ü duygusal, %18,4'ü cinsel şiddeti deneyimlediklerini ifade etmişlerdir (Demir ve Biçer, 2017). Çocukluktaki aile içi şiddet öyküsü ile flört şiddeti arasındaki ilişkiyi inceleyen ve 792 üniversite öğrencisinin katıldığı bir diğer çalışmada, geçmişte ya da halihazırda flört ilişkisi içerisinde bulunduğunu belirten 621 katılımcının %72,1'i ilişkilerinde partnerine şiddet uyguladığını ifade etmiş ve %82,9'u ise ilişkisinde şiddet mağduru olduğunu belirtmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların hem şiddetin faili hem de mağduru olma düzeylerinin yüksek olduğundan bahsedilmekte ve erkeklerin %74,9'unun, kadınların ise %70,6'sının flört ilişkisi içerisinde şiddetin faili olduğu belirtilmektedir (Bilican Gökkaya ve Öztürk, 2021). Gerçekleştirilen pek çok çalışma bağlamında da ele alındığı üzere flört şiddeti özellikle üniversite öğrencileri arasında sık görülen bir durumdur (Ames, Glenn ve Simons, 2014). Nitekim flört şiddeti 16-24 yaş arasında yer alan gençlerde görülen şiddet türleri arasında oldukça yaygın olan bir şiddet türüne karşılık gelmektedir (Carolyn Olson, Rickert ve Davidson 2004). Güncel çalışmalarda da ortaya konulduğu üzere özellikle üniversite zamanlarına denk gelen 17-29 yaş aralığı, flört şiddeti için riskli dönemler kapsamında değerlendirilmekte ve bu dönem içerisinde istismar ve/veya şiddet davranışlarıyla diğer dönemlere kıyasla çok daha fazla karşılaşıldığı belirtilmektedir (Cangür ve ark., 2021). Aynı zamanda araştırmalara bakıldığında flört şiddetine maruz kalan tarafın daha çok kadınlar olduğu saptanmıştır (Karatay ve ark., 2018: 63). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması'nın 2020 verilerine göre sosyal sorunların ne olduğuna dair yöneltilen soruya kadınların %68'i; erkeklerin ise %63'ü şiddet olduğunu beyan etmiştir. Bu durum kadınlar ve erkeklerden beklentileri belirgin çizgilerle sınırlandırmış olan toplumsal cinsiyet kalıbıyla oldukça iç içedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, günümüzde yaygın bir kullanım kazanmış durumdadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları sıklıkla aynı anlamda kullanılmasına karşın temelinde farklılıklar bulundurmaktadır. Cinsiyet, kadın ve erkeği biyolojik farklılıklar üzerinden tanımlayan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik farklılıklara toplumsal normların eklenmesi ile ortaya çıkan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Sheafor, Horejsi, 2012; akt. Korkmaz, 2020: 18). Toplumsal cinsiyet kalıpları attığı roller dahilinde kadınlara ve erkeklere çeşitli prototip özellikler yüklemektedir. Örneğin ev içi sorumluluklarını ve çocuk bakımını kadının görevi olarak belirlerken; erkeklere ise evin geçimini sağlama gibi daha iktidari sorumlulukları yüklemektedir. Bunların yanı sıra meslek seçiminde de cinsiyetler arasında toplumsal cinsiyetin etkisi sıklıkla görülmektedir. Kas gücü ve sayısal yetenek gerektiren meslek grupları erkeklerle ilişkilendirilirken; kadınlar ise manevi yönü güçlü olan ve duygusallık barındıran meslek gruplarına uygun görülmektedir. Feminist kuram perspektifinden bakıldığında bu durum erkekleri yücelten, güç sahibi kılan, kadınlar üzerinde baskı ve tahakküm hakkı sunan eril sistemde kadınların potansiyelini değersizleştiren, zayıflastıran, haklarına ulaşmasını engelleyen bir faktör olarak görülmektedir (Sünetçi ve ark., 2016). Toplumsal cinsiyet algısının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sorun alanları, flört şiddetine ilişkin tutumları da etkileyebilme potansiyeline sahip durumdadır (Offenhauer ve Buchalter, 2011). Böylesi bir etki toplumun her kesiminden bireylerde kendini gösterebileceği gibi, sosyal hizmet lisans eğitimi almakta olan sosyal hizmet öğrencileri üzerinde de geçerli olabilmektedir. Oysa sosyal hizmet meslek ve disiplininin değerleri, ilkeleri ve öğretileri, bu türden bir yaklaşımı benimsemekten ziyade bu bakış açısıyla mücadele etmeyi ve bu türden davranışları engellemeyi hedef edinmiş durumdadır (Buz, 2009; Karakaya, 2021; Zastrow, 2013). Bu doğrultuda sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddetine ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve farklı değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi, bu faktörlerle mücadele etmek adına eğitim almakta olan bireylerin bireysel ve mesleki gelişimlerine yönelik sunulacak eğitim içeriklerinin gözden geçirilmesi açısından elzem niteliktedir. Nitekim sahada uygulamalar gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının flört şiddetine ilişkin yeterli farkındalığa ve bilgi düzeyine sahip olmadığını ortaya koyan çalışmalara rastlamak mümkündür (Dolunay-Cug, Toplu-Demirtaş ve Murray, 2017). Aynı zamanda flört şiddetinin daha çok 16-24 yaş aralığına denk gelen dönemde ve üniversite çağlarında yaygın görülen bir durum olması da üniversite eğitimine devam etmekte olan sosyal hizmet öğrencilerinin bu çalışma dahiline alınmasını gerekli kılmaktadır (Ames, Glenn ve Simons, 2014; Cangür ve ark., 2021; Carolyn Olson, Rickert ve Davidson 2004).

Bu araştırmada; sosyal hizmet bölümünde lisans düzeyinde eğitime devam etmekte olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının farklı değişkenler bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın alt amaçları ise aşağıda yer alan soruların yanıtlarını aramaktır:

1. Sosyal hizmet lisans düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ile flört şiddeti tutumları arasında bir ilişki mevcut mudur?

2. Sosyal hizmet lisans düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ve flört şiddeti tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

3. Sosyal hizmet lisans düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ve flört şiddeti tutumları sınıf düzeyi değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

4. Sosyal hizmet lisans düzeyinde eğitim almakta olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algıları ve flört şiddeti tutumları aile tipi değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma nicel desende tasarlanmış olup tanımlayıcı bir çalışmadır. Bu bağlamda var olanı değiştirme çabası olmaksızın gözlem gerçekleştirmeyi hedef edinen tarama modeline dayalı bir araştırma gerçekleştirilmiştir (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de sosyal hizmet bölümlerinde lisans düzeyinde eğitimine devam etmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinde 2019-2020 akademik eğitim yılında öğrenim gören toplam öğrenci sayısının 32.714 olduğu bilinmektedir (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021). Evreninin tamamına ulaşmak olanaklar, zaman ve maliyet açısından mümkün olmadığından ötürü evren içerisinde örneklem seçimine gidilmiştir. Evrene kolaylıkla erişilemediğinden evreni temsil etmek üzere kolayda örnekleme yöntemi ile örneklem belirlenmiştir. Bu noktada ilgili evren büyüklüğü için literatürde önerilen ideal örneklem büyüklüğünün 380 olduğu görülmektedir (Sekeran, 2003; akt. Coşkun ve ark., 2017). Bu araştırmanın örneklemini ise kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak erişilen, araştırmaya katılmaya gönüllü ve Türkiye’de sosyal hizmet lisans bölümlerinde eğitimlerine devam etmekte olan 387 sosyal hizmet lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılara ait tanımlayıcı bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini toplamak adına araştırmacıların hazırlamış olduğu sosyo-demografik soru formu, Terzioğlu ve ark. tarafından (2016) geliştirilen Flört Şiddeti Tutum Ölçeği (FŞTÖ) ve Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ) kullanılmıştır.

Sosyo-Demografik Soru Formu: Bu form, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri hakkında bilgi edinebilmek ve bu özellikler ile flört şiddeti tutumları ve toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek adına araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. İçeriğinde 10 sorunun yer aldığı bu form ile katılımcıların yaş, cinsiyet, anne baba eğitim durumları gibi bazı temel demografik özelliklere ek olarak araştırmanın amacı ve araştırma soruları doğrultusunda farklı sosyo-demografik değişkenler (sınıf düzeyi, yaşanılan yer, aile tipi vb.) hakkında da bilgi toplanılması hedeflenmiştir.

Flört Şiddeti Tutum Ölçeği (FŞTÖ): Terzioğlu ve ark. tarafından (2016) geliştirilen bu ölçek, 28 maddeden ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları, bu çalışma kapsamında değerlendirmeye dahil edilmemiştir ve gerçekleştirilen analizler ölçekten alınan toplam puan

üzerinden yürütülmüştür. Flört ilişkisi içerisinde bireylerin şiddet davranışına yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilen bu ölçek, 5'li likert tipte bir ölçek olup, ölçek maddelerine ilişkin yanıtlar tamamen katılıyorum "5", katılıyorum "4", kararsızım "3", katılmıyorum "2" ve kesinlikle katılmıyorum "1" şeklinde puanlandırılmaktadır. Bu doğrultuda ölçekte bulunan her bir maddeden elde edilebilecek en yüksek puan 5 ve en düşük puan ise 1 olmaktadır. Ölçekten en düşük 28 puan, en yüksek ise 140 puan alınabilmektedir ancak ölçek analize dahil edilirken ölçeğin puan ortalaması dikkate alınmaktadır. Ölçeğin puan ortalamasının 5'e yaklaşması bireylerin flört şiddetine yönelik tutumlarının olumsuz olduğunu ve flört şiddeti davranışını desteklemediklerini işaret etmektedir. Ölçekte 2., 17., 23., 24. ve 27. maddeler dışında geri kalan 23 madde ters puanlanmaktadır. Terzioğlu ve ark.'nın gerçekleştirmiş oldukları çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.91 olarak belirlenmiştir. Aynı çalışmada ölçek alt boyutları için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı; cinsel şiddet alt boyutu için 0,84, duygusal şiddet alt boyutu için 0,85, genel şiddet alt boyutu için 0,72, ekonomik şiddet alt boyutu için 0,75, fiziksel şiddet alt boyutu 0,72 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.88 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutlar için; genel şiddet alt boyutu için 0,70, fiziksel şiddet alt boyutu için 0,75, duygusal şiddet alt boyutu için 0,72, ekonomik şiddet alt boyutu için 0,72 ve cinsel şiddet alt boyutu için 0,64 olarak bulunmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ): Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilmiş olan ölçek, tek boyuttan ve 25 maddeden oluşan 5'li likert tipte bir ölçektir. Ölçek maddelerine yönelik yanıtlar tamamen katılıyorum "5", katılıyorum "4", kararsızım "3", katılmıyorum "2" ve kesinlikle katılmıyorum "1" şeklinde puanlandırılmaktadır. Ölçek maddelerinin 10'u olumlu ve 15'i olumsuz olacak şekilde oluşturulmuştur. Ölçekte yer alan 2., 4., 6., 9., 10., 12., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 24. ve 25. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 25-125 aralığında değişiklik göstermekte olup, yüksek puanlar toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde olduğu anlamına gelmektedir. Altınova ve Duyan'ın (2013) çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0.87 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.92 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Veri Analizi

Araştırma verileri, veri toplama araçlarının tek bir anket formu içerisinde birleştirilmesi ve ardından Google Formlar üzerine aktarılarak online platformlar üzerinden katılımcılara Form bağlantı linkinin ulaştırılması yoluyla toplanmıştır. Araştırma verilerinin mevcut pandemi süreci içerisinde bulaş riski sebebiyle yüz yüze toplanabilmesi mümkün olmadığından araştırmacılar tarafından Google Formların kullanımı tercih edilmiştir. Google Formlar üzerine aktarılan anket formunun başlangıç ekranında bilgilendirilmiş onam formuna yer verilmiş ve katılımcıların araştırma sorularını cevaplayabilmesi adına bilgilendirilmiş onam formuna onay vererek çalışmaya bilgileri ve istekleri dahilinde gönüllü katılımları sağlanmıştır. Verilerin toplanması süreci Şubat-Mart 2021 aylarında gerçekleşmiştir ve sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşılan anket linki ile Türkiye'de sosyal

hizmet lisans bölümünde öğrenimini sürdürmekte olan öğrencilere erişim sağlanmıştır. Bir aylık bir süre içerisinde ideal örnekleme ulaşılmasına bağlı olarak veri toplama süreci son bulmuştur.

Tüm istatistiksel analizler SPSS 25 programından faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Sosyodemografik bilgiler tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kapsamında analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu belirleyebilmek adına çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş, ilgili değerlerin literatürde normal dağılım için esas alınan +1,5 ile -1,5 arasında değişiklik gösteren değerler olmaması sebebiyle normal dağılım göstermediği kabul edilmiş (Tabachnick ve Fidell, 2015) ve parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Analizlerde hata payı için üst sınır 0.01 olarak alınmıştır. Sosyo-demografik bilgilerle ölçek puanlarını karşılaştırmak için Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri (n=387)

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	356	92
Erkek	31	8
Yaş		
Ortalama \pm Ss		20,86 \pm 1,71
En düşük-En yüksek		18-31
Sınıf düzeyi		
1. Sınıf	110	28,4
2. Sınıf	89	23
3. Sınıf	113	29,2
4. Sınıf	75	19,4
Yaşanılan yer		
Köy/Kasaba	71	18,3
İlçe merkezi	299	77,3
İl merkezi	17	4,4
Aile tipi		
Çekirdek aile	307	79,3
Geniş aile	63	16,3
Tek ebeveynli aile	17	4,4
Anne eğitim durumu		
İlkokul ve/veya altı	11	2,8
Ortaokul	169	43,7
Lise	85	22
Önlisans / Lisansveya lisansüstü	122	31,5
Baba eğitim durumu		
İlkokul ve/veya altı	3	0,8
Ortaokul	132	34,1
Lise	107	27,6
Önlisans / Lisansveya lisansüstü	145	37,5

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kadınlardan oluşmakta olup (%92), yaşlarının 18 ve 31 aralığında değişmekte olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılım sağlayan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin oransal dağılımları incelendiğinde üçüncü sınıf (%29,2) ve birinci sınıf (%28,4) öğrencilerinin ağırlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu ilçe merkezinde yaşadıklarını (%77,3) ifade etmekte ve yine önemli bir kısmı çekirdek aile yapısı (%79,3) yaşamlarını devam ettirdiklerini belirtmektedir. Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim durumları incelendiğinde alınan yanıtların genellikle ortaokul ve/veya üstü eğitim seviyesine işaret ettiği dikkat çekmektedir (Tablo 1).

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	Min.- Maks.	Puan ort.	Median	ss
TCAÖ	44-125	112,83	116	10,96
FŞTÖ	2,93-5	4,73	4,82	0,27

Tanımlayıcı istatistiklere bakıldığında, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan puanların ortalamasının 112,83 olduğu ve Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden alınan puanların ortalamasının ise 4,73 olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Flört Şiddeti Tutumu Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	n	Sıra ort.	Z	P
TCAÖ	Kadın	356	200,27	-3,741	0,000**
	Erkek	31	121,98		
FŞTÖ	Kadın	356	200,92	-4,138	0,000**
	Erkek	31	114,48		

****p<0,01**

Gerçekleştirilen Mann Whitney U testi sonucunda; Tablo 3'te görüldüğü üzere Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden alınan puanlarda cinsiyete göre anlamlı farklılığın olduğu ve kadın katılımcıların almış oldukları puanların sıra ortalamalarının erkek katılımcılardan anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir ($p<0,01$). Buna göre kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre toplumsal cinsiyet algılarının daha olumlu olduğu ve erkek katılımcılara kıyasla kadın katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir yaklaşımı benimsemedikleri şeklinde bir sonuca varılabilmektedir. Katılımcıların Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden almış oldukları puanların sıra ortalamalarında da cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olduğu ve kadın katılımcıların almış oldukları puanların sıra ortalamalarının erkek katılımcılardan anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir ($p<0,01$). Bu kapsamda kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre flört şiddetine ilişkin tutumlarının daha olumsuz olduğu ve erkek katılımcılara kıyasla kadın katılımcıların flört şiddeti davranışını desteklemediklerini söylemek mümkündür.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Flört Şiddeti Turumu Ortalamalarının Karşılaştırılması

Ölçekler	Değişkenler	n	Sıra ort.	P	Farklılık	
Sınıf Düzeyi						
TCAÖ	1. Sınıf	110	197,11	1,166	,761	-
	2. Sınıf	89	183,17			
	3. Sınıf	113	199,18			
	4. Sınıf	75	194,49			
FŞTÖ	1. Sınıf	110	192,93	6,343	,096	-
	2. Sınıf	89	172,04			
	3. Sınıf	113	198,23			
	4. Sınıf	75	215,25			
Aile Tipi						
TCAÖ	¹ Tek Ebeveynli	17	233,03	15,982	,000**	3<1, 3<2
	² Çekirdek	307	201,99			
	³ Geniş	63	144,55			
FŞTÖ	Tek Ebeveynli	17	214,62	5,497	,064	-
	Çekirdek	307	198,86			
	Geniş	63	164,75			

**p<0,01

Gerçekleştirilen Kruskal Wallis testi sonucunda; Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ) ile Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden (FŞTÖ) almış oldukları puanların sıra ortalamalarının, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Katılımcıların Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden (FŞTÖ) almış oldukları puanların sıra ortalamalarının aile tipi değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği'nden (TCAÖ) almış oldukları puanların aile tipine göre farklılık gösterme durumu analiz edildiğinde ise anlamlı bir farklılığın mevcut olduğu ve geniş aile içerisinde yaşamını sürdüren katılımcıların ölçekten almış oldukları puanların sıra ortalamalarının tek ebeveynli aile içerisinde yaşamını sürdüren katılımcılardan anlamlı şekilde farklılaştığı (p<0,01) ve benzer şekilde geniş aile içerisinde yaşamını sürdüren katılımcıların sıra ortalamalarının çekirdek aile yapısı içerisinde yaşamını sürdüren katılımcılardan anlamlı şekilde farklılaştığı (p<0,01) görülmüştür.

Tablo 5. Katılımcıların Toplumsal Cinsiyet Algıları ile Flört Şiddeti Tutumları Arasındaki Korelasyona İlişkin Bulgular

	TCA	FŞT
Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ)	*	,505**
Flört Şiddeti Tutum Ölçeği (FŞTÖ)		*

**p<0,01

Gerçekleştirilen Spearman Korelasyon Analizi sonucunda; Tablo 5'te görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet algısı ile flört şiddeti tutumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin varlığı söz konusudur ($p < 0,01$).

TARTIŞMA

Toplum içerisinde yaygın kabulü olan ve insanların yaşam biçimini önemli ölçüde etkileyen toplumsal cinsiyet rollerinin, insan ilişkilerinde belirleyici bir etkiye sahip olmasının yanı sıra romantik ilişki türlerinden biri olarak nitelendirilen flört ilişkisi üzerinde de etkili olduğu literatürdeki çalışmalar bağlamında ifade edilmektedir (Balcı Devrim, 2019). Ayrıca olumsuz toplumsal cinsiyet algısına sahip olma durumunun, flört ilişkisindeki şiddet eğilimini artırarak flört şiddetini meydana getirebildiğini de söylemek mümkündür (Offenhauer ve Buchalter, 2011). Bunun yanında, ilgili literatürde cinsiyet değişkenine bağlı olarak da toplumsal cinsiyet algısında ve flört şiddetine ilişkin tutumda farklılıklar meydana gelebildiği görülmektedir (Aydın ve ark., 2016; Aylaz ve ark. 2014; Öngen ve Aytaç, 2013; Sis Çelik ve ark., 2013; Vefikuluçay Yılmaz ve ark., 2009; Akkoç, 2018; Alptekin, 2019; Arıcı, 2011; Esen ve ark., 2017; Güzel, 2016; Kuluroğlu Sevinç, 2019; Özpulat, 2017; Seçgin ve Tural, 2011; Yılmaz ve ark., 2009; Zeyneloğlu, 2008). Nitekim bu çalışma kapsamında değerlendirildiğinde de gerek toplumsal cinsiyet algısında gerekse de flört şiddetine ilişkin tutumda cinsiyet değişkeni bağlamında farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları, cinsiyet değişkeni bağlamında kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla toplumsal cinsiyete ilişkin daha olumlu bir tutuma sahip olduklarını ve toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir tutum sergilemediklerini ortaya koymaktadır. Literatürde toplumsal cinsiyet algısı ve cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi irdelleyen pek çok farklı çalışmanın yer aldığı görülmektedir (Kodan Çetinkaya, 2013; Öngen ve Aytaç, 2013; Pınar, Taşkın ve Eroğlu, 2008). Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısını belirlemek adına gerçekleştirilen bir çalışmada, araştırmaya katılım sağlayan kadınların erkek katılımcılara oranla daha olumlu bir toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları görülmüş ve cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı bir farklılaşmanın olduğu anlaşılmıştır (Korkmaz, 2020). Bu sonuçla benzer olarak üniversite öğrencilerinin hedef grup olduğu çalışmalarda, kadın katılımcıların toplumsal cinsiyete ilişkin algılarının erkek katılımcılara kıyasla daha olumlu olduğu ortaya konmaktadır (Akkoç, 2018; Alptekin, 2019; Arıcı, 2011; Balcı Devrim, 2019; Esen ve ark., 2017; Güzel, 2016; Kuluroğlu Sevinç, 2019; Özpulat, 2017; Seçgin ve Tural, 2011; Yılmaz ve ark., 2009; Zeyneloğlu, 2008). İlgili literatür gözden geçirildiğinde yine üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmalarda erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla geleneksel yaşam biçimini daha fazla kabullendikleri ve toplumsal cinsiyet algılarının bu doğrultuda şekillendiği belirtilmektedir (Aydın ve ark., 2016; Aylaz ve ark. 2014; Öngen ve Aytaç, 2013; Sis Çelik ve ark., 2013; Vefikuluçay Yılmaz ve ark., 2009). Nitekim üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algıları ve yaşam değerleri üzerine gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise kadınların erkeklere oranla daha eşitlikçi tutum ve rollere sahip oldukları, erkeklerin ise kadınlara göre daha

gelenekselci oldukları ve cinsiyet rollerine bağlı oldukları tespit edilmiştir (Öngen ve Aytaç, 2013; akt. Kuluroğlu Sevinç, 2019). Bu durum, esasında kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla toplumsal cinsiyete ilişkin olumlu tutumlarını açıklama noktasında oldukça önemlidir. Mevcut bulguların yanı sıra üniversite öğrencileri ile yapılan ve erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla daha eşitlikçi bir tutum sergilediğini ortaya koyan çalışmalar görmek de mümkündür (Önder ve ark., 2013; akt. Balcı Devrim, 2019). Bununla birlikte üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen ve toplumsal cinsiyet algısı ile katılımcıların cinsiyeti arasında anlamlı bir farkın bulunduğu ile bir başka çalışmada, erkek katılımcıların kadınlara oranla daha olumlu bir tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir (Güneş, 2019). Bu çalışmada elde edilen bulgunun her ne kadar mevcut literatür ile uyuyor olduğu görünse de sosyal hizmet meslek ve disiplinin değer ve öğretileri ile uyummadığını ifade etmek mümkündür. Nitekim çalışmaya katılım sağlayan erkek sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet hakkında gerekli farkındalığa sahip olmaları ve toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir tutumdan uzak olmaları etkili ve kaliteli sosyal hizmet uygulamaları açısından önem arz etmektedir.

Araştırma bulguları, cinsiyet değişkeni bağlamında kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla flört şiddetine ilişkin daha olumsuz bir tutuma sahip olduklarını ve erkek katılımcılara kıyasla kadın katılımcıların flört şiddetine daha karşı bir tutum sergilediklerini ortaya koymaktadır. Alanyazında konuyla ilgili olarak flört şiddeti tutumu ile cinsiyet değişkeni arasındaki bağlantıyı inceleyen çeşitli çalışmaların olduğu görülmektedir (Balcı Devrim, 2019; Yıldırım, 2016). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısının flört şiddeti tutumuna etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmada, örneklem içerisinde yer alan erkek katılımcıların kadın katılımcılara kıyasla flört şiddetine yönelik tutumları daha fazla desteklediği saptanmıştır (Ferreira ve ark., 2014; Sherer, 2010; Ulloa ve ark., 2008; Yıldırım, 2016). Sosyal bir varlık olan insanın toplumu etkileme ve toplumdan etkilenme olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, bireyler arasında yoğun bir yakınlığı beraberinde getiren flört ilişkisinde de toplumsal yapının belirleyici etkisi görülmektedir. Bu sonucu destekler nitelikte olan ve üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla, flört şiddeti uygulamaya ilişkin hak sahibi olma ve bu durumun flört ilişkisini kontrol altında tutma noktasında bir araç olarak kullanma inancının daha yaygın olduğu ifade edilmektedir (Yolcu, 2019). Bununla birlikte literatürde yer alan ve 18-26 yaş arasındaki bireylerle gerçekleştirilen bir diğer çalışmada kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre flört şiddetine ilişkin farkındalıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir (Baltalarlı, 2020). İlgili literatür incelendiğinde üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen ve kadın katılımcıların erkeklere oranla flört şiddeti tutumunu daha fazla desteklediklerini (Yıldırım, 2016) ortaya koyan çalışmaların yanı sıra flört şiddeti ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farkın saptanamadığı çalışmaları da görmek mümkündür (Balcı Devrim, 2019; Akış ve ark., 2019; Gümüş, 2020).

Gerçekleştirilen çalışmada, katılımcıların sınıf düzeyi değişkeni bağlamında toplumsal cinsiyet algısı veya flört şiddeti tutumu arasında anlamlı farklılaşmanın varlığı saptanmamıştır. Nitekim konuyla ilgili literatüre bakıldığında, bu sonuçla benzer nitelikte farklı çalışmaların ortaya konulduğu görülmektedir (Baştürk ve ark., 2019; Korkmaz, 2020; Özpulat, 2017). Bununla birlikte sınıf düzeyi değişkeni ile

toplumsal cinsiyet algısı arasında anlamlı farklılaşma saptayan çalışmalar da mevcuttur. Sınıf düzeyinin artması ile toplumsal cinsiyet algısının olumlu yönde geliştiği ve eşitlikçi bir tutumun benimsendiği görülmüştür (Akkoç, 2018; Başçı ve Giray, 2016; Kuluroğlu Sevinç, 2019). Bu çalışmada katılımcıların ölçekten almış oldukları puanların ortalamaları sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından arzu edilen tutumların katılımcılar arasında yaygınlık gösterdiğine işaret etmektedir. Buna rağmen bazı katılımcıların ise ortalamanın oldukça altında puanlar aldıkları görülmektedir. Bu noktada toplumsal cinsiyete ilişkin olumlu algının flört şiddetine ilişkin olumsuz tutumu yordadığı göz önüne alındığında, toplumsal cinsiyetle ilgili olarak müfredata dahil edilecek ve etkili bir şekilde sunulacak “Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Hizmet”, “Kadın Refahı ve Sosyal Hizmet” gibi derslerin önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim Sosyal Hizmet Okulları Derneği tarafından yoğun çalışmalar sonucunda hazırlanmış olan Sosyal Hizmet Çekirdek Eğitim Programı raporu rehber alınarak ülkemizde eğitim sunmakta olan sosyal hizmet bölümlerinin müfredatlarının gözden geçirilmesi faydalı görülmektedir. Bu fayda sadece sosyal hizmet öğrencileri açısından değil, öğrencilerin mezun olduktan sonra hizmet sunumu gerçekleştirecekleri müracaatçı kitlesi açısından da oldukça önemlidir.

Çalışma kapsamında katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının aile türü değişkenine bağlı olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu noktada geniş aile içerisinde yaşamını sürdüren katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının, tek ebeveynli ve çekirdek ailede yaşamını sürdüren katılımcılara oranla daha düşük olduğu ve olumsuz bir nitelik sergilediği görülmüştür. Geniş aileye mensup bireyler arasında rol dağılımının daha katı kurallar çerçevesinde şekillendiği ve bu nedenle toplumsal cinsiyete dair algının da paralel bir biçimde katı ve olumsuz bir nitelik taşıdığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte çekirdek aile ve tek ebeveynli aile yapısında rollerin daha esnek olmasından ötürü bu tip ailelere mensup bireylerin, toplumsal cinsiyet algısının katı kurallarını reddedici bir yapıya sahip olduklarını söylemek mümkündür. Literatürde toplumsal cinsiyet algısını aile tipi bağlamında değerlendiren ve üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen farklı çalışmaları görmek mümkündür. Mevcut çalışmaların bir kısmı toplumsal cinsiyet algısının aile tipine göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda katılımcılar arasında geniş aileye mensup olan bireylerin çekirdek aileye mensup bireylere oranla toplumsal cinsiyet algılarının daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Akkoç, 2018; Korkmaz, 2020; Kul Uçtu ve Karahan, 2016; Onurluer, 2019). Bununla birlikte evli kadınlarla gerçekleştirilen diğer bir araştırma sonucunda çekirdek aile tipine sahip kadınların geniş aile tipine sahip kadınlara kıyasla toplumsal cinsiyet algısının daha olumlu olduğu saptanmıştır (Keçeci, 2018). Mevcut bulguların yanı sıra üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen ve çekirdek aileye mensup bireylerin geniş aileye mensup bireylere göre toplumsal cinsiyet algısının daha düşük düzeyde olduğunu savunan çalışmaları görmek de mümkündür (Gönenç, 2018; akt. Korkmaz, 2020). Ek olarak yine örneklemin üniversite öğrencilerinden oluştuğu ve toplumsal cinsiyet algısı ile aile tipi değişkeni arasında anlamlı bir farkın saptanamadığı çalışmalar da mevcuttur (Özpulat, 2017; Pınar, Taşkın ve Eroğlu, 2008)

Bu çalışmada kullanılan TCAÖ ve FŞTÖ ölçekleri arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Bu durum aslında toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir algıya sahip olma durumunun, flört şiddetine ilişkin olumsuz tutumu pekiştirici bir etki gösterdiğini ve flört şiddetini kabullenici tutumlarda artışa neden olduğunu işaret etmektedir. Mevcut durum, flört şiddetini desteklemekle birlikte romantik ilişkinin sürdürülebilmesi adına şiddeti bir araç haline getirmektedir. Literatürde bu sonucu destekler nitelikte çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Balcı Devrim, 2019; Moore ve Stuart, 2005; WHO, 2010). Bu bulgulardan hareketle toplumsal cinsiyet eşitliğinin altında yatan kadın erkek eşitliği fikrini benimsemiş bireylerin kurmuş olduğu ilişkilerde eşitliği temel aldıkları ve dolayısıyla flört şiddetinden kaçındıkları düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalığı yüksek olan bireylerin cinsiyet eşitliğine ilişkin kalıp yargı düşüncelerin yerine kadın erkek eşitliğini savunmaları ve buna uygun eylemlerde bulunmaları ihtimalinin daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Flört ilişkisinin toplumsal normlardan veya öğretilerden ayrı düşünülemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, esasında bu pozitif yöndeki ilişkinin anlamlı bir sonuca karşılık geldiği ifade edilebilmektedir.

Bu çalışmanın, flört şiddetine ilişkin tutumları toplumsal cinsiyet algısı bağlamında açıklığa kavuşturuyor olması ve farklı sosyodemografik değişkenler bağlamında bir değerlendirmeye yer veriyor olması açısından gerek akademisyenler gerekse de sahada görev yapan sosyal hizmet uzmanları için faydalı olacağı düşünülmektedir. Nitekim sosyal hizmet müfredatı dahilinde toplumsal cinsiyete ve flört şiddetine ilişkin farkındalık oluşturacak derslere yer verilmesi, öğrencilerle bu konu başlıklarına ilişkin bilinç yaratabilecek nitelikte grup çalışmalarının organize edilmesi de oldukça yararlı olacaktır.

Araştırma verilerinin sosyal medya aracılığıyla ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmış olması bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Her ne kadar verilerin pandemi sürecinde toplanması sebebiyle bu yola başvurulmuş olsa da toplanan verilerin güvenilirliği öğrencilerden alınan cevaplarla sınırlıdır ve bu bağlamda araştırmacılar öğrencilerin veri toplama araçlarını içtenlikle cevapladıkları varsayımı üzerinden hareket etmektedirler. Aynı zamanda verilerin sosyal medya uygulamaları aracılığıyla gönderilen bağlantı linki üzerinden toplanması durumu, sosyal medya kullanmayan bireylere ulaşımı engellemiş ve diğer bir sınırlılık alanını oluşturmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada; sosyal hizmet bölümünde lisans düzeyinde eğitimine devam etmekte olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının ve flört şiddeti tutumlarının farklı değişkenler bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulguları sosyal hizmet bölümünde lisans düzeyinde eğitimine devam etmekte olan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarının flört şiddetine ilişkin tutumlarıyla pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete ilişkin olumlu algının flört şiddetiyle ilgili olumsuz tutumları pekiştirdiği tespit edilmiştir. Buna göre toplumsal cinsiyet rollerini kabullenici bir tutuma sahip olmak, flört şiddetini olağan karşılama tutumuyla ilgili pekiştirici etki gösterebilmektedir.

Araştırma bulguları toplumsal cinsiyete ilişkin algıların ve flört şiddetine ilişkin tutumların cinsiyet değişkeni bağlamında farklılık gösterdiğini işaret etmektedir. Bu noktada kadın katılımcıların toplumsal cinsiyete ilişkin algılarının erkek katılımcılara oranla daha olumlu olduğu ve yine kadın katılımcıların flört şiddetine ilişkin tutumlarının erkek katılımcılara oranla daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada sınıf düzeyi değişkenine bağlı olarak algı ve tutumlarda herhangi bir değişikliğin ortaya çıkmadığı görülmüş ve aile türü değişkeni kapsamında geniş aile yapısına mensup bireylerin çekirdek aile yapısına ve tek ebeveynli aile yapısına mensup bireylere oranla olumsuz bir toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin içerisinde yetiştikleri aile tipinin toplumsal cinsiyet algısı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde farklı aile tipleri içerisinde yetişen öğrencilerin birbirleriyle etkileşim kurmalarının önemi gün yüzüne çıkmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın etik açıdan uygunluğunun sağlanabilmesi adına ANONİM Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alınmıştır (E-43037191-604.01.01-15387/27.04.2021). Araştırmaya katılım sağlayan sosyal hizmet lisans öğrencilerine bilgilendirilmiş onam sunulmuş ve gönüllülük esasıyla çalışmaya katılım sağlamışlardır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Tüm yazarlar araştırmaya eşit düzeyde katkı sunmuşlardır.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma herhangi bir çıkar çatışmasını barındırmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akiş, N., Korkmaz, N. H., Taneri, P. E., Özkaya, G. ve Güney, E. (2019). Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti sıklığı ve etkileyen etmenler. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 294-300.
- Akkaş, İ. ve Yanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 32-42.
- Akkoç, E. (2018). *Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sanko Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Alptekin, B. (2019). *Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Altınova H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2), 9-22.
- Ames, T., Glenn, L. ve Simons, L. (2014). Dating violence: Promoting awareness and mitigating risk through nursing innovations. *Journal of the American Association of Nurse Practitioners*, 26,

143-147.

- Arıcı, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ve psikolojik iyi oluş* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aslan, D., Erdost, T., Temel, F., Vefikuluçay, D. ve Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara'da İki Hemşirelik Yüksekokulunun Birinci ve Dördüncü Sınıflarında Okuyan Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının ve Bu Konudaki Görüşlerinin Saptanması Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Erişim Adresi http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/flort_siddeti.pdf
- Aydın, M., Bekar, E. Ö., Gören, Ş.Y., Sungur, M. A. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 223-242.
- Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö., Ünal, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 23(5), 183-189.
- Balcı Devrim, S. (2019). *Hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algısının flört şiddeti tutumuna etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baltarlı, N. (2020). Flört şiddetinin şema terapi modelinde incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başçı, B. ve Giray, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının çok değişkenli istatistiksel tekniklerle analizi. *Journal of Life Economics*, 3(10), 117-142.
- Baştürk, A., Yiğit, N. (2019). Temel eğitim bölümü öğretmen adaylarının farklılıklara saygı düzeylerinin belirlenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 887-900.
- Bilican Gökkaya, V. ve Öztürk, M. (2021). Çocukluktaki aile içi şiddet öyküsü ile flört şiddeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 219-240.
- Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-65.
- Cangür, Ş., Başver, T., Temür, T., Odabaş, S. ve ark. (2021). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 331-340.
- Carolyn Olson, E., Rickert, V. I. ve Davidson, L. L. (2004). Identifying and supporting young women experiencing dating violence: What health practitioners should be doing now. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 17(2), 131-136.
- Centers for Disease Control and Prevention. (2021). Preventing Teen Dating Violence. Erişim Tarihi: 28.12.2021
<https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/teendatingviolence/fastfact.html>
- Chan, K. L., Straus, M. A., Brownridge, D. A., Tiwari, A. ve Leung, W. C. (2008). Prevalence of dating

partner violence and suicidal ideation among male and female university students worldwide. *Journal of Midwifery & Women's Health*, 53(6), 529–537.

- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çalışkan, H. ve Çevik, E. İ. (2018). Kadına yönelik şiddetin belirleyicileri: Türkiye örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 218-233.
- Demir, G. ve Biçer, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma durumları ve etkileyen faktörler. *Turkish Studies (Elektronik)*, 12(13), 171-188.
- Dikmen, H, A., Özyayın, T. ve Yılmaz, S. D. (2018). Üniversitedeki kadın öğrencilerde yaşanan flört şiddeti ile anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 170-176.
- Dolunay-Cug, F., Toplu-Demirtaş, E. ve Murray, C. E. (2017). Turkish mental health professionals' experiences and perspectives toward family and sexual violence. *Journal of Family Violence*, 32(7), 731-740.
- Esen, E., Siyez, D. M., Soylu, Y. ve Demirgürüz, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 46-63.
- Ferreira, M., Lopes, A., Aparício, G., Cabral, L. ve Duarte, J. (2014). Teens and dating: Study of factors that influence attitudes of violence. *Atención Primaria*, 46, 187-190.
- Gümüş, B. (2020). *Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti, bağlanma biçimleri, aldatma eğilimi ve romantik yakınlık arasındaki ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, E. (2019). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi örneğinde partner şiddetinin sosyal hizmet ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Gürkan, Ö. C. ve Coşar, F. (2009). Ekonomik şiddetin kadın yaşamındaki etkileri. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 124-129.
- Güzel, A. (2016). Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve ilgili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(5), 1-11.
- Kara, N. (2019). *Farklı şiddet türlerine maruz kalan kadınlarda anksiyete ve depresyonun bilişsel duyu düzenlemeye etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaya, C. (2021). Sosyal hizmette sosyal eylem yaklaşımının kullanılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1487-1508.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karatay, M., Karatay, G., Baş, N.G. ve Baş, K. (2018). Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine ilişkin tutum ve davranışları. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 27(1), 62-71.

- Keçeci B. (2018). *Evli kadınların psikolojik istismar profillerinin toplumsal cinsiyet algıları ve spiritüel iyi oluşları açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kodan Çetinkaya, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1(2), 21-43.
- Korkmaz, K. (2020). *Sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kul Uçtu, A. ve Karahan, N. (2016). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 5(8), 2882-2905.
- Kuluroğlu Sevinç, M. (2019). *Türkçe öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyet algısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Ludin, S., Bottiani, J. H., Debnam, K., Solis, M. G. O. ve Bradshaw, C. P. (2018). A cross-national comparison of risk factors for teen dating violence in Mexico and the United States. *Journal of Youth & Adolescence*, 47(3), 547-559.
- Moore T. M., Stuart, G. L. (2005). A review of the literature on masculinity and partner violence. *Psychology of Men & Masculinity, America*, 6(1), 46-61.
- Offenhauer, P. ve Buchalter, A. (2011). Teen Dating Violence: A Literature Review and Annotated Bibliography. United States: National Institute of Justice.
- Onurluer, E. (2019). *Sınıf öğretmeni adaylarının toplumsal cinsiyet algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Öngen, B. ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48, 1-18.
- Özpulat, F. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin şiddet eğilimleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 151-161
- Peterson, K., Sharps, P., Banyard, V., Powers, R. A., Kaukinen, C., Gross, D., Decker, M. R., Baatz, C. ve Campbell, J. (2018). An evaluation of two dating violence prevention programs on a college campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(23), 3630-3655.
- Pınar, G., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2008). The behaviours of the students in Dormitory of Baskent University against sexual role patterns. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 47-57.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Ramisetty-Mikler, S., Goebert, D., Nishimura, S. ve Caetano, R. (2006). Dating violence victimization: Associated drinking and sexual risk behaviors of Asian, native Hawaiian and caucasian high school students in Hawaii. *Journal of School Health*, 76 (8), 423-429.
- Sánchez-Jiménez, V., Muñoz-Fernández, N. ve Ortega-Rivera, J. (2018). Efficacy evaluation of "Dat-e Ado-lescence": A dating violence prevention program in Spain. *PLoS ONE*,

13(10), e0205802.

- Seçgin, F., Tural, A. (2011). Sınıf öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(4), 2446-2458.
- Sherer, M. (2010). Attitudes Toward dating violence among jewish and Arab youth in Israel. *Youth&Society*, 20(10), 1-19.
- Sis Çelik, A., Pasinlioğlu, T., Tan, G. ve Koyuncu, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet eşitliği tutumlarının belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(3), 181-186.
- Straus, M. A. (2004) International dating violence research consortium. prevalence of violence against dating partners by male and female university students world wide. *Violence Against Women*, 10(7), 790-811.
- Sünetçi, B., Say, A., Gümüštepe, B., Enginkaya, B., Yıldızdoğan, Ç. ve Yalçın, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti algıları üzerine bir araştırma. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 16(1), 56-83.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). Using multivariate statistics. Çeviri: Baloğlu M. *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*, 6. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Terzioğlu, F., Gönenç İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., Kök, G., Yılmaz Sezer, N. ve Demirtaş Hiçyılmaz, B. (2016). Flört şiddeti tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 225-232.
- Türk, B., Hamzaoğlu, N. ve Yayak, A. (2020). Flört şiddeti üzerine bir inceleme. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, 17(1), 73-81.
- Ulloa, E. C., Jaycox, L. H., Skinner, S. K. ve Orsburn, M. M. (2008). Attitudes about Violence and Dating Among Latino/a Boys and Girls. *Journal of Ethnic&Cultural Diversity in Social Work*, 17(2), 157-176.
- Ünsal, A. (2019). *Kadınlara uygulanan şiddet türlerinin depresyona etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Vagi, K. J., O'Malley Olsen, E., Basile, K. C. ve Vivolo-Kantor, A. M. (2015). Teen dating violence (Physical and sexual) among US high school students. *JAMA Pediatrics*, 169(5), 474-482.
- Vefikuluçay Yılmaz, D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 775-792.
- Wilson, K. L., Szucs, L. E., Shipley, M., Fehr, S. K., McNeill, E. B. ve Wiley, D. C. (2019). Identifying the inclusion of National Sexuality Education Standards utilizing a systematic analysis of teen dating violence prevention curriculum. *Journal of School Health*, 89(2), 106-114.
- World Health Organization, (2010) "Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence. Erişim Tarihi: 21.02.2021 http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf.
- Yıldırım, S. (2016). *Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve toplumsal cinsiyet tutumlarının flört*

- şiddetine yönelik tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, Z., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 6(1), 775-792.
- Yolcu, D. (2019). *Üniversite öğrencilerinde flört şiddeti: Benlik saygısı, algılanan ilişki özyeterliliği ve bağlanma biçimlerinin rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2021). Yükseköğretim İstatistikleri. Erişim Tarihi: 15.06.2021 <https://istatistik.yok.gov.tr>
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş* (A. Aykara, Trans.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zeyneloğlu, S. (2008). *Ankara'da hemşirelik öğrenimi gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Aile ve Çocuk Mahkemelerinde Çalışan Meslek Elemanlarının Sosyal Hizmet Uzmanlarına Bakış Açısının İncelenmesi

Examination of the Perspectives of Professional Staff Working in Family and Juvenile Courts to Social Workers

Nurgül GÜRBÜZ¹, Mehmet KIRLIOĞLU²

¹ Stajyer Sosyal Hizmet Uzmanı,
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
ngurbuz337@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5192-3559

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta:
kirioglumehmet@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-0130-0841,

Başvuru: 12.08.2021
Kabul: 29.03.2022

Atf:
Gürbüz, N. ve Kırlioğlu, M. (2022).
Aile ve çocuk mahkemelerinde
çalışan meslek elemanlarının sosyal
hizmet uzmanlarına bakış açısının
incelenmesi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 33(2), 483-508. DOI:
10.33417/ tsh.981865

ÖZ

Bu araştırma, aile ve çocuk mahkemelerinde çalışan meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarına bakış açısının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu" ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırma, katılımcıların gönüllülüğü esas alınarak yürütülmüş ve araştırma sürecinde 10'u pedagoğ, 11'i psikolog, 10'u avukat olmak üzere toplamda 31 kişi ile görüşme sağlanmıştır. Çalışmada meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarıyla yaşadıkları deneyimlerini, ilişkilerinin mahiyetini ve bakış açılarını ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorulmuştur. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler word programına aktarılmış ve betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda toplamda 7 farklı tema oluşturulmuştur. Bunlar arasında; Sosyal Hizmet Uzmanlarının Eğitimi: "Gelişmiş Tespit Yeteneği", Görüşme Süreci: "Ev İncelemesi Olmadan Olmaz", SİR'lerin Değerlendirilmesi: "Mesleki Uygulamanın Avantajları", Dava Süreci: "Rahatlatıcı ve Güven Verici", Birlikte Çalışma Deneyimi: "Farklı Bakış Açılarının Bütünleşmesi", Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri: "Mahkemenin Yardımcı Elemanı", Görev Tanımının Farklılaşmaması: "Hukuki Bir Boşluk" isimli temalar bulunmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre; psikolog ve pedagoğlar, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulama yapmalarının ve sosyal inceleme raporu ile ilgili eğitim almalarının avantajlı bir durum olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmaya katılanların çoğu meslek elemanlarının aynı çatı altında bulunması ve aynı görev tanımının olması durumunu hukuki bir boşluk olarak nitelendirmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile ve çocuk mahkemesi, sosyal hizmet uzmanı, pedagoğ, psikolog, avukat

ABSTRACT

This research was carried out in order to examine the perspective of professional staff working in family and juvenile courts to social workers. In the research, the phenomenological approach, which is one of the qualitative research methods, was preferred and "Personal Information Form" and "Semi-Structured Interview Form" were used as a data collection tool. The research was conducted on the basis of the volunteerism of the participants and a total of 31 interviews were provided during the research process, including 10 pedagogues, 11 psychologists and 10 lawyers. In the study, questions were asked about the experiences of professional employees with social workers, the nature of their relationships and perspectives. The data obtained as a result of the interviews were transferred to the word program and analyzed by descriptive analysis method. As a result of the analyses, a total of 7 different themes were created. Among them; Training of SW's: "Advanced Detection Ability", Interview Process: "Not Without Home Review", Evaluation of SRR's: "Advantages of Professional Practice", Litigation Process: "Relaxing and Reassuring", Co-working Experience:

“Integration of Different Perspectives”, Duties of SW's: “Co-Employee of the Court”, Non-Differentiation of The Job Description: “A Legal loophole”. According to the results of the study; psychologists and pedagogues emphasize that it is advantageous for social workers to practice professionally and to receive training on social review report. Most of the participants in the study describe the fact that the professional staff are under the same roof and have the same job description as a legal loophole.

Keywords: *Family and juvenile court, social worker, pedagogue, psychologist, lawyer*

GİRİŞ

Sosyal Hizmet Sözlüğü'nde adli sosyal hizmet; yasalarla, yasal konularla ve davalarla hem ceza hem de hukuki adalet sistemleri içinde ilgilenen ve çocuk refahı, çocuk velayeti, boşanma, suça sürüklenen çocuklar, akrabaların sorumluluğu, refah hakları, zorunlu tedavi programları ve yasal yeterlilik konularını içeren uzmanlık alanıdır (Baker, 2003). Adli sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanlarının tanıkları hazırlamasına yardımcı olur. Ayrıca adalet sistemi içindeki diğer çalışanları sosyal refah konularında ve meslektaşlarını da yasalar konusunda bilgilendirir (Gökçearslan-Çifci, t.y.).

Richmond, 1917 yılında yazdığı "Sosyal Teşhis" kitabında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Çocuk Mahkemelerinin oluşumunu sosyal hizmet uzmanlarına borçlu olduğunu belirtmiştir. Yasal kanıtların psikososyal bilgilerle pekiştirildiği bu mahkemeler, mağdur çocuk hakkında karar verirken, sadece bu bilgilerin önemli olduğunu anlamakla kalmamışlar; bilgileri toplama yönteminin de çocuğun refahı üzerinde etkili olduğunu kavramışlardır. Çocuk mahkemesi, böyle bir incelemenin amacının yalnızca bir suçluyu yakalamak ya da tutuklamak olmadığını ve bir çocuğun güçlüklerle baş etme konusunda onun için en iyi yolun ne olduğunu öğrenme isteğiyle yapılması gerektiğine inanmıştır (Uluğtekin, 2004). Buradan hareketle mahkeme süreçleri incelenirse sosyal hizmet uzmanlarının ve yapacakları uygulamaların ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Aile mahkemeleri; Türk Medeni Kanunu'na bağlı olarak gelişen bir uzmanlık mahkemesidir ve Türkiye'de yeni bir adımdır (Cılga, 2005). Aile hukukundan kaynaklı sorunları ve davaları görüşmek ve çözüme kavuşturabilmek için 2003 yılında Aile Mahkemeleri kurulmuştur (Buz vd., 2005). Aile Mahkemeleri'nde ailelere yönelik uygulamalar bir uzmanlık çerçevesinde ele alındığı için yapılan bu yenilik adli alanda önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir (Cılga, 2005). Adalet Bakanlığı'nca Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun olumlu görüşü ile her ilde ve merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede, tek hâkimli ve asliye mahkemesi derecesinde olmak üzere mahkemeler kurulmaktadır (AMK, m.2). Adalet Bakanlığı'nca mahkemelere görevlendirilen sosyal çalışma görevlisinin tercihen; evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış, psikolog, pedagoğ ve sosyal çalışmacı olması uygun görülmektedir (AMK, m.5/3).

Aile ve çocuk mahkemeleri birçok ailevi ve çocukla ilgili problemi hukuki açıdan çözerken ve kararın en doğru şekilde verilmesi için çaba sarf ederken burada hem sosyal hizmet uzmanlarına hem de meslek elemanlarına önemli bir sorumluluk vermektedir (Atamtürk, 2010). Ancak aile ve çocuk mahkemelerinde görevli sosyal hizmet uzmanlarının mesleğine özgü tanımlanmış rol ve sorumlulukları bulunmamaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının dava öncesi ve dava sırasında müracaatçılara karşı yaklaşımları, yazdıkları raporların dava sürecine etkisi, müracaatçıları ele alma yöntemleri ve yazdıkları sosyal inceleme raporlarına diğer meslek elemanlarının bakış açısının incelenmesi araştırmaya değer bir konu olarak düşünülmektedir.

3.7.2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde "sosyal çalışma görevlisi" psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını ifade etmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 17. maddesinde ise "her mahkemeye en az birer ve iş durumuna göre yeterli sayıda psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, sosyal hizmet alanlarında en az lisans düzeyinde eğitim veren kurumlardan mezun sosyal çalışma görevlisi Adalet Bakanlığı tarafından atanır" şeklinde ifade edilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları velayet konusunda, korunma ve bakım altına alınan çocuklar ve çocuk mahkûmlar gibi alanlarda diğer meslek elemanlarına eğitim hizmeti, topluma yönelik eğitimler, faillere, mağdurlara ve yakınlarına yönelik değerlendirme ve danışmanlık hizmeti ve bilirkişilik hizmeti verebilmekte ve sosyal hizmetin kapsamına giren konular üzerinde politika geliştirilmesini sağlayabilmektedir. Psikologlar ve pedagoglar (psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunu) bireysel ve grup çalışmalarının hazırlanması ve yürütülmesinde psiko-eğitim ve diğer psikososyal programların hazırlanmasında bilgi paylaşımı ve iş birliği yapmaktadırlar (Durak ve Durak, 2020). Sosyal hizmet uzmanları çalışmalarını mikro, mezo ve makro alanda gerçekleştirip ve bireyi tüm yönleriyle ele alırken diğer meslek elemanları bireysel ve grup çalışmalarında daha aktif rol almaktadırlar.

Görev tanımlamasında mesleki rol ve sorumlulukların sınırı belirlenmemiş olmakla birlikte uygulama alanında işleyişin nasıl yürütülmesi gerektiğine dair net bir bilgi de yoktur. Bu durumdan kaynaklı ise sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek elemanları birbirlerinin sınırlarına istemli ya da istemsiz bir şekilde müdahil olabilmektedirler. Bu durumdan dolayı da mesleki açıdan uyumsuzluk ya da mesleki çatışmalar ortaya çıkabilmekte ve böylelikle hizmet kalitesini düşürebilmektedir (Atamtürk, 2010). Bu nedenle meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarının rolleri hakkında ne tür bir bilgiye sahip oldukları, nasıl bir deneyimleri olduğu ve ne düşündükleri (Ergüt, 2019) araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Literatür incelendiğinde adli alanda çalışan meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanları ile ilgili görüşlerini ele alan çalışma bulunmamaktadır. Ancak Ergüt (2019)'ün çalışması Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığındaki yardımcı uzmanların görüşlerini ele almaktadır. Bu çalışmada ise adli alanda çalışmakta olan farklı meslek elemanlarının (avukat, psikolog ve pedagog) sosyal hizmet uzmanları hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Çalışmanın hem ilk olması açısından hem de meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarına dair görüşlerini ortaya çıkaracağı için önemli görülmektedir.

Araştırma, sosyal hizmet uzmanlarının; mesleki eğitim süreçleri, sosyal yaşamları ve iş yaşamları gibi değişkenlere sahip olması nedeniyle literatüre, sosyal hizmet uzmanlarına, sosyal hizmet uzmanı adaylarına ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın konusu, adli alanda çalışmayı düşünen sosyal hizmet uzmanı adaylarının veya adli alanda çalışan sosyal hizmet

uzmanlarının dikkatini çekebilir. Böylece Koç'un (2015) da ifade ettiği gibi uzmanların, mesleki eğitim yoluyla kazandıkları bilgi, beceri ve değer sistemi donanımını adli alanda karşılaştıkları sorunların çözümünde bilinçli olarak kullanıp bireysel işlevselliklerini arttırarak mesleki hayatlarında daha başarılı olabilecekleri düşünölmektedir. Ayrıca araştırma Adliye'de görev yapan uzmanların ve meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarına bakış açısının incelenmesi ve sonrasında ortaya çıkan olumlu-olumsuz yönlerin değerlendirilerek belirlenmesi açısından da önemli görölmektedir.

Bu anlamda adli sosyal hizmet alanı ölkemizde yeni ve gelişmekte olan bir alan olduğu için bireylerin ve toplumun bu alana ilgilerini çekebilmek ve görünürlüğünü sağlamak amacıyla toplumun bilinçlendirilmesi gerektiği bu nedenle de uzmanların ve meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarına mesleki açıdan nasıl bir pencereden baktığı ve onları nasıl değerlendirdiklerini araştırmanın ve incelemenin önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Sosyal adaleti geliştirmek için, kanuna aykırı bir konunun hukuk çevresinde incelenmesi, araştırma ve soruşturma yapılması, davaların karara bağlanması, sunulan hizmetlerin etkisini ve etkililiğini arttırmaya yönelik adli meslek gruplarının; sosyal hizmet alanında farkındalığını ve bilgi edinmesine aracılık edeceği için bu gruplara katkısı olacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Aile ve Çocuk Mahkemelerinde görevli olan sosyal hizmet uzmanlarıyla birlikte aile hukukundan doğan davalara ve mağdurun ifade alma ve karar verme sürecinde aktif rol oynayan meslek elemanlarının perspektifinden sosyal hizmet uzmanına bakış açısının, meslekler arası ilişkinin mahiyetinin ve mahkeme süreçlerinin nasıl geliştiğinin incelenmesi olarak tanımlanabilir.

Bu doğrultuda araştırmanın alt amaçlarına şu sorularla cevaplar aranmaktadır:

1. Sosyal hizmet uzmanlarının adli alanda mesleğe özgü tanımlanmış rol ve görevlerinin yokluğu diğer meslek elemanları tarafından nasıl değerlendirilmektedir?
2. Sosyal hizmet uzmanlarının aldığı eğitim ile adli alanda çalışmalarını nasıl değerlendirmektedirler?
3. Sosyal hizmet uzmanlarının dava öncesi ve dava sırasında müracaatçılara karşı yaklaşımı ile yazdıkları raporların dava sürecine etkisi diğer meslek elemanları tarafından nasıl değerlendirilmektedir?
4. Sosyal hizmet uzmanlarının yazdıkları sosyal inceleme raporları diğer meslek elemanları tarafından nasıl değerlendirilmektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Aile ve Çocuk Mahkemeleri'nde görevli meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanları hakkında düşüncelerinin değerlendirilmesi, mesleklerarası profesyonel ilişkinin mahiyetinin tespit edilmesi ve

bakış açılarının derinlemesine incelenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile tasarlanmıştır. Çalışma grubu araştırmanın amacı doğrultusunda bahsi geçen olguyu deneyimleyen ve bu olguyu dışa vurabilecek ve yansıtabilecek bireylerden oluştuğu için (Parlak ve Demir-Çelebi, 2018) nitel araştırma yöntemlerinden olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'in (2016) yaptığı tanıma göre nitel araştırma "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanabilir. Fenomenolojik yaklaşım, bireylerin kendi pencerelerinden algılarını ve deneyimlerini belirgin hale getirmeyi hedefleyen bir araştırma desenidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'nin farklı şehirlerinde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde görev yapmakta olan psikolog, pedagog ve avukatlar ile gerçekleştirilmiştir. Toplamda 31 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinde araştırmanın konusunu oluşturan kişi, olay ya da durum hakkında ve belirli bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi toplanacağı için amaçlı örneklem modeli tercih edilmiştir. Amaçlı örneklem, derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012, ss.9).

Amaçlı örneklem seçilmesinin nedeni sosyal hizmet uzmanlarının amaçları, işlev ve rolleri ile uygulama alanları gibi temel kavramları arasında ilişkinin bulunmasından kaynaklı iletişim içerisinde buldukları sistemlerden etkilendikleri (Koç, 2015) için avukat, psikolog ve pedagogların (psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunları) görüşlerinin alınması olarak açıklanabilir.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Mesleki Deneyim
K1	46	Erkek	Psikolog	15 yıl
K2	40	Erkek	Pedagog	14 yıl
K3	28	Kadın	Pedagog	5 yıl
K4	29	Kadın	Pedagog	7 yıl
K5	33	Erkek	Psikolog	8 yıl
K6	25	Kadın	Psikolog	1 yıl
K7	28	Erkek	Pedagog	4 yıl
K8	29	Kadın	Pedagog	5 yıl
K9	37	Kadın	Psikolog	13 yıl
K10	25	Kadın	Psikolog	2 yıl
K11	25	Kadın	Avukat	3 ay
K12	25	Kadın	Avukat	2 ay
K13	52	Erkek	Avukat	20 yıl
K14	26	Kadın	Avukat	3 yıl
K15	35	Erkek	Avukat	8 yıl
K16	26	Erkek	Avukat	3 yıl
K17	25	Erkek	Avukat	1 yıl
K18	34	Erkek	Avukat	10 yıl
K19	52	Kadın	Avukat	30 yıl
K20	42	Erkek	Avukat	7 yıl
K21	33	Kadın	Psikolog	11 yıl
K22	39	Kadın	Psikolog	18 yıl
K23	29	Kadın	Psikolog	7 yıl
K24	33	Kadın	Psikolog	7 yıl

Tablo 1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bilgiler (devamı)

	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Mesleki Deneyim
K25	41	Erkek	Pedagog	14 yıl
K26	41	Kadın	Pedagog	10 yıl
K27	40	Kadın	Pedagog	16 yıl
K28	31	Erkek	Pedagog	8 yıl
K29	40	Erkek	Pedagog	16 yıl
K30	35	Kadın	Psikolog	13 yıl
K31	36	Erkek	Psikolog	12 yıl

Araştırmada yer alan katılımcılardan 14'ü erkek, 17'si kadındır ve katılımcıların 10'u pedagog, 11'i psikolog, 10'u avukattır. Katılımcıların yaşı 25 ile 52 arasında değişmektedir. Mesleki deneyimleri ise 2 ay ile 30 yıl arasında değişkenlik göstermektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak sosyo-demografik sorulardan oluşan anket formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Anket formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, meslek ve mesleki deneyimini ortaya çıkaran sorular yer almaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise mesleğe özgü tanımlanmış rol ve sorumluluklar, adli alanda alınan eğitimin yeterliliği, dava süreçleri ve vakıaları yürütme süreçleri alt temaları içeren psikolog ve pedagoğlara toplamda 9 soru, avukatlara ise toplamda 7 sorudan oluşturulmuş olup derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanması sürecinde adli alanda çalışmakta olan iki sosyal hizmet uzmanı, bir pedagog ve bir psikologdan destek alınmıştır. Katılımcılarla görüşme yapmadan önce gizlilik sağlanabilmesi amacıyla katılımcıların isimleri yerine takma isimler kullanılacağı belirtilmiştir ve katılımcılara K1, K2, K3,..... gibi takma isimler verilmiştir.

Verilerin Toplanması

İnsanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymakta kullanılan ve oldukça güçlü bir yöntem olan görüşme (Yıldırım ve Şimşek, 2016) bu araştırmada meslek elemanlarının bakış açılarını ve deneyimlerini belirlemek amacıyla tercih edilmiştir. Araştırmanın verilerini toplayabilmek amacıyla Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde çalışan meslek elemanlarından randevu alınarak katılımcıların uygun olduğu gün ve saatlerde yüz yüze veya zoom programı aracılığı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler katılımcılardan alınan izinle beraber ses kayıt cihazıyla veya zoom programı aracılığıyla kaydedilmiştir.

Araştırmanın verileri Nisan-Haziran 2021 tarihleri arasında elde edilmiştir. Katılımcıların uygun oldukları ve kendilerini daha rahat hissedecekleri gün ve saatte yüz yüze ya da zoom programı aracılığıyla görüşmek üzere plan yapılmıştır. Görüşmelerin yirmi üçü yüz yüze, sekizi zoom programı aracılığıyla internet üzerinden yapılmıştır. Yapılan görüşmeler minimum 15, maksimum 45 dakika sürmüştür. Katılımcıların sosyal hizmet uzmanlarına yönelik bakış açısı elde edilmeye çalışılmıştır. Zaman zaman görüşmeye derinlik katmak amacıyla sondaj soru sorma gereksinimi ortaya çıktığı için katılımcıların söylediği durumu örneklendirmesi ve detaylandırması gibi (Başer ve Kırılıoğlu,

2020) ek sorular sorulmuştur. Örneğin adli görüşme odalarında alınan ifadelerde uzmanların yeterliliği ve vaka ile olan iletişim ve etkileşimi, raporların içerik açısından niteliği ve mahkeme sürecine etkisi gibi konular ile ilgili ek sorular sorulmuştur. Katılımcıların hepsinin çalışıyor olmasından dolayı yüz yüze yapılan görüşmeler genellikle mesai saatleri içinde gerçekleştirilirken zoom programı aracılığıyla yapılan görüşmeler ise mesai saatleri dışında 18.00 ile 20.00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler katılımcılardan da gerekli izinlerin alınması ile birlikte ses kayıt cihazıyla kaydedilirken zoom programı üzerinden yapılan görüşmelerde ise program üzerinden ses kaydı yapılmıştır. Görüşme bittikten sonra ses kayıtları sonix programıyla yazılı dokümana dönüştürülmüştür. Araştırma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmış olup tüm katılımcılardan yazılı olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Verilerin Analizi

Fenomenolojik araştırmalarda sıklıkla kullanılan ve Moustakas'ın önerdiği fenomenolojik veri analiz tekniğine başvurulmuştur. Bu yaklaşım; önemli ifadelerin belirlenmesi, ortak ifadelerin gruplanması, anlam kümelerinin temalandırılması ve yapısal dokusal betimlemelerin birleştirilmesi aşamalarından oluşmaktadır (Saban ve Ersoy, 2019). Görüşmeler bittikten sonra yazıya aktarılarak katılımcıların fenomene ilişkin önemli ifadeleri belirlenmiş daha sonra birbirini tekrarlayan ifadeler çıkarılmış ve ortak ifadeler bir araya getirilerek belli temalar oluşturacak şekilde sınıflandırma yapılmıştır. Katılımcıların neyi deneyimlediğine ilişkin tanımlamalar yapılmış ve bu tanımlamalar sonucunda ortak bir anlam çıkarılmıştır. Bu ortak anlamla birlikte 7 farklı tema oluşturulmuş ve bu temalar; Sosyal Hizmet Uzmanlarının Eğitimi: "Gelişmiş Tespit Yeteneği", Görüşme Süreci: "Ev İncelemesi Olmadan Olmaz", SİR'lerin Değerlendirilmesi: "Mesleki Uygulamanın Avantajları", Dava Süreci: "Rahatlatıcı ve Güven Verici", Birlikte Çalışma Deneyimi: "Farklı Bakış Açılarının Bütünleşmesi", Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri: "Mahkemenin Yardımcı Elemanı", Görev Tanımının Farklılaşmaması: "Hukuki Bir Boşluk" şeklindedir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Eğitimi: "Gelişmiş Tespit Yeteneği"

Sosyal hizmet uzmanları lisans eğitimleri süresince daha kapsamlı bilgi edinebilecekleri ve farklı bakış açıları kazanabilecekleri çeşitli dersler almaktadırlar. Bunlar arasında suçluluk ve sosyal hizmet, sosyal hizmet görüşme ilke ve teknikleri, sokak sosyal hizmeti, insan hakları ve sosyal hizmet, çocuk suçluluğu ve sosyal hizmet gibi dersleri bulunmaktadır (Erbay ve Sevin, 2013). Bu temada ise sosyal hizmet uzmanlarının almış oldukları eğitim psikolog, pedagog ve avukatlar tarafından değerlendirilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (K4, K6, K9, K11, K12, K13 K14, K15 K16, K18, K22, K25, K26, K27, K28, K29, K30, K31) sosyal hizmet uzmanlarının sosyoloji, psikoloji ve pedagojiyi de içine alan çok kapsamlı ve nitelikli eğitim aldıklarını dile getirmişlerdir.

(K22) "Çocuk gelişiminden psikopatolojiye, hukuka kadar kendi alanları dışında da dersler aldıkları için birlikte çalıştığımız çok güçlü bir eğitimden geçtikleri anlaşılıyor. Temelde sosyal açıdan olmak üzere çok yönlü bir eğitim aldıkları nedeniyle iyi bir eğitim aldıklarını düşünüyorum."

(K9) “Adli alanda ihtiyaç olunan bir meslek olduğunu düşünüyorum. Çünkü birçok sosyal hizmet uzmanı arkadaşım var buraya ilk geldiğimde henüz 8 aydır çalışan bir sosyal hizmet uzmanı ile aynı odayı paylaştım bir insan bir mesleğin hakkını ancak bu kadar verebilirdi. Hakikaten çok iyi görüşme yapıyordu. Bir sosyal hizmet uzmanına bakış açımı aslında onunla değiştirdim diyebilirim.”

(K6) “Bence adliye için yeterli düzeyde olduğunu düşünüyorum. Özellikle ben sosyal hizmet uzmanları önemli bu konuda sosyal inceleme raporu dersi alıyorsunuz. Nasıl hazırlanır, işleyişi ve detayları bu anlamda çok önemli. Bir de şöyle sosyal hizmetler çok geniş bir alan toplumun her kesimde ihtiyaç olduğu gibi burada da çok önemli. Mesela tespit yönleri bence gelişmiş oluyor bence bu anlamda da adliyedeki vakalarda ve konularda da ben bunu hissedebiliyorum.”

(K16) “Bugüne kadar gördüğüm davalarda ya da işte gördüğüm uygulamalarda gelen kişiler genellikle öncesinde çocukla görüşür veya çocuktan bilgi alıp sonrasında mahkeme heyetine yardımcı olmak için o bilgileri sunuyorlar. Hem bizlere hem çocuklara bu konuda aslında çok güzel bir alan ve olması gereken bir alan.”

(K11) “Bana göre adli alanda en nitelikli eğitim verilen alan sizin alanınız.”

Sosyal hizmet mesleğinin uygulama kısmının önemli bir konusu olan süpervizyon, ülkemizde hem teorik hem de uygulama alanında gerekli önemi görmemesinden ve sistemde yerleşmiş bir uygulama olmamasından kaynaklı eksikliği görülmektedir (Şahin-Taşgın, 2019). Pedagog ve psikologlar sosyal hizmet eğitiminin teorik ve uygulamalı boyutuna dikkat çekmektedirler ve bu noktada birtakım eksiklikleri vurgulamaktadırlar:

(K1) “...sosyal hizmet bölümü üniversiteler bünyesinde bölüm olarak daha az sayıdaydı. Son zamanlarda birçok üniversitede bu bölümün yaygınlaştığını görüyoruz. Ancak akademisyen kadroyu çok iyi kuramamış veya yeterli hale getirememiş üniversitelerdeki eğitim biraz daha noksan gibi geldi bana. Özellikle teorik anlamdaki çünkü uygulamalı eğitimde hemen hemen bütün bölümlerin uygulamaları birbiriyle benzerlik gösteriyor. Herkes staj yapmak zorunda. Ama teorik anlamda açıkçası bölümde bulunan akademisyenlerin önemi çok büyük katkı sağlıyor öğrencilerimize...”

(K21) “Kuramsal açıdan yeterlidir. Süpervizyon açısından eğitim kalitesinin artırılması gerekir.”

Sheafor ve Horejsi (2003) sosyal hizmet uzmanları tarafından lisans döneminde eğitimi alınan ve mesleki bir rapor olarak görülen SİR’ler, müracaatçıların sosyal ve işlevsel yönlerini nitelemektedir (Buz, vd., 2005). Farklı sosyal hizmet ile ilgili kurum ve kuruluşlarda staj yapan öğrenciler aktif bir şekilde sosyal inceleme yapma ve sosyal inceleme raporu yazmakla ilgili uygulama gerçekleştirmektedirler (Gökçearslan-Çifci ve Özdemir-Ocaklı, 2015). Katılımcıların bir kısmı (K7, K10, K23, K24, K25, K26, K27, K29, K30) sosyal hizmet uzmanlarının ev incelemesi yapma ve sosyal inceleme raporu yazma konusundaki yetkinliklerini belirtmektedirler:

(K24) “Özellikle ev incelemelerinde psikoloji ve psikolojik danışmanlık alanlarına göre daha yetkin olduklarını düşünüyorum.”

(K7) “Şimdi öncelikle şunu söyleyeyim benim uzun zamandır yani dört yıl boyunca neredeyse buraya 10 tane stajyerler geldi sosyal hizmetten. Aldıkları eğitimlere az buçuk biraz hâkimdim yani sohbet ettiğimiz stajyerlerle. Açıkçası bu adliye üzerinden söylemek gerekirse sosyal inceleme raporu üzerinden bu stajyerlerin dolu olarak yetiştiğini düşünüyorum.”

(K10) “Başından beri şunu düşünüyordum. Adalet Bakanlığı'nda sosyal hizmet uzmanı çalışmalı aslında yani psikolog ya da pedagoğun daha geride kaldığını düşünüyorum. Şu anlamda sosyal hizmet uzmanları lisans eğitiminde sosyal inceleme raporu yazmayı sosyal inceleme raporu yazmanın ayrıntılarını, inceliklerini öğreniyorlar. Ben gittiğimde sosyal hizmet uzmanı arkadaşlarımla 1 ay staj yaptım yani atandıktan sonra hiçbir dosya hiçbir görev almadım. Onun görüşmelerine katıldım rapor tekniklerine baktım okudum. O şekilde kendime bir format oluşturup rapor formatı ona istinaden ilerledim. Yani bakış açım sosyal hizmet uzmanının yapacağı bir işti baştan beri.”

(K1) “Sosyal hizmet uzmanları şöyle söyleyeyim bir yeri görmeden rapor hazırlayamıyor. Onlar için rapordaki en önemli faktörlerden bir tanesi sosyal çevrenin incelenmesidir. Şimdi bizler pedagoğlar ve psikoloğlar bu noktada biraz daha esneğizdir. Ama sosyal hizmet uzmanları artık aldıkları eğitim teorik veya pratik anlamdaki benzerliğimiz %60 ama %40'lık bir ayrılık da var. O ayrılık da bazı insanların hassasiyet gösterdiği noktaları değiştirebiliyor. Onun için burada böyle bazı nüans farklılıkları olabiliyor yani.”

(K9) “Eğer mahkeme uygun görürse, isterse evin tespiti, çocukların yaşadıkları ortamın tespiti. Çocukların ortamda ihtiyaçları yerine geliyor mu? Maddi ve manevi ihtiyaçların tespiti yapılıyor. Tam da bu noktada aslında ev tespiti yapılırken sosyal hizmet uzmanının bakış açısıyla ben bakamam evdeki ihtiyaçlara. Onun bu noktada yazacağı rapor bence çok daha kaliteli olması gerekiyor. Ama aynı zamanda durum tespiti yaparken onun da görüşmesini yaptığı yöntemler içerisinde terapi kullanmaya kalkması ya da psikolojik terimleri kullanmaya kalkması etik ihlali olacaktır.”

(K9) “Hatta iyi bir eğitim almışsa sosyal hizmet uzmanı incelemesini psikoloğdan çok daha kaliteli yapabilir. Çünkü biz kişinin bireysel hayatıyla ilgilenirken sosyal hizmet uzmanı neye ihtiyacı var. Fiziksel ihtiyaçları ile beraber de eğitimini alıyor. Ama biz böyle bir eğitimi almadık.”

Sosyal hizmet uzmanları lisans döneminde gerçekleştirmiş oldukları mesleki uygulama sayesinde teorik bilgilerini uygulamaya aktarabilmeyi, mesleki uygulama sayesinde farklı müdahale yaklaşımlarına tanıklık etmeyi ve bunları inceleyip uygulama alanına nasıl uyarlamaları gerektiğini öğrenmişlerdir (Başer ve Kırlioğlu, 2019). Sosyal hizmet eğitimi teorik bilgi yanında, pratiğe ve beceriye dayalı bir eğitimidir. Dünyanın birçok ülkesinde ve ülkemizde de sosyal hizmet lisans eğitimi uygulamadan bağımsız olarak verilemez. Çeşitli sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında mesleki uygulama yapan öğrenciler aktif olarak sosyal inceleme raporu yazma sürecinde bulunmaktadır (Karakuş, 2015). Katılımcılar sosyal hizmet eğitiminin son yılında var olan mesleki uygulamanın önemine dikkat çekmekte ve bir yıllık mesleki uygulamanın avantaj sağladığını ifade etmektedirler:

(K5) “Sosyal hizmet uzmanlarının almış olduğu eğitim son yılda staj yapıyor olmalarını bir artı olarak görüyorum diğer meslek gruplarına göre. Şimdi adli alanda psikoloğ, pedagoğ ve sosyal

hizmet uzmanı 3 kişi var. Bu biraz da kişisel yoksa eğitimin içeriği psikolojilerini de bağlı okullarında ya da bölümünde iyi değildir. O yüzden bir artı ya da eksik bu konuda belirtemem.”

(K2) “...gelen meraklı arkadaşlar gayet alana hâkim öyle diyeyim. Yeterli bir eğitimle geldiklerini düşünüyorum. Daha önce 2 tane stajyerimiz olmuştu sosyal hizmetlerden, aynı odada olunca da arkadaşlarım ve ben de kendi içimde baktığım zaman dördüncü sınıf öğrencisi olarak mesleğe hazır bir konumdaydı diyebilirim.”

Mahkemede sosyal çalışma görevlisi tanımı içerisinde yer alan sosyal hizmet uzmanı, pedagoğ ve psikologlar eğitimleri süresince her ne kadar içerik açısından farklı dersler alsalar da genel olarak insanların hem bireysel hem de toplumsal sorunlarıyla ilgili psiko-sosyal açıdan eğitimler alan mesleklerdir (Erişen vd., 2020). Benzer olarak da katılımcılar sosyal hizmet uzmanları ile farklı bir eğitim almış olmalarına rağmen üç mesleğin amacının “insana yardım” olduğunu vurgulamaktadırlar:

(K3) “Aslında şöyle hepimiz farklı farklı eğitimler almış durumdayız. Hani lisanslarımız farklı görünüyor ama hani temelini ben insana yardım olarak görüyorum, sosyal hizmet uzmanları olsun, pedagoğ ya da psikolog olarak görev yapan arkadaşlarımın hepsi adli sürece dâhil olan mağdur ya da vatandaş insana yardım temeline alıyor, o yüzden hani onların almış olduğu eğitiminde buna dayandığına inanıyorum.”

(K8) “Sanırım onlar da topluma aktif bir hizmet götürmek üzerine eğitim aldıklarını biliyorum. İşte psikologlar gibi daha derin değil ama daha çok toplumdaki kişilerin yaşamlarının önüne geçilip engelleri kaldırmak için daha pratik hayata uygulanabilir bir eğitim alıyor olmalılar sanırım insanlarla ilgili.”

Görüşme Süreci: “Ev İncelemesi Olmadan Olmaz”

Çocukların yaşadığı çevre, aile ve arkadaş ortamındaki etkileşimlerini görmek ve sonrasında değerlendirme yapmak açısından ev incelemeleri, mağdurlar hakkında bilgi edinmek için çok önemli bir detaydır (Uluğtekin, 2004). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının yapmış oldukları ev incelemelerini değerlendiren katılımcılardan bazıları (K12, K13, K15, K16, K18, K20) ev incelemesinin gerekli olduğunu ve özellikle de çocukların yetişeceği ortam ve koşulların incelenmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadırlar:

(K13) “Çok isabetli bir durum yaşanan ortamı görmek, duyu organlarıyla hissetmek gerekli olduğunu düşünüyorum.”

(K20) “Faydalı ve çok yönlü olduğunu düşünüyorum. Velayet, kişisel ilişki ve boşanma davalarında çocuğun sağlıklı bir ortamda yetişmesi ve sağlıklı bir aile ilişkisi yaşaması açısından ev incelemeleri önem arz etmektedir. Bazı davalarda iki ebeveynde çok istekli olabiliyor hatta sürekli birbirlerini yarıştırmıyorlar benim imkânlarım daha iyi ben daha iyi bir yaşam sağlayabilirim çocuğa gibi. İşte burada da belirleyici unsur hep söylediğimiz gibi çocuğun yüksek yararı önemli oluyor. Bu açıdan da ev incelemeleri çok etkileyici oluyor.”

Uzmanlar tarafından hazırlanan raporların esas bölümlerinden biri olan değerlendirme kısmı bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda bireylerin ihtiyaçlarına ve faydalarına göre

değerlendirilerek nitelikli bir şekilde oluşturulmaktadır (Karataş, 2017). Adli sistemde görev alan sosyal hizmet uzmanları görevlendirildikleri vakıalarda topluma uyum ile ilgili çalışmalar yapmakta aynı zamanda danışmanlık ve kaynaklarla buluşturma rollerini de aktif bir şekilde kullanmaktadırlar (Bilgin ve Kılıç, 2018). Bununla birlikte katılımcılar, sosyal hizmet uzmanlarının yapmış oldukları görüşmelerin daha çok değerlendirmeye ve betimlemeye yönelik olduğuna, kolaylaştırıcı rollerini aktif kullandıklarına fakat lisans sürecinde öğrenmiş oldukları kuramları adli alanda kullanma fırsatı bulamadıklarına değinmişlerdir:

(K4) “Sosyal hizmet uzmanının görevi bu durumda çocuğun ifadesi en rahat ortamı sağlayıp çocuğun kaygı düzeyini düşürmek hem de yaptığı diğer aile dosyalarında suça sürüklenen çocuklar gibi SİR’lerde de onu betimlemek, o çocuğu betimlemek, o çocuğun sosyal çevresini betimlemek, o aileyi betimlemek. Genellikle kabaca tarif edersek görüşmelerinin amacı ve kapsamı budur.”

(K7) “Şimdi açıkçası ben mezun olduktan sonra bu yani adliye ortamına başladığımda okulda öğrendiğim ile burası çok farklı yani biz ve sanıyorum ki sosyal hizmet uzmanları da öyle lisansla kuramları öğreniyoruz. Psikoanalitik, ne bileyim gestalt kuramları bir sürü kuramları öyle yapıyoruz dolu olarak geliyor ama adliye ortamına geldiğimizde bu kuramların çoğunu kullanmıyoruz gibi bir şey insanlara psikolojik anlamda yardımcı olabilesek.”

Adli süreçte kırılğan bireylerle görüşme gerçekleştiren uzmanlar, bu kişilerin kaygılarına, geçmişlerine ve karşılaşacakları farklı durumlara karşı hem hassas olmaya çalışmaktadır hem de görüşmelerini bu durumların farkında olarak yürütmektedirler (Şamar ve Urhan, 2020). Bu araştırmada da sosyal hizmet uzmanlarının mağdur ve suça sürüklenen çocuklarla gerçekleştirmiş oldukları bireysel görüşmeler psikolog ve pedagoglar açısından değerlendirildiğinde görüşmelerin görüşme yöntemlerine uygun bir şekilde yapıldığını, suça sürüklenen çocuklara ve mağdura karşı tutumlarının da gayet yerinde olduğunu belirtmektedirler:

(K2) “Yani biz beraber çalıştığımız arkadaşlar yani gayet yerinde diyorum. Yani burada önemli olan şu: Burada sosyal hizmet uzmanı arkadaş görüşmede bazen şu da oluyor başarı sağlanamıyor. Kişi kendini ifade edemiyor veyahut yaşadığı travma veya farklı bir şeyden dolayı korku, baskı gibi durumlarda bilgi alamıyor. Ama orada kişinin vermediği bilgi bile asıl bir bilgiyi oluşturuyor. Yani kişinin kendini ifade edememesi neden ifade edemediğine ilişkin tahminleri veyahut orada tespiti bile aslında başlı başına bir görüşmenin başarılı olduğunu gösteriyor bence. Ama genel olarak arkadaşlarım bu noktada başarılıdır derim yani rahatlıkla...”

(K10) “Ben sosyal hizmet uzmanından bu işi öğrendiğim için zaten başarılı buluyorum gayet güler yüzlü, hoşgörülü, yönlendirici olmayan, eleştirel olmayan bir şekilde görüşme yürütülüyordu. Yani karşıımızdaki kişi bazen bize çocuk suçlular da geliyordu. Hani bu suçu neden işledin tarzında bir kötü şeyle değil de neden bu suça karıştığını öğrenmek adına gayet ılımlı bir şekilde yaklaşıyorlar.”

(K30) “Oldukça en azından gözlem ve görüşme tekniklerine uygun, hem fiziki koşullarını olabildiğince uygun hale getirmeye çalışan, hem de yeterliliğini işin niteliğini olabileceği, yapabileceği en üst safhada tutan arkadaşlarla çalıştım. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanı

arkadaşlarımın görüşmelerde en azından lisansta da aldıkları ve sonradan deneyimledikleri tüm görüşme tekniklerine uygun bir görüşme yaptığını gözlemledim ve gördüm.”

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçının evine inceleme için gittiği sırada görüşme yapacakları bireylerin kendine ait odası olmamasından kaynaklı yapılan görüşmeler gizlilik ve bireysellik açısından olumsuz yönde etkilenmektedir (Uluğtekin vd., 2004). Görüşme süreci ile bağlantılı olarak ev incelemesi noktasında dikkatli olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Pedagog ve psikologlar ise ev incelemesi sırasında sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılan görüşmelerin gizlilik ve mahremiyet açısından sağlıklı olmadığını, uzmanların daha çok misafir olarak görüldüklerini belirtmektedirler:

(K7) “Şimdi şunu söyleyeyim, ben açıkçası fazla ev incelemesinde yapılan görüşmeye biraz karşıyım, Daha objektif olamayabiliyoruz. Eğer orada kişiler çay kahve muhabbetine girmeye çalışıyor ev ortamı olduğu için buna biraz açıkçası karşıyım. Burada yapılan görüşmeler yerine adliyede yapılan görüşmeleri daha etik buluyorum.”

(K2) “Yöntem olarak şu: Burada birebir görüşme çok önemli. Herhangi olumlu veya olumsuz bir etkinin olmaması lazım. Ev içinde bunu her evde sağlamak kolay olmuyor. Yani küçük evler olabiliyor ve kış vakti ise soba yanıyor yanmıyor veya kalabalık bir ortamda olabiliyorsun, küçük çocuklar olabiliyor, sürekli giriyorlar çıkıyorlar. Görüşmenin seyrini ve dikkatini böyle dağıtabiliyor. Etki altına alması gereken bir kişi gibi görüp de ziyafetler veya muhabbetir böyle izzet ikram hürmet... Bunların sizin kararınızı, görüşmenin seyrini ve seni etkileyebileceğini düşünüyorlar.”

(K10) “Ev incelemesinde görüşme yapılmıyor. Dediğim gibi gözlem yapıyoruz yani çocuk çok küçükse zaten görüşmeye velayet konusunda mesela yetisi olmadığı için konuşma, iletişim ve zihinsel yetisi. Yani şöyle söyleyebilirim evde görüşme yapılmasın bence. Çünkü çocuk kendi ortamında anne baba olduğu zaman yönlendirilmiş ve baskı altında konuşuyor. Yani en iyi kişinin çocukla adliyeye gelmesi.”

Sosyal İnceleme Raporları'nın Değerlendirilmesi: “Mesleki Uygulamanın Avantajları”

Sosyal hizmet uzmanları lisans dönemlerinde rapor yazma teknikleri dersini almakta ve bu derste raporların önemini, raporlarda kullanılacak dili ve mesleki jargonu öğrenerek bu bilgileri de uygulama süreçlerinde kullanma fırsatı bularak becerilerini geliştirmektedirler (Gökçearslan-Çıfci ve Özdemir-Ocaklı, 2015). Bu temada sosyal hizmet uzmanlarının gerekli incelemeler sonucunda yazmış oldukları sosyal inceleme raporlarının içerik ve farklılığı pedagog ve psikologlar tarafından değerlendirilmiştir. Katılımcılardan büyük bir çoğunluğu (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K22, K25, K26, K27, K28, K29, K30) sosyal hizmet uzmanlarının yazmış olduğu raporları nitelik açısından değerlendirirken lisans sürecinde bu konuyla ilgili eğitim almalarından kaynaklı bu konuda daha yetkin ve bilgi sahibi olduklarından bahsetmektedirler:

(K3) “Onların hani lisans sürecinde rapor görüşmeleri yazma şeklinde bir dersi oluyor. Yani tabii ki dersini almak illaki etkisi oluyordur, katkısı vardır. İşte ben işe ilk başladığımda benim sosyal hizmet uzmanı arkadaşım vardı aynı mahkemede de çalıştım. O zaman mahkemelere bağlıydık

mesela raporlarını kendisi benimle paylaşıyordu. İşte fikir edinebilmem adına ya da başka arkadaşlarımla raporlarına, örnek raporlarına bakabiliyordum.”

(K10) “... çok anlamlı sorular soruyorlar. Yani amaca uygun yönelik sorulan soru başlıkları benim gözlemediğim kadarıyla şu an ki görev yerimde mesela hiçbir şekilde form kullanmıyor.

(K7) “...bu işi bilerek gelenler, sosyal hizmet uzmanları sosyal inceleme raporu anlamında daha donanımlı olarak geliyorlar. Mesela ben atandığımda bazı stajyerler geliyordu. Yeri geliyordu benden güzel rapor yazan stajyerler de oluyordu beraber öğreniyorduk. Açıkçası onların olaya bakış açıları biraz daha farklı oluyor hani biz biraz daha belki bireysel çocuğa veya vatandaşa bireysel bakış açımız da var bakıyoruz ama onlar biraz sosyal çevreye bakabiliyor ev ortamı veya dış çevreye bakma imkânları veya dış daha geniş çerçevede görme imkânları olabiliyor. Bu konuda kendilerini iyi geliştirdiklerini düşünüyorum açıkçası.”

(K30) “Mesela suça sürüklenen çocuk ise suça karşı motivasyonu, farkındalığının gelişip gelişmediği ve son sonuç ve değerlendirme kısmındaki tedbirlerin hangi tedbirin gerekli gerekmediği, hangi tedbirin ya da başka ne yapılabilir yönünde çok detaylı çok hassas raporlar yazıyorlar ben bunun kanaatindeyim.”

Sosyal hizmet uzmanları görüşmelerini yaparken ve raporlarını hazırlarken çevresi içinde birey yaklaşımını uygulayarak diğer meslek gruplarına göre farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Atamtürk, 2014). Buna ek olarak katılımcıların bir kısmı (K27, K10, K2, K3, K7, K31) sosyal inceleme raporlarının aynı amaca hizmet ettiğinden yani insana yardım temelini esas almasından ve görev tanımının aynı olmasından kaynaklı bazı benzerliklerden söz edilse de bir noktada sosyal hizmet uzmanlarının almış oldukları eğitimin ve vakalara bakış açılarının daha farklı olduğu belirtilmektedir:

(K2) “Birbirine benzer tarafları çok. Aynı amaca hizmet için yazılan rapor olduğu için benzer nitelikte olduğunu söyleyebilirim. Ama şu açıdan da söyleyelim hani sosyal hizmet uzmanları bu alanla ilgili sosyal inceleme raporunun da hem temel eğitimini almış hem bu noktada raporun nasıl yazılacağı şeklinde bir eğitim almış. Bunu bilerek geldikleri için en çömez bir uzman bile belli bir raporu kalitesine sahiptir. Ortalamanın üstünde ortalama bir rapor yazabiliyor. Çünkü bu alanda bir eğitim aldığı için... Yani psikolog ve pedagoğların mesleğe başlarken dezavantajlı olduğunu düşünüyorum”

(K8) “İllaki var tabii olmaz olur mu meseleye bakış olayı değerlendiriş, hangi noktaya odaklanacağı konusunda daha farklı, onların bakış açıları çok daha farklı. Psikologlardan ya da pedagoğlardan farklı olarak onlar daha pratik hayata odaklanırken, bireyin şimdi ve burada gerçekliğine odaklanırken psikologlar daha çok ruhsal gerçekliklerine, daha çok onun gerçek yaşamdan uzak kısmına odaklanıyor. Doğal olarak bir farklılık var muhakkak.”

Hem mahkemeye bilgi sağlayarak hem de kararlara etki ederek sistemin belkemiğini oluşturan sosyal inceleme raporunun içeriği, bireyin suçu işleme sebeplerinden yeniden sosyalleşme sürecine kadar çok çeşitli ve zengin bilgiler içermektedir (Saruç ve Kayma-Güneş, 2014). Katılımcılardan bazıları (K11, K12, K13, K11, K15, K17 K18, K19, K20) bir taraftan sosyal inceleme raporlarının davaya etkisinin büyük olduğunu, raporların kaliteli ve yeterli olduğunu vurgularken bir taraftan da

çocukların velayetinin genel olarak anne yanına verilmesiyle ilgili sosyal hizmet uzmanlarının görüşlerini eleştirmektedirler:

(K19) *“Sosyal hizmet uzmanı bir nevi bilirkişidir. Bizlerin incelemesi ile bir sosyal hizmet uzmanının incelemesi tabii ki de bir olmamaktadır. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının vermiş olduğu raporlar kaliteli ve yeterlidir.”*

(K14) *“Hükme esas alınacak nitelikte olduğunu düşünüyorum.”*

(K18) *“Ya şöyle söyleyeyim raporlar noktasında genelde toplumsal bir algıya kayılabiliyor. Velayet noktasında şimdi mahkemeler atıyorum yüzde 95 çocuğu kadına veriyor sonraki velayetlerin yüzde 95'i sosyal hizmet uzmanının kadına yönelik rapor düzenlemesinin ama birkaç vaka da var ki gerçekten çocuk yararına düşünülmüş olsa, detaylı bir rapor hazırlanmış olsa, farklı raporların yazılabileceği vakalarla da karşılaştım.”*

(K12) *“...yani raporlar konusunda görüşmeler sonrasında evlere gidip zaten görüşüyorsunuz hani ailenin bütün bireyleriyle görüşülüyor. Yani tuttukları raporlar da gerçekten güzel bir şekilde rapor tutuyorlar. Ancak tek sıkıntı işte küçük çocukların direk anne yanına verilmesi konusunda velayet konusunda daha çok mahkeme annede olması gerekiyor diye karar verebiliyor. Belki onların da kendi içlerinde haklı oldukları durumlar var ama daha ayrıntılı ve daha değerlendirilip çocuğun psikolojisi düşünülerek yapılabilir yani bu raporlar.”*

Literatür incelendiğinde mahkemelerde gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmesi ile ilgili birtakım sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Nitekim Erükcü ve Akbaş (2012) çalışmasında çocuğun aile üyelerinin veya çevresinin çocukla ilgilenmemesi ya da duruşmaya gelmemesinden kaynaklı bireysel görüşmelerin gerçekleştirilmediğini ve bu yüzden de sosyal inceleme raporlarının sadece çocukla yapılan görüşme sonucunda hazırlandığını vurgulamış ve bu nedenle de sosyal inceleme raporlarının “kısır” bir içeriğe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde katılımcılardan bazıları (K14, K15, K16, K17) görüşmelerin çok kısa tutulduğunu ve raporların üstünkörü hazırlandığını belirterek görüşmelerin daha ayrıntılı yapılması ve sosyal inceleme raporlarının da daha kapsamlı yazılması gerektiğini belirtmişlerdir:

(K16) *“Yani görüşmeler kısa sürüyor gibi. Hem çocukla ayrıntılı bir şekilde tam böyle incelenmesi lazım gibi geliyor bana. Çünkü dediğim gibi cuma günü bir uygulamada bulundum. Kişi geldi sadece çocukla beş dakika konuştu. Sonra mahkemeye kısaca bir çocuğun algılama yeteneği gelişmiş, efendime söyleyeyim işte yani çok kısa bir beyan geçti. Bence bu böyle olmamalı. Ayrıntılı bir şekilde çocukla görüşülmeli. Gerekirse sadece beyanı değil, rapor alınmalı. Çünkü mahkemelerde direk beyan olarak değil de rapor şeklinde bir yazılı bir beyan kişiden alınmalıdır. Böylelikle bence uygulamada daha iyi olur gibi geliyor bana.”*

(K15) *“Tatmin edici bulmuyorum. Onlar mesela Aile Mahkemesi'ne velayetle ilgili rapor düzenliyorlar. Bu raporlarda yani çocuğun çok da böyle yetişme koşullarına bakmaksızın üstünkörü rapor düzenliyorlar. Mahkemeler de zaten bu konuda çok fazla irdelene yapmadan, rapora bakarak karar veriyor. Yani o konuda da kapsamlı bir şey verilebilir. Değerlendirmeler yapabilir, raporları verebilirler. Ama üstünkörü geçiyorlar.”*

Dava Süreci: “Rahatlatici ve Güven Verici”

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usûl ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 19. maddesinin 1. fıkrasının b bendinde de belirtildiği gibi dava öncesinde ve dava esnasında sosyal hizmet uzmanlarının bazı görevleri bulunmakta ve bunlar arasında çocuğu davaya hazırlamakla birlikte dava sırasında mahkeme salonunda bulunarak hâkim ile çocuğun arasındaki iletişimi kolaylaştırmak olduğu söylenebilir (Erükçü ve Akbaş, 2012). Bu temada sosyal hizmet uzmanlarının duruşma öncesi ve duruşma sırasında mağdurlara sağlamış olduğu katkıdan bahsedilmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (K2, K3, K4, K6, K7, K8, K10, K22, K23, K24, K26, K27, K29, K31) duruşma öncesi sosyal hizmet uzmanı tarafından yapılan görüşmelerde mağdurları bilgilendirmenin mağdurların kaygı seviyesini düşürdüğünü ve dava sürecine daha sağlıklı bir şekilde hazırlandıklarını söylemektedirler:

(K3) *“Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü mağdur bir mahkemeye geliyor ve hayatında ilk defa mahkemeye çıkacak olabilir. Bir adli salonunu ilk defa görüyordur ve bu mağdur 18 yaşından küçük bireyler olarak bahsettiğimiz için yaşı 4, 5, 6, 7, küçük yaşlarda olabiliyor, ailesi tarafından tam olarak bilgilendirilemeyen çocuklar oluyor ve hani kaygıyla korkuyla gelen çocuklar oluyor. Kaygı insanın vücudunda mide ağrısı, mide bulantısı ve titreme olarak çıkabilen bir durumdur. Ama hani sosyal hizmet uzmanı arkadaşlarımız çocuğu öncelikle duruşma salonunun önünden alıp bir görüşme odasına alıyor ve süreci anlatıyor duruşma salonunda neler olacak, neler sorulacak. Hani hâkim sinirli olabilir, agresif olabilir sana yönelik değil duruşmanın stresi şeklinde çocuklarda belirgin bir rahatlama oluyor gerçekten. Duruşma salonunda da çocuğa bir soru sorulduğu zaman eğer bununla ilgili bir fikri yoksa ya da o an ne yapacağını bilmiyorsa, hani duruşma öncesinde görüştüğü sosyal hizmet uzmanı gözünün içine bakıyor ne yapayım diye soruyor. Sosyal hizmet uzmanı bu şekilde onu yönlendirebiliyor.”*

(K6) *“Bu anlamda da şöyle bir örnek vereceğim. Ben buraya atandım ilk duruşmama gireceğim sosyal hizmet uzmanı ile görüşüm öncesinde ne yapmalıyım bilmiyorum nasıl olacak deneyimim yoktu ve o burada 15 yıldır falan çalışıyor. Merak etme işte her şey güzel olacak dedi bana anlattı. Hatta benimle beraber duruşma salonuna kadar geldi öncesinde. Ondan sonra çocukla ön görüşme nasıl yapılacak, aile size nasıl açılacak? bunu da göstermek için görüşmeyi kendisi benim yanımda yaptı aslında ilk etapta ben de görüşüm aslında çocukla ailesiyle de kendisi konuşurken dinledim. Mesela çocuğun üvey annesi varmış üvey annesini anne değil de yenge diye biliyormuş. Bunu ben bilmiyordum ama işte o sosyal hizmet uzmanı dedi ki sonra annesine ne diyor diye sordu yenge diyor dediler. Sonra duruşmada esnasında çocuğa hâkim bey hangisi üvey annen deyince çocuk cevaplayamadı. Ben işte hâkim bey üvey annesini yengesi diye biliyormuş dediğimde olay aydınlandı çocuk pat pat anlatmaya başladı. Bu anlamda demiştim ya bazı tespit yönleri gelişmiş oluyor diye bana çok yardımcı dokunmuştu ben unutamıyorum. Ondan sonra daha çok dikkat etmeye başlamıştım. Bu tarz tespitler diyebilirim.”*

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 19. maddesinin 1. fıkrasının b bendine göre suçta sürüklenen çocuklar ifadesi veya sorgusu sırasında olumsuz bir şekilde etkilenebilir. Bunu önlemek amacıyla sosyal çalışma görevlisinin ifade alma veya

sorgu işlemi sırasında çocuğu bilgilendirmesi gerekir. Bilgilendirme iki noktayı kapsar; öncelikle çocuğa hakları öğretilir ve arkasından da kendisine yöneltilen suçlama, anlayabileceği bir dilde açıklanarak çocuk adalet mekanizmasının işleyişinin olumsuz etkilerinden korunmasına çalışılır. Katılımcılardan bazıları (K12, K13, K14, K15, K16, K17, K20) sosyal hizmet uzmanlarının mahkeme salonunda bulunmasının özellikle de çocukların daha rahat ifade verebilmesine katkı sağladıklarını ve olması gereken bir durum olduğunu söylemektedirler:

(K17) *“Genelde 0-15 yaş arası çocuklarda hiç alışık olmadıkları bir ortama girdikleri için bir öz güvensizlik söz konusu oluyor. Mahkeme ortamına alışabilmeleri için çok güzel bir şekilde katkılarının olduğunu düşünüyorum.”*

(K16) *“Ben bunu olumlu karşılıyorum. Çünkü yine cuma günkü olayda yakın olduğu için sürekli ondan örnek veriyorum ama cuma günkü olayda çocuk çok çekingendi ve hâkim ya da bizimle konuşmak istemedi. Ben onun vekiliydim, mağdur vekiliydim benimle dahi konuşmak istemiyordu ama sosyal hizmet uzmanı geldi işte çocukla bir şeyler yaptılar. Eğitim aldığı için çok daha iyi yaklaştı çocukla konuştu. Mahkeme salonunda da çocuk çekingendi yine onun yanında durarak ona bence büyük bir manevi destek oldu. Bence ben bunu olumlu karşılıyorum. Hatta imkân varsa daha da iyileştirilmesi gerekiyor diye düşünüyorum.”*

Sosyal hizmet uzmanları, suça sürüklenen çocuklar ve mağdur bireyler tarafından baskı mekanizması gibi algılanan adli sistem için bu bireylere destek vererek kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamaktadır (Bilgin ve Kılıç, 2018). Katılımcılardan bazıları (K11, K12, K14, K16, K17) sosyal hizmet uzmanlarıyla dava ve vakaları yönetme sürecinde müvekkillerinin ya da mağdur çocukların kaygılarını azalttıkları ve ifadelerini rahatça vermelerini sağladıkları için onların da işini kolaylaştırdıklarını söylemektedirler:

(K16) *“Yani bugüne kadar dediğim gibi hep bize yardımcı olmaya çalıştılar. Mahkeme heyetine yardımcı olmaya çalıştılar. Ve asıl en büyük yardımı çocuklara yapıyorlar bence. Tüm çocuklar ilk geldiğinde ya da mahkeme salonunda ya da ifade alınırken çok böyle stresli bir şekilde görünüyor ama işte onların olması onları da rahatlatıyor. Çocuklar rahatlayınca bu sefer bizim de müvekkilimiz olduğu için daha da işimize geliyor daha da kendimizi ifade edebiliyoruz.”*

(K17) *“CMK atamasındaydım müvekkilim benim müşteki bir çocuktu. Kendisine karşı şiddet uygulanmıştı. Bunu mahkemede çok heyecanlı olduğu için dile getiremiyordu heyecanını yenmesi için verdiği ifadenin bir çocuğun ifadesi olup olmadığını değerlendirmesi için kendisi de orada bulunmuştu. Kendisinin müvekkilimin verdiği ifadelerin bir çocuğa uygun olduğunu dile getirmişti. Çocuğun ifadesine göre de zaten ceza takdir edilmişti.”*

Sosyal inceleme raporları mahkemenin olmazsa olmazlarından ve mahkeme ile ayrılmaz bir bütündür. Çünkü içerdiği bilgilerle birlikte bir yandan mahkemeye destek sağlarken bir yandan da kararı etkilemektedir (Saruç ve Kayma-Güneş, 2014). Bu rapor ceza yargılama sisteminde bilirkişi raporu niteliğindedir. Ve bu raporlar mahkeme tarafından “takdiri delil” olarak dikkate alınır. Mahkeme rapor sonucunu esas alıp almamasını gerekçesi ile açıklar (Buz, vd., 2005).

Katılımcılardan bazıları (K11, K12, K15, K17) sosyal hizmet uzmanlarının adli süreçte vakaya olan tarafsız yaklaşımları, yaptıkları incelemeler ve yazılan raporlar sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının mahkemenin seyrini değiştirmekte olduğunu ve verilecek kararlarda da büyük bir etkisi olduğunu söylemişlerdir:

(K12) “Yani vakaya yaklaşımları hani bir tarafmış gibi yaklaşmıyorlar en azından biz avukat olduğumuz için daha çok tarafmış gibi yaklaşıyoruz. Onlar tamamen bağımsız. Hem iki tarafı tanımayıp kendi fikirlerini öne sunuyorlar. Yani vakaya etkisi çok tabi mahkemeyi tamamen onların verdiği rapora yönelik çıkıyor. Ben hiçbir raporunda da sosyal hizmet uzmanı sonuçta velayet anneye verilsin deyip te babaya verildiğine şahit olmadım. Çok etkiliyorlar, hâkimleri. Mesela benim aldığım boşanmış dosyası tamamen biz işte baba annem dede falan yaşıyordu. Ama baba tarafı daha rahat yaşamasına rağmen bize verilmişti mesela velayet. Çünkü babanın bakamayacağını, evin durumunu, her şeyini araştırarak dedenin yani tavırlarını her şeyi çok farklı bir şekilde değerlendirerek yazmışlar. O yüzden bu çok hoşuma giden bir durum. Biz bunu izah etmeye çalışıyorduk mahkemeye ama zaten sosyal hizmet uzmanı bunun farkına vararak bir rapor düzenlemiş.”

(K17) “Verilecek ceza dahi bazen sosyal hizmet uzmanının görüşüne göre takdir ediliyor. Algılama yeteneği gelişmemiş bir kişiye karşı verilecek cezayla algılama ve algılama yeteneği gelişmiş kişiye karşı verilecek ceza farklı olduğundan verilecek cezanın takdirine kadar onlar sağlamış oluyor.”

(K11) “Olumlu deneyimlerim işte bu cinsel istismar davalarında genelde daha çok biz orada o çocuğa ulaşamayız 5-6 yaşında bir çocuğa hani olayı anlattıramayız şey yapamayız. Ama onların böyle bir şekilde olaya yaklaşım tarzıyla olayı açıklığa kavuşturuyor.”

Birlikte Çalışma Deneyimi: “Farklı Bakış Açılarının Bütünleşmesi”

Adalet Sistemleri Uzmanları Derneği'nin (2008) raporuna göre aile mahkemesi uzmanlarının, ortak görüşme yapıp uzmanlardan birinin hazırladığı rapora diğer aile mahkemesi uzmanlarının da imza atması ile ortak rapor oluşturduklarına ya da ayrı ayrı yapılan görüşmeler sonucunda ortak rapor oluşturduklarına rastlanmakta olduğunu söylemektedir (akt: Atamtürk, 2010). Ancak sosyal hizmet uzmanlarını diğer meslek gruplarından farklı kılan özelliğinin de vakaları bütüncül bakış açısı ile değerlendirmeleridir (İçağasioğlu-Çoban, 2018). Katılımcılardan bir kısmı (K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K22, K26, K27, K31) heyet görüşmelerinde ya da zorluk yaşadıkları vakalar üzerinde beraber çalışmalarının fikir alışverişi yapmalarını sağladıklarını, sosyal hizmet uzmanlarının bütüncül bakış açılarının olmasından dolayı bundan ilham aldıklarını ve sosyal hizmet uzmanlarıyla uyumlu bir süreç yönettiklerini söylemektedirler:

(K22) “Birbirini tamamlayan, incelemeleri zenginleştiren keyifli bir ekip çalışması oluyor.”

(K2) “...meslek hayatımda şu var hani aynı taraftasınız bir kere, adaletin yerini bulması için çalışıyoruz. Doğrunun ortaya çıkması, doğrunun bilinmesi, anlaşılması için çalışıyoruz. Yani bizim aslında yaptığımız iş kendisini ifade edemeyen insanların ifadesi olmak yani sözü olmak için buradayız. Sosyal hizmet uzmanlarıyla da bugüne kadar verimli çalıştık.”

(K6) "...sosyal hizmet uzmanı böyle daha çok toplumsal ilişkilerine, aile içi ilişkilerine, işte bu çevreyle ilişkilerine falan çok odaklı konuşabiliyor. Ya da mesela burada sosyal hizmet uzmanı hocamızın Aile Bakanlığı geçmişi var bu anlamda mesela birimleri falan bildiği için şiddet uygulanan kişiye şunlara başvurduunuz mu, bunları yaptınız mı? Böyle haklarınız var falan diyebiliyor mesela. Bu anlamda da çok dikkat ediyor."

(K7) "Sosyal hizmet uzmanlarıyla çalışmak açıkçası daha iyi oluyor. Daha olaylara bütüncül bakış açısıyla bakabiliyoruz. Bizim eksik ve göremediğimiz veya eksik kaldığımız yerlerde sosyal hizmet uzmanı devreye girebiliyor. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarıyla çalışmak daha iyi oluyor açıkçası."

(K9) "Bundan 5 sene önce burada işe başladığımda buradaki sosyal hizmet olan arkadaşımın görevini hakkıyla yerine getirmesi ve onun görüşmelerine şahit olmak çok güzeldi. Sosyal hizmet uzmanının ne iş yaptığını ben meslektaşımınla yani buradaki iş arkadaşımından öğrendim. Çok beğendim gerçekten çok kaliteli iş çıkarıyorlar."

Farklı fakültelerden ve farklı bölümlerden mezun olan meslek gruplarının, sosyal çalışma görevlisi adı altında olmaları ve aynı görev tanımına sahip olmaları beraberinde bazı sorunları da getirmektedir (Atamtürk, 2014). Bunlardan bazıları fikir ayrılıklarının karar verme sürecini etkilediğini, heyet görüşmelerinde bazen soruların üst üste gelmesinden kaynaklı sorunlar yaşandığını ve adli alanda unvandan kaynaklı sorunların da yaşandığı bazı katılımcılar (K1, K3, K5, K6, K8, K22, K29, K30) tarafından da vurgulanmaktadır:

(K1) "...heyet dosyalarında oy çokluğuyla karar oluşturma durumlarında mesela arkadaşın biri farklı bir yerden bakıyor ve diğer iki arkadaşta daha farklı bir yerden bakıyor. Burada bir görüş ayrılığı oluyor ve herkes kendi düşüncesini kabul ettirmeye çalışıyor. Bu noktada zaman zaman görüş ayrılıkları yaşayabiliyoruz."

(K8) "Kısa bir süre birlikte çalıştım diyebilirim yani çok iyi deneyim de değildi onlar. Çünkü bizim Bakanlıkta roller hep iç içe geçmiş olduğu için kimse kendi alanında kalmıyor. Psikolog sosyal hizmet uzmanının yaptığı işi yapmak zorunda işte psikoloğun yaptığını yapmak zorunda işte ev incelemesine bile üç kişilik gittiğimizde çok da verimli sonuç alamıyorum. Çünkü herkes her şeye bakıyor aynı anda ve yine şöyle bir rekabet ortamı geliyor sanki. İşte psikolog da sosyal hizmet uzmanının yaptığı işi daha iyi yapmaya çalışıyoruz. Sonra da sosyal hizmet uzmanı da işte psikolog gibi analiz etmeye çalışıyor bazı şeyleri. O yüzden çok beraber görüşmeler faydalı olmadı açıkçası. Ama ben bu ayrımı ve profesyonelliği hissetmedim hiç."

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri: "Mahkemenin Yardımcı Elemanı"

Davalarda bilirkişi olarak da görev yapan sosyal hizmet uzmanları görevlendirildikleri dosya hakkında gerekli incelemeleri yaptıktan sonra sosyal inceleme raporu hazırlamaktadır (Karataş, 2017). Bu temada 4787 Sayılı kanunun 5. maddesinin 3. fıkrasında belirtilen "mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak" ile ilgili sosyal hizmet uzmanlarından istenen görevlendirilmelerden bahsedilmektedir. Katılımcıların birçoğu (K11, K12, K13, K14 K15, K16, K17, K18, K19) sosyal

hizmet uzmanlarından istenilen görevlerin sosyo-ekonomik durum araştırması yapmak, çocukla görüşme yapmak, rapor hazırlamak ve bilirkişilik yapmak olduğunu belirtmektedir:

(K14) “Çocukla görüşme yapılması isteniyor, psikolojik durumu ile ilgili rapor hazırlanması, mali durum araştırması, vasilik işlemlerine ilişkin rapor sunma olarak söyleyebilirim.”

(K18) “Öncelikle şey, velayet davalarında bilirkişi olarak görüşüne başvuruluyor sosyal hizmet uzmanlarının yani iki tarafında sosyal ve ekonomik durum araştırması yapması için görevlendiriyor. Sosyal hizmet uzmanları tarafla da görüşerek, yaşadıkları alanlara bakarak, ekonomik durumlarına bakarak çocuk için hangisi daha yararlı olacak onun kararını verebiliyor. Çocukla da görüşme yapıyorlar tabii ki bu arada bildiğim kadarıyla bu kadar.”

(K16) “Meslek hayatımın üçüncü yılındayım. Bugüne kadar çocuk mahkemeleri, boşanma işte aile mahkemeleri aynı zamanda ağır cezanın çocuk sıfatıyla baktığı sanıkların suça sürüklenen çocukların olduğu 30-40'a yakın davaya girdim. Orada benim bildiğim kadarıyla sosyal hizmet uzmanlarının görevi çocukların psikolojik ve fizyolojik gelişimini incelemek ve bunun hakkında mahkeme heyetine yardımcı olmak ve bilgi vermek gibi gördüm ben.”

Görev Tanımının Farklılaşmaması: “Hukuki Bir Boşluk”

Adalet Bakanlığı'nda sosyal hizmet uzmanlarının yetki alanına ve sorumluluk kapsamına dahil olan görevler sadece sosyal hizmet uzmanlarına verilmemiş aynı zamanda sosyal çalışma görevlisi adı altında diğer meslek gruplarına da verilmiştir (Karakuş, 2015). Buradan hareketle katılımcılar, sosyal hizmet uzmanları ile pedagoğ ve psikoloğün görevlerinin mevzuat çerçevesinde aynı çatı altında olmasını değerlendirmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı (K11, K12, K15, K16, K17, K18, K19) meslek elemanlarının birbirinden farklı eğitim aldıklarını ve farklı lisans programlarından mezun olduklarını ve bu yüzden aynı çatı altında bulunmasının da aykırı bir durum olduğundan bahsetmektedir:

(K12) “Ya bence çok farklı eğitimler alıyorsunuz. Aynı bölümden mezun olunmuyor. Bunun için daha farklı hepsinin mercii alanlarının ayrılması gerekiyor. Bizim meslekte bile avukatlık, savcılık, hâkimlik olarak akademik alanda aynı bile okusak yani aynı eğitimi aldığımız halde ayrılıyoruz. Bence bu üçünün de ayrılmış olması gerekiyor. Bana göre yanlış gelen bir durum. Hepsinizin okuduğu bölümler farklı, derslerinizin aynı olmadığını düşünüyorum. Öyle olsaydı herkes aynı bölümden bitirirdi en azından. O yüzden hepsinin adı farklı ve farklı bir eğitim var ve an azından herkes direk kendi alanında özelleşerek, tamamen kendi alanına yüklenebilir yani. Ama boşanma davasında sosyal hizmet uzmanının gelip dinlemesi farklı bir pedagoğun gelip dinlemesi farklı tabii.”

(K16) “Bence orada bir eksiklik var kanuni bir boşluk var. Muhtemelen pedagoğ biraz daha çocuklara yönelik, sosyal hizmet uzmanı... Tam olarak bunun bir boşluk olduğunu, kanunda bir boşluğunun olduğunu düşünüyorum ve bu nedenle de bir kanun ya da bir genelge mi? Nasıl olursa bu boşluğun düzeltilmesi lazım aydınlatılması lazım insanlar. Bu bir eksiklik bence kanunen düzeltilmesi lazım. Hangi mesleğin ne üzerine yoğunlaşacağını açık olması lazım ki kişiler kendisini o alanda geliştirebilsin. Muhtemelen bunu sizin de ya da aktif olarak çalışan meslektaşlarınız da hem tabiri caizse zoruna gidiyordur hem de uzmanlaşamıyordur. Ya da işte o heves kalmıyordur diye düşünüyorum. Bence bir düzenleme yapılmalı.”

Adli alanda görev tanımının aynı olmasından kaynaklı meslek elemanları arasındaki mesleki sınır aşıldığı için birbirlerinin alanlarına ister istemez dahil olmaktadır ve bu durum mesleki motivasyonu düşürmekle beraber meslekler arası çatışmalara da sebep olmaktadır (Atamtürk, 2010). Sosyal hizmet uzmanı, pedagog ve psikoloğun görevleri açısından bir farklılaşma olduğunu belirten katılımcılardan bazıları (K11, K12, K15, K18) pedagogların ve psikologların daha çok çocuklarla ilgili konularda aktif rol alması gerektiğini vurgularken, sosyal hizmet uzmanlarının ise daha çok aile ve sosyal konularda aktif rol alması gerektiğini vurgulamaktadır:

(K12) *“Bana göre sadece şu an boşanmaya ve aile ve çocuk mahkemeleri yönünden baktığımız zaman hani bir pedagogun çocuklarla iletişiminin daha rahat, daha yerinde olduğunu düşünüyorum. Sosyal hizmet uzmanı aileye daha hâkim olan bir meslek grubudur. Çocuğun seviyesine inmek konusunda pedagog psikolog daha iyi olabileceğini düşünüyorum.”*

(K18) *“Yani farklılaşan görevleri illaki vardır. Atıyorum aile mahkemesinde bir reşit olmayan çocuğun psikolojik durumuyla ilgili sosyal hizmet uzmanı bir rapor yazamaz. Bunu psikolog yapabilir. sosyal hizmet uzmanı sosyal olarak çocuğun geleceği noktasında hangisi daha iyi buna karar verebilir diye düşünüyorum.”*

Sosyal çalışma görevlileri farklı disiplinlerden geldikleri için farklı bakış açılarıyla beraber ekip halinde çalışmaları raporların hem daha kapsamlı hem de içerik açısından daha zengin olabileceğinden dolayı aynı çatı altında olmaları avantaj olarak görülebilmektedir (Aydos ve Köksal-Akyol, 2020). Katılımcılardan bazıları (K11, K12, K14, K15, K17, K18, K19, K20) sosyal hizmet uzmanları ile psikolog ve pedagogun görev tanımının aynı olmasının olumlu yönlerini değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sonucunda ise olumlu yanları olarak farklı bakış açılarının zenginliğini, dosyalar için uzman atama sayısında herhangi bir zorluk yaşanmaması ve işlerin hızlı yürümesi olarak belirtmektedirler:

(K18) *“...işlerin hızlı yürümesi adına aynı çatı altında olması bence bu yönden avantaj diye düşünüyorum.”*

(K12) *“Mesela direk atanma yani bir dosya için görev atanma konusunda uzman zorluğu çekmiyoruz. Bir sürü kişi var yani aynı çatı olmasından kaynaklı.”*

(K15) *“Aynı çatı altında olursa farklı bakış açıları gelişir. Yani değerlendirmede bulunurken farklı yönlerden değerlendirmeye alabilirler. Bu avantajlı olabilir.”*

(K20) *“Hepsinin uzmanlık alanları birbirinden farklı bu durum olumlu yönde etkiliyor. Biz bazen heyet raporuna başvurabiliyoruz ve burada her üç meslek grubundan da birer kişinin incelemesi esas alınıyor. Bu da süreci olumlu yönde etkiliyor.”*

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adli sosyal hizmet alanı, sosyal hizmet mesleğinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal hizmet uzmanları adli sosyal hizmet alanında çocuk mahkemeleri ve aile mahkemelerinde aileyle ve çocukla ilgili olan süreçlerde ve davalarda bireylerin ifadelerinin alınması, ev incelemesinin yapılması, sosyal inceleme

raporunun yazılması, mahkeme öncesi ve mahkeme süreçlerinde kolaylaştırıcı, savunucu ve harekete geçirici rollerini aktif bir şekilde kullanarak bireylere destek olmaktadır. Ancak bu roller her bir meslek elemanı ve sosyal hizmet uzmanı açısından teoride farklılık göstererek öğrenilse de mevzuat ve uygulama açısından farklılık göstermemektedir. 5395 Çocuk Koruma Kanunu'nda sosyal çalışma görevlisi kapsamında bulunan sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve pedagog, Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği ile birlikte adli destek görevlisi olarak yine aynı çatı altında toplanmaktadırlar. Bu nedenle görev tanımlaması, her üç meslek grubu için de aynıdır ve görev tanımlamasının farklılaşmamasından kaynaklı bazı sorunlar da ortaya çıkmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bu araştırmada 7 farklı tema oluşturulmuştur. Bu temalar; sosyal hizmet uzmanlarının eğitimi, görüşme süreci, sosyal inceleme raporlarının değerlendirilmesi, dava süreci, birlikte çalışma deneyimi, sosyal hizmet uzmanlarının görevleri, görev tanımının farklılaşmamasıdır. Bu temalardan ilki sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimin meslek elemanları tarafından değerlendirilmesiydi. Bu değerlendirme sonucunda; katılımcıların çoğunluğu, eğitimin kapsamlı ve adli alan için yeterli olduğunu belirtmektedir. Ancak süpervizyon ile birlikte bu eğitimin desteklenmesinin ve geliştirilmesinin gerekli olduğunu vurguladıkları da görülmektedir. Bu nedenle aile ve çocuk mahkemeleri alanında görev yapmakta olan sosyal hizmet uzmanlarına ve diğer meslek gruplarına süpervizyon hizmeti sunulması için gerekli düzenlemeler yapılabilir.

Öte yandan sosyal hizmet uzmanlarının lisans döneminde öğrendikleri kuramları uygulamak için fırsatlarının olmadığı ve bunun yerine daha çok betimleme ve değerlendirme odaklı bir süreç yürüttükleri belirtilmektedir. Eğitim ile ilgili bu bulgular araştırmaya katılanların neredeyse büyük bir çoğunluğunun sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimin farkında olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Ulaşılan bu sonuca göre diğer meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarının aldıkları eğitimler hakkında bilgi sahibi olmaları demek aslında onlara olan bakış açılarını da olumlu yönde etkilemektedir.

Ayrıca, araştırmanın diğer bir çıktısına göre sosyal hizmet uzmanlarının lisans süreçlerinde hem sosyal inceleme raporu ile ilgili ders almalarının hem de mesleki uygulama kapsamında uygulama yapmalarının adli alanda büyük bir avantaj olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bağlamda ev incelemesi açısından sosyal hizmet uzmanlarının daha yetkin, dikkatli ve titiz olduğu vurgulanmaktadır.

Meslek elemanları (psikolog, pedagog ve avukatlar) sosyal hizmet uzmanları ile birlikte çalışma deneyimlerden bahsederken sosyal hizmet uzmanlarının bütüncül bakış açısının önemli olduğunu ve fikir alışverişi ile birlikte etkili bir ekip çalışması çıkarttıklarını vurgulamaktadırlar. Öte yandan sosyal hizmet uzmanları tarafından yazılan raporların hem mahkemeye bilgi sağlamak hem de mahkeme sürecine etki etmesi açısından önemli bir rol oynadığı araştırmanın sonuçlarından bir diğeridir. Ayrıca, araştırma diğer meslek grupları, sosyal hizmet uzmanları ile farklı eğitimlerden geldikleri halde mevzuat çerçevesinde görev tanımlarının aynı olmasından kaynaklı birbirlerinin sınırlarına ister istemez dahil olmaktadır ve bu durum da bazı sorunlara sebep olabilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları ile diğer meslek gruplarının arasında yaşanan sorunlar, meslek gruplarının aynı çatı altında olmasından ve görev tanımlamasının farklılaşmamasından kaynaklandığı için bu konuda Bakanlık yeni bir düzenleme yapabilir. Bu çalışma adli alanda yapılmış ve diğer meslek gruplarının sosyal hizmet uzmanlarına bakış açısını inceleyen bir çalışma olmakla birlikte bundan sonraki yapılan çalışmalar farklı alanlardaki meslek elemanlarının sosyal hizmet uzmanlarına bakış açısının incelenmesine yoğunluk verilebilir.

Adli, Destek ve Mağdur Hizmetleri (ADM) ile birlikte adli destek görevlisi unvanı tanımı yapılmış olup bu tanım sosyal çalışma görevlisinden kaynaklı oluşan sorunlara bir yenisini daha eklemiştir. Her ne kadar farklı meslek gruplarını farklı görev tanımı olsa da unvan olarak adli destek görevlisi ya da sosyal çalışma görevlisi tanımı olması uygulamada hepsinin tek potada eritilmesine olanak sağlamaktadır.

Adli alandaki politika yapıcıların adliye içindeki psikososyal süreçler, mağdur ve dezavantajlıların hakları gibi adli sosyal hizmetin temel felsefesine yönelik algılarının olmayışı sorunların temel kaynağı olup meslekler arası çatışmaya da yol açmaktadır. Nitekim bazı katılımcıların belirttiği gibi “sosyal hizmet uzmanı daha iyi yapar” ya da “psikolog daha iyi yapar” tartışmalarına yol açacak, çalışma huzurunu bozacak durumları ortaya çıkarabilecektir.

Sosyal hizmet uzmanlarının neden sosyal incelemeye yaptığına dair algının halen tam olarak diğer meslek grupları tarafından anlaşılamadığı, sosyal incelemenin bir görüşme türü olarak görüldüğü, sosyal incelemenin aslında çok kapsamlı bilgi toplama, sosyo-kültürel yapı ve sosyal çevre hakkında, müracaatçının durumunun sadece anlatılanlar/anlatılabilenler kadarıyla değil gözlem ve diğer bilgi kaynakları yoluyla edinme olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Sosyal incelemeye ve sosyal inceleme raporuna ilişki bazı psikoloji bölümlerinde dersler konulmaya başlandığı bilinmektedir. Uygulamadaki tek tipleştirici, meslekler arası farkı yok sayan davranışın, istihdam edilme kaygısı ile lisans eğitiminde de sınırların aşılmasına sebep olduğu görülmektedir. Bu konuda sosyal hizmet, psikoloji ve psikolojik danışma camiasının sadece istihdam odaklı değil mesleklerin kendi biricikleri ve değerleri üzerine odaklanıp şu an kendine yer açma çabası ile hareket edilen bir durumdan ziyade mesleklerin kendine has uygulamalarına odaklanmalarının sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların sosyal hizmet eğitiminde yer alan mesleki uygulamanın önemine değindikleri görülmektedir. Özellikle mesleki uygulamalarını yapan öğrencilerin bir adım önde olduğu belirtilmektedir. Bu noktada sosyal hizmet eğitiminde yer alan blok uygulamanın önemi vurgulanmaktadır. Adli alanda daha fazla öğrencinin mesleki uygulama yapmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Sosyal hizmetin sosyal inceleme üzerine odaklanan yapısı, mesleki uygulama ile yetiştirilen öğrencileri saha için hazır hale getirmektedir. Diğer taraftan sosyal hizmet dışındaki meslek gruplarında uygulama için öğrenme boyutları olduğu için kamu adına yük oluşturabilmektedir. Adli

alanda istihdam edilen psikolog ya da pedagog daha önce yapamadığı mesleki uygulamasını yapmakta ve adli alanda çalışmayı öğrenmektedir. Bu sürenin de altı ay ile bir yıl arasında değiştiği düşünülürse adli alandaki verimin düşebileceği belirtilebilir. Bundan dolayı temel anlamda bilgi ve donanımına sahip lisansiyerlere yer verilmeli ve bu işi yapacak olanlar da sosyal hizmet uzmanlarıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma için Necmettin Erbakan Üniversitesi'nin Etik Kurul Başkanlığı'ndan 16.04.2021 tarih ve 2021/219 sayılı kararı kapsamında onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atamtürk, E. (2010). Aile mahkemeleri uygulamalarında yaşanan sorunların aile mahkemesi uzmanlarının tükenmişlik düzeylerine ve iş doyumlarına etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atamtürk, E. (2014). Aile mahkemelerinde sosyal hizmet uygulamaları. V. Işıkhani içinde, Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma (s. 233-244). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.
- Aydos, S., Köksal-Akyol, A. (2020). Velayet kararlarında yürütülen süreç: Uzmanlar ne düşünüyor? Ne yapıyor? Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(3), 904-930.
- Başer, D., Kıriloğlu, M. (2020). Türkiye'deki sosyal yardım sistemine yönelik sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(4), 1486-1513.
- Başer, D., Kıriloğlu, M. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin alan uygulamasına yönelik beklentileri ve deneyimleri: Nitel bir araştırma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 30(2), 390-416.
- Bilgin, Ö., Kılıç, M. (2018). Sosyal hizmet uzmanlarının bilirkişilik uygulamalarına dair bir araştırma. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(2), 148-180.
- Buz, S., Düzyurt, K., Sağlam, M. (2005). Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin sosyal inceleme raporlarına ilişkin değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi örneği. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 26(2), 7-30.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). Örneklem Yöntemleri. <http://cv.ankara.edu.tr/duzenleme/kisisel/dosyalar/21082015162828.pdf>
- Cılga, İ. (2005). Aile mahkemelerinin işleyişi ve uygulama sorunları konusunda Ankara'daki Aile Mahkemelerinde görevli hâkim ve uzmanların görüşleri. Toplum ve Sosyal Hizmet, 16(2), 1-34.
- Durak, E.Ş., Durak, M. (2020). Adli psikoloji. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Erbay, E., Sevin, Ç. (2013). Hacettepe üniversitesi sosyal hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim

- süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-40.
- Ergüt, İ. K. (2019). Aile ve sosyal politikalar bakanlığında görevli uzman yardımcılarının sosyal hizmet mesleği ve disiplini ile sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erişen, M. A., Kesen, N. F., Daşbaşı, S. (2020). Psikoloji, PDR ve sosyal hizmet öğrencilerinin duygu stilleri, olumsuz değerlendirilme korkusu ve algılanan sosyal yetkinlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1599-1623.
- Erükçü, G., Akbaş, E. (2012). Türkiye'de çocuk mahkemeleri uygulamalarına eleştirel bir bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 135-153.
- Gökçearslan-Çifci, E. (t.y.). Adli Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi. Erişim adresi: https://itunes-assets.itunes.apple.com/itunes-assets/CobaltPublic/v4/34/dd/22/34dd2229-e155-9b1a-eafc-434f8a5181fb/317-1374037540134345457-adli_sosyal_hizmet__nite_1.pdf
- Gökçearslan-Çifci, E., Özdemir-Ocaklı, B. (2015). Sosyal hizmet uzmanları neden sosyal inceleme raporları yazarlar? *Sosyal Hizmet Dergisi*, Ocak-Haziran/Temmuz-Aralık, 37-40.
- İçağasıoğlu-Çoban, A. (2018). Sosyal hizmet uzmanları seslerini duyuruyor: Dünya sosyal hizmet günü ve sosyal hizmet ve sosyal gelişim için global ajanda. *Sosyal Hizmet Dergisi*, Temmuz-Aralık, 7-16.
- Karakuş, B. (2015). Sosyal hizmet mezunlarının kadro ve unvanı "sosyal hizmet uzmanı/sosyal çalışmacı". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 169-190.
- Karakuş, B. (2015). Sosyal inceleme raporu: Mevzuat düzenlemelerinde yetki ve sosyal hizmet uzmanı. *Sosyal Hizmet Dergisi*, Ocak-Haziran/Temmuz-Aralık, 57-79.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal Hizmet Uygulama Alanları. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/soshizmetteuygulanlari.pdf
- Koç, S. Ç. (2015). Sosyal hizmet uzmanlarının sorun çözme becerileri üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parlak, S., Demir-Çelebi, Ç. (2018). Çocuk adalet sisteminde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin uygulamaya yönelik algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 163-189.
- Saban, A., Ersoy, A. (2019). Eğitimde nitel araştırma desenleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Saruç, S., Kayma-Güneş, D. (2014). Suça sürüklenen çocuklar hakkında hazırlanan sosyal inceleme raporlarının mahkeme kararlarına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 109-132.
- Şahin-Taşgın, N. (2019). Sosyal hizmet süpervizyonu ve Türkiye için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1005-1032.
- Şamar, B., Urhan, B. (2020). Adli görüşme odalarında suç mağdurlarıyla görüşme yapan adli görüşmecilerin deneyimlerinin incelenmesi: Eskişehir adliyesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,

31(3), 931- 959.

Uluğtekin, S. (2004). Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Uluğtekin, S., Baykara-Acar, Y., Cankurtaran-Öntaş, Ö. (2004). Çocuk adalet sisteminde sosyal inceleme raporları (SİR) ve gözetim raporlarının yeri. TBB Dergisi, (53), 35-44.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyo-Kültürel Entegrasyon ve Aidiyet: Ankara'daki Suriyelilerin Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme

Socio-Cultural Integration and Belonging: An Evaluation in the Context of the Experiences of Syrians in Ankara

Hacı ÇEVİK¹, Sema BUZ²

¹Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
haci1cevik@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6374-1231

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü,
semabuz@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8326-3732

Başvuru: 31.12.2021
Kabul: 11.04.2022

Atf:
Çevik, H. Ve Buz, S. (2022). Sosyo-
kültürel entegrasyon ve aidiyet:
Ankara'daki Suriyelilerin deneyimleri
bağlamında bir değerlendirme.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(2), 509-
536. DOI:10.33417/ tsh.1051734

ÖZ

Bu araştırma, Türkiye'deki sosyo-kültürel entegrasyon politikalarından ve yerel toplum ile kurulan ilişkilerden doğrudan etkilenen Suriyeli mültecilerin aidiyet duyguları ile ilgilidir. Araştırmada ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yaşamda toplumun tüm bireylerinin etkin katılımını öngören ve karşılıklılık ilkesini içeren entegrasyon politikalarının sosyal ve kültürel boyutları ele alınmıştır. Bu araştırma entegrasyonun farklı boyutlarının birbirine içkinliğini kabul eden fakat sosyo-kültürel boyutu ön planda tutan bir perspektif ile yapılmıştır. Araştırmada, Ankara'daki Suriyeli mültecilerin, toplumsal ve bireysel aidiyet duygularını anlamak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde yaşayan 10 Suriyeli mülteci ile yarı yapılandırılmış form aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler, Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyon algıları ve beklentileri çerçevesinde sosyal, kültürel, dinsel, mekânsal ve sınıfsal aidiyetleri temelinde analiz edilmiştir. Görüşmelerde sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyet duygusu çerçevesinde yapılan değerlendirmelerin ağırlıklı olarak maruz kalınan sosyal dışlanma deneyimleri ile beraber ele alındığı görülmüştür. Diğer taraftan Suriyeli mülteciler, sosyo-kültürel entegrasyon deneyiminde önemli bir yere sahip olan öz-kimlik tanımlamalarını mevcut olumsuz "Suriyeli" kimliği bağlamında değerlendirerek, bu kimliğin kendileri üzerinde yarattığı baskı sonucunda Türkiye'ye aidiyet duygularının gelişmediğini ifade etmektedirler.

Anahtar kelimeler: Sosyo-kültürel entegrasyon, kimlik, kültür, aidiyet, sosyal dışlanma

ABSTRACT

This research is about the sense of belonging of Syrian refugees, which is directly affected by the socio-cultural integration policies in Turkey and the relations established with the local community. In the research, the social and cultural dimensions of the integration policies, which envisage the active participation of all members of the society in economic, political, social and cultural life and include the principle of reciprocity, are discussed. This research was conducted with a perspective that accepts the immanence of different dimensions of integration, but prioritizes the socio-cultural dimension. In this research, it is aimed to understand the social and individual sense of belonging of Syrian refugees in Ankara. For this purpose, 10 in-depth interviews were conducted with Syrian refugees living in Ankara's Altındağ and Mamak districts through a semi-structured form. The data obtained from these interviews were analyzed on the basis of social, cultural, religious, spatial and class belongings within the framework of the socio-cultural integration perceptions and expectations of Syrian refugees. In the interviews, it was seen that the evaluations made within the framework of socio-cultural integration and sense of belonging were mainly discussed together with the experiences of social exclusion. On the other hand, self-identity definitions, which have an important place in the experience of socio-cultural integration, are evaluated by refugees in the context of their

current negative “Syrian” identity, and they state that their sense of belonging to Turkey cannot develop as a result of the pressure this identity creates on them.

Keywords: *Socio-cultural integration, identity, culture, belonging, social exclusion*

GİRİŞ

Türkiye, 2011 yılından itibaren yoğun bir şekilde devam eden Suriye iç savaşı ve bölgesel çatışmaların etkisiyle önemli göç ülkelerinden birisi haline gelmiştir. Literatürde uzun bir süre sadece bir “geçiş ülkesi” olarak tanımlanan ve “göçler çağında” (Castles ve Miller, 1998) “varış” ülkesi konumuna gelen Türkiye’de, Ekim 2021 itibarıyla Geçici Koruma Statüsünde 3,6 milyon Suriyelinin yanı sıra çeşitli ülkelerden gelen 330 bin kişi de farklı statülerde yaşamlarını sürdürmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021). Türkiye 10 yılı aşan mültecilerle¹ beraber yaşama pratiği bağlamında, daha önce böylesi bir kitlesel göç hareketi ile karşılaşmadığı için ekonomik, politik ve toplumsal düzenlemelere ihtiyaç duymuştur.

Göç yönetimi politik, yasal, ekonomik ve toplumsal alanda önemli yönetim becerilerini gerektiren çok boyutlu ve çok aktörlü bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu süreçte diğer alanlarla ilişki içerisinde, toplumsal yaşamın her alanını doğrudan etkileyen entegrasyon politikaları öne çıkmaktadır. Türkiye’nin “geçici” düzenlemeleri içerisinde karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olan entegrasyon² politikaları her ne kadar yasal düzenlemelerde vurgulansa da uygulamada pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunların, entegrasyonun sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda köklü düzenlemeler yapmayı gerektirmesi ve aidiyet ve kimliğin öznel boyutlarının yarattığı zorluklar ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Bir “belirsizlik” alanı olarak varlığını korumaya devam eden entegrasyon, çoğulcu toplumun tüm bireylerinin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamda etkin katılımı ve karşılıklı ilişkilerini mümkün kılan, ortak aidiyetleri ulusal ve yerel düzeyde teşvik eden çok aktörlü bir süreç olarak tarif edilebilir. Bu çalışmada entegrasyon politikalarının sosyal ve kültürel boyutları üzerinde durulmaktadır. Entegrasyonun farklı boyutlarının birbirine içkinliğini kabul eden fakat sosyo-kültürel boyutu ön planda tutan bu çalışmada, saha araştırmasına dayanarak Ankara’daki Suriyeli mültecilerin, yaşadıkları topluma yönelik aidiyetleri üzerinden bir tartışma yürütülmektedir.

¹ Bu çalışmada mülteci kavramı, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’nin güncellenmiş hali olan 1967 Protokolü’nde tanımlandığı anlamıyla kullanılmaktadır. Türkiye, bahsedilen sözleşmeye taraf olmasına karşın mülteci statüsüne koyduğu coğrafi çekince ile ülkesine gelen kişiler için farklı hukuki statüler tanımlamaktadır. Suriye’den Türkiye’ye zorunlu olarak gelen kişiler için “Geçici Koruma Statüsü”, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin dışındaki ülkelere gelen kişilere yönelik ise “şartlı mülteci statüsü” tanımlanmaktadır. Ancak bu çalışma, zorunlu göçe maruz kalmış ve uluslararası sözleşmelerde tanımlanan “mülteci” statüsüne dahil olabilecek kişileri, Türkiye’nin hukuksal statülerinden bağımsız olarak ele almaktadır.

² Türkiye’deki göç alanındaki yasal düzenlemelerde sıklıkla “uyum” kavramı kullanılmaktadır. Uyum kavramı ilk olarak göçmenlerin yaşadıkları sorunlar ve yerleştikleri ülkenin kültürel yapısı ile bütünleşmeleri ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılmıştır. Son dönemlerde uyum kavramı yerine, göçmenlerin yeni kültüre uyum sağlamalarının yanı sıra kendi sosyal ve kültürel yapılarını da koruyabilmelerini içeren entegrasyon kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada entegrasyon kavramı, “kuralların” öğrenilmesini içeren uyum kavramının aksine karşılıklılık üzerine kurulmuş ve çok boyutluluğa vurgu yapması bağlamında tercih edilmiştir. Bu çalışmanın bağlamı kavramsal tartışmaların dışındadır. Bu nedenle daha geniş bir kavramsal tartışmayı içeren metinlere bkz. (Berry, 1997; Entzinger ve Biezeveld, 2003).

Bu çalışmanın amacı, on yılı aşkın bir süredir Türkiye’de yaşayan ve nüfusun önemli paydaşlarından birisi haline gelen Suriyeli mültecilerin, Türkiye toplumuna yönelik bakış açıları bağlamında aidiyet duygusunun ortaya çıkarılması ve bu bakış açısını belirleyen/belirleme gücüne sahip olan merkezi göç politikalarının tartışmaya açılmasıdır. Bu bağlamda sosyo-kültürel entegrasyon politikaları ve bu politikaların toplumsal yansımaları ele alınmıştır. Göç politikalarına ek olarak mevcut politikalardan ve toplumsal yapıdan doğrudan etkilenen Suriyeli mültecilerin sosyo-kültürel entegrasyon algıları ve beklentileri çerçevesinde gelişen aidiyetleri araştırmacılar tarafından yürütülmüş bir saha araştırması neticesinde ortaya çıkan nitel veriler bağlamında analiz edilmiştir.

Göç Politikalarının Önemli Bir Bileşeni Olarak Entegrasyon

Sosyo-kültürel entegrasyon kavramını anlamak için genelden özele doğru bir kavramsal akış ön açıcı olacaktır. Göçmenlerin göç ettikleri yeni kültürel ve toplumsal yapıya uyum sağlamalarının yanında kendilerine ait olan kimliksel özelliklerini de devam ettirebilmelerini içeren entegrasyon kavramı, göç literatüründe sıklıkla tercih edilmektedir. Göç Terimleri Sözlüğü’nde entegrasyon, “göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası olarak kabul edildiği süre” olarak tanımlanmış olup, genellikle göçmenler ve ev sahibi toplumlar arasında iki yönlü bir sürece atıfta bulunur (IOM, 2019).

Aynı zamanda entegrasyon farklı boyutları olan karmaşık bir süreç olarak ele alınmaktadır. Entzinger ve Biezeveld (2003, s. 5) entegrasyonun dört boyutu olduğunu ifade etmektedir: 1) Sosyo-ekonomik, 2) Kültürel, 3) Hukuki ve politik, 4) Ev sahibi toplumun göçmenlere karşı tutumu. Entegrasyonun bu farklı boyutlarının hepsinin ölçülmesi ve açıklanması kolay olmamakla birlikte, temel olarak hem teknik (sistemsel/maddi), hem de kültürel (sosyal/manevi) olmak üzere iki yönlü olarak ilerlemesi gereken bir süreç olduğu aşikârdır (Entzinger ve Biezeveld, 2003). Bu bağlamda toplumsal aktörlerin ekonomik, politik ve kültürel perspektifleri, entegrasyon sürecini doğrudan etkilemektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinden etkilenerek şekillenen toplumsal yapılarda ekonomik entegrasyon boyutu sıklıkla öncelenmektedir. Sosyo-kültürel entegrasyon boyutu ise “kendiliğinden” gelişmesi beklenen, gündelik yaşam ilişkilerinde toplumsal aktörlerin bakış açıları doğrultusunda “inşa” edilen/edilmesi gereken bir süreç olarak görülmektedir.

Kimlik, Kültür, Kültürleşme

Kimlik ve kültür kavramlarının göç literatüründeki karşılıkları sosyo-kültürel entegrasyonu anlamak açısından önemlidir. Kimlik çok boyutlu ve dinamik yapısı nedeniyle sınırları belirgin olmayan karmaşık bir yapıya sahiptir (Cuhe, 2013, s. 128). Giddens ve Sutton (2014, s. 265) kimliğin, insanın kişiliğini ve grubun özelliklerini belirleyen, benlik algılarıyla ilişkili ayırt edici bir özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda kimlik “öteki”lerden ayıran özellikler bütünü olarak ele alınabilir. Sosyo-kültürel entegrasyon bağlamında kimliğin bireylerin ve toplulukların diğer birey ve topluluklarla ilişkilerini belirleyen ayırt edici özelliği önemlidir. Çünkü, göç hangi amaçla ve hangi yollarla gerçekleşmiş olursa olsun ekonomik, politik, kültürel ve sosyal yapıların değişmesini tetiklemektedir.

“Göç sonucunda sınırlar çiğnenir, kültürler karışır ve kimlikler belirginliklerini kaybeder, çok-kültürlü kimlikler meydana gelir” (Özyurt, 2011, s. 531).

Homojen kimliksel özellikler, göçün ardından karşılaşılan her iki kültür için değişimi zorunlu hale getirmektedir. Heterojen bir kimlik ve kültür yapısını yeni deneyimleyen birey ve toplumlar bu duruma uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu zorluklar, toplumsal alanda uzun yıllarca biriktirilen bir özellik olarak kültürel yapının sınırlarının genişlemesi ile doğrudan ilişkilidir. Bir toplumun kültürü, ortak inançların, normlarının, değerlerinin, ritüellerinin, dilinin, tarihinin, bilgisinin ve sosyal karakterinin toplamıdır (Bruce ve Yearley, 2006, ss. 58–59). Diğer taraftan kültürün güçlü yapısına rağmen, bir insan üretimi olarak “değişebilir/değiştirilebilir” özelliği nedeniyle, göç ile topluluklar arasında kurulan iletişimde kültürel etkileşimin/değişimin olması kaçınılmazdır.

İki farklı toplumun bir araya gelmesi sonucunda kimlik ve kültür alanındaki bu genişleme ve/veya belirsizleşme göç literatüründe kültürleşme olarak ele alınmaktadır. Kültürleşme iki boyutlu olarak incelenmektedir. Tek boyutlu kültürleşmede, göç eden kişinin ya sadece kendi kültürünü devam ettirmesi ya da yeni kültüre asimile olması söz konusudur (Bourhis, Moise, Perreault ve Senecal, 1997). İki boyutlu kültürleşmede ise göç eden bireyin her iki kültüre ait özellikleri bir arada devam ettirmesi ve bir kaynaşma durumu söz konusudur (Berry, 1980, 1990). Kültürleşmeyi farklı boyutları ile ele alan Berry, göçmen grupların, toplumsal alanda ev sahibi toplumun kültürel ve sosyal ilişkileri çerçevesinde geçirdiği değişimle birlikte kültürel özelliklerini de koruyabilmelerine işaret etmiştir (Berry, 2005; Saygın ve Hasta, 2018, s. 314).

Son yıllarda kültürleşme modelleri içerisinde Berry’nin iki boyutlu ve dört yönelimli modeli eleştirilere maruz kalmıştır. Stuart ve Ward (2011), çeşitli göçmen grupları ile ilgili yaptıkları çalışmalarda “*dengeye ulaşma*” (reaching a balance) kavramını öne sürmüş, Berry’nin geliştirdiği kültürleşme modelinin, bireylerin gündelik yaşamları bağlamında eksik kaldığını iddia etmişlerdir (Stuart ve Ward, 2011). Kimlik ve kültür özellikleri gündelik yaşam ilişkilerinde görünür olmaktadır. Gündelik yaşamdaki ilişkilerde kültürel özellikler doğrudan belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, çalışmanın odağındaki sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyete ilişkin eğilimleri gündelik yaşam ilişkileri çerçevesinde izleyebilmek için Stuart ve Ward’ın teorik perspektifi (2011) yol gösterici olacaktır.

Sosyo-Kültürel Entegrasyon

Göç literatüründe sosyo-kültürel entegrasyonun, azınlık gruptaki bireylerin yeni hayatlarında günlük yaşamlarını olumlu ve olumsuz yanlarıyla yönetebilme becerisi olarak tanımlandığı söylenebilir (Aycan ve Berry, 1996; Ward ve Rana-Deuba, 1999). Aynı zamanda, sosyo-kültürel entegrasyon baskın grupta iletişim, etkileşim, özdeşleşme, kültürel uzaklık, dil ve kültürel uyum stratejileri ile ilişkilidir (Ward ve Rana-Deuba, 1999). Ataca ve Berry’e (2002) göre, sosyo-kültürel uyum göç eden bireylerin baskın kültürün özelliklerini ve günlük sorunlarla baş etmeyi öğrenmelerini de bünyesinde barındırmaktadır (Saygın ve Hasta, 2018, ss. 320–322).

Banting ve Soroka (2012), sosyo-kültürel entegrasyonu, kişinin kendi etnik-ırksal kültürü ve ev sahibi toplumun kültürüne ait olma, özdeşleşme veya bağlılık duygusu olarak görmektedir. Nihai olarak, sosyo-kültürel entegrasyon, eşzamanlı olarak sosyal-psikolojik özdeşleşme veya “aidiyet duygusu” bağlamında hem içinde olunan topluma hem de kendi etnik kökeni, kültürü ve diline olan bağlılık olarak tanımlanabilir.

Sosyo-kültürel entegrasyon tanımının içerdiği aidiyet bir gruba üye olmak, grubun diğer üyeleri tarafından kabul edilmek ve üye olunan grupla bilişsel, duygusal ve davranışsal birtakım bağlara sahip olmak anlamına gelmektedir (Taşkesen, 2021, s. 16; Yuval-Davis, 2004, s. 235). Aidiyet, kimlik özelliklerinin ötesinde bir anlama sahiptir. Temel bir ihtiyaç olarak değerlendirilen aidiyet, toplumun diğer üyeleri ile ilişki kurma, kabul görme, kabullenme ve sosyal bir grubun parçası olma ile ilişkili ele alınmaktadır (Baumeister ve Leary, 1995, s. 497).

Göç Politikalarında Sosyo-Kültürel Entegrasyonun Yeri

Aidiyet duygusunu geliştirip toplumsal bütünleşmeyi sağlamanın önemli faktörlerinden birisi göç edilen yerde uygulanan göç politikalarıdır. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olan ülkeler arasında yer almasına karşın, mevcut sözleşmelere koyduğu çekinceler neticesinde son kitlesel göç akınına yönelik kendine özgü bir göç yönetimi anlayışı geliştirmiştir. Öncesinde sistematik bir göç rejimine sahip olmayan Türkiye’de 2013 yılında çıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile Suriye’den gelen kitlesel göçün yönetiminin yasal dayanağı oluşmuş, yine YUKK çerçevesinde 2014 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile Geçici Koruma Yönetmeliği yayınlanmıştır (YUKK, 2013). Yönetmelik uluslararası sözleşmelerin tanımladığı mültecilik statüsünden farklı olarak Geçici Koruma Statüsü olarak isimlendirilen yeni bir statü tanımını beraberinde getirmiştir.

Bu yasal düzenlemelerin uygulayıcısı olarak merkezi bir kurum ihtiyacı göç akınının ilk günlerinden itibaren dillendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda YUKK ile göç yönetiminin merkezi kurumu olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 2013 yılında kurulmuştur. Göç İdaresi, İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak mevcut göç akınına yönetmek üzere merkezi politika üreten ve mülteci toplumunu kuşatan bir işleve sahiptir. Kurum, yabancı ve uluslararası korumaya ihtiyacı olan kişilerin ilk kayıt işlemlerinden sınır dışı edilmelerine; çalışacakları iş yerlerindeki kuralların belirlenmesinden gündelik hayata kadar tüm alanlarda düzenleme yapma yetkisine sahiptir.

Özellikle Suriye’den gelen mültecilerin hukuksal statüleri bağlamında tanımlanan “geçici koruma rejimi” geçici olacağı varsayılan göçün kalıcılılaşması ile önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Her alanda vurgulanan ve göç rejiminin ana karakteristik özelliği haline gelen “geçicilik” ile entegrasyon kavramının kullanılması oksimoron bir yapının varlığını kanıtlar niteliktedir. Kalıcılılaşma ve toplumsal bütünleşmeyi içinde barındıran entegrasyon politikalarının “geçicilik” vurgusu ile ele alınması, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak yönetim “belirsizliğinin” ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Suriyeli mültecilerin entegrasyonunu zorlaştıran ve aidiyet duygusunun gelişimini engelleme potansiyeli olan göç yönetimi perspektifi, özellikle gündelik yaşam ilişkilerinde yerel toplum üyeleri ile artan “temasın” sonucunda görünür olmaya başlamıştır. Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre Türkiye’de “yeni” bir etnik kimliğin toplumsal alandaki görünürlüğü ile bağlantılı olarak “Suriyeli” imgesine yönelik, suça daha yatkın oldukları, güvenlik sorunu yarattıkları, ekonomik, sosyal ve kültürel bozulmaya neden oldukları gibi olumsuz bakış açılarının mevcudiyetinin göç yönetimi perspektifi ile ilişkisi, üzerine düşünülmesi gereken önemli bir konudur. Böylesi bir toplumsal gerçeklik karşısında, mevcut göç politikalarının “geçicilik” vurgusu bağlamında sosyal ve kültürel entegrasyon politikaları giderek daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır.

2013 yılında çıkarılan YUKK, uyum politikalarına atıfta bulunmasına rağmen uyuma yönelik faaliyetler uzunca bir süre göç yönetiminde karşılık bulamamıştır. Göç politikalarında entegrasyon konusunun nasıl ele alındığı ve faaliyetlerinin neler olabileceğinin kapsamlı olarak görüldüğü ilk yer, 2018 yılında yayınlanan “*Göç Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı*” isimli politika belgesidir (GİGM, 2018). Bu Eylem Planı, İçişleri Bakanlığı ve GİGM tarafından “etkin bir uyum politikasının temellerini oluşturmak” amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bu araştırmanın kapsamı çerçevesinde sosyal ve kültürel entegrasyon boyutlarına yönelik eylem planı incelendiğinde, örneğin “kültür” kavramının 74 defa kullanıldığı görülmektedir. “Kültür kavramının kullanıldığı bölümlerde kültürel farklılıklara duyarlılık, etkin kültürlerarası iletişim, kültürel çeşitlilik ve çokkültürlülük gibi ifadeler yer almaktadır. “Kültürel çeşitliliğin getirdiği zenginlikleri vurgulayan çalışmaların yapılması”, “belediyelerin çokkültürlülüğü yönetebilmesi”, “yerel topluma yönelik kültürel çeşitliliğe ilişkin bilinçlendirme çalışmaları yapılması”, “göçmenlerin kültürel uyumunu sağlamak amacıyla kültür ve sanata erişimlerinin kolaylaştırılması” gibi söylemsel düzeyde, kültürel çeşitliliğe vurgu yapan ve kültürler arası iletişim ve etkileşimin eşitsiz yapısını ortadan kaldırmayı hedefleyen ifadeleri görmek mümkündür (GİGM, 2018b)” (Çevik, 2021, s. 103). Söylemsel düzlemde belirtilen bu politikaların genel ifadelerle ele alındığı, uygulamada nasıl bir somut karşılık bulacağı ve etkilerinin nasıl değerlendirileceği konularının belirsizliğini koruduğu ifade edilebilir.

Sosyo-Kültürel Entegrasyon, Aidiyet ve Sosyal Hizmet

Sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyet duygusu farklı boyutlar ve aktörlerin dahil olduğu karmaşık bir yapı içerisinde gelişmektedir. Göç eden kişilerin aidiyet duyguları ile ilgili olan sosyo-kültürel entegrasyon deneyiminin olumlu gelişiminde göçmen ve mültecilerin bütüncül iyilik halleri bağlamında sosyal politikalar ve sosyal hizmet uygulamaları öne çıkmaktadır. İyilik hali farklı temellerden kaynaklanıyor olsa da genel olarak fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerden insan hak ve onuruna yaraşır standartlarda olmayı ifade etmektedir. İyilik hali maddi refah, sosyo-ekonomik düzey ve eşitlik gibi toplumsal konuları da içinde barındırmaktadır (Attepe-Özden, Pak ve İçağasioğlu-Çoban, 2017, s. 91’den akt. Buz ve Dikmen, 2021, s. 228). Mcnaught iyilik halinin öznel ve nesnel bileşenlerden oluşan bir uygulama ve araştırma alanı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre iyilik hali

bireysel öznellik, aile, topluluk, toplum ile ilişkili; çevresel, coğrafi, sosyo-ekonomik ve politik güçler ile ilişkilidir (Buz ve Dikmen, 2021, s. 229). Bu çerçevede göç olgusu ile ilişkili olarak ortaya çıkan yoksulluk, gelir adaletsizliği, sosyal ve kültürel eşitsizlikler gibi sosyal sorunlar göçmen ve mültecilerin refah politikalarına ve sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyacını arttırmaktadır (Güldalı ve Buz, 2021, s. 703).

Mülteciler için “göç, yaşadığı yeri, ülkesini, yaşama biçimini, ailesini ve arkadaşlarını, sosyal destek sistemlerini, sosyal statülerini, kültürlerini, dinlerini ve güven duygularını kaybetmek anlamına gelmektedir” (Afyonoğlu, 2020, s. 304; Pepworth ve Nash, 2017). Özellikle zorunlu göçe maruz kalan kişiler, temel ihtiyaçların karşılanmasından, eğitime erişim, sosyal yaşama katılımdan kültürel farklılıklara kadar bir dizi sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar göçmen ve mültecilerin doğrudan entegrasyon süreçleri ile ilişkilenen iyilik hallerinin farklı boyutlarını etkilemektedir (Buz ve Çevik, 2020). Bu çerçevede Suriyelilere yönelik sunulacak sosyal hizmetler doğrudan onların iyilik halini etkilemekte ve aidiyet duygusunun gelişimine önemli bir katkı sunmaktadır. Örneğin İncetahtacı-Günel (2020, ss. 247–249) tarafından yürütülen Gaziantep'teki Suriyeli ailelerin karşılaştıkları sorunlar ve baş etme yöntemlerini konu edinen araştırmada, Suriyelilerin yaşadıkları sosyal sorunlara yönelik çok amaçlı, çok aktörlü ve çok katmanlı baş etme yöntemlerinin geliştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bağlamında kırılgan bir grup olarak değerlendirilen Suriyelilerin sosyal hizmetlere duyduğu ihtiyacın önemine vurgu yapılmaktadır. Yine benzer şekilde Bolgün (2020, ss. 364–365) tarafından Türkiye'nin farklı illerindeki toplumsal gruplar ile Suriyeliler arasındaki ilişkileri ve sosyal uyumu araştıran çalışmada da sıklıkla Suriyeli mültecilerin sosyal hizmet uygulamaları aracılığıyla sosyal uyumlarının arttırılabileceği ifade edilmektedir. Özellikle sosyal hizmetin birey ve toplum ile çalışmada kullandığı müdahale araçları olan sosyal, mesleki ve toplumsal rehabilitasyon çalışmalarının göçmenler ve yerel toplum üyeleri arasındaki bütünleşmeye katkıda bulunacağı söylenebilir (İçağasıoğlu-Çoban ve Turşucu, 2019).

Sosyal hizmet uzmanları sadece göçmenlere değil, aynı zamanda vatandaşlara yönelik sosyal uyumu sağlayacak hizmetler sunmak, göçmenlerle birlikte savunuculuk yapmak, doğru bilinen yanlışları düzeltmek konusundaki çalışmalarda aktif yer almaktadır (Afyonoğlu ve Buz, 2021). Sosyal hizmet açısından olumsuz toplumsal tutumları değiştirmeye yönelik toplum odaklı çalışmalar, savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri entegrasyon açısından önemli katkılar sunmaktadır. Bu kapsamda göç ve mültecilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinde sosyal çalışmacılar, yerel halkla ilişkilerin geliştirilmesi ve yerel halka yönelik farkındalık çalışmalarını da içeren entegrasyona yönelik çalışmalar yürütmektedir (Şahin-Taşgın, 2021, s. 141).

Aidiyet duygusunun gelişimini engelleyen faktörlerden birisi olan sosyal dışlanma deneyiminin, mülteci gruplar içindeki sınıfsal, sosyal ve kültürel farklılıklara rağmen her kesimden mülteci için geçerli olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda sosyal hizmetlerin sınırlılıkları ve mülteci grupların sosyal hizmetlere erişimlerini kısıtlayan faktörler, dışlanmanın daha somut ve yakıcı şekilde deneyimlenmesine neden olmaktadır (İncetahtacı-Günel, 2020, s. 249). Yapılan farklı araştırmalarda

ortaya çıkan sonuçlara göre, yardıma ihtiyacı olmayan ve kamusal kaynakların tüketilmesine neden olan olumsuz “Suriyeli” imgesinin yerel toplum üyeleri arasında yaygın olduğu ifade edilebilir. Bu durum Suriyeli mültecilerin sosyal hizmet uygulamalarına erişimlerini kısıtlamakla birlikte sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyet duygularını da olumsuz etkilemektedir. Özellikle Suriyeli kimliğine yönelik toplumsal alanda ve medyada var olan olumsuz imgelemden kaynaklı olarak maruz kalınan dışlanma deneyiminin gruplar arası mesafeyi arttırdığı ve aidiyet duygusunun gelişimini engellediği ifade edilebilir (Bolgün, 2020, s. 356). Bu çerçevede gruplar arası “güç eşitsizliklerinin” farkında olan sosyal hizmet uygulamaları aracılığıyla ayrımcılığın önlenmesi ve mülteci grupların güçlenmesi, aidiyetin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır.

Diğer taraftan Suriyeli mültecilerin içerisinde yer alan çocuk, kadın, yaşlı, engelli, LGBTİQ gibi özel ihtiyaç sahiplerinin olduğu da göz önüne alındığında, sosyal hizmet uygulamalarının tek boyutlu bakış açısı ile uygulanamayacağı görülmektedir (Buz, 2007, ss. 42–46). Türkiye’de Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan araştırmalarda, mültecilerin çok farklı sınıfsal, sosyal, kültürel ve cinsiyet özelliklerine sahip heterojen gruplar oldukları ve buna yönelik sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesinin gerekliliği sıklıkla ifade edilmektedir (Bolgün, 2020; İncetahtacı-Günel, 2020). Bu bağlamda göç politikaları çerçevesinde geliştirilen sosyal hizmet uygulamalarının bu heterojenliği göz önünde bulundurması sosyo-kültürel entegrasyonun çok boyutluluğu çerçevesinde önemlidir.

Sonuç olarak entegrasyon alanlarının çok boyutluluğunu göz ardı eden ve göçmen ve mültecileri homojen gruplar olarak değerlendirme eğilimine sahip olan merkezi politikaların derinlikli, kesişimsel ve çok katmanlı olmadığı söylenebilir. 2019 yılının Türkiye’de sosyal uyum yılı ilan edilmesi ile uyum konusuna dikkat çekilmiş olmakla birlikte henüz yukarıda sözü edilen eylem planı doğrultusunda çok sektörlü ve paydaşlı bir entegrasyon politikasının uygulandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda Suriye’den gelen mültecilerin toplumsal bütünleşmesi ve aidiyet duygusunun gelişmesi önemli bir mücadele alanıdır. Bu nedenle, bu araştırma Suriyeli mültecilerin Türkiye toplumuna yönelik geliştirdiği aidiyet duygusunun kapsamı ile ilgili tartışmalara katkı sunmayı amaçlayarak planlanmıştır.

YÖNTEM

Türkiye’de sosyo-kültürel entegrasyon politikaları mevcut koşulların etkisi ile görünmez bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Bu görünmezliğin aksine, gündelik yaşam ilişkilerinde mülteci ve yerel toplum üyeleri arasındaki giderek artan “temas” bu alan ile doğrudan ilişkilidir. Farklı araştırmalarda³ ortaya çıkarılan yabancı düşmanlığı, mültecilere yönelik ayrımcılık eğilimleri, doğrudan sahip olunan kimlikler ile ilişkilidir. Sosyo-kültürel entegrasyonun göç politikaları içerisindeki “önemsiz” konumunun aksine gündelik yaşam ilişkilerinde belirleyici bir etkisi olduğu

³ Daha fazlası için bkz. (Aygüler ve diğerleri, 2020; Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016; Doğan, 2019; Ekinci, 2015).

görülmektedir. Bu bağlamda göç yönetimi perspektifi içerisinde entegrasyonun önemli boyutlarından birisi olan sosyo-kültürel entegrasyon boyutunun araştırılması önemlidir.

Bu çerçevede araştırma Ankara'da yaşayan Suriyeli mültecilerin, yaşadıkları topluma yönelik aidiyet duygularını ortaya koymak üzere planlanmıştır. Aidiyet duygusunun gündelik yaşam ilişkileri çerçevesindeki etkisi göz önünde tutularak araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma yönteminin belirlenmesi, sosyo-kültürel entegrasyon deneyimi ve aidiyet duygusunun nicel verilerle anlaşılmasını engelleyen karmaşık yapısı ile ilgilidir. Nitel araştırmalar aracılığıyla, gündelik yaşamın yapısının, algıların, deneyimlerin, sosyal yapıların, söylemlerin ve ilişkilerin nasıl olduğunu anlamak mümkündür (Mason, 2002, s. 1). Bu nedenle, sosyo-kültürel entegrasyon deneyimi ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerden süzülen algı ve duyguların anlamını araştıran bu çalışmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Mültecilerin kendilerini tanımladıkları kimlik özellikleri nelerdir?
- 2- Yerel toplum ile ilişkilerdeki sosyal, kültürel, dinsel benzerlikler ve farklılıklar mülteciler tarafından nasıl değerlendirilmektedir?
- 3- Suriyeli mültecilerin yerel toplum üyeleri ile kurulan gündelik yaşam ilişkileri ve dışlanma deneyimleri, sosyo-kültürel entegrasyona içkin aidiyet duygusunun gelişiminde nasıl bir etkide bulunmaktadır?

Araştırma Sahası

Bu araştırma kapsamında Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde yaşayan 10 Suriyeli mülteci ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sahası olarak belirlenen Ankara, nüfusuna oranla diğer kentlerle karşılaştırıldığında daha az sayıda mülteciye ev sahipliği yapan bir kenttir. Ekim 2021'de açıklanan resmi rakamlara göre nüfusunun %1,8'ine denk gelen 102.197 Suriyeli mülteci Ankara'da yaşamaktadır. Ankara, Türkiye'de nüfusa oranla en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan kentler arasında 11. sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Başkanlığı, 2021). Bu araştırma kapsamında Ankara'nın araştırma sahası olarak belirlenmesi, sosyo-kültürel entegrasyonun kavramsal içeriği ile doğrudan ilişkilidir. Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak idari mekanizmaların yoğunlaştığı bir kenttir. Buna paralel olarak pilot uygulamaların da önemli bir sahası olarak görülmektedir. Diğer taraftan Cumhuriyet tarihi boyunca, ulus-devletin homojen kimlik inşa sürecinde önemli bir yere sahip olan Ankara, kimlikler bağlamında toplumsal kaynaşma ve karışmayı içeren sosyo-kültürel entegrasyon politikalarının doğrudan gözlenebileceği bir kent olarak düşünülmüştür. Suriyeli mülteciler ağırlıklı olarak Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde yaşamaktadırlar. Ankara'daki Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğu önemli bir gettolaşma izlenimi gösteren Altındağ'ın Önder ve Ulubey mahallerinde; geri kalan kısmı ise ağırlıklı olarak Mamak ilçesinde yaşamaktadır (Savran, 2020, s. 130). Bu bağlamda bu ilçelerde kendi toplumsal yapılarını da görece devam ettirebilme potansiyeline sahip olan Suriyeli mültecilerin, yerel toplum üyeleri ile geliştirdikleri ilişkiler önemli görüldüğünden bu bölgeler seçilmiştir.

Araştırmanın Özneleri

Araştırmanın verileri Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinden birinde yaşayan 10 Suriyeli mülteci ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Nitel araştırmalar genellikle kendi bağlamlarında yer alan ve derinlemesine analiz edilen küçük örneklerle çalışılır (Miles ve Huberman, 2016, s. 27). Bu nedenle nitel araştırma amaçlı bir şekilde seçilmiş nispeten küçük örneklere, hatta tek bir duruma derinlemesine odaklanır (Patton, 2018, s. 230). Bu bağlamda araştırmanın nitel örneklemini belirlemede amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Neuman (Neuman, 2017, ss. 322–323) amaçlı örnekleme tekniğinde, öznelerin araştırmanın amaçlarına uygun olarak araştırmacı tarafından seçildiğini; yine bu örnekleme türünde öznelerin belirli bir amaca göre seçilmesinin yanında araştırmacının kendi yargısını da kullandığını belirtmiştir. Görüşme yapılan kişilerin seçilmesinde en az beş yıldır Türkiye'de olması ve Altındağ veya Mamak bölgesinde yerleşik olması belirleyici olmuştur. Araştırma öznelerinin en az beş yıldır Türkiye'de yaşamaları kriteri, toplumsal yapı ile görece uzun bir süredir ilişkide olması bağlamında aidiyet duygusunun gelişiminde belli bir zaman geçmiş olması ile ilgilidir. Ekonomik, kültürel, toplumsal ve gündelik yaşam ilişkileri çerçevesinde bir süredir Türkiye'de yaşıyor olmak, bu ilişkileri değerlendirebilmeleri açısından önemli görülmüştür.

Katılımcılar amaçlı örnekleme tekniği ile yukarıda belirtilen koşullar doğrultusunda belirlenmiştir. Yaşadıkları ilçe ve cinsiyet koşullarının dengeli olmasına özen gösterilmiştir. Diğer taraftan farklı demografik özelliklere sahip olan görüşmecilerden edinilen veriler, araştırmanın bulgularını zenginleştirmiştir. Görüşmeler, doyum noktasına ulaşıldığının anlaşılması ile sonlandırılmıştır. Görüşmelerdeki anlatı ve deneyimin kendini tekrarlamaya başlaması, yeni kod ve temaların ortaya çıkmaması doyum noktasına ulaşıldığının göstergelerindedir (Fusch ve Ness, 2015, s. 1408; Saunders ve diğerleri, 2018, s. 1893). Yapılan görüşmelerde aidiyet duygusu ile dışlanma deneyimlerinin birbirini tekrar etmesi sonucunda doyum noktasına karar verilerek, görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin demografik bilgileri şu şekildedir:

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Rumuz	Yaş	Cinsiyet	Meslek	İlçe	Eğitim Durumu	Medeni Hali	Türkiye'deki Yaşam Süresi
M1	29	Erkek	Tercüman	Altındağ	Üniversite	Evli- 1 Çocuk	7 yıl
M2	28	Erkek	Tercüman	Altındağ	Lise	Bekar	7 yıl
M3	42	Erkek	Makine Müh.	Mamak	Üniversite	Evli- 1 Çocuk	9 yıl
M4	28	Kadın	Sivil Toplum	Mamak	Üniversite	Evli- 1 Çocuk	5 yıl
M5	30	Erkek	Esnaf	Mamak	Lise	Evli- 1 Çocuk	5 yıl
M6	30	Erkek	Öğrenci	Altındağ	Lise	Bekar	7 yıl
M7	43	Kadın	Ev Hanımı	Mamak	İlkokul	Evli-4 çocuk	5 yıl
M8	30	Erkek	Tamirci	Altındağ	Lise	Evli- 2 çocuk	6 yıl
M9	28	Kadın	Ev Hanımı	Altındağ	Lise	Evli- 2 çocuk	6 yıl
M10	36	Kadın	Ev Hanımı	Mamak	İlkokul	Evli- 3 çocuk	6 yıl

Veri Oluşturma Süreci

2021 yılının Kasım-Aralık ayları arasında Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde yaşayan 10 Suriyeli mülteci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmasında kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, "duygusuz matematik ya da karmaşık istatistikler, soyut tündengelimli hipotezler yerine, doğal bir ortamda, 'gerçek insanlarla' doğrudan, yüz yüze etkileşim" kurma imkanı vermektedir (Neuman, 2017, s. 541). Sosyo-kültürel entegrasyonun önemli göstergelerinden birisi olarak aidiyet duygusuna yönelik yapılacak bir araştırmada, görüşülen katılımcıların kendisini rahat hissedeceği ve güven ilişkisi içerisinde gerçek düşüncelerinden bahsedebilecekleri düşünüldüğünden derinlemesine görüşmeler çoğunlukla Altındağ ve Mamak sınırları içerisinde evlerinde ya da belirledikleri sosyal mekanlarda gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerde yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme formunda araştırmacının ele alacağı konu başlıkları önceden belirlenmekte fakat görüşmeciye o konuda sınırlandırılmamış yanıt aralığı tanınmaktadır (Patton, 2018, ss. 340–348). Entegrasyonun ekonomik, yasal, politik ve sosyo-kültürel boyutlarının birbirine içkinliği ile paralel olarak sosyo-kültürel entegrasyon deneyimi farklı düzlemlerde gerçekleşmektedir. Sosyo-kültürel boyut, kültürel alışkanlıklar, değerler, inançlar, din ve dil ile ilişkilidir (Ager ve Strang, 2008; Contucci ve Sandell, 2015). Sosyo-kültürel entegrasyona yönelik araştırmalar ağırlıklı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Müslüman göçmenlerin toplumsal uyumu ile ilgili olmuştur.⁴ Bu araştırmaların ilgilendikleri boyutlar görüşme formundaki soruların hazırlanmasında önemli bir yol gösterici olarak değerlendirilmiştir.

Görüşülenlere belirli kategorilere yönelik hazırlanmış yaklaşık 6-7 soru sorulmuştur. Bu sorular kimlik aidiyetleri, yerel toplum ile sosyal ve kültürel benzerlik ve farklılıklar ve Türkiye'ye aidiyet duyguları çerçevesinde hazırlanmıştır. Görüşmeler içerisinde en uzun görüşme 87 dakika, en kısa görüşme 40 dakika olarak gerçekleşmiş olup, görüşmeler ortalama 60 dakika sürmüştür. Yapılan 10 görüşme sonrasında cevapların tekrar etmeye başlaması ile doyum noktasına ulaşılarak görüşmeler tamamlanmıştır. Yapılan görüşmeler, katılımcıların onayı alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Bu kayıtlar hiçbir değişikliğe uğratılmadan, çözümlenmesi yapılarak yazıya aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen veriler, betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizde veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu temalar ve gözlem sürecindeki deneyimler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz; nitel çözümlenmelerdeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak, kişilerin söylediklerinden, yazdıklarından ve dokümanların içeriklerinden doğrudan alıntılar yaparak, betimsel bir yaklaşımla verilerin sunumudur. Ayrıca betimsel analiz, nitel çözümlenmelerde yer alan kelimelere, ifadelere,

⁴ Avrupa'da Müslümanların sosyo-kültürel entegrasyonuna yönelik yapılan araştırmalar için bkz. (Aida, Laitin ve Valfort, 2010; Bevelander ve Otterbeck, 2010), (Clements, 2013).

kullanılan dile, diyalogların yapısına ve özelliklerine, kullanılan sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapılması olarak da değerlendirilebilir (Denzin ve Lincoln, 2018; Doucet ve Mauthner, 2008; Kümbetoğlu, 2005).

Nitel veri analizinde araştırmacı, somut veri ve bağlamlara yakın açıklamalar geliştirir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerden elde edilen ham veriler çeşitli kodlar aracılığıyla analiz edilmiştir. Yapılan görüşmeler hiçbir değişikliğe uğratılmadan yazıya geçirilmiş ve araştırmacılar tarafından Maxqda programı aracılığıyla kodlamaları yapılmıştır. Maxqda programından sadece kodlamaların yapılması aşamasında yararlanılmıştır, veri analizi araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Kodlamalar araştırmacının problemi ile ilişkili olarak değerlendirilmiş çeşitli temalar etrafında yapılmıştır. Bu bağlamda veriler şu temalar çerçevesinde analiz edilmiştir:

- (1) Öz-kimlik algısı: Arap, Müslüman, Suriyeli
- (2) Kültürel farklılıklara ve benzerliklere yönelik yaklaşımlar
- (3) Yerel toplum ile ilişkiler: karma evlilikler, arkadaşlıklar
- (4) Aidiyet duygusu: sosyal-kültürel-dinsel aidiyet ve/veya dışlanma deneyimleri

BULGULAR

Yaşam Alanlarından Gözlemler: “Küçük Suriye”

Araştırmanın yapıldığı dönem (Kasım-Aralık 2021) önemli toplumsal bir sorunun hemen sonrasına denk gelmiştir. Ankara Valiliği'nin aktarımına göre 10 Ağustos 2021 tarihinde Ankara'nın Altındağ ilçesinde iki grup arasında çıkan kavgada ağır yaralanan bir vatandaş hayatını kaybetmiştir. Yaşamını yitiren kişinin Suriyeliler tarafından bıçaklandığı yönünde çıkan haberler üzerine bölgedeki Suriyeli mültecilerin ev ve iş yerlerine yönelik yaklaşık 3 gün süren saldırılar gerçekleşmiştir. Bu saldırılarda Arapça tabelası olan neredeyse tüm dükkanlar tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır (Ayaşlıoğlu, 2021; Cumhuriyet, 2021; Euronews, 2021). Altındağ'daki Suriyeli mültecilerin yoğun olarak bulunduğu Önder, Battalgazi ve Ulubey mahallelerinde yoğunlaşan saldırılar bölgenin uzun yıllardır devam eden yapısını değiştirmiştir. Saldırıların ardından İçişleri Bakanlığı ve Ankara Valiliği'nin ortak bir kararı olarak Suriyeli mültecilerin yaşadığı evlerin birçoğunun yıkımına ve ruhsatsız olduğu tespit edilen iş yerlerinin de kapatılmasına karar verilmiştir. Saha araştırması sırasında yaşanan bu olayların etkisinin hala devam ettiği gözlenmiştir. Görüşme yapılan herkes Altındağ saldırılarını en az bir kez anmıştır. Bu bağlamda sonraki bölümlerdeki anlatılarda yaşanan olayların etkisi sürekli olarak hissedilmektedir.

Altındağ'ın Önder ve Ulubey mahalleleri son dönemlerde hem Suriyeli hem de yerel toplum üyeleri tarafından “küçük Suriye” olarak tanımlanmaktadır. Önder ve Ulubey mahallelerinde yaşayan Suriyeli mülteciler genellikle olanakları sınırlı, derme çatma denilebilecek konutlarda yaşamaktadır. Ankara'daki diğer semtlere oranla kira giderlerinin daha düşük olduğu bu bölge, yıllar içerisinde yerel toplum üyelerinin farklı semtlerden daire alarak, kendi oturdukları eski konutlarını da Suriyeli

mültecilere kiraya vermesi sonucunda Suriyeli mültecilerin yoğun olarak bulunduğu bir bölge haline gelmiştir.

“İlk geldiğimizde çok Suriyeli yoktu biraz zorluk oldu ama ondan sonra küçük Suriye oldu. Önder, Ulubey Doğanstepe, Site Yıldız buralar aslında Suriye gibi oldu her şeyi bulursun. Büyük bir bölge küçük Suriye gibi oldu” (M3, 42 Yaş, Erkek, Altındağ).

Altındağ’daki Önder ve Ulubey mahallelerini birbirine bağlayan görece kalabalık bir cadde üzerinde yer alan alışveriş mekanlarının çoğunluğu da zamanla Suriyeli mülteciler tarafından işletilmeye başlanmıştır. Oturdukları konutlara çok yakın bu alışveriş mekanları, etnik alışveriş alışkanlıklarına ulaşmayı da kolaylaştırmaktadır. Cadde üzerinde bulunan ağırlıklı olarak yiyecek ürünlerinin satıldığı dükkanlar Suriyeli mültecilerin yeme-içme kültürlerine hitap edecek potansiyele sahiptir. Özellikle ekmek satışlarının çok öne çıktığı gözlenmiştir. Yapılan görüşmelerin çoğunluğunda “Arap Ekmeği” olarak tarif edilen ince ve yuvarlak biçimli olan ekmeklerin kolayca ulaşılabilir olmasından duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Etnik, dinsel ve kültürel olarak birbirine benzer yapıda olan Suriyeli mültecilerin toplu bir şekilde yaşama şansı bulabildiği Önder ve Ulubey mahalleri, mültecilere yönelik ortaya çıkardığı faydalara karşın önemli riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle Ağustos 2021’de yaşanan ve “Altındağ Saldırıları” olarak isimlendirilen toplumsal olaylarda saldırganların doğrudan hedef olarak gördüğü bir bölge olmuştur.

Göç eden toplulukların ortak bir özelliği olarak kendine benzeyenlerle beraber olarak güvende hissetme duygusundan hareketle gettolaşma (Erder, 2006) eğilimine benzer şekilde Altındağ’da bir arada yaşayan Suriyeli mülteciler mekânsal dışlanma korkusundan hareketle farklı semtlere çok nadir gitmektedir. Örneğin 4 çocuk annesi bir kadın Ankara’daki oturdukları semt dışında bir yere gitme konusunda şunu söylemektedir: *“4 sene önce bir kere gittim, buraları biliyoruz dışarıda ne olacak bilmiyoruz”* (M10, 36 Yaş, Kadın, Altındağ). Ayrımcılık yaşama korkusu, Suriyeli mültecileri mekânsal olarak sadece yaşadıkları bölgelerde kalmaya itmektedir. Yine benzer şekilde, Ankara’nın farklı bölgelerindeki sosyal ortamlarda buldukları zaman ayrımcılığa uğrama korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir:

“Sadece komşularımı mahallemi biliyorum. Mesela Kızılay’a gelince, bir parka falan gidince yüzde doksan Suriyelileri sevmiyorlar” (M8, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

Mamak bölgesi, Altındağ’dan farklı olarak mülteci grupların daha dağınık olarak yaşadığı bir bölge özelliği göstermektedir. Mamak semti Ankara’nın son dönemlerde orta sınıflaşma eğilimi gösteren insanların yaşamak için tercih ettiği bir bölge haline gelmiştir. Bu doğrultuda Altındağ bölgesindeki konutlara nazaran, daha fazla imkana sahip olan apartman daireleri daha yüksek kira giderlerine neden olmaktadır. Yine de Mamak bölgesi, farklı etnik gruplardan oluşan mülteci gruplar tarafından tercih edilen bir yerdir. Altındağ bölgesine benzer olarak, çeşitli alanlardaki alışveriş mekanlarının mülteci grupların üyeleri tarafından işletildiği görülmüştür. Görece uygun fiyatlara sahip olan ve etnik alışveriş kültürüne hitap eden bu dükkanlar temel ihtiyaçlardan ziyade, yeme-içme kültürünün temel malzemeleri açısından tercih edilmektedir. Temel ihtiyaçlar yerel toplum üyeleri ile benzer olarak

Türkiye’de ucuz olarak kodlanmış marketlerden alınmaktadır. Onun dışında yemek kültürünün önemli parçaları olan ve marketlerde bulunmayan “Arap ekmeği”, Suriye’ye özgü baharatlar gibi malzemeler, mülteci grupların sahibi olduğu mekanlardan temin edilmektedir.

“Önder’e markete gidiyorum, ekmeği alıyorum, bazı şeyler var onları alıyorum ama bütün alışverişimiz normal BİM’den A101’den yani” (M8, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

Mamak bölgesinde birbirine yakın oturmama, bir yandan ayrımcılık korkusunun daha yoğun yaşanmasına neden olurken, diğer taraftan yerel toplum üyeleri ile “temasın” artmasını da beraberinde getirmektedir. Bu “temas” ayrımcılığa uğrama ihtimalini arttırmasına karşın, yerel toplum üyeleri ile daha fazla ilişkinin kurulmasını da içinde barındırmaktadır. Bu nedenle Altındağ bölgesindeki bir arada yaşamamanın aksine, Mamak bölgesindeki yerel toplum ile daha fazla bir arada olma hali çeşitli boyutlarda farklılıkları beraberinde getirmektedir.

Öz-kimlik algısı: Arap, Müslüman, Suriyeli

Kişinin kendisini ve grubunu nasıl tanımladığı sosyo-kültürel entegrasyonun önemli göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Doğrudan aidiyet ile ilişkili olarak ele alınabilecek, öz-kimlik tanımlaması çeşitli boyutları içerisinde barındırmaktadır. Kimlikler “öteki” olan ile “ben” arasındaki farklılıklara yönelik tanımlamaları içermektedir. Farklı kimlik tanımları olmasına karşın, Ankara’daki Suriyeli mültecilerin sahip oldukları farklı etnik, dinsel, sosyal ve sınıfsal kimlikler göz ardı edilerek homojen bir grup olarak “Suriyeli” tanımlaması, mülteci grupların da kendi kimliklerini tanımlamaları bağlamında yönlendirici olmaktadır. Alt-kimliklere yönelik ifadeler daha az olurken, Suriyeli kimliği görüşme yapılan herkes tarafından sıklıkla ifade edilmektedir. Ana akım medya ve göç politikalarında homojenleştirici bir tanımlama olarak kullanılan “Suriyeliler” kimliğine yönelik bir kabulleniş olduğu görülmektedir.

“Farklılıklar var ama herkesi Suriyeli diyorlar” (M1, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

“Türkler Arapça konuşan herkesin Suriyeli olduğunu düşünüyor. Ya da kötülük yapan yabancıların hepsi Suriyeli diyorlar” (M2, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

Suriyeli kimliğinin doğurduğu sorunlarla baş etmenin zorluğuna değinen katılımcılar, bu kimlik tanımlamasının doğrudan çeşitli negatif anlamları içerdiğine vurgu yapmaktadırlar. Bu kimliğe yönelik olumsuz algılar, farklı zamanlarda kimliğin gizlenmesini zorunlu hale getirmektedir:

“En son 4-5 ay önce eğer bir kişi bana sorarsa sen nerelisin ben Suriyeliyim demeyeceğim. Iraklıyım ya da Filistinliyim diyeceğim. Bıktım ya bıktım. Suriyeli deyince niye geldin, niye bıraktın, ne zaman gideceksiniz diye çok soru soruyorlar” (M9, 28 Yaş, Kadın, Altındağ).

Suriyeli kimliği, mültecilere dayatılan bir kimlik olmasına rağmen, kimi katılımcıların öz-kimlik tanımlaması bağlamında Suriye ile önemli bir bağ içerisinde oldukları da görülmektedir:

“Biz asla Suriye’imizi bırakamayız asla... nereye gidersen git biz Suriyeliyiz asla unutmayacağız” (M8, Yaş 30, Erkek, Mamak).

“Biz iki vatandaşlığımız Suriyeli ve Türkiye. Bunlar (çocuklar) Suriye’yi asla bırakmazlar. Galiba dinimiz için... biz olduğumuz kadar Suriyeli kalacağız” (M9, Yaş 28, Kadın, Mamak).

Diğer taraftan Müslüman kimliği, Suriyeli kimliğin taşıdığı olumsuz anlamın aksine bütünleştirici ve daha olumlu bir tanımlama olarak görülmektedir. Dini bağlılıklar, etnik bağlılıkların önünde görülmektedir.

“Benim için Müslümanlık ilk olarak çok önemli. Burada hepimiz Müslümanız, bu iyi bir şeydir. Komşularımız Müslümanlar, mesela bu hakkı görüyorlar. Bizim fikirlerimizde din sadece ibadet yapmak değil bütün hayatın uygun olacak. Bu kuraldır” (M4, 28 Yaş, Kadın, Mamak).

Arap etnik kimliği ise Suriyeli olmak ile benzer anlamda kullanılmaktadır. Fakat Türkiye’de Arap etnik kimliğine yönelik tarihsel ve sosyolojik perspektif bu kimlik ile ilişkilenmeyi doğrudan etkilemektedir. Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde kurulan ortaklığın, Türkiye Cumhuriyeti inşa süreçlerinde değişmesine referansla Arap kimliğinin “hain”, “ihanetçi” gibi negatif içeriklerle kodlanması Arap kimliğinin sahiplenilmesini belirlemektedir.

“Suriyeli olduğum için, daha doğrusu Arap olduğum için. Bizi sırtımızdan vurdunuz diyor, hainsiniz diyorlar” (M2, 28 Yaş, Erkek, Altındağ).

“Araplara hainsiniz diyorlar” (M3, 42 Yaş, Erkek, Altındağ).

Yapılan görüşmelerde öz-kimlik tanımlarının çoğunlukla önemsenmediği gözlenmiştir. Öz-kimlik tanımlarına yönelik sorulara sıklıkla *“bunlar önemsiz, biz sadece yaşamaya çalışıyoruz”* temelinde cevaplar verilmiştir. Bu bağlamda, savaştan kaçan ve yaşamları alt üst olan mültecilerin kimlik tanımları ile kurdukları bağın zayıfladığı ve yaşam mücadelesi içerisinde çok fazla önemsenmediği görülmüştür.

Kültürel Farklılıklar ve Benzerlikler: “Suriye’de Hayatımız Çok Farklıydı”

Sosyo-kültürel entegrasyon ve toplumsal bütünleşmenin önemli boyutlarından birisi kültürel yakınlık olarak görülmektedir. Farklı toplumsal ve kültürel yapıların bir aradalığı çoğunlukla kültürel benzerlikler ve farklılıklar üzerinden değerlendirilebilir. Bu bağlamda mültecilerin Türkiye’deki kültürel ve sosyal yaşam ile ilgili olarak gördükleri benzerlikler toplumsal bütünleşmeye yönelik olumlu katkı sunmaktadır. Yapılan görüşmelerde kültürel benzerliğe atıfta bulunan çoğu kişinin derinlemesine sorularla çeşitli kültürel farklılıklardan da bahsettiği görülmüştür. Özellikle gündelik yaşamda belirgin olarak görülen sosyal farklılıklar özneler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

“Ramazan ayında oruç tutuyorlar, akşam ezanı okununca mahalle çok sakin oluyor. Suriye’de hiç böyle değildi” (M6, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

“Suriye’de hayatımız çok farklıydı...” (M8, 30 Yaş, Erkek, Mamak).

Sosyal yaşamda var olan farklılıkları, Türkiye'deki insanlardan farklılık olarak değerlendiren görüşmeciler, bu farklılıkların çok önemli olmadığını, kendilerinin burada misafir olduğunu, zaten buna hakları olmadığını söyleyerek önemsizleştirmektedir. Bu durumun yaşanılan topluma aidiyeti doğrudan etkilediği ifade edilebilir.

“Köye gidiyorduk, toplanıp, hoparlör açıyoruz, yüksek sesle açıyoruz. Burada onu devam ettiremeyiz. Köy gibi bir yerdeyse belki onu yapabiliriz ama normal binalarda bunu yapamayız. Bazen özlüyorum” (M6, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

Diğer taraftan en önemli kültürel ve sosyal farklılık olarak kadınların toplumsal alandaki görünürlükleri bağlamında değerlendirmeler sıklıkla yapılmıştır. Hem erkek hem de kadın özneler tarafından Suriye'deki kadınların toplumsal görünürlüğünün Türkiye'de önemli bir değişime uğradığı ifade edilmiştir. Kadın öznelerin de sıklıkla dile getirdiği gibi, Suriye'deyken kadın kimliğinden dolayı zorunlu olarak deneyimledikleri pratiklerin burada devam ettirilmemesi vurgulanmaktadır.

“Mesela kadınlar Suriye'de hiç çalışmıyorlar. Sadece bazı insanlar çalışıyorlar. Dinimiz eğer kadın çalışmak istiyorsa evinden çıkmadan, erkeklerle görüşmeden olur diyor. Mesela annem evin içinde kuafördü. Kadın çalışması çok zor. Eskiden maddi durumumuzda kadın çalışma ihtiyacı hiç yoktu. Bu yüzden çok farklı. Ama burada kadınlar, gençler çalışıyor, okuyor” (M7, 43 Yaş, Kadın, Mamak).

“Aynı önceki gibi değil. Yani Suriye'de adet var mesela biz Suriye'de dışarı çıkmıyorduk, ev, temizlik çocuklara bakacaz. Ama buraya geldi ben, komşunun yanına gittim sadece başka yere yok. Onun için bile dışarı çıkıyorum. Suriye'de o kadar gitmiyorduk” (M10, 36 Yaş, Kadın, Altındağ).

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, kadın kimliğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında yarattığı zorluklara ek olarak zorunlu göç olgusu, toplumsal uyum açısından kadınların deneyimlerini doğrudan etkilemektedir. Bir taraftan kültürel özellikler bağlamında değerlendirilen toplumsal rollerin değişmesinden duyulan bir memnuniyet ifade edilirken, diğer taraftan dinsel bağlılık çerçevesinde bu değişime belirli düzeyde bir direnç gösterildiği de gözlenmiştir.

Kültürel farklılıklara ek olarak sosyal ve sınıfsal farklılıklara da vurgu yapan görüşmecilere göre Ankara'nın sınıfsal olarak farklılaşan bölgelerinde tepkilerin de değişebildiği ifade edilmektedir.

“Atıyorum Keçiören'de konuşursan çok tepki vermiyorlar, bu ne demek bazıları tepki veriyor ama hepsi vermiyorlar. Altındağ'da konuşursan farklı tepki, Çankaya'da farklı tepkiler oluyor” (M6, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

Kültürel farklılıklardan kaynaklı olarak Türkiye toplumu ile aidiyet hissi geliştiremediğini ifade eden bir özne, etnik ve kültürel olarak kendilerine daha yakın olarak gördükleri farklı Ortadoğu ülkelerine gitmeyi planladığını belirtmektedir:

“Şimdi biz Mısır'a gitmeyi düşünüyoruz. Çok akrabalarım düşünüyor. Biz burada çok sıkıntı yaşadık. Bazen ben cevap veriyorum, bazen cevap vermiyorum. Çünkü cevap verdiğim zaman sıkıntı çıkar. Ya kavga ya adam bıçaklı olur” (M9, 28 Yaş, Kadın, Mamak).

Arap etnik kimliğinin çoğunlukta olduğu ülkelere gitme fikri, sosyal ve kültürel olarak Türkiye’de kendilerini güvende hissetmemeleri ile doğrudan ilişkilidir. Fakat yine de aynı kişiler tarafından Türkiye’deki sosyal ve kültürel benzerliklere de vurgu yapılmaktadır. Türkiye’de sosyal ve kültürel benzerliklere yönelik yapılan değerlendirmelerde ön plana çıkan ilk özellik dini aidiyettir.

“Evet burada devam ediyoruz çünkü aynı kültürler var, aynı bayramlar var, Müslümanlar var aynı Suriye’de olanı burada da yaşıyoruz zaten” (M4, 28 Yaş, Kadın, Mamak).

Diğer taraftan tarihsel ortak kader vurgusu da sıklıkla yapılmaktadır. Arap etnik kimliğine yüklenen olumsuz algının farkında olarak, tam tersi bağlamda benzer coğrafyalarda bulunduğu ve ortak bir tarihe sahip olduğu kültürel benzerlik çerçevesinde vurgulanmaktadır.

“Çok uzak değiliz birbirimizden hemen hemen aynı insanlarız. Çok bir fark yok aslında. Çok yakın bir coğrafik bölgedeyiz” (M1, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

Kültürel farklılıkların önemli oranda dışlanmanın gerçekleşmesi için kullanıldığını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Kültürel farklılıklar yerel toplum üyelerinin Suriyeli kimliğine yönelik geliştirdiği ifade edilen olumsuz algıyı besleyen olgular olarak görülebilmektedir.

“Mesela benim ailemin giysilerinden belli oluyor Suriyeli olduğu. Bazen Türklere kötü bakıyorlar, belli neden baktığı ya da birbirlerine söyleyip bak nasıl giyinmiş diyorlar. Ailem kapalı, açmak zorunda değil bazı Türklere de kapalı olanlar var ama bizimkilerden farklı giyiyorlar. Suriyeli olduğu belli bizimkilerin, niye yüzünü kapatıyorsun burası Türkiye diyor” (M2, 28 Yaş, Erkek, Altındağ).

Yerel Toplum ile İlişkiler: “Önemli Şey Müslüman Olması”

Sosyo-kültürel bağlamda göç edilen toplumla kurulan ilişkiler toplumsal bütünleşmenin önemli parçalarından birisidir (Afyonoğlu ve Buz, 2021, s. 1297; Aygüler, Buz ve Güzel, 2020). Kültürel farklılıklar ve benzerlikler çerçevesinde ifade edilen görüşler, yerel toplum üyeleri ile kurulan ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Sosyo-kültürel entegrasyonun önemli göstergelerinden birisi olan yerel toplum üyeleri ile ilişkiler, bu çalışmada arkadaşlık ve karma evlilikler bağlamında değerlendirilmiştir.

Karma evlilikler, sosyo-kültürel entegrasyonun önemli göstergeleri arasında görülmektedir. Özellikle Kanada ve Kuzey Amerika’da Müslüman toplulukların sosyo-kültürel entegrasyonuna yönelik yapılmış araştırmalarda karma evlilikler, toplumsal bütünleşme konusunda önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de ise dinsel benzerlik ve toplumsal cinsiyet kalıpları bağlamında evlilikler karmaşık ve çok boyutlu bir tartışma zeminine sahiptir.

Orhan ve Gündoğar’ın (2015, s. 16) belirttiği üzere yaşlı veya genç bekâr ya da evli Türk erkeklerin genç Suriyelilerle evlenme durumları özellikle Kilis, Şanlıurfa ve Hatay’da yoğun olarak yaşanmaktadır. Resmi kayıtlarda Suriyelilerle evlilik yüksek gözükmesi de dini nikâh yoluyla gerçekleştirilen evliliklerle birlikte gerçek oran çok daha fazladır. İki toplum arasındaki evlilikler resmi rakamlardan bağımsız olarak değerlendirilmelidir. “Suriyelilerin yalnızca %12’sinin ailelerinden bir veya birkaç üyesi Türkiye’ye gelmelerinin ardından evlenmiştir. Bu evliliklerin ise yalnızca 6’sı Türk

vatandaşı biriyle (genelde Suriyeli kadının Türk vatandaşı bir erkekle evlenmesi şeklinde), 12'si ise Suriyelilerin kendi aralarında yaptıkları evlilikler şeklinde gerçekleşmiştir" (Çetin, 2016, s. 209). Bu bağlamda kurulan evliliklerin çoğunlukla dini nikah yolu ile gerçekleştiği ve ağırlıklı olarak Suriye'den gelen kadınlarla Türk vatandaşı erkekler arasında deneyimlendiği görülmektedir. Yapılan araştırmalarda Suriyeli genç kadınların belirli ücretler karşılığında Türk vatandaşı yaşlı erkeklerle veya engelli biriyle evlendirilmesi ve Suriyeli kadınların ikinci veya üçüncü eş olarak Türk vatandaşı erkeklerle kuma evliliği yapmak zorunda kalmaları gibi olaylar ifade edilmektedir (Mazlumder, 2014). Evliliklerde Suriyeli aileye başlık parası ödendiği için Suriyeli aileler açısından kızlarını evlendirme hem para kazanma hem de kızlarının hayatını kurtarmanın aracı olarak görülebilmektedir (Cankurtaran ve Albayrak, 2019, s. 61).

Bu bağlamda Suriye'den gelen insanlarla Türk vatandaşları arasında kurulan evlilikler doğrudan sosyo-kültürel entegrasyonun bir göstergesi olarak değerlendirilemez. Fakat topluluklar arası mesafenin anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Karma evlilikler ile ilgili değerlendirmelerde dini benzerliğin evlilikleri kolaylaştırıcı bir unsur olarak görüldüğü anlaşılmıştır.

"Sıkıntı değil ama önemli şey Müslüman olması. Türk Kürt fark etmez. Aynıyız ama sadece Müslüman olması önemli" (M4, 28 Yaş, Kadın, Mamak).

"Çok önemli böyle bir şey. Dinimiz galiba biliyorsunuz başka bir din olursa olmaz. Kadın İslam'a girecekse olur. Ama girmeden Müslümanla evlenemez. Oğlum Müslüman olmayan bir kadın olursa, Müslüman yaparsa olur" (M8, 30 Yaş, Erkek, Altındağ).

Müslüman kimliğine yapılan olumlu vurgunun aksine kültürel ve etnik farklılıklar, evlilikler için sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda kurulan evliliklerde kültürel özelliklerin kaybedebileceği de vurgulanmaktadır. Yapılan görüşmelerde zorunlu göç deneyimi çerçevesinde kimlik aidiyetine yönelik vurgular zayıf olmasına rağmen derinlemesine sorularda kültürel yapının devam ettirilmesinin önemsendiği görülmüştür.

"Bana uymaz, benim kültürüme uymaz. Benim ailem akrabalarım yüzü bile kapalı. Benim tanıştığım kızlar hep açık. Mesela bazı Türkler var kapalı olanlardan onları da istemem aslında. Kendi kültürüm olsun" (M1, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

"Farklı kültür olunca zorluk çekilir biliyorum. Olabilir ama çok zor olur" (M2, 28 Yaş, Erkek, Altındağ).

Kadın katılımcıların erkeklere oranlara karma evlilik konusuna daha ılımlı yaklaştığı görülmüştür. Kendi ailesinde asla yabancılar ile evliliklerin kurulmadığını belirten bir özne, Türkiye'deki deneyimlerini göz önüne alarak, kendi çocuklarının gelecekte kuracakları evlilikler için ailesinden farklı düşündüğünü ifade etmektedir:

"Benim ailemde sadece akrabaya veriyoruz. Hatta yabancıları sevmiyorlar. Uzak vermiyorlar. Türklere, başkasına asla vermezler... Ama ben çocuklarım ne istiyorlarsa, en önemli iyi insan, önce ben tanışayım Türk olabilir" (M9, 28 Yaş, Kadın, Altındağ).

Karma evliliklere yaklaşımların Türkiye'deki dinsel benzerlik zemininde değerlendirildiği görülmektedir. Dinsel benzerliğe rağmen vurgulanan kültürel farklılıkların karma evlilikler için sorun olduğu da ifade edilmektedir. Türkiye'de karma evlilikleri sosyo-kültürel entegrasyonun göstergesi olarak ele almak önemli bir zorluğu içerisinde barındırmaktadır. Yukarıda bahsedilen araştırmaların sonuçlarından hareketle, Türkiye'deki karma evliliklerin çok boyutlu yapısı nedeniyle farklı bir zeminde ele alınması gerektiği ifade edilebilir.

Aidiyet Duygusu: Sosyal-Kültürel-Dinsel Aidiyet ve/veya Dışlanma Deneyimleri

Aidiyet duygusu göç edilen toplumla kurulan ilişkilerin ve kalıcılığın göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de göç rejimi içerisinde sahip olunan yasal statünün türü ile sürekli vurgulanan ve yeniden üretilen "geçicilik" ve "misafirlik" söylemleri aidiyet duygusunun gelişmesinin önündeki önemli engellerdendir.

Suriye'den gelen mültecilerin Türkiye'ye aidiyet hissi, "geçicilik" düzleminde inşa edilmektedir. Diğer taraftan farklı araştırmalarla ortaya çıkarılan ayrımcılık pratiklerinin yaygınlığı ile paralel olarak Suriye'den gelen mülteci grupların daha çok kendi toplumu içine kapandığı ve Türkiye'ye olan aidiyet duygularının da maruz kalınan ayrımcılıktan etkilendiği görülmüştür. "Kendinizi Türkiye'ye ait hissediyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar, aidiyet duygusunun, göç rejiminin önemli bir özelliği olarak yasal güvence çerçevesinde değerlendirildiğini göstermektedir.

"Bunu demek çok isterim ama dediğim gibi ben Türkiyeliyim derim ama yarın beni atacaklar ama çok isterim. Demek istiyorum, hadi dedim Türkiyeliyim yarın hadi gönderiyoruz diyebilirler" (M3, 42 Yaş, Erkek, Altındağ)

Ayrımcılığın yaygınlığı aidiyet duygusunun zayıflamasına önemli bir etkide bulunmaktadır. Örneğin sosyal medyada yaygınlaşan ayrımcı videolara ek olarak, videoların altına yazılan yorumları da okuyan görüşmeciler, aidiyet duygusunun azaldığını ifade etmektedir:

"Azalıyor, medyanın yaptığı şeylerden dolayı. Suriyeli mülteciler hakkında kötü şeyler var sosyal medyada mesela yorumlara giriyorum bakıyorum yüzde 95 ırkçılık yapıyorlar" (M5, 30 Yaş, Erkek, Mamak).

Gelecek kuşakların aidiyet hissi geliştireceği konusundaki öngörüler, çocukların Türkiye'de eğitim alması ve bu toplumsal ve kültürel yapının içerisinde gelişmesi ile doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmektedir.

"Şimdi ben bunu diyemem ama çocuklarım ileride diyebilir. Ama isterim yani. Ben Türkçeyi okula hiç gitmeden öğrendim. İştten, televizyondan dili öğrendim. Çocuklar okula gidiyor, Türk gibi olacaklar, konuşacaklar" (M9, 28 Yaş, Kadın, Altındağ).

Türkiye'ye aidiyet ağırlıklı olarak yasal, toplumsal ve kültürel olarak kendini güvende hissetme ile ilişkilidir. Kendisini güvende hissetmeyen mültecilerin aidiyet duygusu gelişmemektedir.

“Mesela Altındağ olayları olduğunda bizim bakkal dükkanımız var hepsini yağmaladılar. Aslında bizimkiler onlar yağmalarken görüntüsünü çekmişlerdi. Biz gittik polise gösterdiğimiz halde bir şey yapmadılar. Bunu görünce sen ne düşünürsün?” (M2, 28 Yaş, Erkek, Altındağ).

Mülteci grupların yerel toplum ve kamu idaresi ile kurduğu ilişkilerde maruz kaldığı ayrımcılık, Türkiye’ye hem yasal hem de kültürel aidiyetin gelişmesini engellemektedir. Aidiyet ile ilgili soruların çoğunluğu, maruz kalınan ayrımcılık bağlamında değerlendirilmektedir:

“Artık kültürünü bırak diyorlar aslında ya Türk gibi yaşayın ya da gidin diyor” (M1, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

Hastanelerde yaklaşık üç yıldır tercüman olarak çalışan bir katılımcı ayrımcılığı şu şekilde ifade etmektedir:

“İrkçilik bazen oluyor. Biz hep yabancılara hizmet verdiğimiz için gelen Türk hastalar laf ediyorlar bunlar niye buradalar falan diye bir ara gelip bizim resmimizi çekti. Bizim başımızda bir tane levha yazıyor sağlık turizmi sekreterliği diye altında Arapçası yazıyor. Geldi irkçının biri niye Arapça yazıyor burası Türkiye dedi. Zaten onu hastane yazıyor, tüm yabancılar için yazılmış. Çok irkçilik hemen sanki bir şey yapmışız gibi ona” (M1, 29 Yaş, Erkek, Altındağ).

Türkiye’ye ve burada yaşayan insanlara olumlu duygular beslediğini ifade eden genç bir kadın, hamilelik sürecinde maruz kaldığı ayrımcı söylem ve davranışlardan dolayı artık daha umutsuz olduğunu ifade etmektedir:

“Doğum zamanında hastaneye gittim çok ayrımcıydı. Hemşire bana geldi, hadi sus diye bana bağırdı, neden böyle sesleniyorsunuz, tamam ben doğum yapıyorum normal bir şey dedim. O bana evlenme o zaman dedi. Hatta su vermiyorlar. Su istedim onlar bana vermediler. Kötü davranıyorlardı. Ama doktor iyi davrandı. Bana hiçbir şey yapmadı ama hemşireler kötü davrandı. Bu beni çok etkiledi, ben aslında Türkiye’yi seviyordum” (M4, 28 Yaş, Kadın, Mamak).

Sosyal politika uygulamaları ve sosyal hizmetlerden yararlanma konusunda maruz kalınan dışlanma deneyimlerinin, Suriyeli mültecilerin aidiyet duygusunu olumsuz bağlamda etkilediği gözlenmiştir. Sosyo-kültürel entegrasyon deneyimi bağlamında sosyal hizmet uygulamalarına erişim doğrudan iyilik halini geliştirmektedir. Zorunlu göç deneyiminin yarattığı travmatik süreçlerde çok katmanlı sorunlarla baş etmeye çalışan mültecilerin sosyal destek mekanizmalarına daha fazla ihtiyaç duyacağı ifade edilebilir. Fakat Suriyeli kimliğinin yaygın olumsuz anlamı nedeniyle kamusal hizmetler sırasında dışlanmaya maruz kalan mültecilerin aidiyet duygusu gelişmemektedir. Diğer taraftan, çeşitli araştırma sonuçlarında, yerel toplum üyelerinin, Suriyeli mültecilere yapılan sosyal yardımların ülke kaynaklarını tükettiğini düşündükleri ve Suriyeli mültecileri kendilerine rakip olarak gördükleri tespit edilmiştir (Ekici, 2019; Güney ve Konak, 2016). Sosyal politika ve sosyal hizmet uygulamalarına erişim sırasında hem çalışanlar hem de hizmet kullanıcısı olan yerel toplum üyelerinden yönelen dışlama eğiliminin Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye aidiyet duygusunu zayıflattığı ifade edilebilir. Bu çerçevede toplumdaki dezavantajlı gruplara yönelik baskıcı davranışları

değiştirmeye yönelik sosyal hizmet uygulamalarının, mülteci grupların iyilik hallerinin gelişimi ve aidiyet duygusunun inşa edilmesinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Gül ve Şaşman-Kaylı, 2022, s. 1003).

Sosyo-kültürel entegrasyon deneyimi ve aidiyet duygusunun gelişimi bağlamında önemli bir yere sahip olan sosyal hizmet uygulamalarında yaşanan dışlanma deneyimlerinin yaşam doyumunu olumsuz bir şekilde etkilediği görülmüştür. Zorunlu göç sonucunda travma yaşamış “kişiler bir yere ‘ait olma’ duygusuna hayli gereksinim duymaktadır ve bu duyguyla kendilerini güvende hissetme duygusunu da yeniden oluşturmaya çalışmaktadır” (Özçürümez ve İçduygu, 2020, s. 21). Bu bağlamda sunulan sosyal hizmet uygulamalarında “kültüre duyarlı” yaklaşımı içeren çokkültürcü sosyal hizmet uygulaması önem kazanmaktadır. Önyargının azaltılması, kültürel gruplara yönelik olumlu tutumların geliştirilmesi ve göçmen grupların güçlendirilmesi bağlamında sosyal hizmet uygulamaları işlevsel bir potansiyele sahiptir (D. Akarçay-Ulutaş ve Kırılıoğlu, 2020, s. 686). Kültürel farklılıklara saygı duyan ve ötekileştirmeyen çokkültürcü sosyal hizmet ve yapısal eşitsizliklerin yarattığı güç ilişkilerini müdahale planına dahil eden baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamalarının, sosyo-kültürel entegrasyon deneyimini olumlu etkileyeceği ifade edilebilir. Bu çerçevede geneli sosyal hizmet uygulamalarının yerine, toplum örgütlenmesi ve sosyal planlamaları da içeren makro sosyal hizmet uygulamalarına ihtiyaç olduğu belirtilebilir (Brody ve Nair, 2020, s. 20). Bu nedenle ekonomik koşulların iyileştirilmesi başta olmak üzere, rehabilitasyon, danışmanlık ve sosyal yardım hizmetlerine farklı özelliklere sahip olan Suriyeli mülteci grupların erişiminin kolaylaştırılması ve bu çerçevede göç politikalarının geliştirilmesi önemlidir.

İnsanlar için sahip olduğu sosyal ilişkiler yoluyla belli değer ağlarına kabul edilmek ve orada aidiyet bağları geliştirmek ne kadar olumlu ve yapıcı ise bu ağlardan mahrum bırakılmak o derece olumsuz ve yıkıcı olabilmektedir (Taşkesen, 2021, s. 41). Göç eden bireylerin yeni girdikleri toplumda karşılaştıkları ilişkiler bütünüyle aidiyet duygusunun gelişimini etkilemektedir. Bu bağlamda farklı araştırmalarda görülen sosyal dışlanmanın bu denli yaygın olması ve özellikle kitle iletişim araçlarındaki görünürlüğü mülteci grupları olumsuz yönde etkilemektedir. Bireyin ya da bir grubun belli bir sosyal bütünün dışında bırakılması anlamına gelen sosyal dışlanma, aidiyet ihtiyacını olumsuz bir biçimde ve doğrudan etkilediği için, insanın bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçleri üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir (Baumeister ve Leary, 1995; Taşkesen, 2021; Yuval-Davis, 2004). Yeni geldiği toplumsal yapı ile aidiyet bağı kuramayan mültecilerin sorunları katmanlaşmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç politikaları çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde sosyo-kültürel entegrasyon boyutunun yeteri kadar önemslenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Göç rejiminin bir özelliği olarak “geçicilik” vurgusunun özellikle entegrasyon politikalarına da sirayet ettiği görülmüştür. Göç Uyum Strateji Belgesi ve Eylem Planı sosyo-kültürel entegrasyona yaklaşımın söylemsel düzeyde kaldığını göstermektedir. Eylem planı doğrultusunda yapılan uygulamaların neler olduğu ve etki

değerlendirmelerinin yapıldığı herhangi bir yazılı metne ulaşamamıştır. Bu durum göç rejimi içerisinde sosyo-kültürel entegrasyon politikalarının bir belirsizlik alanı olduğunu göstermektedir.

Geçiciliğin süreklileştirilmesi bağlamında kurgulanan entegrasyon politikaları, mültecilere yönelik, yerel toplum üyelerindeki “misafir” algısını beslemekte ve çeşitli sorunların kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu politik belirsizliğin içerisinde farklı düzlemlerde yükselen ve çeşitli araştırmalarla kanıtlanmış olan dışlanma deneyimleri, Suriyeli mültecilerin sosyal ve kültürel aidiyet geliştirmesinin önündeki önemli engellerdendir. Araştırmada görüşme yapılan Suriyeli mültecilerin aidiyet duygusu ile ilgili sorulara verdikleri cevapların çoğunluğunun maruz kalınan dışlanma çerçevesinde değerlendirilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Göç rejiminin yarattığı belirsizliğin sosyo-kültürel entegrasyon ve aidiyet duygusu bağlamında önemli bir yere sahip olan sosyal hizmet uygulamalarına erişim konusunda da önemli sorunlar yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. “Geçicilik” vurgusunu içeren mevcut göç politikalarında sosyal hizmet uygulamaları sistematik olarak düzenlenmemiştir. Özellikle kültürel yapılara duyarlı refah politikalarının eksikliği sosyo-kültürel entegrasyon deneyimini ve aidiyet duygusunu olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan merkezi olarak sunulan hizmetlerin Suriyeli mültecileri homojen bir grup olarak tanımlama eğilimi içerisinde olması, mültecilerin çeşitli hak kayıplarına uğramasına neden olmaktadır. Suriyeli mülteciler içerisinde yer alan kadın, çocuk, engelli, yaşlı ve LGBTİQ gibi özel ihtiyaç sahiplerinin olabileceği ile kimliksel ve dinsel aidiyetlerin çeşitlenebileceğinin büyük oranda göz önünde bulundurulmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun Suriyeli mültecilerin iyilik hallerini etkilediği anlaşılmıştır. Bu bağlamda kültürel yetkinliğe sahip olan sosyal hizmet uygulamalarının aidiyet duygusunun gelişimine önemli bir katkıda bulunacağı ifade edilebilir (Demet Akarçay-Ulutaş, 2022, ss. 1253–1255).

Diğer taraftan sosyo-kültürel entegrasyon deneyiminde önemli bir yere sahip olan öz-kimlik tanımlamaları mülteciler tarafından, olumsuz “Suriyeli” kimliği bağlamında değerlendirilmektedir. Suriyeli kimliğinin toplumsal alandaki olumsuz karşılığına sıklıkla vurgu yapan mülteciler, bu kimliğin kendileri üzerinde yarattığı baskı sonucunda aidiyet duygularının gelişemediğini ifade etmektedirler. Zorunlu göç deneyiminin yarattığı travmatik süreçler bağlamında ilk değerlendirmelerin önemsizleştirme yönünde olduğu fakat derinlemesine sorulara verilen cevaplarda kendi kültürel yapıları ile güçlü bir bağ içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Suriyelilerin kültürel yapılarını koruma haklarını da hesaba katan entegrasyon politikalarının aidiyet duygusunun gelişiminde olumlu bir etki yaratacağı ifade edilebilir. Suriyeli mültecilerin kimlik ve kültür aidiyetleri ile ilgili geniş kapsamlı araştırmalar yapılarak, bu konudaki beklentilerinin ortaya çıkarılması ve göç politikalarının bu sonuçlara göre yeniden düzenlenmesi önemlidir. Örneğin kültürel yapının devamlılığı konusunda sıklıkla ifade edilen Arapça dilinin gelişimi ve gelecek kuşaklara aktarımı konusunda ulaşılabilir ve ücretsiz hizmetlerin sunulması somut bir adım olarak önerilebilir. Diğer taraftan kimliksel aidiyetlerin dışlanma korkusu nedeniyle gizlenmesi toplumsal uyumun önündeki

engellerden birisi olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede araştırmanın sonuçlarından hareketle, özellikle medyada kullanılan söylemlerin ve kamu politikalarına yansıyan dışlayıcı tutumların önlenmesi için geniş kapsamlı olarak ayrımcılık yasağını belirten ve caydırıcı etkisi olabilecek somut düzenlemelere ihtiyaç olduğu önerilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın etik kurul izni 02.11.2021 tarihinde E-35853172-900-00001845113 sayı ile Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Afyonoğlu, M. F. (2020). Göç ve Sosyal Politika. D. Başer (Ed.), *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet* içinde (ss. 303–327). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Afyonoğlu, M. F. ve Buz, S. (2021). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Suriyelilere Yönelik Tutumu: Türkiye'nin Yedi Bölgesinde Yedi İl Örnelemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1283–1304.
- Ager, A. ve Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191.
- Aida, C., Laitin, D. ve Valfort, M. (2010). Identifying barriers to Muslim integration in France. *Proceedings of the National Academic of Sciences*, (52), 384–390.
- Akarçay-Ulutaş, D. ve Kırılıoğlu, M. (2020). Sosyal hizmetin gözünden sosyal uyum için bir öneri: Çokkültürlü eğitim. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 677–698.
- Akarçay-Ulutaş, Demet. (2022). Sosyal Hizmette Kültürel Yetkinlik Eğitimi: İçeriğe Yönelik Bir Sistemik Derleme Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1248–1277.
- Ataca, B. ve Berry, J. W. (2002). Psychological, sociocultural, and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37, 13–26.
- Attepe-Özden, S., Pak, M. D. ve İçağasioğlu-Çoban, A. (2017). Sosyal Hizmette İyilik Hali Kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 87–104.
- Ayaşlıoğlu, L. (2021). Altındağ'da Mültecilere Saldırının Düşündürdükleri. *Birikim Güncel*. <https://birikimdergisi.com/guncel/10695/altindagda-multecilere-saldiri-ve-dusundurduklari> adresinden erişildi.
- Aycan, Z. ve Berry, J. W. (1996). Impact of employment-related experiences on immigrants' psychological well-being and adaptation to Canada. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 28, 240–251.
- Aygüler, E., Buz, S. ve Güzel, B. (2020). Sosyal Uyumun Başarılmasının Önündeki Engeller:

- Niteliksel Bir Çalışma. *Journal of Economy, Culture and Society*, (63), 339–357.
- Banting, K. ve Soroka, S. (2012). Minority nationalism and immigrant integration in Canada and Europe. *Nations and Nationalism*, 1(18), 156–176.
- Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 3(117).
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. A. M. Padilla (Ed.), *Acculturation theory models and some new findings* içinde (ss. 9–25). Boulder: CO: Westview.
- Berry, J. W. (1990). Psychology of Acculturation. N. R. Goldberger ve J. B. Veroff (Ed.), *The culture and psychology reader* içinde (ss. 457–488). New York: New York University Press.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(46), 5–68.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697–712.
- Bevelander, P. ve Otterbeck, J. (2010). Young People's attitudes towards Muslims in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 3(33), 404–425.
- Bolgün, C. (2020). *Sosyal Uyum ve Gruplararası İlişkiler: Türkiye'de Yerel Toplum ve Suriyeliler (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi.
- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S. ve Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: a social psychological approach. *Int J Psychol*, (32), 369–386.
- Brody, R. ve Nair, M. D. (2020). *Makro Sosyal Hizmet*. (S. Buz ve M. Ç. Ayalp, Çev.). Ankara: Nika Yayınları.
- Bruce, S. ve Yearley, S. (2006). *The Sage Dictionary of Sociology*. London: SAGE Publications.
- Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Bilim*, 18(2), 37–50.
- Buz, S. ve Çevik, H. (2020). *Göç ve Entegrasyon Uygulama Alanları, Politikalar, Paydaşlar*. Ankara: Nika Yayınları.
- Buz, S. ve Dikmen, A. (2021). Zorunlu Göçte Maruz Kalan Bireylerin Psikososyal İyilik Hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 227–250.
- Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye Kadın Olmak*. (Şevkat Bahar Özvarış ve Türküler Erdost, Ed.). Ankara: Merdiven Yayın.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Macmillan Press.
- Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, (34), 197–222.
- Çevik, H. (2021). "Din Kardeşlerimiz" ile "Ülkemde Suriyeli İstemiyorum" Arasında Sosyo-Kültürel Entegrasyon Politikaları. *Praksis*, (56).
- Clements, B. (2013). Explaining public attitudes towards the integration of Muslims in british society:

- The "solidarity of religious". *Journal of Contemporary Religious*, 1(28), 49–65.
- Contucci, P. ve Sandell, R. (2015). How integrated are immigrants? *Demographic Research*, 33, 1271–1280.
- Cuche, D. (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*. (T. Arnas, Ed.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Cumhuriyet. (2021). Altındağ'da gerilim büyüyor; Suriyelilere ait ev ve işyerlerine saldırı. Ankara. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/altindagda-gerilim-buyuyor-suriyelilere-ait-ev-ve-isyerleri-taslandi-1859838> adresinden erişildi.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, Y. ve Hülür, A. B. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları. *SBARD*, (27), 17–40.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: SAGE Publications.
- Doğan, F. (2019). *Yabancı ile Bir Arada Yaşama ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Doucet, A. ve Mauthner, N. (2008). Qualitative Interviewing and Feminist Research. P. Alasuutari, L. Bickman ve J. Brannen (Ed.), *The SAGE Handbook of Social Research Methods* içinde (ss. 328–343). London: SAGE Publications.
- Ekici, H. (2019). Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 695–730.
- Ekinci, Y. (2015). "Misafir dediğin üç günlük olur!": Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma. *Birikim Dergisi*, (311), 48–54. doi:10.1145/3132847.3132886
- Entzinger, H. ve Biezeveld, R. (2003). *Benchmarking in Immigrant Integration*. Rotterdam: European Commission.
- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Euronews. (2021). Altındağ'da Suriyelilere ait iş yerlerine saldırı: Valilik olayların sona erdiğini duyurdu. Ankara. <https://tr.euronews.com/2021/08/11/ankara-alt-ndag-da-suriyelilere-ait-ev-ve-is-yerlerine-sald-r> adresinden erişildi.
- Fusch, P. I. ve Ness, L. R. (2015). Are we there yet? Data saturation in qualitative research. *The Qualitative Report*, 20(9), 1408–1416.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2014). *Essential Concepts in Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- GİGM. (2018). *Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı 2018-2023*. Ankara.
- Göç İdaresi Başkanlığı. (2021). İstatistikler- Göç Alanındaki Güncel Sayılar. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/guncel-veriler> adresinden erişildi.
- Gül, M. ve Şaşman-Kaylı, D. (2022). Türkiye'deki Suriyeli üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir araştırma: Uşak üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 985–1007.
- Güldalı, P. Ş. ve Buz, S. (2021). Küreselleşme, Hareketlilik ve Sosyal Hizmet: "Düzensiz" Göç ve Ulusötesi Sosyal Hizmet Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi, 23(2), 699–722.

- Güney, Ü. ve Konak, N. (2016). Bolu'da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar: Milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde öteki algısı. *Alternatif Politika*, 8(3), 506–535.
- İçağasıoğlu-Çoban, A. ve Turşucu, A. D. (2019). Geleceği İnşa Etmek: Uyum, Bütünleşme, Kültürleşme Suriyeli Mülteciler Örneğinde Kavramsal Bir Tartışma. U. Tekin (Ed.), *Sosyal Hizmet Kongresi 2018: Mültecilerle Sosyal Hizmet içinde* (ss. 88–93). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- İncetahtacı-Günel, N. (2020). *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Sorunlar ve Bu Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri: Gaziantep Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi.
- IOM. (2019). *International Migration Law- Glossary on Migration*. www.iom.int adresinden erişildi.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Research*. London: SAGE Publications.
- Mazlumder. (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacılar Raporu*. İstanbul. <https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kamp-disinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116> adresinden erişildi.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2016). *Nitel Veri Analizi*. (S. A. Altun ve A. Ersoy, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Yayın Odası.
- Orhan, O. ve Gündoğar, S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ankara. http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri.pdf adresinden erişildi.
- Özçürümez, S. ve İçduygu, A. (2020). *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özyurt, C. (2011). Küreselleşme ve Kimlik Etkileşimi; Modern, Postmodern ve Küresel Kimlik Sorunu. E. Eğribel ve U. Özcan (Ed.), *Değişim Sosyolojisi Dünyadan ve Türkiye'de Toplumsal Değişmeler içinde* (ss. 506–538). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pepworth, J. ve Nash, M. (2017). Finding “a safe place to cry”: A Review of Research and Evidence Informing Social Work with refugees and New Settlers in Aotearoa New Zealand. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 21(1–2), 48–59.
- Şahin-Taşgın, N. (2021). Göç ve Sivil Toplum, Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Hizmet: Sorun Alanları ve Vaka Örnekleri. *Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Hizmet içinde*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J. ve Bartlam, B. (2018). Saturation in

- qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & Quantity*, 52(4), 1893–1907.
- Savran, S. (2020). *Ankara'daki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Farklılaşan Gündelik Yaşam Pratikleri: Altındağ Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Gazi Üniversitesi.
- Saygın, S. ve Hasta, D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry*, 10(3), 312–323.
- Stuart, J. ve Ward, C. (2011). A question of balance: exploring the acculturation, integration and adaptation of Muslim immigrant youth. *Psychological Intervention*, (20), 255–267.
- Taşkesen, S. (2021). *Aidiyet Siyaseti İçerilme, Dışlanma, Siyasal Tercihlerimiz*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Ward, C. ve Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30, 422–442.
- YUHK. (2013). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu-6458 Sayılı Kanun*. Ankara.
- Yuval-Davis, N. (2004). Borders, Boundaries, and the Politics of Belonging. S. May, T. Modood ve J. Squires (Ed.), *Ethnicity, Nationalism, and Minority Rights* içinde . London: Cambridge University Press.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Suriyeli Kadınlarla Yapılan Evliliklerin Medyadaki Görünümü: Sosyal Hizmette Savunuculuk için Bir Çağrı

*Media Reflections of Marriages with Syrian Women: A Call for Advocacy in Social Work*Nurgül CERTEL¹, Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU²

¹ Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü,
nurgul.certel@kocaeli.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6513-1613

² Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi,
İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü,
ratasu@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9635-7578

Başvuru: 05.11.2021
Kabul: 11.04.2022

Atıf:
Certel, N. ve Atasü-Topçuoğlu, R.
(2022). Suriyeli kadınlarla yapılan
evliliklerin medyadaki görünümü:
Sosyal hizmette savunuculuk için bir
çağrı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(2), 537-562.
DOI:10.33417/ tsh.1019481

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Suriye göçü sonrası Suriyeli kadınlarla evlilik söyleminin medyada nasıl ele alındığını anlamaya çalışmak ve bu doğrultuda yapılacak sosyal hizmet uygulamalarını ele almaktır. Çalışmada, nitel araştırma deseni ile içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın verilerini, 2011 yılı ile 2020 yılları arasında yerel (48 haber) ve ulusal (91 haber) gazetelerde internet haber kanallarında yer alan toplamda 139 yazılı haber oluşturmaktadır. Veriler ATLAS.ti nitel veri analiz programında analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları üç ana temada ele alınmıştır: (i) araştırmanın bulgularına göre Suriyeli kadınların karşılaştığı cinsiyet temelli sorunların birçoğu ve maruz bırakıldıkları şiddet medyada kavramsal torba olarak evlilikler üzerinden üstü örtülü bir biçimde ifade edilmektedir; (ii) evliliğin taraflarının temsili temasında, haber içeriklerinde evliliğin taraflarının yanlış temsil edildiği, Suriyeli kadınların “aile birliğini bozan” ve “tehdit” gibi kavramlarla tanımlandığı gösterilmektedir; (iii) haber sunumunda başvurulan kaynaklarda evliliklerin özneleri olarak Suriyeli kadınlara başvurulmadığı kadınların madunlaştırılarak evliliklerin aktarıldığı görülmüştür. Medyadaki eril taraflı dilin göçmen kadınları ötekileştirdiği beş söylemsel manevra deşifre edilmiştir. Kamunun bakış açısını şekillendirmede etkin rol alan medyanın söylemindeki Suriyeli kadınlara yönelecek ayrımcı dili görmek bu bağlamda sosyal hizmette etkili savunuculuk yapabilmek adına önemlidir.

Anahtar kelimeler: Suriyeli kadınlar, göç, evlilik, sosyal hizmette savunuculuk, medya analizi

ABSTRACT

This study aims to understand how the discourse of marriage with Syrian women after the Syrian migration is handled in the media and to address the social work practices to be carried out in this direction. In the study, content analysis was carried out with a qualitative research design. The research data consists of 139 written news that appeared on internet news portals in local (48 news) and national (91 news) newspapers. The data were analyzed in ATLAS.ti qualitative data analysis program.

The findings of the study were discussed under three main themes denoting that, firstly, many of the gender-based problems faced by Syrian women and the violence they are exposed to are named by the media as marriage. The representation of men, Turkish and Syrian women, are biased; Syrian women are stigmatized as a threat to men and family. Thirdly, the media does not refer to Syrian women as news sources and hence subordinates them. The study deciphered five discursive maneuvers in the masculine discourse of the media that marginalizes immigrant women. For increasing the sensitivity and advocacy capacity of social workers working with immigrants, it is essential to see the discriminatory media discourse towards Syrian women because media plays an active role in shaping the public's perspective and prejudices.

Keywords: Syrian women, migration, marriage, advocacy in social work, media analysis

GİRİŞ

Türkiye’de 2011 Suriye göçünden sonra Suriyeli göçmen kadınların¹ deneyimleri ve karşılaştıkları zorluklar birçok akademik çalışmanın ve medyanın odak konusu olmuştur. Kadınların sosyal hayatını, göç ettikleri ülke ile ilişkilerini etkileyen konuların başında karşılaştıkları cinsiyete dayalı şiddet gelmektedir. Genç ve Öztürk (2016) Türkiye’ye göç eden Suriyeliler üzerine yapılmış araştırmaları ve raporları toplumsal cinsiyet perspektifi ile değerlendirmiş ve kadınların cinsiyet temelli şiddet, ayrımcılık ve istismar gibi sorunlarla, geldikleri yerlerle bağ kurma sürecinde eğitim, iş, barınma konusunda güçlüklerle karşılaştıklarını ve ataerkil yapının kadınlar üzerinde kurduğu baskı ile de mücadele etmek zorunda kaldıklarını tespit etmişlerdir (Genç ve Öztürk, 2016, s.85).

Literatürde göçe karar verme, göç edebilme, gidilen yerde tutunma, insanları ve kültürleri taşıyan ulusötesi ağların kurulmasında evlilik ve aile bağlarına dikkat çekilmektedir (Faist, 2000). Kadınların göç sürecindeki deneyimlerini analiz eden kimi çalışmalar bunu kadınların evlilik pratikleri üzerinden ele almışlar ve göç ettikten sonra gerçekleşen evlilikler ya da göç edebilmek için gerçekleşen evlilikler üzerine farklı boyutlarıyla değerlendirmeler yapmışlardır (Pariwala ve Uberoi, 2008; Williams, 2010). Suriyeli kadınların Türkiye’ye göç ettikten sonra ülkeye entegrasyon sürecinde bağ kurma yolu olarak evliliği tercih ettiklerine ilişkin çeşitli çalışmalar mevcuttur (Gönül, 2020; Akyüz ve Tursun, 2019; Kaya, 2017). Bununla beraber kadınların evlenme sürecinde ve sonrasında karşılaştıkları güçlükleri, maruz kaldıkları şiddeti aktaran araştırmalar da yapılmıştır (Karakaya, 2019; AFAD Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar Raporu, 2014). Kadınların karşılaştıkları cinsiyet temelli sorunların başında erken yaşta zorla evlendirilmeler, çok eşli evlilikler dahil resmi olmayan evliliklerin geldiği görülmektedir.²

Bu çalışmada medyada Suriyeli kadınların evlilikleri olarak ifade edilen fakat incelendiğinde pek çoğu cinsiyete dayalı şiddetin örneği olan haberlerin nasıl ele alındığı anlaşılacak istenmektedir. Resmi tanımı itibarıyla evlilik olarak kabul edilmeyecek pek çok durumun evlilik olarak anlatılıyor olması üzerine, göçmen kadınlara yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddeti kamusal söylemde görünmez kılan ve meşrulaştıran genel geçer kalıpları anlamamanın bir aracı olarak bu çalışma yapılmıştır. Kadınların karşılaştıkları sorunları tespit etmek çözüm yolları geliştirmenin önemli ayaklarından birisidir, Suriyeli göçmen kadınların kamusal söylem içinde ne gibi imajlar ve ana fikirler üzerinden gündeme geldiğini bilimsel olarak tespit etmek, bu söylemde olabilecek ayrımcı dili tespit etmek, sosyal hizmet bilimi açısından gereklidir. Çünkü, bu çaba göçmen kadınların hali hazırda nasıl bir sosyal ortamda olduklarını ve “ev sahiplerinin” algısında ne gibi stereotiplerle kuşatılmış olduklarını görmemizi sağlar. Atasü-Topçuoğlu (2019) ikincil koruma altındaki Suriyelilere vatandaşlık

¹ Savaştan kaçarak Türkiye’ye gelen pek çok Suriyeli bugün Türkiye’de kayıtlı ve geçici koruma statüsüne sahiptir. Bunun yanında kayıtlı olmayanlar da mevcuttur. Bu çalışmada Suriyeli göçmenler kavramını hem kayıtlı hem de kayıtsız olanları kapsayan şemsiye kavram olarak kullanıyoruz.

² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016), Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları Arasındaki Evlilik İlişkileri Araştırması

verilmesine odaklanan medya söylem analizinde, farklı siyasi görüşlerdeki yayınların ortak noktasının insan hakları kavramlarını ve hak temelli tartışmayı dışarda bırakmak olduğunu göstermektedir. Suriyeli kadınlar ve evlilik gibi spesifik bir yerden konuyu ele almak göç, mültecilik, kadınlık, yoksulluk ve ataerkil söylem üzerinden çok katmanlı ve kesişimsel biçimde ayrımcı tema ve önkabulleri görmemizi sağlayacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının kamusal tartışmadaki kalıp yargıları fark etmeleri göçmenlere yönelik mesleki öz-farkındalık ve duruş geliştirmeleri, aynı zamanda mesleğin gereği olan savunuculuk faaliyeti ile ayrımcılıklara karşı mücadele edebilmeleri gereklidir. Bu anlamda kamusal tartışmaların yazılı kayıtları olan medyanın analiz edilmesi önemlidir.

Suriyeli Kadınlarla Evlilikler İngesinin Barındırdıkları

2011 sonrası Türkiye'ye göç eden Suriyeli kadınların evlilik ile nihayetlenen veya evlilik olarak ifade edilen deneyimleri üzerinde durulması gereken meselelerden biridir. Göçmenlerin evlilik deneyimleri genel olarak literatürde entegrasyonun bir parçası ya da göç edebilmenin bir aracı olarak ele alınmaktadır (Pariwala ve Uberoi, 2008; Williams, 2010); fakat Suriyeli kadınların Türkiye'ye göçü sonrası evlilik deneyimleri olarak ifade edilen durumlarda ciddi bir kavramsal bulanıklık olduğu dikkati çekmiştir.

Türk Medeni Kanunu evliliği iki kişinin hukuken tanınan birleşmesi olarak tanımlamış ve iki taraftan birinin rızasının olmadığı, ya da taraflardan birinin evlenmeye zorlandığı ya da eşlerden birinin evlenme sırasında zaten başkası ile evli olduğu durumları ise batıl olan evlilikler olarak tanımlamıştır.³ Bu tanım evliliğin sınırlarını net bir şekilde çizmiş olsa da Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle birlikteliklerinde ve sonrasında maruz bırakıldıkları cinsiyet temelli sorunların bütününe "evlilik" adı ile ifade edilerek meselenin üstünün örtüldüğü düşünülmektedir. Bu kavramsal bulanıklık evlilik ile zorla evlilik (forced marriage) kavramlarının sınırlarının birbirinden dikkatlice ayrılması gerektiğini göstermektedir. Suriyeli mültecilere yönelik Lübnan'daki çalışmalar (Cherri vd. 2017; Bartels vd. 2017) bu topluluklarda zorla evliliklerin ve kız çocuklarının erken evliliklerinin yaygın, iltica öncesine göre daha küçük yaşta ve daha sık görüldüğünü, bu konuda mülteciler arasında duyarlılığın düşük olduğunu, göç edilen bölgede kadın ve kız çocuklarının cinsiyet temelli şiddet ve tacizle karşılaşması riskinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.

Tarafların özgür iradesi ve yasal çerçevede yapılan gruplar arası evlilik entegrasyonunun bir göstergesidir; ancak Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle "evlilikleri" pratiklerinde dikkat çeken sorun bu evliliklerin yasal olmayışı ve erken yaşta zorla evlilikler üzerinden kız çocuklarının istismar ediliyor olmasıdır. Suriye'den gelen kitlesel göçten sonra Türkiye'de Suriyeli kadınlarla "evliliklerin" arttığı, özellikle kadınların kimi araçlar üzerinden erkeklerle ikinci, üçüncü eş olarak para karşılığı evlendirildikleri, erken yaşta ve zorla evlendirildiklerine ilişkin bilgiler, haberler ve çeşitli

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

araştırmalarda saptanmıştır. Göçün hızla arttığı 2014-15 yıllarında⁴ yapılmış olan araştırmalarda bu sorunun yaygınlaşmaya başladığına ilişkin veriler paylaşılmıştır. Mazlum-der Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu (2014) Suriyeli kadınların erken yaşta evlilikler ya da çok eşli evlilikler yapmaya zorlandıklarını saha araştırmalarının verileriyle tespit etmiş; örneğin, raporda Şanlıurfa'da bir sivil toplum kuruluşu temsilcisi ile yapılan görüşmede Suriyeli kadınlarla dini nikahla ikinci, üçüncü eş olarak yapılan evliliklerin yaygınlaşmaya başladığı ifade edilmiştir. Raporun dikkat çekici verilerinden biri de bu evliliklerin Türkiye'nin sadece sınır illerinde değil ülkenin her yerinden erkeklerin bu evlilikleri organize etmek üzere çalışan komisyonculara ulaşmalarıyla gerçekleştiği verisidir. AFAD (2014) Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar Raporu da yine kamp dışında yaşayan kadınların sıklıkla karşılaştıkları sorunlardan birinin erken yaşta zorla evlilikler ve çok eşli evlilik olduğunu saptamaktadır.

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (ORSAM-TESEV) 2015 yılında birlikte yürüttükleri Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri araştırmasında, Türkiye'nin birçok ilinde yerel yetkililer ve Suriyeliler ile görüşmeler yapılmış, sonuçta yaşlı veya genç, bekar ya da evli Türk erkeklerin genç Suriyelilerle "evlenmesinin" göçmen kız çocukları ve kadınlar açısından ciddi sorunlara neden olduğu ifade edilmiştir. Bu raporlarda, Suriyeli kadınların Türkiye'ye göçü sonrası yaşadıkları sorunlarının büyük bir kısmının Türkiye'de yapılan evlilikler üzerinden oluştuğu ya da evliliklerin kadınları istismar etmenin birer aracına dönüştüğü görülmektedir. Raporlarda Suriyeli kadınların yaşlarına ve rızalarına bakılmaksızın kendilerinden yaşça çok büyük Türkiyeli erkeklerle evlendirildikleri, çok eşli evliliklerin artmaya başladığı ifade edilmiştir.

Suriyeli kadınların göç sonrası Türkiye'de yaptıkları evliliklerin boyutları medyaya da yansımış ve bu duruma kimi medya analizi çalışmaları değinmiştir. Bu araştırmalar da kadınların bu süreçte evlilikler üzerinden şiddete maruz bırakıldıklarını ortaya koymaktadır. Elmas ve Paksoy (2020) Suriyeli mülteci kadınların basında temsilleri üzerine yaptıkları araştırmada farklı siyasi tutumları olan gazetelerin 2011 ve 2018 yılları arasındaki haberlerini incelemiş ve kadınlar hakkında en çok sırasıyla "cinayet, entegrasyon, kumalık, para karşılığı evlilik, dolandırıcılık ve fuhuş" haberleri olduğunu tespit etmişlerdir.

Suriyeli kadınlarla ilgili yapılan haberlerin içeriğine eş olarak karşılaştıkları sorunların hangi bağlamda sunulduğu da önemlidir. Narlı, Özaşçılar ve Turkan İpek (2020) 2013 yılı içinde yerel ve ulusal basında Suriyeli kadınların nasıl temsil edildiği ve toplumsal cinsiyet temelli sorunlarının medyadaki temsili üzerine yaptıkları araştırmada Suriyeli kadınların erken yaşta ve zorla evlendirilmeleri sorununun dikkati çeken bulgular arasında olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar bazı örnek haberlerde Suriyeli genç kızların ikinci eş olarak zorla evlendirildiklerini ve bu süreçte yaşlarına, güzelliklerine ve bekaretlerine göre değişen fiyatlarla takas edildiklerini bildirmiştir.

⁴ <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>

Yukarıda bahsi geçen her iki medya analizi de Suriyeli kadınların sıklıkla karşılaştıkları sorunun erken yaşta zorla evlendirilmeler, para karşılığı evlendirilmeler ve çok eşlilik olduğu ve kadınların yaşadıkları bu insan hakları ihlallerinin medyada cinsiyetçi bir dille ifade edildiğini göstermektedir. Elmas ve Paksoy'un (2020) çalışmasında kumalık konusunun gazetelerde nasıl ele alındığı da incelenen temalardan biri olmuş ve araştırmacılar, araştırma evreninde yer alan kimi gazetelerde bu konunun hiç ele alınmadığını ifade etmişlerdir. Araştırmacılar, bu konuyu ele alan gazetelerin ise ya Suriyeli kadınları birer tehdit olarak sunan, Türkiye'deki evliliklerin bozulmasına ve boşanmalara sebep olarak gösteren ya da Suriyeli kadınların mecbur kalarak bu evlilikleri gerçekleştirdiklerini anlatan, kadınları mağdur olarak sunan bir dille haberlerini yaptıklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Narlı, Özaşçılar ve Turkan İpek'in (2020) çalışmalarında da medyada Suriyeli kadınların evliliklerinin bir kriz olarak belirtildiği ve Türkiyeli kadınların da bu duruma öfkeli olduklarının ifade edildiği görülmüştür.

Medyanın herhangi bir meseleyi haberleştirmesi kadar bunu nasıl haberleştirdiği de önemli bir konudur. Kolukırık (2009) medyanın mülteci ve sığınmacılar konusunda kamuoyu oluşturma rolünün önemine dikkat çekerek özellikle ulusal ve yerel yayınların mültecilere yönelik politikaların belirlenmesinde etkin rol aldıklarını vurgulamıştır. Suriyeli kadınların göç sonrası evlilikler üzerinden ifade edilen deneyimlerinin medyada nasıl temsil edildiği medyanın kamuoyu üzerindeki etkileri dikkate alınarak üzerinde durulması gereken bir meseledir. Yukarıda örnekleri verilen araştırmalarda Suriyeli kadınların karşılaştıkları zorlukları kadınların yarattığı bir zorluk gibi ifade eden haberlerin kamunun Suriyeli kadınlara yönelik tavrını belirlemedeki etkisi ve medya dilinin kadın sorunlarını anlatırken kullandığı manevra alanları göz önünde bulundurulmalıdır.

Kitle iletişim araçları özellikle iktidarın kullanımında belli düşüncelerin üretilmesi, belli düşüncelerin marjinalleştirilmesi ya da ırkçı düşüncelerin oluşturulmasında işlev görürler (Van Dijk, 2005: 361; akt: Doğanay ve Keneş, 2016). Suriyeli mültecilerin Türkiye mediasındaki temsili üzerine Nas'ın (2016) yaptığı analizde mültecilere yönelik ırkçı tutuma cinsiyetçi tutumun da eşlik ettiği bunun da kendini en çok Suriyeli kadınların savaş sonrası sınır kentlerde çeşitli pazarlıklarla satıldıkları üzerine olan haberlerde gösterdiğini, haberlerin dilinde kadınların ticari bir anlaşmanın ürünü gibi ifade edildiklerini belirtmiştir. Kadınlara yönelik cinsiyetçi söylemin yeniden üretildiği ve kadınların yaşamlarının öznesi olduğu gerçeğinin göz ardı edildiği haberlerin Suriyeli kadınlara yönelik belli düşüncelerin üretilmesine sebep olacak ayrımcı tutumları beslemesi ihtimali söz konusudur.

Elmas ve Paksoy (2020), Suriyeli kadınların hangi kelimelerle temsil edildiğini incelemiş ve çalışmalarının nihayetinde ilk olarak "mağdur", "çaresiz" ve "zavallı" olarak; ikinci olarak ise "yuva yıkan", "huzur bozan" ve "toplumun aile yapısını bozan" kişiler olarak, üçüncü olarak ise "dilenci", "hırsız", "dolandırıcı" ve "katil" olarak temsil edildikleri görülmüştür. Bu anlamda yapılmış olan medya çalışmaları bize Suriyeli kadınlarla ilgili yaratılmaya çalışılan algının "mağduriyet, tehdit ve dolandırıcılık" kavramları etrafında dolaştığını göstermektedir.

Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda göçmenlerle ve mültecilerle ilgili haberlerin nasıl bir dil kullanımı ile ifade edildiği ayrı bir önem taşıyor. Göçmen ve mültecilerin karşılaşabileceği yaygın ayrımcı söylemler kimi zaman ırkçı bir tavırdan beslenirken, kesişimsellik sonucunda göçmen kadınların karşılaşacağı tavırlar ırkçılığa ek olarak cinsiyetçi de olabilecektir. Bu anlamda göçmen kadınların medyadaki temsilleri de maruz kalabilecekleri ayrımcı tavırlar itibariyle dikkat çeken önemli konulardan biri olmuştur. Şener, Çavuşoğlu ve Irklı (2020) medyanın cinsiyetçi yapısının temel nedenlerinden birini kadın bakış açısını yansıtmayan erkek egemen zihniyetle üretiliyor olması olarak açıklamaktadırlar.

Yukarıda incelenen alanyazında görüldüğü üzere Suriyeli kadınlar, Türkiye'ye göç sürecinde ve sonrasında zorla evlendirilmeler, çocuk yaşta evlilikler, çok eşli evlilikler, para karşılığı evlilikler gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bu sorunların evlilik kavramı yerine şiddet, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, insan hakları ihlali kavramları odağında ele alınması gerekmektedir. Oysa hem alan yazın çalışmaları hem de incelediğimiz haberler göstermektedir ki, medya dilindeki evlilik kavramı bu konuların üzerini örten, kavramsal bulanıklık yaratan bir söylemsel manevradır. Arendt, Sorel (1961)'in "şiddet hâlâ hayli karanlıktadır" sözünü iktidarın şiddet üzerinden dışavurumunu ele almak konusundaki isteksizliğin devam ettiğini belirtirken kullanır (Sorel 1961, s.60; Akt: Arendt, 2018, s.45). Kadınların maruz bırakıldıkları şiddetle ilgili bu kavramsal bulanıklık da şiddetin, ona doğrudan işaret eden kelimelerle adlandırılmadığının bir örneğidir. Sessizlik ve kavramsal bulanıklık, şiddetin söylemsel olarak üzerinin örtülmesi işlevini görmektedir. Şiddetin bireyler ya da topluluklar tarafından adının konulmaması, onun devam etmesi ve şiddete uğrayanların duyarsızlık vasıtasıyla sürekli bir ayrımcılığa maruz kalması anlamına gelir. İşte bu nedenlerle, Suriyeli kadınların "evlilikleri" kamusal söyleminin analizi, sosyal hizmet alanında emek veren meslek elemanları ve bilim insanlarına her türlü ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir düşünce egzersizi sağlayacaktır. İlâveten, bu çalışma ile Suriyeli kadınların medyada "evlilik" deneyimleri üzerinden ifade edilen sorunlarının neleri kapsadığını göstermek kamusal alandaki etkisi büyük olan medyanın üzerini örttüklerinin açığa çıkmasına katkı sağlayacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma Suriyeli kadınlarla yapılan şiddetin ve istismarın bir aracına dönüşen "evliliklerin", medyada nasıl ele alındığını anlamaya çalışmak amacıyla başladı. Bu nedenle ilk olarak belirli ulusal gazeteler ele alınıp bu konunun hangi gazetelerde nasıl ele alındığı incelenmek istendi. Öncelikle birbirinden farklı politik spektrumdan basılı yayını olan ulusal gazeteler incelendi ve fakat her gazetenin kıyaslama yapacak sayıda bu konuda haber yayını olmadığı görüldü. Farklı temsilleri belirlemek için gazetelerin farklı sermaye gruplarından olması da bir kriter olarak ele alındı ve yine benzer şekilde yeterli sayıda habere rastlanmadı. Bu durum, Suriyeli kadınlarla ilgili çok çarpıcı olan bu meselenin medyanın dikkatini neden çekmediği sorgulamasıyla beraber çalışmanın yöntemi konusunda izlenecek yolu belirleyen en önemli dinamiklerden biri olmuştur. Bauman (2019) kamuoyu ile medyanın mültecilerden bıkkınlık konusunda iş birliği içinde olduğunu ifade ederek gün geçtikçe mültecilerin karşılaştığı sorunların medyada haber niteliği taşımayan bir sorun gibi ele

alınışını eleştirir. Bauman bu durumu şu şekilde tanımlar: “Ne yazık ki şokların kaderi normalliğin rutinine dönüşüyor; kendini tüketen, gözden kaybolan ve unutulma örtüsüne sarılarak vicdanlardan kaybolan ahlaki paniğin rutinine” (Bauman, 2019, s.10). Bu çalışmada Suriyeli kadınların göç sonrası karşılaştıkları güçlüklerden biri olan zorla evlendirilme, erken yaşta evlendirilmeler ve ikinci, üçüncü eş olarak para karşılığı evlendirilmeleri gibi dikkat çekici bir konunun medyanın gündeminde olmayışı bu konunun da normalliğin rutinine dönüştüğü endişesi yaratmaktadır. Akkaya ve Kam (2017) ise bu durumu göç ve sınırları aşma durumu üzerinden açıklamış göç etmenin ülkelerin sınırlarının ihlali anlamına gelmesi nedeniyle göçmenlerin “ahlaki paniğin” hedefi olabileceklerini belirtmişlerdir. Özellikle sınır geçme eylemini gerçekleştiren kadınlar olduğunda kadın olmanın kabul edilebilir sınırlarını da aşmış olarak değerlendirilecekleri için mülteci kadınlar ayrıca tehdit olarak değerlendirilebilecektir (Akkaya ve Kam, 2017).

Sosyal hizmet açısından bu çalışmayı yapmamızın bir nedeni de şudur: Suriyeli kadınlar için tehdit olabilecek durumların Suriyeli kadınları tehdit olarak gösterecek bir biçimde dillendirilmesinin ve değerlendirilmesinin irdelenmesi gerekmektedir. Bauman (2019, s.10) ahlaki panik kavramını “toplumsal refahı tehdit eden bir kötülük olduğuna dair, çok sayıda insan arasında yayılan korku hissi” olarak tanımlamıştır, bu tanımdan yola çıkarak Suriyeli kadınlarla ilgili yapılan haberlerin var olanın değişmesi veya tehlikede olması mesajı taşıması bakımından yarattığı korkuyu dikkate almak gerekir.

Mülteci kadınlarla ilgili haberler medyaya az yansımakta ve bu sınırlı haberler de kadınlara yönelik ayrımcılığı pekiştirecek nitelikte olmaktadır. Doğanay ve Keneş (2016) yazılı basında Suriyeli mültecilerin hangi söylemlerle ele alındıklarına ilişkin yaptıkları çalışmalarında 2011 ve 2014 yılları arasında toplam 1022 haberi incelemişlerdir ve bu haberlerden sadece 32’sinin kadın ve çocukların durumu hakkında olduğunu belirterek analiz için seçmiş oldukları dört yıllık zaman diliminde mülteci kadınların maruz bırakıldıkları şiddeti konu olan taciz, tecavüz, fuhuş ve kumalık olarak da adlandırılan çok eşli evliliklere ilişkin haber sayısının sadece 7 olduğunu görmüşlerdir. Yazarlar 1022 haber arasında mülteci kadınların karşılaştıkları şiddetin sadece 7 kez haberleştirilmiş olmasını medyanın kadınları görme konusundaki isteksizliğini gösterdiğini belirtmişlerdir (Doğanay ve Keneş, 2016). Medyanın toplumsal cinsiyet modellerini aktaran ve yeniden üreten rolü ile cinsiyetçi yapısını göz önünde bulundurduğumuzda kadınların medyada temsilinin azlığı, aynı zamanda nasıl temsil edildikleri ve hegemonik erkeğin yeniden inşa edilişi dikkate alınmalıdır (Şener, Çavuşoğlu ve Irklı, 2020).

Bu çalışmada belirli yayın organları üzerinden yeterli sayıya ulaşmanın zor olması nedeniyle hem yerel hem ulusal gazetelerin birlikte alınmasına karar verilmiştir. Araştırmanın temel amacı Suriyeli kadınlarla yapılan “evliliklerin” nasıl ele alındığını aynı zamanda hangi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet uygulamalarının “evlilik” olarak adlandırıldığını ve anlatıldığını anlamaya çalışarak, bu

konunun medyada yer edinemeyişini, medyanın göçmen kadınların sorunlarının haberleştirilmesi konusundaki ilgisizliğini görünür kılmak olmuştur.

Bu çalışmanın temel sorusu Suriyeli kadınlarla yapılan evliliklerin medyada nasıl yer edindiğidir.

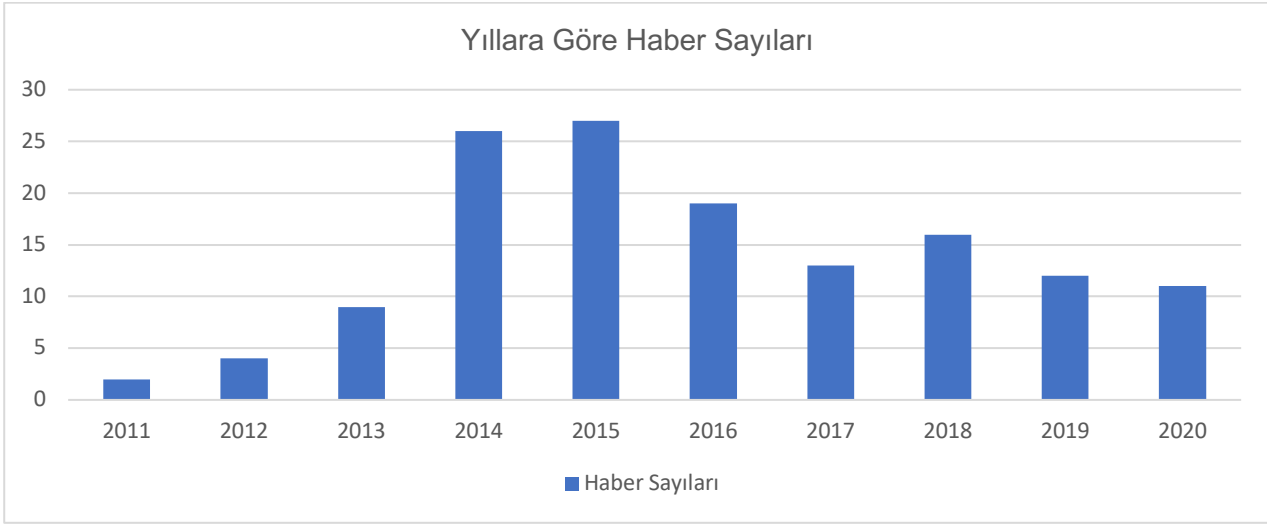
Araştırmada yanıtı aranacak sorular:

- Suriyeli kadınlarla yapılan “evlilikler” medyada nasıl ele alınmaktadır?
- Suriyeli kadınların hangi deneyimleri “evlilikler” üzerinden anlatılmıştır?
- Haberler hangi temalarla öne çıkmıştır?
- Haberlerde bilginin kaynağı olarak nerelere/kimlere başvurulmuştur?

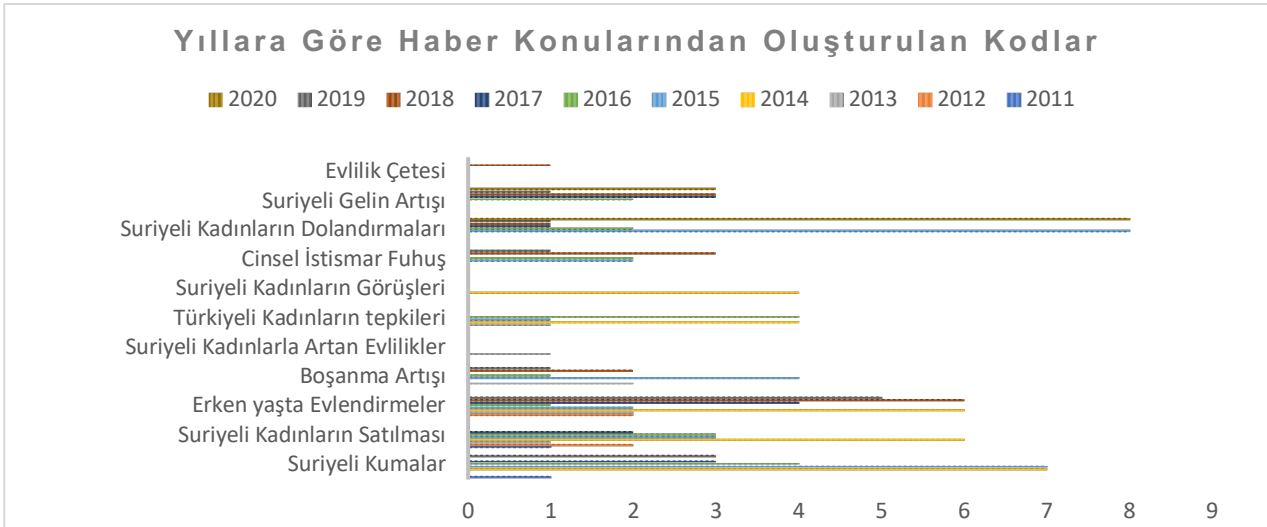
Konunun gazetelerde yeter düzeyde ele alınmaması nedeniyle taramada tarih aralığı olarak 01.04.2011-31.12.2020 (2011 yılı Nisan ayı Türkiye’ye Suriye göçünün başladığı ay olması itibarıyla seçilmiştir) tarihleri belirlenmiştir. Taramada kullanılan anahtar kelimeler “Suriyeli kadınlar, Suriyeli kızlar, Suriyeli kumalar, Suriyeli gelinler, Suriyeli çocuk gelinler ve çocuk gelinler” olmuştur. Bu anahtar kelimelerle ilk dökümden ulaşılan haber sayısı 15829 iken bağlama uygun elemeler sonucu 139 habere ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında analiz için 48 yerel gazeteden ve 91 ulusal gazeteden olmak üzere toplam 139 habere ulaşılmıştır. Yayınlar içinde 2 yerel gazeteden 2 ulusal gazetenin olmak üzere 4 köşe yazısına ulaşılmış, köşe yazıları da çalışmaya dahil edilmiştir. Haberlerine ulaşılan yerel gazeteler Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin, Hatay, Bursa iken ulusal gazeteler Hürriyet, Milliyet, Sözcü ve Haber Türk’tür. İncelenen haberlerin başlıkları ve giriş bölümlerinde Suriye göçü sonrası Suriyeli kadınlarla gerçekleşen “evlilikler” konusunun işlenip işlenmediğine bakılarak haberlerin elemesi yapılmıştır. Araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri yerel gazetelerin e-arşiv sisteminin olmaması nedeniyle bütün yılların haberlerine erişilememiş olmasıdır.

Haberlerin 2014, 2015 ve 2016 yıllarında diğer yıllara göre sayıca ve görece fazla olduğu görülmüştür. Bu durumda Suriye göçünün Türkiye’deki seyrinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Göçün ilk iki yılında göç hareketine ilişkin değerlendirmeler “misafir” ifadesinin gölgesinde şekillenirken Suriye’deki savaşın uzun bir süre daha devam edeceğinin ve bunun göç hareketine yansıtılmasının anlaşılmasıyla birlikte bu süreç farklı bakış açılarıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. İçduygu (2017)’nin belirttiği gibi 2014 yılının sonlarında “misafir” söyleminin yerini “geçici koruma yönetmeliği”ne bırakmasıyla Suriyeli mülteciler konusu farklı bir boyutta ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle 2013-2015 yıllarında Suriye’den gelen göç dalgasında yaşanan ani artış ile bu dönemde medyada da Suriyeli mültecilere ilişkin haberlere diğer yıllara kıyasla daha sık rastlandığı görülmektedir.

Yıllara göre haber sayıları ve bu yıllarda haberlerin konularına göre oluşturulan kodlar aşağıdaki grafiklerde sunulmuştur.

Şekil 1. Yıllara göre haber sayıları

Şekil 2. Her yılın haberlerinde ortaya çıkan kod sıklığı

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, içerik analizi Atlas-Ti nitel araştırma analiz programı ile yapılmıştır. İçerik analizinde, analize tabi tutulacak metin seçildikten sonra metnin nasıl ve hangi bağlamda oluşturulduğu, metni kimlerin oluşturduğu, nasıl sunulduğu incelemeye alınır ve bu metinden yapılabilecek çıkarımların neler olabileceği üzerine çalışılır (Kümbetoğlu, 2020, s. 113). Berg ve Lune (2019, s.344-345) içerik analizinin genellikle insan iletişiminin formları üzerinde yürütüldüğünü ve toplanan her türlü verinin içeriğinin kodlamalarla analiz edildiğini belirtirler. İçerik analizi nihayetinde verilerin kodlamalar üzerinden çeşitli temalar etrafında toplanması amaçlanmaktadır. Bu temalarla araştırmanın temel sorularının cevaplanması hedeflenmektedir. Veri analiz aşamasında araştırmanın temel soruları dikkate alınarak kodlamalar yapılmıştır. Kodlamalar verilerin kategorilere ayrıldığı açık kodlama, verilerin ikinci kez kontrol edildiği, analitik kodların keşfedildiği eksenli kodlama ve verileri seçmek

için önceki kodların incelendiği seçici kodlama (Neuman, 2010) aşamalarına uygun olarak kodlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın analizinde haber başlıkları, haberlerin giriş bölümleri ve içerikleri incelemeye alınmıştır. Öncelikle haberlerin en dikkat çekici ve en çok okunacağı bölümü olan başlık ve giriş bölümü ele alınmış, ardından haberlerin içeriğinin nasıl işlendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Van Dijk (1988) haber başlıklarının okuyucunun haberi yorumlaması üzerindeki önemine dikkat çekerek, özellikle başlıklarda okuru etkileyecek söz öbeklerinin tahakküm ilişkilerinin nasıl kurulduğunu gösterir olduğunu ifade etmiştir (van Dijk, 1988:144; Akt: Göker ve Keskin, 2015). Haber başlıkları ile haberlerin giriş bölümü başlıkta verilen bilginin açıklandığı temel metne geçişi sağlayan özet niteliğinde bir bölümdür ve temel metnin okunurluğunu belirleyen en önemli kısımdır (Göker ve Keskin, 2015). Bu nedenle çalışmada, analiz aşamasında haberlerin başlık ve içerik bakımından hangi çerçeveye oturtulduğu keşfedilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1 Haber bölümlerine göre kodlamalar

Haber başlıklarında öne çıkan kodlar	Cinsel ilişki-Fuhuş, Çocuk Gelinler, Dolandırma, Kumalar, Dram, Çöpçatan Evlilikler, Evlilik Şebekeleri, Satılma, Tehdit, Suriyeli Gelinler, Boşanma, Türk Erkekleri
Haberlerin giriş bölümünde öne çıkan kodlar	Aile yapısının bozulması, Boşanma artışı, Cinsel istismar, Çocuk gelin, Çöpçatan, Dolandırma, Dram, Evlilik çetesi, Fuhuş çetesi, Kuma korkusu, Satılma-insan kaçakçılığı, Suriyeli yabancı gelinler, Yuva Dağılması
Haber içeriklerinde öne çıkan kodlar	Aile Birliğini tehdit, Aracılarla Evlilik, Cinsel İstismar, Fuhuş, Dolandırılan Erkekler, Dram, Erkeklerin Sözleri, Evlilik çetesi, İkinci eş siteleri, İkinci evlilik talebi, İmam nikahı, Komisyoncu sözleri, Kumalık-Şiddet, Mağdur Suriyeli Kadınlar, Suriyeli kadınların satılması, Önlem-Öneri, STK görüşleri, Suriyeli gelinler, Suriyeli kadınlar-Suçlama, Suriyeli kadınlar-Kalıplar-İmajlar, Suriyeli Kadınların Sözleri, Türkiyeli Tedirgin Kadınlar, Tehdit, Ticaret, Türkiyeli Kadınlar, Ucuz Evlilikler, Yardım İçin Evlenmeler, Zengin-Yaşlı Erkekler, Suriyeli Kurban Kadınlar, Mağdur Kadınlar,

Analiz aşamasında, kodlar ve kodlanan kısımlar yatay ve dikey olarak yani hem kendi içlerinde hem de haber genelinde incelenmiş, haberlerin başlıkları, içerikleri, yılları ve sıklıkla vurgulanan noktalar görülmeye çalışılmış, bütün olarak bu konu ile ilgili verilmek istenen mesaj anlaşılacak istenmiştir. Analizin nihayetinde üç ana tema ortaya çıkmıştır.

1. Kavramsal Torba Olarak Evlilikler
2. Evliliğin Taraflarının Temsili
3. Medyadaki Söylemin Özneleri ve Madunları: İçerikte Başvurulan Haber Kaynakları

Oluşan bu üç tema ile medyaya evlilik olarak yansıyan haberlerin içeriği irdelenmiş, evliliğin tarafları olarak kimlere söz verildiği görülmeye çalışılmış ve tarafların hangi kavramlarla temsil edildiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece medyanın tarihin anlatısı olarak sunduğu haberlerle nelerin üretimini sağladığı açığa çıkarılmak istenmiştir.

Kavramsal Torba Olarak Evlilikler

Bu araştırmanın sorularından biri Suriyeli kadınlarla evliliklerin medyada nasıl ele alındığı, bir diğeri ise kadınların hangi deneyimlerinin evlilikler üzerinden aktarıldığıdır. Analiz aşamasında evlilik üzerinden anlatılan tüm deneyimler metnin bütünü üzerinden anlaşılacak istenmiştir. Haberlerin detaylarında Suriyeli kadınlarla evlilik olarak aktarılan birçok olayın anlatımında ciddi bir kavramsal bulanıklık olduğu görülmüştür. Haber içeriklerinde insan ticareti, aracılar üzerinden evlilikler, evlilik şebekeleri, çok eşli evlilikler, çocuk yaşta zorla evlendirmeler gibi şiddetin farklı formları bulunsa da tüm bunların evliliklerin gerçekleşme sürecinin birer aşaması gibi sunulduğu dikkati çekmiştir. Bununla beraber içeriklerde “evliliğin” anlatımında “ikinci eş olarak aldı”, “imam nikahı ile kuma aldı”, “Suriyeli eş istiyorlar”, “evlilik hareketli bir ticarete dönüştü” gibi kullanılan ifadelerin eril sözlüğün evlilik kavramına tekabülü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu temayla, kavramsal torba olarak evlilikler olarak adlandırılıp bahsi geçen durumların evlilik adı altında sunulduğuna ve evliliğin de “erkeğin kadını alması” anlayışına dayandığına dikkat çekilmek istenmiştir.

Haberlerin detaylarında Suriyeli kadınların evlilik adı altında karşılaştıkları sorunların arka planı görülmeye çalışılmıştır. Haberlerde evlilikler üzerinden yapılan açıklamalarda öne çıkan, Suriyeli kadınların para karşılığı evlendirildikleri, evliliklerin aracılar üzerinden gerçekleştiği, çok eşli evliliklerin artışı, kadınların zorla evlendirildikleridir. Haberlerde evlenmek talebinde bulunan erkeklerin aracılarda iletişime geçtiği ve onlara belli bir miktar para ödeyerek Suriyeli bir kadınla tanıştırıldığı aktarılmıştır. Bununla birlikte kadınların evlilik vaadi ile kandırıldıkları kimi evliliklerin ardında asıl olarak kadın ticareti olduğuna ilişkin bilgiler -dolaylı olarak sunulmuş olsa da- mevcuttur.

“Tercümanlar komisyoncu Gaziantep, Kilis ve ilçelerinde komisyoncu ya da aracı denilen adamlar var. Komisyoncuların işi, aileler ve kızları alıcı erkeklerle buluşturmak (Antep, 2014)

Ancak işin bir de ekonomik tarafı var. Suriyeli kadınları getiren ve evlenmeleri için aracılık yapan kişiler kendi ekonomik döngülerini kurmuşlar bile” (Mardin, 2014).

Adam 70 yaşında 30 yaşında Suriyeli kadınla evleniyor. Karısı ölenler veya boşananların Suriyeli kadınlarla evlendiklerini duyuyor veya şahit oluyoruz. İkinci evliliğini Suriyeli kadınlarla yapan çok oldu (Antep, 2014).

İngiliz basını, Türkiye'nin Suriye sınırındaki ilçelerde Suriyelilerle evliliğin "hareketli" bir ticarete dönüştüğünü yazdı (Haber Türk, 2014).

Bölgede eşinin bulunduğu eve Suriyeli kuma getiren erkekler olduğu gibi ayrı ev tutan erkeklerde imam nikâhı ile kuma alıyor. Resmi kayıtlara geçmediği için kaç Suriyeli

kadının kuma olarak evlendiği belirlenemese de bu sayının her geçen gün arttığı belirtiliyor. Bölgede Kürtçe ve Arapça bilinmesi sebebi ile Suriyeli kadınlarla dil sorunu da yaşanmıyor (Urfa, 2015).

İkinci kadınla evlendikten sonra “hayal kırıklığı” yaşayan ve “O gitsin bu gelsin” diye üçüncü eş arayanlar mı dersiniz... İmam nikahı kıydıktan iki hafta sonra “hasta bu” diye geri yollayanları mı? Hatta 700 TL’ye fırlayan kirayı ödeyemeyen Suriyelilere, “O zaman kızını ver” diyen ev sahipleri bile var. (Milliyet, 2014).

Suriyeli kadınların para karşılığı evlendirilmeleri ya da evlilikle kandırılarak fuhuşa zorlandıkları haberlere yansımıştır. Haber başlıklarında kadınlarla bu evliliklerin kadınların “satılması”, evliliklerin ticarete dönüşmesi şeklindeki ifadelerle kadınların nesneleştirildiği görülmüştür. Aynı zamanda başlıklarda kadınların bekaretlerine ve yaşlarına göre vurgulandıkları görülmüş ve haklar temelinde bir ifadeye rastlanmamıştır.

“Kan Donduran İddia! Katalogla Suriyeli Kadınları Satıyorlar”, “Suriyeli Bakireler 5 Bin Liraya Alınıp Satılıyor”, “Suriyeli Kadınlar Satılıyor”, “Suriyeli Kızlar 100-200 Dolara Satılıyor”, “Suriyelilerle Evlilik Ticarete Dönüştü”, “Suriyeli Kadınlar Fuhuşa Sürükleniyor”, “Suriyeli Kadınlara Korkunç Fuhuş Tuzağı”

Suriyeli kadınlarla evliliklerin imam nikahı ile özellikle çok eşlilik şeklinde olduğu haberlerde yer almaktadır. Tüm bu haberlerde Suriyeli kadınlarla ikinci üçüncü eş olmak üzere evliliklerin yapıldığı belirtilirken bu evlilikleri gerçekleştiren erkeklerin işaret edilmediği, bu durumun kadınların göç sonrası deneyimi ve sorunu gibi aktarıldığı ve bu aktarımlarda kadınların edilgenleştirilerek ifade edildiği görülmüştür. Bu durum konunun haberleştirilirken nasıl sorunsallaştırıldığını da gözler önüne koymaktadır. Çok eşli evlilikler haber içeriklerinde kumalık ifadesiyle yer edinmiştir. İçeriklerde çok eşliliğin “ucuza mal olması, masrafsız olması, Suriyeli kadınlarla çok eşli evliliklerin kolay olması” sebepleriyle evliliklerin yaygınlaştığı ifade edilmiştir. Buradaki “sebeplerin” yine kadınları nesneleştiren bir söylem olduğu da açıktır.

“Son 5 yılda Türkiye’ye getirilen mülteci kadınlar, özellikle de yaşı küçük olanlar ‘Bakım hizmeti’ altında ikinci bir eş olarak alınıyor. Yapılan araştırmalarda bu çok net ortaya çıktı. Kilis bu konuda başı çekiyor. Bu kadınların büyük bir çoğunluğu istismar edildiği için ya da farklı çaresizliklerden dolayı evlenmek zorunda kalıyor. Yaşı küçük bu genç kızlar ‘Sana yardım edeceğim’ düşüncesiyle kandırılıyor. Bunun yanı sıra kaldıkları mülteci kamplarındaki kötü yaşam koşulları da bu kadınları ikinci bir eş olmaya zorluyor. Bir de son yıllarda Şanlıurfa’da artan intihar sebeplerinin nedeni de ikinci eş olarak alınan Suriyeli kadınlar olarak görülüyor.” (Milliyet, 2018).

“Suriyeli küçük kızların imam nikâhıyla kuma yapılması da çok yaygınlaştı ve yaş sınırı 11-12’ye kadar düştü.” (Haber Türk, 2015).

Türkiye’de artık bitmeye yüz tutan kuma geleneği, Suriyeli mültecilerin gelmesiyle yeniden revaçta. Sadece Akçakale’de yüze yakın genç kızın böyle evlilik yaptığı söyleniyor (Milliyet, 2014).

Kuma ifadesi haber başlıklarında da sıklıkla yer almıştır. Suriyeli kadınlarla yapılan çok eşli evlilikler bir kriz, özellikle yereldeki kadınlar için korkulan bir durum ve kadınların dramı olarak haber başlıklarında yer almıştır. Kumalığın Suriye göçü öncesinden itibaren var olmasına rağmen haber başlıklarında yeni ortaya çıkmış bir kriz olarak ifade edilerek Suriyeli kadınlar ahlaki paniğin hedefi haline getirilmişlerdir.

“Savaşta Kaçtılar, Kuma Oldular”, “Bir Dram; Suriyeli Kumalar”, “Suriyeli Kadınlar, Katalogdan Kuma Olarak Seçiliyor”, “Gaziantep’li Kadınların Suriyeli Kuma Korkusu”, “Nataşa’dan Sonra Suriyeli Kuma Krizi”, “Suriyeli Kadınlar İkinci Eş Oldu...”

Haber içeriklerinde, erkeklerin göç sürecinde ve sonrasında Suriyeli kadınlarla evlenmek için aracılara irtibata geçerek ve aracılara belli bir miktar para ödeyerek kadınlarla evlendikleri, kendilerinden yaşça oldukça küçük Suriyeli kadınlarla ya da kız çocukları ile evlenme talebinde buldukları ve ikinci, üçüncü eşi olmak üzere Suriyeli kadınlarla evlendikleri görülmektedir. Bu tema altında toplanan başlıklarda dikkati çeken kadınların cinsiyete dayalı maruz kaldıkları şiddetin boyutlarının genişliği ile medyanın tüm bu şiddet türlerini evlilik olarak ifade ediyor ya da meşrulaştırıyor olmasıdır. Haberlerde sorun olarak ifade edilmese de görülmektedir ki Suriyeli kadınlar insan ticareti, çok eşlilik, çocuk yaşta zorla evlendirilmeler gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır.

Yukarıdaki bulgulara göre, hali hazırdaki medya söyleminde evlilik kavramı hukuki anlamının çok ötesine doğru esnetilerek, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin pek çok türünün söylemsel olarak üstünü örten bir kavramsal torbaya dönüştürülmüştür. Bu söylemsel manevrayı açık etmek üstü örtülen insan ticareti, damgalanma, erken yaşta ve zorla evlilik gibi şiddetleri de görünür kılmak için gereklidir.

Evliliğin Taraflarının Temsili

Bu bölümde evliliğin iki tarafı olmasına rağmen haberlerde Suriyeli kadınlar vurgusunun sıklıkla yapılıyor olması nedeniyle evliliğin taraflarının nasıl ele alındıkları görünür kılınmak istenmiştir. Bu evlilikleri başlatan ve devam ettiren önemli bir taraf olarak erkeklere haberlerde yer verilip verilmediği anlaşılmaya çalışılmış, bununla beraber taraflarla ilgili anlatımın nasıl inşa edildiği görülmek istenmiş, yine aynı şekilde Türkiyeli ve Suriyeli kadınların hangi kavramlarla temsil edildikleri görünür kılınmak istenmiştir.

a) Mağduriyet Sunumunun Tarafılığı: “Dolandırılan Erkekler”

Yukarıdaki temada ve örneklerinde görüldüğü üzere, Suriyeli kadınlara yönelik, insan ticareti ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet evlilik kavramı ile haberleştirilirken, bu haberlerde edilgen bir dil

kullanılmakta; erkekler, Suriyeli kadınları “satın alan” ya da ikinci üçüncü eş olarak evlenen taraf olarak doğrudan işaret edilmemektedir. Ancak “evlilik şebekesi tarafından dolandırılma” haberlerinde mağdur olan taraf olarak doğrudan işaret edildikleri görülmüştür. Dolayısıyla haber içeriklerinde olayın durumuna ilişkin tanımların erkeklerin perspektifinden sunulduğu düşünülmektedir.

Tekirdağ'ın Çerkezköy ilçesinde yaşayan M. E, (34), düğün hazırlığı yaptığı Suriyeli D. K. (29) tarafından 60 bin lira dolandırıldığını iddia etti. Başkasının dolandırılmasını istemediğini söyleyen E., "Benim başıma geldi, başkalarının da canı yanmasın" dedi (Hürriyet, 2020).

Cinsiyetten ve etnik kökenden bağımsız olarak evlilik sürecinde taraflardan birinin bir diğerini dolandırması da bir tarafın bir diğer tarafın rızası olmadan para karşılığı evlenmesi de suç teşkil etmektedir. Fakat haberlerin anlatımında erkeklerin mağduriyetleri vurgulanırken, Suriyeli kadınlara şiddet uyguladıkları vurgulanmamaktadır.

İlaveten yukarıdaki gibi erkek mağduriyetini vurgulayan haberler, hem konuyla ilgili geneldeki erkek imajını aklamakta hem de Suriyeli kadınların tehdit oluşturduğu mesajını vermektedir.

b) “Çaresiz-Endişeli” Türkiyeli Kadınlar

Haberlerde Türkiyeli kadınlar, Suriyeli kadınlarla evliliklerin önemli bir tarafı olarak ele alınmıştır. Suriyeli kadınların ülkedeki varlığının Türkiyeli kadınlar için bir tehdit gibi ifade edildiği haberlere sıklıkla rastlanmıştır. Haber içeriklerinde Türkiyeli kadınlar için “tedirgin, çaresiz, endişeli” gibi ifadelerle başvurduğu her iki kadın grubunun birbiri için bir risk faktörü gibi sunulduğu dikkat çekmiştir. Türkiyeli kadınların bu evliliklere ilişkin fikirlerinin anlatıldığı haberlerde Suriyeli kadınlara ilişkin kalıp yargıların yeniden üretildiği bir dil görülmüştür. Suriyeli kadınların Türkiye’deki varlığını kadınlar arasındaki rekabeti güçlendiren bir unsur olarak ifade eden haberlerde Türkiyeli kadınların bu duruma ilişkin tepkileri kızgınlık ile açıklanmıştır.

“Gaziantep’li erkeklerin son yıllarda Suriyeli kadınları ikinci eş olarak almanın yaygınlaşmaya başlaması Gaziantep’li kadınları tedirgin ediyor” (Antep, 2016).

“Türk kadınları da kendilerini çaresiz ve endişeli hissediyor. Zira aileleri parçalanıyor. Yani sınırın her iki tarafında da kurban kadınlar oluyor” (Haber Türk, 2014).

“Türk erkeklerinin yeni gözdeleleri Suriyeli kadınlar olmuş çünkü. ‘Türk kadınlarına rahat yok, gitti Ruslar geldi Suriyeliler. Suriyelilerin bakımlarına, iç giyimlerine ve makyajlarına çok dikkat etmeleri rekabet ortamını kızıştırıyor’ dedi” (Hürriyet, 2016).

Kızgınlık artıyor. Sınırdaki illerde ve ilçelerde kadınlar, Suriyelileri kocalarının aklını çelmekle suçluyor. Eşlerini kendilerini düzenli şekilde Suriyeli bir kadınla evlenmekle tehdit ettiklerini söylüyorlar (Haber Türk, 2014).

“Müvekkilim 64 yaşında ve 3 çocuğu var. 42 yıllık evliliği Suriyeli bir kadın nedeniyle bitiyor. Kadın müvekkilimin onuru kırılmasın diye anlaşmalı boşanmaya dönüştürdük.” (Antep, 2014).

Bir kadın grubunun bir diğer kadın grubuna tehdit olarak sunulduğu bu haberlerde Türkiyeli kadınlar Suriyeli kadınların mağdurları olarak aktarılmıştır. Türkiyeli kadınlar, bir felaketin karşısında kalmış ve ne yapacağını bilemeyen kişiler gibi resmedilmiştir. Bununla birlikte içeriklerde görünen ama bir sorun olarak ifade edilmeyen önemli bir sorun da Türkiyeli kadınların erkekler tarafından Suriyeli kadınlar üzerinden tehdit edilerek evlilik içinde denetim altına alınmaya çalışıldıklarıdır.

“Kızgınlık artıyor. Sınırdaki illerde ve ilçelerde kadınlar, Suriyelileri kocalarının aklını çelmekle suçluyor. Eşlerini kendilerini düzenli şekilde Suriyeli bir kadınla evlenmekle tehdit ettiklerini söylüyorlar” (Sözcü, 2014).

Kadınlara erkekleri evliliğin içinde tutmanın yollarını bilmeleri gerektiği mesajını içeriye taşıyan bu haberlerde kadınlar üzerinde yaratılan baskının büyüdüğü görülmektedir.

c) Suriyeli Kadınlar, ya Tehdit, Terbiye, Kurbanlık Nesne ya Şeytani Özne

İncelenen haberler Suriyeli kadınları üç boyutta nesneleştirmektedir, aile yapısına tehdit olarak, evli Türkiyeli kadınlara yönelik bir terbiye nesnesi olarak ve kurban olarak. Her üç boyutta da nesneleştirme kadınların öznelliklerinin görmezden gelindiği, onların erkekler ve diğer Türkiyeli kadınlar açısından betimlendiği bir dil ile yapılmaktadır.

Haber başlıklarının Suriyeli kadınlarla ilgili korkutucu bir durumu ifade eden bir tonda kadınları aile birliğini tehdit eden, yuva yıkan, boşanmaların artmasına sebep olan kişiler olarak gösterdikleri ve bu sebeplerle de haber içeriklerinde suçlanan ifadelerin altının çizildiği ve yine ahlaki paniğin hedefi olarak gösterildikleri görülmüştür.

“Suriyeliler Tehdit”, “Suriyeli Kadınlarla İkinci Evlilikler Aile Yapısını Tehdit Ediyor!”, “Suriyeli İkinci Eş Yuva Yıkıyor”, “Türkler, Karısını Boşayıp Suriyeli Kızlarla Evleniyor”, “Urfa’da Suriyeli Kumalar Boşanmaları Arttırdı”

“Eşlerimizi çalıyorlar” (Sözcü, 2014).

Aşağıdaki örnekte Suriyeli kadının, bir diğer kadını evlilik içinde denetim altında tutmanın bir yolu ve bir tehdit olarak sunan bir erkeğin ifadesi yer almaktadır. Haberler bu ifadelere yer vererek belirli bir erkekliğin öğretildiği eril olanın ayakta tutulduğu bir alana da dönüşmüştür.

“Karım beni kızdırınca onu üstüne Suriyeli kadın almakla tehdit ediyorum. Bana bazen soruyor ‘Gizli bir Suriyeli karın var mı?’ diye. Ben de ‘Henüz yok’ diyorum ki dikkatli olsun” (Y.C., 40, iş adamı, erkek, Şanlıurfa- Sosyolog Dr. Tuba Duman’ın araştırmasından)” (Hürriyet, 2016).

Suriyeli kadınlara ilişkin temel kalıp yargının kadınların “bakımlı” olması ve dolayısıyla Türkiyeli kadınlar için bu özellikleriyle bir tehdit olarak değerlendirildikleri, Suriyeli kadınların haber içeriklerinde cinsel bir nesne gibi ifade edildiği görülmüştür.

“Suriyeli kadınlar çok bakımlı. Türkiyeli kadınlar, kocamı kaptıracağım stresi yaşıyor” (Bursa, 2014).

“Kulaktan kulağa yayılanlara göre Suriyeli kadınlar, “Türk erkekleri lokum gibi ama kadınları kendine bakmıyor” diye konuşuyor. Bu söz Kilisli kadınları kızdırsa da ortak fikir; Suriyeli kadınların kişisel bakım ve makyajlarına gösterdikleri özen. Kozmetik mağazasını eniştesiyle işleten M. Y. İse gözlemlerini, “Kozmetikte sınır tanımıyorlar. Parfümden makyaj malzemesine, kokulu ve simli krem ve pudralara kadar her tür ihtiyaçlarını alıp çıkıyorlar” diye anlattı (Antep, 2014).

İki yıl önce 10 bin TL'ye el sıkışılırken, şimdilerde 1.000-2000 TL arasında pazarlık yapıldığı telaffuz ediliyor. Güneydoğu illerinde “başlık parası” adıyla 3 ila 5 bin TL'ye anlaşılıyor. Bir esnafın deyimiyle: “Patatesin kilosu 2 olan da var, 5 de...” Peki “patates”in değeri neye göre belirleniyor? “Yaşına veya güzelliğine göre değişir” deniyor. (Milliyet, 2014).

Nesneleştirilmenin boyutu, yukardaki başlık parasının da tıpkı patatesin ederi gibi yaşa ve güzelliğe göre biçildiğini veren dilde görmek mümkün.

Kurban imajı, Suriyeli kadınların yaşamlarının aktif özneleri olduğu anlayışından uzak birer mağdur olarak tanımlandığı haber içeriklerinde evliliklerin dram, kadınların kurban biçiminde ifade edildiği, kadınların kurbanlaştırıldığı görülmüştür.

“Kocasını savaşta ölen kadınlar çocuklarına bakmak için sığınacak bir yer alıyor. Bu durumdan faydalanan bazı evli erkekler bu kadınları çocuklarına sahip çıkma vaadiyle ikinci eş olarak alıyor. Hiçbir yasal güvenceleri olmayan bu kadınlar, kuma geldikleri evlerde ilk eşin eziyetlerine maruz kalıyor. Bir kısmı da imam nikahıyla evlendikten birkaç ay sonra sokağa ya da babasının evine geri bırakılıyor” (Antep, 2016).

“Sınırın iki tarafında da kurban, kadınlar” (Haber Türk, 2014).

Kilis'te yaygın olan ‘kuma’ geleneğine kurban giden Suriyeli kadınlar için İstanbul, İzmir ve Ankara gibi büyük şehirlerden bile gidenler var (Urfa, 2015).

“Kumalık sorunu bu kentte yıllardır kadınların en fazla mağdur olduğu konulardan biri. Hatta sadece iki eşlilik değil, üç, dört eşli olanlara rastlamak bile mümkün.” (Mardin, 2014).

Haberlerde Suriyeli kadınların temsiline ilişkin dikkat çeken bir diğer nokta ise kadınların kimi haberlerde şeytanlaştırılarak ifade edildikleridir. Suriye göçünden sonra Suriyeli kadınların erkeklerle evlenip düğünden hemen önce ya da düğün sonrası, düğünde takılan takılarla kaçmaları üzerine haberler ‘evlilik şebekesi, evlilik çetesi, dolandırma’ haberleri olarak aktarılmıştır. Suriyeli kadınlar evlilik çetesinin birer üyesi olarak ifade edilirken erkekler evlilik hayallerini gerçekleştirememiş mağdurlar olarak ifade edilmişlerdir. Kimi haberlerde “gerdeğe bile giremeden” ve benzeri ifadelerle erkeklerin kayıplarının büyük olduğu vurgusu yapılmıştır.

“Suriyeli Gelin’ Çetesinden 5 İlde 2 Milyon TL’lik Vurgun!”, “Denizli’de Suriyeli Gelin Altınlara Kaçtı”, “Kuma Tokadı! Getirdiği Kuma 70 Bin TL’sini Çarptı!”, “Suriyeli Kadınlarla Evlendireceğiz’ Diyerek Dolandırdılar”, “Suriyeli Bekâr Kadınları Hedef Alan ‘Kelebek’”, “Damat düğün sabahı büyük şok yaşadı!”, “Gerdeğe girmeden altınlarla kaçtılar”, “Evlilik Çetesi’ne bir kurban daha! Çobanın köpeğini bile öldürdüler”.

Nazilli’de tanıdıkları aracılığıyla iki Suriyeli kadınla evlenen Şenel Aydın ve Ali Ak dolandırıldı. İlk gece hasta olduklarını bahane edip gerdeğe girmeyen kadınlar, takılar ve paralarla kayıplara karıştı. (Milliyet, 2015).

Haber içeriklerinde genelde Suriyeli kadınların ticari bir sürecin nesnesi, cinselliğin nesnesi, evliliklerin tehdidi ve savaşın mağdurları olarak ifade edildiği görülmüştür. Kadınların deneyimleri, maruz kaldıkları şiddet sözcük kaydırmacaları ile gizlenmiştir. Öte yandan kadınların özneliğinin dile getirildiği yegâne haber konusunda erkeklerin mağduriyeti söz konusudur. Bu durum yukarıda bahsedilen mağduriyet sunumunun eril taraflılığının bir diğer göstergesidir.

Medyadaki Söylemin Özneleri ve Madunları: İçerikte Başvurulan Haber Kaynakları

Evlilik iki tarafın anlaşmasına bağlı ve yasal olarak bağlayıcılığı olan bir kurum olmasına rağmen haber içeriklerinde evliliğin tanımına ve kapsamına bakılmaksızın çeşitli toplumsal cinsiyete dayalı şiddet pratiklerinin evlilik olarak ifade edildiği görülmüştür. Ayrıca evliliğin iki tarafına ilişkin bakışın yanlı olduğu dikkat çekmiştir. Bu nedenle haberler oluşturulurken evlilik olarak ifade edilen bu sürecin öznelerine haber kaynağı olarak başvurulup başvurulmadığı ya da hangi konularda kimlere başvurulduğu anlaşılmalı istenmiş, haber içeriklerinde kimlerin bilgisine başvurulduğu, medyanın kimleri bu evliliklerin özneleri kimleri madunları olarak yarattığına, özneyi nerelerde sildiğine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu araştırma, yöntem itibarıyla sıklık belirtmek amacı taşımayan bir araştırma olsa da öznelerin ve madunların kimler olarak kurgulandığının altını çizmek adına bu temada sayılarla da açıklama yapılacaktır.

Haber içeriklerinde tarama yapılan yıllar içinde Suriyeli kadınların dahil olduğu-edildiği evlilik şebekesi haberlerinin toplam 22 haber olduğu görülmüştür. Bu 22 haber içerisinden 12 haberde “Suriyeli kadınlarla evlilik vaadi ile dolandırılan erkekler”in sözlerine yer verilmiştir. Suriye göçünden sonra Türkiyeli kadınların, Suriyeli kadınların varlığından korktuklarına ilişkin yapılan 9 haberde ise sadece 2 Türkiyeli kadının sözlerine yer verilmiş ancak bu haberlerden bir tanesi İngiliz Guardian gazetesinin haberinin aktarımıdır.

Aşağıdaki haberde Türkiyeli kadınların ifadesi yer almaktadır. Kadınlar erkekler tarafından Suriyeli kadınlarla evlenmekle tehdit edildiklerini Suriyeli kadınları suçlu bularak anlatmaktadırlar. Korkunun üretilmesini destekleyecek bu ifadelerle birlikte Türkiyeli kadınların deneyimlerini görünür kılacak bir diyaloga yer verilmemiştir.

K. Mahallesi’nden F., kocasının her tartışmada kendisine “Git, bana Suriyeli mi yok” demesinden bıkmış. Filiz, evli ve iki çocuklu erkek kardeşinin, nikâhlı eşinin üstüne 15

yaşındaki Suriyeli kadını kuma getirdiğini anlatıyor. B. Mahallesi'nden E. T.'nin üç çocuklu komşusu, resmi nikâhlı eşinin üstüne iki Suriyeli kadını kuma almış. Taşçı endişeyle konuşuyor: "Yarın benim de başıma gelebilir. İşimizi, aşımızı, şimdi de eşimizi alıyorlar." (Hürriyet, 2016).

İncelenen bütün haberlerde Suriyeli kadınlar işaret edilse de 139 haber içerisinden toplamda sadece 7 haberde Suriyeli kadınların sözlerine başvurulmuştur. Aşağıda Suriyeli kadınların evliliklerine ilişkin söylediklerinin örneği yer almaktadır. Haber içeriğinde kadınların doğrudan sözlerinden ziyade aktarım dili kullanıldığı, kadınlar arası rekabetin ve Suriyeli kadının evliliği bilerek seçmiş olmasıyla suçlanan dili alt metin olarak satır aralarında karşımıza çıkıyor. Bununla birlikte kadınların ifadelerinden evlenmeyi yoksulluktan kabul ettiklerinin altı çizilerek kadınların mağduriyetleri vurgulanmaktadır.

Gerçek ismini vermek istemeyen Dünya, 35 yaşında ve 7 yıl önce Kamışlı'dan Nusaybin'e ikinci eş olarak gelmiş. Üç katlı bir evin birinci katındaki dairesine buyur ediyor bizi. Kocasının ilk eşinin oturduğu üst katı işaret ediyor. Pek anlamadıklarını da ekliyor. Dünya babası öldükten sonra maddi sıkıntılar içinde kaldığı için evlenmiş eşiyile. Kocasının evli ve çocukları olduğunu da biliyormuş gelmeden önce. Dünya eşiyile imam nikahı kıyıldığı için yasal haklarından yoksun olmaktan şikayetçi. Dünyaya Suriye'deki savaştan sonra Türkiye'deki erkeklerle evlenmek için gelen Suriyeli kadınları soruyorum. "Ben parasızlık yüzünden evlendim onlar ise savaş yüzünden" diyor üzgün bir sesle..."Şimdi pişmanım. Suriye'de 4 eşle nikahlanma hakkı var, ama burada yok. Sadece oturma iznim var, o kadar" diyor (Mardin, 2014).

Savaştan kaçıp Türkiye'ye sığındım. Yaşadığımız semte sürekli "yardım için" gelen adamlar vardı. Sonrasında biri, benimle evlenmek istedi. Yaşı 55'miş, eşi ölmüş ve çocuğu yokmuş. Çaresizlikten kabul edecektim. Çünkü adam, aileme ev tutacağını söyledi. Araştırdım öğrendim ki evliymiş, 4 çocuğu varmış. İptal ettim, şu an çaresiz koca bekliyorum (Milliyet, 2014).

Haberlerin genel itibariyle Suriyeli kadınlarla evliliklerin nasıl gerçekleştiğini anlamaya ve Suriye göçünden sonra göç alan bölgelerde ne gibi değişimler olduğunu anlamaya ilişkin bir çerçevede yapıldığı görülmüştür. Haberlerde Suriye göçü sonrası aile yapısında değişim olduğuna dikkat çekmek amaçlı avukatlar ya da baro başkanları ile Suriyeli kadınlar "yüzünden" boşanmaların arttığına ilişkin diyalogların yer aldığı görülmüştür.

Baro Başkanı şöyle dedi: "Suriye'deki iç savaştan kaçanlar, Şanlıurfa'da kuma evlilikleri yaparak kendilerini güvence altına alıyor. Durum böyle olunca başta aile içerisinde ekonomik sıkıntılar çıkıyor. Ardından eşler arasında geçimsizlik yaşanması üzerine çiftler boşanmak için mahkemeye başvuruyor." (Urfa, 2015).

Sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile de haber içeriklerinde görüşmelere yer verilmiştir. Taramada 7 haberde sivil toplum kuruluşu temsilcisi ile kadınların deneyimleri hakkında görüşüldüğü görülmüştür. Haber içeriklerinde Suriyeli kadınlarla evliliklerin nasıl gerçekleştiğini anlamak üzere görüşlerine başvuru sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin bu süreci evliliklerin artışı ve Suriyeli kadınların çaresizliği üzerinden ifade ettikleri görülmüştür. Doğrudan Suriyeli kadınlara başvurmak yerine sivil toplum kuruluşu temsilcilerine başvurmak “mültecilerin sözlerini duymak için bir temsilciye ihtiyaçları vardır” mesajını da içeriye taşımaktadır.

Gaziantep'ten bir aktivistin şu sözleri yer alıyor: “Çok sayıda (Suriyeli) kadın bu evlilikleri çaresizlikten kabul ediyor. Düşündükleri tek şey ailelerini nasıl besleyecekleri. Söz konusu düzenlemeler bunun tek yolu gibi görünüyor. Erkekler de bu durumu suiistimal ediyor (Haber Türk, 2014).

A., kadınların isteyerek kumalıyı kabul etmediğini hatırlatarak, “Zorla kabul ediyorlar ya da yozlaşmışlardır. Başka çıkış noktası yok. Aç kalacaklar, sürüklenecekler” diyor (Mardin, 2014).

Suriye savaşından bu yana Suriyeli kadınlarla ikinci evliliklerde yüzde 50 oranında bir artış olduğunu da ekliyor sözlerine. Bunun nedeni ise Suriyeli ya da başka yabancı kadınlarla evliliğin, çok daha ucuza yapılabilmesi (Mardin, 2014)

Evliliklerin nasıl gerçekleştiğini anlamak adına başvuru kanallardan birisi de bu süreçte para karşılığı aracılık yapan kişilerdir. Haberlerde aracılarda herhangi bir ürünün ticari sürecine yönelik bir diyalog izlenimi veren, para üzerinden evliliğin “satılan” tarafının bir kadın olduğu anlayışından uzak bir dil kurulduğu görülmüştür.

K. D. Adlı bir kişi 60 kadar Suriyeli kadının Türklerin evlenmesini sağladığını söylemiş, “Türkiye'nin her yerinden erkekler beni arıyorlar, Suriyeli bir eş istiyorlar. Suriyeli kadınların daha sadık olduklarını, fazla konuşmadıklarını söylüyorlar” diye de eklemiştir. K. D.'e göre, Suriyeli bir kadınla evlenmenin toplam maliyeti yaklaşık 10 bin lira. (Haber Türk, 2014).

“Evlilik yaşı 15- 50 arasındadır. 5 bin TL karşılığında kadının kökünü alırsın. Daha da aşağı olur tabii. Pazarlığa açıktır. Babası para istemez. ‘Kızım kendini kurtardı’ diye düşünür. Bu para, aracılarda pay edilen bahşiş rüşvettir. Kadına yüzük, bilezik gibi ziynet eşyaları takılır.” (Sözcü, 2015).

İçeriklerde başvuru haber kaynakları, kadınların daralan ifade alanını gösterir niteliktedir. Haklarında en fazla konuşulan kadınlar sözlerine en az başvuru, sesleri en az duyulan taraf, haberlerin madunları olmuşlardır. Kadınların deneyimlerinin bir kısmının anlatıldığı haberlerde ise sivil toplum kuruluşu temsilcilerine başvurulmuştur. Bununla birlikte Suriyeli kadınlarla evlilikleri ve Suriye göçü sonrası yaşananları anlatmak üzere Suriyeli kadınları aile birliğine tehdit olarak gösteren

avukatların görüşlerine ya da Suriyeli kadınlar tarafından “mağdur edilen” erkeklerin sesine daha fazla yer verildiği görülmüştür. Dolayısıyla sesine ve sözlerine yer verilen taraflara ve bu tarafların Suriyeli kadınlarla ilgili ifadelerine bakıldığında haberlerde Suriyeli kadınlara ilişkin olumsuz bir algı yaratma eğilimi olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar haberlerin “adına konuşulan” tarafı olmuşlardır.

Her üç ana tema altındaki bulguları birlikte düşünürsek, Suriyeli kadınların medyada temsil edildikleri dilin işleyişindeki ana söylemsel taktiği mağduriyet sunumunun eril taraflılığı olarak isimlendirebiliriz. Mağduriyet sunumunun eril taraflılığı beş manevra ile işlemektedir:

1. Erkeklerin birlikte yaptıkları hak ihlallerinde özne olarak doğrudan işaret edilmemeleri,
2. Kadınların başına gelen esas hak ihlallerinin adının konmaması, evliliğin bunlara dolaylı olarak işaret eden bir torba kavram olarak kullanılması,
3. Kadınların cinsel kimlikleri üzerinden bir tehdit, diğer kadını terbiye aracı ya da dilsiz kurban olarak nesneleştirilmeleri. Bunlara ilaveten sadece erkeklerin dolandırıldığına dair haberlerde kadınlardan tehlikeli özne olarak bahsedilmesi, ancak burada da tanıklıklarına baş vurulmaması ve tabii gerçekleşmeyen bu “evliliklerin” resmi nikah olup olmadığına haber içeriklerinde bilgi verilmemesi,
4. Göçmen kadınlara haber kaynağı olarak başvurulmaması,
5. Kadınların hak ihlallerine dair deneyimleri üzerine haber yapılmaması.

TARTIŞMA

Suriyeli kadınlar ve kız çocukları sosyal hizmetler açısından, haklarına ulaşmaları için desteklenmesi gereken önemli bir müracaatçı grubunu oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda haklarının gündeme gelmesi ve haklara ulaşmalarının sağlanması ayrıca sosyal hizmet sunumu ve savunuculuk adına kamusal tartışmada Suriyeli kadınlara yönelik kalıp yargıları görmek önemlidir. Suriye göçü sonrası Türkiye’de Suriyeli kadınların maruz bırakıldığı şiddetin bir kısmının evlilikler adı altında yapıldığı ya da yapılan evliliklerin, kadınların istismarı alanına dönüştüğünü gösteren çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bu çalışma, kadınların göç sonrası Türkiye’deki evlilikleri üzerinden ifade edilen esasen hak kayıpları, şiddet, istismar gibi sorunları barındıran, deneyimlerinin medyaya nasıl yansıdığını görünür kılmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama sürecinde ciddi bir şiddet ve istismar meselesi olan bu durumun medyaya az yansımalarının görülmesiyle mülteci kadınların sorunlarının haberleştirilmemesi sorununa da dikkat çekmek istenmiştir. Bu anlamda bu çalışma kadınların evlilikler üzerinden yaşadıkları sorunlarının medyada nasıl ele alındığını görünür kılmak niyetiyle başlamış buna medyanın bu konuyu sorunsallaştırmama ya da yanlı sorunsallaştırma -mağduriyet sunumunun eril taraflılığı- tavrı da eklenmiştir. Çalışmada haberlerin hangi çerçevede ele alındığı anlaşılmaya çalışılmış; haber başlıkları, haberlerin içerikleri incelenmiştir. İncelemede haber içeriklerinde kadınların karşılaştıkları birçok sorunun evlilik olarak ifade edildiği medyanın genel tavrının da bu evliliklerin nasıl gerçekleştiğine ilişkin detaylar vermek olduğu görülmüştür. Analizin sonunda Suriyeli kadınların evliliklerinin medyada aktarımı üzerine ciddi bir kavramsal karışıklık olduğu görülmüştür. Kadınlar para karşılığı evlendirilmeler, zorla evlendirilmeler, çok eşli evlilikler,

erken yaşta evlendirilmeler gibi insan hakları ihlalleriyle karşı karşıya kalmaktadır ve fakat medyanın bu sorunları söylemsel kaydırmacalarla evliliklerin gerçekleşme sürecinde yaşanan bazı sorunlar olarak aktardığı görülmüştür. Medyanın eril dili haberlerin bütününe sirayet etmiş gerek haber başlıkları gerekse içeriklerle Suriyeli kadınlara ilişkin olumsuz imajın yaratılacağı bir alana dönüştürüldüğü görülmüştür.

Haber içerikleri incelendiğinde olaylara ilişkin arka plan bilgisinin verilmediği görülmüştür. Bu evliliklere aracı olanların, Suriyeli kadınlarla evlenmeyi talep edenlerin kimler olduğuna ilişkin doğrudan sunulan bilgiye rastlanmamıştır. Kimi zaman haber kaynağı olarak dış basının haberleri haber edilmiş, buna ilişkin araştırma yapılmadan konuya spekülatif değer yüklenmeye çalışılarak haberler yapılmıştır. Özellikle haberlerin dilinde duyulan geçmiş zaman dilinin kullanılarak spekülasyonun artırıldığı izlenimi edinilmiştir. Analiz sürecinde yerel ve ulusal yayınlar arasında fark olup olmadığı görülmeye çalışılmış fakat çoğu zaman ulusal basının yerele yansıyan haberleri doğrudan alarak haberlerini ürettiği görülmüştür. Bu durum ulusal basının bu konuyu haberleştirme bakımından önemli bulmadığı izlenimi yaratmaktadır.

Kadınların evlenme sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunlar kadınların savaş sonrası mağduriyeti, dramı olarak ele alınmış, kadınlar yaşamlarının birer öznesi olarak değil mağdur mülteciler olarak anlatılmıştır. Benzer bir bakış erken yaşta zorla evlendirilen kız çocukları ile ilgili haberlerde de kendisini göstermiş, “çocuk gelin trajedisi” gibi ifadelerle haber değeri artırılmaya çalışılmıştır. Haberlerde kadınların ve kız çocuklarının bu süreçte karşılaştıkları hak ihlalleri vurgusu yapılmadığı, bu konunun insan hakları boyutuna yer verilmediği görülmüştür.

Ataman (2014) yazılı basında Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcı dil ve nefret söylemini ele aldığı çalışmasında hak temelli bakıştan yoksunluk, güvenlik endeksli bakış ve haberlerin sosyal üretimi ve medyanın ötekileştirici rolü üzerinden analizini açıklamıştır. Ataman bu çalışmasında sağduyu kavramının ön plana çıkarılarak haberlerde insan hakları ile ilgili temel argümanlara yer verilmediğini haber ve köşe yazılarının hak temelli bakış açısından yoksun olduğunu vurgulamıştır (Ataman, 2014, s.62). Suriyeli kadınların evliliklerine ilişkin haberlerde de benzer şekilde hak temelli bakışın olmadığı, kadınların bu süreçte karşılaştıkları hak kayıplarına vurgu yapılmadığı bununla birlikte Suriyeli kadınları ötekileştiren bir dil kullanıldığı görülmüştür.

Haber taraması için seçilen tarih aralığı 9 yılı kapsıyor olsa da ulaşılan ilgili haber sayısının 139 olması bu konunun haber değerini az görme ve kamunun bu sorunu görmeyi reddediyor olması ile ilişkili görülmektedir. Bauman (2019, s.10) mültecilerle ilgili haberlerin medyaya az yansımaya başlamasını “mülteci trajedisinden bıkkınlık” üzerinden ifade bulduğunu bunun ise karşılıklı ayrıştırmayı pekiştirdiğini ifade eder. Suriyeli kadınların karşılaştıkları bu ciddi soruna ilişkin haberlerin hak temelli bir anlayıştan uzak yapılmasıyla birlikte cinsiyetlendirilmiş bir temsille yapılmış olması da kadınlara, cinsellik ile ilişkilendirilmiş kişiler olarak bakıldığını ve kadınların öznelliğinin göz ardı edildiğini göstermektedir.

Bu çalışmada haberlerde kadınların hangi ifadelerle temsil edildiği de incelemeye alınmış, Türkiyeli ve Suriyeli kadınları bu sürecin farklı açılardan mağduru olarak ifade eden söylemin ortak olduğu görülmüştür. Türkiyeli kadınları Suriyeli kadınların göç etmesiyle birlikte endişeli, karşılarındaki kadın grubu karşısında çaresiz olarak aktaran, iki kadın grubunu birbirine birer tehdit olarak sunan bir dil benimsenmiştir. Suriyeli kadınların evlilikleri dram olarak değerlendirilmiş, kadınlar savaşın öte tarafının da mağduru olarak kurbanlaştırılmıştır. Medya göçmenin varlığını görmezden gelerek göçmenleri görünmez kılabilir fakat göçmenin varlığının yok sayılmayacağı durumlarda göçmenler bir tehdit unsuru gibi sunulur ya da kurban/mağdur olarak ifade edilirler (Akkaya ve Kam, 2017). Coşkun'un uluslararası basında Suriyeli kadınların nasıl temsil edildiğine ilişkin yaptığı araştırmasında kadınların dünyayı etkileyen büyük olaylar karşısındaki dönüştürücü rolleriyle değil kurbanlar veya bu olayların seyircileri olarak çerçevelendiklerini; kadınların mağduriyet hikayeleriyle sunulurken yeni hayatlarıyla nasıl başa çıktıklarına ilişkin haberlere yer verilmediğini aktarmıştır. Coşkun bu haberleri Suriyeli kadınları mülteciliğin edilgen özneleri olarak sunuyor olmaları bakımından eleştirmiştir (Coşkun, 2015).

Haberlerde ortak olarak Suriyeli kadınların sembolik olarak yok sayıldıkları; kullanılan ortak dilin ise Suriyeli kadınları suçlayan, bir tehdit unsuru gibi sunan, ticari bir pazarlığın parçası olarak gösteren cinsiyetçi bir dil olduğu görülmüştür. Kadınların sınır aşan kişiler olarak birer tehdit gibi algılanmalarının yanında Suriyeli kadınlarla evliliklerin arttığına ilişkin haberlerin de benzer bir algıyla üretildiği görülmüştür. Göçmenlerin varlığının sayılarla ifade edilişi bir yandan göçmenlerin insanlığı algısını zedelerken diğer yandan tehdit oldukları düşüncesini pekiştiren ve korku yaratan bir durumdur (Santoro, 2012; Akt: Akkaya ve Kam, 2017).

Çalışmada haber kaynağı olarak nerelere başvurulduğu da üzerinde durulan bir nokta olmuştur. Evlilikler Suriyeli kadınlar üzerinden aktarılırken Suriyeli kadınların sözlerine sınırlı düzeyde yer verildiği görülmüştür. Taranan haberler arasında sadece birkaç Suriyeli kadının sözlerine yer verildiği görülmüş bunun dışında haber kaynağı olarak sivil toplum kuruluşu temsilcileri, aracılık yapan erkekler, Suriyeli kadınların ülkeye gelmesiyle birlikte boşanmaların arttığı vurgusunu yapan çoğunluğu erkek olan avukatlara başvurulmuştur. Rajaram (2002, s.251) siyasi kimliğin ve söylemin bölgesel devletle bağlantısının vatandaşı olmaması veya vatandaşlıktan yoksun olanların suskun kalması veya suskun olarak kabul edilmesi anlamına geldiğini ve bu durumun onlar adına bir temsilci veya uzmanın konuşması gerektiği anlayışını doğurduğunu belirtir. Rajaram (2002) mültecilerin temsili üzerine yaptığı çalışmasında özellikle insani yardım kuruluşlarının mültecileri çaresiz ve yitik insanlar olarak tanımladıklarına dikkat çekerek mültecilerin bu temsiline özellikle onların bedeni üzerinden yapıldığını, mültecilerin sessiz ve silüeti olmayan fiziksel bir kitle olarak ifade edildiklerini anlatır. Langlois (2015), Rajaram'ın bu ifadesinden hareketle mülteci kadınları suskun, çaresiz ve bedenleri üzerinden değerlendiren anlayışın 1951 Cenevre Sözleşmesinde açıklanan mülteci tanımının ardında yattığını ifade eder. Langlois mülteci tanımında devleti olmayan ifadesinin kişinin kendini ifade edecek en önemli aracın yokluğu anlamına geldiğini bu nedenle de mültecileri suskun olarak görme ve onlar adına konuşma eğiliminin yüksek olduğunu açıklar. Konu mülteci kadınlar

olduğunda ise üçüncü dünyadaki kadınlar olarak kültürel özcülüğün mülteci kadınları en marjinal grup olarak görmeye sonuçlandığını ifade eder. Langlois (2015) mülteci kadınların bütün mülteci gruplar içinde en çaresiz olarak temsil edilmelerinin toplumsal cinsiyet ve kültürel özcülükle yakından ilgili olduğunu söylemektedir. Kandiyoti (2015, s.13) ise söz konusu Orta Doğu ülkeleri olduğunda kadınların tek özelliklerinin Müslüman olmalarıymış gibi değerlendirildiği kadınların içinde yaşadıkları topluma ilişkin açıklayıcı herhangi bir bağlama bakılmadığını anlatır. Bu tartışmalar odağında Suriyeli kadınlarla kurulan ilişkinin evlilik, özellikle çok eşli evlilik üzerinden olması kadınları sadece geldikleri ülkenin kültürel pratiklerine indirgeyen anlayışı gösterdiğini; medyada Suriyeli kadınlarla evliliklerin temsilinde kadınları suskun olarak kurgulayan anlayışın da mülteci olma hali üzerinden oluşturulduğunu görüyoruz. Çalışmanın analizinde de görüldüğü üzere Suriyeli kadınların deneyimlerine ilişkin sözlerine Suriyeli kadınlardan çok onları temsil ettiği düşünülen Türkiyeli sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin sözlerine yer verilmiştir.

SONUÇ

Yukarıda örneklendirildiği üzere birçok araştırma Suriyeli kadınların zorla evlilikler üzerinden şiddete maruz bırakıldığını göstermektedir. Bu çalışmada Suriyeli kadınlarla evlilik söyleminin medyada nasıl ele alındığını anlamak amacıyla 139 habere ulaşılmıştır. Haberlerin içerik analizinin sonunda Suriyeli kadınların evliliklerini konu alan medya diline dair üç temel tespit yapılmıştır: Suriyeli kadınların “evlilikler” adı altında maruz kaldıkları şiddet haber içeriklerinde bulanık bir biçimde sunulmakta, haberlerde evliliğin tarafları taraflı bir biçimde temsil edilmekte ve haber kaynağı olarak bu evliliklerin birer öznesi olan Suriyeli kadınlara başvurulmamaktadır. Kadına yönelik insan ticareti, şiddet ve istismar içeren vakaların evlilik olarak haberleşmesi, şiddet olgularını evliliğin ve aile kurmanın kutsallığı anlayışının arasına saklayan, kadınların insan hakları ihlallerinin adını koymayan puslu bir ifade zemini üretmektedir.

Bu ifade zemini, Suriyeli kadınların evliliklerini konu alan haber dilinde mağduriyet sunumunun eril taraflılığı olarak adlandırdığımız beş söylemsel manevra ile kurulmaktadır: yapılan hak ihlallerinde erkekler özne olarak doğrudan işaret edilmemekte; kadınların hak ihlallerinin adı konmamakta ve evliliği bunlara dolaylı olarak işaret eden bir torba kavram haline getirilmekte;

Suriyeli kadın imajı tehdit, diğer kadını terbiye aracı ya da dilsiz kurban olarak nesneleştirilmekte; haberlerde kadınların ifadelerine yer verilmemekte, kadınların hak ihlalleri haber yapılmamaktadır.

Arendt'in şiddeti anlamaya ilişkin yürüttüğü tartışmasında ifade ettiği gibi “kelimelere, ancak işlevleri gizlemek değil de açığa çıkarmak olursa güvenebiliriz” (Arendt, 2018, s.79). Medyada, yani kamusal alanda üretilen söylemin şiddetin üstünü örten ve baskı yaratan dilini görmek, sosyal çalışmacının özgürleştirici bir dil ve yaklaşım geliştirebilmesi için gereklidir. Sosyal hizmet uygulamaları açısından baskı karşıtı uygulama yapabilmek için her şeyden önce baskıyı ve ikincil konuma itmeyi (subordination) kullanılan dilde ve düşünce kalıplarında tespit edip, bunların özgürleştirici alternatiflerini düşünüp, konuşmak elzemdir. Medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi göz önünde

bulundurulurken, bu ayrımcı dil ve tavrın Suriyeli kadınlara yönelik etkileri konusunda, bunun sosyal çalışmacıların da gündelik düşünce ve yaklaşımlarına sirayet etmiş olabileceği ve empatiyi engelleyebileceği konusunda dikkatli olunması gerekmektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2020; 2021). Bu yanıyla haber içeriklerinde madunlaştırılan ve kurbanlaştırılan kadınları, sosyal çalışma yapmak için düşünürken, onların seslerini ve deneyimlerini merkeze almak, yani bulunduğu yerden başlamak, insan hakları temelli yaklaşımıyla bu dili kullanmak ve yaymak, kadınları kendi yaşamının kurucuları ve değiştiricileri olarak desteklemek adına önemlidir. Haber içeriklerinde Suriyeli kadınlar adına konuşan sivil toplum temsilcileri olduğu dikkati çekmiştir. Sivil toplum örgütlerinin hak kazanım ve savunuculuk sürecindeki etkisi kıymetli ve büyüktür, fakat kadınların güçlenmesi ve tam temsilinin sağlanması adına doğrudan kendi sözlerine yer verilmesi, yapısal güçsüzlükleri ortadan kaldırmak adına Suriyeli kadınların dahil olduğu sivil toplum örgütlerinin oluşturulması önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarınca gerçekleştirilen rol ve işlevler arasında yer alan savunuculuk birlikte çalıştığı müracaatçıların değişim sürecine katılımını sağlamak ve yaşamlarında etkili kararlar alan özneler olma yolunda onları desteklemek amacı taşımaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016, s.77). Sosyal hizmet uygulamalarında etkili savunuculuğun kritik noktalarından biri birlikte çalışma ortamı yaratmaktır. Bu anlamda, araştırmamızda ortaya çıktığı gibi mülteciliğin suskunlukla ilişkilendirildiği ve temsilinin ancak bir başkası tarafından mümkün olacağı anlayışını değiştirmenin yollarından biri Suriyeli kadınlarla birlikte savunuculuk sürecini yürütmektir.

Savunuculuk işlevini vaka ya da grup savunuculuğu şeklinde yerine getiren sosyal hizmet uzmanları grup savunuculuğunda özellikle ortak bir sorunu olan bir grup müracaatçının sorunlarının çözümünde sosyal politikaları ya da kanunları değiştirmeye yönelik çalışmalar yapar (Sheafor ve Horejsi, 2016, s.78). Suriyeli kadınların şiddet deneyimlerinin üstü örtülü bir biçimde medyada yer almasına ve medya üzerinden kadınlara yönelik ötekileştirici düşüncelerin pekiştirilmesine karşın sosyal hizmet uzmanları kamuyu etkileyecek bu araçlarla da çalışmalı, birlikte çalıştığı müracaatçı katılımını üst düzeye çıkarmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma gazete haberlerinin içerik analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş, çalışmada kişiler üzerinden veri toplanmamıştır. Bu nedenle çalışmada TR Dizin kuralları gereği etik kurul izni gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

AFAD (2014). Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar Raporu.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). Suriyeliler ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasındaki

evlilik ilişkileri araştırması.

- Akkaya, Ö., Kam, Y. (2017). Sınır bekçisi medya ve sınırların eşiğindeki kadınlar: Anaakım gazetelerin online platformlarında Suriyeli kadınların temsili. Savaş söylemlerinde kadın imgesi.
- Akyüz, S., Tursun, Ö. (2019). When Syrian 'girls' meet Turkish 'boys': Mapping gendered stories of mixed marriages. *Middle East Critique*, 28(1), 29-49. <https://doi.org/10.1080/19436149.2018.1549215>
- Arendt, H. (2018). *Şiddet Üzerine*. (Çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim.
- Ataman, H. (2014). Yazılı basında ayrımcı söylem ve Suriyeli mülteciler. *Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil*.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019). Media discussion on the naturalization policy Syrians in Turkey. *International Migration*, 57(2), 283-297.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2020) *Welfare state responses and social workers' Attitudes towards Syrian women in Turkey*, in Williams, L., Coşkun, E., Kaşka, S. (Eds.) *Women, Migration and Asylum Seeking in Turkey*, Palgrave:London
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2022) Refah devleti ile göçmen ve mültecilerin ilişkileneşinde sosyal çalışmacılar, toplumsal cinsiyet ve empati, E. Coşkun, S. Kaşka, L. Williams, (Der.) *Göçmen ve mülteci kadınlar, Türkiye'de araştırma, politika ve uygulamada toplumsal cinsiyet farkındalığı*, İstanbul: Bağlam
- Bartels, S. A., Michael, S., Roupetz, S., Garbern, S., Kilzar, L., Bergquist, H., ... & Bunting, A. (2018). Making sense of child, early and forced marriage among Syrian refugee girls: a mixed methods study in Lebanon. *BMJ global health*, 3(1).
- Bauman, Z. (2019). *Kapımızdaki Yabancılar* (Çev. Emre Barca). İstanbul: Ayrıntı yayınları
- Berg, B.L., Lune, H. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (Çev. Ed: Asım Arı), Eğitim Yayınevi.
- Cherri Z, Gil Cuesta J, Rodriguez-Llanes JM, Guha-Sapir D. (2017). Early marriage and barriers to contraception among Syrian refugee women in Lebanon: A Qualitative Study. *International journal of environmental research and public health*, 14(8), 836.
- Coşkun, B. B. (2015). From Victimhood to Heroism: Media representation of Syrian Women. International Conference on Gender and Migration, Gediz University.
- Doğanay, Ü., Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli 'mülteciler': Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerçeklerinin inşası, *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Elmas, Ş., Paksoy, A.F. (2020). Türk basınında Suriyeli sığınmacı kadınların temsili. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35). Pp.184-210.
- Erdoğan, M. (2020). Suriyeliler barometresi, Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi. Ankara: Orion Kitabevi
- Faist, T. (2000). The volume and dynamics of international migration and transnational social

- spaces, Oxford University Press, Oxford.
- Genç, H.D., Öztürk, D. (2016). Türkiye'deki Suriyeli kadınlar: Mevcut durumları, sorunlar ve çözüm önerileri. *Liberal Düşünce Dergisi*. (84), 67-91.
- Göker, G., Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 41.
- Gönül, S. (2020), Zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli kadınların evlilik deneyimleri. K. Biehl, D. Danış (Der) Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları.
- İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar: "Siyasallaşan" bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim Sayı* 140.
- Kandiyoti, D. (2015). Cariyeler, bacılar, yurttaşlar kimlikler ve toplumsal dönüşümler, (Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay). Metis Yayınları: İstanbul.
- Karakaya, H. (2019). Savaş ve göç sürecinde Suriyeli kadınlar. *Social Sciences*, 14(5), 2275-2290.
- Kaya, M. (2017). Türkiye'deki Suriyeliler iç içe geçişler ve karşılaşmalar. Hiper Yayın.
- Kolukırcık, S. (2009). Mülteci ve sığınmacı olgusunun medyadaki görünümü: Medya politikası üzerine bir değerlendirme, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-20.
- Kümbetoğlu, B. (2020). Niteliksel araştırmalarda analiz. Bağlam Yayıncılık. İstanbul
- Langlois, M.P. (2015) Discussing refugee women: speechlessness, helplessness and bodies-as-facts. *Inquiries Journal/Student Pulse*, 7(8).
- Mazlumder (2014). Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu. Mazlumder kadın çalışmaları grubu yayını, Ankara
- Narlı, N. Özaşçılar ve Turkan İpek, I.Z. (2020). Turkish Daily press framing and representation of Syrian women refugees and gender-based problems: Implications for social integration. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 18(1), 1-21.
- Neuman, L.W. (2010). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası
- ORSAM-TESEV (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri
- Palriwala, R., & Uberoi, P. (Eds.). (2008). Marriage, migration and gender (Vol. 5). SAGE Publications
- Rajaram, P. K. (2002). Humanitarianism and representations of the refugee. *Journal of refugee studies*, 15(3), 247-264.
- Sheafor, B. W., Horejsi, C.J. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler*. Nika Yayınevi.
- Şener, G., Çavuşoğlu, Ç., İrklı, H.İ., (2020). Medya ve toplumsal Cinsiyet. Toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde. Ankara: Dipnot yayınları.
- Williams, L. (2010). *Global marriage: Cross-border marriage migration in global context*. Springer.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN:

Araştırma Makalesi / Research Article

Yetişkin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gelecek Algıları

Future Perceptions of Families with Adult Disabled Children

Gülây GÜNDÜZ EFENDİ¹, Ayşe ÖZADA NAZİM²

1 SHU, Sosyal Hizmetler Dairesi,
glygndz@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3703-2917

2 Dr. Öğr. Üyesi, Lefke Avrupa
Üniversitesi, aozada@eul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4863-3168

Başvuru: 24.08.2021
Kabul: 13.04.2022

Atıf:
Gündüz Efendi, G., Özada Nazım, A.
(x). Yetişkin engelli çocuğu olan
ailelerin gelecek algıları. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(2), 563-576.
DOI:10.33417/tsh.986799

ÖZ

Özel gereksinimli bir çocuğu yetiştirme deneyimi ebeveynlerin stres, kaygı, çökkünlük ve tükenmişlik gibi durumlar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu araştırmanın amacı yetişkin engelli çocuğu olan aile üyelerinin duygu, düşünce ve beklentilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışma, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'de engellilik alanındaki hizmetlerin geliştirilebilmesi, eksikliklerin ortaya konması açısından önem taşımaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla 9 engelli bireyin toplam 14 ebeveyni ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA 20 programı kullanılmıştır. Analiz sonucunda engelli bireyin öz bakım ihtiyaçlarının karşılanması, engelli çocuk büyüme deneyimi ve gelecek hakkındaki görüşler temalarına ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, yetişkin engelli çocuğu olan ailelerde çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde en fazla sorumluluğun anneler üzerinde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca anne ve babaların çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri andan itibaren birbirlerinden farklı deneyimler yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada ebeveynlerin gelecekle ilgili en önemli kaygılarının çocuklarının yalnız kalmaları halinde yaşam koşullarının nasıl olacağı ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan, ülkede engellilikle ilgili yasal düzenlemeler ve hizmetlerdeki belirsizliğin ailelerin geleceğe dair umutsuzluklarını artırdığı ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Engelli bireyler, engelli çocuğu olan ebeveynler, gelecek algıları

ABSTRACT

The experience of raising a child with special needs causes parents to experience situations such as stress, anxiety, depression and burnout. The aim of this research is to reveal the feelings, thoughts and expectations of family members who have an adult disabled child. This study is important in terms of improving the services in the field of disability and revealing the deficiencies in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Qualitative research method was adopted in the study, and in-depth interviews were conducted with a total of 14 parents of 9 disabled individuals through the semi-structured interview form prepared by the researchers. Qualitative research method was adopted in the research and in-depth interviews were conducted with 14 parents of 9 disabled individuals through the semi-structured interview form prepared by the researcher. The MAXQDA 20 program was used in the analysis of the data. As a result of the analysis, the themes of meeting the self-care needs of the disabled person, the experience of raising a disabled child and opinions about the future were reached. As a result of the research, it has been determined that the most responsibility for the care and upbringing of the child in families with adult disabled children is on the mothers. In addition, it has been revealed that mothers and fathers have different experiences from the moment they learn that their children are disabled. In the study, it was determined that the most important concerns of the parents about the future were about the living conditions of their children if they were left alone. On the other hand, it is revealed that the uncertainty in the legal regulations and services related to disability in the country increases the hopelessness of families about the future.

Keywords: Disabled people, families with disabled children, perception of the future

GİRİŞ

Engelli bir çocuk sahibi olmak anne babaların görev ve sorumluluklarıyla birlikte duygu durumlarını etkilemektedir. Engelli çocuğun yetişkin yaşa ulaştığı dönemlerde ebeveynler yaşlılık dönemlerini yaşamaktadırlar. Bu dönemde anne ve baba daha güçsüz hale gelirken, yetişkin olan engelli çocuğun bakım yükü artabilmektedir. Yaşlanan ebeveynlerin düşük enerji seviyeleri, duyu kaybı ve kronik hastalıklar gibi yaşa bağlı değişiklikleriyle birlikte çocuklarının ilerleyen yaşlarına bağlı ihtiyaçlarına cevap vermekte güçlük çekmeleri olasıdır (MacLellan vd., 2002). İleri yaştaki ebeveynlerin çocuklarının bakım ihtiyaçlarını karşılamalarıyla ilgili sorunları ve gelecekle ilgili endişeleri tüm aileyi çaresizliğe sürükleyebilmektedir. Günümüzde engellilik tıp, özel eğitim, sosyal hizmet, kamu yönetimi ve hukuk gibi farklı disiplinlerin çalışma alanına girmiş durumdadır. Bu nedenle engelli bireyler ve ailelerini konu alan pek çok bilimsel çalışmaya rastlamak mümkündür (Kahraman ve Karadayı, 2015; Şentürk ve Varol Saraçoğlu, 2015; Köksal ve Kabasakal, 2012). Ancak bu çalışmalardan çok azı on sekiz yaşından büyük engelli çocuğu olan ailelerin gelecekte beklediklerini içermektedir (Francis, Stride ve Reed, 2018; Yüzbaşı, 2019). Çocuklarının engelli olduğunu öğrenme ilk öğrenildiği andan itibaren ebeveynleri bilinmez, yorucu ve yıpratıcı deneyimlere sürüklemektedir. Engelli çocuk büyüdükçe ve ebeveynlerinin de yaşı ilerledikçe gereksinimler ve sorunlar farklılaşmaktadır. Yetişkin engelli çocuğu olan ailelerin beklentileri, endişeleri ve gelecek algıları şekil değiştirmektedir. Ailelerin bu güçlüklerle baş edebilmesinde sosyal hizmete ne denli ihtiyaç duydukları açıktır. Özellikle yetişkin engelli çocuğu olan yaş almış ebeveynlerin yükü ne kadar azaltılırsa hayat kalitelerinin de o oranda artacağı düşünülmektedir (Piazza, Floyd, Mallick ve Greenberg, 2014).

Ebeveynler çocuklarının engelli olduğunu öğrendikten sonra çevreden gelen tepkilerle de nasıl mücadele edecekleri konusunda sorunlar yaşayabilmektedirler (Demirbilek, 2013). Engellilikle ilgili pek çok araştırma engelli bir çocuk yetiştirmenin ebeveynler üzerinde yoğun strese neden olduğunu ortaya koymaktadır. Engelliliğin zihinsel veya fiziksel olmasına ve şiddetine bağlı olarak, engelli çocukların aileleri daha fazla maddi güçlük, aile üyeleri arasında daha gergin duygusal ilişkiler, daha yüksek oranda depresyon ve iş değiştirme yaşamaktadırlar. Aynı zamanda engelli çocuğun bakım ihtiyacına bağlı sınırlı boş zaman aktiviteleri ve sosyal yaşama katılım söz konusudur (Olsson ve Hwang, 2003). Bununla birlikte, son yirmi yıldır, mevcut araştırmalar aile içinde engelli bir çocuğun varlığının, diğer aile üyelerini özellikle sahip olduklarının tadına varma yönünden olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır (Daly, vd., 2015; Knox, vd. 2000). Engelli bireyler ve ailelerinin beklentileri kimi noktalarda benzeşse de, aynı değildir. Aksakal (2016) çalışmasında ailelerin istek ve beklentilerini ele alarak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmada engelli bireyler ve ailelerinin, çevredeki insanların onlara acıyarak bakmasından rahatsızlık duydukları saptanmıştır (Aksakal, 2016). Engelli çocuğu olan ailelerin bir diğer beklentisi de engelli çocuklarının mesleki eğitim alarak meslek sahibi olmaları, çalışma hayatına katılmaları ile düzenli bir işlerinin ve sosyal güvencelerinin olmasıdır.

Özellikle ailelerin engelli çocuklarının gelecekle ilgili beklenti ve endişelerinin ortaya çıkarılması sosyal hizmetle ilgili müdahalelerin planlanması ve uygulaması adına büyük bir öneme sahiptir. Yaşlanan ebeveynlerin kronik hastalıklar ve fiziksel güç kayıpları nedeniyle çocuklarının bakımlarını yerine getirmede güçlükler yaşadıkları ortadadır. KKTC’de azımsanmayacak sayıda yetişkin engelli birey sayısına karşın bu konuda bilimsel bilgi yetersizliği ile engellilere yönelik hizmetlerdeki yetersizlikler bu çalışmanın temel sorununu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı yetişkin engelli çocuğu olan ailelerin gelecekle ilgili duygu, düşünce ve beklentilerinin ortaya çıkarılmasıdır. Böylelikle, aile üyelerinin gelecekle ilgili kaygılarının hangi konularda yoğunlaştığı, aile içindeki sorumluluk paylaşımları ve aldıkları destek hizmetlerine ilişkin düşüncelerinin ayrıntılarıyla ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu amaçla araştırmanın alt amaçları aşağıdaki sorulardan oluşmaktadır:

1. Engelli bireylerin ve ailelerinin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Engelli bireyin öz bakım ihtiyacı ve günlük ihtiyaçları nasıl karşılanmaktadır?
3. Ebeveynlerin engelli çocuk büyütme deneyimi nasıldır?
4. Ebeveynlerin geleceğe dair algıları nasıldır?

Araştırmanın Önemi

Literatürde engelli bireyler ve aileleri ile ilgili çeşitli konuları temel alan pek çok çalışma bulunmasına rağmen, KKTC’de engellilik alanıyla ilgili oldukça sınırlı sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu açıdan, araştırmanın sosyal hizmet literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada engelli ailelerinin gelecek algıları; gereksinimleri, beklentileri, kaygıları ve taleplerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu nedenle araştırmanın ülkede engellilikle ilgili sosyal politikalar oluşturulması ve bu alanda sosyal hizmet uygulamaları geliştirilmesine katkı sağlaması umut edilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın amacı doğrultusunda Güneşköy 18 Yaş Üstü Engelli Rehabilitasyon Merkezinden sürekli hizmet alan on beş engelli bireyin ebeveynleriyle görüşme yapılması planlanmıştır. Ancak çalışmanın COVID-19 salgınına denk gelmesi nedeniyle araştırmaya dokuz engelli bireyin en az bir ebeveyni olmak üzere toplam on dört kişi katılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada engelli ailelerin gelecekle ilgili duygu, düşünce ve beklentilerinin ortaya çıkarılabilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak araştırma katılımcıları ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını; tüm bunları hayatlarında nasıl adapte

ettiklerini öğrenmek için gözlem görüşme ve benzeri yöntemlerle yapılan çalışmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada katılımcıların gelecekle ilgili algılarının ortaya çıkarılması amaçlandığından, derinlemesine görüşmeler katılımcıların bireysel deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini anlayabilmeye imkan sunmuştur. Çalışmada katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla sekiz adet soru sorulmuştur. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler MAXQDA 20 programı kullanılarak deşifre edilmiş ardından araştırmacılar tarafından tekrar tekrar okuma yoluyla önemli cümleler tanımlanmıştır. Ardından araştırmacılar tarafından belirlenen temalar kümeler ve kategoriler halinde düzenlenerek betimsel analiz ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Katılımcıları

2021 Mayıs ayı kayıtlarına göre Güneşköy Engelli Rehabilitasyon Merkezinden hizmet alan on beş yetişkin engellinin ebeveynlerinden herhangi biri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılacak ebeveynler belirlenirken kuruluştan hizmet almada süreklilik bir kriter olarak belirlenmiştir. Bu kritere göre haftanın en az üç günü engelli bireyin kuruluşa gitmesi gerekmektedir. Buna göre, araştırmanın örneklemini on bir engelli bireyin ebeveynlerinden en az biri oluşturmaktadır. Araştırma gönüllülük esasına dayandığından, araştırmaya gönüllü on dört ebeveyn katılmıştır. On dört kişinin dokuzu annelerden beşi babalardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma için ANONİM Üniversitesi Etik Kurulundan 15.06.2021 tarih ve ÜEK/62/02/06/2021/04 nolu onay alınmıştır. Araştırma verilerinin toplanması için derinlemesine görüşmeler 16 Haziran- 1 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu formda engelli bireyin ihtiyaçlarının karşılanması, engelli çocuk yetiştirme deneyimi ve ebeveynlerin geleceğe dair algılarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Görüşme formunda yer alan soruların esnek olmasına özen gösterilmiştir. Ardından, katılımcılara telefonla ulaşılarak araştırmanın amacı, verilerin nasıl toplanacağı ve gizlilik konusunda bilgi verilmiştir. Karşılıklı belirlenen gün ve saatte katılımcılar evlerinde ziyaret edilmiş ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tümüne araştırmacı COVID-19 önlemleri çerçevesinde en çok üç gün öncesine ait negatif PCR test sonucunu götürmüştür. Yüz yüze görüşmelere başlamadan önce katılımcılar araştırma ile ilgili bilgilendirilmiş ve araştırmacılar tarafından hazırlanan bilgilendirilmiş onam formları imzalatılmıştır. Her bir görüşme 35-55 dakika sürmüştür ve görüşmelerde ses kaydı alınmıştır. Gizlilik ilkesi gereği araştırmada açık isim kullanılmamış katılımcıların her biri K1'den K14'e kadar kodlamıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada, toplanan verilerin analizi, kodlanması, yorumlanması ve raporlanması araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla oluşturulan verilerin analizinde MAXQDA 20 programından yararlanılmıştır. Ses kaydı alınan görüşmeler program aracılığıyla deşifre edilerek metin haline dönüştürülmüştür. Böylece yazılı hale getirilen görüşmelerin

tümü tek tek okunarak değerlendirilmiştir. Ardından, araştırma amacına uygun ve görüşme sorularından yola çıkılarak veri analizi için tematik bir çerçeve oluşturulmuştur. Sonrasında temalar belli kategorilere ayrılarak kodlanmıştır. Araştırma amaçlarına uygun dört temanın çeşitli boyutlarda kategorileri ve alt kategorileri oluşturularak kategoriler tekrar tekrar okunarak veriler arası ilişki ve bağlantı kurulmuştur.

Tablo:1: Verilerin Temalaştırılması

Temalar	Alt Temalar
Engelli bireyin ve ailenin sosyo demografik özellikleri	Yaş, cinsiyet, engel türü Eğitim durumu
Engelli bireyin öz bakım ihtiyaçlarının karşılanması	Öz bakıma ilişkin aile içi görevler Aile içi rol dağılımı Bakım yükü
Engelli çocuk büyütme deneyimi	Çocuğun engelli oluşuyla ilgili hissedilenler Engelliliğe ilişkin tepkiler Zaman içindeki değişim
Geleceğe dair algı	Geleceğe ilişkin hissedilen duygular, düşünceler ve beklentiler

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın veri toplama sürecine araştırmacılardan birinin birebir katılımı ve veri analizinde MAXQDA 20 programının kullanılması araştırmanın iç geçerliğini artırmıştır. Ayrıca araştırma katılımcılarıyla yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerden toplanan kapsamlı verilerin kodlanması ve temaların belirlenmesinde araştırmacıların hem akademik hem de alanda çalışma deneyimleri iç geçerliliği artırmıştır. Araştırmanın dış geçerliğinin sağlanabilmesinde, veri toplama süreci, yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulması, araştırma katılımcılarının belirlenmesi ve uygulama süreci hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği açısından araştırmacılardan birinin on yılı aşkın süredir akademik alanda çalışması diğerinin de uygulamada yer alması verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasında bir avantaj sağlamıştır.

BULGULAR

Araştırma Katılımcılarını Tanıtıcı Bilgiler

Bu çalışmada dokuz kadın beş erkek olmak üzere on dört ebeveynle görüşülmüştür. Araştırma katılımcılarının yaş ortalaması 55 olup yaş aralığı 43 ile 67 arasında değişmektedir. Ebeveynlerden birisi okur-yazar değil, beşi ilköğretim mezunu, biri ortaokul mezunu, ikisi lise mezunu ve üçü ise üniversite terktir. Katılımcıların yalnızca biri araştırmanın gerçekleştirildiği esnada çalışmaktadır. Araştırmaya katılanların hepsi evli olup engelli çocukla birlikte yaşamaktadırlar (Tablo 2).

Tablo 2: Araştırma Katılımcılarını Tanıtıcı Bilgiler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Mesleği	Medeni Durumu
K1	Kadın	65	Üniversite terk	Emekli	Evli
K2	Kadın	57	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Evli
K3	Erkek	67	Okur yazar değil	Emekli	Evli
K4	Kadın	57	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Evli
K5	Erkek	61	İlkokul mezunu	Emekli	Evli
K6	Kadın	49	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Evli
K7	Kadın	44	Lise mezunu	Çalışmıyor	Evli
K8	Kadın	43	Lise mezunu	Çalışmıyor	Evli
K9	Erkek	46	Üniversite terk	Belediye memuru	Evli
K10	Kadın	59	Okur yazar değil	Çalışmıyor	Evli
K11	Kadın	57	Okur-yazar	Çalışmıyor	Evli
K12	Erkek	60	İlkokul mezunu	Emekli	Evli
K13	Kadın	55	Ortaokul mezunu	Çalışmıyor	Evli
K14	Erkek	58	Üniversite terk	Emekli	Evli

Engelli Bireyin Öz Bakım İhtiyaçlarının Karşlanması

Görüşmelerde araştırma katılımcılarının büyük bir çoğunluğu, çocuklarının cinsiyeti fark etmeksizin, öz bakım ihtiyaçlarının anneler tarafından karşılandığını belirtmiştir. Anneler, babalardan ziyade varsa başka çocuklarıyla özellikle de kız çocuklarıyla daha fazla iş bölümü yapmayı tercih etmekte, babaların çocukların öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında geri durdukları belirlenmiştir. Bu durum ataerkil düzende çocukların bakımının annenin rolü olduğu algısının göstergesidir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bulunduğu ülkelerde babaların çocukların bakımı için yeterli sorumluluk almaması daha yaygın biçimde görülmektedir.

“İhtiyaçlarını hepimiz karşılıyoruz. Öz bakım olarak sorarsanız banyo veya özel temizliği ile ablası ilgilenir. Çünkü benim gözlerim artık görmez. Öz bakımını genellikle ben ve ablası karşılıyoruz. Sadece saçlarını babası keser. Gün içinde benim en büyük işim oğlumun ihtiyaçlarını karşılamaktır. Alıştım artık.” (K 1, 65 yaşında)

K 1 gününün neredeyse tamamının engelli çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamakla geçtiğini belirtmektedir. Bu durum, uzun vadede tükenmişlik ve umutsuzluk gibi olumsuz duyguların yaşanmasına neden olabilmektedir.

“Kızımızın tüm bakımıyla annesi ilgilenir. Bir de oğlumuzun büyümesi bizi çok rahatlattı. En azından alışverişe giderken kardeşiyle evde kalabilmesi bizi rahatlatır. Gözümüz arkada kalmaz. Özellikle bu pandemi dönemi bir yere gideceğimizde onları çıkarmamak için evde kaldıklarında kardeşi ilgilendi.” (K 9, 46 yaşında)

K 9'un ifadesinde engelli bireyin bakımını tamamen annenin üstlendiği anlaşılmaktadır. Aile içinde engelli bireye ilişkin sorumluluk alabilecek bir kardeşin varlığı ebeveynleri rahatlatmasına karşın, babanın engelli çocukla ilgili sorumluluklarını çocuğa yüklemesine neden olabilmektedir.

“Bütün sorumluluk bendedir. Her şeyi ben yaparım ama yalnız da hissetmem. Çünkü çocuklarımın varlığı yeter. Kimse evimin içinde ne yaşadığımı bilmez. Ben de kimseye anlatmam. Ama eşim bana hiç destek değil. Olsa da olur olmasa da olur. Bana hiçbir zaman destek olmadı ki. Benim bu hayatta hiç kimseye güvenim yok.” (K 7, 44 yaşında)

K7'nin açıklaması birbirinden zıt duyguların aynı anda yaşanabileceğini göstermektedir. Karmaşık duygular içerisinde bulunma engelli çocuğu olan ailelerde sık karşılaşılan bir durumdur. Engelli çocuğu olan ailelerin psikolojik belirti düzeyleri ile ilgili yapılan bir çalışmada ailelerin ruh sağlığının bu durumdan olumsuz etkilendiği ortaya konmuştur. Buna göre, çocukları ile kurdukları bağımlı ilişki, stres ve gelecek kaygısı gibi konular, ailelerin duygusal olarak aşırı yüklenmesine ve aile içindeki ilişkilerin de olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir (Avşaroğlu ve Okutan, 2018). Diğer yandan K7 bir annenin içinde bulunduğu duruma ilişkin çaresizliğini dile getirmiştir. Engelli çocuğun bakımına ilişkin babanın kayıtsızlığı annenin çaresizlik, topluma karşı güvensizlik ve içe kapanma yaşamasına neden olmaktadır.

Görüşme yapılan on dört kişinin tamamı, belli başlı konular haricinde (özel bölge temizliği veya saç kesimi) bakım sorumluluğunun tamamının annede olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında annelerin çalışma yaşamına dahil olmadığı durumlarda, engelli çocuklarının bakımını tümüyle üstlendikleri görülmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirildiğinde, kadının toplumsal konumunda, ev içi roller ve annelik ağır basarken, emek piyasasına eklemlenmelerinin ancak ataerkil sistemin elverdiği sınırlılıklar içinde gerçekleştiği söylenebilir (Dedeoğlu ve Öztürk, 2010: 12).

Engelli Bir Çocuk Büyütme Deneyimi

Ebeveynlik rollerine ile ilişkin deneyimler bebeğin dünyaya gelmesiyle başlamaktadır. Ancak engelli bir çocuğun doğumuyla birlikte engelli çocuğa sahip ebeveynlerin deneyimleri değişiklik gösterebilmektedir. Araştırmada katılımcıların çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri ilk anlara ilişkin deneyimler birbiriyle benzerlik göstermektedir.

“Çocuğumun engelli olduğunu ilk öğrendiğimde kabullenemedim. Çocuğun durup dururken kafası düşerdi. Bir şey olduğunu fark ettim, kabullenmek istemezdim ama bir şey olduğunu anlardım. Gözleri bazen donuk bakardı. Ondan sonra tabi aldım götürdüm doktora. O zaman sara dediler, ağlayarak çıktım doktorun odasından. Elim ayağım tutmazdı artık. Sonra tedavilere başladık. Doktorlardan biri bana bu çocuk çok yaşamaz dedi. Ben dedim ben öleyim onunla birlikte. Aynı çukura koyun beni onunla (ağlayarak). Anneme dediydim, kızım sana emanet. Oğlum ölürse beni de onunla beraber koyun çukura.” (K.1, 65 yaşında)

Ebeveynler için çocuğun yaşam boyu sürececek bir engeli olduğunu öğrenmek zor bir deneyimdir. Bu durum, ebeveynlerin pek çoğu için hayatın geri kalanının aynı olmayacağı hatta mutlu anların geride kaldığı şekliyle algılanabilmektedir.

“Zor bir durum. Zaten bebeğim ilk doğduğunda benden sakladılar. Zorlandım alışana kadar. Bir anne için çok zor bir şey. Ben dışarı çıkmak istemezdim.” (K.8, 43 yaşında)

Çocuğun engelli olduğu öğrenildiğinde toplum tarafından nasıl karşılanacağı ebeveynler üzerinde ciddi bir stres yaratmaktadır.

“Tabi ki psikolojik olarak çöktüm (Ağladı) Üzüldüm ama erken kabullendim. Mesela babası hiç kabullenmedi bebeklik döneminde hiçbir şeyi yoktur derdi. Dokuz aylık bir çocuk oturamaz başını sabit tutamaz. Bunu fark ettim ve erken kabullendim. Tabi çok isyan ettim. (Ağladı). İsyen ettim ama sonra özel eğitim öğretmenleri buldum.” (K.7, 44 yaşında)

Engelli çocuğun kabullenilmesinde de anne ve babaların süreci farklı şekillerde deneyimledikleri ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan annenin süreçte “isyan” etmesi literatürde engelli çocuğun kabullenilmesi sürecini tanımlayan Aşama Modeli'ne göre “neden ben?” sorusuna karşılık gelmektedir.

Gelecek Hakkındaki Görüşleri

Gelecek kaygısı engelli çocuğa sahip ailelerin sıklıkla yaşadıkları bir durumdur. Görüşme yapılan bütün katılımcılar gelecekle ilgili beklenti ve endişelerini dile getirirken suskunluk yaşamış ya da ağlamışlardır. Katılımcıların tümü şu anda çocuklarının bakım ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadırlar. Sağlıkları bakım veremeyecek duruma gelmediği sürece çocuklarının bakımına kendilerinin devam edeceklerini belirtmişlerdir. Ancak hastalanmaları, vefat etmeleri ve çocuklarına bakamayacak duruma gelmeleri halinde çocuklarının ne olacağı, onları kime emanet edecekleri gibi sorular aileler için ciddi bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Çünkü şu anda KKTC'de engelli bireylerin ihtiyaçları gözetilerek düzenlenmiş yatılı hizmet verebilen herhangi bir kamu veya özel kuruluş bulunmamaktadır.

“Ben olmadıgımda çocuğum ne olacak? Ona kim bakacak? Kardeşi bakabilecek mi?” (K.8, 43 yaşında)

Yukarıdaki ifadesinde K 8'in endişelerini azaltabilecek güven duyabileceği herhangi bir hizmetin bulunmayışı sosyal devlet anlayışıyla uyuşmamaktadır.

“Her bir engelli çocuğu olan annenin aynı endişesi vardır. Acaba ne olacak sonunda? Başka bir şey yok. Acaba ne olacak derim sonra derim ki Allah verdiği yükü kaldırır da. Tek düşündüğüm odur. Ben ölürsem ne olacak? Hangimizin engelli olacağı da belli değil. Bana ya da babasına bir şey olursa asla yatılı bir yere göndermelerini istemem. Kardeşleri var baksın. Aylığı da var. O aylıkla bakıcı tutsunlar.” (K.6, 49 yaşında)

Engelli kişiye bakım veren kişilerin yaş almayla beraber fiziksel güç kaybına ve kronik hastalıklara bağlı bakım verme görevlerini yerine getirememeleri halinde destek alabilecekleri herhangi bir hizmet bulunmamasının yanında, ailelerin kendileri dışında ikincil bir kaynaktan yatılı bakım hizmeti almalarına yönelik güvensizlikleri endişe vericidir.

“En çok korktuğum şey, ben olmadan kızım ne yapar. Babası da aynı endişeyi taşır bence. Bu konuyu hiç konuşmadık ama bence o da endişelenir.” (K.7, 44 yaşında)

Ortak endişeyi taşıyan ebeveynlerin üçü hariç diğerleri, çocukları için hiçbir zaman yatılı kurum bakımı düşünmemektedir. Çocuğunu kurum bakımına verebileceğini düşünen ebeveynlerden ikisi anne, biri babadır. Diğer çocuklarının hayatlarına devam edebilmeleri için engelli çocuklarını kardeşlerine emanet etmeyi düşünmemektedirler.

Benim hep düşündüğüm benden sonrasıdır. Bu çocuğa ne olacak. Bugün sağlıklıyız yarın sağlığımız bozulacak. Diğer kızlarım çok duyarlıdır. Küçük kızımızın ablasına bakacağını düşünürüm o yüzden rahatım. Ama eğer yatılı bir yer olsaydı. Bence çok daha güzel olurdu. Güvenilir bir yer. Ben aslında kız kardeşlerine emanet edeceğime öyle bir yer olsa çok daha güzel olurdu. Kardeşlerine ağırlık olmasını istemem.” (K.4, 57 yaşında)

K 4'ün ifadesi engellilik alanındaki sosyal hizmetlerin çeşitlendirilmesi gerektiğini, yatılı bakım veren kurumların varlığına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

“Biz gittikten sonra oğlumuz ne olacak? Kim bakacak? Tamam kardeşi var ama kardeşinin boynuna bu ağır yükü yükleyemeyiz. Çünkü onun da evi var hayatı var. Çocukları olacak. Yani biz bir şey olursak ya da bakamayacak olursak kuruma veririz herhalde.” (K.13, 55 yaşında)

Sonuç olarak, her ne kadar ebeveynler yaşamları boyunca engelli çocuklarının bakımını gerçekleştirmeyi planlıyor olsalar da, beklenen veya beklenmeyen nedenlerle bu görevi yerine getirememeye aile içinde krize neden olabilmektedir. Bu nedenle, aileleri rahatlatmak için kısa süreli, ihtiyaç duyulması halinde ise, engelli bireyin uzun süreli bakımının gerçekleştirilebileceği hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır.

TARTIŞMA

Engellilik pek çok dezavantaja neden olan bir durumdur. Bu araştırma engelli ailelerinin gelecekle ilgili algılarını ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirilmiştir. Araştırma KKTC'de 18 Yaş Üstü Rehabilitasyon Merkezinin birinden hizmet alan dokuz kişinin ebeveynlerinden oluşan on dört katılımcı ile nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada katılımcıların yaş aralığının 43 ile 67 arasında değiştiği ve eğitim durumlarının ülke geneline göre düşük olduğu göze çarpmaktadır. Benzer şekilde, Aksoy ve Demirli (2020)'nin çalışmasında da engelli çocuğu olan annelerin, eğitim düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Lotfi, Özkan ve Oğuz (2021) 541 özel gereksinimli çocuğa sahip anne ile gerçekleştirdikleri bir araştırmada annelerin eğitim seviyelerinin artmasıyla sorunlarla baş edebilme becerilerinin de

arttığını saptamışlardır. Bu araştırmada ise ebeveynlerin eğitim seviyelerinin düşük olması özellikle annelerin “ben” kimliklerini ortaya koyamadıklarını ve buna bağlı aile içinde sorunlar yaşayabileceklerini akla getirmektedir.

Araştırmada engelli bireylerin öz bakım ihtiyaçlarının anneler tarafından neredeyse hiç yardım almadan karşılandığı ortaya çıkmaktadır. Çitil ve Doğan (2019)’da 342 ebeveynle gerçekleştirdikleri araştırmada engelli çocuğun bakımının %82 oranında anneler tarafından karşılandığını ortaya koymaktadır. Bu durum geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin hala birçok aile etkinliği üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle kadınların, ev dışında çalışsalar bile ev içi roller ve çocuk yetiştirme faaliyetlerinin çoğunluğunu gerçekleştirmeye devam ettikleri buna bağlı olarak da sosyal yaşama katılımlarının düşük olduğu başka araştırmalarda da ortaya konmaktadır (Çitil ve Doğan, 2019; Karakuş ve Kırılıoğlu, 2019). Benzer şekilde, Gray (2003)’ün 32 anne, 21 baba ile derinlemesine görüşmeler yoluyla gerçekleştirdiği nitel araştırmada cinsiyet ve bakım yüküne ilişkin kadınların engelli çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesine ilişkin daha çok sorumluluk aldıklarını ortaya koymaktadır. Tufan, Sayar ve Koçyıldırım (2009) da kadınlar ve erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerine uygun görevleri yürüttüklerini ve engelli bireye bakım verme yükünü farklı şekillerde yaşadıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Cangür vd. (2013) de bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerde engelli çocuğun bakımının %76, 4 oranında anneler tarafından karşılandığı saptanmıştır. Engelli bireye yönelik bakım sağlama sorumluluğu ebeveynler arasında eşit şekilde paylaşılmadığında aile içinde çeşitli sorunlar yaşanması kaçınılmazdır (Lotfi, Özkan ve Oğuz, 2021: 790). Araştırmada anne ve babaların çocuklarının engelli olduğunu doğumdan sonra öğrendikleri belirlenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarının engelli olduğunu kabullenene kadar üzüntü ve suçlama yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle erkekten veya erkeğin ailesinden çocuğun engelli olmasından ötürü kadına yönelik suçlama eğilimi dikkat çekmektedir. Özşenol vd. (2003)’nin engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerini değerlendirdikleri çalışmalarında annelerin %67’sinin çocuğun engelinden dolayı kendisini suçlamadığı, %83’ünün çocuğun engelinden dolayı eşini suçlamadığı saptanmıştır. Ancak bu araştırmada kadınların çocuklarının engelli oluşuyla ilgili olarak ciddi şekilde karşı taraftan kendilerine yöneltilen bir suçlama eğilimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun kadının sağlığını olumsuz etkilediği gibi doğrudan engelli bireyin refah düzeyini de etkilediği düşünülmektedir.

Araştırmada ebeveynlerin engelli çocuk büyüme deneyimlerinin zor olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, geçmişe kıyasla toplumsal desteğin daha iyi olduğu ancak yetersizliği dikkat çekicidir. Benzer şekilde, Karakuş ve Kırılıoğlu (2019)’da toplumsal destek yetersizliğine dikkat çekmektedirler. Ciğerli, vd. (2014) ebeveynlerin özel gereksinime ihtiyaç duyan bir çocuk yetiştirirken zorlandıklarını ve sürekli bir danışmanlığa ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Başka araştırmalarda da belirtildiği gibi engelli çocuğun ebeveynliğine uyum sürecinde anne ve babaların aile içi sosyal destek, toplumsal destek ve danışmanlık hizmetlerine ihtiyaçları bulunmaktadır.

Araştırmada engelli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarına bakamayacak duruma geldiklerinde çocuklarının bakım sorumluluğunu kimin üstleneceği, çocuklarının ne gibi haklardan yararlanabileceği, hayat standartlarının değişip değişmeyeceği ya da ne tür destek alacaklarının aileler için belirsiz olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ebeveynlerin gelecek algıları ile ilgili olumsuz düşünce ve yargıları da beraberinde getirmektedir. Genç (2017) engelli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeyleri konusundaki çalışmasında, ailelerin gelecekle ilgili en büyük kaygılarının çocuklarına kendileri olmadığı zaman kimin bakacağı endişesi olduğunu belirlemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya konu olan engellilerin engel türleri incelendiğinde tamamının zihinsel yetersizliğe neden olan bir engele sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, KKTC’de bulunan diğer rehabilitasyon merkezleriyle benzerlik göstermektedir. Böylelikle, ülkedeki 18 yaş üstü rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan engellilerin daha çok zihinsel geriliğe sahip olan bireylerden oluştuğu söylenebilir. Araştırmaya konu olan engellilerin yaş ortalaması 32,5, ebeveynlerin yaş ortalaması 55’dir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri düşük olup, genellikle ilkokul mezunu oldukları saptanmıştır. Ailelerin çocuk sayıları incelendiğinde ortalama 2,4 çocuğa sahip oldukları aile içinde başka engelli çocuğun bulunmadığı saptanmıştır. Çalışma kapsamındaki ailelerin çocukları her ne kadar yetişkin birer engelli olsa da ailelerin geçmişten bugüne yaşadıkları süreçlere bakıldığında birçok duygusal tepkinin süreklilik gösterdiği tespit edilmiştir. Engelli bir çocuğa sahip olmayı kabullenmek, bu duruma alışmakla aynı değildir. Çocuk büyüdükçe ihtiyaçları farklılaşmakta, karşılaşılan güçlükler şekil değiştirmektedir. Bu nedenle aileler zaman zaman kendilerini bir kısır döngü içinde bulup ilk günden itibaren yaşadıkları duyguların tekrarını yaşayabilmektedirler. Çocuğun engelli oluşu ailenin yaşam tarzını değiştirmektedir. Eşler arası iletişim, yakın çevre ile ilişkiler, sosyal yaşam ve çalışma hayatı gibi konular da bu değişimden etkilenabilmektedir. Özellikle kadınlar, engelli bir çocuğun annesi olduktan sonra “kendini adamış” bir şekilde yaşamına devam etmektedir. Varsa diğer çocuklarının bakımı, engelli çocuğunun bakımının yanı sıra ev içi diğer sorumlulukları da devam eden kadınlar, birçok konuda kendilerinden ödün vermektedirler. Canarslan (2015) engelli aileleri konu alan çalışmasında annelerin çocuklarının bakımı ile ilgili sorumluluğunun babalardan daha fazla olduğunu ve yaşam kalitelerinin babalara göre daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Toplumun dayattığı cinsiyet kalıpları ve ataerkil toplum yapısı diğer kadınlara nazaran engelli çocuğu olan kadınları daha fazla yormakta ve kadınlar iş yaşantısından uzaklaşmaktadırlar. Vural (2019) engellilerin kadınlar gibi toplumdan dışlandığını vurgulayarak engelli çocuğu olan kadınların toplumda en az iki yönden dezavantaj yaşadıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Vural (2019) çalışmasında engelli çocuğun doğumuyla birlikte ailedeki rollerin değiştiğini ve kadınlara emek ve duygusal açıdan daha çok sorumluluk yüklendiğini vurgulamaktadır. Engelliler ve engelli çocuğa sahip aileler, ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim, barınma ve kabul görme konularında güçlükler yaşamaktadırlar. Benzer şekilde Uzunoğlu (2019)’nun çalışmasında da ailelerinin ekonomik gereksinimlerinin en fazla tedavi süreçlerinde, yani çocuğun ilk doğduğu ya da engelin ortaya çıktığı

zamanda arttığı belirlenmiştir. Engelli çocuğun yaşı büyüdükçe sağlık sorunları devam etmekte, ilaç kullanımı artmaktayken buna eğitim giderleri de eklenebilmektedir. KKTC’de sağlık hizmetleri sadece hastanelerde verildiği için yatağa bağımlı engellilerin sağlık hizmetlerine ulaşmaları oldukça güçtür. Buna ek olarak, adanın kuzeyinde varolan taşımacılık sistemi engelliler açısından ulaşılabilir değildir. Taşımacılık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma gibi bir kolaylık olmadığı gibi özellikle fiziksel engelli kişilerin ulaşabilecekleri bir toplu taşıma sistemi mevcut değildir. Diğer yandan, engelli çocuğu olan ailelerin düzenli danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Tüm bu sonuçlar göz önünde tutulduğunda, öncelikle sosyal hizmetlerden sorumlu kamu kuruluşu olan Sosyal Hizmetler Dairesi’nin engelli bireylere ilişkin nicel veriler oluşturması ve bu kapsamda engelliler ve ailelerine dönük hizmetler planlayarak uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, engellilere dönük evde bakım hizmetlerinin oluşturulması en önemli adımlardan biri olacaktır. Aynı zamanda engelli çocuğu olan aileleri psiko-sosyal yönden güçlendirmek adına bireyle çalışma ve grup çalışmalarının sosyal hizmetler aracılığıyla verilmesi yarar sağlayacaktır. Buna ilişkin ülkemizde sosyal hizmetlerin geliştirilip güçlendirilmesi ve ihtiyaç duyanlara sosyal hizmetler aracılığıyla alanda eğitim almış kişiler tarafından ücretsiz danışmanlık hizmetleri verilmesi gerektiği açıktır. Engelli bireylerin ihtiyaç halinde yatılı bakım hizmeti alabilecekleri kuruluşların hayata geçirilmesi de önemli r. Diğer yandan, engelli bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırabilmek adına alternatifler oluşturulması önemlidir. Bu bağlamda engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanmada öncelik hakkı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına karşılık verebilen toplu taşıma imkânlarının sağlanabilmesi önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için ANONİM Üniversitesi Etik Kurulu’nun 15.06.2021 tarih ve ÜEK/62/02/06/2021/04 nolu kararı ile araştırma etik açıdan uygun bulunmuştur.

YAZAR KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksakal, E. (2016). Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal sorunları ve beklentileri: Düzce Yığılca örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Aksoy, M. ve Demirli, C. (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin karşılaşılabilecekleri güçlüklerle baş etme durumlarının incelenmesi: Bir aile destek eğitim programının uygulanması. *Education Sciences*. 15(3):73-84.
- Avşaroğlu, S., ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumlari, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76.
- Aykara, A. (2015). Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi.

Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Canarslan, H., ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(1), 13-31.
- Cangür, Ş., Civan, G., Çoban, S., Koç, M., Karakoç, H., Budak, S., İpekçi, E. ve Ankaralı, H. (2013). Düzce ilinde bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (3), 1-9.
- Ciğerli, Ö., Topsever, P., Alvur, T. M. ve Görpelioğlu, S. (2014). Engelli çocuğu olan anne-babaların tanı anından itibaren ebeveynlik deneyimleri: Farklılığı kabullenmek. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care (Tjfmpe)*. 8(3):75-81.
- Çitil, M. ve Doğan, İ. (2019). Engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve toplumsal ilişkilerinin belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 19(43): 61-108.
- Daly, L., Sharek, D., DeVries, J., Griffiths, C., Sheerin, F., McBennett, P. ve Higgins, A. (2015). The impact of four family support programmes for people with a disability in Ireland. *Journal of Intellectual Disabilities*. 19 (1) 34-50.
- Dedeoğlu, S. ve Öztürk, Y. M. (2010). *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-65.
- Francis, G. L., Stride, A., ve Reed, S. (2018). Transition strategies and recommendations: perspectives of parents of young adults with disabilities: transition strategies. *British Journal of Special Education*. 43, 277-310.
- Genç, Y. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi (Sakarya Örneği). *Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*. 318.
- Gray, D. E. (2003). Gender and Coping: The Parents of Children with High Functioning Autism. *Social Science & Medicine*. 56, 631- 642.
- Kahraman, Ö. ve Kardayı, N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 3. Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi. (Kongre Kitabı)
- Karakuş, Ö. ve Kırılıoğlu, M. (2019). Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: anneler üzerinden nitel araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 41: 96-112
- Köksal, G., ve Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32: 71-91.
- Knox, M., Parmenter, T. R., Atkinson, N. ve Yazbeck, M. (2000). Family control: The views of families who have a child with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 13:17-28.

- Lotfi, S., Özkan, A. O., ve Oğuz, N. (2021). Özel gereksinimli çocuklara sahip annelerin Covid-19 salgını süresince yaşadığı sorunlarla başa çıkma tutumlarının incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 32(3): 787-803.
- MacLellan, M., Norris, D., Flowerdew, G., MacPherson, K., Bird, L., MacLellan, M., Norris, D., Flowerdew, G., MacPherson, K., Bird, L., Ingram, E.L. (2002). *Age related transitions: older parents caring for adult sons/daughters with lifelong disabilities. final report*. Canada: Nova Scotia Centre on Aging.
- Olsson, M. B. ve Hwang, P. C. (2003). Influence of macrostructure of society on the life situation of families with a child with intellectual disability: Sweden as an example. *Journal of Intellectual Disability Research*. 47 (4-5): 328-341.
- Özşenol, F., Işıksan, Ünay, B., Aydın, Akın, H. İ. ve Gökça, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi* 45 (2): 156 -164.
- Pak, M. (2020). Engelli kardeşi olan çocukların anneleri ile ilişkileri üzerine bir alan çalışması. *Turk J Child Adolesc Ment Health*. 7(1):33-39.
- Piazza, Vivian E., Floyd, Frank J., Mailick, Marsha R., ve Greenberg, Jan S. (2014). Coping and psychological health of aging parents of adult children with developmental disabilities. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 119 (2), 186-198.
- Şentürk, M. ve Varol Saraçoğlu, G. (2015). Eğitilebilir zihinsel, bedensel engelli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin aileden algıladıkları sosyal destek ile depresyon düzeylerinin karşılaştırılması. *International Journal of Basic and Clinical Medicine*. 1 (1): 40-49.
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö., ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 76-86.
- Uzunoğlu, E. (2019). Engelli bireye sahip ailelerin sorunları ve sosyal dışlanması üzerine nitel bir araştırma. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Vural, H. (2019). Engelli çocuğa sahip kadınlar üzerinden kadınlara yönelik ayrımcılığa toplumsal bir bakış: Marx ve Foucault bağlamında niteliksel bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüzbaşı, D. V. (2019). Engelli çocuğa sahip annelerin duygusal deneyimleri: bir olgubilim çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 46, 1-25.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaşlılara Evde Bakım Vermenin Bakım Veren Aileler Üzerindeki Etkilerinin Aile Kuramları Temelinde Değerlendirilmesi*

Evaluation of the Effects of Home Care for the Elderly on Caregiver Families Based on Family Theories

Gamze ÇAKIR¹, Ömer Miraç YAMAN²

¹ Arş. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gamzecaakir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0636-0683

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

Başvuru: 01.07.2021
Kabul: 13.04.2022

Atıf:
Çakır, G. ve Yaman, Ö. M. (2022). Yaşlılara evde bakım vermenin bakım veren aileler üzerindeki etkilerinin aile kuramları temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 577-604.
DOI:10.33417/ tsh.960879

ÖZ

Bu çalışmada yaşlı aile üyesine evde bakım vermenin; aileye kurumsal, bireysel ve ilişkisel zemindeki etkilerini aile kuramları çerçevesinde incelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmış, durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış ve sosyodemografik soru formları kullanılarak 19 bakım veren aile bireyi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş, katılımcı olmayan/doğal gözlem tekniği ile gözlem yapılmıştır. Maxqda Nitel Veri Analiz Programı kullanılarak kodlamalar yapılmış, betimsel analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; bekar bakım verenlerin evlilik birlikteliği ile yeni aile kuramadıkları, diğer aile üyelerinin bakım sürecine destek olmamalarına bağlı olarak bakım veren ailenin yaşadığı zorlukların arttığı, ailedeki çocukların olumlu-olumsuz etkilere maruz kaldıkları, bakım verenin çocuk ve yaşlı bakımı arasında sıkışmışlık yaşayabildiği ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan ailelerde bakım verme kaynaklı ilişkisel sorunların yaşandığı, bazı aile üyelerinin iletişimlerinin tamamen sonlandığı, eşler arasında çatışmaların meydana geldiği, yaşlı ve bakım veren arasındaki ilişkinin de bakım verme sürecine bağlı olarak şekillendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bakım vermenin aileyi dönüştürdüğü, aile yapısında farklılıklar meydana getirdiği, bireylerin kişilik özelliklerinin değişmesine neden olduğu, aile bireyleri arasındaki ilişkinin bozulmasına yahut daha sağlam olmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktalardan hareketle evde bakım hizmet modelinin içeriğinde ve evde bakım veren bireyler ile yürütülen mesleki uygulamalarda değişikliklerin yapılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile bakıcısı, yaşlı, evde bakım, bakım veren, aile kuramları

ABSTRACT

In this study, giving home care to the elderly family member; It is aimed to examine the effects on the family on institutional, individual and relational grounds within the framework of family theories. In line with the purpose of the study, qualitative research method was used and case study design was preferred. In-depth interviews were conducted with 19 caregiver family members using semi-structured and sociodemographic questionnaires, and observations were made with non-participant/natural observation technique. Coding was done using Maxqda Qualitative Data Analysis Program and descriptive analysis was carried out. As a result of the research; It has been revealed that single caregivers cannot establish a new family with the marriage union, the difficulties experienced by the caregiver family increase due to the lack of support of other family members in the care process, the children in the family are exposed to positive and negative effects, and the caregiver may experience a stuck between child and elderly care. On the other hand, it has been determined that there are

* Bu çalışma birinci yazarın “Bakıma İhtiyaç Duyan Yaşlılara Bakım Vermenin Bakım Veren Aile Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

relational problems arising from caregiving in families, that the communication of some family members is completely terminated, conflicts occur between spouses, and the relationship between the elderly and the caregiver is shaped depending on the caregiving process. Therefore, it has been concluded that caregiving transforms the family, creates differences in the family structure, causes the personality traits of individuals to change, and causes the relationship between family members to deteriorate or become stronger. Based on these points, it is thought that changes can be made in the content of the home care service model and in the professional practices carried out with home caregivers.

Keywords: Family carer, elderly, home care, caregiver, family theories

GİRİŞ

Yaşlılık dönemi pek çok yaşamsal zorluğu beraberinde getirmektedir. Bunlardan bazıları; ekonomik, sağlık, fiziksel, psikolojik ve sosyal zorluklar olarak belirtilebilir. Yaşanan zorlukların artmasıyla bazı yaşlılar kendi ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamaz hale gelmektedir. Bu durumda yaşlılar için kurum bakımı ve evde bakım olmak üzere iki alternatif hizmet söz konusudur. Kurum bakımı kapsamında; huzurevi, rehabilitasyon merkezi ve bakım merkezi gibi yerlerde yatılı veya süreli olarak yaşlılara hizmet sunulmaktadır. Evde bakım kapsamında ise yaşlının bakım ihtiyaçları ev ortamında karşılanmaktadır.

Yaşlılara evde bakım; ev ortamında, profesyonel meslek elemanları veya kişinin yakın çevresi tarafından sunulan bakımı ifade etmektedir (Adak, 2003: 4; Seyyar ve Genç, 2010: 214). Profesyonel meslek elemanlarının evlere giderek yaşlının bakım ihtiyaçlarını karşılamaları formal bakım; yaşlının komşusunun, arkadaşının veya ailesinin yaşlı ile aynı evde yaşayarak veya belirli zamanlarda eve giderek sundukları bakım ise informal bakım olarak nitelendirilmektedir (Altuntaş, Yılmaz, Güçlü ve Öngel, 2010: 155). Evde bakım modelinde; yaşlının sosyal çevresi ile iletişiminin ve etkileşiminin sekteye uğramaması amaçlanmaktadır. Öte yandan sınırlı fiziksel kapasiteye ve maddi imkana sahip olan kurum bakımı modeli için alternatif oluşturulmaktadır. Hem daha düşük maliyetli bakım modelinin uygulanması hem de yaşlının psikososyal sağlığının daha iyi olması hedeflendiği için kurum bakımından ziyade evde bakım modeli öncelenmektedir. Şayet yaşlının yakın çevresinde bakım ihtiyaçlarını karşılayacak kimse bulunamaz ise kurum bakımı modeline geçilmektedir.

Yaşlının bakım ihtiyaçlarının ev ortamında aile üyeleri tarafından karşılanması, ailenin yaşam tarzında ve işlevlerinde önemli değişimlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Nitekim bakım vermeden dolayı eşler arasında problemler meydana gelebilmekte (Öztop, Şener ve Güven, 2008: 45), aile bireylerinde rol çatışması olabilmekte (Sweeting, 1991: 26), aile bireyleri birlikte vakit geçirememekte ve birbirlerini ihmal edebilmektedir (Ekici, 2019: 11). Bu gibi olumsuzluklar ailelerin ve bireylerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilemekte, işlevselliklerini ve topluma katkılarını azaltmaktadır.

Bu noktalardan hareketle araştırmada; yaşlıya evde bakım veren ailelerde ne gibi farklılaşmaların yaşandığının, bakım verme pratiklerinin aile üzerindeki etkilerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması ve bu etkilerin aile kuramları temelinde açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada ilk olarak aile kuramları incelenmiş, sonrasında saha bulguları sunulmuştur. Ardından elde edilen saha bulguları, aile kuramları temelinde tartışılmış ve son olarak alana dair öneriler belirtilmiştir.

1. Sistem Kuramı

Sistem kuramı, grupların birbirleri ile olan etkileşimini incelemektedir (Bertalanffy, 1972: 412). Bu perspektiften bakıldığında ailede her bireyin birbiri ile arasındaki ilişki üzerinde şekillenen pek çok alt sistem bulunmaktadır. Eş alt sistemini, kardeş alt sistemini, ebeveyn-çocuk alt sistemini bu bağlamda örnek göstermek mümkündür (O'Gorman, 2012: 13). Böylelikle aile, dış çevredeki

sistemler ile etkileşim içinde olan ve alt sistemlerden de etkilenen sistem olarak tanımlanmıştır (Hallaç ve Öz, 2014: 145). Dolayısıyla aile; krizlerden, akut veya kronik problemlerden, bireyler arası iletişimlerden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptir (Leon ve Knapp, 2008: 257).

2. Aile Stres Teorisi

Bu teoride ailelerin hangi durumlar karşısında stres hissettikleri, stres ile baş etme yöntemleri ve hissedilen stresin belirleyici unsurlarının neler olduğu incelenmektedir (Wu ve Xu, 2020: 182). Ailenin hissettiği streste birçok faktör etkili olmaktadır. Bunlardan bazıları; travmatik deneyimleri, herhangi bir bireyin vefatı, hastalanma, eşlerin boşanması ve yoksulluktur (Hammack, 2003: 194). Aile karşılaştığı bu gibi zorluklarla baş edebilirse stres unsurları krize dönüşmemekte ve aile denge haline dönebilmektedir (Turgut, 2020: 51). Bu doğrultuda Hill'in (1958: 140) ürettiği ABC-X modellemesi, aile stresinin krize dönüşüp dönüşmediğini anlamada yardımcı olmaktadır. Modeldeki her harf bir aşamayı temsil etmektedir. A harfi, ailenin ve karşılaşılan olayın kendisi; B harfi, ailenin kaynakları; C harfi, olayın nasıl algılandığı ve X harfi de krizdir (Shin ve Crittenden, 2003: 172; Lee, 2009: 3).

3. Çatışma Kuramı

Çatışma kuramında, ailedeki güç ve otorite bireyler arasında anlaşmazlıkların yaşanmasında temel neden olarak görülmektedir. Ancak bu olumsuz bir durum değil aksine doğru yönetilirse ailenin gelişmesini sağlayan bir çatışmadır (Akgül, 2020: 50). Aile çatışma kaynakları arasında; aile tarihindeki köklü değişiklikler, duyguların ifade edilme düzeyleri (Lichtenthal ve Kissane, 2008: 40-44), adaletsiz iş bölümü, ebeveyn rollerinin değişmesi, akut ve kronik hastalıklar yer almaktadır (Tüzer, 2001: 199). Aileler için çatışma unsurları tahmin edilebilir olsa da, aile işleyişinde yer alan mekanizmalar ve güçler anlaşıldığı takdirde çatışma durumu aileyi geliştirmektedir (Schlomer, Giudice ve Ellis, 2011: 499).

4. Sembolik Etkileşimci Kuram

Bireyler arasındaki etkileşimin topluma nasıl katkı sunduğunu araştıran bu kuramda aile, toplumun devamlılığının sağlanmasında başvurulacak ilk kurum olarak görülmektedir (Ekici, 2014: 211). Bu bakış açısından bakıldığında ailede deneyimlerinin bireyler tarafından nasıl algılandığı, bireylerin anlam dünyaları, diğer birey ve gruplarla etkileşim kurma biçimleri incelenmektedir (Serpe ve Streyker, 2011: 226). Dolayısıyla verilen kararlarda aile bireylerinin olaylara/durumlara atfettikleri semboller ön planda yer almaktadır. Tam bu noktada sembolik etkileşimci kuram da aile bireylerinin atfettikleri sembollerin nasıl anlam kazandığını, rollerinin nasıl etkilendiğini, beklentilerin nasıl meydana geldiğini araştırmaktadır (Kasapoğlu, 2018: 5).

5. Ekolojik Yaklaşım

Ekolojik yaklaşıma göre herhangi bir sorunun anlaşılması için öncelikle soruna ilişkin tüm değişkenlerin değerlendirme sürecine alınması gerekmektedir. Bu değişkenler canlı yahut cansız varlıklar olabilmektedir (Yılmaz, 2017: 89). Aile değerlendirmelerinde ise bireylerin bağlanma stilleri ve etkileşimleri yer almaktadır (Hill, Fonagy, Ellen ve Sargent, 2003: 206). Bu doğrultuda ailenin dahil

olduğu en yakın sistemden başlanarak en uzak sisteme gidilmekte ve her biri incelenmektedir. Böylelikle ailenin zayıf ve güçlü olduğu yönler belirlenebilmekte, ihtiyaçları tespit edilebilmektedir (Nadir, 2011: 166).

6. Yapısal İşlevselci Yaklaşım

Aile, toplumun devamlılığında önemli bir araç konumundadır (Yener, 2018: 872). Bu nedenle aile yapısı ve işlevleri incelenmeye değer görülmektedir. Bu amaçla bireyler arası rol paylaşımları, bireylerin toplumsal konumları, ailenin sahip olduğu değer yargıları ve ailenin denge durumu bilinmelidir (Akgül, 2020: 47). Ayrıca yaklaşımda, bireyler arası iletişimi ve etkileşimi değiştirme gücüne sahip olduğu için aile yapısının incelenmesi (Lindblad-Goldberg ve Northey, 2013: 149) ve ailenin temel işlevlerinin biyolojik, saygınlık, dini, psikolojik, koruyuculuk gibi işlevler olduğunun bilinmesi önemlidir (Epik, Çiçek ve Altay, 2017).

7. Feminist Kuram

Bu kurama göre aile olgusu, kadınları dezavantajlı duruma düşürebilmekte (Buz, 2009: 58) ve ayrıca kadın aile tarafından var edilmektedir (Güneş, 2018:148). Bu noktadan hareketle, feminist kuram çerçevesinde yapılan aile değerlendirmelerinde; eşler arası adalet, eşitlik gibi kavramlar irdelenmekte, ailenin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü ve bu dönüşüme etki eden unsurlar açıklanmaya çalışılmaktadır (Uluocak ve Bulut, 2011: 16).

YÖNTEM

Bu çalışmada bakıma ihtiyaç duyan yaşlılara aile bireyleri tarafından evde verilen bakımın; aile kurumuna, bireylere ve bireyler arasındaki ilişkilere nasıl etki ettiğini aile kuramları temelinde değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde katılımcıların araştırılan konuyu yorumlama ve anlamlandırma süreçleri üzerinde durulmakta, sosyal veya insani problemlerin kaynağı keşfedilmektedir (Sale ve Tielke, 2018: 129). Evde bakım vermenin aileye olan etkisi durum olarak belirlenmiş, durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Durum çalışması deseninde de belirlenen durum derinlemesine ve boylamsal şekilde incelenmektedir. Bu yöntemle elde edilen veriler sayesinde durumun nasıl oluştuğu ve hangi bağlamda meydana geldiği tespit edilebilmektedir (Meyer, 2001: 330).

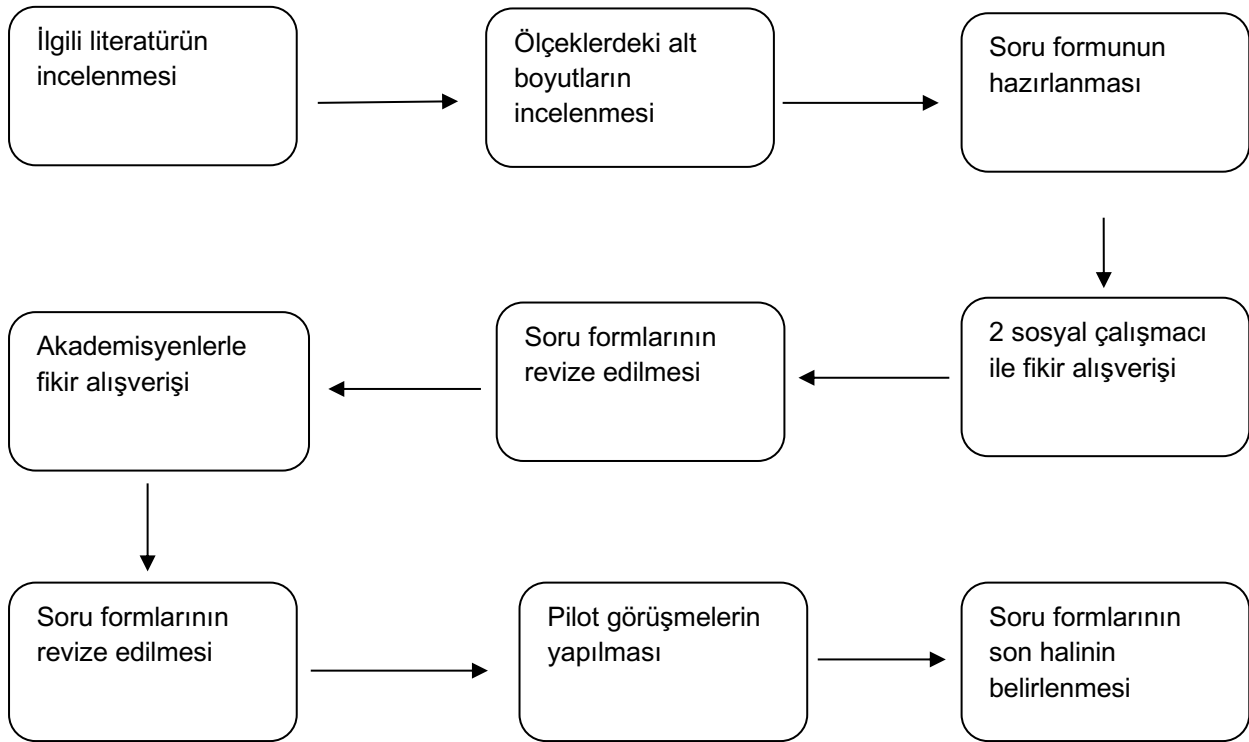
Araştırmanın ana sorusu *“yaşlı aile üyesine evde bakım vermenin bakım veren ailelere olan etkisi, aile kuramları temelinde nasıl yorumlanmaktadır?”* olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt soruları ise şu şekildedir;

- Bakıma ihtiyaç duyan yaşlı aile üyesine bakım vermek, aile yapısını nasıl etkilemektedir?
- Bakıma ihtiyaç duyan yaşlı aile üyesine bakım vermek, aile bireylerini nasıl etkilemektedir?
- Bakıma ihtiyaç duyan yaşlı aile üyesine bakım vermek, aile bireyleri arasındaki ilişkiyi nasıl etkilemektedir?
- Bu etkiler aile kuramları temelinde nasıl yorumlanmaktadır?

Veri Toplama Teknikleri

Araştırma boyunca veri toplama teknikleri olarak derinlemesine mülakat ve katılımcı olmayan/doğal gözlem kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat ile tekrarlanması imkansız durumlarda gerçek veriler toplanabilmekte, araştırmacı açıcı sorular sorarak konu hakkında detaylı bilgi edinebilmektedir (Merriam, 2018: 86). Derinlemesine mülakatlarda yarı yapılandırılmış soru formu ile sosyodemografik bilgi soru formu olmak üzere toplam 2 form kullanılmıştır. Soru formunun hazırlanması aşamasında McMaster Aile Değerlendirme Ölçeği'nin (Epstein, Baldwin ve Bishop, 1983), Aile Değerlendirme Ölçeği'nin (Bulut, 1990) ve Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin (İnci, 2006) alt boyutları ve soruları incelenmiştir. Bu ölçeklerden de esinlenilerek, soru formunun hazırlanmasında 9 aşamalı bir süreç izlenmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1: Yarı yapılandırılmış soru formu hazırlama süreci

Covid-19 pandemisinden dolayı bazı görüşmeler çevrimiçi ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiş, bazıları ise Sağlık Bakanlığı'nın belirttiği tedbirler doğrultusunda ev ortamında yapılmıştır. Pek çok katılımcı ile sohbet tarzı görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu tarz görüşmelerde araştırmacı ve katılımcı arasındaki doğal etkileşim sonucunda bir iletişim meydana gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 131). Bu sayede katılımcıların daha rahat ve güvende hissettikleri anlaşılmıştır. Mülakatlar sırasında araştırmacının rahat gözlem yapabilmesi, veri kaybının yaşanmaması ve odağın kaybolmaması adına görüşmelerin sesli kayıt altında alınması planlanmıştır. Her katılımcı ses kaydını kabul etmiştir.

Bir diğer veri toplama yöntemi olan katılımcı olmayan/doğal gözlem sayesinde ise araştırmacı durumun dışında kalarak katılımcıya, mekana, katılımcının davranışlarına ilişkin bilgi edinebilmektedir (Özdemir, 2010: 347). Bazı görüşmelerde diğer aile bireyleri ile tanışılmış, sohbet edilmiştir. Böylelikle katılımcı ve aile bireyleri arasındaki ilişki kısa süreli de olsa gözlemlenebilmiştir.

Ayrıca katılımcıların ruhsal durumlarının anlaşılmasına yardımcı olduğu için (Van der Kolk, 2017: 75) davranışsal ve duygusal tepkilere dikkat edilmiş, mülakatlar sırasında bunlara ilişkin yazılı notlar tutulmuştur.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu; 60 yaş ve üstünde olan bakıma ihtiyaç duyan aile üyesine, evde sürekli bakım veren kişilerden oluşmaktadır. Örneklem belirlemede; olasılık dışı örnekleme içinde yer alan amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme ile doğrudan konu ile ilgili kişilerle iletişime geçilmiş, kartopu örnekleme ile de görüşme gerçekleştirilen katılımcıların yönlendirmeleriyle yeni katılımcılara ulaşılmıştır (Baltacı, 2018: 253; Yağar ve Dökme, 2018: 4-5).

Katılımcıların, bakım verme hizmetlerine (evde bakım aylığı, bez yardımı, aynı destek...) erişimlerinin rahat olması, bakım sürecinin kolaylaşabilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun, bakım verme sürecinin yorumlanmasında da çevresel faktörlere bağlı olarak farklılık meydana getireceği düşünülmüştür. Bu nedenle katılımcıların söz konusu hizmetlere erişimlerinde eşitlik sağlanması için şehir merkezinde yaşamaları şartı dikkate alınmış, farklı şehirlerde yaşayan katılımcılar ile görüşülebilmektedir.

Araştırma süresince aracı kişiler dışında toplam 63 kişi ile iletişime geçilmiştir. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı toplam 30 kişi ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilememiştir. Kalan 33 kişi ile yapılan mülakatların 11'i araştırma grubunun kriterlerini sağlamadığından veri analizine ve bulgulara dahil edilmemiştir. 3 mülakat ise soru formunun hazırlanması aşamasında pilot görüşme olarak gerçekleştirilmiştir. Böylece analize dahil edilen toplam 19 derinlemesine mülakat bakım veren aile bireyleri ile yapılmıştır. Araştırma grubunun özellikleri Tablo 2*'de gösterilmiştir. Gizlilik ilkesi gereği her katılımcıya kod adı verilmiştir.

Veri Analizi

Mülakatlardan ve gözlemlerden elde edilen tüm veriler bilgisayar ortamında yazıya aktarılmıştır. Veri analizi aşamasında Maxqda 2020 Nitel Veri Analiz Programı kullanılmıştır. Bu sayede kodlama yaparken veri kaybolmaması ve daha sistematik kodlama yapılması sağlanmıştır. Verilerin imgelere, sembollere ve cümlelere ayrıştırılmasıyla kodlama süreci sonlanmıştır (Creswell, 2017: 198). Ardından ortak kodlar düzenlenmiş ve temalar belirlenmiştir. Betimsel analiz yöntemi ile analiz edilen veriler katılımcıların anlatımına bağlı kalınarak sunulmuştur. Toplam 5 ana tema elde edilmiştir. Tablo 1'de veri analizi aşamasında kodlama ve temalandırma örneği sunulmaktadır.

* Bulgular bölümünde yer verilmiştir.

Tablo 1: Veri kodlama ve temalandırma örneği

Metin	Verilen Kod/lar	Belirlenen Tema
“Ben 47 yaşındayım daha önce evlilik teklifleri çok geldi ki bir tane daha hala gelen var. Ben kabul edemiyorum niye annemden dolayı, bıraktığım zaman annemin perişan olacağını biliyorum.”	Evlenememe, yeni aile kuramama	Aile Kurumuna Etki
“O zaman sürekli yani biz birbirimizi düzgün bulmuyoduk ki bi sohbet muhabbet edelim. Sürekli o babasıyla ben annesiyle uğraşıyodum.”	Eşler arası uzaklaşma, iletişimsizlik	Aile İlişkilerine Etki
“Çocuklar ben ne kadar babaannelerine baksam o kadar mutlu olurlar... Benim çocuklarım daha güzel oldu. Hani eve bağlandılar hani ondan önce çocuklar küçüktü bi yere gidemiyorlardı. Benim kızım daha olgun oldu.”	Olgun çocuklar	Aile Üyelerine Etki

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmanın iç geçerliğinin (inanırlık), dış geçerliğinin (aktarılabirlik) ve güvenirliğinin (tutarlılık) sağlanması için bazı yöntemler takip edilmiştir.

İç geçerliğinin sağlanması için araştırmacı ön yargılarının, ön kabullerinin ve varsayımlarının farkında olmalı ve araştırmasında bunu belirtmelidir. Böylelikle araştırmacının bakış açısının diğer araştırmacılar tarafından fark edilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır (Yaşar, 2018: 59). Bu araştırmanın başında da araştırmacı bakım verme ile ilgili bir takım olumsuz ön kabullere sahip olduğunu anlamış ve veri toplama sürecinde ön kabullerini kenara bırakarak süreci yürütmüştür.

İç geçerliğinin sağlanması için diğer yöntem katılımcılar ile mülakat haricinde de vakit geçirilmesidir (Merriam, 2018: 209). Bu kapsamda gerek evde gerekse çevrimiçi ortamda gerçekleştirilen birçok görüşmede katılımcı ile vakit geçirilmiş, ev ortamı görülmüştür.

Son yöntem ise veri analizi sonucunda elde edilen sonuçların bir rapor halinde katılımcılara ulaştırılması ve doğruluğa ilişkin teyitin alınmasıdır (Creswell, 2017: 202). Buna istinaden analizler sonucunda araştırmada sunulacak olan bulgular katılımcıların isimlerine ve bilgilerine yer vermeden özet halinde derlenmiş ve bazı katılımcılara gönderilmiştir. Gelen geribildirimler doğrultusunda değişiklikler yapılmıştır.

Araştırmanın güvenirliği için de bazı yöntemler izlenmiştir. Nitel araştırmalarda sonuçların tekrar edilmesi ve farklı zamanlarda aynı sonuçlara ulaşılması mümkün değildir. Bu nedenle esasında güvenirlikten ziyade tutarlılık sağlanmaya çalışılmaktadır (Merriam, 2018: 211). Araştırmada bu ilkenin yerine getirilmesi için 2 farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak araştırmanın benzer şartlarda benzer örneklem gruplarıyla tekrarlanması durumunda benzer sonuçların oluşması için (Başkale, 2016: 25) elde edilen veriler en az 3 kere okunmuş, kodlamalar pek çok kez kontrol edilmiş, temalandırılmalar farklı akademisyenlerle ve bir sosyal çalışmacı ile istişare edilerek belirlenmiştir.

Ardından analiz sonuçları, daha önce araştırma hakkında bilgisi olmayan bir sosyal çalışmacı ile paylaşılmıştır (Arastaman vd., 2018: 60). Böylelikle dışarıdan bir bakış sağlanmış ve analizlerin tutarlı olması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Covid-19 pandemisinden dolayı riskli grupta yer alan yaşlılar ile onlara bakım verenlere ulaşmada zorluk yaşanmıştır. Ayrıca aynı nedenden dolayı görüşmelerin ev ortamında yapılması zorlaşmış, çevrimiçi ortamda yapılan görüşmelerde de internet kaynaklı bazı aksaklıklar yaşanmış ve mülakatlar bölünmüştür. Son olarak, araştırmacı tarafından mülakat sırasında katılımcının odada yalnız olması ve daha rahat konuşabilmesi planlanmıştır. Ancak çevrimiçi görüşmelerde katılımcının odada yalnız olduğuna dair beyanı alınsa da bazı katılımcıların yanlarından gelen sesler araştırmacıyı doğru bilgiye erişimde şüpheye düşürmüştür.

BULGULAR

Yapılan araştırma sonucunda bakım verenlerin sosyo-demografik özellikleri derlenmiştir. Bununla beraber bakım vermenin aileyi temel olarak 3 boyut üzerinden etkilediği tespit edilmiştir. Bu boyutlar; aile kurumuna, aile üyelerine ve üyeler arasındaki ilişkiye olan etkidir.

1. Bakım Verenlerin Sosyodemografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bakım verenlerin sosyodemografik özellikleri Tablo 2'de sunulmuştur. Bakım verenlerin 18'i kadın, 1'i erkektir. Bakım verenlerin yaşları 21-52 arasında değişmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde bakım verenlerin çoğunun ilkokul ve ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. 12 bakım veren evlidir ve evli olan bakım verenlerden 7'si kayınvalidesine/kayınbabasına bakım veren gelin konumundadır. Diğer bakım verenler ise annelerine, babalarına veya anneannelerine bakım vermektelerdir. Katılımcıların ortalama bakım verme süreleri 7 yıldır. Yalnızca 1 bakım veren evde bakım aylığı, bir diğeri de bez yardımı almaktadır. Diğer 17 bakım veren herhangi bir ayni/nakdi destek almamaktadırlar. Bakım verilen yaşlılardan çoğu felç geçirdiği için yatağa tam bağımlı durumda veya alzheimerdir.

Tablo 2: Katılımcıların sosyodemografik bilgileri

İsim (Hanım/Bey)	Doğum yılı	Cinsiyet	Eğitim durumu	Medeni durumu	Mesleği	Yaşadığı şehir	Bakım verdiği kişi/ler	Bakım verme süresi	Sosyal yardım/evde bakım maaşı alıyor mu?	Yaşının rahatsızlığı	Bakım veren diğer aile üyesi
Zeynep	1974	Kadın	Lise mezunu	Evli	Ev hanımı	İstanbul	(Geçmiş) Kaynana, kayınbaba(Şimdi) hala	5 yıl	Hayır	Alzheimer	Yok
Burçak	1974	Kadın	İlkokul	Boşanmış	Ev hanımı	İstanbul	Anne	6 yıl	Evet	Kemik erimesi, kanser, yeti kaybı	Yok
Duygu	1981	Kadın	İlkokul	Boşanmış	Ev hanımı	İstanbul	Anneanne	13 yıl	Hayır	Kalp hastası, yatağa bağımlı	Yok
Semra	2000	Kadın	Lisans	Bekar	Öğrenci	İstanbul	Anne ve baba	Anne: 1 yıl Baba: 5 yıl	Hayır	Anne: kanser Baba: kalp hastası	Var
Sevgi	1973	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	Kayseri	Kayınvalide	7 yıl	Hayır	Alzheimer	Yok
Rukiye	1969	Kadın	Ortaokul	Evli	Ev hanımı	İstanbul	Anne	5 yıl	Bez yardımı	Felç	Yok
Ayşe	1983	Kadın	İlkokul	Evli	Ev hanımı	İstanbul	Kayınbaba (Geçmiş), kayınvalide (Şimdi)	10 yıl	Hayır	Felç	Yok
Ahmet	1977	Erkek	Lise	Evli	Kuyumcu	İstanbul	Baba	5 yıl	Hayır	Felç	Yok
Hülya	1973	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	İstanbul	Kayınvalide	6 yıl	Hayır	Kalp hastası, kemik erimesi, alzheimer	Eltisi ve kayını
Gül	1975	Kadın	İlkokul	Evli	Ev hanımı	Ankara	Anne ve baba	3 yıl	Hayır	Anne: diyaliz Baba: alzheimer	Ablaları
Yaren	1998	Kadın	Lisans	Bekar	Öğrenci	Yozgat	Babaanne	5 yıl	Hayır	Kalp ve şeker hastası	Yok
Berrak	1997	Kadın	Lisans	Bekar	Öğrenci	İstanbul	Babaanne	12 yıl	Hayır	Felç	Yok
Funda	1992	Kadın	Lisans	Evli	Ev hanımı	İstanbul	Anneanne	6 yıl	Hayır	Felç	Dayı
Müge	1975	Kadın	Önlisans	Bekar	Ev hanımı	Bitlis	Anne	3 yıl (20 yıl da aralık lı)	Hayır	Felç	Yok
Nilüfer	1972	Kadın	İlkokul	Bekar	Ev hanımı	İstanbul	Baba	12 yıl	Hayır	Felç	Yok
Esmâ	1972	Kadın	Açıköğretim lise	Evli	Ev hanımı	Yalova	Kayınvalide	25 yıl	Hayır	Felç	Yok
Leyla	1990	Kadın	Önlisans	Evli	Ev hanımı	İstanbul	Anne	2 yıl	Hayır	Alzheimer	Yok
Derya	1965	Kadın	Lise	Evli	Ev hanımı	Yalova	Kayınvalide	1,5 yıl	Hayır	Alzheimer	Yok
Canan	1969	Kadın	İlkokul	Evli	Ev hanımı	Ankara	Kayınbaba	3 yıl	Hayır	Felç	Yok

2. Bakım Vermenin Aile Kurumuna Etkisi

Yaşlı aile üyesine bakım verme aile kurumunu; yeni aile birlikteliğinin kurulamaması, bakım veren aile olmanın nesilden nesile aktarılması, ailenin algısal olarak küçülmesi ve kötülüklerden korunması olmak üzere 4 şekilde etkilemektedir. Bakım vermenin aile kurumuna olan bu etkileri incelendiğinde

sistem kuramının, ekolojik yaklaşımın ve yapısal-işlevselci yaklaşımın sıralanan etkileri açıkladığı görülmektedir.

Derinlemesine mülakatlar neticesinde bekar katılımcıların evlenmek ve kök ailelerinden ayrı bir aile kurmak istedikleri öğrenilmiştir. Yapısalci-işlevselci yaklaşıma göre bu durum, yeni aile yapılarının oluşması ve ailenin nesillerin devamı işlevini yerine getirmesi isteği olarak açıklanmaktadır. Ancak çoğu katılımcının; yaşlı aile üyelerine bakım vermelerinden dolayı bu isteklerini yerine getiremedikleri, erteledikleri veya isteklerine yaşlıyı da dahil ettikleri tespit edilmiştir.

“Beni çok seven bi akrabamız var. Bana işte mesaj attı dedi ‘Pelin böyle biri var düşünür müsün?’ falan dedi... Sonra işte ben de onu aradım. Dedim işte ‘böyle böyle bi düşünüyüm ben’ dedim işte ‘ablamlarla konuşuyum’ dedim... Ablamı aradım direkmen tepkisi şey oldu ‘Pelin annenle baban nolcak?’ Ben öyle kaldım. Çünkü ilk defa birine böyle olur mu olmaz mı.. Böyle daha konuşmadan.. O öyle diyince şok oldum. Çok kızdım ama bi şey de diyemedim.” (Pelin Hanım)

Bununla beraber katılımcıların evlen(e)memiş olmalarının bakım vermeyi kolaylaştırıcı bir unsur haline dönüştüğü tespit edilmiştir. Katılımcılar; evlenmeleri durumunda eşlik rolleriyle beraber sorumluluklarının artacağını, bakım veren rolü ile bu rolün çatışacağını ve bu nedenle eşin tutumunun muhakkak ılımlı olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Örnek olarak Nilüfer Hanımın açıklamaları şu şekildedir:

“Zaten bir şey söyleyim mi, evli olan biri zaten bu tür hastaya bakması çok zor yani. (-Neden zor olduğunu düşünüyorsunuz?) Çünkü onunla sürekli ilgilendiğiniz için ne olacak ya olmadık zamanlarımız oluyor bizim de mesela sabaha kadar ayakta oluyorsunuz. Yine oluyor kendime yemek yapmadığım gün oluyo. Mesela vakit geçiyor zaman geçiyor çünkü ona zaman ayırdığınız zaman bu saatler alabiliyor. (Evli birisi bunları yaşasa ne olurdu?) Ya ilgi bölünecekti. Dolayısıyla zannediyorum ki bilmiyorum çok güçlü iradeli bir eşi olması lazım ya, çok anlayışlı olması lazım.” (Nilüfer Hanım)

Katılımcıların söylemlerinden ortaya çıkan bir diğer nokta, bakım veren aile olmanın nesiller arasında aktarılabilen bir durum olduğudur. Bu bağlamda şu an yaşlıya bakım vermenin, ailedeki çocukların zihin dünyasında “bakıma ihtiyacı olan yaşlıya ailesi bakım verir” düşüncesini kodladığı, çocukların yaşlı aile üyelerini kurum bakımına teslim etmek istemeyeceği, bakım verenlerin bilgi ve becerilerini çocuklarına öğrettikleri belirlenmiştir. Bu durum sistem kuramı ile açıklanabilmektedir. Ailedeki sistemlerin etkileşim halinde olması, belirli davranışları kendi alt sistemlerine aktarmalarına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bakım veren ailelerdeki çocukların da ileride bakıma ihtiyaç duyabilecek ebeveynlerine bakım verme olasılıklarının bulunduğu anlaşılmıştır.

“Oğlum şimdi bu olayları gördükçe ‘anne’ dedi ‘Allah size sağlık sıhhat versin ama siz de yaşlandığınız zaman ben de size bakıcam’ dedi. Mesela ben bunu çocuğumdan işittim. Hani görüyo bunu, bu duruma bakılması gerektiğini çocuk da kavradı.” (Derya Hanım)

Katılımcıların yaşlı ile kendilerini ayrı bir aile olarak değerlendirdikleri de görülmüştür. Dolayısıyla ailelerinin bakım verenlerin algılarında küçüldüğü ve iki kişilik (yaşlı-bakım veren) ailelerin hissedildiği anlaşılmıştır. Bu durum katılımcıların daha yalnız, yalnızlıktan dolayı da bakım verme sürecinde daha fazla tükenmiş hissetmelerine yol açmaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşım ile değerlendirildiğinde aile yapısındaki küçülmenin yalnızlık gibi olumsuz duyguları ortaya çıkardığı ve ekolojik yaklaşım çerçevesinde de bu duyguların diğer aile üyeleri tarafından destek hissedilmeyen durumlarda meydana geldiği anlaşılmıştır.

“Hayal kırıklığı oluyor insanda diyorsunuz işte en sevdiğiniz en inandığınız en güvendiğiniz insanların size destek olmadığını veya yardımcı olmadığını görüyorsunuz. Yapar bunlar ya yardım eder dedim ama babamla biz kaderimizde baş başa kaldık. Terk edildik.” (Nilüfer Hanım)

Birçok katılımcıya göre yaşlı aile üyesine bakım vermek; özellikle çekirdek ailelerinin daha iyi olarak nitelendirilmesini sağlamakta, hem kendilerini hem ailelerini yaşam boyu karşılaşmaları muhtemel kötülüklerden, kazalardan korumakta ve işlerini kolaylaştırmaktadır. Katılımcıların bu düşüncelerinin dini inançları üzerinde şekillendiği ve yaşadıkları olaylar ile desteklendiği anlaşılmıştır.

“(Bakım vermeseydi) Belki devamlı kavgalı bir aile olurduk veya kötü bir şey yaşanırdı ya çocuğum devamlı arabalarda dolaşüyor arkadaşlarıyla ya bir felaket gelir. Ya şöyle bir şey bana göre şu taşsa, şunu kaldırmam bir sadakadır. Bunlara bakmak bi sadaka bilmiyorum.” (Rukiye Hanım)

3. Bakım Vermenin Ailedeki Üyelere Etkisi

Bakım veren ailelerde, bakım vermeden doğrudan etkilenen 2 üye tespit edilmiştir. Bu üyeler, ailedeki çocuklar ve bakım verenlerin kendileridir. Aile üyelerine olan etkiler incelendiğinde sembolik-etkileşimci kuramın, çatışma kuramının ve aile stres teorisinin bu etkileri açıkladığı belirlenmiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda ev ortamında yaşlı aile üyesine bakım vermenin, hanedeki çocuğu olumlu etkileyebildiği görülmüştür. Ebeveynlerinin yaşlı yakınına hizmet ettiğini görmenin çocuğa ahlaki değerler ve sosyalleşme anlamında katkı sunduğu öğrenilmiştir. Sembolik-etkileşimci kuram doğrultusunda bakım verme deneyimine çocuk tarafından olumlu semboller atfedildiği ve bu eylemin anlamlı görüldüğü anlaşılmaktadır.

“Çocuklar ben ne kadar babaannelerine baksam o kadar mutlu olurlar... Benim çocuklarım daha güzel oldu. Hani eve bağlandılar hani ondan önce çocuklar küçüktü bi yere gidemiyorlardı. Benim kızım daha olgun oldu.” (Ayşe Hanım)

Ancak özellikle erken çocukluk döneminde, aynı hanede hem yaşlının hem çocuğun bakımının aynı kişi tarafından karşılanması aile içinde bir takım olumsuz deneyimlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Bunlardan ilki çocuğun bakım vermenin öncesine kıyasla daha agresif ve öfkeli kişilik özelliğine bürünmesidir. Çocukların; sürekli kendi ailelerinin bakım vermesinden, yaşlı bakımının temiz olmamasından ve yaşlı ile olumsuz ilişkilerinden dolayı öfkelenedikleri anlaşılmıştır.

“Ya belli ediyo zaten öfkeleniyo ‘anne diyo daha ne kadar durcak, amcam ne zaman alçak?’ diyo. ‘Ne zaman gitcek?’ diyo, ‘niye’ diyo ‘hep bizde kaliyo, niye diyo büyük amcam almıyo’ diyo, ‘neden halalarım almıyor?’ diyo.” (Hülya Hanım)

Yaşlı bakımı ile çocuk bakımının sağlanmasında ikinci zorluk alanı, her ikisinin de ihtiyaçlarının aynı zamanda giderilmek zorunda kalınmasıdır. Çatışma kuramı perspektifinden bakıldığında bu durum, çocukların bireysel çıkarlarının yaşlının bakımı ile çatıştığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle katılımcılar; çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını düşünmekte, çocukları ile vakit geçiremediklerini hissetmekte, çocuklarının hayatı ile ilgili bilgi sahibi olamamakta ve yaşlı-çocuk arasında sıkışmışlık yaşamaktadırlar. Söz konusu olumsuzluklardan dolayı, çatışmanın geliştirici değil yıpratıcı olduğu anlaşılmaktadır.

“Çocuklarım kızım daha yeni okula başlamıştı, okula götürüp getiremiyodum. Mesela arkadaşlarını binada vardı bakıyodum, o tek çantası ağırdı götürüyordu hani üzülyodum. Hiç ilgilenemiyordum, bi ders gösteremiyodum, hiçbi yardımcı olamıyodum. Hani bir tarafta kayınbabam bi tarafta kaynanamdı... Mesela kayınbabam alzheimer hastasıydı, kaynanam felçliydi. Sürekli hastanedeydim, eşim kayınbabamı götürürdü ben kaynanamı ambulans çağırırdım götürürdüm. Hani biz böyle sürekli hastanedeydik. Çocukları özlerdim, giderdim hani 2 ay bi hastanede yatardı X semtinde fizik görüyoduk hiç eve gelmezdim. Hani o kötü süreç, çocukları özlüyordum, çocuklar geliyodu ağlıyodu gidemiyolardı işte ‘anne biz seni çok özledik.’” (Ayşe Hanım)

Bakım veren, bakım verme sorumluluğundan pek çok açıdan etkilenmektedir. Ancak bu başlık altında söz konusu etkiler daraltılmış ve bakım verenin etkilenmesi nedeniyle ailenin de bu etkiye maruz kaldığı unsurlar ele alınmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların bakım verme öncesine kıyasla daha öfkeli, yorgun ve tükenmiş hissettikleri belirlenmiş ve bu duygularının hem yaşlı ile hem aile üyeleri ile ilişkilerinde tartışmaya veya iletişimsizliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu aile stres teorisi ile açıklamak mümkündür. Zira bakım verenin bakım vermeyi stres unsuru olarak algıladığı ve bununla baş edemediği, dolayısıyla stresin krize dönüştüğü ve olumsuz etkilerinin yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

“Çok bir şey oldu bende. Hani diyelim ki kötülüğüne bir şey kötü konuştu mu, hani eskiden ‘aman günahdır. Kalbi kırılmasın.’ Ama şimdi öyle bir şey yapmıyorum. Çat hatasını suratına vuruyorum. Bu kötü bir alışkanlık oldu bende. İşte annemin hastalığından sonra böyle sabırsız oldum... Sanki öbür sabırlı Rukiye’yi götürüp çöpe attılar yeni bir Rukiye getirdiler eve. Hani Rukiye eskiden göz yumuyordu, kapatıyordu kim ne derse ya bana ya eşime... Hastayı ben çekiyorum o yüzden sinirli oldum.” (Rukiye Hanım)

4. Bakım Vermenin Ailedeki İlişkilere Etkisi

Evde bakım vermenin aileye olan etkisi incelediğinde en çok etkilenen alanın aile ilişkileri olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ilk olarak kalabalık aile ilişkileri, ardından eşler arası ilişki ve son olarak

yaşlı-bakım veren ilişkisi ele alınacaktır. Bakım vermenin ailedeki ilişkilere etkisi sistem kuramı, çatışma kuramı, ekolojik yaklaşım ve yapısal-işlevselci yaklaşım ile açıklanmaktadır.

4.1. Kalabalık Aile Üyeleri Arasındaki İlişki

Yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı aile üyesine evde bakım verilmesi, bakım verenin kim olacağı kararının alınması, diğer aile üyelerinin destek olmaması ve yaşlının maaşını hangi aile üyesinin kullanacağı hakkında kalabalık aile üyeleri arasında tartışmaların yaşandığı öğrenilmiştir. Bu durum çatışma kuramı ile aile üyeleri arasındaki çıkarların ve kararların birbiri ile uyuşmadığı ve bu nedenle ilişkilerin sonlanabildiği, aile birliğinin zarar görebildiği şeklinde yorumlanmaktadır.

“Baktığın zaman ailede çatışmalar çok fazla. Görümcelerle ya küsler ya da aile içersinde kimler varsa birbiriyle kavgalı yani aşamıyorlar insanlar.” (Esmâ Hanım)

“Eşimin ailesiyle de valla ne oğlunu ne kızını hiçbirini görmek istemiyordum ne gelsinler istiyordum ne de ben gitmek istiyordum. Eşim de gidip gelmezdi (onlarla), aynı benim gibiydi.” (Sevgi Hanım)

Yaşanan tartışmalarla beraber bakım verenin sürekli bakım ile meşgul olmasından dolayı aile üyelerinin birlikte vakit geçiremediği, iletişimlerinin ve paylaşımlarının azaldığı anlaşılmıştır. Ailenin birlikte vakit geçirememesi, herhangi bir faaliyette birlikte yer alamamaları ve iletişimlerinin azalmasına dair açıklamalar yapısal-işlevselci yaklaşım ile değerlendirildiğinde, ailede psikolojik ve duygusal işlevlerinin yerine getirilemediği belirlenmektedir.

“Çocuklarımla ilgili olsun, mesela yaz olduğunda şuraya gidelim buraya gidelim, bi şeyler yapalım istiyorlar. Onu bırakamıyorum yani... İlk önce gündemde hala oluyo. Ona göre planlar yapılyo.” (Zeynep Hanım)

“Çocuklarıma gidip gelemiyorum bırakamıyorum kayınvalidemi veya kimseye de gidemiyorum. İnan ki çarşıya bile... Yani bırakamıyorum anladın mı? Şimdi bıraksam evinde de yalnızdı ama vicdanım el vermiyor.” (Derya Hanım)

Aile üyelerinin birlikte vakit geçirmeleri bağlamında ise bakım verenlerin kök aileleri ile görüşmemeleri en yoğun olarak dile getirilen konu olmuştur. Katılımcıların çoğunun evli oldukları ve kayınbabalarına/kayınvalidelerine bakım verdikleri göz önüne alındığında bu durumun sıklığı daha iyi anlaşılmaktadır.

“Kendi ailemi, kendi ailemle o zaman zaten çok görüşemiyordum ki bunu bırakıp gidemiyordum onu götüremiyordum da.” (Sevgi Hanım)

“Bi yere gidemiyorum. Böyle kısıtlamalar yaşıyoruz. Babam da mesela benim ağır, o da yatağa düştü. O Sapanca’da mesela. Ona gidemiyorum. Telefonla görüşüyoruz.” (Zeynep Hanım)

Üyelerin iletişimlerinin azalmasının ve aralarında uzaklaşmanın meydana gelmesinin yanı sıra katılımcılardan bazıları tam aksi durumların yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda bakım vermenin üyelerin beraberliğini sağladığı, yaşlının bakımı konusunda iletişim kurmaları nedeniyle muhabbetlerini arttırdığı, yaşlıya düzenli bir hayat sunulabildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla bakım

verme olumsuz etkilerin yanında; aile birliğini ve beraberliğini sağlayan bir unsura da dönüşebilmektedir. Sistem kuramı ile değerlendirildiğinde, ailede kurulan alt sistemler arasındaki ilişkilerin bakım verme ile daha da sağlamlaştığı ve üyeler arasındaki etkileşimin arttığı anlaşılmaktadır.

“Yani felç olmak kötü bir şey belki ama bizimle beraber. Şu an bakımı daha iyi yemesi içmesi daha iyi. Şu an felçli olmasına rağmen eskiye göre çok çok daha iyi, sağlıklı besleniyor, düzeni daha iyi. Çünkü tek başına memlekete gidiyodu, tek başına bi adam ne kadar becerebilir?” (Ahmet Bey)

“Çok da iyi oldu bizim için. Genel olarak aileme nasıl bir artısı oldu, hep bir aradayız ve ben birçok insanın aslında yükünü hafifletmiş oldum buraya gelerek.” (Funda Hanım)

4.2. Eşler Arasındaki İlişki

Evde yaşlı aile üyesine bakım vermek evlilik birlikteliği ile kurulan ailelerde eşler arası problemlere yol açabilmektedir. Eşlerden birinin bakım veren olduğu bu gibi durumlarda; eşler arasında bakım verme kaynaklı tartışmalar yaşanabilmekte, eşler birbirini ihmal edebilmekte, birbirlerine karşı ilgisiz kalabilmekte ve aynı evin içinde dahi görüşemeyebilmekteledir. Dolayısıyla sistem kuramında yer alan eş alt sisteminin bakım verme deneyiminden olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum eş alt sisteminde entropi sürecine girildiği, sistemin dengesinin bozulduğu ve eğer negatif entropi gerçekleşmez, sorunlar çözümlenemezse eş alt sisteminin çökme/dağılma sürecine gidebileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

“Kayınbabam alzheimer hastası oldu ben sürekli hastanedeydim kayınbabamın yanında e kaynanam böyle oldu tamamen işler koptu... Hani kaynanam hiç öyle çok hastaydı, hiç durmuyordu hiç yatmıyordu, ‘Beni kaldırın indirin.’ Yani bu 4 yıldır evli olduğumu bi yuvam olduğumu, hani bi yatak odam olduğunu biliyorum. Ha o zaman sürekli yani biz birbirimizi düzgün bulmuyoduk ki bi sohbet muhabbet edelim. Sürekli o babasıyla ben annesiyle uğraşıyodum.” (Ayşe Hanım)

“Eşimle çok tartıştım ‘onlar niye bakmıyor, niye yardımcı olmuyor?’ En azından ben doktora ya da herhangi bir yere gideceğim olduğu zaman bunu rahatlıkla bırakmak istiyordum.” (Sevgi Hanım)

Bir diğer katılımcı eşi ile ilişkisinde kayınvalidesinin görünmez üçüncü kişi olarak var olduğunu, eşi ile beraber vakit geçirme imkânı bulduğunda dahi konuşma içeriklerinin kayınvalidesi ile ilgili olduğunu ve eşi ile özel paylaşımlarda bulunamadıklarını dile getirmiştir:

“Bi yemeğe gidiyoruz atıyorum, gitmiyoruz değiliz gidiyoruz Yalova’ya diyelim. Orada ‘ay kayınvalidem şimdi ne yiyecek’ sürekli onu düşünmek zorundasınız. Veya yediğiniz yemekten hak geçmesin diye ona alıp eve getirmek zorundasınız. Yani bir sürü zorunluluklarınız var. Sürekli eşim de işte ‘anneme şunu alsam, annem patlayacak işte onu da götürsek.’ Yani hayatımızın, beynimizin içinde sürekli. Gitmiyor anlatabiliyo muyum? Gitmiycek yani. Allah ömür verdiği sürece gitmiyor. Bu sefer konumuz ya o oluyo işte ‘annen bugün yaptı?’ ‘Şöyle yaptı böyle yaptı. Yara açılmış işte ona krem sürdüm.’ (Esmâ Hanım)

Eşler arasında yaşanan olumsuzluklarla beraber bakım vermenin eşlerin ilişkisinde mahcubiyet ve minnettarlık duygularının oluşmasına zemin hazırladığı, bu nedenle eşlerin daha anlayışlı oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu durumun daha çok gelin bakım verenler tarafından yaşandığı anlaşılmıştır.

“Hani eşim daha mutlu. O da farkında fedakarlığımın, yani eşim kayıinvalideme baktığımın farkında yani yaptıklarımı görüyor ediyor, mutlu oluyor.” (Derya Hanım)

4.3. Yaşlı ve Bakım Veren Arasındaki İlişki

Yaşlının bakıma ihtiyaç duyar halde olması ve aile üyesi tarafından bakım ihtiyaçlarının karşılanması, her ikisinin birlikte uzun süre vakit geçirmelerine neden olmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı ile birlikte geçirilen vaktin artmasından dolayı yaşlı-bakım veren ilişkisinin derinleştiği, paylaşımlarının çoğaldığı anlaşılmaktadır. Sembolik etkileşimci kuram ile bakıldığında, bakım vermenin aile bireyleri arasındaki etkileşimi artıran ve yaşlı-bakım veren ilişkisinde olumlu sembollerin/anlamların oluşmasına zemin hazırlayan bir deneyim olduğu anlaşılmaktadır.

“Şu an babamla sağlıklı olduğundan çok daha fazla muhabbet edebiliyorum. Biz babamla oturup öyle sohbet ettiğimiz yoktu ama şu an edebiliyoruz. Kaçamıyor çünkü sohbet ediyoruz yani, konuşmak istiyor.” (Ahmet Bey)

Bununla beraber bazı katılımcılar yaşlının bakıma ihtiyaç duyar halde olmasından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Eğer yaşlı sağlıklı olsaydı ilişkilerinin daha olumsuz olacağı, hatta yaşlının katılımcıya şiddet uygulayabileceği dile getirilmiştir.

“Hatta diyorum babam iyileşirse ‘eyvah yani yandım ben.’ Hani şey yapar döver falan diye... Ya tamamen sağlıklı olsalardı (annesi ve babası) ya babamla olması çok zor olurdu. Çünkü o zaman daha böyle hani gücü kuvveti yerinde olurdu büyük ihtimalle. Şu an bile mesela kızdığı zaman bastonu alıp beni böyle kovalamaya falan çalışıyor. Ben hani odama kaçıyorum falan kapıyı kapatıyorum. Ya da hani onu kızdırınca hemen kaçabiliyorum. Ama öyle olsa yok yani şiddet falan yapar, döverdi yani beni.” (Pelin Hanım)

Yaşlı-bakım veren ilişkisinde ön plana çıkan bir diğer nokta, bu ilişkide iki uç duygunun birlikte görülmesidir. Pek çok katılımcı bazı zamanlar yaşlıya karşı yoğun öfke hissettiklerini, bu öfkenin yerini hızlı bir şekilde vicdan azabı duygusuna bıraktığını ifade etmişlerdir. Söz konusu durumun yaşanması, yaşlı ve bakım verenin ilişkisi olumsuz seyrederken aniden olumluya dönmesine neden olmaktadır:

“Şöyle mesela ben kayıinvalidem laf söylediği zaman tabi sinirlenip geri laf söylediğim zaman bu beni üzüyo. Beynimde sürekli döndürüyorum, söndürüyorum neden söyledim. Söylemeseydim keşke söylemeseydim niye dedim ki sanki, yani ne anladı ki sanki, onu söyledin de ne oldu sanki diye beni yoruyor. Bu sefer şey yapıyorum hani ona daha çok merhamet ediyorum.” (Esmâ Hanım)

Yaşlının alzheimer olması kısa süreli belleğindeki olayları hızlıca unutmasına yol açmaktadır. Bu durum katılımcının hissettiği vicdan azabını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü katılımcı yaşlıya karşı olumsuz davranışlar sergilese ve sözler söylese dahi yaşlı kısa sürede unutmaktadır. Böylece katılımcılar rahatlamış hissetmektedirler. Dolayısıyla ekolojik yaklaşım temelinde, bu tarz ailelerde sağlıklı bağlanmanın ve iletişimin yaşlının unutkanlığı sayesinde sağlanabildiği görülmektedir.

“Belki ağzımla kırıncı konuşuyorum Allah’tan diyorum ki ‘iyi ki alzheimersın kırıdığımı da unutuyosun ya’ (gülüyor) o yönden yani. Hani bazen hakikaten kırıdığım oluyo kadını napıyım, sonra diyorum ki ‘ya iyi ki alzheimersın’ diyorum ‘bu sefer de (gülüyor) kırıldığımı, kırıdığımı unutuyosun, en azından bana kin gütmüyosun.” (Hülya Hanım)

Yaşlı ve bakım verenin ilişkisine dair bir diğer husus, yaşlının sağlığı ve iyiliği için katılımcıların yaşlıya yalan söylemek veya gerçekleri ondan gizlemek zorunda kalmalarıdır. Katılımcılardan bazıları bu gizlilikten ve yalan söylemekten rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir:

“Babamın hastalığı ilerledi mi, yani tabi yani, şeyi yani mesela ölmüş insanlar diyor, hep onları soruyor. Bi de ben mesela ablası öldü diyim abisi öldü ben bunları asla babama söylemedim. Yani diyor ki ‘acaba abim napıyor?’ Ben de diyorum ‘baba amcam, sen yaşlısın o da’ diyom ‘senden daha büyük olduğu için o da hastadır, rahatsızdır. Seni arayamıyo, konuşamıyordur’ diyorum mesela öyle geçiştiriyorum yani onları, babamı.” (Gül Hanım)

Son olarak, pek çok katılımcı yaşlı bakımını çocuk bakımına benzetmiştir. Bu benzetmede ve bakımın niteliğinde katılımcının yaşlı ile geçmiş yaşam deneyimleri önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü geçmişte yaşlı ile olumsuz deneyimler biriktirip, çatışmalı bir ilişki yaşamak ve ardından aynı yaşlıya bakım vermek, bakım verenler için olumsuz bir duruma tekabül etmektedir. Sembolik etkileşimci kuram ile bu husus incelendiğinde, yaşlı ve bakım verenin etkileşim kurma biçimlerinin olumsuz temeller üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların yaşlıya ancak “çocuk niteliği edindirdikleri” takdirde bakım vermeyi kabullenebildikleri ve etkileşimi devam ettirebildikleri görülmüştür.

“Çocuk gibi öyle görmek istiyorum. Yani büyük olarak görürsem daha doğrusu kayınvalidem olarak görürsem benim için daha büyük sıkıntı. Ama bir çocukmuş gibi görürsem, çocuğummuş gibi gördüğüm zaman o kadar sıkıntı yaşamıyorum. Yani bana ihtiyacı var. (Kayınvalideniz olarak gördüğünüzde nasıl oluyor?) O zaman nefes alamıyorum. Yani nefes alamıyorum hakikaten evin içinde bile nefes alamıyorum. Kayınvalidemle şöyle, kayınvalidemle geçmişimizde yani evlendiğimiz dönemde aynı evin içinde yaşadık, bir sürü problemler yaşadım kendisiyle.” (Esmâ Hanım)

TARTIŞMA

Yapılan araştırma neticesinde yaşlı aile üyesine evde bakım vermenin; aile kurumunun yapısında, bireylerin kişilik özelliklerinde, bireysel yaşam alanlarında ve üyeler arası ilişkilerde değişiklikler meydana getirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu etkilerin değerlendirilmesi için esas alınan aile kuramları farklılaştıkça yorumlamalar da farklılık gösterecek (Şişman ve Arslan, 2002: 151) ve her

etki farklı kuramlar ile açıklanabilecektir. Dolayısıyla tespit edilen etkiler, aile kuramları ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan bakım verenlerin sosyodemografik bilgileri incelendiğinde katılımcıların büyük bir kısmının kadın olduğu ve çoğunun yaşının gelini olduğu tespit edilmiştir. Sharma, Chakrabarti ve Grover'in (2016: 13) araştırmasında da benzer durum söz konusudur. Aynı şekilde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (2011: 245) yaptığı Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarında da ailedeki bakıma ihtiyaç duyan bireye genellikle kadınların ve gelinlerin bakım verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum feminist kuram ile değerlendirilmektedir. Kurama göre bakım verme konusunda aile bireyleri arasında cinsiyetler arası eşit bir rol dağılımı yapılmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (Tamer, 2017: 178). Zira ailelerdeki bakım işinin, erkeklerle eşit olmayan bir biçimde, genellikle kadınlara atfedildiği pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir (Gökbayrak, 2009: 59; Gelmez, 2015: 61).

Sosyodemografik verilerde dikkat çeken bir diğer husus, katılımcıların büyük bir kısmının ayni/nakdi destek almamalarıdır. Bazı katılımcılar destekler hakkında bilgilerinin olduğunu fakat başvuru gerçekleştirmediklerini belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların herhangi bir ayni/nakdi destek almamalarının, yaşanan olumsuzlukları tetikleyici bir unsur olduğu düşünülmektedir.

Bakım vermenin aile kurumuna etkileri incelendiğinde yeni aile birlikteliğinin kurulamadığı görülmektedir. Öyle ki katılımcılardan bazıları evlilik birlikteliği ile aile kurmak istemekte fakat bakım sorumluluğunun buna engel olduğunu düşünmekteledir. Nitekim yapısal-işlevselci yaklaşım ile bu durum değerlendirildiğinde yeni aile birlikteliğinin kurulamamasının, ailenin devamı işlevini yerine getirmesine engel olduğu ve bununla beraber topluma sunacağı katkıda da sınırlılık meydana getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bakım veren aile bireyi olmak, somut delillere/göstergelere bakıldığında yapısal olarak bir değişiklik göstermese de bakım verenlerin zihin dünyalarında ve algılarında bir değişimi meydana getirmektedir. Evlilik birlikteliği ile yeni bir ailenin kurulamamasında, bekâr bakım verenlerin diğer aile üyelerine kıyasla daha fazla sorumluluk üstlenmelerinin etkili olduğu öğrenilmiştir. Hanaoka ve Norton'un (2008: 1007) yaptığı çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada bekâr evlatların, evli evlatlara kıyasla bakım verme konusunda daha çok sorumluluk üstlendikleri görülmüştür. Dolayısıyla bir aile içinde bekâr evlat olmanın, ebeveynlerin bakıma ihtiyaç duymaları halinde ilk sorumluluk üstlenici olma konumunu beraberinde getirdiği anlaşılmıştır.

Bir diğer sonuç; geleceğin muhtemel bakım veren aile bireylerinin, şu anki bakım veren aileler içinde eğitilmesidir. Bu durum; bakım veren ailelerdeki çocukların, anne ve babaları yaşlandığında onların bakımı için gerekli bilgi ve becerileri, şu an bakım veren anne ve babalarından görerek öğrendikleri anlamına gelmektedir. Katılımcıların birçoğu, kendileri yaşlandığında çocuklarının bakım verme konusunda istekli olduğunu, kurum bakımını tercih etmeyi düşünmediklerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla sistem kuramı ile ailedeki ebeveyn-çocuk alt sistemi incelendiğinde etkileşimin, bilgi ve beceri aktarımı aracılığıyla kurulduğu (Abrams, 1999) anlaşılmaktadır. Sistem kuramında temel kavramlardan biri olan çok kuşaklı aktarım da bu durumu açıklamaktadır. Zira çok kuşaklı aktarım,

aile geleneklerinin ve değerlerinin ebeveynlerden çocuklara aktarılması anlamına gelmektedir (Canatan, 2008: 68) ve bakım verme bilgi ve becerisi de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Bir diğer sonuca göre katılımcılar, diğer aile üyelerinden ayrı şekilde yaşlı ile kendilerini iki kişilik aile olarak algılamaktadırlar. Çünkü katılımcılar diğer aile üyelerinin bakım sürecinde destek sunmamasından dolayı tüm işleri kendilerinin yaptığını, bu hayatta yaşlı ile var olduklarını, diğer aile üyeleri tarafından terk edildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum bakım verenlerin yaşadıkları olumsuzlukların ve yalnızlığın daha yoğun hissedilmesine neden olmaktadır. Yapılan bir çalışmada da evde bakım verenlerin yoğun olarak yalnızlık hissettikleri ve bu nedenle ailelerinden soyutlanmış durumda oldukları ortaya çıkarılmıştır (Vasileiou vd., 2017: 5). Bir diğer araştırmada da bakım verenin bakım verme süreciyle beraber yalnız hissettiği sonucuna ulaşılmıştır (Gültekin, Gök ve Akıncı, 2020: 40). Bakım verenlerin iki kişilik aileleri ve hissettikleri yalnızlık yapısal işlevselci ve ekolojik yaklaşım ile anlamlandırılabilir. Zira katılımcıların ailelerini iki kişi olarak değerlendirmeleri algısal olarak aile yapısındaki küçülmeye, küçülme sonucundaki yalnızlık duyguları da aile üyelerinden destek hissetmedikleri bağlama tekabül etmektedir (Üstündağ, 2014: 116). Yaşlı aile üyesinde evde bakım vermenin aileye son etkisi, ailenin manevi olarak güçlenmesi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda pek çok katılımcı dini unsurlar üzerine temellendirdikleri düşüncelerini ifade etmişler ve yaşadıkları bazı olaylar ile de bu düşüncelerini desteklemişlerdir. Yapılan bir diğer araştırmada da bakım veren kadınların, dini temelli olumlama yaptıkları ve karşılaştıkları zorlukları bu temelde değerlendirdikleri belirlenmiştir (Doğanay ve Güven, 2019: 355).

Evde bakım vermenin aile üyelerine olan etkileri incelendiğinde, çocuk ve bakım veren ön plana çıkmaktadır. Çocuk özelinde bakıldığında bakım vermenin; değerler eğitime katkı sunduğu, bakım verme bilgi ve becerisini aile içinde öğrettiği, çocuğun aile bağlarına bağlı olmasına olanak sağladığı ve kalabalık aile üyeleri ile sürekli iletişim kurmalarından dolayı sosyalleşmelerine zemin hazırladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla aile işlevleri içerisinde yer alan kültür aktarımı işlevi (Kır, 2011: 396), bakım veren ailelerde bu yönüyle gerçekleşmektedir. Bununla beraber çocuklar bakım verme deneyiminin olumsuz etkilerine de maruz kalabilmektedir. Söz konusu etki kimi zaman çocuğun kişilik özelliklerinde meydana gelmekte kimi zaman ise ebeveyn-çocuk ilişkisinde kendisini göstermektedir. Örneğin çocuk bakım verme öncesindeki döneme kıyasla daha öfkeli ve agresif olabilmektedir. Bunun yanı sıra bakım veren annesi tarafından ihtiyaçlarının karşılanması ertelenmek zorunda kalabilmekte, anneler çocuğun yaşamına dâhil olamamakta, çocukları ile vakit geçirememektedirler. Bu unsurlar, araştırmada yoğun olarak yer alan hem anne olan hem de yaşlıya bakım veren katılımcıların yaşlı ve çocuk arasında sıkışmışlık yaşamalarına neden olmaktadır. Çatışma kuramı bu durumu, çıkar çatışması olarak nitelendirmektedir. Yaşlının, çocuğun ve bakım verenin isteklerinin çatıştığı bu gibi durumlarda, birinin ihtiyaçlarının giderilmesi, diğerlerinin ise ertelenmesi zorunlu olmaktadır. Esasında çatışma bazı durumlarda geliştirici bir özellikte olsa da söz konusu durum için çatışmanın zarar verdiği söylenebilir (Pehlivan, 2017: 26). Bazı katılımcılar çocukları evde değilken yaşlının ihtiyaçlarını giderip olumsuzlukları en aza indirmeye çalışsa da yine

de söz konusu etkinin yaşandığı görülmüştür. Dolayısıyla katılımcıların üretebildikleri/üretemedikleri çözüm yollarının, çocuğu bakım verme sürecinden etkilenen bir aile üyesi haline dönüştürdüğünü belirtmek mümkündür. Bakım veren kadınlarla yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Balık, 2019: 87). İlgili çalışmada katılımcıların bakım vermelerinden dolayı çocukları ile yeteri kadar vakit geçiremedikleri, çocuklarının ihtiyaçları ile ilgilenemedikleri görülmüştür. Bir diğer araştırmada da bakım verenlerin aile üyelerinden uzaklaşma yaşadıkları, birlikte vakit geçiremedikleri ortaya çıkarılmıştır (McCorkle, Grant, Frank ve Baird, 1996).

Bakım vermeden etkilenen bir diğer aile üyesi bakım verenin kendisidir. Burada belirtmek gerekir ki bakım veren bu deneyimin doğrudan içinde yer aldığı için pek çok farklı yönden etkilenmesi söz konusudur. Ancak bu çalışmada bakım verenin etkilendiği ve bu etkileri ailesine yansıttığı hususlar esas alınmıştır. Bu bağlamda bakıldığında bakım verenin de tıpkı çocuklar gibi kişilik özellikleri özelinde bir değişim yaşadığı görülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların çoğunun daha öfkeli ve agresif oldukları belirlenmiş ve bu öfkelerini diğer aile üyelerine yansıttıkları anlaşılmıştır. Bir çalışmada da bakım verenlerin kişilik özelliklerinde benzer değişimlerin yaşandığı tespit edilmiştir (Strawbridge ve Walhagen, 1991: 772). Bu durum en iyi aile stres teorisi ile açıklanabilmektedir. Nitekim bakım verme deneyiminin katılımcılar tarafından stres unsuru olarak algılandığı ve baş etme yöntemlerinin yetersiz kalması nedeniyle stresin krize dönüştüğü görülmektedir (Malia, 2007: 225). Bununla beraber katılımcıların aile stres teorisinde önemli bir kavram olarak nitelendirilen dayanıklılığın katılımcılarda yetersiz olması ve bakım verme sürelerinin uzaması da kriz durumunun yoğunluğunun hissedilmesinde önemli bir belirleyicidir (Tak ve McCubbin, 2002: 191). Yapılan görüşmeler ve analizler sonucunda kriz (bakım verme) süresi uzadıkça katılımcıların daha öfkeli hissettikleri, görüşme sırasındaki hal ve tavırları ile de anlaşılmıştır.

Aile ilişkileri bakım vermenin aileye dair etkilerinde incelenen son alan olmuştur. Bu kapsamda kalabalık aile üyeleri arasındaki ilişkiye, eşler arasındaki ilişkiye ve yaşlı-bakım veren arasındaki ilişkiye dair sonuçlar elde edilmiştir. Kalabalık aile üyelerinin; hangi aile üyesinin bakım veren olacağı kararını verirken çatışma yaşayabildikleri, bakım sürecinde bakım verene destek olmadıkları için tartışabildikleri tespit edilmiştir. Tüm bu nedenlere bağlı olarak bazı aile üyeleri arasındaki ilişki tamamen sonlanabilmekte, üyeler görüşmemekte, duygusal tatmin sağlanamamakta ve aile birlikteliği tehlikeye girmektedir. Aile bireyleri arasındaki adaletsiz iş bölümü çatışma kuramı doğrultusunda değerlendirilmektedir (Bayer, 2018: 222). Katılımcıların ifadelerinden de bakım verme sorumluluğunun tek bir kişiye yüklenmesinin ailelerde çatışmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Ekolojik yaklaşım ile bakıldığında ise ailenin bakım verme sürecine uyum sağlayamadığı, süreçle baş edemediği ve bu nedenle dağılmaya başladığı görülmektedir (Paslı, 2017: 41).

Bunun yanı sıra bakım vermeden dolayı aile üyelerinin birlikte geçirdikleri zamanın azaldığı, hatta bazen hiç olmadığı ve üyelerin iletişimsizlikten dolayı uzaklaşma yaşadıkları belirlenmiştir. Yapılan bir araştırmada aile bireyleri arasındaki ilişkinin benzer anlamda olumsuz etkilendiği ortaya

çıkarılmıştır (Sağlam, Koç, Çınarlı ve Korkmaz, 2016: 53). Aynı şekilde Toker ve Özgür (2019: 436) yaptıkları çalışma sonucunda bakım vermenin aile üyeleri arasında iletişimsizliğe neden olduğunu ifade etmiştir. Yıldız'ın (2011: 67) kanserli ebeveyne sahip evlatlarla yürüttüğü çalışmada da aile içindeki duygusal ilişkilerin olumsuz etkilendiği ve üyelerin sağlıklı iletişim kuramadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Her ne kadar aile üyeleri arasındaki ilişki olumsuz etkilense de bazı katılımcıların söylemlerinden, bakım vermenin ailenin birlik ve beraberliğini sağlayabildiği de anlaşılmıştır. Nitekim bakıma ihtiyaç duyan yaşlının, aile üyeleri tarafından saygı ve ilgi gördüğü ailelerde bu durum gözlemlenmektedir. Aile üyelerinin çoğunun bakım sürecine dahil olmasıyla veya ikincil bakım veren olarak araştırmanın katılımcıları olan birincil bakım verenlere destek sunmasıyla, aile birliğinin sağlandığı belirlenmiştir. Dolayısıyla bu tarz ailelerde; iletişim artmakta, üyeler birbirine olumlu duygular beslemekte ve özellikle bakım verme ile ilgili herhangi bir olumsuz durumla birlikte baş etmekteledir. Bakım vermenin söz konusu etkisine muhatap olan ailelerin işlevlerine göre sağlıklı aileler olduğunu belirtmek mümkündür. Yapılan bir çalışmaya göre bakıma ihtiyaç duyan bireye, aile bireylerinin iletişim kurmalarının ve bir arada olmalarının, bakım veren başta olmak üzere tüm aile üyelerinin psikolojik dayanıklılıklarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Kocakaya, 2017: 134). Er ve Yıldırım (2019: 186) da yaptıkları çalışmada bakım verme sayesinde aile üyeleri arasında yakınlaşmanın meydana geldiğini ortaya çıkarmışlardır. Yapılan bir diğer çalışmada da bakım vermenin aileye bu anlamda olumlu etkilerde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Alm, Hellzen ve Norberg, 2014: 525).

Evlilik birlikteliği ile kurulan ailelerde eşler arası ilişkinin değerlendirilmesi sonucunda; eşlerden birinin bakım veren olmasının, hem yorgunluk yaşamasına hem de eşi ile geçirecek vakit oluşturamamasına neden olduğu görülmüştür. Yapılan bir çalışmada bakım vermenin eşlerin birlikte vakit geçirmesine engel olabildiği ve eşlerin anlaşmazlık yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tekin, 2018: 40). Öyle ki eşlerin birlikte vakit geçirmek için, yaşlının bakımının birkaç saatliğine başka bir aile üyesine devredildiği ancak yaşlı yanlarında değilken dahi eşlerinin sohbet içeriklerinin yaşlı ve onun bakımı olduğu öğrenilmiştir. Bu durum bakım vermenin, eşleri fiziksel olarak meşgul etmesinin yanı sıra zihinsel olarak da meşgul ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla böyle ailelerde eşlerin birbirini ihmal etmesi ve birbirine karşı ilgilerini yitirmesi söz konusu olmaktadır. Bu olumsuzluklar kimi zaman eşlerin boşanmasına ve parçalanmış ailelerin meydana gelmesine neden olmaktadır (Öztop, Şener ve Güven, 2008: 45).

Eşler arasındaki bir diğer problem alanı, bakım sorumluluğunun yalnızca bakım veren ve ailesi tarafından üstlenilmesi olmaktadır. Yapılan görüşmeler neticesinde gelin katılımcıların çoğunun eşleri ile bu nedenle tartışma içerisine girdikleri öğrenilmiştir. Eşler arasında yaşanan tüm bu olumsuzluklar, sistem kuramına göre ailedeki en önemli alt sistem olan eş alt sisteminin (Metha, Cohen ve Chan, 2009: 237) dengesinin bozulmasına neden olmaktadır.

Yaşanan olumsuzlukların yanı sıra bakım verme eşler arası ilişkide yapıcı bir rol de oynayabilmektedir. Bu durum gelin katılımcıların bazıları tarafından ifade edilmiştir. Kayınvalidelerine/kayınbabalarına bakım verdikleri için eşlerinin minnettarlık ve mahcubiyet duygularını hissettikleri öğrenilmiş ve bu duyguların eşlerin ilişkisi için olumlu etken olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber erkek eşlerin ikincil bakım veren olarak sürece dahil oldukları ortaya çıkarılmıştır. Yapılan bir çalışmada da benzer olarak erkek eşlerin birincil bakım veren olmaktan ziyade eşlerine yardım ettikleri tespit edilmiştir (Jegermalm, 2005: 48).

Araştırmada elde edilen verilerde yaşlı-bakım veren ilişkisi de incelenmiştir. Bazı katılımcılar; yaşlıya destek oldukları için yaşlı ile ilişkilerinin kuvvetlendiğini, mecburi olarak birlikte uzun süre geçirmelerine bağlı olarak daha derin ve özel paylaşımlarda bulduklarını ifade etmişlerdir. Sembolik etkileşimci kuramda yer alan duygusal doyum kavramı da bu duruma işaret ederek, aile bireyleri arasındaki dayanışmanın ilişkilerinde olumlu rol oynayacağını savunmaktadır (Çağ ve Yıldırım, 2013: 14). Bununla beraber katılımcılardan bazıları da yaşlının bu halde olmasının ve ona bakım vermelerinin kendilerini yaşlının yapabileceği kötülüklerden koruduğunu düşünmektedir. Öyle ki bazı bakım verenlerin yaşlının uygulayabileceği fiziksel ve psikolojik şiddetten bu sayede korundukları anlaşılmıştır. Yaşlı ve bakım veren ilişkisinde bir diğer husus, bakım verenin iki uç duygu olan öfke ve merhameti art arda yaşamasıdır. İlişkilerde hissedilen duygular, ilişkiyi güçlendirici veya yıpratıcı bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla araştırma sonucunda ortaya çıkarılan ve katılımcılarda var olan bu ani duygu değişimleri; yaşlı ile ilişkilerinin de seyrini değiştirmektedir. Duygusal kısır döngü olarak ifade edilebilecek bu durum pek çok katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Alzheimer hastalarına bakım veren aile üyeleri ile yapılan bir araştırmada bakım verenlerin öfke ve merhamet gibi duyguları art arda yaşadıklarına dair benzer sonuçlar elde edilmiştir (Soner ve Aykut, 2017: 382). Ancak araştırmamızda alzheimer yaşlıya bakım veren katılımcılarda söz konusu döngünün daha az ve kısa süreli yaşandığı tespit edilmiştir. Alzheimer hastası yaşlıların, kısa süreli geçmişteki olayları unutmaları, katılımcıların vicdan azabı hissetme sürelerini kısaltmaktadır. Dolayısıyla yaşlının alzheimer veya benzeri unutkanlık semptomları olan hastalığının olmasının, yaşlı ve bakım veren ilişkisinde bakım vereni rahatlatıcı olduğunu belirtmek mümkündür.

SONUÇ

Yaşlılık, çeşitli dezavantajları beraberinde getirdiği için bireyin daha kırılgan olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla yaşlılar sosyal hizmet müdahalesinin sınırları içinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra “çevresi içinde birey” anlayışının hakim olduğu sosyal hizmet meslek ve disiplinde yaşlının yakın çevresi de dikkat çekmektedir. Bu perspektifle yapılan araştırmada; bakım vermenin aileyi dönüştürdüğü, aile yapısında farklılıklar meydana getirdiği, bireylerin kişilik özelliklerinin değişmesine neden olduğu, aile bireyleri arasındaki ilişkinin bozulmasına yahut daha sağlam olmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Bakım verme sürecine uyum gerçekleştiremeyen ailelerde; aile yapısının zarar gördüğü, aile birlikteliğinin tehlikeye girdiği ve ilişkilerin zedelendiği belirlenmiştir. Olumlu anlamda ise aile birlik ve beraberliğinin güçlendiği, bireyler arası dayanışmanın arttığı anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar farklı aile kuramları temelinde tartışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına dayanarak bakım verme sürecinin aileler için daha sağlıklı ilerlemesi amacıyla, sosyal hizmet uzmanları için aşağıdaki önerileri yapmak mümkündür:

- Evde bakım hizmet modeli kapsamında tespit edilen bakım veren ailelerde bakım sorumluluğunun hangi aile üyesinde yoğunlaştığı tespit edilebilir,
- Esas bakım veren aile bireyine destek olacak ikincil bakım veren aile bireyleri ile temasa geçilerek sorumluluk paylaşımı yaptırılabilir,
- Evde bakım hizmet modelinin içeriği yalnızca nakdi destek olmaktan ziyade psikososyal bir müdahale aracı olarak genişletilebilir, bunun için sosyal politikalar üretilebilir,
- Bakım veren aile bireyleri ile yerel düzeyde grup çalışmaları düzenlenebilir,
- Bakım veren aile bireyelerine ücretsiz olarak çevrimiçi psikolojik danışmanlık hizmeti sunulabilir,
- Bakım veren ailelerdeki diğer aile bireyelerinin duygu ve deneyimlerinin derinlemesine araştırıldığı bilimsel çalışmalar yürütülebilir,
- Tek bir aile kuramının tercih edilerek evde bakım süreci derinlemesine araştırılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın etik ilkelere uygunluğu için İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 02.02.2021-20530 tarih ve sayılı onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrams, M. S. (1999). Intergenerational Transmission of Trauma: Recent Contributions from the Literature of Family Systems Approaches to Treatment. *American Journal Psychotherapy*, 53(2), 225-231.
- Adak, N. (2003). Yaşlıların Gayri Resmi Bakıcıları: Kadınlar. *Aile ve Toplum Dergisi*. 5(2). 1-9.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*. URL: <http://www.anararastirma.com.tr/dosyalar/arastirmalar/1161/dosya-1161-1638.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Yaşlılar İçin Bilgilendirme Rehberi III*. URL: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45960/yasli-lar-icin-bilgilendirme-rehberi-3.pdf>
- Akgül, C. S. (2020). Yeniden Yapılanan Ailelerde Ebeveyn ile Çocuk Arasındaki İlişkiye Yönelik Aile Danışmanlığı Bağlamında Yeni Bir Model Önerisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Yalova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Yalova.
- Alm, A. K., Hellzen, O. ve Norberg, K. G. (2014). Experiences of Family Relationships When a Family Member Has Dementia. *Open Journal of Nursing*. 4. 520-527.

- Altuntaş, M., Yılmaz, T. T., Güçlü, Y. A. ve Öngel, K. (2010). Evde Sağlık Hizmeti ve Günümüzdeki Uygulama Şekilleri. *Tepecik Eğitim Hastanesi Dergisi*, 20(3), 153-158.
- Arastaman, G., Fidan, İ. Ö., ve Fidan, T. (2018). Nitel Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik: Kuramsal Bir İnceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Balık, Z. (2019). Bakıma Muhtaç Engellilere Bakım Veren Kadınların Yaşadıkları Güçlükler: Muğla İli Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Muğla.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bayer, A. (2018). Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 215-234.
- Bertalanffy, L. V. (1972). The History and Status of General Systems Theory. *Academy of Management Journal*, 15(4), 407-426.
- Bulut, I. (1980). *Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı*. Ankara, Özgüzelif Matbaası.
- Buz, S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-65.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 62-71.
- Creswell, J. W. (2017). Demir, S. B. (Ed.), *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Doğanay, G. ve Güven, S. (2019). Ailede Yaşlı Bakım Rolünü Üstlenen Kadınların Bakıma İlişkin Görüşleri: Giresun İli Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21). 343-357.
- Ekici, F. Y. (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*, 30, 209-224.
- Epik, M. T., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Roller. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 35-58.
- Epstein, N. B., Baldwin, L. M. ve Bishop, D. S. (1983). The McMaster Family Assessment Device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9(2), 171-180.
- Er, F. ve Yıldırım, Ş. (2019). İnme Sonrası Hasta ve Bakım Verenlerin Aile İçi İlişkilerinin Değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 6(3). 182-189.
- Gelmez, Ö. S. Ö. (2015). Ailevileştirilen Bakımın Kürek Mahkûmları: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınların Deneyimleri. *Fe Dergi*, 7(2), 59-71.
- Gültekin, M., Gök, D. K. ve Ekinci, A. (2020). Demanslı Parkinson Hastalarının Bakım Verenlerinde Cinsiyete Göre Yalnızlık, Ağrı ve Anksiyete Düzeylerinin Psikometrik Değerlendirilmesi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(1), 37-41.

- Güneş, H. N. (2018). Feminist Akımlarda Aile. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 142-153.
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınları. *Çalışma ve Toplum*, 2, 55-82.
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Hammack, P. L. (2003). Toward a Unified Theory of Depression Among Urban African American Youth: Integrating Socioecologic, Cognitive, Family Stress, and Biopsychosocial Perspectives. *Journal of Black Psychology*, 29(2), 187-209.
- Hanaoka, C. ve Norton, E. C. (2008). Informal and formal care for elderly persons: How adult children's characteristics affect the use of formal care in Japan. *Social Science & Medicine*, 67, 1002-1008.
- Hill, R. (1958). Generic Features of Families Under Stress. *Social Casework*, 39, 139-150.
- Hill, J., Fonagy, P., Ellen, S. ve Sargent, J. (2003). The Ecology of Attachment in the Family. *Family Process*, 42(2), 205-221.
- İnci, H. F. (2006). Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirliği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Pamukkale Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı.
- Jegermalm, M. (2005). *Carers in the Welfare State – On Informal Care and Support for Carers in Sweden*. Erişim Tarihi: 25.07.2020 URL: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:196465/FULLTEXT01.pdf>.
- Kasapoğlu, M. A. (2018). *Aile Sosyolojisi içinde*. (Ed. Akyıldız, M.) *Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kocakaya, R. (2017). Engelli Üyeye Sahip Ailelerdeki Bireylerin Psikolojik Dayanıklılığı ile Algılanan Aile İşlevselliği Arasındaki İlişki. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Sosyal Hizmet Politikaları ve Uygulamaları Programı. Ankara.
- Lee, M. (2009). A Path Analysis on Elder Abuse by Family Caregivers: Applying the ABCX Model. *Journal Family Violence*, 24, 1-9.
- Leon, A. M. ve Knapp, S. (2008). Involving Family Systems in Critical Care Nursing Challenges and Opportunities. *Leadership Dimension*, 27(6), 255-262.
- Lichtenthal, W. G. ve Kissane, D. W. (2008). The Management of Family Conflict in Palliative Care. *Progress in Palliative Care*, 16(1), 38-45.
- Lindblad-Goldberg, M. ve Northey, W. F. (2013). Ecosystemic Structural Family Therapy: Theoretical and Clinical Foundations. *Contemporary Family Therapy*, 35, 147-160.
- Malia, J. A. (2007). A Reader's Guide to Family Stress Literature. *Journal of Loss and Trauma*, 12,

223-243.

- McCorkle, R., Grant, M., Frank, S. M. Ve Baird, S. (1996). *Cancer Nursing: A Comprehensive Textbook*. Saunders. URL: https://books.google.com.tr/books/about/Cancer_Nursing.html?id=5qm-QgAACAAJ&redir_esc=y Erişim tarihi: 8.06.2020
- Merriam, S. B. (2018). Turan, S (Ed.), *Nitel Araştırma, Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Metha, A., Cohen, S. R. ve Chan, L. S. (2009). Palliative Care: A Need for a Family Systems Approach. *Palliative and Supportive Care*, 7, 235–243.
- Meyer, C. B. (2001). A Case in Case Study Methodology. *Field Methods*, 13(4), 329-352.
- Nadir, U. (2011). Suça Yönelen Çocuk ve Ailesi ile Çalışma: Ekolojik Sistem Perspektifi Çerçevesinde Örnek Bir Vaka Sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 165-174.
- O'Gorman, S. (2012). Attachment Theory, Family System Theory and the Child Presenting With Significant Behavioral Concerns. *Journal of Systemic Therapies*, 31(3), 1-16.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerinde Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztop, H., Şener, A. ve Güven, S. (2008). Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 39-49.
- Paslı, F. (2017). Cinsel İstismara Uğrayan Çocukların Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 39-53.
- Pehlivan, O. (2017). Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Sağlam, Z., Koç, Z., Çınarlı, T. ve Korkmaz, M. (2016). Altmış Beş Yaş ve Üzeri Bireylere Bakım Veren Hasta Yakınlarının Bakım Verme Yükü ile Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 40-60.
- Sale, J. E. ve Tielke, S. (2018). Qualitative Research is a Fundamental Scientific Process. *Journal of Clinical Epidemiology*, 102, 129-133.
- Schlomer, G. L., Giudice, M. D. ve Ellis, B. J. (2011). Parent–Offspring Conflict Theory: An Evolutionary Framework for Understanding Conflict Within Human Families. *Psychological Review*, 118(3), 496–521.
- Serpe, R. T. ve Streyker, S. (2011). The Symbolic Interactionist Perspective and Identity Theory. *Handbook of Identity Theory and Research*, 225-248, New York: Springer.
- Seyyar, A. ve Genç, Y. (2010). *Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik "Sosyal Pedagojik Çalışma" Sözlüğü)*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Sharma, N., Chakrabarti, S. ve Grover, S. (2016). Gender Differences in Caregiving Among Family Caregivers of People with Mental Illnesses. *World Journal of Psychiatry*, 6(1), 7-17.
- Shin, J. Y. ve Crittenden, K. S. (2003). Well-Being of Mothers of Children with Mental Retardation: An Evaluation of the Double ABCX Model in a Cross-Cultural Context. *Asian Journal of Social*

Psychology, 6, 171–184.

- Soner, S. ve Aykut, S. (2017). Alzheimer Hastalık Sürecinde Bakım Veren Aile Üyelerinin Yaşadıkları Güçlükler ve Sosyal Hizmet. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 375-387.
- Strawbridge, W. J. ve Walhagen, M. I. (1991). Impact of Family Conflict on Adult Child Caregivers. *The Gerontologist*, 31(6), 770-777.
- Sweeting, H. N. (1991). Caring for a Relative with Dementia: Anticipatory Grief and Social Death. *Unpublished Doctorate Thesis*. University of Glasgow. Faculty of Medicine.
- Şişman, H., ve Arslan, S. (2002). Cerrahi Hemşireliğinde Hasta Bakımında Kullanılan Kuram ve Modeller. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 29(2), 150-161.
- Tak, Y. R. ve McCubbin, M. (2002). Family Stress, Perceived Social Support and Coping Following the Diagnosis of a Child's Congenital Heart Disease. *Journal of Advanced Nursing*, 39(2), 190–198.
- Tamer, M. G. (2017). Yaşlı Hastalarına Bakım Veren Kadınların Deneyimleri Işığında "Evde Bakım Hizmetinin" Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 157-186.
- Tekin, Ç. (2018). Evde Hasta Bakım Hizmetleri Alanındaki Gelişmeler. *F.Ü. Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 32(2), 115-117.
- Toker, S. A. ve Özgür, R. (2019). Evde Bakım Birimince Takip Edilen Hastaların Bakımlarından Sorumlu Kişilerde Depresyon. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(4), 428-443.
- Turgut, Ö. (2020). Walsh'un Ailenin Kendini Toparlama Gücü Üzerine Kuramsal Bakış Açısı. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi*, 2(2), 46-54.
- Tüzer, V. (2001). Kronik Hastalıklar ve Yeti Yitiminde Sistemik Aile Yaklaşımı. *Klinik Psikiyatri*, 4, 193-201.
- Uluocak, G. P. ve Bulut, I. (2011). Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi. *Aile ve Toplum*, 7(24), 9-24.
- Üstündağ, A. (2014). Yapısal Aile Danışmanlığı ve Bir Olgu Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(33), 113-126.
- Van der Kolk, B. (2020). *Beden Kayıt Tutar*. İstanbul: Nobel Yaşam Yayıncılık.
- Vasileiou, K., Barnett, J., Barreto, M., Vines, J., Atkinson, M., Lawson, S. ve Wilson, M. (2017). Experiences of Loneliness Associated with Being an Informal Caregiver: A Qualitative Investigation. *Frontiers in Psychology*, 8(585), 1-11.
- Wu, Q. ve Xu, Y. (2020). Parenting Stress and Risk of Child Maltreatment During the COVID-19 Pandemic: A Family Stress Theory Informed Perspective. *Developmental Child Welfare*, 2(3), 180-196.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.

- Yaşar, M. (2018). Nitel Araştırmalarda Nitelik Sorunu. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 55-73.
- Yener, S. (2018). Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, E. Ö. (2011). Kanserli Ebeveyne Sahip Adölesanların Aile İşlevselliği Algısının Durumluk Sürekli Kaygı Düzeyi ile İlişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Programı. Ankara.
- Yılmaz, D. (2017). Ekolojik Sistem Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Olgu Sunumu: Suça Sürüklenen Çocuk ve Ailesi Üzerine Çalışma. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 2(1), 87-94.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Sığınmacıların İhtiyaçları ve Baskı Mekanizmaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme*

A Qualitative Evaluation of the Needs and Pressure Mechanisms of Disabled Asylum Seekers Victims of War in Turkey

Gamze GÜNEŞ¹, Buğra YILDIRIM²

¹ Bilim Uzmanı, Sosyal Hizmet Uzmanı, Gaziantep SGDD-ASAM, gunessgmz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8157-7439

² Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bugra.yildirim@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2840-3624

Başvuru: 23.05.2021
Kabul: 13.04.2022

Atıf:
Güneş, G. ve Yıldırım, B. (2022). Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Sığınmacıların İhtiyaçları ve Baskı Mekanizmaları Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 605-633.
DOI:10.33417/tsh.1027261

ÖZ

Araştırma, Türkiye'de yaşayan Suriyeli engelli sığınmacıların gereksinimlerini, sorunlarını ve beklentilerini betimlemeyi ve onların yaşam tecrübelerini hak temelli sosyal hizmet perspektifi ile baskı karşıtı uygulama odağında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, nitel metodolojiyle fenomenolojik yaklaşım kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmaya SGDD-ASAM bünyesinde Gaziantep ilindeki temsilciliklerinden hizmet alan 20 Suriyeli engelli sığınmacı katılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Veriler MAXQDA 2020 ile kodlanmış ve tematik analiz ile çözümlenmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümünün acil sağlık hizmetlerinden faydalanmak amacıyla ülkemize giriş yaptıkları, kimlik problemi nedeniyle sağlık hizmetlerine erişemedikleri, dil bariyerinin hizmetlere erişim ve sürdürülebilirlik noktasında sorunlara neden olduğu ve bireylerin karşılanamayan medikal gereksinimleri nedeniyle sorun yaşadıkları görülmüştür. Karşılaşılan sorunlar ve özel gereksinimler bağlamında katılımcıların en çok altını çizdiği sorunun ve baskı mekanizmasının, ekonomik güçlükler olduğu saptanmıştır. Nihayetinde bu çalışma, engelli sığınmacıların ihtiyaçlar hiyerarşisini ve baskı unsurlarını ortaya çıkarmış ve sosyal hizmet perspektifinden müdahale önerileri geliştirmiştir.

Anahtar kelimeler: Engelli sığınmacı, özel gereksinimler, sosyal hizmet, baskı karşıtı uygulama, ihtiyaç ve hak temelli yaklaşım

ABSTRACT

The aim of this study is to describe the needs, their problems and service expectations of Syrian disabled asylum seekers in Turkey and to evaluate their life experiences with a rights-based social work perspective and anti-pressure practice focus. In the research, phenomenographic research method with qualitative methodology was used. The study was included 20 Syrian disabled asylum seekers who are receiving service from their representatives in Gaziantep province within the scope of SGDD-ASAM. In the study, the semi-structured interview form was applied with the in-depth interview technique. The data were encoded with MAXQDA2020 and analyzed with thematic analysis. It was observed that a significant portion of the participants entered our country in order to benefit from emergency health services, they could not access health services due to identity problems, the language barrier caused problems in terms of access to services and sustainability, and individuals had problems due to unmet medical needs. In the context of the problems encountered and special needs, it was determined that the problem and the pressure mechanism most emphasized by the participants were the economic difficulties. Consequently, the study revealed the hierarchy of needs and pressure elements of the disabled

* Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında ilk yazarın "Gereksinimler, Sorunlar ve Beklentiler Odağında Türkiye'de Engelli Sığınmacı Olmak: Sosyal Hizmet Perspektifiyle Bir Değerlendirme" başlıklı yüksek lisans tezinden (2021) üretilmiştir.

asylum seekers and developed intervention recommendations from a social work perspective.

Keywords: *Disabled asylum seeker, special needs, social work, anti-oppression practice, needs and rights-based approach*

GİRİŞ

Günümüzde şiddet içeren çatışmalar göç hareketliliğinin görünür ve hayati sebeplerini oluşturmakta ve çoğu zaman engellilik gibi kalıcı bir sonuca neden olmaktadır. Engelliliğin, şiddet durumlarından kaçan, fiziksel, kronik, zihinsel veya duyuşsal bozukluklar da dâhil olmak üzere, ciddi yaralanmalara ve yüksek riskli durumlara maruz kalan yerinden edilmiş bireyler arasında oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Reilly,2008:4). Güncel verilere göre Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2017 yılında dünya genelinde engelli nüfusunun %15'inin yani yaklaşık 10.3 milyon engelli bireyin zorla yerinden edildiğini tahmin etmektedir. Bununla birlikte engelli bireylerin zorla yerinden edilme bağlamında önemli ölçüde eksik tanımlandığı ve raporlandığı öne sürülmekte ve tahmin edilen oranın daha fazla olduğu düşünülmektedir (BMMYK, 2019). Sonuç olarak bu veri eksikliği; toplum içindeki engelli sığınmacıların varlığının ve sığınmacı nüfusu içindeki yaş, cinsiyet, din, menşе ülke, etnik köken veya engellilik açısından çeşitliliğin göz ardı edilebildiği anlamına gelmektedir.

Zorla yerinden edilme durumlarında engelli bireyler, engel sahibi olmayan diğer bireylerle aynı haklara ve temel ihtiyaçlara sahiptir ve onlarla aynı zorluklarla karşı karşıyadır. Ancak engelli sığınmacılar; şiddet, sömürü ve istismar riskinin artmasıyla birlikte yüksek düzeyde damgalanma gibi özel koruma risklerine de maruz kalmaktadır. Risklerin artmasıyla birlikte engelli sığınmacılar insani yardım, eğitim, geçim kaynakları, sağlık hizmetleri ve diğer temel hizmetlere erişimde çok sayıda engelle karşılaşmaya devam etmektedir (BMMYK, 2019). Oliver ve Sapey (1999) de, özellikle yoksulluğun engelli bireylerin haklarına erişmesinde büyük bir sorun olduğunu ve engelli bireylerin yaşadıkları baskı ve eşitsizlikleri hafifletmek için girişimlerde bulunmanın sosyal hizmet uzmanlarının mesleki sorumluluğunda bulunduğunu ifade etmektedir.

Literatürde engelliliğin açıklanma ve anlaşılma ihtiyacı üzerine engellilik, üç temel yaklaşım üzerinden değerlendirilmektedir: tıbbi model, sosyal model ve hak ve ihtiyaç temelli yaklaşım (Strainer, 2010). Sosyal model, engellilerin marjinalleşmesinin birincil nedeni olarak çevresel ve kültürel faktörlere odaklanmaktadır (Barnes ve Mercer, 2003). Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (2006), engelli bireylerin ihtiyaçlarını dışlayarak farklılık ve eksikliklerini odağına alan tıbbi model yerine, hak ve ihtiyaç temelli yaklaşımın önemini altını çizmektedir. Hak ve ihtiyaç temelli yaklaşım ise, toplumda engelli bireylere yönelik olan olumsuz tutum ve yargılara vurgu yaparak, bireylerin içinde buldukları topluma tam ve etkin katılımını desteklemekte ve toplumun yarattığı engel ve fırsat eşitsizliklerine yönelik sosyal ve hukuki bir korumayı öngörmektedir (Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri, 2016). Nitekim bireyleri güçsüzleştiren, marjinalize eden ve baskılayan her türlü yapıya karşı çıkmayı ve böylece sosyal adalete ulaşmayı hedefleyen uygulamaları içeren baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamaları, sosyal uyumun önündeki engelleri ortadan kaldırmayı da amaçlamaktadır (Burkhauser vd.,2002; Tuncay ve İl, 2007). Bu nedenle çalışmanın, hak temelli yaklaşım ve baskı karşıtı uygulama odağında gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür.

Burcu (2015)'unun da belirttiği gibi engelli bireyler; normal olarak tanımlanan bir sistemin içinde toplumsal ayrımcılık ve baskıyla karşı karşıya gelerek dezavantajlı bir konuma itilmektedir. Ancak engelli bireyler, sığınma sürecinde de özel koşullara sahip "savunmasız" bir grup olarak görülmesine rağmen bu koşulların her zaman karşılanmadığı açıktır (Straimer, 2010). Handicap International ve Help Age International (2014), Ürdün ve Lübnan'daki Suriyeli mültecilere ilişkin raporunda, fiziksel, bilişsel veya zihinsel engelli olan mültecilere işaret ederek özel koşulların ve öncelik kavramlarının çoğu zaman yasal söylemlerden ileri gitmediğini ortaya koymaktadır. Politikleşen göç kavramının dönüşümü, engelli sığınmacılar başta olmak üzere *öteki* olarak kabul edilen özel gereksinimli bireylerin karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin görünmezliği ile sonuçlanmaktadır (Burns,2017:1477). Engellilik ve iltica sistemi arasında kaybolan engelli sığınmacıların yaşadıkları bu görünmezlik, yasal ve toplumsal baskı unsurlarıyla şiddetlenmektedir.

Oysaki engelli sığınmacıların deneyimleri, hem engelli topluluğunda hem de sığınmacı topluluğunda bir azınlık grubu olarak ayrı ayrı değerlendirilmeyi hak etmektedir (Harris, 2003: 396). Ancak Suriye'deki iç savaşın onuncu yılına girdiği şu günlerde bile hala Türkiye'deki savaş mağduru Suriyeli engelli sığınmacı ve mültecilere ilişkin kapsamlı veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte yalnızca ülkenin belirli bölümlerinde yapılan çalışmalara (HUGO, 2014; Kaya, 2017; Taşkın, 2018) ilişkin veriler, söz konusu topluluğun büyüklüğü, yaş ve cinsiyet yapıları gibi temel bilgilerin ulusal düzeyde elde edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Taşkın'ın (2018) Ankara'daki engelli sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimleri üzerine yaptığı çalışmada 268 engelli sığınmacının %86,6'sının savaş sırasında engelli olduğu saptanmıştır. Bu bulgular hem savaş ve engellilik arasındaki kesişime dikkat çekmekte hem de Türkiye genelinde bu sonuçların daha yüksek olduğunu düşündürmektedir.

"Ürdün ve Türkiye'deki Suriyeli Engelli Mülteciler" Raporunda (2014) ise; Pakistan- Uganda- Endonezya- Malezya'da yapılan çalışmanın Türkiye ayağında Gaziantep'teki Nizip 2 kampı örneği üzerinden engelli sığınmacılara ilişkin veriler yer almaktadır. Çalışmada (2014) dikkat çeken ayrıntılara bakıldığında Türkiye'de ulusal ve uluslararası düzeyde insani hizmet veren STK'ların sayıca çokluğu ve etkililiği, BMMYK'nın sınırlı rolü gibi önemli tartışma konuları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Rapor, Ürdün ve Türkiye'de yaşayan engelli Suriyeli sığınmacılara ilişkin önemli ancak sınırlı bulgular sunmaktadır (İGAMDER, 2014).

Nitekim engelli sığınmacılara yönelik yapılan çalışmalar ulusal ve uluslararası literatür üzerinden değerlendirildiğinde çok az araştırmanın (Hanes, 2009; Straimer, 2010; Wong, 2012; Kaya, 2017; Taşkın, 2018; Kurtoğlu Karayel, 2018; Gürdoğan, 2020) bu özel gereksinim sahibi bireylerin ihtiyaç ve sorunlarına odaklandığı görülmüştür. Sosyal hizmet araştırmacıları tarafından ise ulusal literatürde engelli sığınmacıların sorunları ve ihtiyaçları odağında birlikte inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Nitekim ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, engelli sığınmacı olmak deneyimini betimleyen ve engelli sığınmacıların gereksinimlerini, sorunlarını ve beklentilerini odağına alan çalışmaların eksikliği bu araştırmanın problemi.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Zorunlu göç yolculuğu, engel sahibi bireyler için daha zorlu ve karmaşık bir süreçtir. Bu deneyimin karmaşıklığı ve dezavantajların çokluğu da daha yakından incelemeyi gerektirir ve bu inceleme araştırmanın nihai amacıdır. Bu bağlamda; temel ihtiyaçların, ihlal edilen hakların, kamusal ve özel alanda yaratılan görünmez engellerin ve eşitsizliklerin, sığınma odağında engelli bireylerin hayatlarını nasıl etkilediğine ilişkin verilerin hak ve ihtiyaç temelli bir bakış açısı ve baskı karşıtı uygulama odağında değerlendirilmesinin son derece önemli olduğu görülmüştür. Araştırma, Türkiye’de yaşayan Suriyeli engelli sığınmacıların gereksinimlerini, sorunlarını ve beklentilerini betimlemeyi ve onların yaşam tecrübelerini hak temelli sosyal hizmet perspektifi ile baskı karşıtı uygulama odağında değerlendirmeyi hedeflemektedir. Nitekim fenomenolojik bu araştırmanın amacı; engelli bireylerin göç süreci ve sonrasındaki yaşam tecrübelerini görünür kılmak ve Türkiye’de savaş mağduru engelli olmak deneyiminin ne anlama geldiğini keşfetmektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada, engelli bireylerin göç süreci ve sonrasındaki yaşam tecrübelerini görünür kılmayı, derinlemesine anlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştıracak olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Savaş mağduru engelli sığınmacıların zorunlu göç deneyimlerine odaklanıldığından niteliksel fenomenolojik model kullanılmıştır. Fenomenolojinin amacı bu deneyimin anlamını, hem deneyimlenen hem de nasıl deneyimlendiği açısından tanımlamaktır (Teherani vd., 2015). Nitekim savaş mağduru engelli sığınmacı olmak deneyiminin özünü ortaya koymak da bu araştırmanın sorunsalı olduğundan fenomenolojik model tercih edilmiştir.

Araştırma nitel metodolojiyle amaçsal örneklem tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Bu araştırma için, amaca yönelik örnekleme, araştırmacının ilgili bilgiye kimin sahip olduğuna ilişkin kanaatine dayalı olarak katılımcıların, kesin ve sistematik seçimini kolaylaştırmak için tutarlı ve teknik değerlendirilmiştir (Adler ve Clark, 2008:121). Fenomenolojik çalışmalarda çalışma grubu amaca yöneliktir ve katılımcılar araştırılan deneyimi yaşadıkları için seçilirler (Baker vd., 1992:1357). Dolayısıyla fenomenolojik araştırma yapılırken, belirlenen fenomeni deneyimlemiş katılımcılar seçilmelidir. Bu bağlamda araştırmaya SGDD-ASAM bünyesinde Gaziantep ilindeki temsilciliklerinden sorun ve ihtiyaçlarına yönelik hizmet alan 20 Suriyeli engelli sığınmacı katılmıştır (İki katılımcı Kilis’te ikamet etmektedir).

Katılımcılar, savaş öncesi veya sonrası engelli durumunda olan, görüşme yapılabilecek ve sorulara yanıt verebilecek mental yeterliliği olan, görme, fiziksel engel veya bağımlılık düzeyini etkileyen herhangi bir kronik hastalığa (kronik böbrek yetmezliği, kronik kalp yetmezliği vb.) sahip bireyler arasından seçilmiştir. Yapılan 20 görüşmenin 9’u yüz yüze yapılırken, geri kalan görüşmeler pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi ortamda yürütülmüştür. Görüşmelerin önemli bir bölümünde tercüman kullanılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine

görüşme tekniği uygulanmıştır. Gizliliğe dayalı olarak katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bunun yerine görüşme sırasına göre katılımcıların numaralandırılmaları uygun görülmüştür.

Veriler MAXQDA 2020 ile kodlanmış ve tematik analiz ile çözümlenmiştir. Nitel analiz kapsamında katılımcıların deneyimlerinin analizi için her bir engelli sığınmacının ses kaydının deşifreleri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin deşifreleri için; görüşme sırasında eşlik eden Suriye/ Türkmen asıllı bir tercümanın desteğiyle, veri kaybı yaşamamak adına ses kayıtları tekrar gözden geçirilmiştir. Arapça bilen bir Türk tercümanla da görüşmelerin deşifresi üzerinden geçilmiş ve tercümedeki olası hataların önüne geçilmeye çalışılmıştır. İki ayrı tercüman kullanımı sağlanarak veri kayıplarının önüne geçilmek istenmiş ve güvenilirliğin de sağlanması amaçlanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen temalar aşağıda Şekil 1.'de görsel olarak ifade edilmiştir:

Şekil 1: Anlam birimleri/temalar

SINIRLILIKLAR

Araştırma sürecinde kadın ve erkek engelli sığınmacılara ulaşmada güçlükler yaşanmış, kadın sığınmacıların araştırmaya katılmak için evden çıkmalarının güç olduğunu belirttikleri ve bu konuda isteksiz davrandıkları görülmüştür. Kadın engelli sığınmacıların, erkeklere göre araştırmaya katılım konusunda daha çekingen davrandıkları ve kendilerini açmalarının biraz daha uzun sürdüğü görülmüştür. Erkek engelli sığınmacılar ise araştırmaya katılımında daha istekli olmuşlardır. Bu durum kadın ve erkek engelli sığınmacılara eşit sayıda ulaşımı engellemiştir.

Bu çalışma, belirli bir sahadan ve küçük bir katılımcı örneklemeden toplanan nitel verileri içermektedir. Dolayısıyla, görüşme yapılabilecek mental yeterliliğe sahip bireylerle yapılan görüşmeler yalnızca söz konusu engel türüne sahip bireylerin sorun, ihtiyaç ve beklentisini ortaya koymaktadır. Bazı görüşmeler Türkçe bilen katılımcılarla gerçekleştirilmiş olsa da görüşmelerin önemli bir bölümünün tercüman kullanılarak gerçekleştirilmesi nitel olarak yürütülen araştırmanın sınırlılığı olarak değerlendirilmektedir. Ancak görüşme sorularının kapsamlı olarak hazırlanmış

olması ve araştırmacının göç alanındaki yaklaşık üç yıllık iş deneyimi ve mesleki farkındalığının bu sınırlılığı önemli ölçüde dengelediği düşünülmektedir.

Bir STK çalışanı olarak araştırmacı, Gaziantep'teki Suriyeli sığınmacılarla iletişim ve ilişki kurma deneyimine sahiptir. Araştırmacının Suriyeli sığınmacıların kültür ve dinlerine ilişkin önceki deneyim ve aşinalığının, katılımcıların kendilerini rahat hissetmelerine ve kolay iletişim kurabilmelerine olanak sağladığı ve tercüman kullanımındaki sorunları azalttığı düşünülmektedir.

Araştırmada veri toplama için gerekli izinlere dair yanıt, pandemi koşulları nedeniyle uzun bir süre kurum tarafından sağlanmamıştır. Veri toplama izni için gerekli olan yanıtların beklenmesi ciddi bir sınırlılık olmakla birlikte kurum tarafından veri toplama izni verildikten sonra araştırma verileri Covid-19 pandemisi öncesinde araştırmaya katılmakta gönüllü olan bireylerden toplanmaya başlanmıştır. Ancak pandemi nedeniyle yüz yüze yapılması planlanan bazı görüşmeler, hem kronik hastalığa sahip risk grubunda bulunan katılımcıları hem de araştırmacıyı korumak adına telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

1. Demografik Özellikler

Araştırmaya 7'si kadın, 13'ü erkek olmak üzere 20 Suriyeli savaş mağduru engelli birey katılım sağlamıştır. Ortalama yaş; $\bar{x}=37.1\pm 7.74$ 'tür. Katılımcılardan %35'i bekâr (n=7), %60'ı evli (n=12) ve bir katılımcı da duldur. Katılımcıların %95'i gelir düzeyini düşük düzey olarak ifade etmiştir. Katılımcıların %85'i herhangi bir işte çalışmamakta, yalnızca %15'i düzenli bir işte çalıştığını belirtmektedir. İki kişinin hiç okula gitmediği, sekiz kişinin ilkokul, dört kişinin ortaokul, dört kişinin lise ve iki kişinin de yüksekokul mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcılarının 10'unun yalnızca fiziksel engeli, 2 katılımcının yalnızca görme engeli, 2 katılımcının yalnızca kronik engeli ve 6 katılımcının ise çoklu engeli bulunmaktadır. Bağımlılık düzeylerine* bakıldığında; 1 kişinin bağımsız, 14 kişinin kısmen bağımlı ve 5 kişinin de tam bağımlı olduğu görülmüştür.

2. Savaş Mağduru Engelli Sığınmacı Olmak

Engelli sığınmacıların deneyimleri değerlendirilirken katılımcıların engel durumlarını nasıl tanımladıklarının ve savaş mağduru engelli olmayı nasıl betimlediklerinin ortaya konmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya katılım sağlayan bireylere bakıldığında engel durumlarının doğuştan, savaşta yaralanma, işkence, hapsedilme, acil tıbbi müdahaleye erişememe, ülkedeki sınırlı sağlık hizmetlerine erişememe ve kazada yaralanma gibi çeşitli nedenlerle oluştuğu

* 2019 tarihli 30692 sayılı yönetmeliğe göre bireylerin engel bağımlılık düzeyi; tam bağımlı, kısmen bağımlı ve bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Tam bağımlı engellilik düzeyine sahip bireyler engelli aylığından faydalanabilmektedir.

görülmüştür. Suriye'deyken geçirdiği trafik kazası nedeniyle engelli olan sığınmacılardan biri ise savaşta tekrar yaralandığını ve yaşadıklarını şöyle aktarmıştır:

“30 senedir engelliyim. Ama doğuştan engelli değildim. Suriye'deyken trafik kazası geçirdim. Kalçam çıktı ve bir kolumda da platin var. Her işte çalışmıyordum. Türkiye'ye gelmeden önce evimizin orda uçaklar bomba attı. Bacağımdan yine yaralandım. Suriye'de tedavi gördüm bir ay. Zaten kalça çıkığı vardı, şimdi iyice yürüyemez oldum. (Katılımcı14, Erkek,40)

Yaşadığı kötü günleri ve yapılan işkenceler sonucunda kalp yetmezliği tanısıyla engel sahibi olan sığınmacılardan biri deneyimlerini şöyle aktarmaktadır:

“...Muhafifler beni esir almıştı yakalamıştı. Orada yaklaşık 43 gün işkence gördüm. Beni o kadar çok dövdüler ki vücudumda hala onun yara izleri, darp izleri var. Yani o 43 günden sonra benim aslında yaşamam imkânsızdı... Bana elektrik verdiler, işkence yaptılar. Kalbim birkaç kere durmuş, sonra tekrar çalıştırdılar. Yani bu elektrikten sonra ben bu hale düştüm. Kalbimi bu hale o işkenceler getirdi. Şimdi diş bile çektiremem o acıya dayanamaz kalbim.” (Katılımcı11, Erkek,40)

Engel durumu hakkında değerlendirmeler yaparken engelin oluşumunun yanı sıra çoklu engeli olan bireylerin deneyimleri de ön plana çıkmaktadır:

“Engelimin türü fiziksel engel... Devlet raporlarına göre tüm rahatsızlıklarınız raporun içinde sayılıyor. Bende şimdi kronik böbrek rahatsızlığı da eklendi. Bir de karaciğerimde de bir rahatsızlık vardı, şu anda sanırım yüzde doksanın üzerine çıktı engel düzeyim. Tüm rahatsızlıklarınız bir araya gelince her şey daha da zor oluyor tabi sizin için.” (Katılımcı2,Erkek,31)

Zorunlu göçün neden ve nasıl gerçekleştiği de savaş mağduru engelli olma deneyimini etkilemektedir. Bu bağlamda güvenlik endişesi, zorunlu göçün en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Söz konusu endişe ve korkuyla daha fazla buldukları bölgede kalamadıklarını, korunma ve güvenlik ihtiyaçları nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarını belirten engelli sığınmacılardan biri deneyimlerini şöyle aktarmıştır:

“Çünkü bulunduğumuz yer çok riskli bölgeydi muhafifler, kaldığımız binaları boşaltıyordu, kapıları çalışıyorlardı 10 dakika sonra burayı boşaltmanız lazım diye. Silahlı adamlar geliyorlardı, evin içine güzel kızları alıyorlardı. Tecavüz ediyorlardı, öldürüyorlardı, zarar verip kapının önüne atıyorlardı. İşte o korku alınca beni, gideceğim dedim.” (Katılımcı1, Kadın,40)

Zorunlu göç yolculuğu, engelli bireyler ve aileleri için daha zorlu ve yorucu bir süreçtir. Engelli sığınmacıların ülkeye nasıl giriş yaptıkları, kimlerle göç ettikleri, göç yolunda karşılaştıkları güçlükler, dikkate alınmayan hassasiyetleri ve karşılanmayan özel gereksinimleri onların savaş mağduru engelli olma deneyimlerini farklılaştırabilmektedir:

“Çok soğuktan geldiğimiz zaman onu hatırlıyorum. O baya zorladı bizi. Çocuklarım küçüktü onlar baya zorlandı aslında. Tüm eşyalarımız sınırdan gitti tabi. Çok ağırdı mecburen her şeyi bırakmak zorunda kaldı... Tabi zordu eşim de ben de engelliyiz, yürüyemedik. Çocuklar vardı bir de” (Katılımcı7, Kadın,43)

Katılımcı7 hem kendi hem de eşinin engeli nedeniyle göç yolunun zorluğundan bahsederken, Katılımcı16 kendi sorun yaşamasa da kaçakçılara para vererek ülkeye giriş yapan ailesi için göç yolunun yıpratıcı olduğunu belirtmektedir:

“Ben ambulansla geldiğim için pek bir sıkıntı yaşamadım. Ama eşim ve çocuklarım kaçak olarak geldiler. Kaçakçılara para vererek gelmişti onlar. Çocuklar olduğu için zor olmuştu onlar için.” (Katılımcı16, Erkek,42)

Hassasiyetlerinin önemsendiğini, kendisine kolaylık sağlandığını ve sınırdan pasaportla giriş yaptığını belirten engelli sığınmacılardan biri ise deneyimlerini şöyle belirtmiştir:

“Türk sınırına geldiğimde sıkıntı olmadı... Aslında bizi baya iyi karşıladılar hiç sorun çıkarmadılar kapıdan geçerken. İşte gittik sınıra böyle pasaportlarımıza baktılar halamın oğlu yanımda. O dedi işte engelli. O yüzden indirmeyelim olur mu diye gelip baktılar böyle arabanın içinde gördüler beni. Normalde sınıra kadar aslında arabayla izin vermiyorlarmış ama benim durumumu görünce yani engelli olduğumu görünce tamam dediler...” (Katılımcı1, Kadın,40)

Bazı katılımcılar ise hem göç yolunun hem de yaşanan psikolojik yıkımın savaş nedeniyle engelli olan bireyler için daha zor olabileceğine dikkat çekmektedir:

“Tabii ki de özellikle göç yolunu gelmek çok daha zor olurdu bence. Çünkü hem savaş yüzünden böyle engelli olmuşsun onun bir yıkımı ve psikolojik sıkıntısı var. Bir de onun yüzünden başka bir ülkeye gitmek zorunda kalıyorsun... Dil bilmiyorsun, engellisin zaten, hiçbir şey yapamıyorsun. O kesinlikle çok daha zor olur bence.” (Katılımcı2, Erkek,31)

3.Barınma Gereksiniminin Karşılanması

Zorunlu göçün en zorlayıcı ve yıpratıcı kısımlarından biri de yaşamı yeniden inşa etme sürecidir. Bu doğrultuda uygun barınma koşullarının sağlanması sürecinde bazı katılımcıların kamp deneyimlerinin olduğu görülmüştür. Kamp deneyimi olmayan katılımcıların ise akraba/tanıdık desteğiyle veya herhangi bir destek olmaksızın uygun bir ev bularak yerleşme süreçlerini tamamlamaya çalıştıkları saptanmıştır. Özel ihtiyaçların ötesinde engelli sığınmacılar ve aileleri, fiziksel koşulları uygun olmayan evlerde yaşamak zorunda kaldıklarını ve geçim sıkıntısı yaşadıklarını vurgulamaktadır:

“...Ev demeye bin şahit. Dükkândan bozma bir yerde kalıyoruz. Evin duvarları kerpiçten böyle. Evin bir kısmını çadırla kapladık böyle, çocuklara bize ayrı oda yapmaya çalıştık işte. Evdeki eşyaları da komşular verdi sağ olsun. Birazını da çöpün orada bulup getirdik kırık dökük ne yapalım. Evde banyo bile yok, bir tuvalet var. Kışın da karton, kumaş ne varsa onları toplayıp yakıyoruz. Özellikle kışın çok zor oluyor bu evde. Ama yine de halimize çok şükür her şeye rağmen yaşıyoruz.” (Katılımcı 5, Erkek,38)

Bazı katılımcılar barınma ihtiyacının karşılansında engel durumları nedeniyle ev ararken belirli kriterleri olduğunu ve evlerin yaşamsal koşullarının önemini vurgulamaktadır:

“Tabii ev ararken bazı kriterlerim oluyordu işte en fazla 1. ya da 2. kattan ev tutmak zorundaydım ya da binanın asansörlü olmasına dikkat ediyordum. Evin 1. ve 2. katta olması önemliydi. Çünkü herhangi bir elektrik kesintisi durumunda da asansör kullanamazsam ne yapacağımı bilmek zorundayım bu benim için önemli yani engelli olunca bu tarz ihtimalleri hesaplamak, düşünmek zorunda kalıyorsunuz...” (Katılımcı2, Erkek,31)

Özellikle savaşın ilk başladığı yıllarda sığınmacıların güvenli barınma ihtiyacının giderildiği en önemli merkezleri çadır kentler ve kamplar oluşturmaktadır. Katılımcıların Nizip, Kilis ve Islahiye’de yer alan kamplardan faydalandığı görülmüştür. Kamp koşullarında pek çok hizmetin ücretsiz sunulmasının ardından sosyal yaşama geçişin engelli sığınmacıları pek çok noktada zorladığı görülmüştür. Kampın olumsuz koşulları nedeniyle ayrılmak zorunda kaldıklarını belirten engelli sığınmacılardan biri, kamp deneyimlerini ve sonrasında yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“...Kilis kampı almadı bizi başta. Islahiye’ye (kampına) gittik biz de. Ama bir yıl sonra kampta çadırlar, yağmurdan sudan çöktü. Mecburen biz de çıkmak zorunda kaldık, sonrası bizim için çok daha zordu... Ev bulmakta çok zorlandık. Ev kiralari çok pahalı, benim durumuma uygun ev bulmak zaten çok daha zor.”(Katılımcı8,Erkek,38)

Engelli sığınmacıların barınma ihtiyaçları değerlendirildiğinde, ev kiralarının yüksek olması ve ekonomik yetersizlik nedeniyle bireylerin kirası daha düşük ancak yaşam koşulları özel gereksinimlerine uygun olmayan evlerde yaşamak zorunda kaldıkları saptanmıştır. Bu sorunlarla karşı karşıya kalmak istemeyen bazı engelli sığınmacıların, Türkiye’deki akrabalarından/tanıdıklardan destek aldığı, yeni bir düzen kurana kadar onların evlerinde konakladıkları görülmüştür. Engelli sığınmacılardan biri, Türkiye’ye yerleşme sürecini aktarırken ablasının evinde kaldığı süreçte kendini yük olarak hissettiğini belirterek bu durumu örneklemetedir:

“...Biz babamla Türkiye’ye gelir gelmez ablamın yanına geldik. Böyle stüdyo tipi bir daire tutmuşlardı 1+1, zaten küçüktü ev. Sonra babamla ben de gelince toplam 5 kişiyle bu evde yaşamak zorunda kaldık bir süre ve çok zordu aslında bizim için. Böyle kendinizi yük gibi hissediyorsunuz. Bir taraftan da önümüzde belirsiz bir gelecek var acaba ne olacak acaba ne yaşayacağım diye düşünüyorsunuz sürekli. Karışık bir duyguydu aslında benim için ne hissedeceğimi bilemediğim bir zamandı benim için, ilk günü o yüzden çok iyi hatırlıyorum.” (Katılımcı2, Erkek,31)

4.Sağlık ve Sosyal Hizmetlere Erişimde Yaşanan Güçlükler

Savaşın en çok etkilediği konulardan biri de sağlık hizmetlerine erişimi ciddi oranda kısıtlamış olmasıdır. Katılımcıların sağlık ve sosyal hizmetlere erişimde yaşadığı zorluklar ele alınırken medikal malzemelere erişimde karşılaştıkları güçlükler, bilgi yetersizliği ve kimlik edineme sorununun yarattığı baskı dikkat çekmektedir. Ayrıca bireylerin temel hizmetlere erişimini ve sosyal hayata katılımını baskılayan dil bariyeri de bu başlık altında ele alınacaktır.

4.1. Kimlik edinme ihtiyacı

İl Göç İdarelerinden* geçici koruma veya uluslararası koruma kimliğini edinmiş olması gerekmektedir. Özellikle sağlık hizmetine erişebilmek amacıyla ülkemize giriş yapan sığınmacılara sağlık hizmetlerinden sınırlı sürede faydalanabilmelerine olanak sağlayan geçici bir kimlik olarak değerlendirilebilen ön kayıt belgesi verilmektedir. Bu kapsamda yaşadığı süreci ve zorlukları bir katılımcı şöyle açıklamaktadır:

“Kimlik konusunda İl Göç yardımcı olamayacağını söylemişti. Çünkü biz Türkiye'ye sevk yoluyla ambulansla giriş yaptığımız için sadece kısa süreli sağlık hizmetinden faydalanabilmek amaçlı bize ön kayıt belgesi veriyorlar o yüzden bu ön kayıt belgelerinin kimliğe çevrilmesi mümkün değilmiş... Ancak tam bir kimlik sahibi olmadan ne yapabiliriz bilmiyorum. Sağlık hizmetlerine erişebiliyorum ama onun dışında hiçbir yardımdan faydalanamıyorum.” (Katılımcı3, Kadın,36)

“...Benim kimliğim olmadığı için eşim, nüfus kaydı yaptırmakta güçlük yaşıyor. Çocukların okul kayıtlarında da bu yüzden hep sorun yaşıyoruz. Ben yaşıyorum ama kimliğim iptal olduğu için hükmüm yok gibi. Kimliğim olmadığı için yardımlardan da faydalanamıyorum... Şuan kalp, tansiyon ve seker sıkıntım var. Kimliğim olmadığı için ilaç da alamıyorum. Yürüyemiyorum zaten, tekerlekli sandalyemin de aküsü bitti. Ama maddi durumumuz kötü olduğu için yenileyemiyoruz. Eskiden ilaçlar için çok az ödeme yapardık hatta bir süre ücretsiz aldığımız ilaçlarım oldu. Ama kimliğim iptal olduktan sonra gidip reçete yazdıramadığım için ilaç alamıyorum.” (Katılımcı15, Erkek,40)

Katılımcıların kimlik edinmemeleri halinde hassasiyetleri noktasında yalnız bırakıldığı, güçsüz kılındığı ve diğer aile bireylerinin de bu süreçten olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu durum bireylerin medikal ihtiyaçlarının da karşılanamamasına da neden olmaktadır.

4.2. Medikal gereksinimlerin karşılanması

Katılımcıların sağlık ihtiyaçlarının karşılanması durumu ilaç, protez ve ortez gibi medikal cihazlara erişimlerine bağlı olarak değerlendirilmiştir. Medikal gereksinimlerin karşılanmamasında ekonomik güçlük vurgusunun sıklıkla yapıldığı görülmüştür. Engelli sığınmacıların karşılanamayan medikal gereksinimlerinin de yaşamlarını güçleştirdiği, hayat kalitesini olumsuz etkilediği ve bireyleri baskıladığı görülmüştür. Bu bağlamda fiziksel engele sahip bazı katılımcılar, medikal özel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük yaşadıklarını aktarmaktadırlar:

“Tabii benim de bazı özel ihtiyaçlarım oluyor, masaj gerekli bana sürekli oturduğum için özellikle bu oturduğum yerlere böyle özel kremler kullanıyorum. Ayaklarım içinde özel bir krem var o da sürekli böyle ayakkabının içinde durduğu için. Tabii onların hepsi özel ilaçlar olduğu için ben kendim karşıyorum devlet falan karşılamıyor.” (Katılımcı1, Kadın,40)

* Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak, koordinasyonu sağlamak, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere faaliyetlerini sürdürmektedir. (<https://www.icisleri.gov.tr/goc-idaresi-genel-mudurlugu-hizmet>)

“...Bazı ilaçları devlet karşılamıyor. O yüzden doğrudan alamıyoruz satın alamıyoruz işte. Birkaç ilaç var öyle, özel almam gereken. Onlar da 150-200 lira civarında. Sadece bir kere alabildim daha azdı maliyeti onların o zaman. O ilaçlardan sonrasında alamadım hiç.” (Katılımcı4, Kadın, 24)

Medikal malzemelerin temini konusundaki mevcut sağlık düzenlemeleri* ile birlikte yabancıların medikal cihazlara erişiminin sınırlandırıldığı ve engelli sığınmacıların medikal gereksinimlerin karşılanmasının güçleştiği ortaya konmaktadır:

“Aslında eskiden dediğim gibi yani yılbaşına kadar benim için gayet iyiydi her şey. Devlet karşılıyordu çünkü. Ancak işte bu yeni düzenleme ile maalesef artık sigortalı çalışan yabancılara böyle medikal cihazları sağlamıyorlarmış. Hatta düzenleme şöyle; sigortalıysanız ve rahatsızlığınız sigortalı olduktan sonra ortaya çıkıyorsa devlet bu medikal malzemeyi karşılıyormuş. Ancak siz sigortalı olmadan önce bu rahatsızlığınız varsa maalesef devlet bunu karşılamıyormuş. Ben bu konuyu aslında SGK ile de görüştüm bana işte bu durumu kullanıp kendilerini böyle farklı yerlerde çalışmadıkları halde sigortalı gösteren insanlar oluyormuş. Bunu önlemek amaçlı böyle bir düzenlemeye ihtiyaç duymuşlar” (Katılımcı2, Erkek, 31)

Daha öncede yaşadığı olumsuz deneyimler ve yaşı nedeniyle protez desteğinden faydalanmak istemediğini belirten engelli sığınmacılardan biri deneyimini şöyle dile getirmektedir:

“Biliyorsunuz ki devlet Suriyelilere protezi karşılamıyor. Daha önce ben de Kilis’te bir derneğe protez için gittim. Ama oradaki doktorlar, protez kullanabilmem için öncelikle ikinci bir operasyon ile bacağımın uygun hale getirilmesi gerektiğini söylediler. Ama ben korktuğum için ve aynı acıyı tekrar yaşamak istemediğim için ameliyatı reddettim. Şu an çok şükür halimden memnunum. Bir daha aynı şeyleri yaşamak istemiyorum. Yaşım da ortada. Hatay’da da bir yer varmış protez için. (Katılımcı10, Kadın, 51)

Fizik tedavi hizmetine erişim noktasında da kimliksizlik ve ekonomik nedenlerle engelli bireylerin deneyimlerinin birbirinden farklılaştığı görülmüştür. Katılımcılardan bazılarının fizik tedavi ve diğer sağlık ihtiyaçlarına erişim sürecine ilişkin deneyimleri aşağıda yer almaktadır:

“...7 sene önce fizik tedavi merkezine gittim, uzun bir süre tedavi gördüm çok şükür. Daha sonra gözümde sıkıntı oldu. Beni üniversite hastanesinde ameliyat ettiler. Sağlık ihtiyaçlarım için şimdiye kadar 200 bin lira harcadım ama çok zorlandık ekonomik olarak...” (Katılımcı16, Erkek, 42)

“Kimlik olmadığı için fizik tedavi falan da almadım Türkiye’de hiç. Suriye’de kısa bir süre almıştım ama sonra devam etmedim. Çalışmam lazımdı... Geçinmek zor biliyorsunuz burada. Sağlığım önemli ama ailemi geçindiremedikten sonra ne yapacağım.” (Katılımcı14, Erkek, 40)

Katılımcıların önemli bir bölümü sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında sahada hizmet veren STK’lardan (ASAM, OMD, IOM, Türk Kızılay vb.) destek aldığını belirtmektedir:

* Düzenlemeye göre “Geçici koruma kapsamındaki yabancıların optik, tıbbi sarf malzemesi, protez, ortez ve medikal malzemelerinin bedelleri karşılanmaz” ibaresi bulunmaktadır.

“...Evet, alabildim o sondayı. Hatta ben işe başladıktan sonra da uzun bir süre yine o desteği ve fizik tedavi sağladılar bana. Uzun bir süre medikal cihazları zaten Suriyelilere ücretsiz olarak karşılıyordu o dönemde ASAM...” (Katılımcı2, Erkek,31)

Bazı engelli sığınmacıların ise sağlık ve medikal ihtiyaçlarını karşılama konusunda hizmet veren kurumlar hakkında bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür:

“...Öyle diğer dernekleri çok bilmiyorum zaten nerede, ne var açıkçası pek bir bilgim yok hani. Kim nasıl bir hizmet verir onu da çok bilmiyorum. Aslına bakarsanız bu Suriye’de iken de benim için böyleydi.” (Katılımcı2,Erkek,31)

4.3.Dil bariyeri

Sağlık ve sosyal hizmetlere erişimin önündeki en önemli sorunlardan birinin de dil bariyeri olduğu görülmektedir. Dil bilmeyen engelli sığınmacıların sosyal yaşama katılımlarının sınırlandığı, hak ve hizmetlere ilişkin bilinç eksiliği yaşadıkları ve mevcut engellerinin yanı sıra dilin de baskılayıcı bir unsur olarak bireyleri güçsüzleştirdiği görülmüştür. Bunu deneyimleyen engelli sığınmacılardan birkaçı yaşadıkları sorunları şu şekilde aktarmaktadır:

“...Evet, tabi zorluk yaşıyoruz. Özellikle engelliler için daha zor her şey ama. Dedim ya Suriye’de iken dil sıkıntım yoktu. Çok rahat her yere gidip geliyordum. Ama burada dil sıkıntım olduğu için hiçbir şey yapamıyorum. Türkçe okuma yazmayı da istiyorum öylesi daha iyi olur benim için de biliyorum ama o da olmuyor.” (Katılımcı8,Erkek,38)

“Türkiye’de doktora gittiğimizde doktor senin gözün görmez dediler. Sonra komşular başka doktora git dediler ama dil bilmiyoruz. Yerleri de çok tanımıyoruz nasıl gidelim? Çok uzak yerlere tek başıma gidemem. Kadın başıma da nasıl gideyim? Hem dil bilmediğim için hem de biraz uzun yürüyünce hemen yoruluyorum zaten.” (Katılımcı20,Kadın,37)

“Dil yüzünden illa ki sıkıntılar oluyor. Hastaneye çok gitmeyi sevmiyorum zaten sıkıcı. Ama şimdi dil bilmediğimde hiçbir şey anlamıyorsun. Hastaneden randevu almam gerekiyor bazen ama hem nasıl alacağımı bilemiyorum hem de ne diyeceğimi bilemiyorum. Ben hiç okula gitmedim engelim yüzünden. O yüzden hastanelerden hep korkarım. Duyuyorum bazen doktorlar da tersliyormuş Suriyeli olduğun için” (Katılımcı4, Kadın,24)

Katılımcıların dil bariyeri nedeniyle “hiçbir şey yapamıyorum” vurguları ve Suriye’deyken sosyal yaşamının daha aktif olduklarını belirtmeleri, dil bariyerinin engelli sığınmacıların yaşamlarında ciddi bir sorun olduğunu örnekler niteliktedir. Bazı katılımcıların da (K20 ve K4) dil bariyeri ve engel durumlarının yanı sıra, kadın olarak deneyimledikleri güçlükler ve sosyal yaşama katılım konusundaki endişeleri dikkat çekicidir.

Diğer yandan dil bilmeyenlere göre Türkçe bildikleri için hizmet alırken daha avantajlı olduğunu düşünen engelli sığınmacıların da bulunmaktadır:

“Çok şükür bir sıkıntımız olmuyor. Sadece maddi olarak zorlanıyoruz. Hastaneye gittiğimizde de bir sıkıntı yaşamıyoruz. Doktorlar herkes çok ilgili. Eşim de Türkmən olduğu için dille ilgili bir sıkıntı da yaşamıyoruz. Her işimizi hallediyoruz hastanede de eczanede de.” (Katılımcı16, Erkek,42)

Dil bariyerinin aşılmasında kurumlarda hizmet veren tercümanların varlığı son derece önem kazanmaktadır. Ancak bazı kamu hastanelerinde görevli olan tercümanların para karşılığı hizmet vermeleri, ekonomik yetersizlikle yüzleşen engelli sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlamaktadır:

“Hastanelerdeki tercümanlar randevu için, sıra almamız için özellikle de engelli raporu için para istiyorlar. Ben rapor çıkartmamıştım çok uğraştık ama olmadı. Randevu vermediler uzun bir süre. Hastanedeki bir tercüman bana 1400 TL verirsen sana rapor çıkartırım dedi. Önce kabul etmek istemedim durumumuz ortada diye. Ama sonra borç aldık birilerinden ve çıkardık raporu. İki günde çıkarttı bize raporu... Ücretsiz diyorsunuz ama paran yoksa hizmet yok burada. (Katılımcı5, Erkek,38)

Dil bariyeri engelli sığınmacıların yaşamlarını oldukça güçleştiren ve aşılması noktasında da kapsamlı destek ve hizmetlerin sağlanması gereken önemli bir sorundur. Çünkü dil bariyeri aynı zamanda sürdürülebilir geçim kaynaklarına erişimi güçleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.Sürdürülebilir Geçim Kaynaklarına Erişim

Engelli sığınmacıların ekonomik yetersizlik, engelli aylığı ve raporuna sınırlı erişimleri ve istihdam fırsatlarına eşit erişememeleri nedeniyle sürdürülebilir geçim kaynaklarına sahip olamadıkları ve baskılandıkları görülmektedir.

5.1.Ekonomik güçlükler

Ekonomik güçlükler de engelli sığınmacıların hak ve hizmetlere erişimlerini engelleyen ve baskılayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya katılım sağlayan engelli sığınmacıların tümünün ekonomik güçlük yaşadıkları, bireylerin karşılaştıkları sorunlardan bahsederken mutlaka geçim sıkıntı vurgusu yaptıkları ortaya konmuştur. Bazı katılımcıların, özellikle çocuklarının ve diğer aile üyelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarına dikkat çektikleri görülmektedir:

“Eşim ve çocuklarım karton, plastik topluyorlar. Onları satıyoruz, öyle yaşıyoruz. Ben bu durum yüzünden hiçbir şey yapamıyorum. Onlar sayesinde yaşıyoruz. Ayaklarım kesik çalışamıyorum, çocukların okul ihtiyaçlarını da alamıyoruz. Maddi olarak çok zorlanıyoruz sadece. 450 lira kira ödüyoruz ama 3000 TL borcumuz var. Ekmek parasını bile borç yapıyoruz çok zor.” (Katılımcı12,Erkek,37)

Katılımcının engel durumu nedeniyle çalışmadığı için eşiyile birlikte çocuklarının çöp toplayıcılığı yaptığını belirtmesi oldukça dikkat çekici bir bulgudur. Ekonomik yetersizlik nedeniyle söz konusu çocukların, ilerleyen zamanlarda çocuk işçi olma risklerinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla yoksulluk beraberinde farklı sosyal sorunları da getirebilmektedir.

Aile odağında ve çoklu engellerinin yaşanması kapsamında bireylerin yaşam deneyimleri incelendiğinde, birden fazla engele sahip bireylerin ve aile içerisinde engelli başka bireylerin de bulunmasının, engelli sığınmacıların yaşamlarını güçleştirdiği önemli bir çıktı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İki kardeşim daha var benim gibi engelli. Hepimizin engeli savaş nedeniyle oldu. Benim ve diğer kız kardeşimin engelli raporu var. Kardeşim M.’nin de ayağı benim gibi. Yüzde 47 raporu var onun da. İkimizin de ayağı kesildi Suriye’deyken... Erkek kardeşim diyaliz alıyor hem de ayağında fiziksel engelli. Daha raporu çıkmadı ama onun... Geçinmemiz hiç kolay değil ailede bu kadar engelli varken. Çalışacak kimse yok, engelli aylığımız da yok. Maddi olarak çok zorlanıyoruz. Tek beklentim ailemin ekonomik olarak desteklenmesi” (Katılımcı19, Kadın, 19)

Ayrıca aile ilişkileri bağlamında, bireylerin değişen yaşam düzenleri ve sahip oldukları engeller nedeniyle toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremediklerine inandıkları ve bunun sonucunda yetersizlik hissi yaşadıkları görülmektedir:

“Eskiden maddi durumumuz çok daha iyiydi. Lüks bir hayatımız yoktu ama geçiniyorduk. Burada çocuklarıma bakamıyorum. İhtiyaçlarını alamıyorum. Çocukların gözleri hep bir şeylerde kalıyor. Bir baba olarak bu beni çok üzüyor. Kimse muhtaç duruma düşmek istemez. Biraz param olsaydı aynı işimi yapardım ama yok. Karım da Suriye’de kaldı. Eşim olmadan çocuklara bakmak da çok zor. Tek başıma hiçbir şeye yetemiyorum. Çocuklar için de zor oluyor anneleri olmadan...” (Katılımcı14, Erkek, 40)

5.2.Engelli raporu ve aylığına erişim

Engelli sığınmacıların, sağlık kurulu raporu için başvuru sevkini alabilmek ve engelli aylığına* başvuru yapabilmek için Kızılay’dan destek aldıkları görülmüştür. Başvuru sahipleri, bağımlılık düzeylerinin tam bağımlı olarak belirlenmesi halinde Sosyal Uyum Yardımı (SUY)** kapsamında Türk Kızılay tarafından ağır engelli ödeneği adı altında bu ek aylık desteğe erişebilmektedir. Ancak katılımcıların engelli raporu ve aylığına erişimleri değerlendirildiğinde, raporda belirtilen engel oranlarından memnun olmadıkları ve oranların daha yüksek olması gerektiğini düşündükleri görülmüştür.

“...Engelli kimliğim vardı. Ama yüzde kaç engelli olduğumu bilmiyorum. Hiç engelli aylığı falan da almadım. Varsa da öyle dernekler, destekler hiç bilmiyorum. Raporda yardımcı oldular buradaki dernekler Kızılay özellikle. Ama baktılar sonuca, yardım çıkmaz sana dediler.”(Katılımcı7,Kadın,43)

*Engelli sığınmacılar, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde verilen 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik uyarınca Türk vatandaşı olmamaları nedeniyle engelli aylığından faydalanamamaktadır. Burada bahsi geçen engelli aylığı Kızılay tarafından sağlanan destektir.

** Daha ayrıntılı bilgiye <https://platform.kizilaykart.org/> adresinden erişim sağlanabilir.

Engelli raporlarında bağımlılık düzeyinin tam bağımlı/ağır engelli olarak belirlenmemesi halinde bireyler engelli aylığından faydalanamamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların deneyimleri incelendiğinde engel raporları hakkında yardım çıkmaz sana vurgusunun sıklıkla yapıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra engelli raporu edinimi sürecinde yaşanan yoğunluktan şikâyetçi olan ve bu durumun rapor değerlendirme sürecini olumsuz etkilediğini belirten deneyimlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“ Vallahi hiç bilmiyorum yazıyor kâğıtta ama. Doktor galiba yüzde 30 ya da 35 demişti. Hatta benim elimde de bir sıkıntı vardı. Ama o raporun değerlendirilme sırasında hastanede çok fazla yoğunluk vardı. O yüzden onu söylemedim yani. Daha yüksek olabilir de aslında oran bence. Hastane o kadar yoğun ki sadece kurtulmak istedim oradan hemen.” (Katılımcı6,Erkek,38)

Kendisi gibi kardeşinin de engelli olduğu belirten katılımcılardan biri, Suriye ve Türkiye’de de benzer şekilde engelli raporu ve aylığa erişim sürecindeki zorluklara dikkat çekmektedir:

“Kardeşim engelliydi demiştim ya. O da yatalaktı zaten. Hastanede yardımcı olurlardı. Öyle düzenli bir maaşı falan yoktu ama devlet ara ara para verirdi ona ihtiyaçları için. Burada da engel raporuna bakıyorlar. Yüksekse oran sana maaş veriyorlar. Halbuki devletin herkese yardım etmesi lazım engellisin sonuçta. Bizim raporumuzda oranın daha yüksek olması gerektiğini düşünüyoruz aslında. Halimiz ortada yani en azından bir maaş alabilirdik. Eskiden daha yüksek oranlarda yazıyorlarmış raporları ama şimdi doğru düzgün yüzüne bile bakmıyorlar hastanede. Randevu almak zor, doktorla konuşmak zor, bir sürü doktor bakıyor sana bu rapor için. Ama o kadar uğraşıyorsun diyorlar ki yardım çıkmaz sana.” (Katılımcı6,Erkek,38)

5.3.İstihdama katılım

Engelli sığınmacıların yaşam koşullarına ilişkin bulgular incelendiğinde fırsat eşitsizliği vurgusunun sıklıkla yapıldığı, iş olanaklarının yetersizliği ve maruz kalınan ayrımcılık deneyimlerinin de bireyleri baskılayarak sürdürülebilir ve sosyal bir yaşam sürmekten alıkoyduğu görülmüştür. Engelli sığınmacıların istihdam konusunda yaşadığı en önemli problemlerden biri de Suriye’deki mevcut işlerini Türkiye’de sürdürememeleridir. Engel durumu nedeniyle Suriye’deki gibi öğretmenlik mesleğini yapamadığını belirten Katılımcı8 yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye’ye geldim geleli adam akıllı bir işim olmadı bana uygun bir iş bulamadım. Suriye’de öğretmenlik okudum ve öğretmenlik yaparak geçimimizi sağlıyorduk. Suriye’deki gibi burada bir dernekte görmeyenlere okuma yazma öğrettim bir süre gönüllü olarak. Ancak ben sadece gönüllü çalıştım karşılığında hiç para alamadım.” (Katılımcı8,Erkek,38)

Bazı katılımcılar ise hem engelli hem sığınmacı olmanın istihdam konusunda fırsat eşitsizliklerine neden olduğunu ve işverenlerin kendilerini bir seçenek olarak dâhi görmediklerini belirtmektedir:

“...Maalesef bizim için çok daha zor bir süreç çünkü ikisinin aynı anda bulunuyor olması gerçekten zor bir şey. En basitinden bir iş için gittiğin zaman bile hem Suriyeli olduğun için yani sığınmacı

olduğun için hem de engelli olduğun için o işi alamıyorsun. Zaten direkt elenmiş oluyorsun çünkü adam diyor ki kafasından hemen, bu hiçbir şey yapamaz.”(Katılımcı17,Erkek,22)

Fiziksel engelli olan Katılımcı1'in deneyimleri incelendiğinde, engelli bireyler arasında da engelin türü ve düzeyine göre ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Ayrıca engelli sığınmacı bireylerin istihdam konusunda görünmezliğine bunun yanı sıra toplumda yaşanan kötü olaylarda ise suçlu olarak hedef gösterildiklerine yaptığı vurgu oldukça dikkat çekmektedir:

“...Bir gün bir hastaneye görüşmeye gittim, o sırada tercüman alımı yapılıyordu. Başhekimle görüşmeye gittim. Başhekim, biz tercüman istiyoruz evet, biz engelli istiyoruz, ama biz yürüyen engelli istiyoruz, dedi. Gerçekten çok şaşırılmıştım... Yani hem engellisin hem Suriyelisin. Bu ikisi de seni çoğu zaman görünmez yapıyor. Ama ne zamanki kötü bir şey olur o zaman hep suçlu biz oluyor görünür oluyoruz hatta gözlerine sokuluyoruz herkesin. Benim engelim yüzünden de çaba göstermem gerekti dedim ya yürüyen engelli arıyorum diyor adam bana bunun gibi şeyler yüzünden işte daha görünür olmak için çok çaba göstermem gerekti... Uzun bir iş arama sürecim oldu çünkü nereye gitsem engelli istemiyoruz diyorlar. Başka bir yere gidiyorum tamam engelli olur ama işte senin için uygun bir ofis düzenimiz yok asansöre yok ya da o yerin sadece merdiveni vardı mesela bir yerin”(Katılımcı1,Kadın,40)

Fiziksel engele sahip olan bu kadın katılımcının deneyimleri, çalışma alanlarının engelli bireyler için erişilebilir olması gerekliliğini ortaya koymakta ve engelli kadınların istihdam fırsatlarının dışına itildiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla istihdam fırsatlarının yetersizliği, maruz kalınan ayrımcılık deneyimleri ve erişilebilirlik sorunları nedeniyle sürdürülebilir yaşam koşullarına sahip olamayan engelli sığınmacıların, toplumsal yaşama katılımlarının da bu doğrultuda azaldığı düşünülmektedir.

6.Toplumsal Yaşama Katılım ve Ayrımcılık Deneyimleri

Ayrımcılık; engelli sığınmacıların yaşantılarında hak ve hizmetlere erişimi engelleyen ve bireylerin sosyal yaşama katılımlarını da kısıtlayan tehlikeli bir toplumsal baskı unsurudur. Katılımcıların Türkiye'de yaşamaktan memnun olduklarını belirttikleri ancak uzun yıllardır Türkiye'de yaşasalar da yerel toplumla henüz bütünleşemedikleri görülmüştür. Özellikle Türkmen bir engelli sığınmacının görüşleri dikkat çekmektedir:

“İnsanların önyargıları çok fazla maalesef. Hiç kimse için kolay bir şey değil böyle memleketini vatanını her şeyini bırakıp gelmek. Benim bütün hatıralarım gitti mesela orada her şey gitti! Mesela düşün bir ağacı sen toprağından koparıyorsun ve başka bir yere yerleştirmeye çalışıyorsun ve onun tekrar o köklerini salması çok zor. Ben ilk geldiğimde mesela öyle hissettim beni böyle kopardılar bir yerden ama çırpınıyorum yani böyle hiçbir yere sığamıyorum, yerleşemiyorum. Çünkü girmeye çalıştığın zemin böyle kupkuru altında ve giremiyorsun...”(Katılımcı1,Kadın,40)

Katılımcı1, zorunlu göç deneyiminin her sığınmacı için zor olduğunu ifade ederek bireylerin iltica ülkesinde toplumla bütünleşmekte yaşadığı zorlanmaları bir ağaç metaforu üzerinden açıklamaktadır. Benzer şekilde başka bir katılımcı ayrımcılık deneyimini şu sözlerle açıklamaktadır:

“...Yani şöyle bir şey duyuyorum insanlardan sürekli. “Şu Suriyeliler artık ülkelerine kalkıp gitsinler”. Ama sonra bana bakıyorlar ve “ama tabi sizin gibi engelliler, hastalar kalsa da olur” diyorlar. Sanki lütfetmiş gibi sen kalabilirsin engelli olduğun için falan. Bu tarz şeyleri çok duyuyorum. O farklı oluyor yani ben engelli olmasam gözümün yaşına bakmayacaksın” (Katılımcı2, Erkek,31)

Uyruğu nedeniyle sözel şiddete maruz kaldığını ve sıklıkla çevresinden de bu söylemleri duyduğunu belirten Katılımcı2, bireylerin kendisinin engel durumunu gördükten sonra pozitif ayrımcı bir tutum sergilediğini de ifade etmektedir. Engelli sığınmacıların bir kısmı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadığını belirtirken, bir kısmı da çeşitli alanlarda ayrımcılıklarla karşı kaşıyla kaldıklarını beyan etmiştir. Engelli sığınmacı bireylerin bazılarının yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerine ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“...Mesela bir arkadaşım vardı onunla yaşadığım şeyi beni çok acıtmıştı. Çok iyi anlaşıyorduk, bana çok iyi davranıyordu sonra benim Suriyeli olduğumu öğrendi ve tamamen değişti yani. Artık benimle konuşmuyor yani sadece Suriyeli olduğum için... Bu olayı yaşadıkten sonra ben çok gerekmedikçe Arapça konuşmuyorum ve Suriyeli olduğumu belirtmiyorum. Yalnızca elzem durumlarda Arapça konuşuyorum.” (Katılımcı1,Kadın,40)

Katılımcı1'in maruz kaldığı ayrımcı tutumdan sonra Arapça konuşmaktan kaçınması ve Suriyeli olduğunu açıkça söylememesi; bireyin hissettiği baskının yoğunluğunu ve bunu bir koruma mekanizması olarak kullandığını örneklemektedir.

Görme engelli sığınmacıların ise neredeyse tümü yaşadıkları ayrımcılık nedeniyle toplumsal yaşama daha sınırlı katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları hem Suriye'de hem Türkiye'de toplumun görme engelli bireylere acıyarak baktığını ve bu deneyimin her iki ülkede de neredeyse aynı olduğuna dikkat çekmektedir:

“...Türkiye'de de Suriye'de de zorluk hep aynı. Bazen komşular konuşurlar yanımızda yakınımızda. Kör bu görmüyor yazık falan diye. O zaman çok alınıyoruz. Bu Suriye'deyken de böyleydi Türkiye'de de aynı. Herkesin görme engelli birine bakışı böyle. Acıyorlar halimize... Ben de kız kardeşim de evli değiliz. Bu halimizle kimse almazdı bizi zaten, evlenemedik.”(Katılımcı20,Kadın,37)

“Evet, çocuklarımla dışarı çıktığımda insanlar benimle dalga geçiyor. Bana takılıyor, bana hakaret ediyorlar. Benim içim kanıyor. Gözüm görmediği için bazen birine çarpıyorum, bana kızıyorlar. Ev sahibim, paramı ver yoksa seni evden çıkarttırırım diyor... Eşim bir yerde çalışmaya başlamıştı. Benim kör olduğumu biliyorlardı ve eşime kötü şeyler söylediler. Bende bir daha gönderemedim onu.”(Katılımcı18,Erkek,45)

Katılımcıların ifadeleri, toplumun olumsuz bakış açısı ve tutumunun engelli bireyleri etkilediğini ve engelli sığınmacıların sosyal yaşama katılımlarını sınırlandırdığını örneklemektedir. Özellikle kadın

olan katılımcının engeli nedeniyle maruz kaldığı ayrımcılıklara vurgu yaparak, bu durumu kız kardeşi ve kendisinin evlenememesinin nedeni olarak belirtmesi de önemli bir bulgudur.

Herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadığını belirten katılımcıların deneyimleri incelendiğinde, bireylerin ayrımcılığa uğramama deneyimleriyle Türkiye’de yaşam memnuniyetlerinin birbirleriyle paralel olarak ilerlediği görülmektedir:

“Çok şükür hiç kalp kırmadılar. Memnunum yani. Hiç öyle Suriyelisin sen diye ayırmadılar.”
(Katılımcı12,Erkek,37)

“Sağ olsun herkes bana çok çok yardımcı oldu bu zamana kadar. Hem hastanede hem Kızılay’da gittiğim her yerde yardımcı oldular. Hiç bu zamana kadar kötü bir olay yaşamadım çok şükür.”
(Katılımcı3, Kadın,36)

Engelli sığınmacıların sosyal yaşama katılımlarını sınırlayan unsurlardan biri de engel durumları nedeniyle birine bağlı kalma durumunun getirdiği zorunlu izolasyondur. Görme ve fiziksel engele sahip bazı katılımcılar deneyimlerini şöyle ifade etmektedir:

“Suriye’de iken istediğim yere gidip geliyordum. Ama burada hiçbir yeri bilmiyorum. Dışarı tek çıkamam. Çıkarsam da ya eşimden ya da başkasından yardım istiyorum. Yani eskiden bir işim vardı öğretmenlik yapıyordum. Şimdi iş de bulamıyorum.” (Katılımcı8, Erkek,38)

“İstedığımız her şeyi yapıyorduk, istediğimiz tedaviyi alıyorduk Suriye’deyken. Ama burada hem kimliğimin olmaması hem de maddi durumumuz elimi kolumu bağladı resmen. Eve hapsoldüm. Dışarı dahi çok fazla çıkmak istemiyorum. Zaten Nizip’te yaşıyoruz. Merkeze öyle istediğimiz zaman da gelemiyoruz. Dil de bilmiyoruz zaten o da çok sıkıntı oluyor. Biri olmadan dışarı çıkamıyorum.”
(Katılımcı15,Erkek,40)

“Evet, hep evdeyim. Bir yere gidemem. Benim gibi bir engellinin birinin yardımı olmadan tek başına dışarı çıkması hiç kolay değil.” (Katılımcı12,Erkek,37)

Birine bağımlı olarak yaşamanın yanı sıra bireylerin engel durumları nedeniyle sosyal yaşamlarının sınırlandığı, engellerini kabullenme süreçlerinin de bu durumunu etkilediği görülmektedir:

“Benim için aslında başlarda çok zordu özellikle küçükken. Kardeşlerim gibi oynayamadım, salıncağa binemedim, parka gidemedim. En önemlisi de ben hiç okula gidemedim bu çok önemli bir şeydi benim için o zamanlar... Böyle dışarıdan çocuk sesleri, bazen okul zili sesleri geliyordu... Bence en kötü şeylerden biri küçük bir çocuğu zaten yatağa bağlamış olmak. Bir keresinde baba demişim bu ayaklarımı kesin atın artık zaten bir işe yaramıyor, istemiyorum artık onları. Bir süre hiç evden çıkmamışım sonra. Tabii küçükken söylemişim bunları anlamıyordum o zaman şimdi büyüdüm artık anlayabiliyorum bir şeyleri. Tek başıma çaba gösteriyorum artık yine zorluk yaşamayayım diye ama diğer insanlardan daha çok uğraşıyorum.”(Katılımcı1,Kadın,40)

“Ben kendimi bildim bileli gözümde sıkıntı vardı. Ama Suriye’de daha iyiydim çalışıyordum daha iyi görüyordum. Ama şimdi büsbütün görememekten çok korkuyorum. Ben düşünmekten dolayı gece 4.30’da uyuyorum. Ev içinde kendi ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Ama her gün daha az görmeye

başlıyorum. Psikolojim bozuldu hayattan bıktım... Psikolojik destek almak için de paranızın olması lazım bu ülkede. Ben daha karnımı doyuramıyorum” (Katılımcı,18, Erkek,45)

Katılımcı18'in görüşlerine benzer şekilde katılımcıların önemli bir bölümü engeli kabullenme süreçlerinde psikolojik yıpranmaya ve bunun için desteğin gerekliliğine dikkat çekmekte ancak ekonomik yetersizlikler nedeniyle psikolojik destek hizmetlerine erişimlerinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yeterli medikal ihtiyaçlara erişimin sağlanmasının, engelin kabulüne ve sosyal temasın artmasına katkı sağladığı görülmektedir:

“Başlarda çok etkilendim tabi. Bir yıl hiç evden çıkmadım neredeyse daha doğrusu çıkmak istemedim. Ama sonra protez takıldı. Onunla yürürken daha rahattım. İstedğim yerlere daha kolay gidiyordum, daha az ağrım oluyordu. Ama şimdi buna da alıştım.” (Katılımcı19, Kadın,19)

“Dışarı çıkıp gelemem. Bir yere gidemiyorum, hiçbir şey yapamıyorum. Her yerim bağlanmış gibi. Protez olmuş olsaydı belki yürüyebilirdim, belki dışarı çıkabilirdim rahatça. Alıştırdım belki ama o da yok... Nereye başvurmam gerektiğini de bilmiyorum ki” (Katılımcı12, Erkek,38)

Kadın katılımcının deneyimleri, engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerine de dikkat çekmekte ve kadınların engellerine rağmen evin tüm sorumluluğunu bir “kadın” olarak üzerine almak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Öz bakımını kendisi sağlayabilen, engelli olan eşinin de bakım sorumluluğunu üstlendiğini belirten ancak bakım konusundaki yalnızlığı nedeniyle sınırlı sosyal yaşantısına dikkat çeken engelli kadın sığınmacılardan biri de adeta isyanını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kocam zaten engelli ona da ben bakıyorum. Çocuklara da kendime de. Her şeyi ben yapıyorum tabi kim yapacak başka... Her şey benim üzerime kaldığı için hep evdeyiz nereye gidelim.” (Katılımcı7, Kadın, 43)

Engelli sığınmacıların yaşadıkları zorunlu işsizlik, maddi yetersizlik, ayrımcılık deneyimleri, engelin kabulünde psikolojik destek kaynaklarına yetersiz erişimleri ve birine veya bir şeylere bağımlı olmaktan kaynaklı yaşadıkları zorunlu izolasyon durumu onların toplumsal yaşama daha sınırlı katılım sağlamalarına neden olmaktadır.

TARTIŞMA

Küresel engellilik meselelerine ilişkin tartışmalarında, Barnes ve Mercer (2003) ve Whyte ve Ingstad (2007), engelliliği, engelli insanların deneyimlerini ve baskı koşullarını anlamada bağlamın önemini vurgulamaktadırlar. Bağlamı etkileyen unsurların ise mevcut konum, kültürel arka plan, toplumsal yapı, cinsiyet, engellilik ve engelli bireylerin kişisel deneyimleriyle ilgili olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla çalışmadan elde edilen veriler Türkiye bağlamı ve Türkiye'deki Suriyeli engelli bireyler için önemli çıktılar sağlamaktadır. Bütüncül bir bakışla değerlendirme yapıldığında söz konusu tüm güçlüklerin engel sahibi olmayan sığınmacılar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak engelli sığınmacılar özelinde bu sorunların daha karmaşık olduğu ve engelli sığınmacıların bu güçlüklerin hepsiyle yüzleşmek zorunda kalabileceklerine dikkat çekilmesi gerekmektedir.

Engelli sığınmacıların iltica ülkesine yerleşme ve yaşamlarını yeniden inşa etme deneyimleri incelendiğinde, Güçtürk (2014) savaşın beklenilen aksine uzaması ve kamp sayısının ve koşullarının yetersizliği nedeniyle, sığınmacıların büyük bir bölümünün sınır il ve ilçelerinde tanıdık çevrelere veya kiraladıkları evlere yerleştiklerini bu araştırmayla benzer şekilde ortaya koymuştur.

Temel hizmetlere erişiminde yaşanan en temel problem ve yasal baskı unsuru, kayıtlanma ve geçici koruma kimliğinin edinilememesidir. Bireyler, kimlikleri bulunmadan başta sağlık ve sosyal yardımlara erişimde ciddi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Burns'e göre (2017:1463); kayıtsız göçmen ve mültecilerin sağlık hizmetleri sistemlerinden dışlanması, insan sağlığının ihlalidir ve potansiyel olarak uzun vadeli olumsuz koşullara neden olmaktadır.

Araştırma kapsamında dil bariyeri, engelli sığınmacıların hizmetlere ve haklarına erişiminde baskılayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dil bariyeri üzerine yapılan bir araştırma (Flores, 2006), dil engelleriyle karşılaşan engelli hastaların düzenli bir tıbbi bakım kaynağına sahip olma olasılığının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmada da söz konusu araştırmayla benzer şekilde, savaş mağduru engelli sığınmacıların sağlık hakkına erişimde bazı sorunlar yaşadığı ortaya konmaktadır. Bazı çalışmalar (Davies vd., 2011; Suurmond vd., 2011) da; göçmen/sığınmacı statüsü temelinde algılanan farklı muamelenin sağlık hizmetine erişim noktasında olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Söz konusu çalışmalar, araştırmamızla benzer şekilde sığınmacı bireylerin sağlık hizmetine erişiminde ve hizmetin sunumunda dil bariyeri başta olmak üzere çeşitli sorunların tedavi ve bakımın sürekliliğini zorlaştırdığını göstermektedir. Bulgular kamu kurumları veya özel sektöre bağlı olarak başta sağlık hizmeti olmak üzere temel hizmetlerin sunulduğu merkezlerde yeterli ve ücretsiz tercüman desteğinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Sağlık gereksinimlerine erişim kapsamında katılımcıların deneyimleri incelendiğinde, engelin türü ve düzeyiyle ilgili olarak katılımcılar ilaç, protez, akülü tekerlekli sandalye, ortopedik bot, akıllı baston gibi medikal gereksinim ve beklentilerinin olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra devletin karşılamadığı bazı özel ihtiyaç kapsamındaki ilaçlar için bireylerin, ilaç masraflarını kendilerinin karşılamak zorunda kaldıkları ancak maddi yetersizlik nedeniyle ilaçlara erişemedikleri görülmüştür. Taşkın'ın (2018) geçici koruma altındaki engelli Suriyeliler ve engelli Iraklı sığınmacıların için sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimlerine yönelik 268 engelli sığınmacıyla yaptığı araştırması da geçici koruma altındaki engelli Suriyelilere ve engelli Iraklı sığınmacılara verilen sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşük olduğunu ortaya koymuştur. Dahası, engelli bireylerin rehabilitasyon ve fizik tedavi imkânlarına erişemedikleri, engelleri nedeniyle ihtiyaç duydukları protez, ortez, tekerlekli sandalye, işitme cihazı, gözlük gibi sağlık ekipmanlarını temin edemedikleri ve maddi olanaklarının düşük olduğu bu çalışmayla benzer bir şekilde dile getirilmiştir.

Burns (2017), sağlık hakkının çoğu zaman vatandaşlıkla sınırlı kalabildiğini ve engelli göçmen ve mülteciler gibi grupların sağlık hakkını gerçekleştirme olanaklarının kısıtlanabileceği hatta

engellenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırma, Burns (2017) ile ortak bir kanıya sahiptir. Engelli sığınmacılardan bazıları, hizmetlere erişimde yaşadıkları zorluklardan biri olarak Türk vatandaşı olmamalarını ve geçici koruma statüsüne sahip olmalarını gerekçe göstermişlerdir. Engelli sığınmacılardan bazılarının vatandaşlık hakkının sağlanmasıyla daha iyi yaşam koşullarına ulaşabileceklerine inandıkları ve ilerleyen zamanlarda Türk vatandaşlığı almak gibi bir beklentilerinin olduğu gözlenmiştir. Ancak yasal olarak bu sürecin pratikte pek çok zorluğu olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

Katılımcılardan 7'si bekâr, 12'si evli ve bir katılımcı da duldur. Evli katılımcılardan 11'nin erkek, yalnızca 1 kadın katılımcının evli olduğu görülmüştür. Buz ve Karabulut (2015) ve Orhan ve Özkan'ın (2019) çalışmaları da bu araştırmayla benzer biçimde engelli kadınların özellikle aile kurma ve evlilik noktasında sorunlarla karşılaştığını ve erkeklere göre bu konuda daha fazla ayrımcılığa maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca kadınlar ev içi işlerde sorumlulukların kendilerine yüklediğini belirtirken, erkek engelli sığınmacıların toplumsal ve aile içi rollerini yerine getiremedikleri için kendilerini yetersiz hissettikleri ve bunun da üzerlerinde bir baskı yarattığı saptanmıştır.

Aile odağında ve çoklu engellerinin yaşanması kapsamında bireylerin yaşam deneyimleri incelendiğinde, bu durumun bireylerin mevcut sorunlarının artmasına, karşılanamayan temel ve özel gereksinimlerin çeşitlenmesine ve yaşadıkları ekonomik güçlüklerin kritik bir hal almasına neden olduğu saptanmıştır. Doğru ve Arslan (2006)'da engelli bireylere sahip ailelerin ekonomik yetersizlik yaşadıklarını ve dolayısıyla aile üyelerinin maruz kaldığı stres ve sorunların da artış gösterdiğini bu çalışmayla tutarlı olarak ortaya koymaktadır.

Karşılaşılan sorunlar ve özel gereksinimler bağlamında da katılımcıların en çok altını çizdiği sorun, yaşadıkları ekonomik güçlükler olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yoksulluğun, sığınmacıların engellik ve zorunlu göç deneyimlerini güçleştirdiği ve sürdürülebilir yaşamsal faaliyetlerin önünde ciddi bir risk ve baskı yarattığı söylenebilir. Bazı çalışmalarda (Groce vd., 2011; Mitra vd., 2012) bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte engellilik ve yoksulluğun ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu sıklıkla ileri sürülmekte ve engelliliğin yoksulluk riskini artırdığı belirtilmektedir.

Sosyal hizmetin baskı karşıtı anlayışıyla engelli sığınmacıların yaşadığı yoksulluk sorununa bakıldığında sosyal hizmet uygulamalarının da yalnızca sosyal yardımlara indirgenmemesi ve bağımlı ve güçsüz bir grubun yaratılmamasına dikkat edilmesi gerektiği ortaya konmuştur (Tuncay ve İl, 2007: 66). Bu noktada engelli sığınmacıların yoksulluk deneyimlerinde baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamaların çok boyutlu olarak ele alınması ve özellikle makro düzeyde önleme çalışmalarına daha fazla özen gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Engelli sığınmacı bireylerin yaşadıkları en önemli sorunlardan biri de istihdama katılımında önlerine çıkan engellerdir. Engelli sığınmacıların istihdam deneyimleri odağında yapılan araştırmalar, günümüzde hala engelli bireylerin istihdama (Burkhauser vd., 2002; Balser, 2002) erişimde engellerle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Bu araştırmada da katılımcıların önemli bir bölümünün, köken ülkelerinde sahip oldukları mesleklerini yapamadıkları, düzenli gelir sağlayan

herhangi bir işte çalışmadıkları ve iltica ülkesindeki istihdam fırsatlarının yetersiz olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Bazı engelli sığınmacıların devam eden sağlık problemleri ve engel durumları nedeniyle eski mesleklerine dönemedikleri için kendilerini yetersiz hissettikleri, hem Suriyeli hem de engelli olduklarından dolayı toplumda ötekileştirildiklerini düşündükleri saptanmıştır.

Belçika'daki engelli İranlı sığınmacılarla yapılan ve istihdam bağlamında araştırma bulgularıyla örtüşen bir çalışma, uzun süreli marjinalleşme deneyimlerini, sosyal izolasyonu, iş imkânlarının eksikliğini ve engelli sığınmacıların ırksal ve dini *ötekiliklerinden* dolayı reddedilme deneyimlerini ortaya koymuştur (Albrecht vd., 2009). Bu bağlamda engelli sığınmacıların ötekileştirilerek maruz kaldıkları baskının, haklarına erişimini engellediği, istihdama aktif katılımlarını zorlaştırdığı ve sosyal temaslarını azalttığı görülmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan 7 engelli kadın sığınmacıdan yalnızca birinin aktif olarak istihdama katıldığı ve diğer engelli kadınların yalnızca ev içi emeğinin bulunduğu görülmüştür. Engelli kadın sığınmacıların köken ülkelerinde günlük yaşantılarında evin içine çekildikleri ve daha çok aile üyelerinden erkeklerin istihdama katılımında öncelikli olduğu gözlenmiştir. Bu araştırmayla benzer şekilde Gürdoğan(2020) Çanakkale'deki engelli mültecilerin deneyimleri üzerine yaptığı araştırmasında, kadın engelli mülteciler istihdama daha az katıldığını, daha izole ve ev odaklı bir yaşam sürdürdüklerini ortaya koymaktadır.

Engellilik çalışmaları literatüründe, azınlık olan engelli sığınmacıların yaşadıkları dezavantaj ve ayrımcılığın çoklu ve eşzamanlı kaynaklarını tanımlayan bazı çalışmalar (Stuart, 1992; Ahmad ve Atkin, 1996; Vernon, 1997) bulunmaktadır. Bu bağlamda engelli sığınmacıların deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda; hem engelli bireyler arasında hem de iltica edilen toplum arasında azınlık grubu olarak hissettikleri ayrımcılığın bir baskı yarattığı saptanmıştır. Maruz kalınan baskının da engelli sığınmacıların insan haklarına erişimini ve sosyal yaşama katılımını da olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Özellikle görme engelli katılımcıların maruz kaldıkları ayrımcılığı belirgin bir şekilde ortaya koyduğu ve bu nedenle toplumsal yaşama daha az katılım sağladıklarına ilişkin bulgular dikkat çekicidir. Benzer şekilde görme sorunları olan mültecileri, fiziksel engelleri olan diğer mültecilerle karşılaştıran Crock ve ark. (2015), görme sorunları olan mültecilerin toplumda daha izole olduğunu ortaya koymaktadır. Burcu (2006) da engelli bireylerin toplumda "acınan, dışlanan, küçümsenen, yetersiz görülen" bireyler olarak etiketlendiklerini, bu durumun engelli bireylerin kendilerini toplumdan sosyal olarak izole etmelerine neden olduğunu benzer biçimde ortaya koymaktadır. Ayrıca Ercan ve arkadaşlarının (2019), engelliliğin kabullenme sürecine ilişkin zorlukları değerlendirdiği çalışmasıyla tutarlı olarak bu çalışma da, engel durumunun yol açtığı fiziksel ve duygusal yük, fonksiyonel ve yaşamsal kısıtlılıkların bireylerin yaşamlarını güçleştirdiğini ortaya koymaktadır. Dahası, araştırmanın bulguları bireylerin haklarına erişimi söz konusu olduğunda çoklu engellere ve ayrımcılıklara maruz kaldığına dikkat çekmek istemektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Katılımcılara engel durumları, geçmiş yaşam tecrübeleri, zorunlu göç süreçleri, göçle birlikte yaşadıkları değişimler, sığınmacı statüsüne yönelik zorluklar ile gelecek beklentilerine dair göç ve engellilik literatürü doğrultusunda hazırlanan sorular sorulmuş ve bulgular sosyal hizmet perspektifiyle analiz edilmiştir.

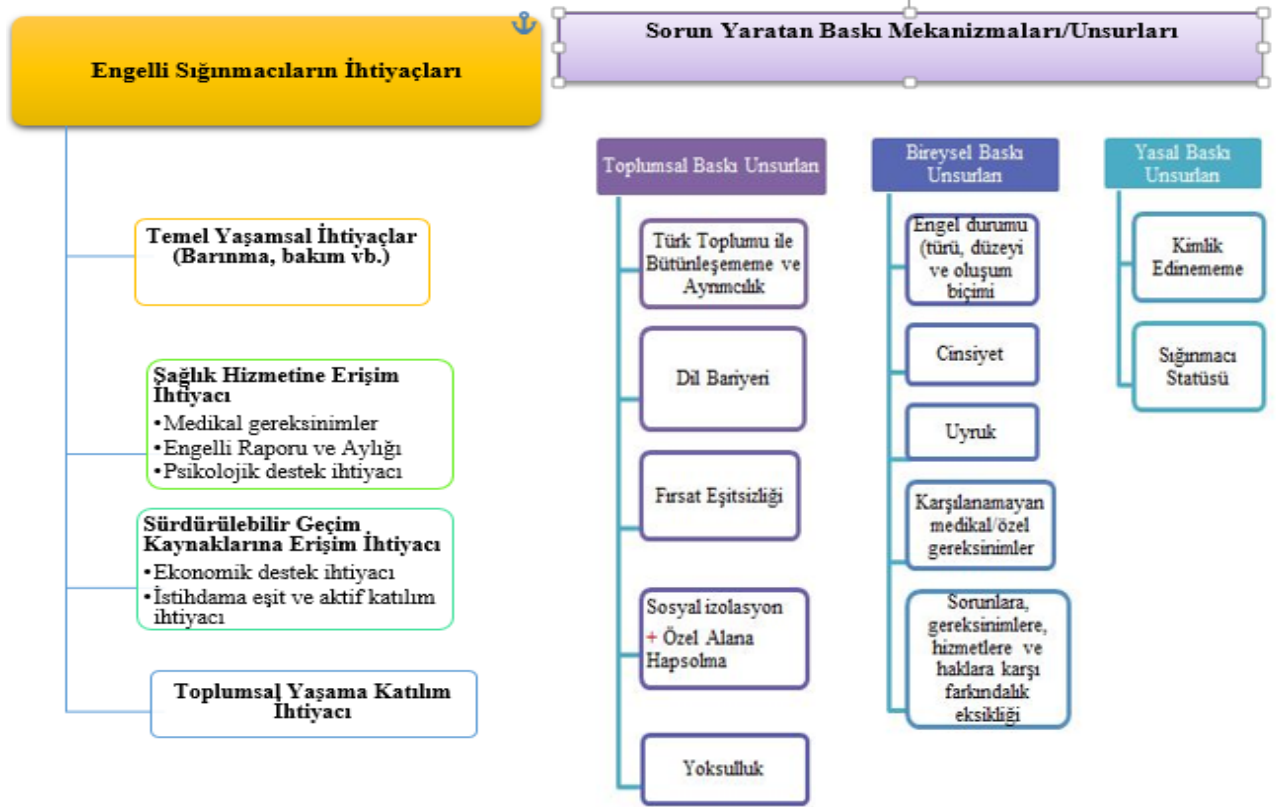
Fenomenolojik modele dayalı bu nitel çalışmanın çözümlenen verilerinde savaş mağduru engelli sığınmacıların zorunlu yerinden edilme süreçlerinden daha fazla etkilendikleri, karşılanamayan özel ihtiyaçlarının bulunduğu, ekonomik olarak ciddi güçlükler yaşadıkları ve sürdürülebilir yaşam koşullarına sahip olmadıkları saptanmıştır. Ayrıca birden fazla engele sahip olan bireylerin ve diğer aile üyelerinde de genetik rahatsızlıklar veya savaş kaynaklı yaşanan engelliliğin, engelli sığınmacıların ve ailelerinin göç deneyimlerini güçleştirdiği önemli bir çıktı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun bireylerin ve ailelerinin yaşadıkları çok boyutlu sorunları artırdığı ve özellikle ekonomik yetersizliğin kronik bir sorun haline gelmesine neden olduğu görülmüştür.

Engelli sığınmacıların iltica ülkesine yerleşme ve yaşamlarını yeniden inşa etme sürecinde barınma gereksinimlerinin karşılanmasında kamp deneyimlerinin ve akraba-tanıdık yanında kalma deneyimlerinin önemli bir yer tuttuğu gözlenmiştir. Savaş mağduru engelli sığınmacıların sağlık ve sosyal hizmetlere erişimde çeşitli zorluklar yaşadığı saptanmıştır. Katılımcıların önemli bir bölümünün acil sağlık hizmetlerinden faydalanmak amacıyla ülkemize giriş yaptıkları, kimlik problemi nedeniyle yeterli sağlık hizmetlerine erişemedikleri, dil bariyerinin başta sağlık hizmetlerine erişimde ve hizmetlerin devamlılığı noktasında sorunlara neden olduğu, bireylerin karşılanamayan medikal gereksinimlerinin bulunduğu ve engelli ayılığından faydalanma kriterleri nedeniyle sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. İlaç gereksiniminin çoğunlukla devlet tarafından karşılandığı ancak medikal cihazlara erişimin oldukça sınırlı olduğu ve alanda hizmet vermekte olan sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle karşılanmaya çalışıldığı saptanmıştır.

Yoksulluğun, temel hizmetlere erişimin önündeki önemli engellerden olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra engelli sığınmacıların istihdam fırsatlarının yetersizliğini vurguladıkları, istihdama erişimde ayrımcılık nedeniyle sorunlar yaşadıkları ve önemli bir bölümünün Suriye’de yaptığı işini denklik, yetersiz fırsatlar, erişilebilirlik ve sağlık sorunları nedeniyle ülkemizde devam ettiremediği saptanmıştır. Toplumla bütünleşme noktasında katılımcıların sağlık, istihdam ve sosyal yaşantılarında çoklu ayrımcılıklara maruz kaldıkları ortaya konmuştur.

Katılımcıların zorunlu göç deneyimleri bütünüyle değerlendirildiğinde yaşadıkları deneyimlerinin, sorunlarının ve ihtiyaçlarının; ülkeye giriş şekillerine, kimlerle göç ettiklerine, cinsiyete, engelin türü ve düzeyine göre bile farklılaşabildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca cinsiyete, sığınmacı olma statüsüne, başvuru mekanizmaları hakkında bilgi düzeyine, mali desteklere erişime ve temel ihtiyaçların karşılanma düzeyine göre de deneyimlerin kesiştiği veya farklılaşabildiği görülmüştür.

Engelli sığınmacıların ihtiyaçlar hiyerarşisi ve baskı mekanizmaları/unsurları Şekil 2'de şema halinde sunulmuştur. Şekil incelendiğinde engelli sığınmacıların çok fazla sorunla yüzleştiği ve hak ve ihtiyaç temeli odağından belli bir basamakta takılı kalıp ilerlemekte güçlük yaşadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle ekonomik yetersizlik ve fırsat eşitsizliği vurgusunun da belirlenen temalarda sıklıkla yer aldığı dolayısıyla engelli sığınmacıların temel yaşamsal ihtiyaçları yeterince karşılanmadığında diğer basamaklara geçişin güçleştiği görülmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile karşılaştırıldığında ise engelli sığınmacıların temel ihtiyaçları karşılanmadan kendini gerçekleştirme basamağına dâhi ulaşmalarının pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2: Engelli Sığınmacıların İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Baskı Mekanizmaları/Unsurları

Sınırdan geçişleri düzenli veya düzensiz şekilde fark etmeksizin engelli sığınmacıların kayıt altına alınması ve söz konusu topluluğun büyüklüğü ve ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olunması son derece önemlidir. Sınır hattından başlamak üzere engelli sığınmacıların tespitinin sağlandığı bir birim kurulması, engellilik alanında uzman personeller aracılığıyla ihtiyaç tespitinin sağlanması gerekmektedir.

Türk vatandaşı olmadığı için başta protez, ortez, akülü tekerlekli sandalye, akıllı baston, işitme cihazı ve fizik tedavi gibi medikal ihtiyaçlara erişmekte güçlük yaşayan ve erişimleri sınırlandırılan tüm savaş mağduru engelli sığınmacıların göç ve engellilik alanındaki yasal ve ulusal sözleşmelere de uygun olarak hizmetlerden sağlık sigortası kapsamında eşit ve ücretsiz bir biçimde faydalanması, insan haklarının yerine getirilmesinde kilit bir düzenleme olacaktır.

Erişilebilirlik ilkesi Engelli Hakları Sözleşmesinin de temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır ve engelli bireylerin sunulan tüm hizmetlerden evrensel ve kapsayıcı bir anlayışla ek masraf yapmadan faydalandırılmasını savunmaktadır. Bu bağlamda sığınmacıların engel durumları hakkında yeterli bilgiye ve farkındalığa sahip olması ve bu bireylere engelli raporu edinim sürecinde destek sağlanması önem taşımaktadır. Ayrıca bireylerin fizik tedavi, evde bakım ve engelli aylığı gibi temel ve özel hizmetlere erişimi desteklenmelidir.

Ekonomik yetersizliğin hizmetlere erişimde önemli bir engel olduğu görüldüğünden, engelli sığınmacıların sürdürülebilirliği olan sosyal uyum ve yardım programlarından düzenli olarak aynı ve maddi olmak üzere faydalanması hayati bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet ve yardımlara erişimlerinin ve uygun danışmanlık hizmetlerini alabilecekleri engellilik alanında özelleştirilmiş hizmet sağlayıcıların sayısının artırılması önem kazanmaktadır.

Araştırma boyunca neredeyse görüşme yapılan her engelli sığınmacının uzun zamandır bu kadar uzun konuşmadığını belirtmesi, bireylerin duygusal sağaltım ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda engelin kabulü, zorunlu göç deneyimi sonrası olası travma ve depresyon haline ilişkin psikolojik destek yönlendirmelerinin yanı sıra sosyal hizmet grup çalışmalarının engelli sığınmacıların yaşadıkları sorunlarla baş etmelerinde önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle destek ve kendine yardım grupları oluşturularak engelli sığınmacıların deneyimlerini, korkularını ve beklentilerini paylaşabilmelerine ve karşılıklı bir yardım ortamının yaratılmasına olanak sağlanacaktır.

Engellilik yalnızca bireyi değil içinde bulunduğu aile sistemini de etkilemektedir. Bu noktada engelli aileleriyle görüşmeler sağlamak, ihtiyaç duyulması halinde aile bireylerinin psikolojik iyilik halinin artırılmasına yönelik bireysel veya grup çalışmalarına yönlendirmek faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra sosyal hizmet uzmanlarının aile danışmanlığı hizmetleri de sağlamaları önerilmektedir.

Hem yerel toplumdaki hem de sığınmacı toplumdaki engelli ailelerinin bir araya getirildiği, çeşitli komiteler kurulabilir. Böylece engelli bireylerin ve ailelerin sosyal destek sistemleri genişletilebilir ve toplumsal uyum sürecine katkı sağlanabilir.

Bireylerin hizmetlere erişimde maruz kaldıkları baskıcı sosyal koşul ve unsurların belirlenmesi, hissedilen baskının azaltılması ve önlenmesi noktasında mikro, mezo ve makro düzeyde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Özellikle sosyal uyumu zorlaştıran yasal ve toplumsal baskı mekanizmalarına dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bu noktada engelli sığınmacıların ülkeye girişlerinin ardından tespit edilmesi, sosyal inceleme yoluyla koruma ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunlara cevap verilmesi zorunlu bir ihtiyaç olarak değerlendirilmelidir.

İnsani yardım alanında hizmet veren sivil toplum kuruluşlarının, engellilik alanında özelleşerek hizmet sunacak sürdürülebilir yaşam merkezlerinin ve özellikle medikal cihaz desteği gibi konularda uzmanlaşan sağlık merkezlerinin artırılması ve söz konusu merkezlerin erişilebilir olması önemlidir. Engelli bireylerin istihdama erişimde maruz kaldığı ayrımcılığın ve dışlanmanın önlenmesi amacıyla

yerel yönetimler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının ortak istihdam fırsatları yaratması beklenmektedir. Son olarak, sosyal hizmet uzmanları için kayda değer bir öneri, engelli sığınmacıların ötekileştirilmesi ve direniş deneyimlerini gün ışığına çıkarabilecek araştırmalara girişme ihtiyacıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın etik kurul onayı; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulundan 10/04/2019 tarih ve 20.478.486 nolu kararla elde edilmiştir. Veri toplama izni SGDD-ASAM Genel Merkezinden edinilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden bireylere Gönüllü Katılım Formu imzalatılarak bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adler E.S, Clark R. (2018). *How It's Done: An Invitation to Social Research*, USA:Thomson Wadsworth Publishing Company
- AFAD. (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Ahmad, W. I., & Atkin, K. (1996). *Race and Community Care*. Race, Health and Social Care Series. Buckingham: Open University Press.
- Albrecht, G. L., Devlieger, P. J., & Van Hove, G. (2009). Living on the margin: disabled Iranians in Belgian society. *Disability & Society*, 24(3), 259-271.
- Baker, C., Wuest, J. & Stern, P.N. (1992). Method Slurring: The Grounded Theory/ Phenomenology Example. *Journal of Advanced Nursing*, 17(11), 1355-1360. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.1992.tb01859.x>
- Balser, D. B. (2002). Agency in organizational inequality: Organizational behavior and individual perceptions of discrimination. *Work and Occupations*, 29(2), 137-165.
- Barnes, C., ve Mercer, G. (2003). *Disability*. Cambridge: Polity Press
- Brzuzy, S. (1997). Deconstructing disability: The impact of definition. *Journal of Poverty*, 1(1), 81-91.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-83.
- Burcu, E. (2017). Türkiye'de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), Temmuz-Aralık, 107-125.

- Burkhauser, R. V., Daly, M. C., Houtenville, A. J., & Nargis, N. (2002). Self-reported work-limitation data: What they can and cannot tell us. *Demography*, 39(3), 541-555.
- Burns, N. (2017). The human right to health: Exploring disability, migration and health. *Disability & Society*, 32(10), 1463-1484.
- Buz S, Karabulut A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. *Igdir University Journal Of Social Sciences*, 7, 25-45.
- Davies, B., Larson, J., Contro, N., & Cabrera, A. P. (2011). Perceptions of discrimination among Mexican American families of seriously ill children. *Journal of Palliative Medicine*, 14(1), 71-76.
- Ercan, F.Z, Kırılıoğlu, M, Kalaycı Kırılıoğlu, H.İ. (2019). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri Ve Bu Duruma Dair Görüşleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44): 597-628.
- Finkelstein, V., (1991). *Disability: An Administrative Challenge?* In M. Oliver (Ed.), *Social Work: Disabled People And Disabling Environments*. London: Jessica Kingsley.
- Flores, G. (2006). Language barriers to health care in the United States. *N Engl J Med*, 355(3), 229-231.
- Geçici Koruma (2021, 12 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Groce, N., Kett, M., Lang, R. ve Trani, J. F. (2011). Disability and poverty: The need for a more nuanced understanding of implications for development policy and practice. *Third World Quarterly*, 32(8), 1493-1513.
- Güçtürk, Y., (2014). *Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler*, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Gürdoğan, D., (2020). *Çanakkale’de Engelli Mülteciler: Deneyimler, Sorunlar, Olanaklar*, Çanakkale Üniversitesi Disiplinler Arası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Ortadoğu Araştırmaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Hanes, R. (2009). None is Still Too Many: An Historical Exploration of Canadian Immigration Legislation As It Pertains to People with Disabilities. *Developmental Disabilities Bulletin*, 37, 91-126.
- Harris, J. (2003). ‘All doors are closed to us’: A social model analysis of the experiences of disabled refugees and asylum seekers in Britain. *Disability & Society*, 18(4), 395-410.
- Kaya, M., (2017) Türkiye’deki Savaş Mağduru Engelli Suriyeli Mültecilerin Toplumsal Hayata Adaptasyon Süreçleri: Özel ve Kamusal Alan Engelleri. *Diyalektolog*, (16), 127-144.
- Kurtoğlu K., Hümeýra A. (2018). *Savaşın Engellileri: Engelli Yaşama Mahkûm Edilen Suriyeliler*. İnsamer Gözlem-Saha 12.
- Mitra, S., Posarac, A., ve Vick, B. (2013). Disability and poverty in developing countries: a multidimensional study. *World Development*, 41, 1-18.
- Orhan, S. Özkan, E. (2019), Engelli Kadın Olmak. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1): 1-19.

- Reilly, R. (2008). *Disabilities among refugees and conflict-affected populations*. Women's Refugee Commission (formerly Women's Commission for Refugee Women and Children), New York.
- Straimer, C. (2010). *Vulnerable Or Invisible?: Asylum Seekers with Disabilities in Europe*. UNHCR, Policy Development and Evaluation Service.
- Stuart, O. (1992). Race and disability: Just a double oppression?. *Disability, Handicap & Society*, 7(2), 177-188.
- Suurmond, J., Uiters, E., de Bruijne, M. C., Stronks, K., & Essink-Bot, M. L. (2011). Negative health care experiences of immigrant patients: a qualitative study. *BMC health services research*, 11(1), 1-8.
- Şahin, F. (2005). Sosyal hizmetler uzmanlarının güçler perspektifinin temellerine ilişkin düşünceleri üzerine bir araştırma. *Sağlık ve Toplum*, 15(4), 43-51.
- Taşkın D. (2018). *Sığınmacılar ve Geçici Koruma Altındaki Engelli Suriyeliler ile Engelli Iraklılar: Türkiye'de Sağlık ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişimdeki Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Teherani A., Martimianakis T., Stenfors-Hayes T., Wadha A., Varpio L. (2015). Choosing A Qualitative Research Approach. *J Grad Med Educ*. 7, 669-670.
- The UN Refugee Agency (UNHCR). (2019), *Global Trends Forced Displacement in 2019*: UNHCR.
- Tuncay, T., & Sunay, İ. (2007), Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama Sosyal Adalet Paradigması Temelinde Bir Özgürleştirme Pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 59-72.
- Vernon, A. (1996). Fighting two different battles: Unity is preferable to enmity. *Disability & Society*, 11(2), 255-263.
- Whyte, S. R., & Ingstad, B. (2007). *Introduction: Disability Connections. Disability In Local And Global Worlds*, Whyte, R. Susan & B. Ingstad içinde, (s. 1-32). London: University of California Press.
- Wong, E. H. S. (2012). Not Welcome A Critical Analysis of Ableism in Canadian Immigration Policy from 1869 to 2011. *Critical Disability Discourses/Discours critiques dans le champ du handicap*, 4.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Hortikültürel Terapinin Adli Sosyal Hizmet/Suç Alanında Kullanımı

The Use of Horticultural Therapy in the Field of Forensic Social Work / Crime

Selin KOÇAK¹

¹ Arş.Gör., Başkent Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal
Hizmet Bölümü,
selinkocak@baskent.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9876-1945

Başvuru: 02.11.2021
Kabul: 07.02.2022

Atıf:
Koçak, S.. (2022). Hortikültürel
terapinin adli sosyal hizmet/suç
alanında kullanımı. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 33(2), 635-652. DOI:
10.33417/tsh.1018315

ÖZ

Sosyal hizmet mesleğinde bireylerin bütüncül iyilik halini sağlamak amacıyla farklı rehabilitasyon yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştığı alanlar, kurum yapıları ve politikaları sosyal hizmet müdahalelerini şekillendiren unsurlardan birkaçıdır. Suça yönelen bireyler konusu da adli sosyal hizmet alanı içinde temel çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bireylerin suç işleme nedenleri bireysel, ailesel, çevresel ve toplumsal birçok faktörden etkilenmektedir. Bu nedenle rehabilitasyon süreçleri daha da önem kazanmaktadır. Hortikültürel terapi bu noktada sosyal hizmet uzmanlarına yenilikçi ve farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Hortikültürel terapi bitki, bahçe ve yeşil alanların bir amaç doğrultusunda kullanılmasıyla bireylerin psikolojik, fiziksel, sosyal anlamda gelişimine destek olmaktadır. Terapide doğa ve insan arasındaki döngüsel ilişki, kendini bulunduğu yere ait hissetme ve karşılıklı bağımlılık vurgulanmaktadır. Suç alanında madde bağımlılığı, öfke kontrolü, benlik saygısının artırılması, grup aidiyeti gibi konularda hortikültürel terapi kullanılan bir yöntemdir. Bu çalışmanın amacı hortikültürel terapi kavramından başlanarak hortikültürel terapinin adli sosyal hizmette suçluların rehabilitasyonunda kullanımına ilişkin bir çerçeve çizmektir.

Anahtar kelimeler: Adli sosyal hizmet, Hortikültürel terapi, Suç

ABSTRACT

In order to ensure the holistic well-being of individuals in the social work profession, different rehabilitation methods are used. The fields, institutional structures and policies in which social workers work are some of the elements that shape social work interventions. The issue of individuals who are committed to crime also constitutes one of the main areas of study within the field of forensic social work. The reasons why individuals turn to crime are influenced by many individual, familial, environmental and social factors. Therefore, rehabilitation processes are becoming more important. At this point, horticultural therapy offers social workers an innovative and different perspective. Horticultural therapy supports the psychological, physical, and social development of individuals by using plants, gardens, and green spaces for a purpose. In therapy, the cyclical relationship between nature and man, feeling of belonging to the place and interdependence are emphasized. Horticultural therapy is a method used in the field of crime in subjects such as substance abuse, anger control, increasing self-esteem, group belonging. The aim of this study is to draw a framework for the use of horticultural therapy in the field of crime in forensic social work, starting from the concept and its development.

Keywords: Forensic social work, Horticultural therapy, Crime

GİRİŞ

Doğa ve insan arasındaki etkileşim, yeşil alanların iyileştirici gücü, fiziksel çevrenin insan sağlığı üzerindeki etkisi içinde bulunduğumuz pandemi dönemi ile birlikte daha fazla üzerinde durulmaya başlanan bir konu haline gelmiştir. Doğa ve insan arasındaki etkileşim önem kazanmaya başlamıştır. Bireylerin psikososyal açıdan iyilik hallerini sağlamak amacıyla çeşitli müdahale teknikleri, rehabilite yöntemleri kullanılmaktadır. Odağında doğa ve yeşil alan bulunan bir yaklaşım olan hortikültürel terapi kişilerin fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel, psikolojik yönden gelişimini sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Sosyal hizmet de en temelde kişilerin bütüncül iyilik halini sağlamayı amaçlamaktadır. Hortikültürel terapi en genel tanımı ile bahçecilik faaliyetleri ile insanların rehabilite edilmesi anlamına gelmektedir (Shoemaker, 2014). Ekolojik çevreye yapılan vurgunun arttığı dikkate alındığı zaman sosyal hizmette hortikültürel terapinin kullanımı ele alınması gereken bir konu olarak görülmüştür.

Hortikültürel terapi ve sosyal hizmetin kesiştiği noktalar bulunmaktadır. Hortikültürel terapinin amacı kısaca çeşitli faaliyet türleri ile birlikte bilişsel ve psikososyal yönden bireylerin, grupların gelişimini olumlu etkilemek olarak açıklanabilir. Hortikültürel terapi engellilik (Im, Park ve Son, 2018; Suchocka ve ark., 2019), kadın (Min ve ark., 2014), yaşlılık (Chan ve ark., 2017; Predny ve Relf, 2008), ruh sağlığı problemi (Howarth ve ark., 2016; Siu, Kam ve Muk, 2020) olanlar gibi farklı sorun ve ihtiyaçlara sahip kişilere yönelik uygulamaları içermektedir. Hortikültürel terapiden yararlanan bireyler aynı zamanda sosyal hizmetin müracaatçı gruplarını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hortikültürel terapi sosyal hizmet uzmanlarının yararlanabileceği bir müdahale tekniği anlamına gelmektedir. Birçok grupta uygulanabilen hortikültürel terapi suç alanında da kullanılmaktadır. Suçlulara yönelik hortikültürel terapi yöntemlerinin kullanıldığı birçok araştırma mevcuttur (Rice ve Remy, 1994; Richards ve Kafami, 1999; Twill, Purvis ve Norris, 2011). Suç ve suçlulara yönelik çalışmalar adli sosyal hizmet alanının içinde yer almaktadır. Bu nedenle hortikültürel terapi suçluların rehabilite edilmesinde kullanılan bir terapi yöntemi olmakla aynı zamanda adli sosyal hizmette de uygulanabilen yöntem haline gelmektedir.

Kişiler şiddet, istismar, uyuşturucu madde kullanımı ve satıcılığı, cinayet gibi suçlardan dolayı adalet mekanizması içinde çeşitli kuruluşlarda kalmakta ve bu kuruluşlardan hizmet almaktadırlar. Adli sosyal hizmet kapsamında mahkemelerde, cezaevlerinde, denetimli serbestlik kuruluşlarında suçun tekrarının önlenmesi ve suçluların yeniden topluma kazandırılmasında sosyal hizmet uzmanları birtakım mesleki uygulamalar gerçekleştirmektedir. Suçun sosyal, ekonomik, psikolojik birçok nedeni bulunmaktadır. Kişilerin bireysel özellikleri, aile yapıları, sosyal çevreleri, arkadaş ilişkileri gibi pek çok etken suça yönelmelerine sebep olabilmektedir. Bu faktörler ve suç işleyen bireyler üzerindeki etkileri suçlularla yürütülecek mesleki çalışmaları da şekillendirmektedir. Bireysel görüşmeler, grup çalışmaları (öfke kontrol, madde kullanımını ortadan kaldırmaya yönelik, benlik saygısı vb.) bu uygulamalardan bazılarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda adli sosyal hizmet uygulamaları kişilerin sosyal, ekonomik, psikolojik açıdan güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu

amaç doğrultusunda da çevresi içinde birey yaklaşımından yola çıkmaktadır (Gönültaş ve Coşkun, 2020). Hortikültürel terapi de suç alanındaki çalışmalar ile benzer amacı taşımaktadır. Hortikültürel terapinin suç alanında madde bağımlılığının, öfke kontrolünün önlemesine yönelik fiziksel, sosyal, bilişsel etkileri (Ascencio, 2018; Lee ve ark., 2021) sosyal hizmetin rehabilite edici işlevine katkı vermektedir. Bu durum adli sosyal hizmet ve hortikültürel terapi alanının ortak yönünü oluşturmaktadır. Hortikültürel terapi alıştırdığımız sosyal hizmet müdahalelerinden ayrılarak sosyal hizmet uzmanları için alternatif bir uygulama alanı sunmaktadır.

Çalışmanın amacı sosyal hizmette giderek daha önemli bir yere gelen ekoloji ve suç alanlarını bir araya getirerek hortikültürel terapinin adli sosyal hizmette suç alanında kullanımını açıklamaktır. Bu doğrultuda hortikültürel terapinin ne olduğu, hangi faaliyetleri içerdiği bilgilerden başlanarak adli sosyal hizmet, suç ile hortikültürel terapi arasındaki ilişki ve hortikültürel terapinin suçlular üzerindeki etkilerine değinilecektir.

Hortikültürel Terapi Nedir?

Hortikültürel terapi yeni bir yaklaşım olarak algılanmasına rağmen eski çağlardan itibaren farklı alanlarda rehabilitasyon amaçlı kullanılan bir yöntemdir. Doğanın, bitkilerin, insanlar üzerindeki olumlu etkileri milattan önceki yıllara dayanmaktadır. Mezopotamya'daki bahçeler, Orta Çağ'da hastaların iyileşmesi için oluşturulan manastır bahçeleri, yaralı askerlerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik sağlıklarının geliştirilmesi için bitkilerden yararlanması hortikültürel terapinin geçmişteki kullanım alanlarından bazılarıdır (Scott, 2017). Hortikültürel terapinin kullanım alanlarından anlaşılacağı gibi bireylerin veya grupların psikososyal sorunlarının çözümünde amaca ulaşmak için yararlanılan bir tekniktir (Relf, 1997; akt.Predny ve Relf, 2000:26). Hortikültürel terapi kavramı yerine veya bu kavram ile birlikte kullanılan başka terimler de bulunmaktadır. "Bahçecilik terapisi", "terapötik bahçecilik" kavramları genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. İki kavram da hortikültürel terapi anlatımı içinde yer almasına rağmen farklı anlamlara gelmektedir. Bahçecilik terapisi bitkilerin eğitilmiş bir meslek elemanı tarafından belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için bir araç olarak kullanılmasıdır. Terapötik bahçecilik ise bireylerin bitkileri ve bahçecilik faaliyetlerini kullanarak iyilik hallerini geliştirebilecekleri bir süreci ifade etmektedir (Annersted ve Wahrborg, 2011:372). Hortikültürel terapi kavramı ile birlikte "terapötik bahçeler" terimi de ortaya çıkmıştır. Terapötik bahçeler bitkilerin yer aldığı ve doğa ile etkileşimi sağlama odaklı alanlardır. Katılımcıların ihtiyaçlarına göre pasif veya aktif şekilde etkinlikler düzenlenmektedir. İyileştirici bahçeler, rehabilitasyon bahçeleri ve onarıcı bahçeler dahil olmak üzere birçok tedavi edici bahçe türü bulunmaktadır (URL1). Terapötik bahçelerin belirli bazı özellikleri mevcuttur. Planlanmış ve programlanmış faaliyetler, erişilebilirliği arttırmak için değiştirilen özellikler, iyi tanımlanmış çevre uzunlukları, bitkiler ve insanlar arasındaki etkileşim, destekleyici koşullar, evrensel tasarım bu özellikler arasında yer almaktadır. Terapötik bahçelerde bitkiler katılımcıların bitkilere dokunması, koklaması gibi deneyimlerden faydalanacağı, erişebilecekleri şekilde yerleştirilmektedir. Bahçe

içindeki etkinlik alanlarının düzenlemesi kişilerin doğa ile etkileşimini artıracak şekilde planlanmaktadır. Aynı şekilde faaliyetlerin bahçe içindeki mekansal planlanması da bu şekilde yapılmaktadır. Terapötik bahçeler kimyasal ilaçlar, herbisitler (zirai ilaçlar) gibi zararlı maddelerden arındırılarak katılımcılar için güvenlik açısından uygun koşullar sağlanmaktadır. Bu bahçeler her yaşta ve özellikteki insanlar için uygun koşullara sahiptir ve hafıza, işitme, dokunma, koku, tat gibi duyarları uyarıcı etkiye sahiptir. Son olarak bahçelerin önemli özelliklerinden biri bahçe içindeki bitkilerle rahat ve bağımsızlığı sağlamaya yardımcı mekanlar oluşturulmaktadır (URL 2).

Hortikültürel terapinin tarihsel gelişimi ele alındığında 1800 ve 1950'li yıllarda engelli bireylerin rehabilitasyonu çoğunlukla o dönemlerde çiftliğin önemli bir parçası olan tarıma dayanmaktadır. Bu rehabilitasyon yöntemi ilk başlarda bireylerin üretim yapmak için çiftlikte çalışmaları ile başlamıştır. Tesiste kalmaya yetecek paraları olmayan insanlar tesiste kalabilmek için tesise bağlı çiftliklerde çalışmaya başlamışlardır. Çiftlikte çalışan kişilerde gözlemlenen değişiklikler ile ilerleyen yıllarda hortikültürel terapi bir meslek alanına dönüşmüştür (Shoemaker, 2014). Dr. Benjamin Rush 1812 yılında yayınladığı Akıl Hastalıkları Üzerine Tıbbi Araştırmalar ve Gözlemler adlı kitabında tarımsal faaliyetlerle birlikte kişilerde fiziksel, duygusal ve psikolojik anlamda da gelişme yaşanabileceğini vurgulamıştır. 1813'te Pensilvanya'da açılan bir merkezde bireyler toprağa sebze ve meyve ekmeğe başlamışlardır. Bahçecilik faaliyetlerinden zihinsel engelli, ruhsal hastalığa sahip bireylerin fayda sağlamanın yanı sıra düşük ekonomik geliri olan kişilerin ve suç işleyen kişilerin iyilik halini gerçekleştirmeye yönelik yararlanıldığı bilinmektedir (Shoemaker, 2014). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hortikültürel terapinin meslek olarak kabul edilme sürecinde de birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hastanelerde terapi yöntemleri uygulanmaya başlamıştır. 1936 yılında ise İngiltere'de Mesleki Terapistler Derneği tarafından meslek olarak kabul edilmiştir (McDonald, 1995). 1950'li yıllarda Michigan Eyalet Üniversitesi'nde yüksek lisans programı açılmıştır. 1973 yılında da Amerika Hortikültürel Terapi Derneği kurulmuştur (Ferrini, 2003:78). Hortikültürel terapiye özgü etkinlikler doğrudan bireylerin rehabilitasyonu amacıyla kullanılsa dahi 1800'lü yıllardan itibaren yaşamımızda yer aldığı söylenebilir. Hortikültürel terapi çeşitli ortamlarda uygulanabilme özelliğine sahiptir. Yeşil alanlar, hastaneleri rehabilitasyon merkezleri, bakım merkezleri bu alanlardan bazılarını oluşturmaktadır (Ferrini, 2003:79). Farklı alanlarda yararlanılan hortikültürel terapide gerçekleştirilen bazı faaliyetler şunlardır (Scott, 2017):

- Bitki tohumları ekilmesi, bitkilerin-ağaçların budanması
- Fideleri saksıya ekmek
- Bitkilerin, ağaçların, doğal çevrenin izlenmesi
- Çiçeklerin düzenlenmesi
- Koklama-anlatma oturumları; çiçekleri, bitkileri, meyveleri koklayarak tanımlamayı, anlatmayı içermektedir.
- Doğa el sanatı; yapraklara baskı yapmak, potpuri poşetleri hazırlamak vb.
- Bahçe tartışma grupları; geçmiş mevsimler hakkında konuşmak, bitkilerin Latince isimlerini öğrenmek vb.

- Gruplar halinde geziler yapmak; halka açık parkları, bahçeleri ziyaret etmek

Yukarıda yer alan hortikültürel terapi etkinlikleri bireylerin tüm duyuşsal sistemlerine etki etmektedir. Aynı zamanda doğal çiçek ve bitkilerin kullanımı ile sağlıklı yaşam aktivitelerine olanak veren ve kolay erişilebilir bir uygulama alanı olarak da görölmektedir (Mattew ve ark., 2005; Min ve ark., 2014). Hortikültürel terapi kişilerin sadece yeşil alanda vakit geçirmesi olarak sınırlandırılmamalıdır. Bu çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır. Bitkiler ile aktif veya pasif etkileşim psikoterapi, karar verme süreçleri, duyguların ifade edilmesi, bilişsel alan gibi pek çok konuyu içermektedir (Suchocka ve ark., 2018:10). Hortikültürel terapinin bir anlamda geleneksel terapileri/rehabilitasyon yöntemlerini geliştiren bir özelliği de bulunmaktadır. Bahçe faaliyetleri belirli terapötik veya iyileştirici hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacıyla bir alan oluşturmaya çalışmaktır (Latkowska, 2008). Terapötik hedeflere ulaşmak için tasarlanan bahçeler bireylerin özerklik duygusunu artırmalarına, sosyal etkileşimlerini güçlendirmelerine, kendini ifade etmelerini desteklemeye, kendileri hakkında olumlu bir bakış açısı kazanmalarına yardımcı olmaktadır (Soga ve ark., 2017). Bu açıdan hortikültürel terapi psikoloji, psikiyatri, sosyal hizmet gibi meslekler için bireylerin, grupların rehabilitasyonu için alışkın olduğumuz, yüz yüze görüşmelerin gerçekteştirildiği görüşme odalarının kullanımından farklı bir alternatif yöntem sunmaktadır. Belirli etkinlikler ile kişilerin sosyal, psikolojik iyilik halini gerçekteştirmeye yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin kişilerin spora yönlendirilmesi, seramik-taş boyama gibi grup çalışmalarına katılımlar, meditasyon, yoga yapmak bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Bu tür etkinliklerde amaç bireylerin sosyalleşmeleri, dikkatlerini başka bir noktaya vermeleri, fiziksel-ruhsal anlamda rahatlamaları olabilmektedir. Hortikültürel terapi de bu tür amaçlar için doğa ve insan arasındaki karşılıklı ilişkiden yararlanmaktadır.

Bu noktadan hareketle insan ve doğa-yeşil alanlar arasında nasıl bir ilişki olduğu ve insanların bu ilişkiden nasıl etkilendiği sorusu ortaya çıkmaktadır. McDowell'a (1997:40-43) göre bahçecilik faaliyetlerinin insanlar üzerindeki etkisini anlamak ilk başta yaşamı, doğanın kendisini ve bizlerin bu yaşamsal döngüye yüklediğimiz anlamı ele almayı gerektirmektedir. Tohum ekmek, tohumun çiçek açtığını, bitkilerin ve ağaçların büyüdüğünü görmek insanlara yaşamın bir amacı olduğunu hatırlatmaktadır. Doğadaki bu gelişimi gözlemllemek bireylere ayrıca umut vermektedir. Bir diğer anlayış doğanın ve insanların birlikte evrenin bir parçası olduğu, birbirlerine bağlı oldukları inanışıdır. Bu düşünceye göre bitkiler ve doğa bireylerin yaşamının bir parçası, yansımasıdır ve bu nedenle bireyler üzerinde olumlu etkiye sahiptirler. Görmez'e (2020:22) göre de doğadaki orman, bitki, ağaç, hayvanlar ve insanlar bir bütün olarak var olmaktadır. Tüm bu canlılar evrende birbirleriyle uyum içinde varlıklarını devam ettirmektedir. Bitkiler, ağaçlar, yeşil alanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye dair bir başka bakış açısı da insan sağlığına etkileri üzerinedir. Sağlık kavramı burada daha çok bireylerin bütüncül iyilik haline etkileri anlamında kullanılmaktadır. Doğayla ilişki kurmanın insan sağlığına olumlu etkileri uzun yıllardır tartışılan ve araştırılan bir konudur. Ameliyat olduktan sonra bitki, doğa manzarası gören odalarda kalan hastaların daha hızlı iyileşmesi, daha az ağrı kesici ilaç kullanması, yeşil alanların olduğu bölgelerde yaşayan insanların yeşil alanı daha az olan

mahallelerde oturanlara göre sağlıklarıyla ilgili daha az şikayette bulunmaları ve bedensel, zihinsel sağlıkları ile ilgili daha olumlu geri dönüşler vermeleri bu çalışmalardan bazılarıdır (Steg, Berg ve Groot, 2015:48-52). Doğa ve sağlık arasındaki ilişki hava kalitesindeki artış, fiziksel aktivite, sosyal bağlılık ve stresin azalması gibi alt başlıklara bağlı olarak açıklanmaktadır. Alt başlıkların bu dört faktör ile sınırlı olmadığı ve saldırganlık, suç oranlarında azalma gibi farklı konuların da eklenebileceği belirtilmektedir (Steg, Berg ve Groot, 2015:53). Bu nedenle bitki, ağaçlar ve yeşil alanlardan yararlanmayı içeren hortikültürel terapi doğa ve genel sağlık-iyilik halinin sağlanması arasındaki ilişkide kullanılan bir rehabilitasyon yöntemi olmaktadır.

Bireylerin bütüncül iyilik halini sağlamak için uzun yıllardır bahçecilik faaliyetlerinden yararlanılmaktadır. Doğa ile etkileşim içinde olmanın insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri yadsınamaz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yeşil alanlarda bitkiler, ağaçlar aracılığı ile gerçekleştirilen etkinlikler bir amaç doğrultusunda planlanmaktadır. Hortikültürel terapi müracaatçılara yönelik hizmetler ve program yönetiminin planlanması, yapılan çalışmaların kayıt altına alınması ve uygulamaların etik boyutu gibi mesleğin sınırlarını, nasıl hayata geçirilmesi gerektiğinin çerçevesini çizen birtakım standartlardan oluşmaktadır. Amerikan Hortikültürel Terapi Derneği (American Horticultural Therapy Association-AHTA) hortikültürel terapiye ilişkin bazı standartlara yer vermektedir. Hortikültürel terapi toplam yedi standarttan oluşmaktadır. Bu standartlar kısaca aşağıda yer alan bilgileri (Tablo 1) içermektedir:

Tablo 1: Hortikültürel Terapi Standartlar

Standartlar	Standartların İçeriği
Standart 1: Müracaatçı Hizmetlerinin Kapsamı	<ul style="list-style-type: none"> Müracaatçıların fiziksel yönden hareketlilik ve bağımsızlık kazanmasına yönelik program tanıtımı yapılmaktadır. Uygulayıcılar müracaatçıların katılım düzeyini belirlemek için multidisipliner çalışmaktadır. Müracaatçıların ekonomik, kültürel, eğitim, ve sosyal geçmişleri dikkate alınmaktadır. Sorumluluk ve liderlik duygusunun gelişmesi için toplumla etkileşim önemlidir.
Standart 2: Hortikültürel Program Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> Programın etkililiği kuruluşun amacı ve hedefleri ile birlikte değerlendirilmektedir. Program ile aileler, müracaatçılar ve toplum ile iletişim sağlanmaktadır. Programın gerçekleştiği saha ve ekipmanların müracaatçıların sağlığı açısından uygunluğu kontrol edilmektedir.
Standart 3: Belirli Program Hizmetleri	<ul style="list-style-type: none"> Müracaatçılara etkinliklerde fiziksel, bilişsel, duyuşsal alanlarını kullanma fırsatı verilmektedir. Hortikültürel terapi-doğa arasındaki ilişki kurulmakta ve çeşitli aktiviteler için beceri kazanma olanağı sağlanmaktadır.
Standart 4: Bireysel Rehabilitasyon Programı	<ul style="list-style-type: none"> Müracaatçının fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal becerilerine göre planlanmaktadır. Değişen ihtiyaçları gözden geçirmek için belirli aralıklarla gözden geçirilmektedir. Müracaatçı ve ailesinin katılımı sağlanmaktadır.
Standart 5: Belgeleme/Dokümantasyon	<ul style="list-style-type: none"> Değerlendirme verileri, ölçülebilir hedefler (kısa ve uzun vadede) ve hedeflerin değerlendirilmesi ilişkin verilerden oluşmaktadır. Müracaatçının gelişimini, mesleki ve serbest zaman etkinliklerini içeren bir değişim planı hazırlanmaktadır.
Standart 6: Hizmetlerin Planlanması	<ul style="list-style-type: none"> Mevsim koşulları dikkate alınmaktadır. Bahçelerde, seralardaki ürün değişimi dikkate alınarak etkinlik planlaması yapılmaktadır.
Standart 7: Etik Uygulamalar	<ul style="list-style-type: none"> Kişisel haklara, mesleki etik kurallara ve engellilik, ruh sağlığı ile ilgili yasalara uygun olarak hazırlanmaktadır.

Kaynak: Mattson, Merkle, Parrett ve Waliczek, 1993.

Hortikültürel terapi ile ilgili standartlar değerlendirildiğinde sosyal hizmet planlı müdahale süreci ile ortak noktaların olduğu görülmektedir. Müracaatçının fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal durumunun değerlendirilmesi, yapılan planın gözden geçirilmesi, ölçülebilir amaç ve hedeflerin belirlenmesi, sürecin raporlama ile kayıt altına alınması ve etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarının genelci bakış açısıyla ele alınması ve hortikültürel terapinin birbirleriyle ilişkili şekilde gelişim boyutları üzerindeki etkisi sosyal hizmet uygulamalarının amaçları ile örtüştüğünü de göstermektedir.

Adli Sosyal Hizmet/Suç ve Hortikültürel Terapi İlişkisi

Sosyal hizmet en temelde birey, grup ve toplumların iyilik halini sağlamayı, problem çözme becerilerini geliştirmeyi ve kendi kendilerine yeterli hale gelmelerini amaç olarak belirlemiştir. Sosyal bir varlık olarak insanlar fiziksel ve sosyal çevreleri ile sürekli etkileşim halindedir. Bu karşılıklı bağımlılık çerçevesinde kişilerin ve toplumların sosyal işlevselliğini artırmak sosyal hizmetin amaçlarından biridir (Sheafor ve Horejsi, 2014:23). Günümüzde bu algı değişmekle birlikte sosyal hizmet uzmanları çoğunlukla dezavantajlı olarak adlandırılan bireylerle, topluluklarla çalışmaktadır. Suça yönelen kişiler de sosyal hizmetin müracaatçı grupları arasında yer almakta ve adli sosyal hizmet alanı içinde değerlendirilmektedir. NOFSW (National Organization of Forensic Social Work- Ulusal Adli Sosyal Hizmet Derneği)'ye (2020) göre adli sosyal hizmet hem ceza hem medeni hukukla ilgili konuları kapsamaktadır. Suç, boşanma, velayet davaları, ihmal, istismar, şiddet, mağdur hakları gibi geniş bir uygulama alanına sahiptir. Green, Thorpe ve Traupmann (2005) adli sosyal hizmeti suçlular, suçtan etkilenen mağdurlar ve bir nedenle mahkemede bulunan kişilere yönelik bir alan olarak tanımlamışlardır. Sosyal hizmet uzmanları adli sistem içinde genellikle çeşitli nedenlerle toplumsal hukuk kurallarına uymayan, daha önceki rehabilite edici uygulamalara katılmış ancak bunların sonuçsuz kaldığı gruplarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle müracaatçı gruplarının güçlü-zayıf yönlerini değerlendirmek, en fazla yarar sağlayacakları hizmetlere yönlendirmek sosyal hizmet uzmanlarının önemli rolleri arasında yer almaktadır (Cunnigham, 1980; akt. Brennan vd., 1986). Adli sosyal hizmet kendi içinde birçok konuyu kapsamakta, suç alanı da suça sürüklenen kişilerin yaş grupları, suça sürüklenme nedenleri ve rehabilitasyon hizmetleri çerçevesinde oldukça geniş bir çember çizmektedir. Yaş gruplarına, cinsiyete, aile, arkadaş ilişkilerine, okul yaşantılarına, yaşadıkları mahallenin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine ve daha birçok sistemle etkileşimlerine göre bireylerin suça sürüklenme sebepleri değişebilmektedir. Bu nedenle de suç sadece sosyal hizmet değil, psikoloji, sosyoloji, hukuk gibi farklı disiplinlerin çalışma alanına girmektedir. Bununla ilişkili olarak suç ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Suçun bireysel, ailesel, sosyal ve ekonomik gibi birçok sistem ile etkileşimi nedeniyle bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmesi ve müdahale stratejilerinin oluşturulması gereken bir alandır. Örneğin; Kayma ve Gökler (2021)'in 213 suça sürüklenen çocuk ile yaptığı çalışmalarında düşük eğitim seviyesi ve okula devam problemleri yaşayan çocukların daha fazla suç davranışında buldukları ve yaşanan mahalleye, bölgeye göre suç oranlarının değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Suça sürüklenen çocuklarla

ilgili başka bir çalışmada ebeveyn tutumlarından demokratik tutumun, otoriter ve koruyucu ebeveyn tutumuna göre daha düşük olduğu görülmüştür (Şentürk, 2018). Ankara Ceza İnfaz Kurumu'nda yetişkin hükümlülerle yürütülen nitel bir araştırmada hükümlüler suç işleme nedenleri olarak aile ilişkilerinde yaşadıkları sorunları, olumsuz çevre koşulları ve arkadaş ilişkileri, işsizlik, ekonomik sorunları ve öfke problemlerini ifade etmişlerdir (Görgülü ve Cankurtaran Öntaş, 2013). Yetişkin hükümlüler ile yapılan başka bir araştırmada madde kullanımının yalnızlık düzeyi ve benlik saygısı ile ilişkisi incelenmiştir. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin madde kullanım bozukluğu olmayan bireylere göre daha düşük benlik saygısına sahip oldukları belirlenmiştir. Cezaevi öncesinde yalnız yaşamayan ve cezaevi sonrasında ailesi, çevresi ile iletişimini sürdüren bireylerin cezaevine girmeden önce yalnız yaşayan ve cezaevi sürecinde sosyal çevresi ile iletişimi kısıtlı olan kişilere göre kendilerini daha az yalnız hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Bahadır, Mökükcü ve Kalender, 2018).

Bireylerin suça yönelme nedenleri farklılık göstermekle birlikte aile ilişkileri, yaşanılan çevrenin sosyo-ekonomik özellikleri gibi faktörlerin çalışmalarda vurgulandığı görülmektedir. Suça sürüklenme nedenleri aynı zamanda bireylere adli sistem içerisinde sunulacak hizmet türleri hakkında yol gösterici olabilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları suçlular ile adli sistem sonrası infaz sürecinde birtakım mesleki uygulamalarda bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının infaz sürecindeki mesleki uygulamalarını belirleyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında adli sistem içerisinde sosyal hizmet uzmanlarının görev ve sorumluluklarını belirleyen yasa ve yönetmelikler mevcuttur. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği ve sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarını şekillendiren mevzuatın başında gelmektedir. Örneğin; Denetimli Serbestlik Yönetmeliği'ne (2013) göre denetimli serbestlik uzmanları (sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve sosyolog) hükümlüler ile bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yapmaktadır. Ayrıca hükümlülere yönelik sosyal etkinlikler planlamak ve topluma kazandırılmalarına yönelik çalışmalar gerçekleştirmek yer almaktadır.

Mevzuat ve yönetmelikler dışında sosyal hizmet uzmanlarının suçluların rehabilitasyonu sürecinde uygulamaların dayandığı bazı yaklaşımlar bulunmaktadır. Karataş (2019)'ın da belirttiği gibi adli sistemde yer alan bireylerin suç işleme nedenleri çok boyutlu sorunları ve bu sorunlar arasındaki etkileşimleri içermektedir. Suç alanında aile, arkadaş çevresi, yaşanılan bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri, bireysel faktörlerden bir veya birçok faktör bir arada ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle suçluların durumları mikro ve makro sistemlerin birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Sosyal hizmetteki bu bakış açısı genelci sosyal hizmet uygulamasına karşılık gelmektedir. Genelci sosyal hizmet, suçluların suç işleme nedenleri, infaz süreci ve sonrası için bütüncül bir perspektif sunmaktadır. Bunun dışında suç alanında sosyal hizmet uzmanlarının yararlandıkları diğer yaklaşımlar; ekolojik yaklaşım, güçlendirme yaklaşımı ve bilişsel davranışçı yaklaşım olarak ele alınabilir.

Ekolojik sistem yaklaşımının temeli biyoloji bilimine dayanmaktadır. Sosyal hizmet mesleğine yansımaları ise sosyal, fiziksel, kültürel, ekonomik özelliklerin bireyin davranışları ve yaşam olaylarında karşılıklı etkileşim içinde olmasıdır. Kuramın önemli kazanımlarından biri “çevresi içinde birey” yaklaşımı olmuştur (Gitterman, 2009; akt. Teater, 2014). Nicolson ve Ayers (2004)’e göre bireyin sadece kişilik özelliklerinin değil, içinde bulunduğu arkadaş, aile, sosyal çevre gibi sistemler de kişinin davranışlarında etkili olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekolojik sistem yaklaşımının bireylerin suç işleme nedenleri, içinde buldukları çevredeki sistemlerle etkileşimini değerlendirme noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Aile ilişkileri, arkadaş çevresi, okul yaşamı, toplumsal özellikler, kentleşme, yoksulluk gibi birçok faktör bireylerin suça sürüklenmelerine neden olmaktadır (Gökçearslan Çifci, 2017). Ekolojik yaklaşım mikrodan makroya bu sistemlerin bireyi nasıl etkilediğini anlamlandırmaya yardımcı olacak temel bir yaklaşımdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının suç alanında uygulamalarının dayandığı bir diğer yaklaşım güçlendirme yaklaşımıdır. Güçlendirme yaklaşımında amaç; müracaatçıların güçlerinin farkına varması ve güçlerini kullanmalarını sağlamaktır (Duyan, 2014:179). Güçlendirme kişisel, kişilerarası ve sosyo politik olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Güçlendirme yaklaşımı sadece bireysel değil toplumsal, sosyal koşullara da odaklanmaktadır (Thompson, 2016:176). Kişilerarası ve sosyo-politik boyutun dikkate alınması suçluların infaz süreci, sonrasında topluma yeniden dönüşlerinde ve suç tekrarının önlenmesinde yol gösterici olmaktadır. Adli sistem içinde hükümlü, tutuklu veya yükümlü olarak bulunan kişilerin işlevsiz aile ilişkileri ve yaşadıkları bölgelerin düşük sosyo ekonomik özelliklere sahip olduğu düşünüldüğünde güçlendirme yaklaşımının boyutlarının geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. İnfaz süreci ve sonrasında sosyal destek sistemleri içinde değerlendirebileceğimiz aile ve yakın çevrenin desteği güçlendirmede kişilerarası boyutu ifade etmektedir. Yoksulluk, sosyo-ekonomik eşitsizlik, sosyal dışlanma gibi suça neden olan faktörlerin yoğun olduğu mahallelere yönelik çalışmalar ve bireylerin eğitim, sağlık, iş hizmetlerine erişiminin sağlanması yönündeki uygulamalar sosyo-politik boyut içinde değerlendirilebilir.

Son olarak bilişsel davranışçı yaklaşım, adli alanda sosyal hizmet uzmanlarının yararlandığı kuramlardan bir diğeridir. Bilişsel davranışçı yaklaşım düşünce, duygu ve davranış arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bilişsel davranışçı yaklaşımda kişilerin sahip olduğu hatalı inanışlara dikkat çekerek uyumsuz düşünce ve davranışların değiştirilmesi hedeflenmektedir. Bu yaklaşım problem çözme, sosyal beceri, bilişsel yeniden yapılandırma ve rol yapma gibi teknikleri içermektedir (Payne, 2020). Ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklulara yönelik bireysel çalışmalar ve grup çalışmaları yürütülmektedir. Ceza infaz kurumlarında Sigara, Alkol, Madde Bağımlılığı Programı (SAMBA), öfke kontrol programı, iletişim becerileri, sorun çözme, stres yönetimi programları yer almaktadır (Akgün, 2020: 385). Bu programlar bilişsel davranışsal yaklaşım kullanılmaktadır (URL3). Hapis cezasına alternatif olarak uygulanan denetimli serbestlik hizmetleri de ceza infaz kurumları ile benzer olarak öfke kontrolü, SAMBA gibi programlar bulunmaktadır (Gönültaş ve Coşkun, 2020).

Suçlulara yönelik rehabilitasyon hizmetleri genel anlamda yukarıda yer alan hizmetleri içermektedir. Bu hizmetler kurumların fiziksel koşulları ile büyük ölçüde yapılandırılmış programlar çerçevesinde belirli bir çizgide gerçekleştirilmektedir. Ceza infaz kurumlarındaki hizmetlere yer verirken kurumların fiziksel özellikleri de dikkate alınmalıdır. Çünkü fiziki unsurlar, personeller, hükümlü-tutuklular ve sunulan hizmetler ceza infaz kurumlarını oluşturmaktadır ve bu unsurlar bir bütün olarak kabul edilmektedir (Elitez, 2020:42). İnfaz sürecindeki bireylere ilişkin uygulamaların özellikle psikososyal boyutu cezaevinin, denetimli serbestliğin ve eğitim evlerinin fiziksel yapısından etkilenmektedir. Bu anlayış sosyal hizmetin ekolojik yaklaşım ile de yakından ilişkilidir. Ekolojik yaklaşımdaki “çevresi içinde birey” kavramı bireyin sadece sosyal değil fiziksel çevresini de değerlendirmektedir. Fiziksel çevre, doğal ve insan eliyle inşa edilmiş çevre olarak ele alınmaktadır (Teater, 2019:33). Bu bağlamda cezaevlerinin fiziksel yapısı bir anlamda insan eliyle oluşturulmuş fiziksel çevre anlamına gelmektedir. Ceza infaz kurumlarının unsurlarından olan fiziksel yapı ve hizmetler, hükümlü-tutuklu bireyleri etkileyen sistemler olarak düşünüldüğünde kurumların fiziksel yapısının psiko-sosyal hizmetlerin verilmiş biçimini etkilediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında hortikültürel terapinin suça yönelenlerin rehabilitasyonu sağlamada nasıl bir rol oynayacağı akla gelmektedir. Oysaki doğa merkezli bir yaklaşım olan ve ekolojik bakış açısıyla oluşturulan hortikültürel terapi gibi müdahale programları geçmiş yıllarda da görülmektedir. Örneğin; İngiltere’de 1980’li yıllarda suça sürüklenen gençlerin cezaevinden uzaklaşması amacıyla açık havada etkinlikleri içeren bir rehabilitasyon programı düzenlenmiştir. Bu program ile gençler diğer insanlarla iletişim ve fiziksel çevre ile ilgili beceriler kazanmışlardır. Ancak hükümet bu tür uygulamalara yatırım yapmak istememiş ve toplumdaki olumsuz koşulları değiştirmek yerine (yapısal değişiklikleri) gençlerin başarısız davranışlarına vurgu yapmıştır. Bu nedenle uygulamalar etkililiğini kaybetmiştir (Dominelli, 2018:16). Oysaki doğa ile iç içe olmanın, yeşil alanlarda yapılan etkinliklerin bireylerin iyilik halini geliştirdiği bilinmektedir (Dadvand vd., 2016; Nutsford, Pearson ve Kingham, 2013). İyilik hali kavramı bireysel, ailesel, topluluk ve toplum düzeyini içermektedir. Aile düzeyinde aile üyeleri arasındaki ilişkilerin niteliğine, toplum düzeyinde ise toplumsal katılım ve eşitlik konularına değinilmektedir (Attepe Özden, Pak ve İçağasioğlu Çoban, 2017:98). Suça yönelen kişiler cezaevlerinin şehir merkezlerine uzak yerlerde yapılması nedeniyle (kampüs cezaevleri) toplumdan, sosyal ilişkilerden uzak kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra ikamet ettikleri şehirden başka bir şehre nakilleri olan bireyler aileleri ve sosyal destek ağları ile sınırlı iletişim kurabilmekte veya hiç iletişim sağlayamamaktadır. Düşük sosyo-ekonomik duruma sahip olan ailelerin cezaevlerine ulaşmaları da zorlaşmaktadır (Elitez, 2020:43). Bu durum suça yönelen bireylerin ceza süresinin bitmesinin ardından yeniden toplumla uyum sağlamalarının önündeki engellerden bir tanesidir. Dominelli’ye (2018:17) göre toplumda ait olma ihtiyacı sağlanamadığı zaman yabancılaşma, insanlardan uzaklaşma ve sosyal düzensizliğe neden olan davranışlar görülmektedir. Hortikültürel terapi ise bireysel iyilik haline olumlu etkiye ek olarak grup etkinlikleri aracılığıyla kişilerin sosyalleşmelerine, ortak ilişkiler kurmalarına, sorumluluk almalarına ve kendilerini yeniden ekolojik ve sosyal çevre ile bütün olarak görmelerine yardımcı olmaktadır (Leck, Upton, ve Evans, 2015;

Webber ve diğer., 2015). Bu nedenle suçlularla çalışmada aile ilişkilerinin güçlendirilmesi, toplumsal uyumun sağlanmasına yönelik uygulamaların yapılması oldukça önemlidir. Cezaevinin fiziksel yapısının hem suçlulara yönelik hizmetlerin verilmiş biçimini etkilediği hem de aile ilişkileri, sosyal uyum gibi cezaevi ve sonrasındaki yaşamda bireyler üzerinde önemli etkiye sahip konuları etkilediği görülmektedir.

Hortikültürel terapi farklı disiplinlerin yararlandığı bir terapi yöntemidir. Yeşil alanlarda tohum ekmek veya grup yürüyüşleri yapmak gibi çeşitli etkinlikler şeklinde gerçekleştirilebilen hortikültürel terapi suç dahil olmak üzere birçok alanda uygulama geçmişine sahiptir. Buna rağmen hortikültürel terapinin Türkiye’de suç alanındaki sosyal hizmet uygulamalarında kullanımına rastlanılmamıştır. Barut ve Kara’nın (2020) belirttiği gibi ulusal literatürde çoğunlukla peyzaj mimarlığı alanında çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar zihinsel, fiziksel engelli yaşlılarla, hastanede tedavi gören çocuklarla ve huzurevleri gibi kurumlarda gerçekleştirilmektedir. Sosyal hizmet açısından bakıldığında suç alanı hortikültürel terapinin uygulanabilmesi için zor bir alan olarak görülebilmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölümde hortikültürel terapinin suç alanında nasıl uygulandığına ve bu çalışmaların sonuçlarına yer verilmiştir.

Hortikültürel Terapinin Suç Alanında Kullanımı

Suçlular genellikle bireysel özellikleri, aile yapıları, yaşadıkları çevrenin özellikleri bakımından birbirleriyle benzer özelliklere sahiptirler. Bir önceki bölümde de değinildiği gibi madde kullanımı, şiddet, olumsuz ebeveyn ilişkileri bu ortak noktalardan birkaçını oluşturmaktadır. Hortikültürel terapi suçluların psikososyal iyilik halinin artırılmasına yönelik çalışmalarda destek sağlamaktadır. Bu uygulama ile madde kullanımı, benlik saygısının iyileştirilmesi, sosyalleşme gibi suça yönelenlerin rehabilitasyonunda olumlu sonuçlar vermektedir. Hortikültürel terapi aynı zamanda suça sürüklenen çocuklar, yetişkinler olmak üzere farklı yaş grubundaki bireyler ile uygulama çalışmaları yapılabilmektedir.

Hortikültürel terapinin kullanıldığı alanlardan biri suça yönelen kişilerin yaşadığı problemlerden biri olan madde bağımlılığıdır. 1955 yılında “Patuxent” adındaki tesis madde bağımlılığı problemi olan suçlulara hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Suç işleyen kişilerin yeni olumlu davranışlar edinmeleri, suç tekrarının önlenmesi, baş etme mekanizmalarının geliştirilmesi için iyileştirme programları oluşturulmuştur. Hortikültürel terapi de o dönemde bu amaçlara ulaşmak için oluşturulmuş programlardan biridir. Program bitkilerin çiçek açma dönemleri dikkate alınarak mart-ekim aylarına göre planlanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının liderliğinde terapi grupları ve bahçe etkinlikleri yapılmaktadır. Bu süreçte suçlulardan faaliyetlere ilişkin düşüncelerini, duygularını not almaları istenmektedir. Programdaki temel işleyiş kirliliğin ve kimyasalların bitkileri yok ettiği ve uyuşturucunun bedenlerine verdiği zarar arasındaki bağlantı üzerinedir (Richards ve Kafami, 1999).

Grup çalışmalarında ise bitkilerin büyümesi ve insanların yaşam döngüleri ile ilgili benzerliğin incelenmesine odaklanılmaktadır. Kendine ve tüm canlılara saygı duymak, işbirliği-ortak

sorumluluklar almak, duygularla, kayıplarla başa çıkabilmek ve suça yol açan davranışlar yerine olumlu davranışların edinilmesi grup çalışmalarının amaçları arasındadır (Richards ve Kafami, 1999: 186).

Suçluların yaşadıkları sorunlardan bir tanesini de depresyon, travma, intihar gibi ruh sağlığı problemleri oluşturmaktadır. Sandel (2004) tarafından yapılan çalışmada hortikültürel terapi faaliyetlerinin sosyal beceri geliştirme, benlik saygısını artırma, kaygıyı ve stresi azaltma üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada hortikültürel terapi ve uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili bazı metaforlara dikkat çekilmiştir. Metaforlardan biri bahçenin organik olması, hiçbir kimyasal içermemesidir. Kimyasal içermeyen bir bahçe sembolü ile gençlerin kimyasal olmayan, sağlıklı bir yaşam arasında ilişki kurmaları ve bunun üzerine yorum yapmaları sağlanmıştır. Aynı zamanda bahçe faaliyetlerinde verim elde etmenin sabır ve çaba gerektirmesi de gençlerin kendi yaşamları ile ilişki kurdukları bir başka noktadır. Uygulamanın bir diğer önemli çıktısı gençler ve aile ilişkileri üzerine olan etkisidir. Ailelerin gençleri ziyaret etmelerinin ve gençlerin yaptıkları etkinlikleri ailelerine anlatmalarının aile ilişkilerini olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Uyuşturucu madde kullanımında önemli risk faktörlerinden biri olan aile ile sağlıklı ilişkinin (Öztürk ve ark., 2015; Robin ve Foster, 1989) etkisi düşünüldüğünde önemli bir kazanım olduğu görülmektedir.

Suçta sürüklenen çocukların rehabilitasyonuna yönelik bahçecilik faaliyetlerinden yararlanan bir başka programda da 50 katılımcıya ön test ve son test uygulanmıştır. Bu programa katılan çocukların yaş ortalaması 15'tir ve çoğunluğunu (%72) erkekler oluşturmaktadır. Kurs 16 hafta boyunca devam etmiştir. Bu çalışmada "The Behavior Assessment System for Children" Ölçeği (Çocuklar için Davranış Değerlendirme Sistemi) kullanılmıştır. Ölçekte benlik saygısı, kişiler arası ilişkiler, davranış kontrolü ve okula karşı tutum alt boyutları yer almaktadır (Cammack, Waliczek ve Zajick, 2002). McGuinn ve Relf'in (2001) hortikültürel terapinin suça sürüklenen çocuklar üzerindeki etkisi ile ilgili başka bir çalışma da şartlı tahliye olan ve 14-16 yaş aralığındaki erkekler katılımcı olmuştur. Programa şartlı tahliye olan ve lisede okuldan uzaklaştırılan/atılan altı genç katılmıştır. Programın uygulama öncesi ve sonrası tutum değişikliğine etkisini belirlemek için bazı ölçme araçlarından yararlanılmıştır. Çalışmada "Social Bond Test (Sosyal Bağ-İlişki Testi)" kullanılmıştır. Kullanılan ölçek; okul, öğretmenler, akranlar ve benlik saygıları hakkındaki görüşler olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından bu kategorilere ek olarak çevresel tutumlar boyutu da eklenmiştir. Okul, gençlerin okul hakkındaki görüş ve tutumlarını ele almaktadır. Öğretmen boyutu, öğretmenlere saygı, tutum ve öğretmenlere bağlılık konusunu içermektedir. Benlik saygısı ile ilgili sorular, gençlerin kendileri ve başarı potansiyelleri hakkındaki görüşlerini ele almaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre; hortikültürel terapi programı gençlerin okula olan bağlılıklarını güçlendirmiş (%54-%75), gençler öğretmenlerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemeye başlamıştır (%53-%83) ve kendilerine daha fazla inanmaya başlamışlardır. Amerika'nın Kentucky eyaletinde bulunan bir cezaevinde ise bahçecilik faaliyetlerinin suçlular üzerindeki etkisini araştıran bir başka çalışmada Semptom Kontrol Listesi-90 (Symptom Checklist 90) ölçme aracı kullanılmıştır. Ölçme aracı somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk, kişilerarası duyarlılık; depresyon, anksiyete,

fobik kaygı, düşmanlık gibi psikolojik semptomlara yönelik ifadeleri içermektedir. 63 kişi ile yapılan araştırmanın sonucunda; hortikültürel terapinin obsesif kompulsif bozukluk ve anksiyete dışındaki semptomlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır (Granger, 2017).

Madde bağımlılığı, depresyon, travma, kaygı gibi suçluların farklı problemlerine yönelik hortikültürel terapinin uygulandığı görülmektedir. Suçluların rehabilitasyonuna yönelik önemi bir diğer konu da topluma yeniden kazandırılmaları ve bununla ilişkili olarak geleceğe bakışlarıdır. Bahçecilik faaliyetlerinin hükümlülerin gelecek planlarına etkisini araştırmak amacıyla yapılan bir çalışmada sera uygulamalarından yararlanılmıştır. Laichter'in (2008) çalışmasında cezaevindeyken sera programına katılan 15 kişi ve daha önce programa katılan kişiler ile görüşülmüştür. Sera programı, bahçecilik terapisi, botanik eğitimi, bahçelerin bakımını içermektedir. Programın hedefleri arasında kişilere somut beceriler kazandırmak ve istihdam yoluyla topluluk duygusunu teşvik etmek yer almaktadır. Program, suçluların doğal çevreyle ilişki kurarak bireylerin yer ve mekan arasında ilişki kurmasına yardımcı olmaktadır. Toplanan 50 anketin sonuçlarına göre; kişilerin %95,3'ü öğrenmeye olan ilgilerinin arttığını, %40'ı "daha fazla şey öğrendikten sonra bu becerileri kariyer için kullanmayı umduklarını" söyledi ve %25'ten fazlası "bu bana istersem yeni şeyler öğrenebileceğimi gösterdi." cevabını vermiştir. Fiziksel olarak nasıl hissettikleri ile ilgili değerlendirmede ise; %46'sı "rahat ve daha az endişeli " hissettiklerini söylemiştir. %50'sinden fazlası ise bu derslerin kendilerine "bir mesleği sürdürme konusunda bilgi ve güven sağladığını" belirtmiştir.

Yapılan çalışmalardan hortikültürel terapinin suça yönelen kişilerin rehabilitasyonunda etkili olduğu görülmektedir. Bu etkiler kişisel, ailesel, grup ve toplum olarak sınıflandırılabilir. Benlik saygısının, baş etme becerilerinin artırılması, kaygı, depresyon gibi belirtilerin azaltılması, grup bilincinin oluşması, ortaklaşa çalışma becerilerinin geliştirilmesi, aidiyet duygusunun artması ve ileriye dönük olarak kişiye istihdam olanağı sağlaması hortikültürel terapinin bireyi birçok konuda olumlu katkı sunduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adli sosyal hizmet alanında infaz süreci ve sonrasına yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin temel amacı çevresi içinde birey anlayışı ile birey ve çevresindeki sistemleri değerlendirerek suça neden olan faktörlerin azaltılması veya ortadan kaldırılmasıdır. Adli sistemde infaz sürecindeki kişilerin rehabilitasyonu adli mekanizma içinde cezaevleri, denetimli serbestlik kurumlarında ve eğitim evlerinde yürütülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar suç konusunun birçok etmene bağlı olarak geliştiğini göstermektedir. Kişisel faktörler, aile ilişkileri, çevresel koşullar bu etmenler kapsamında değerlendirilmektedir. Suçun nedenlerinin birçok farklı ve birbiriyle ilişkili faktörlere bağlı olması suçluların rehabilitasyon sürecinin önemini artırmaktadır. Rehabilitasyon sürecinde uygulanan yöntemler ise kurumların fiziksel, yönetsel koşulları ve suç oranlarının artması sonucunda belirli programlarla sınırlı kalmaktadır. Adli alanın kendi içindeki kapalı yapısı sosyal hizmet uygulamalarını da şekillendirmektedir.

Sosyal hizmet alanında henüz ön planda olmayan, ancak kökeni Orta Çağ dönemlerine kadar uzanan hortikültürel terapi etkili rehabilitasyon yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hortikültürel terapi doğa ve insan ilişkisini, bu ilişkideki karşılıklı bağlılığı temel alarak bireylerin iyilik halini sağlamayı amaçlayan bir yöntemdir. Ağaçlar, parklar, ormanlık alanlar, bitkiler hortikültürel terapinin başlıca unsurları arasında yer almaktadır. Ayrıca insanların bilişsel, fiziksel, sosyal ve psikolojik gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Farklı gelişim boyutlarına ve bireyin iyilik hali üzerindeki olumlu etkisi hortikültürel terapinin sosyal hizmet alanında kullanımını kolaylaştırmaktadır. Son yıllarda ekolojik, çevresel bozulmaların etkisinin daha fazla görülmesiyle, teknolojik gelişmelerin artması ve hızlı tüketim gibi birçok nedenden dolayı doğa, yeşil alanların önemi ve insan sağlığı üzerindeki etkileri gibi konular gündeme gelmeye başlamıştır.

Hortikültürel terapiden engellilik, yaşlılık, ruhsal hastalıklar gibi birçok alanda yararlanılmaktadır. Suç da bu önemli alanlardan biridir. Bireylerin benlik saygılarını, kişilerarası ilişkileri, aile içi iletişimi artırmaya yardımcı olması suçluların rehabilitasyonunda oldukça önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra madde kullanımının etkileri noktasında doğadaki unsurların metafor olarak kullanılması, bahçe, bitki bakımının, ekim yapmanın bir yere ait olma, sorumluluk alma üzerindeki katkısı suçluların topluma yeniden dönüşlerinde kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

Adli sistemde bireyin yeniden suç işlemesini önlemeye yönelik mikro, mezo ve makro çalışmalar bütüncül şekilde ele alınmalıdır. Bireyin sosyal destek ağları, sosyal ilişkileri güçlendirilmeli ve topluma dönüş sonrasında hizmetlere erişimleri sağlanmalıdır. Suça neden olan faktörlerin iyileştirilmesi ve suç tekrarının önlenmesinde hortikültürel terapinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ile özellikle adli sosyal hizmet uygulamalarındaki benlik saygısının artırılması, grup çalışmaları ile sosyal ilişkilerin, iletişim becerilerinin gelişmesi, öfke kontrolünün sağlanması ve toplumsal aidiyetin artırılmasına yardımcı faaliyetler ile hortikültürel terapinin bu yöndeki olumlu etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak suç alanında yeni yöntemlerin denenmesinde hortikültürel terapinin sosyal hizmet uygulamaları açısından etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgün, R. (2020). *Cezaevi Sosyal Hizmeti*. Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale (Ed.:Elitez, D. ve Gönültaş, M.B.) içinde 377-387. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Amerikan Horticultural Therapy Association. Horticultural therapy. Erişim Adresi: <https://www.ahta.org/what-is-horticultural-therapy>, Erişim Tarihi: 15.06.2021
- Annerstedt, M. ve Wahrborg P. (2011). Nature-assisted therapy: Systematic review of controlled and observational studies. *Scandinavian Journal of Public Health*, 39, 371–388.
- Ascencio, J. (2018). Offenders, work, and rehabilitation: Horticultural therapy as a social cognitive career theory intervention for offenders. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 28(1), 21-28.

- Attepe Özden, S., Pak, M.D., ve İçağasıoğlu Çoban, A. (2017). Sosyal hizmette iyilik hali kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 87-104.
- Bahadır, E., Mökükcü, M.K., ve Kalender, B. (2018). Madde kullanım bozukluğunun hükümlülerin benlik saygısı ve yalnızlık düzeylerine etkisinin incelenmesi: Samsun Vezirköprü M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 11, 137-149.
- Barut, B. ve Kara, Y. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinden hortikültürel terapi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 218-240.
- Brennan, T.P., Gedrich, A.E., Jacoby, S.E., Tardy, M.J. ve Tyson, K.B. (1986). Forensic social work: Practice and vision. *The Journal of Contemporary Social Work*, 340-350.
- Cammack, J., Waliczek, T.M., ve Zajicek, M.C.(2002). The green brigade: The psychological effects of a community-based horticultural program on the self-development characteristics of juvenile offenders. *HortTechnology*, 12(1), 82-86.
- Chan, H.Y., Man Ho, R.C., Mahendran, R., Siang, K., Wai, W., Tam, S., Rawtaer, I., Tan, C.H., Larbi, A., Feng, L., Sia, A., Kian-Wee, M., Gan, G.L., ve Kua, E.H. (2017). Effects of horticultural therapy on elderly' health: protocol of a randomized controlled trial. *BMC Geriatrics*, 17, 192.
- Dadvand, P., Bartoll, X., Basagana, X., Dalmau-Bueno, A., Martinez, D., Ambros, A., Cirach, M., Triguero-Mas, M., Gascon, M., Borrell, C. ve Nieuwenhuijsen, M. (2016). Green spaces and general health: Roles of mental health status, social support, and physical activity. *Environment International*, 91, 161–167.
- Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği. (2013). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130305-7.htm>, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 02.10.2021
- Dominelli, L. (2018). *Yeşil Sosyal Hizmet Çevre Krizlerinden Çevresel Adalet* (Çev. Ed.: İçağasıoğlu Çoban, A.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Duyan, V. (2014). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Elitez, D. (2020). *Ceza İnfaz Kurumları*. Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale (Ed.:Elitez, D. ve Gönültaş, M.B.) içinde 41-63. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ferrini, F. (2003). Horticultural therapy and its effect on people's health. *Advances in Horticultural Science*, 17(2), 77-87.
- Gökçearslan Çifci, E. (2017). *Suçun Yolculuğu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Gönültaş, M. B. ve Coşkun, H. (2020). *Adli Sosyal Hizmette Süreçler ve Sosyal Hizmet Uzmanının Görevleri*. Adli Sosyal Hizmet Teoriden Pratiğe (Ed. Akgün, R.) içinde 133-168. Ankara: Nika Yayınevi.
- Görgülü, T., ve Cankurtaran Öntaş, Ö. (2013). Hükümlülerin suç davranışının nedenlerine ve suç davranışı risk faktörlerine ilişkin düşünceleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 59-82.
- Görmez, K. (2020). *Çevre Sorunları*. (5. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Granger, K.V. (2017). Grow where you are planted: The use of gardening as offender rehabilitation in prison. Master Thesis, Eastern Kentucky University.
- Green, G., Thorpe, J. ve Traupman, M. (2005). The sprawling thicket: Knowledge and specialisation in forensic social work. *Australian Social Work*, 58(2), 142-153.
- Howarth, M.L., Withnell, N., McQuarrie, C., ve Smith, E. (2016). The influence of therapeutic horticulture on social integration. *Journal of Public Mental Health*, 1-11.
- Im, E.A., Park, S.A. ve Son, K.C. (2018). Developing evaluation scales for horticultural therapy. *Complementary Therapies in Medicine*, 37, 29-36.
- Karataş, Z. (2019). *Adli Sosyal Hizmet Müdahalesi: Yaklaşımlar ve Yöntemler*. Adli Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Müdahale (Ed.:Elitez, D. ve Gönültaş, M.B.) içinde 284-303. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kayma, D. ve Gökler, R. (2021). Suça sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri ile suç ilişkisinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 1-10.
- Laichter, A. (2008). Reentry and the role of bridged programming: reconnecting former prisoners and their communities. Master Thesis, Columbia University.
- Latkowska M.J., 2008, Hortitherapy-rehabilitation and therapy through work in the garden. *Zesz. Probl. Post. Nauk Roln. Wyd. SGGW, Warszawa*, 525, 229- 235.
- Leck, C., Upton, D. and Evans, N. (2015). Growing well-beings: The positive experience of care farms. *British Journal of Health Psychology*, 20, 745–762.
- Lee, A.Y., Kim, S.Y., Kwon, H.J. ve Park, S.A. (2021). Horticultural therapy program for mental health of prisoners: Case report. *Integrative Medicine Research*, 1-8.
- Mattew W, Jonathan W, Francois H, Ana M, Mariano JR (2005) Effect of horticultural therapy on mood and heart rate in patients participating in an inpatient cardiopulmonary rehabilitation program. *J Cardiopulm Rehabil*, 25, 270-274.
- Mattson, R.H., Merkle, J., Parrett, L. ve Waliczek, T. (1993). Proposed horticultural therapy standards of practice. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 7, 41-48.
- McDonald, J. (1995). A comparative study of the horticultural therapy professions in the United Kingdom and the United States of America. Master's thesis, University of Reading.
- McDowell, J.M. (1997). The role and application of horticultural therapy with institutionalized older people. McGill University, The School of Social Work Faculty of Graduate Studies and Research. Montreal, Canada.
- McGuinn, C., ve Relf, P.D. (2001). A profile of juvenile offenders in a vocational horticulture curriculum. *HortTechnology*, 11(3), 427-433.
- Min, S., Ha, Y.J., Kang, J.H. ve Kang, H.Y. (2014). The effects of horticultural therapy on the well-being and hope of women in Rural Korea. *Journal of Nursing and Care*, 3(6).
- National Organization of Forensic Social Work. (2020). What is forensic social work? Erişim Adresi: <https://www.nofsw.org/what-is-forensic-social-work-1>, Erişim Tarihi: 16.06.2021.
- Nicolson, D. ve Ayers, H. (2004). *Theoretical Approaches to Adolescent Problems*. In: Adolescent

- Problems (2nd Ed.), London: David Fulton Publishers. 19-38.
- Nutsford, D., Pearson, A. L. and Kingham, S. (2013) An ecological study investigating the association between access to urban green space and mental health. *Public Health*, 127, 1005–1011.
- Öztürk, Y.E., Kırılıoğlu, M., Kıraç, R. (2015). Alkol ve madde bağımlılığında risk faktörleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 18, 97-118.
- Payne, M. (2020). Modern Sosyal Hizmet Kuramı. (Çev. Ed.: Karataş, K.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Predny M. ve Relf, P.D. (2000). Perspectives on intergenerational horticultural therapy. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 11, 26-31.
- Rice, J.S. ve Remy, L.L. (1994). Evaluating horticultural therapy: The ecological context of urban jail inmates. *Journal of Offender Rehabilitation*, 203-224.
- Richards, H.J. ve Kafami D.M. (1999). Impact of Horticultural therapy on vulnerability and resistance to substance abuse among incarcerated offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*, 29, 183-193.
- Robin, A.L., ve Foster, S. (1989). *Negotiating Parent Adolescent Conflict: A Behavioral- Family Systems Approach*. New York: The Guilford Press.
- Sandel, M. H. (2004). Therapeutic Gardening in Long-Term Detention Settings. *Journal for Juvenile Justice Services*, 19, 123-131.
- Scott, T.L. (2017). Horticultural therapy. Encyclopedia of Geropsychology içinde (161-165). (Ed: Nancy, A. P). Springer.
- Sheafor, B.W., ve Horejsi, C.J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. (Çev. Ed.: Çiftçi, D.B.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Shoemaker, C. (2014). Horticultural therapy. *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*, 1-6.
- Siu, A.M.H., Kam, M. ve Mok, I. (2020). Horticultural therapy program for people with mental illness: A mixed-method evaluation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 711-726.
- Soga, M., Gaston, K.J., ve Yamaura, Y. (2017). Gardening is beneficial for health: A meta-analysis. *Preventive Medicine Reports*, 5, 92–99.
- Steg, L., Berg, A.E., ve Groot, J.I.M. (2015). *Çevre Psikolojisi* (Çev.Ed.:Ciceralli, L.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Suchocka, M., Kosiacka-Beck, E., Myszkka, I. ve Niewiarowska, A. (2019). Horticultural therapy as a tool of healing persons with disability on an example of Support centre in Kownaty. *Ecological Questions*, 30(2), 7–18.
- Şentürk, Ş. (2018). Suça sürüklenmiş çocuklarda ana-baba tutumları ve suçun nedenleri. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 38-48.
- Teater, B. (2014). *Social work practice from an ecological perspective*. CW Lecroy (Ed.), Case studies in social work practice. Erişim Adresi: [https://www.researchgate.net/publication/264932867]. Erişim Tarihi: 20/10/2021.

- Teater, B. (2019). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri* (2. Baskı). (Çev. Ed.: Karatay, A.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. (Çev:Hatiboğlu Eren, B. ve Cankurtaran Öntaş, Ö.). Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Twill, S.E., Purvis, T. ve Norris, M. (2011). Weeds and seeds: Reflections from a gardening project for juvenile offenders. *Journal of Therapeutic Horticulture*, 21(1), 6-17.
- URL1: Definitions and Positions. Erişim Adresi:<https://www.ahta.org/what-is-horticultural-therapy>.
- URL2:Therapeutic Garden Characteristics. Erişim adresi:https://www.ahta.org/assets/docs/therapeuticgardencharacteristics_ahtareprintpermission.pdf
- URL3: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. Psikososyal Programlar. Erişim adresi: <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/psiko-sosyal-servis>
- Webber, J., Hinds, J. and Camic, P. M. (2015). The well-being of allotment gardeners: A mixed methodological study. *Ecopsychology*, 7, 20–28.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Çocuğun Korunması: Olumlu Ebeveyn Becerilerinin Geliştirilmesi İçin Anne-Baba-Çocuk Müdahaleleri

Child Protection in Women Against Violence Cases: Mother-Father-Child Interventions to Develop Positive Parenting Skills

Zeynep TURHAN¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Bartın Üniversitesi, zturhan@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5343-9442

Başvuru: 12.06.2021
Kabul: 25.02.2022

Atıf:
Turhan, Z. (2022). Kadına yönelik şiddet vakalarında çocuğun korunması: Olumlu ebeveyn becerilerinin geliştirilmesi için anne-baba-çocuk müdahaleleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 653-668. DOI: 10.33417/tsh.951362

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı kadına yönelik şiddet vakalarında, baba-çocuk ve anne-çocuk etkileşiminin nasıl daha güvenli bir hale getirebileceğine açıklık getirmek. Kadına yönelik şiddet vakaları sonrasında babanın çocuğuyla kurduğu ilişki ve etkileşim şekillerinin neler olduğunu keşfetmek olumlu ebeveyn davranışlarına sahip olup olmadıklarını anlamak için önemlidir. Bu derleme çalışmasında, aile içi şiddetin yaşandığı ailelerde nasıl güvenli çocuk ve ebeveyn etkileşimlerinin sağlanacağı incelenmiştir. Anne-baba destek eğitimlerinin uygulanmasının, olumlu ebeveyn becerisi geliştirmek için önemine dikkat çekilmiştir. Özellikle sosyal politika yapıcılarının kadına yönelik şiddet olaylarında hem mağdurun hem de failin bu destek hizmetlerine katılımlarının zorunlu hale getirmesinin altı çizilmiştir. Ayrıca aile içinde eşine şiddet uygulayan babanın çocuk üzerindeki yıkıcı etkilerinin altı çizilerek çocuğun iyi hal durumunun nasıl sağlanacağı tartışılmıştır. Denetimli ve güvenli baba-çocuk görüşmelerinin ve olumlu ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin nasıl sağlanabileceğini içeren öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Çocuğun korunması, çocuk-ebeveyn etkileşimleri, ebeveyn becerileri, kadına yönelik şiddet

ABSTRACT

The goal of this study is to explore how to provide safer father-child and mother-child interaction in the cases of domestic violence. It is important to discover the patterns of relationship and interaction between father-child as well as mother-child after domestic violence to recognize whether they have positive parental skills. In this review study, it was examined to provide safe child and parent interactions in domestic violence cases. It is recognized the importance of the implementation of parenting programs or any support training to improve parents' skills and knowledge of having positive parenting practices after the divorce due to domestic violence. It was especially highlighted that the social policy makers need to encourage both victims and perpetrators to benefit from parenting programs or interventions. It was discussed how to ensure the well-being of the child by highlighting the destructive effects of the father who used violence towards his partner or wife. Suggestions were made on how to ensure safe parent-child visitation environments and positive mother-child interactions.

Keywords: Child protection, child-parent interactions, positive parental skills, violence against women

GİRİŞ

Kadına yönelik şiddet vakalarında çocuğun korunması için çocuğun şiddet ortamından alınması, birincil müdahaledir. Ancak çocukların, annesi, babası ve diğer bakım verenlerle etkileşimleri çoğunlukla devam eder. Bu etkileşimlerin güvenli bir şekilde sürdürülebilmesi ve çocuğun iyilik halinin en üst düzeyde olması için ebeveynlerin destek ve iyileştirilme hizmetlerine yönlendirilmesi önemlidir. Bu makale, eşine şiddet uygulamış bir erkeğin ve şiddete maruz kalan kadının, ebeveyn olma becerilerine dikkat çekerek, kadına yönelik şiddet vakalarında olumlu ebeveyn geliştirme çalışmalarını inceleyecektir. Eşler boşandıktan ya da ayrı yaşamaya başladıktan sonra ana-baba-çocuk etkileşimi dikkate alınarak, kişilerin olumlu ebeveyn becerileri incelenecektir. Türkiye’de aile eğitim programları verilmeye devam etmektedir (Kılıç, 2010). Benzer şekilde, Anne Çocuk Eğitim Vakfı tarafından gerçekleştirilen Baba Destek Programı nicel ve nitel verilerle değerlendirilmiştir. Bu çalışma sonucuna göre, babaların çocuklarıyla iletişimlerinde farkındalıkları gelişmiş ve çocuk gelişimi konusunda bilgilerinin artmıştır (Atmaca-Koçak, 2004). Örneğin, baba destek programı sonunda, babaların çocuğu bir birey olarak görmeye başladıkları, daha hoşgörülü oldukları ve verdikleri sözü tutma konusunda daha dikkatli oldukları gibi davranışsal değişimler rapor edilmiştir. Daha da önemlisi programa katılanların iletişim becerileri konusunda kendilerini geliştirerek, çocuklarını dinlemeyi ve etkili vakit geçirmeyi öğrendikleri gibi önemli gelişimler saptanmıştır. Sonuç olarak baba destek eğitimlerinin baba-çocuk etkileşimlerini daha olumlu hale taşıdığı görülmektedir. Ancak, kadına yönelik şiddet olaylarındaki ebeveynlerin, aile eğitim süreçleri ile ilgili bilgilerin sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma kadına yönelik şiddet faili ve mağduru için olumlu ebeveyn becerileri geliştirmek için neler yapıldığını incelemeyi amaçlamıştır.

Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsünün gerçekleştirdiği, Türkiye’de kadına yönelik şiddet araştırması verilerine göre, hayatının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını rapor eden kadınların oranı %39 olup, her on kadından dördünün şiddet görmektedir (Jansen ve ark., 2008). Bu çalışmada, %44 duygusal şiddet, %23 ekonomik şiddet ve %15 cinsel şiddet oranları rapor edilmiştir. TÜİK (2014) kadına yönelik şiddet istatistiklerine göre, %37,5 kadın yaşamları boyunca en az bir kez cinsel ya da fiziksel şiddete maruz bırakılmıştır. Eryurt ve Seçkiner’in (2015) yaptığı çalışmaya göre her on kadından altısının aile içi şiddetten dolayı birkaç kez ya da daha fazla yaralanmaları olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık olarak iki kadından bir tanesi aile içi şiddetten dolayı en az bir kez ağır yaralanmalar yaşadığı rapor edilmiştir (Eryurt ve Seçkiner, 2015). Ayrıca hamile kadınlardan %8’inin eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz bırakıldıkları tespit edilmiştir (Eryurt ve Seçkiner, 2015). Türkiye’de aile içinde kadına karşı şiddet çalışması kapsamında elde edilen verilere göre, aile içi şiddetin kadınlar ve çocuklar üzerinde direk ya da dolaylı olarak fiziksel ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz sonuçları saptanmıştır (Eryurt ve Seçkiner, 2015). Kadınların istihdam oranları ve aile içi şiddet mağduriyeti arasındaki ilişki dikkate alındığında, kadın ve erkek istihdam oranları kadının kendini koruması açısından önemlidir. Türkiye’de hane halkı işgücü araştırmalarına göre; 2019 yılında, 15 ve daha yukarı yaşta istihdam edilen kişilerin oranı %45,7 olup bu oran kadınlarda %28,7, erkeklerde ise %63,1 şeklindedir (TÜİK, 2020).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla 2020 yılında 289 bin 389 önleyici, 83 bin 47 koruyucu tedbir kararı alınmıştır (Anadolu Ajansı, 2021). 2021 Nisan sonu itibarıyla ise 82 bin 730 önleyici, 17 bin koruyucu tedbir kararı alınmış olup, mahkeme tarafından daha az sayıda aile içi şiddet vakasının gözlemlenmiş olduğunun altı çizilmektedir (Anadolu Ajansı, 2021). Aile içi şiddetin Türkiye’de ve dünyadaki sıklık oranı ve aile üzerindeki olumsuz ve yıkıcı etkileri dikkate alındığı zaman, aile içi şiddet vakalarında, ebeveyn becerilerinin geliştirilmesi için yapılacak çalışmaların, çocuğun sağlığı ve gelişimi açısından hayati bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, anne ve babaların ebeveyn yetkinliklerinin geliştirilmesinin öneminin, sosyal politika yapımcılar tarafından fark edilmesi gerekir.

Aile içi şiddetin, kadınlar üzerindeki duygusal, fiziksel ve psikolojik sonuçlarına Türkçesi olan alanyazında genişçe yer verilmiştir (Altınparmak, 2015). Örneğin, eşleri tarafından şiddete maruz kalan kadınların, şiddet görmemiş kadınlara göre üç kat daha fazla intihar etme eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Eryurt ve Seçkiner, 2015). Türkiye’de yapılmış bir çalışmaya göre, aile içi şiddete maruz kalan kadınların hayatlarında en az bir kez intihar etmeyi düşündükleri saptanmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009). Görüldüğü gibi kadına yönelik şiddet mağduru kadınlar sadece ruhsal ya da fiziksel zararlara değil ayrıca kendi hayatlarına son vermeyi düşünecek kadar çok yıkıcı etkilerle karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye’de ve dünyada aile içi şiddetin kadınlar üzerindeki zarar verici sonuçlar rapor edilmiştir (Campbell, 2002; Devries ve ark., 2011; Ergöçmen, Yüksel-Kaptanoğlu, ve Jansen, 2013; Larsen, Krohn, Püschel, ve Seifert, 2012; Sallan-Gül, 2013; Stark ve Flitcraft, 1996). Örneğin, fiziksel şiddetin yol açtığı yaralanmaların ötesinde duygusal ve ruhsal sağlığı olumsuz etkileyen duygusal şiddet davranışlarının, erkekler tarafından kadın karşı uygulandığı tespit edilmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009). Diğer ülkelerde de bezer şekilde kadınların şiddetten olumsuz olarak etkilenerek psikolojik ve sağlık sorunlarıyla karşılaştıkları rapor edilmiştir (Carlson, 1997; Cavanaugh, Solomon, ve Gelles, 2011; Coker, 2006; Stark ve Flitcraft, 1996; Stuckless, Toner, ve Butt, 2015; Williamson, 2000). Bu yıkıcı etkileri en aza indirmek için gerekli ruhsal ve fiziksel desteklerin alınması önemli olurken, bu süreçte kadınların annelik becerileri de zarar görmüş olabilir. Bunun için sağlıklı anne-çocuk etkileşimlerine sahip olmak için aile ya da ebeveyn destek hizmetlerinin sunulması elzemdir. Ancak, kadına yönelik şiddetin şiddet vakalarında, annenin ebeveyn becerilerinin genel olarak kaybolmadığına dair bulgular çoğunluktadır (Levendosky vd., 2003). Bu nedenle fail olan babanın, ebeveyn olma becerilerinin ve kadına yönelik aile içi şiddete tanık olan çocukların yaşadıkları değerlendirilerek, erkeğin olumlu ebeveyn becerilerini geliştirilmesi için gerekli hizmetlerden faydalanması sağlanmalıdır.

Bu makalede, eşine şiddet uygulamış bir erkeğin davranış değişimi süreçlerinin altı çizilerek olumlu baba-çocuk etkileşiminin nasıl sağlanabileceği konusunda derinlemesine bir tartışma sunulacaktır. Bununla birlikte annenin psikolojik iyilik hallerinin nasıl sağlanacağına vurgu yapılarak, olumlu anne-

çocuk etkileşimi için aile destek hizmetlerinin ve diğer sosyal hizmet çalışmaları incelenecektir. Anne-baba-çocuk etkileşimlerinin aile içi şiddet vakalarında iyileştirilme hizmetlerinin nasıl sunulacağını keşfetmek için literatür taramasına başvurulmuştur. Literatür taramasında aile içi şiddet müdahaleleri, aile içi şiddet, baba-çocuk etkileşimi, anne-çocuk etkileşimi, aile terapisi, müdahale, iyileştirme, fail müdahale, mağdur anne iyileştirme, çocuk hakları, çocuğun korunması, çocuk refahı, çocuğun iyilik hali, olumlu ebeveyn becerileri gibi kelime grupları kullanılmıştır. İngilizce ve Türkçe kaynaklar literatürde taranmıştır. Araştırmanın amacı şu sorulara cevap bulmaktır: Aile içinde kadına yönelik şiddet vakalarında çocuğun korunması için ebeveyn becerileri nasıl değerlendirilir? Aile içi şiddet vakalarında olumlu ebeveyn becerileri dikkate alındığında denetimli ve güvenli görüşme koşulları nasıl sağlanır? Aile içi şiddet olaylarından sonra çocuğun en üst düzeyde korunması, iyilik hali ve olumlu anne-baba-çocuk etkileşimleri için ne tür hizmetlere ihtiyaç vardır?

Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi

Aile içi şiddetin, çocuklar üzerinde oluşturduğu olumsuz, yıkıcı ve zarar verici etkilerinin neler olduğunu fark etmek, çocuklar için oluşturulacak güvenlik planlarının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Aile içi şiddetin çocuklar üzerindeki olumsuz ve zarar verici etkileri pek çok araştırmacı tarafından rapor edilmiştir (Herrenkohl, Sousa, Tajima, Herrenkohl, ve Moylan, 2008; Holden, 1998; Holt, Buckley, ve Whelan, 2008; Humphreys vd., 2018; Johnston ve Roseby, 1995; Janet Johnston, Roseby, ve Kuehnle, 2009). Aile içi şiddet eşler arasındaki çatışmayı ve olumsuz etkileşimi vurgularken, aile içi şiddet aynı zaman baba-çocuk ilişkisini de olumsuz olarak etkileyen bir durumdur (Fagan ve Iglesias, 1999; Featherstone ve Peckover, 2007; Fox ve Benson, 2004). Aile içi şiddete maruz kalan çocukların duygusal, sosyal ve akademik yönlerden hayatlarını düzenlemekte zorlandıkları gözlemlenmiştir (Kolbo, Blakely ve Engleman, 1996; Rivett, 2006; Hamby vd.,2010). Türkiye’de yapılan bir çalışmada, aile içi şiddete maruz kalan çocukların benlik saygısının düşük olması, kaygı bozuklukları ve kendilerini çaresiz hissettikleri saptanmıştır (Karadağ, 2015).

Çocuklar aile içi şiddet karşısında bazı tepkiler verebilirler. Örneğin, Bayındır, (2010) çocukların aile içi şiddete karşı ne tür tepkiler verdiklerini anlamak amacıyla 88 aile içi şiddet mağduru kadına anket uygulamıştır. Bu çalışma sonucuna göre çocukların aile içi şiddet karşısında hemen verdikleri tepkiler şu şekilde sıralanmıştır: “Ağlama, ne yapacağını bilememe ve şoka girme, anne-babanın kavga etmesini önlemeye çalışma, anneyi destekleme ve korumaya çalışmadır” (Bayındır, 2010, s. 1). Kısa süreli tepkiler anlık olarak tanımlanırken uzun süreçte daha yıkıcı ve zarar verici sonuçların olduğu da belirtilmiştir. Bu zarar verici sonuçlar ise çocukların davranışlarında saldırganlığın yoğunlaşması, sinirli ve tedirgin ruh hali ve anneye karşı fazla bağlanma şeklindedir. Çocukluk döneminde aile içi şiddete maruz kalan ergenlerin saldırganlık davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu diğer araştırmacılar tarafından da tespit edilmiştir (Bilgin, 2018). Erükü-Akbaş, (2018) kadın cinayetleri sonrasında geride kalan çocukların yaşadıklarını incelemek amacıyla derinlemesine görüşmeler uygulamıştır. On çocuk ile yapılan bu görüşmeler sonucunda, çocukların bakım krizi yaşadığı, cinayet sonrası ev içi ilişkilerde karmaşada zorlandıkları, babalarının akrabaları

ya da babaları tarafından yanlış ifade vermeye veya cinayeti kendilerinin işlediği yönünde beyan vermeye zorlanabildikleri ortaya çıkmıştır. Çocukların cinayet travmasına ek olarak yaşadıkların ikincil travmaların olduğu rapor edilmiştir (Erükçü-Akbaş, 2018).

Babasının aile içi şiddet davranışlarına şahitlik etmiş bazı çocukların yaşadıkları yıkıcı etkilerin adaptasyon süreçlerine olumsuz etkileri rapor edilmiştir (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999). Bu çocuklar babalarıyla görüştükleri zaman karmaşık duygu durumu içerisine girerler. Örneğin, suçluluk, öfke ve güçsüzlük gibi yoğun duygu durumları vardır (Bancroft, 2005; Bancroft vd., 2012a). Bu duygu karmaşısının dışında, aile içi şiddete şahitlik etmiş çocukların, kendisinden küçük olan kardeşlerinin bakımında ve ev işlerinde daha çok sorumluluk aldıkları saptanmıştır (Müderrişoğlu vd., 2014). Fazla sorumluluk yüklemesinin, çocukların gelişimini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Çocukların yaşadıkları bu sıkıntılı durumları göz önünde bulundurduğumuz zaman babaların ebeveyn olabilmeye becerileri göz önünde bulundurularak çocuklarıyla görüşmeleri konusunda bir karara varılması gerekmektedir. Şiddet uygulayan babanın ve şiddete maruz olan annenin ebeveyn olma becerileri literatürde tartışılmıştır. Bu bağlamda, çocuğun aile içi şiddet vakalarında nasıl en iyi şekilde korunacağını olumlu anne-baba ebeveyn becerileri geliştirmesine vurgu yapılır.

Aile içi şiddet, karmaşık ve dinamik elementleri içerisinde barındıran bir insan hakkı ihlali ve suçudur. Eşine şiddet uygulamış bir babanın, boşandıktan sonra çocuklarıyla sürdüreceği iletişimin ne kadar güvenli ve sağlıklı olabileceği çok dikkatli ve kapsamlı değerlendirmeler sonucunda belirlenebilir. Benzer şekilde şiddete maruz kalan annenin de şiddetin yıkıcı etkisi ile yaşayacağı ruhsal durum dikkate alındığı zaman destek hizmetlerinin sağlanması çocuk ile olan etkileşimini sağlıklı olmasına yardım eder. Çocuğun psikolojik, duygusal, bilişsel ve sosyal iyi hal durumu için bu değerlendirmeler hayati önem taşır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların bir kısmı erkeklerin babalık ve ebeveyn becerilerinin yetersiz hatta çocuk için zarar verecek seviyede olduğunu saptamıştır (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; J. Johnston ve Roseby, 1995; Janet Johnston vd., 2009; Parker vd., 2008). Diğer taraftan ebeveyn programları, anne baba eğitimi ya da aile içi şiddet fail müdahale programlarına katılmış babaların şiddetin etkilerini öğrendikten ve iletişim becerileri gibi olumlu davranış geliştirme süreçlerini tamamladıktan sonra çocuklarıyla görüşmelerinin olumlu ve sağlıklı olduğuna işaret eden kaynaklar da bulunmaktadır (Cameron vd., 2014; Hunter ve Graham-Bermann, 2013; Rayns, 2010; Stover ve Morgos, 2013). Sonuç olarak, olumlu ebeveyn becerilerini geliştirecek hizmetlerin sunulması, çocuğun muhtemel devam edecek şiddet ya da ihmal davranışlarının önüne geçmesine yardımcı olabilir.

Literatür taraması sonucuna göre çocuğun etkili korunmasının olumlu ebeveyn becerileri ile ilişkisi incelendiğinde hem çocuğun aile içi şiddetin etkilerinden korunması hem de anne-babanın olumlu ebeveyn becerilerini geliştirmeye ilgili hizmetler saptanmıştır. Bu sonuçlar şu şekildedir; (1) çocuk korunma hizmetleri ve müdahaleleri, (2) aile içi şiddet vakalarında olumlu ebeveyn becerileri geliştirme çalışmaları ve (3) baba-çocuk etkileşimlerinde ebeveyn becerileri ve güvenlik planı.

Görüldüğü gibi çocuğun korunmasının ötesinde anne ve baba ile olan etkileşimlerinin sağlıklı düzeyde yürütülebilmesi farklı dinamiklerin göz önünde bulundurulması ile gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır.

1. Çocuk Koruma Hizmetleri ve Müdahaleleri

Aile içi şiddet müdahale çalışmaları, genel olarak kadın ve çocuk mağdurların güvenliğinin ve iyi hal durumunun sağlanması, çocuğun korunması ve şiddet uygulayan kişilerin cezalandırılması ve eğitilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Türkiye'deki hukuk sisteminde, şiddete maruz kalan çocukların korunması ve iyileştirilmesi; 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde hukuk sisteminde yer almaktadır.

Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki olumsuz etkilerini yok etmek için müdahale hizmetleri kapsamında farklı uygulamalara başvurabilmektedir. Örneğin, Miller vd., (2012) okul öncesi çağındaki çocuklara yönelik verilen güvenlik önleme eğitimlerinin, terapötik stratejilerini tanımlamıştır. Özellikle okul öncesi çocuk kulüp programına katılan çocukların, güvenlik tedbir becerileri ve bilgilerinin ne olduğunu değerlendirmeyi hedeflemiştir. Güvenlik tedbir becerileri, sadece aile içindeki şiddet olayları için değil sokakta karşıdan karşıya geçerken güvenli olma gibi çok genel konuları da kapsamaktadır (Miller vd., 2012). Toplam 110 okul öncesi çağındaki çocuklarla yapılan değerlendirmede, çocukların güvenlik tedbirlerini öğrendikleri gözlemlenirken, tedbir stratejileri üzerinde daha derinlemesine çalışmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Çocuğun her türlü şiddetten ve kötü muameleden korunmasında ve gerekli tedbir ve önleme çalışmalarının yerine getirilmesinde, sosyal hizmetlerin büyük bir rolü vardır. Bu hizmetlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesinde, kurumlar arası iletişim ve iş birliğinin önemine dikkat çekilmektedir. Örneğin, Laing, Heward-Belle ve Toivonen (2018) aile içi şiddet, çocuk koruması ve aile hukuku hakkında uzman olan 54 kişiyle beş grup tartışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, üç hizmet alanının iş birliği halinde çalışabilme konusundaki görüşleri ve tecrübelerini incelemiş ve iş birliğinin faydaları ve zorluklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Çocukların güvenliğinin sağlanmasında bütüncül bir yaklaşımla iş birliği halinde çalışmanın önemine değinilmiştir. Çocukların güvenliğini sağlamada iş birliğinin önemi ifade edilirken, çocuk koruma hizmetleriyle ilgili aile hukuku çerçevesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır (Laing, Heward-Belle ve Toivonen, 2018). Bu çalışmanın sonucunda, aile içi şiddet vakalarında, eşler ayrıldıktan sonraki süreçteki risklerin neler olduğu konusunda, farklı hizmet alanlarının ortak bir görüşe sahip olunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Farklı değerlendirmelerin önüne geçmek için risklerin neler olduğu konusunda net ve ortak bir karar mekanizmasının geliştirilmesi önerilmiştir.

Sosyal hizmetin kadın sığınma evinde yapacağı farklı müdahaleler bulunmaktadır. (Turğut, 2018). Bu müdahalelerden birisi kadın sığınma evinde kalan çocuklarla öfke, arkadaşlık ilişkileri, kendini ifade edebilme ve toplu yaşam kuralları ile ilgili sunulan grup müdahalesidir. Turğut, (2018) bu grup

odaklı sosyal hizmet uygulamasını gerçekleştirmiş ve bu müdahalenin etkisini incelemiştir. Bu araştırmanın amacı, Ankara'daki bir kadın sığınma evinde anneleri ile birlikte kalmakta olan 7-11 yaş arası çocukların, grup odaklı sosyal hizmet uygulaması ile öfke kontrolü, iyi arkadaşlık ilişkileri kurabilme, toplu yaşam kurallarına uyum sağlayabilme ve kendini ifade edebilme konularında farkındalık kazanmalarının sağlanmasıdır. Grup uygulama oturum içeriklerinin temelinde öfkenin etkilerini fark etme, iyi arkadaşlık ilişkileri kurabilme, iletişim becerileri ve toplu yaşam kuralları vardır. Bu oturumlarda oyun, boyama yapma, rol oynama teknikleri kullanılmıştır. Uygulama, 7-11 yaş arası altı çocuk ile birlikte yedi oturum şeklinde yürütülmüştür. Grup odaklı sosyal hizmet uygulamasındaki ve uygulama sonrasındaki gözlem ve görüşmeler neticesinde, grup sürecine katılan çocukların sosyal becerilerinde artış olduğu ve grup sürecinden yararlandıkları rapor edilmiştir (Turğut, 2018).

Şiddete tanıklık etmiş ya da mağduru olan çocukların, bu durumun olumsuz etkilerinden kurtulmasında okulların önemli sorumlulukları olduğuna da dikkat çekilmiştir (Nadir, 2017). Örneğin, Nadir'in (2017) çalışmasına göre aile içi şiddet mağduru çocukların sıklıkla okul başarısını düştüğü gözlemlenmiştir. Bu bulgular dikkate alındığında, okulların önleyici ve müdahale hizmetleri kapsamında yardımcı olabileceklerine değinilmiştir. Aile içi şiddetin yıkıcı etkileri dikkate alınarak iyileştirme hizmetlerinin çocuğa ve diğer aile üyelerine ulaştırılması elzemdir. İyileştirme modelleri içerisinde psikoterapiler, anne-baba-çocuk etkileşim terapisi ve travma odaklı bilişsel davranışçı terapi modeli gibi uygulamalar önerilmektedir.

Aile içi şiddete tanıklık eden ya da maruz kalan çocuklarla çalışırken farklı iyileştirme modelleri kullanılmaktadır. Sosyal hizmet alanındaki koruma ve güvenlik çalışmalarının yanında psikolojik iyileştirmeler, çocukların iyi hal durumu için elzem hizmetlerdir. Bu iyileştirme süreçleri çocuk-ebeveyn iletişim ve etkileşiminin sağlıklı ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesini destekler. Bu hizmetler arasında denetimli ve güvenli görüşme seçeneği olan hizmet şiddet uygulayan baba ile çocuk arasındaki görüşmelerin güvenliğini artırmayı hedefler. Ayrıca, annenin iyi bir ebeveyn becerisi ve bilgisini kazanmasına yardımcı olmayı hedefleyen terapötik iyileştirme süreçleri de vardır. Bu süreçler yoğunluklu olarak eğitici etkinlikleri kapsarken, çocuğun duygusal durumunu anlama ve buna cevap verebilme gibi terapötik süreçleri de içerisinde barındırmaktadır. Özellikle, anne-çocuk arasında geliştirilen oyunlarda anne çocuğunun duygu durumlarına anlayabilme becerisi geliştirerek, çocuğu için gerekli desteği sağlamayı öğrenir (Borrego vd., 2008).

2. Aile içi Şiddet Vakalarında Olumlu Ebeveyn Becerileri Geliştirme Çalışmaları

Aile içi şiddetinin çocuğun gelişimi üzerindeki zararlı etkileri düşünüldüğünde, şiddet uygulayan babaların ve mağdur annelerin katılacakları müdahalelerin çocuğun uyumu ve gelişimi konularında olumlu etkileri olabilir (Overbeek vd., 2017). Örneğin Wolchik vd. (1993), anneler, grup temelli müdahale programlarına katıldıklarında, çocukların uyum sorunlarının azaldığını bulmuşlardır. Annenin ebeveynlik stresi ile çocuk uyumu veya hayatta kalan annelerin ebeveynlik becerileri arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekilmiştir (Grych, Raynor ve Fosco, 2004; Holden ve Ritchie,

1991; Owen, Thompson ve Kaslow, 2006; Owen, Thompson, Shaffer, Jackson ve Kaslow, 2009). Bununla birlikte, bazı araştırmacılar da aile içi şiddetin ardından babalık yeteneklerinin ve çocuk uyumunun önemini vurgulamıştır (Areán ve Davis, 2007; Parker, Rogers, Collins ve Edleson, 2008). Aile içi şiddet vakalarında hem annenin hem de babanın olumlu ebeveyn davranışlar geliştirmelerinin çocuğun uyum sorunlarını azalttığı öngörülmektedir.

Sosyal öğrenme ve bağlanma teorisi altyapısına bağlı olan ana baba çocuk etkileşim terapisinde davranış problemleri sergileyen çocuklar için başvurulur. Ana-baba ve çocuk etkileşim terapisinde istenen ebeveyn davranışlarının geliştirilmesi hedeflenerek olumlu ana baba olma becerilerini geliştirme üzerinde durulur. Bu terapide işlevsiz ya da şiddetli davranış şekilleri değiştirilerek ana-baba ve çocuk arasında olumlu etkileşimlerin oluşturulması planlanır (Borrego vd., 2008). Öncelikli olarak çocuk ile iletişime odaklanırken sonrasında ebeveyn ile iletişime yönetilerek iki tarafından birbirlerini dinleyebilme ve anlayabilme becerileri geliştirilir. Daha da önemlisi bu iletişim becerileri ile çocuğun uyumu sağlanmış olur. Her terapi oturumundan önce, ebeveynlere bir didaktik oturum aracılığıyla beceriler öğretilir. Tedavinin ilk aşaması, ilişki geliştirme aşaması olarak da bilinen çocuğa yönelik etkileşimdir. Bağlanma kuramına dayalı olarak, çocuğa yönelik etkileşim, çocuk oyun etkinliğini yönetirken ebeveyn-çocuk ikilisi arasında pozitif bir ilişki ve bağ kurulması hedeflenir. Sonuç olarak olumsuz ebeveyn-çocuk etkileşimleri daha olumlu ve doyurucu ebeveyn-çocuk etkileşimleri ile yer değiştirir. Ebeveynler bu süreci, davranışlarını şekillenmesine destek olan terapistin sözlü yönlendirmeleri yoluyla öğrenirler. Terapist, ebeveynlerden çocuğun olumlu sosyal davranışlarını fark etmesini ve sosyal olarak pekiştirerek olumlu geri bildirimler vermeyi de öğretir (Borrego vd., 2008).

Travma odaklı bilişsel davranışçı terapi modelinde anne-baba-çocuk etkileşimlerinin daha sağlıklı bir şekilde devamı için travma ve istismar ile ilgili eğitimler temel alınır (Cohen ve Mannario, 2008). Bu terapi modeli, stresle başa çıkma yöntemleri, gevşeme egzersizleri, duygularını dile getirebilme, bilişsel davranışçı yaklaşımlar, travma öyküsü oluşturma ve sağlıklı davranışlar geliştirme gibi aile bireylerinin iyileştirilmesine yönelik çok önemli teknikleri içerir (Cohen ve Mannario, 2008). Bu teknikleri uygulama süreçleri kişilerin travmatik deneyimleri yeniden yaşamalarına ve bunun üstesinden gelmelerine ve yeniden yapılandırma ile sağlıklı bir ruh haline sahip olmalarına destek sağlar.

Baba-Çocuk Etkileşimlerinde Ebeveyn Becerileri ve Güvenlik Planı

Aile içi şiddet sonrasında eşler ayrıldıktan sonra şiddet uygulamış baba ile çocuk arasındaki iletişimin devamı söz konusudur. Böyle durumlarda baba-çocuk görüşmesi muhtemel olumsuz ve olumlu sonuçlar içerebilir. Sayısız çalışma şiddet uygulayan erkeklerin eşlerinden boşandıktan sonra çocuklarıyla yaptıkları görüşmelerin de çocuklar üzerinde olumsuz ve yıkıcı etkiler bıraktığını saptamıştır. Örneğin, Zeoli vd., (2013) aile içi şiddet davranışlarından dolayı eşinden ayrılmış kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapmış ve babanın çocuklarıyla görüşmesinin çocuklar üzerinde olumsuz ve zarar verici sonuçlara sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmaya göre 19

kadın katılımcıdan üç tanesi eşinin çocuklarına karşı fiziksel şiddet uyguladığı ve iki tanesi de çocuklarının duygusal şiddete maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Duygusal şiddetin sonuçları içerisinde çocukların kendilerini yaralaması, kesmesi ve intihar girişimi gibi kendine zarar verme durumları yer almaktadır. Kadınlar çoğunlukla bu yıkıcı sonuçları hakime bildirerek baba ile görüşme takviminin yeniden düzenlenmesini talep etmiştir (Zeoli vd., 2013). Bu çalışmaya göre, eşine şiddet uyguladıktan sonra eşinden ayrılmış babanın çocuğuyla yaptığı görüşmelerin olumsuz sonuçları ortaya konmuştur.

Şiddet uygulayan erkeklerin baba olabilme yeterlilikleri konusunda alanyazında tartışmalar yer almaktadır. Örneğin, pek çok araştırmacı babaların çocuklarına bakabilme hakları ya da olumlu ebeveyn becerilerinin aile içi şiddet vakası içerisinde değerlendirilmediğine dikkat çekmiştir (Jaffe, Crooks ve Wolfe, 2003; Kernic vd., 2005; Bancroft, Silverman ve Ritchie, 2012). Söz konusu aile içi şiddet olaylarında, şiddet uygulayan babanın olumlu babalık becerilerini geliştirmesi ve babalık kavramının yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Erkeklerin babalık becerileri ile ilgili çalışma sonuçları dikkate alındığında, eşine şiddet uygulamış erkeklerin olumlu ebeveyn becerileri geliştirmesini hedefleyen anne-baba eğitim programlarına ya da babalık programlarına katılmaları olumlu baba-çocuk etkileşimi için önemlidir.

Babalar aile üyeleriyle olumlu bir şekilde ilgilendiklerinde, bu bağlılık çocukların bağlanmalarını, davranışlarını ve uyumlarını olumlu yönde etkiler (Lamb ve Lewis, 2013). Aile içi şiddet fail programları erkeklerin ebeveynlik becerilerini etkileyebilir (Scott & Crooks, 2006). Örneğin Alderson, Westmarland ve Kelly (2013) aile içi şiddet fail programlarına katılan veya bu programları tamamlayan babaların çocuklar üzerinde nasıl olumlu bir etkiye sahip olabileceğini incelemiştir. Bunun için, 44 fail müdahale hizmetinde 73 yarı yapılandırılmış görüşme (22 erkek, 18 kadın, 27 program personeli ve 6 program fon sağlayıcısı) aracılığıyla bir anket yapılmıştır. Bu araştırma, erkeklerin aile içi şiddet fail programlara katılımının şiddetin azaltılması veya durdurulması gibi hedeflerle birlikte çocukların refahını nasıl artırabileceğini anlamak için faydalı olduğuna işaret etmiştir (Alderson vd., 2013). Örneğin, müdahale programına katılım sonucunda daha sağlıklı ve olumlu baba-çocuk ilişkileri geliştirilmiş, okul performansının artırılması ve uyuşturucu ve alkol kullanımının azaltılması gibi olumlu davranışlar geliştirdikleri saptanmıştır. (Alderson vd., 2013). Genel olarak, erkeklerin olumlu ebeveyn becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimlere veya müdahalelere katılımının olumlu baba-çocuk etkileşimlerini destekleyeceği vurgulanmaktadır.

Aile içi şiddetin çocuk üzerindeki olumsuz ve hayati etkilerinin azaltılması ve yok edilmesinde, danışmanlık, ebeveynlik eğitimleri ve kriz ve sosyal yardım girişimleri faydalı olmaktadır (Başoğul et al., 2017; Turhan, 2021). Aile içi şiddet vakalarında anne-baba-çocuk ile sağlıklı görüşmenin sağlanmasında, güvenli görüşme ortamının oluşturulmasında, denetimli ebeveyn ve çocuk görüşme planı ve hizmetlerinin sunulması kıymetlidir (Turhan, 2021). Bununla birlikte çocuk koruma hizmetleri bünyesinde denetimli görüşme hizmetlerinin neler olduğunu anlamak aile içi şiddet sonrasında

çocuğun iyi hal durumu için sunulacak hizmetlerin kapsamını görmemize yardımcı olacaktır. Çocuğun sağlığı için güvenlik planının titizlikle hazırlanması gerekir. Bu süreçte aile içi şiddete maruz kalan çocukların sağlığı ve güvenliği için anne ve babanın gerekli iyileştirme hizmetlerinden faydalanması gerekir. Şiddet mağdurlarının aile destek programlarına ve şiddet uygulayan kişilerin öfke kontrol grupları, aile eğitimi programları ve fail müdahale hizmetleri gibi uygulama ve hizmetlerden faydalanabilmesi hayati önem taşır.

Şiddet davranışlarının çocuk üzerindeki sonuçlarını anlamayan babaların, çocuklarıyla temas kurduklarında, çocukların genellikle sosyal, davranışsal ve psikolojik sorunlar yaşadığı saptanmıştır. Faillerin çocukları ile teması sürecinde çocukların kullanılması ve tacizlerin olması potansiyeli nedeniyle hassas bir konudur. Amerika'daki gözetim altındaki ziyaret merkezleri, bir çocuk ile çocuğun velayet sahibi olmayan ebeveyni arasında, resmi olmayan, gözetimsiz ziyaretler veya yüksek düzeyde yapılandırılmış ve profesyonel olarak denetlenen ziyaretler şeklinde sürekli iletişimi sürdürmek için kurulmuştur (Parker vd., 2008). Bu görüşme kararlarının fail babanın ebeveyn eğitim programlarını tamamlamasıyla gerçekleştirilmesi olumlu görüşmelerin olmasına yardım eder.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu makale sosyal hizmetlerin, sosyal politika yapıcılarının ve adalet sisteminin, aile içi şiddet vakalarında anne babanın ayrılmasında çocuklarıyla görüşme süreçlerine uyum sağlayabilme durumlarını eleştirel bir şekilde analiz ederek anne-baba-çocuk ilişkisini nasıl olumlu olabileceğini ve çocukların refahının nasıl artırabileceğini incelemiştir. Ayrıca, aile içi şiddetin ardından güvenli baba-çocuk teması sağlamak ve ayrılıktan sonra çocuk uyum sorunlarını azaltmak için temel koşulların neler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde adalet sistemi ve sosyal hizmet uzmanlarının, babanın çocuğu ziyaretleri sırasında güvenli baba-çocuk teması için erkeklerin olumlu babalık becerilerini geliştirme kabiliyetine ilişkin aile içi şiddet fail müdahale programlarının dikkate alınması gerektiğine odaklanmaktadırlar. Failin sorumluluk almasını hedefleyen bu müdahale programlarının, ülkemizde geliştirilmesi yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Hunter ve Graham-Bermann (2013), bir babanın çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini ve çocuğun aile içi şiddetin ardından ayrılık sonrası yaşamın zorluklarına uyum sağlama becerilerini ve yaşantılarını değerlendirmiştir. Bununla birlikte, aile deneyimlerinin karmaşıklığından dolayı aile içi şiddete maruz kalan çocukların, ayrılma ya da ayrılma sonrası görüşme süreçlerine nasıl uyum sağladıklarını araştıran çok az çalışma vardır. Örneğin, Hunter ve Graham-Bermann (2013) annelerin inançlarını ve deneyimlerini babanın rolü ve bunların yasal sistem tarafından verilen velayet kararlarını ve ziyaret haklarını nasıl etkilediğini incelemiştir. Aile üyelerinin güvenliği ve iyilik halleri konularında en iyi kararın alınması için aile hakimlerine ve bu konuda çalışan velayet değerlendiricilerine aile içi şiddetle ilgili eğitim verilmesi sıklıkla tavsiye edilmektedir (Saunders et al., 2013). Aile içi şiddetin kendi içinde çeşitli dinamikleri olduğu kabul edilirken, bu derleme çalışmasında ebeveyn becerilerini geliştirmeye yönelik yapılan çalışmaların, anne-baba-çocuk etkileşimlerinin daha sağlıklı olacağı ortaya konmaktadır.

Aile içi şiddet vakalarında, tüm aile bireylerine sunulacak iyileştirme ve destek hizmetlerinin etkili ve koordineli bir şekilde düzenlenmesi hayati öneme sahiptir. Bu derleme çalışması, var olan müdahalelerin altı çizilerek, ihtiyaç duyulan hizmetlere dikkat çekilmiş ve sosyal politika yapıcıların bu hayati problem alanları üzerine yoğunlaşarak gerekli iyileştirme ve müdahale hizmetlerinin yaygınlaştırması konusunda harekete geçmesi önerilmiştir. Bu müdahale çalışmalarının olumlu ebeveyn becerilerini geliştirerek, aile içi şiddete tanıklık etmiş çocukların anne ve babasıyla daha olumlu ve sağlıklı ilişkilerinin olacağı öngörülmektedir. Şüphesiz bu müdahale çalışmalarının kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması ve gerekli izlemlerin yapılmasıyla olumlu çıktılara erişilebileceği unutulmamalıdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alderson, S., Westmarland, N., & Kelly, L. (2013). The need for accountability to, and support for, children of men on domestic violence perpetrator programmes. *Child Abuse Review*, 22(November 2012), 182–193. <https://doi.org/10.1002/car>
- Altınparmak, İ. B. (2015). Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede ŞÖNİM 'lerin rolü: Ankara örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies International*, 36, 449–464.
- Anadolu Ajansı. (2021). *Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için 2021 Nisan sonu itibarıyla 17 bin koruyucu tedbir kararı alındı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kadina-yonelik-siddetin-onlenmesi-icin-2021-nisan-sonu-itibariyle-17-bin-koruyucu-tedbir-karari-alindi/2248283>
- Areán, J. D., & Davis, L. (2007). Working with fathers in batterer intervention programs: Lessons from the fathering after violence initiative. In J. L. Edleson & O. J. Williams (Eds.), *Parenting by men who batter* (pp. 118–131).
- Bancroft, L. (2005). *When dad hurts mom: helping your children heal the wounds of witnessing abuse*. Berkley Pub. Group.
- Bancroft, L., Silverman, J. G., & Ritchie, D. (2012). *The batterer as parent: addressing the impact of domestic violence on family dynamics*. SAGE.
- Başoğul, C., Lök, N., & Öncel, S. (2017). Çocukların aile içi şiddetten korunmasında ailelere yönelik girişimler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 9(2), 123–135. <https://doi.org/10.18863/pgy.281334>
- Bayındır, N. (2010). Aile içinde yaşanan şiddet karşı çocuğun gösterdiği tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1–9.
- Bilgin, E. (2018). *Sığınma evinde kalan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve yardım arama davranışlarının incelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi.
- Borrego, J., Gutow, M. R., Reicher, S., & Barker, C. H. (2008). Parent–child interaction therapy with

- domestic violence populations. *Journal of Family Violence*, 23(6), 495–505. <https://doi.org/10.1007/s10896-008-9177-4>
- Cameron, G., Coady, N., & Hoy, S. (2014). Perspectives on being a father from men involved with child welfare services. *Child & Family Social Work*, 19(1), 14–23. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00876.x>
- Campbell, J. C. (2002). Health consequences of intimate partner violence. *Lancet*, 359(9314), 1331–1336. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(02\)08336-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(02)08336-8)
- Carlson, E. B. (1997). *Trauma assessments: A clinician's guide*. Guilford Press.
- Cavanaugh, M. M., Solomon, P., & Gelles, R. J. (2011). The dialectical psychoeducational workshop (DPEW): The conceptual framework and curriculum for a preventative intervention for males at risk for IPV. *Violence against Women*, 17(8), 970–989. <https://doi.org/10.1177/1077801211414266>
- Cohen, J., & Mannario, A. (2008). Trauma-focused cognitive behavioural therapy for children and parents. *Child Adolesc Ment Health*, 13, 158–162.
- Coker, A. L. (2006). Preventing intimate partner violence: how we will rise to this challenge. *American Journal of Preventive Medicine*, 30(6), 528–529. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2006.03.002>
- Devries, K., Watts, C., Yoshihama, M., Kiss, L., Schraiber, L. B., Deyessa, N., Heise, L., Durand, J., Mbwambo, J., Jansen, H., Berhane, Y., Ellsberg, M., & Garcia-Moreno, C. (2011). Violence against women is strongly associated with suicide attempts: evidence from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women. *Social Science & Medicine*, 73(1), 79–86. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.05.006>
- Ergöçmen, B. A., Yüksel-Kaptanoğlu, İ., & Jansen, H. A. F. M. H. (2013). Intimate partner violence and the relation between help-seeking behavior and the severity and frequency of physical violence among women in Turkey. *Violence against Women*, 19(9), 1151–1174. <https://doi.org/10.1177/1077801213498474>
- Erükçü-Akbaş, G. (2018). *Şiddete Tanıklık Etmek: Kadın Cinayetleri Sonrası Geride Kalanlar*. Hacettepe Üniversitesi.
- Eryurt, M. A., & Seçkiner, P. Ç. (2015). Consequences of Violence against Women. In I. Yuksel-Kaptan, A. Cavlin, & B. A. Ergocmen (Eds.), *Research on domestic violence against women in Turkey* (pp. 129–153). Republic of Turkey Ministry of Family and Social Policies.
- Fagan, J., & Iglesias, A. (1999). Father involvement program effects on fathers, father figures, and their head start children: a quasi-experimental study. *Early Childhood Research Quarterly*, 14(2), 243–269. [https://doi.org/10.1016/S0885-2006\(99\)00008-3](https://doi.org/10.1016/S0885-2006(99)00008-3)
- Featherstone, B., & Peckover, S. (2007). Letting them get away with it: Fathers, domestic violence and child welfare. *Critical Social Policy*, 27(2), 181–202. <https://doi.org/10.1177/0261018306075708>
- Fox, G. L., & Benson, M. L. (2004). Violent men, bad dads? Fathering profiles of men involved in

- intimate partner violence. In *Conceptualizing and measuring father involvement* (pp. 359–384). Routledge.
- Grych, J. H., Raynor, S. R., & Fosco, G. M. (2004). Family processes that shape the impact of interparental conflict on adolescents. *Development and Psychopathology, 16*, 645–665.
- Hamby, S., Finkelhor, D., Turner, H., & Ormrod, R. (2010). The overlap of witnessing partner violence with child maltreatment and other victimizations in a nationally representative survey of youth. *Child Abuse & Neglect, 34*, 734–741.
- Herrenkohl, T. I., Sousa, C., Tajima, E. A., Herrenkohl, R. C., & Moylan, C. A. (2008). Intersection of child abuse and children's exposure to domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse, 9*(2), 84–99. <https://doi.org/10.1177/1524838008314797>
- Hetherington, E. M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 40*, 129–140.
- Holden, G. W., & Ritchie, K. L. (1991). Linking extreme marital discord, child rearing, and child behavior problems: Evidence from battered women. *Child Development, 62*, 311–327.
- Holden, George W. (1998). Introduction: The development of research into another consequence of family violence. In G. W. Holde, R. Geffner, & E. N. Jouriles (Eds.), *Children exposed to marital violence: Theory, research, and applied issues*. American Psychological Association.
- Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child Abuse & Neglect, 32*(8), 797–810. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.02.004>
- Humphreys, C., Diemer, K., Bornemisza, A., Spiteri-Staines, A., Kaspiew, R., & Horsfall, B. (2018). More present than absent: Men who use domestic violence and their fathering. *Child & Family Social Work, 24*, 321–329.
- Hunter, E., & Graham-Bermann, S. (2013). Intimate partner violence and child adjustment: moderation by father contact? *Journal of Family Violence, 28*, 435–444. <https://doi.org/10.1007/s10896-013-9517-x>
- Jaffe, P. G., Crooks, C. V., & Wolfe, D. A. (2003). Legal and policy responses to children exposed to domestic violence: the need to evaluate intended and unintended consequences. *Clinical Child and Family Psychology Review, 6*(3), 205–213. <https://doi.org/10.1023/A:1024914517072>
- Jansen, H., Üner, S., & Kardam, F. (2008). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi şiddet Araştırması Özet Rapor*.
- Johnston, J., & Roseby, V. (1995). Domestic violence and parent-child relationships in families disputing custody. *Australian Journal of Family Law, 9*(1), 12–25.
- Johnston, Janet, Roseby, V., & Kuehnle, K. (2009). *In the name of the child: A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce* (2nd ed.). Springer Publishing Company.

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2009). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet araştırması*.
- Karadağ, G. (2015). Aile içi şiddet, çocuğa yansımaları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Hemşireliği - Özel Konular*, 1(2), 37–41.
- Kernic, M. a, Monary-Ernsdorff, D. J., Koepsell, J. K., & Holt, V. L. (2005). Children in the crossfire: child custody determinations among couples with a history of intimate partner violence. *Violence Against Women*, 11(8), 991–1021. <https://doi.org/10.1177/1077801205278042>
- Kılıç, C. (2010). Aile eğitim programları ve Türkiye’deki örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 100–111.
- Kolbo, J. R., Blakely, E. H., & Engleman, D. (1996). Children who witness domestic violence: a review of empirical literature. *Journal of Interpersonal Violence*, 11(2), 281–293. <https://doi.org/10.1177/088626096011002010>
- Laing, L., Heward-Belle, S., & Toivonen, C. (2018). Practitioner perspectives on collaboration across domestic violence, child protection, and family Law: who’s minding the gap? *Australian Social Work*, 71(2), 215–227. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2017.1422528>
- Lamb, M. E., & Lewis, C. (2013). Father-child relationships. In N. J. Cabrera & C. S. Tamis-Lemonda (Eds.), *Handbook of Father Involvement: Multidisciplinary Perspectives* (2nd ed., p. 504). Routledge.
- Larsen, M. M., Krohn, J., Püschel, K., & Seifert, D. (2012). Experiences of health and health care among women exposed to intimate partner violence: qualitative findings from Germany. *Health Care for Women International*, 35(4), 359–379.
- Levendosky, A. A., Huth-Bocks, A. C., Shapiro, D. L., & Semel, M. A. (2003). The Impact of Domestic Violence on the Maternal - Child Relationship and Preschool-Age Children’s Functioning. *Journal of Family Psychology*, 17(3), 275–287. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.3.275>
- Miller, L. E., Howell, K. H., Hunter, E. C., & Graham-Bermann, S. A. (2012). Enhancing safety-planning through evidence-based interventions with preschoolers exposed to intimate partner violence. *Child Care in Practice*, 18(1), 67–82. <https://doi.org/10.1080/13575279.2011.621885>
- Müderrişoğlu, S., Dedeoğlu, C., Akco, S., & Akbulut, B. (2014). *Research on domestic violence against children aged 0-8 years in Turkey*.
- Nadir, U. (2017). *Nasıl Korunabiliriz? Şiddete Uğrayan Kadınlar ve Çocuklar*. İletişim Yayınları.
- Overbeek, M. M., De Schipper, J. C., Willemsen, A. M., Lamers-Winkelmann, F., & Schuengel, C. (2017). Mediators and treatment factors in intervention for children exposed to interparental violence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 46(3), 411–427. <https://doi.org/10.1080/15374416.2015.1012720>
- Owen, A. E., Thompson, M. P., & Kaslow, N. J. (2006). The mediating role of parenting stress in the relation between intimate partner violence and child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 20(3), 505–513. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.3.505>
- Owen, A. E., Thompson, M. P., Shaffer, A., Jackson, E. B., & Kaslow, N. J. (2009). Family variables

- that mediate the relation between intimate partner violence (IPV) and child adjustment. *Journal of Family Violence*, 24(7), 433–445. <https://doi.org/10.1007/s10896-009-9239-2>
- Parker, T., Rogers, K., Collins, M., & Edleson, J. L. (2008). Danger zone: battered mothers and their families in supervised visitation. *Violence against Women*, 14(11), 1313–1325. <https://doi.org/10.1177/1077801208324531>
- Rayns, G. (2010). *What are children and young people 's views and opinions of perpetrator programmes for the violent father/male carer?*
- Rivett, M. (2006). "Watching from the stairs": towards an evidence-based practice in work with child witnesses of domestic violence. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11(1), 103–125. <https://doi.org/10.1177/1359104506059131>
- Sallan-Gül, S. (2013). The role of the State in protecting women against domestic violence and women's shelters in Turkey. *Women's Studies International Forum*, 38, 107–116. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.01.018>
- Saunders, D. G., Tolman, R. M., & Faller, K. C. (2013). Factors associated with child custody evaluators' recommendations in cases of intimate partner violence. *Journal of Family Psychology*, 27(3), 473–483. <https://doi.org/10.1037/a0032164>
- Scott, K. L., & Crooks, C. V. (2004). Effecting change in maltreating fathers: critical principles for intervention planning. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11(1), 95–111. <https://doi.org/10.1093/clipsy.bph058>
- Stark, E., & Flitcraft, A. (1996). *Women at risk: Domestic violence and women's health*. SAGE Publications.
- Stover, C. S., & Morgos, D. (2013). Fatherhood and intimate partner violence: Bringing the parenting role into intervention strategies. *Professional Psychology, Research and Practice*, 44(4), 247–256. <https://doi.org/10.1037/a0031837>
- Stuckless, N., Toner, B., & Butt, N. (2015). Perspectives on violence against women: Social, health, and societal consequences of inter-partner violence. In K. Nazilla & F. B. Pilkington (Eds.), *Women's Mental Health: Resistance and Resilience in Community and Society* (pp. 51–66). Springer.
- TÜİK. (2014). *Kadına yönelik aile içi şiddet istatistikleri*. http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=109&vt_id=31
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Kadın, 2020*. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221>
- Turğut, B. (2018). *Kadın Sığınma Evinde Kalan Çocuklarla Öfke, Arkadaşlık İlişkileri, Kendini İfade Edebilme ve Toplu Yaşam Kuralları Konulu Grup Odaklı Sosyal Hizmet Uygulaması*. Başkent Üniversitesi.
- Turhan, Z. (2021). Safe Father–Child Contact Postseparation in Situations of Intimate Partner Violence and Positive Fathering Skills: A Literature Review. *Trauma, Violence, and Abuse*,

22(4), 856–869. <https://doi.org/10.1177/1524838019888554>

Williamson, E. (2000). *Domestic violence and health: The response of the medical profession*. Policy Press.

Wolchik, S. A., West, S. G., Westover, S., Sandler, I. N., Martin, A., Lustig, J., Tein, J. Y., & Fisher, J. (1993). The children of divorce parenting intervention: outcome evaluation of an empirically based program. *American Journal of Community Psychology*, 21(3), 293–31.

Zeoli, A. M., Rivera, E. a, Sullivan, C. M., & Kubiak, S. (2013). Post-separation abuse of women and their children: Boundary-setting and family court utilization among victimized mothers. *Journal of Family Violence*, 28(6), 547–560. <https://doi.org/10.1007/s10896-013-9528-7>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Fiziksel Engelli Anneler Arasında Emzirmeyi Destekleyen ve Bariyer Oluşturan Faktörler

Factors Supporting and Barrier Breastfeeding Among Mothers with Physical Disabilities

Ekin Dila TOPALOĞLU ÖREN¹, Gül ERTEM²

¹Dr. Öğr. Üyesi., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD., ekindilatop@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7665-4524

²Prof. Dr., Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum AD., ertemgul19@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5853-3980

Başvuru: 22.06.2021

Kabul: 11.03.2022

Atıf:
Topaloğlu Ören, E.D., Ertem, G. Fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen ve bariyer oluşturan faktörler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 669-686. DOI: 10.33417/tsh.955925

ÖZ

Ulusal ve uluslararası kaynaklar ilk altı ay sadece anne sütü ile emzirmeyi ve 24 aya kadar emzirmenin devamlılığını önermektedir. Emzirmenin fiziksel, psikolojik ve emosyonel açıdan hem anne hem de bebek için oldukça fazla yararı vardır. Tüm dünyada giderek artan fiziksel engelli anne sayısına rağmen halen fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili yaşadıkları bazı engeller ve bilgi eksiklikleri bulunmaktadır. Fiziksel engelli anneler doğum sonu dönemde destek eksikliği, engellilik konusunda sağlık profesyonellerinin ve toplumun olumsuz tutumu ve uyarlanabilir ebeveynlik ekipmanlarının (emzirmeyi destekleyici ekipmanlar) sınırlı erişilebilirliği gibi birçok sorun ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerini destekleyen ve bariyer oluşturan faktörlerin belirlenmesi gerekmektedir. Bu derlemede, fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen faktörler; “Adaptasyon ve Ekipman”, “Emzirme Pompası Kullanımı”, “Fiziksel Destek Alma”, “Akran Desteği Alma”; emzirmeyi bariyer oluşturan faktörler; “Destek Eksikliği”, “Engelliliğin Emzirmeye Olan Etkisi-Yaşanan Sağlık Sorunları”, “Bilgi Eksikliği”, “Anne Sütü Temini ve Devamlılığı”, “Sağlık Profesyonelleri ve Emzirme Danışmanları” başlıkları doğrultusunda ele alınmıştır. Derleme şeklinde hazırlanan bu çalışmanın amacı doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen ve bariyer oluşturan faktörleri incelemektir.

Anahtar kelimeler: Engelli bireyler, kadın, emzirme, engeller.

ABSTRACT

National and international sources recommend exclusive breastfeeding for the first six months and continued breastfeeding for up to 24 months. Breastfeeding is many physical, psychological and emotional benefits for both mother and baby. Despite the increasing number of physically disabled mothers all over the world, there are still some barriers and lack of knowledge experienced by physically disabled mothers about breastfeeding. Mothers with physical disabilities face many problems such as lack of support, negative attitudes of health professionals and society about disability, and limited accessibility of adaptive parenting equipment (supporting breastfeeding equipment) in the postpartum period. For this reason, it is necessary to determine the factors that support and prevent the breastfeeding processes of mothers with physical disabilities in the postpartum period. In this review, the factors that support and prevent breastfeeding among mothers with physical disabilities are discussed in line with the determined headings. Factors supporting breastfeeding among mothers with physical disabilities: “Adaptation and Equipment”, “Use of Breast Pump”, “Receiving Physical Support”, “Receiving Peer Support”; factors barrier breastfeeding among mothers with physical disabilities: “Lack of Support”, “The Effect of Disability on Breastfeeding-Experiencing Health Problems”, “Lack of Information”, “Breast Milk Supply and Continuity”, “Health Professionals and Lactation Consultants”. The aim of this study which was prepared in the form of this review, is to examine the factors that support and barrier breastfeeding among mothers with physical disabilities in the postpartum period.

Keywords: Disabled persons, female, breast feeding, lactation, barrier.

GİRİŞ

Doğum sonu dönem her fiziksel engelli anne ve bebek için kendine özgü ihtiyaçların ortaya çıktığı, farklı deneyimlerin yaşandığı ve farklı taburculuk planının olduğu bir dönemdir. Doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler için emzirme en özel deneyimlerden biridir. Doğru ve etkili yapılan bir emzirme anne sütünün devamlılığını sağlarken aynı zamanda anne-bebek iletişiminin başlatarak fiziksel engelli annenin öz yetkinliğini, kendine olan güvenini ve başarı duygusunu arttırmaktadır. Fiziksel engelli anneler olumlu emzirme deneyimleri yaşadıkça bağımsız olmanın, bebeklerini beslemenin doyumunu yaşamaktadır. Anne ve bebek için emzirmenin önemli yararları bulunmaktadır (Powell vd., 2018; Andrews, Powell, ve Ayers, 2021). Yapılan bir çalışmada emzirmenin uzun dönemde çocuklarda beden kitle indeksini (BMI), obezite, astım, hiperaktivite durumunu azalttığı ve bağlanma, uyum, akademik başarı ve yeterliliği arttırdığı belirtilmektedir (Colen, ve Ramey, 2014). Yapılan bir derlemede de emzirmenin postpartum kanamaları, postpartum depresyonu, kardiyovasküler hastalıkları azalttığı, anne-bebek bağlanmasını artırarak annede doyum ve mutluluk yarattığı, meme, over, kanser riskini azalttığı, involüsyon sürecini destelediği, tip 2 diyabet riskini azalttığı ve ekonomik yarar sağladığı belirtilmiştir (Topal, Çınar, ve Altınkaynak, 2017). Doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler engelli olmayan annelere oranla emzirme ve emzirmenin devamlılığı ile ilgili daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Bu zorluklar emzirmeye adapte olamama, emzirme konusunda bilgi eksikliği, yanlış inanç ve tutumlar, destek eksikliği, emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarına ulaşamama veya kullanamama, engelliliğin emzirmeye olan olumsuz etkisi, engellilik nedeni ile ilgili yaşanan endişeler, fiziksel yetersizlikler nedeni ile farklı tutuş pozisyonlarını yapamama, emzirmekten vazgeçme, emzirmenin çok yorucu ve mücadele gerektirmesi, yeterli sütün gelmemesi, bebeğin doymaması, ağlaması, annenin sütünü sağlamak zorunda kalması, formül mamaya geçme zorunluluğu ve sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının olumsuz tutumu olarak sıralanabilir (Andrews, vd., 2021; Byrnes, ve Hickey, 2016; Powell vd., 2018). Yaşanılan bu zorlukların üstesinden gelebilmek için sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin ihtiyaçlarını görebilmesi ve karşılayabilmesi oldukça önemlidir. Sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili özel ihtiyaçlarını değerlendirmek ve yaşadıkları deneyimlere (emzirme ve yenidoğan bakımı gibi.) olan adaptasyonlarını arttırmak için onlarla daha fazla zaman ayırması, özel eğitim ve danışmanlık vermesi gerekmektedir. Sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının doğum sonu dönemde fiziksel engelli annenin bebeklerini emzirmeleri ile ilgili annenin engel türünün (ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma engelli bireyler), düzeyinin (engel raporuna göre % olarak), süresinin (doğuştan veya sonradan) ve bunun emzirme sürecine olan etkisini değerlendirmesi önemli olmakta ve bu durum fiziksel engelli annenin emzirme sürecini etkilemektedir. Bu nedenle fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili yaşayacağı zorluklar ve çözümler konusunda deneyimli olmak, fiziksel engelli annelerin ihtiyaçlarını ve deneyimlerini anlamak için daha fazla dikkat göstermek, emzirme ile ilgili bilgi düzeylerini ve yeterliliklerini belirlemek ve emzirme deneyimlerini gözlemlememek, doğru ve etkin desteği sağlamak oldukça

önemlidir. Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları bu kayıtlar, bilgiler ve gözlemler sonucunda fiziksel engelli anneye en doğru ve etkin bilgiyi verebileceklerdir (Byrnes, ve Hickey, 2016; Feldman-Winter, Ustianov, Anastasio, Butts-Dion, Heinrich, Merewood, 2017; Smyth, ve Hyde, 2020). Derleme şeklinde hazırlanan bu makalenin amacı doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen ve bariyer oluşturan faktörleri incelemektir. Ayrıca bu derleme makalesi, doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerini destekleyen ve bariyer oluşturan faktörleri tespit etmek, mevcut durumu iyileştirmek ve çözüm önerilerini geliştirmek açısından önemlidir. Makalede; fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen faktörler; sırasıyla “Adaptasyon ve Ekipman”, “Emzirme Pompası Kullanımı”, “Fiziksel Destek Alma”, “Akran Desteği Alma”; emzirmeye bariyer oluşturan faktörler; “Destek Eksikliği”, “Engelliliğin Emzirmeye Olan Etkisi-Yaşanan Sağlık Sorunları”, “Bilgi Eksikliği”, “Anne Sütü Temini ve Devamlılığı”, “Sağlık Profesyonelleri ve Emzirme Danışmanları” başlıkları doğrultusunda ele alınmıştır. Tüm bu bulgular ışığında mevcut çalışma iki başlık şeklinde ele alınarak aşağıda yer alan araştırma soruları kapsamında incelenmiştir:

- Fiziksel engelli anneler arasında emzirmeyi destekleyen faktörler nelerdir? Nasıl iyileştirilebilir?
- Fiziksel engelli anneler arasında emzirmeye bariyer oluşturan faktörler nelerdir? Nasıl çözüm önerileri geliştirilmelidir?

EMZİRMEYİ DESTEKLEYEN FAKTÖRLER

Adaptasyon ve Ekipman

Fiziksel engelli anneler doğru ve etkili emzirebilmeyi sürdürebilmek ve kolaylaştırmak için bir adaptasyon sürecine (adaptasyon stratejileri) ve emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarına (Emzirme yastıkları, kemerler, kayışlar, bantlar, emzirme pompası ve sabitleyicileri, taşıyıcılar, ayakkabılarda çanlar, bebek bakım ekipmanlarına ulaşımı kolaylaştıran stratejiler, ekipmanların stratejik yerlerde olması gibi.) ihtiyaç duyabilmektedirler (Andrews, vd., 2021; Powell vd., 2018). Fiziksel engelli annelerde emzirme adaptasyonun oluşması çoğu zaman zorlayıcı ve zaman alıcı olabilmektedir. Fiziksel engelli anneler için doğru emzirme pozisyonunu bulmak zaman almakta, bazen doğru emzirme pozisyonunu bulamamakta veya bu pozisyonda uzun süre emzirmeyi sürdürürken zorlanabilmektedir. Ayrıca fiziksel engelli annelerin emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanları hakkında bilgi sahibi olunmaması, bu ekipmanlara ulaşamama veya ulaşmada yaşadıkları maddi zorluklar da emzirme süreçleri kesintiye uğrayabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Hubbard, D’Andrea, ve Carman, 2018; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada fiziksel engelli annelerin ikisi bebeğini emzirme pozisyonunda tutarken çok zorlandığını, yatarak emzirdiğini ve bu durumun bebekleri büyüdükçe ve ağırlaştıkça zorlaştığını ve yatarak emzirmeyi tercih ettiklerini, diğer fiziksel engelli bir anne bebeğini emzirmek için karnına yatırdığını, diğer fiziksel engelli bir anne ise, bebeğini emzirmek için bir sürü yastık yığınları ile bebeğini desteklediğini ifade etmişlerdir

(Powell vd., 2018). Fiziksel engelli annelerin bebeklerini emzirirken farklı adaptasyon stratejileri kullanabilmesi, kendilerine en uygun pozisyonu bulması, emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarından yararlanabilmesi ve kullanması, doğru emzirme ekipmanını doğru şekilde kullanması, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından yardım alması, doğum öncesi dönemde emzirme ile ilgili eğitim sınıflarına katılması, doğum öncesi ve sonrası dönemde emzirme ile ilgili eğitim ve danışmanlık alması ve tüm bu süreçte fiziksel engelli annelerin denemekten ve mücadele etmekten vazgeçmemesi emzirmeye olan adaptasyonlarını olumlu yönde desteklemekte ve emzirmeyi kolaylaştırmaktadır (Andrews, vd., 2021; Powell vd., 2018).

Sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının fiziksel engelli annelerin zorlandıkları noktaları ve annelere nasıl yaklaşması gerektiğini önceden bilmesi, doğru emzirme tekniğini bulma konusunda yardımcı olması, emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarını hastanede hazır bulundurması, bu ekipmanların ücretsiz ya da ulaşılabilir olmasını sağlaması fiziksel engelli annelerin emzirmeye olan adaptasyonlarını arttırmada destek sağlayacaktır. Doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin emzirirken içgüdülerinden ve yaratıcılıklarından yararlanması kendilerine en kolay ve en rahat ettikleri pozisyonu bulması, kendi ihtiyaçlarına en uygun ebeveynlik ekipmanlarını bulması, kendi ihtiyaçlarına göre bu ekipmanların kullanımını modifiye edebilmesi, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının annenin engel türüne uygun olarak eğitim ve danışmanlık yapması, bu eğitim ve danışmanlık hizmetini fiziksel engelli annenin hastaneden taburcu olduktan sonra da alabilmesi ve sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları ile önyargısız ve terapötik iletişim kurabilmesi emzirme sürecine olan adaptasyonu arttırmakta ve emzirme süresini uzatmaktadır. Örneğin; bazı ortopedik engelli anneler yatarak bazıları oturarak emzirebilmekte, sabitleyiciler ve taşıyıcılardan yararlanabilmekte, görme engelli anneler bebekleri için ayaklara takılan sesli çanlardan yararlanabilmekte, işitme engelli anneler işaret dili tercümanlarına ihtiyaç duyabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Hubbard, vd., 2018; Powell vd., 2018). Yapılan bir nitel çalışmada işitme engelli bir anne hastanede kendisine işaret dili tercümanı sağlanmasının, kendisinin istediği kişileri refakatçi olarak seçebilmesinin, diğer işitme engelli bir anne sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının kendisini sürekli ziyaret etmesinin, diğer işitme engelli bir anne bebeğini formül mama ile beslemek ile ilgili yaşadığı anksiyete ve suçlama ile ilgili kadın doğum hemşiresinin kendisini rahatlatmasının ve ortopedik engelli bir anne de emzirme danışmanının bebeğini rahat emzirebilmesi için kendisi ile farklı pozisyonlarda (sandalye, farklı tutuş pozisyonları gibi.) ve sürekli çalışmasının emzirme sürecine olumlu katkı sağladığını ve emzirmesini desteklediğini ifade etmiştir (Andrews, vd., 2021). Fiziksel engelli anneler adaptasyon stratejilerini kendilerine uyarlayabildiğinde ve emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarını doğru ve etkili kullanabildiğinde emzirme hem kendileri hem bebekleri için keyifli ve uzun süre devam edecek bir süreç haline gelecektir (Andrews, vd., 2021; Hubbard, vd., 2018; Powell vd., 2018).

Emzirme Pompası Kullanımı

Fiziksel engelli anneler bebeklerini emzirirken uzun süre doğru emzirme pozisyonunda tutmakta, yeterli fiziksel gücü kendilerinde bulmakta zorluklar ve buna benzer fiziksel sınırlılıklar yaşayabilmektedir. Fiziksel sınırlılığı ortadan kaldırmak, emzirmenin devamlılığı ve bebeğin en uzun süre anne sütü almasını sağlamak amacıyla fiziksel engelli anneler doğum sonu dönemde bir emzirme pompası kullanarak (bağımsız veya birinin yardımı ile) anne sütünü sağlayabilir ve bebeklerine anne sütünü biberon ya da diğer emzirme destek sistemleri yardımı ile verebilirler. Sütün emzirme pompası yardımı ile düzenli olarak sağılması ile anne sütünün artması ve bebeğin anne sütü alması sağlanacak ve anne sütü ile beslenen bebekte diyare ve enfeksiyon hastalıklarına bağlı mortalite ve morbidite azalacaktır (Andrews, vd., 2021; Horta, ve Victora, 2013; Powell vd., 2018). Fiziksel engelli annelerin emzirmesi hem anne hem de bebek için farklı avantajlar sağlamaktadır. Yapılan çalışmalarda anne sütünün bebeği otitis media, gastrointestinal sistem enfeksiyonları, solunum yolu enfeksiyonları, menenjit, kızamık, pnömoni gibi birçok hastalıklardan, bağışıklık sistemini güçlendirerek allerjik reaksiyonlardan (astım, egzama gibi.) koruduğu, nekrotizan enterokolit, diabetes mellitus, obezite, ani bebek ölüm sendromu ve çocukluk lenfoması görülme sıklığını azalttığı belirtilmektedir (Alioğulları, Yılmaz Esencan, ve Ünal, 2016; Gölbaşı, ve Koç, 2008; Horta, ve Victora, 2013; Schack-Nielsen, ve Michaelsen, 2006). Yapılan bir diğer çalışmada ise; fiziksel engelli bir anne bebeğini biberonla besleyeceğini ve anne sütünü bebeğine mutlaka vereceğini, diğer fiziksel engelli bir anne kollarını bebeğini emzirecek şekilde konumlandırmakta zorlanmasına rağmen emzirme pompası ile anne sütünü sağacağını ve bebeğine anne sütünü vereceğini ve bunun için yardıma ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir (Powell vd., 2018). Doğum sonu dönemde emzirme ile ilgili problemler yaşayan ve zorlanan fiziksel engelli anneler yaşadıkları bu sorunların üstesinden gelmek için çözüm yolları aramalı (farklı pozisyonlar, ekipmanlar gibi.), kendilerini suçlamamalı ve bebeklerine anne sütünün verebilmek için mücadele etmelidirler. Engellerine ya da beraberinde yaşadıkları hastalıklarına bağlı olarak yaşadıkları zorluklar ve sınırlılıklar onları emzirmeden vazgeçirmemeli, alternatif yollar denenerek anne sütünü temin etmenin yolları aramalıdır. Bu süreçte emzirme pompası hem hastanede hem de hastaneden taburcu olduktan sonra evde uygulanabilir bir alternatif ekipman olmaktadır. Emzirme pompası kullanarak anne sütünü elde edilmesi, emzirmenin devamlılığının sağlanması fiziksel engelli annelerin bebeklerinin de anne sütü almasını, bebeğin kendini güvende hissetmesini, nörolojik, bilişsel ve psikomotor gelişiminin desteklenmesini ve doyum almasını sağlayacaktır. Aynı zamanda fiziksel engelli annelerin öz yeterliliğini ve annelik rolünü destekleyecek, başarı duygusu ve kendilerine olan güveni arttıracaktır (Andrews, vd., 2021; Horta, ve Victora, 2013; Powell vd., 2018; Topal, vd., 2017).

Fiziksel Destek Alma

Fiziksel engelli anneler emzirmenin sürekli çaba ve mücadele gerektiren ve zorlayıcı bir süreç olduğunu belirtmektedir. Fiziksel engelli anneler eş, aile üyeleri ve yakın çevrelerinden (akrabalar,

komşular gibi.) emzirme süreci ile ilgili farklı düzeyde fiziksel desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Fiziksel engelli annelerin bebekleri ile doğru emzirme pozisyonu alma, doğru pozisyonda tutma, tek başına bebeği tutma, bebeğini kendine göre konumlandırma, emzirme pompasını tutma, emzirme pompasını kullanma, süt sağma işlemini uzun süre ve etkili bir şekilde yapma gibi. farklı açılardan fiziksel desteğe ihtiyaçları olabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Becker, Andrews, Walker, ve Phillips, 2021; Chin, Cuculick, Starr, Panko, Widanka, Dozier, 2013; Gözükara, 2014; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada fiziksel engelli annelerin çoğu fiziksel yardım almadan bebeklerini anne sütü ile besleyemeyeceklerini ve emzirme süreçlerinde özellikle eşlerinden ve ailelerinden fiziksel yardım almanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada fiziksel engelli bir anne, yatar pozisyonda durabildiğini ve emzirme pompasını eşinin tuttuğunu, diğer fiziksel engelli bir anne emzirme pompasını kullanmak için eşinin eve gelmesini beklemek zorunda kaldığını ve yabancı birinden bunu isteyemeyeceğini, diğer fiziksel engelli bir anne ise iki saatte bir eşinin emzirme pompasını kullanması için teşvik ettiğini ve kendisine yardım ettiğini, diğer fiziksel engelli bir anne ise bebeğini tek başına tutamadığını, çeşitli yastıklar, bir sürü farklı aparat, kayış ve taşıyıcı kullandığını, emzirmenin fiziksel olarak çok zor olduğunu ve bu süreçte annesinden yardım aldığını ifade etmiştir (Powell vd., 2018). Yapılan başka bir çalışmada da; 19 ay ve üzerinde emzirmeye devam eden işitme engelli anneler destekleyici bir sosyal çevrenin bebeklerini emzirme sürelerinde etkili olduğunu ve zorlukların üstesinden gelebilme yeteneğini arttırdığını belirtmektedir (Chin vd., 2013). Fiziksel engelli anneler eş, aile üyeleri ve yakın çevrelerinden (akrabalar, komşular gibi.) emzirme süreci ile ilgili fiziksel destek alabilmektedir. Bununla birlikte fiziksel engelli anneler emzirme süreçleri ile ilgili kendilerine yardımcı olacak bir sağlık profesyoneline ve emzirme danışmanına ihtiyaç duyabilirler ve emzirme ile ilgili fiziksel destek alabilirler (Andrews, vd., 2021; Powell vd., 2018). Bu konuda yapılan bir çalışmada işitme engelli annelerin emzirme süreçleri ve olumlu emzirme deneyimlerinin oluşması için sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarına erişilebilirliğin artmasının ve iletişimin güçlenmesinin etkili olduğunu belirtilmiştir (Chin vd., 2013). Yapılan diğer bir çalışmada da, fiziksel engelli annelerin bazıları sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları ile olumlu etkileşimlerde bulunduğunu ve emzirme konusunda sürekli desteklendiğini belirtmiştir. Aynı çalışmada ortopedik engelli bir anne sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının farklı pozisyonlar ile ilgili sürekli kendisi ile çalıştığını, işitme engelli bir anne bebeğine mama verdiği için kendini suçlu hissettiğini ancak bu konuda sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının kendisini sürekli desteklediğini ve rahatlattığını ifade etmiştir (Andrews, vd., 2021). Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları fiziksel engelli annelere, emzirme pozisyonları, konumlandırma, emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarından yararlanma gibi konularda emzirmeyi destekleyici fiziksel destek sağlayabilir, eğitim ve danışmanlık verebilirler. Ayrıca işitme engelli annelere etkin bir fiziksel destek sağlamak için işaret dili tercümanlarının sayısının artması, erişim ve iletişimin desteklenmesi, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının da işaret dili öğrenmesi gerekmektedir (Horta, ve Victora, 2013; Powell vd., 2018). Bununla birlikte sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelere yetkin bir bakım verebilmeleri için yeterli bilgi ve

becerilere sahip olması, fiziksel destek sağlaması, fiziksel engelli annelerin başta eşleri olmak üzere yakınlarına da eğitim vermesi ve onları emzirme eğitimine dâhil etmesi, hastaneden taburcu olduktan sonra da fiziksel engelli annelere ulaşabilmesi, emzirme konusunda yüz yüze veya online olarak destek sağlamaya devam etmesi, etkili iletişim becerileri ile annelerin yaşadıkları emzirme problemlerine çözüm bulabilmesi, doğum sonu emzirme süreçlerini takip etmesi desteklemesi, pozitif etkileşimlerde bulunması, cesaretlendirmesi ve anne sütüne teşvik etmesi oldukça önemlidir. Böylelikle eş, aile üyeleri, yakın çevre, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından destek alan fiziksel engelli anneler emzirmeye daha istekli ve daha cesaretli olacaklardır (Andrews, vd., 2021; Byrnes, ve Hickey, 2016; Hubbard, vd., 2018; Gözükara, 2014).

Akran Desteği Alma

Doğum sonu dönemin fiziksel, psikolojik ve emosyonel açıdan ebeveynliğe uyum gerektiren bir dönem olması, fiziksel engelli annelerin bu dönemde bebeklerini emzirebilmek için daha fazla mücadele etmeye ve desteğe ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bu desteğin önemli bir basamağını da akran desteği oluşturmaktadır. Akran desteği, fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili kendi yaşlılarından özellikle de kendileri gibi engelli annelerden emzirme konusunda aldıkları desteği içermektedir. Fiziksel engelli anneler doğum sonu dönemde kendileri gibi fiziksel engelli anneler veya akranlarından emzirme süreçleri ile ilgili akran desteği alabilir, bir araya gelerek emzirme ile ilgili faydalı bilgiler sağlayabilir, tavsiyeler alabilir ve emzirme deneyimlerini paylaşabilirler. Bununla birlikte sosyal medya aracılığı ile de diğer fiziksel engelli annelerle biraya gelebilir, onlara ulaşabilir, topluluklar oluşturabilir ve engellilik, doğum sonu dönem ve emzirme konusunda yaşadıkları zorlukları ve buldukları çözüm yollarını paylaşabilirler (Andrews, vd., 2021; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada fiziksel engelli anneler emzirme ile ilgili kendi gibi engelli annelerden emzirme süreçleri (adaptasyon, emzirme pozisyonu gibi.) ile ilgili bilgi ve tavsiyeler aldığını ve bu durumun emzirme deneyimlerini olumlu etkilediğini ancak aynı desteği engelli olmayan arkadaşlarından alamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca fiziksel engelli anneler bağlı oldukları engel topluluklarının diğer engelli annelere ulaşmada kendilerine çok yardımcı olduğunu belirtmiştir (Powell vd., 2018). Bu konuda yapılan bir sistematik bir derlemede engelli annelerin kendi gibi benzer engeli olan anneler ve ortak deneyimi olan kişiler ile iletişimde olmasının, bilgi ve tavsiyeler almasının ve ebeveynlik deneyimlerini paylaşmasının annelerin emzirme süreçlerine olumlu katkı sağladığı emzirme oranlarını ve süresi arttırdığı bildirilmiştir (Patnode, Henninger, Senger, Perdue, ve Whitlock, 2016). Akran desteği alma fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerinde yetersizlik, yalnızlık ve çaresizlik duygularını azaltmakta, emzirme mücadelelerini ve olumlu emzirme deneyimlerini arttırmaktadır (Andrews, vd., 2021). Kendi gibi fiziksel engelli annelerden ve akranlarından destek alan fiziksel engelli anne emzirmeye iyi bir başlangıç yapmakta, emzirme konusunda daha kararlı olmakta ve doğum sonu dönemi ruhsal ve emosyonel açıdan daha rahat geçirmektedir. Akran desteği alan ve kendini yalnız hissetmeyen fiziksel engelli annelerde doğum sonu depresyon da daha az görülmektedir (Field, 2011; Dönmez, ve Bükülmez, 2015; Patnode, vd.,

2016). Ayrıca sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları fiziksel engelli anneleri yüz yüze veya online olarak akranları veya diğer fiziksel engelli anneler ile bir araya getirebilir, bireysel ya da toplu eğitimler verebilir ve danışmanlık sağlayabilir (Andrews, vd., 2021).

EMZİRMEYE BARIYER OLUŞTURAN FAKTÖRLER

Destek Eksikliği

Destek eksikliği, fiziksel engelli annelerin doğum sonu dönemde eş, akranlar, aile üyeleri, yakın çevre, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından emzirme ile ilgili yetersiz destek veya yardım alması olarak tanımlanmaktadır. Doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler emzirme ile ilgili yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilmek için aile ve sosyal çevrelerinden, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından desteğe ve yardımına ihtiyaç duymaktadır. Ancak fiziksel engelli anneler aile ve sosyal çevrelerinin, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının emzirme süreci ile ilgili yetersiz bilgi ve deneyimi ile karşı karşıya kalabilmekte ve çoğu zaman yeterli desteği ve yardımı alamamaktadır. Fiziksel engelli anneler emzirme ile ilgili ihtiyaçlarının belirlenmesi, fiziksel sınırlılıklarının göz önünde tutulması, emzirme süreçleri ile ilgili kendilerine uygun adaptasyon stratejilerinin uygulanması, emzirmeyi destekleyici ebeveynlik ekipmanlarına ulaşma, nasıl kullanacağını bilme, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarına ulaşma ve iletişim gibi konularda destek eksikliği yaşayabilmektedir. Tüm bu sorunlar ile ilgili aile ve sosyal çevrelerinden, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından yeterli desteği alamayan fiziksel engelli anneler emzirme ile ilgili daha fazla zorluk yaşamaktadır (Andrews, vd., 2021; Becker, vd., 2021; Chin vd., 2013; Powell vd., 2018). Yapılan çalışmalarda fiziksel engelli annelerin doğum sonu dönemde emzirme ile ilgili yaşadığı en önemli zorluklardan birisinin destek eksikliği olduğu, yaşanan destek eksikliğinin emzirme süreçlerini olumsuz etkilediği, annelerin bebeklerini emzirme sürelerini kısalttığı hatta bu annelerin bebeklerini emzirmeyi red ettiği belirtilmektedir (Andrews, vd., 2021; Patnode, vd., 2016; Powell vd., 2018). Yapılan diğer bir çalışmada da destek eksikliğinin fiziksel engelli annelerin emzirme süreçleri için önemli bir engel olduğu bildirilmiştir (Becker, vd., 2021; Wiener, ve Wiener, 2011). Bir diğer çalışmada da, fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerinin devamlılığı için emzirme ile ilgili yaşadığı zorluklarla yüzleşmesinin, mücadele etmesinin ve destek almasının etkili olduğu belirtilmiştir (Guay, Aunos, ve Collin-Vezina, 2017). Bir başka çalışmada da, fiziksel engelli bir anne emzirme danışmanı ile sorun yaşadığını ve emzirme danışmanının kendisine çok sınırlı bilgi verdiğini (Sadece ellerimi döndüremezsem ve yeterli emziremezsem kendisini aramasını söylemesi.), diğer fiziksel engelli bir anne eşinin emzirme danışmanından daha fazla yardımcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca fiziksel engelli annelerin çoğu hastaneden taburcu edilmeden önce ve hastaneden taburcu edildikten sonra evlerinde de emzirme danışmanlarından destek ve yardım almayı istediklerini belirtmişlerdir (Powell vd., 2018). Akran desteğinin etkinliğini gösteren çalışmalarda engelli annelerin kendileri gibi engelli akranlarından aldıkları desteğin olumlu ebeveynlik rol modelini desteklediği ve emzirme süresi ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Becker, vd., 2021; Patnode, vd., 2016; Powell vd., 2018). Bu konuda yapılan bir

derlemede ise, eş desteğinin emzirme sürecinde önemli bir etken olduğu, anneyi emzirmeye teşvik ettiği, annenin emzirme başarısını arttırdığı ve yaşadığı emzirme sorunları ile mücadele etmesini sağladığı belirtilmektedir (Gözükara, 2014). Doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin emzirmelerine bariyer oluşturan en önemli faktörlerden birinin destek eksikliği olduğu, aile ve sosyal çevrelerinden, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından doğum sonu dönemde yeterli desteği alamamasının emzirme süreçlerini olumsuz etkilediği, sadece hastanede değil hastaneden taburcu olduktan sonra da tüm emzirme süreçleri boyunca desteğe gereksinim duyduğu görülmektedir (Andrews, vd., 2021; Becker, vd., 2021; Guay, vd., 2017; Gözükara, 2014; Patnode, vd., 2016; Powell vd., 2018; Wiener, ve Wiener, 2011). Doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelere aile ve sosyal çevrelerinden yeterli desteği alması, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının düzenli aralıklarla yüz yüze veya online olarak emzirme ile ilgili eğitim ve danışmanlık vermesi, emzirme yeterliliğini değerlendirmesi, ulaşılabilir olması, gerekli destek ve danışmanlığı sağlaması ve fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerinin desteklemesi gerekmektedir. Böylelikle sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları tarafından yapılacak olan düzenli takipler ile yaşanabilecek sorunların erken dönemde tespiti sağlanacak ve gerektiği durumlarda bir üst kuruma sevki yapılabilecektir. Ayrıca bu süreçte alınacak kapsamlı destek ile fiziksel engelli annelerin emzirme motivasyonu ve doğru emzirme davranışı kazanması sağlanacak ve emzirme süresi uzayacaktır (Andrews, vd., 2021; Becker, vd., 2021; Patnode, vd., 2016; Powell vd., 2018).

Engelliliğin Emzirmeye Olan Etkisi-Yaşanan Sağlık Sorunları

Üreme çağındaki kadınların yaklaşık %11 engellidir ve engellilik günlük yaşam aktivitelerini ve yaşam kalitesini etkileyen önemli bir süreçtir (Andrews, vd., 2021). Fiziksel engelli anneler engelliliğin getirdiği zorlukların yanında gebelik, doğum ve doğum sonu dönemin fizyolojik, psikolojik ve emosyonel değişimleri ile de karşı karşıya kalmaktadır (Andrews, vd., 2021; Byrnes, ve Hickey, 2016; Shandra, Hogan, ve Short, 2014). Fiziksel engelli annelerin gebelikleri, doğum ve doğum sonu dönemleri engelli olmayan annelere oranla daha zorlayıcı ve riskli geçmekte ve bu annelerde doğum sonu komplikasyonlar daha fazla görülmektedir. Fiziksel engelli annelerin engelli olmayan annelere oranla sezaryen doğum, gebelikte hipertansiyon hastalıkları, plasental anomaliler, düşük doğum ağırlığı, ölü doğum ve preterm doğum yapma oranları daha yüksektir (Shin, vd.,2020; Tarasoff, Murtaza, Carty, Salaeva, Hamilton, ve Brown, 2020). Yapılan bir çalışmada görme engelli annelerin diğer engel türlerine göre prenatal komplikasyonları daha fazla yaşadığı, engel türü ve şiddetinin perinatal komplikasyon görülme sıklığını arttırdığı belirtilmektedir (Shin, vd.,2020). Morton ve ark.nın 2013 yılında yapmış oldukları çalışmalarında; fiziksel engelli kadınların %38'i sezaryen doğum, %40'ı preterm doğum ve prematür bebek ve %34'ü düşük doğum ağırlıklı bebek dünyaya getirmiştir. Ayrıca fiziksel engelli anneler engelli olmayan annelerle karşılaştırıldığında doğum sonu dönemde emzirme ve bebeğin bakımı ile ilgili daha fazla zorluk yaşadığı bildirilmiştir (Morton, Le, Shahbandar, Hammond, Murphy, ve Kirschner, 2013). Gebelik, doğum ve doğum sonu dönemde tüm fiziksel

engelli annelerin yaşadıkları deneyimler benzersiz ve bireyseldir. Ancak fiziksel engelli anneler emzirme ile ilgili bu deneyimleri yaşarken farklı şekillerde zorlanabilmekte ve fiziksel engelli annelerde gebeliğin ve doğumun getirdiği riskli durumlar doğum sonu dönemde emzirmeyi daha zorlayıcı hale getirebilmektedir. Fiziksel engelli annelerin emzirme süreçlerini engel durumu, engel düzeyi ve şiddeti, beraberinde yaşadığı hastalıklar, bu hastalıklara bağlı kullandıkları ilaçlar, kullanılan ilaçların emzirme üzerindeki olumsuz etkileri, emzirmeyi sınırlandırması, engellilik nedeni ile bebeklerini emzirmeleri konusunda yaşadıkları endişeler, engelliliğin emzirme süreci üzerine olan etkisi, engellilik ve emzirme konusunda yaşanan bilgi eksikliği, yanlış inanç, tutum ve uygulamalar, anksiyete ve kaygılar etkileyebilmektedir. Fiziksel engelli anneler emzirmeyi tamamen red edebilmekte, kullandıkları ilaçların anne sütü ile nasıl bir etkileşime gireceğini bilmemekte, emzirmenin engelliliğe bağlı yaşadıkları belirtileri arttırabileceğini düşünmekte ve bu durumlar emzirme tutumlarını ve davranışlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca bazı annelerin fiziksel engelinin desteksiz emzirmeye izin vermemesi (uzuv eksikliği gibi.) de söz konusu olabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Becker, vd., 2021; Davanzo, 2018; Powell vd., 2018). Powell ve ark.nın yapmış oldukları çalışmalarında fiziksel engelli bir anne engelliliğe ilişkin komplikasyonların potansiyel sonuçlarından dolayı, diğer bir fiziksel engelli anne kullandığı ilaçlar ile ilgili endişelerinden dolayı emzirmeyi tercih etmemiş, diğer bir fiziksel engelli anne de osteoporoz riski nedeniyle beş ay emzirebilmiş ve sonrasında sağlık profesyonellerinin önerisiyle emzirmeyi sonlandırmak zorunda kalmıştır. Fiziksel engelli annelerin çoğu fiziksel sınırlılıkları nedeni ile pozisyon problemleri yaşadığını, uzun süre emziremediklerini, engelinin emzirme problemine neden olduğunu ve engellerinden bıktığını ifade etmiştir (Powell vd., 2018). Yapılan diğer bir çalışmada da fiziksel engelli anneler emzirmenin çok yorucu olduğunu belirtmiştir (Andrews, vd., 2021). Fiziksel engelli annelerin doğum sonu dönemde yaşadığı bu zorlu süreç emzirme konusunda daha fazla zorluk yaşamalarına ve sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları tarafından daha fazla desteğe ihtiyaç duymalarına neden olmaktadır. Sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının aile merkezli bir bakımın yanında doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin yaşadıkları sağlık sorunlarını, riskleri ve zorlukları bilerek annelere emzirme süreçleri ile ilgili özel olarak hazırlanmış eğitimler vermesi ve danışmanlık yapması gerekmektedir (Tarasoff, vd., 2020).

Bilgi Eksikliği

Doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler emzirme süreçleri ile ilgili emzirmeye adapte olma, engellilik ve emzirmeye özgü bilgilere sahip olma, farklı stratejiler kullanma, farklı emzirme teknikleri ve bebeği tutuş pozisyonları gibi konularda bilgi eksikliği yaşayabilmektedir (Powell vd., 2018). Ayrıca fiziksel engelli annelerin sağlık verilerinde eksikliklerin olması, emzirme konusunda yetersiz bilgiye sahip olması, sağlık okuryazarlığının sınırlı olması, sağlık profesyonellerinin ve emzirme danışmanlarının engelli annelerin emzirmesi konusunda yetersiz bilgiye sahip olması, emzirmenin fiziksel engelli anneyi nasıl etkileyeceğini bilmemesi, verilen bilgi ve eğitimlerin fiziksel engelli annelerin ihtiyaçlarını karşılamaması, sağlık bakım sistemi içerisinde işaret dili tercümanlarının yetersiz olması veya olmaması, fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili yaşadıkları sorunlara

cevap bulamaması ve bilgi eksikliklerinin giderilmemesi emzirme konusunda daha fazla zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır (Andrews, vd., 2021; Barnett, McKee, Smith, Pearson, vd., 2021; Davanzo, 2018; Powell vd., 2018). Bununla birlikte toplumun, sosyal çevrenin ve aile üyelerinin fiziksel engelli annelerin emzirmesi konusunda bilgi sahibi olmaması, önyargıları, yanlış inançları, tutumları, mitleri olması ve yanlış önerilerde bulunması emzirme konusunda yaşanan bilgi eksikliğini arttırmakta hatta emzirme sürecini kesintiye uğratabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Davanzo, 2018; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada emzirme sürecinin olumlu başlamasında engelli annenin emzirmenin yararlarını bilmesinin ve bilgi sahibi olmasının, emzirmeye hazır olmasının ve emzirmeye ne zaman başlayacağını kendisi karar vermesinin etkili olduğu belirtilmiştir (Shandra, vd., 2014). Fiziksel engelli anneler ile yapılan diğer bir çalışmada da engellilik ve emzirme ile ilgili yaşanan bilgi eksikliğinin emzirme sürecini kesintiye uğrattığı ve emzirmeye engel olduğu bildirilmektedir. Ayrıca fiziksel engelli anneler kendi ihtiyaçlarına yönelik bilgi almadığını, engelli annelerin emzirmesi ile ilgili araştırmaların olmadığını ve diğer fiziksel engelli annelerin sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından emzirme süreçleri ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir (Powell vd., 2018).

Fiziksel engelli annelerin emzirme süreçleri ile ilgili yaşanan bu bilgi eksikliklerinin giderilmesinde;

- Toplumun, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının bilinçlenmesi ve bilgi sahibi olması,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları tarafından güvenli ve kaliteli eğitim kapsamında özelleştirilmiş ve bireyselleştirilmiş emzirme eğitiminin verilmesi,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları tarafından emzirmenin her koşulda teşvik edilmesi,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının kaynakları ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi ve kültürel açıdan yetkin iletişim ilkelerini kullanması,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının engelli kültürü hakkında bilgi sahibi olması ve bakıma rehberlik etmesi,
- İşaret dili tercümanlarının sayısının artması ve sağlığa katılımının teşvik edilmesi,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının işaret dili tercümanları ile birlikte çalışması ve erişimde yaşanan eşitsizliklerin giderilmesi,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının, sağlık alanındaki akademisyenlerin bu alanda işaret dili öğrenmeye teşvik edilmesi,
- Sağlık kurum ve kuruluşlarının birlikte çalışması,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının yasal hükümleri bilmesi, savunuculuk ve anlayışı en üst noktaya çıkarması,

- Bilimsel araştırmaların artırılması, öğrenme yolları ile ilgili mevcut verilerin analizinin ve yeni verilerin toplanmasının sağlanması, araştırmaların artması ile ilgili fon desteklerinin sağlanması,
- Tüm bu çalışmaların sağlık merkezlerine, sağlık çalışanlarına, emzirme danışmanlarına ve topluma ulaşması ve fiziksel engelli annelerin haklarının savunulması gerekmektedir (Andrews, vd., 2021; Davanzo, 2018; Horta, ve Victora, 2014; Richardson, 2014).

Anne Sütü Temini ve Devamlılığı

Doğum sonu dönemde fiziksel engelli anneler anne sütünün temini ve devamlılığını sağlama, bebeğini geç emzirme, bebeğin memeyi geç emmesi, bebeğin anne sütü alamamasına ya da geç almasına bağlı olarak erken dönemde formül mamaları verme, emzik ya da biberon kullanıma, doğru emzirme pozisyonu alamama, emzirme ekipmanlarına ulaşamama (emzirme pompaları, emzirme yastığı gibi.), ekipmanları doğru kullanamama, bilgi eksikliği, emzirme sürecine adaptasyon sağlayamama, anne sütünün yokluğu ya da yetersizliği ile ilgili emzirme problemleri yaşayabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Cangöl, ve Şahin, 2014; Powell vd., 2018). Fiziksel engelli annelerin emzirme konusunda yaşadıkları bu sorunlar emzirme konusunda daha fazla mücadele etmelerine, zorlanmalarına, bebeğin farklı emme şekline adapte olmasına, yorgunluk ve bıkkınlığa, emzirmeye başlamada gecikmeye ve hatta bebeğin emmeyi red etmesine neden olabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Becker, 2021; Cangöl, ve Şahin, 2014; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada fiziksel engelli bir anne emzirirken doğru pozisyonunu bulamadığını, emzirmesinin geciktiğini ve bu gecikmenin yeterli sütünün olmayacağına inanmasına neden olduğunu, diğer fiziksel engelli bir anne ikinci güne kadar emzirme fırsatı olmadığını, fiziksel kısıtlamaları nedeni ile emzirme pompası kullanmak zorunda kaldığını ve bunun sütünü azalttığını ifade etmiştir. Ayrıca fiziksel engelli annelerin çoğu hastaneden ayrıldıktan sonra süt temin etmekte zorlandıklarını, pozisyonlar ile ilgili zorluk yaşamaları nedeni ile emzirme pompası kullanmak zorunda kaldıklarını ve emzirmektense emzirme pompası kullanmanın süt tedariki konusunda daha fazla zorlanmalarına neden olduğunu belirtmiştir (Powell vd., 2018). Doğum sonu dönemde anne-bebek arasındaki etkileşimi artırması, ağrıyı azaltması, ısı kaybını önlemesi, süt salınımını artırması ve bebeğin yeni hayatına uyumunu kolaylaştırması nedeniyle erken dönemde anne ve bebeğin ten tene teması ve emzirmenin başlanması oldukça önemlidir (Becker, 2021; Cangöl, ve Şahin, 2014; Chowdhury, vd., 2015; Davanzo. 2018). Ancak süt temini ve devamlılığı ile ilgili yaşanan emzirme problemleri nedeniyle emzirmeye geç başlama süt salınımını azaltarak, emzirmeyi kesintiye uğratmakta ve bebeğin ek besinlere başlamasını tetiklemektedir. Bu durum fiziksel engelli annelerin ruhsal durumlarında ambivalan duygulara, doğum sonu ruhsal sorunları daha fazla yaşamalarına, kendilerini yetersiz hissetmelerine, emzirmeye olan inançlarının azalmasına ve emzirme başarısının düşmesine neden olabilmektedir (Andrews, vd., 2021). Yapılan çalışmalarda doğum sonrası dönemde depresyon açısından riskli olan annelerin bebeklerini daha kısa süre emzirdiği bildirilmektedir (Dönmez, ve Bükülmez, 2015; Yüzügüllü, Aytaç, ve Akbaba, 2018). Yapılan diğer bir çalışmada fiziksel engelli bir anne doğumdan hemen sonra emzirme konusunda yaşadığı zorluklar nedeni ile emzirmeye

başlayamadığını ve sonrasında geciktiğini düşündüğü için bebeğini emziremeyeceğine inandığını ifade etmiştir (Powell vd., 2018). Yapılan diğer bir çalışmada da ortopedik engelli bir anne bebeğini sekiz ay emzirdiğini ancak bu sürecin çok yorucu olduğunu çalışmak zorunda olması ve sütünün yetmemesi nedeni ile formül mama vermek zorunda kaldığını ve bebeğin ancak o zaman rahatladığını ifade etmiştir (Andrews, vd., 2021). İşitme engelli anneler ile yapılan bir çalışmada da anneler emzirme deneyimlerini sürekli çaba ve mücadele etmek olarak tariflemişlerdir (Chin, vd., 2013). Fiziksel engelli annelerin uzun bir dönem emzirmeyi istemesine rağmen bunu fiziksel olarak yapamaması, emzirme pompası kullanmak zorunda kalması, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanların farklı tutuş pozisyonları göstermelerine rağmen annelerin bunları uygulayamaması, annelerin vazgeçmesi, emzirmenin çok yorucu ve mücadele gerektirmesi, yeterli sütün gelmemesi, bebeğin doymaması ve ağlaması, bebeğin formül mamaya geçme zorunluluğunu beraberinde getirerek anne sütü kazanımını azalmaktadır (Andrews, vd., 2021; Becker, vd., 2021). Fiziksel engelli annelerin sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından süt temini ve devamlılığı ile ilgili eğitim ve danışmanlık alması gerekmektedir. Ayrıca alınacak eğitimin davranışa dönüşmesi için fiziksel engelli annelerin gerekli ekipmanlar ile desteklenmesi ve konforunun sağlanması, yaşanan sorunların hızlı ve doğru bir şekilde çözümlenmesi, sürekli desteklenmesi, motive edilmesi ve cesaretlendirilmesi gerekmektedir (Andrews, vd., 2021).

Sağlık Profesyonelleri ve Emzirme Danışmanları

Fiziksel engelli anneler doğum sonu dönemde sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmalarının emzirmeyi destekleyici, teşvik edici uygulamalarına, eğitim ve danışmanlıklarına engelli olmayan annelere oranla daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Ancak fiziksel engelli anneler, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları ile bu süreçte bazı sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunlar; iletişim problemleri, işaret dili tercümanının olmaması ya da işaret dilini bilmeme, fiziksel engelli anne ile nasıl etkileşim ve iletişim kuracağını bilmeme ve eğitimsizlik, emzirme konusunda yanlış inanç ve tutumlara sahip olma, emzirme konusunda baskı kurma ve suçlama, emzirmeyi tek seçenek olarak görme, emzirme sorunlarına yönelik alternatif fikirler sunmama, emzirme sorunlarının fiziksel engelli anneden kaynaklandığına dair algılar, emzirme ile ilgili ön yargılara sahip olma, engellilik ve emzirme konusunda bilgi eksikliği ve eğitim almamış olma, eğitim ve danışmanlığı fiziksel engelli annenin engel türüne göre uyarlayamama, engel türünün emzirmeyi nasıl etkileyeceğini bilmeme, bilgiyi açık, net ve anlaşılır aktaramama olarak belirtilmektedir. Tüm bunlar fiziksel engelli anneler ile sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları arasında erişimi, iletişimi ve etkileşimi en aza indirerek emzirmenin tehlikeye girmesine neden olabilmektedir (Andrews, vd., 2021; Byrnes, ve Hickey, 2016; Feldman-Winter, vd., 2017; Powell vd., 2018). Yapılan bir çalışmada işitme engelli anneler işitme kültürünün özelliklerini ve kolaylaştırıcılarını; direk iletişim, bilgi paylaşımı, teknoloji kullanımı, tercümanlar aracılığı ile dil iletişimine erişim ve işaret dili çeviricilerine erişim olarak bildirmiştir (Chin, vd., 2013). Yapılan diğer bir çalışmada da, emzirme danışmanlarının fiziksel engelli annelere emzirme ile ilgili açık iletişimde bulunmadığı, net talimatlar vermediği ve alternatif fikirler sunmadığı

belirtilmektedir. Ayrıca işitme engelli anneler emzirme danışmanlarının işaret dili bilmemesi nedeni ile bebeğini emzirmeye çalışırken aynı zamanda dudak okumaya çalıştığını ve bu durumun bebeği ile iletişim kurmasını engellediğini; görme engelli anneler, bilgiyi sürekli tekrarlamaya çalışırken zorlandığını, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının görsel canlandırmayı sağlayamadığını, doğru yönlendirilmediğini (Saat 6 ya da saat 12 yönünde hareket edebilir misiniz? gibi.) ve ortopedik engelli anneler bebeğinin belirtilen pozisyonda tutma konusunda baskı ve suçlama yaşadığını (emzirme konusunda çabalamamakla suçlama, rijidite) ifade etmiştir (Andrews, vd., 2021). Wiener ve Wiener 2011 yılında yaptıkları bir çalışmada mevcut kaynaklar ve destek eksikliğinin annelerin emzirmesinin önünde önemli bir engel olduğu ve kırsal alanda yaşayan annelerin sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarından daha az destek aldığı bildirilmektedir (Wiener, ve Wiener, 2011). Friesen ve ark.nın yapmış oldukları çalışmada ise; fiziksel engelli annelerin nasıl destekleneceği konusunda bilgi sahibi olan sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının kırsal alanda yaşayan annelere tele-emzirme desteği vererek bu süreci etkili yönetebileceği ve ulaşılabilirliği arttırabileceği belirtilmektedir (Friesen, Hormuth, Petersen, ve Babbitt, 2015). Bu konuda yapılan diğer bir çalışmada da interaktif ve görsel içerikli broşür ile eğitim alan annelerin sadece sözlü olarak eğitim alan annelere oranla emzirme başarılarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Alioğulları, vd., 2016). Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının destekleyici ekipmanlar, eğitim ve danışmanlık ile emzirmeyi ve anne sütünü teşvik etmesi, fiziksel engelli annelerin de engelli olmayan anneler gibi eğitim ve danışmanlık alabilmesi, en uzun süre emzirmesinin sağlanması ve formül mama ile beslemeyi en aza indirmesi için mücadele etmesi gerekmektedir (Smyth, ve Hyde, 2020). Sağlık kurum ve kuruluşlarının da fiziksel engelli anneler için anne sütünün önemi ve emzirmeyi programlarına entegre etmesi ve bu konuda sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarına gerekli eğitim programlarını planlaması ve uygulaması gerekmektedir. Böylelikle fiziksel engelli annelerin emzirme oranları artacak, emzirme süreçlerini daha olumlu ve doyum alarak geçirmeleri sağlanacaktır (Feldman-Winter, vd., 2017; Smyth, ve Hyde, 2020).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Doğum sonu dönemde, fiziksel engelli annelerin emzirme ile ilgili eş, akranlar, aile üyeleri, yakın çevre, sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları tarafından çok yönlü ve kapsamlı bir desteğe ihtiyaç duydukları ve bunun emzirme başarısını etkilediği görülmektedir. Bu dönemde sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının fiziksel engelli annelerin, emzirme süreçlerini destekleyen ve bariyer oluşturan faktörleri doğru tanımlaması, bilgi sahibi olması ve doğru girişimler yapması, gerekli ekipmanları sağlaması ve hazır bulundurması, adapte etmesi, yaşanacak zorluklara karşı alternatif önlemler alması, çözüm yolları bulması, etkin bir eğitim ve danışmanlık verebilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin yanında onlara destek olacak bireylerin (eş, akranlar, aile üyeleri, yakın çevre), eğitilmesinin ve fiziksel engelli annelerin kendileri gibi fiziksel engelli anneler ve akranları ile yüz yüze veya online platformlarda bir araya gelmesinin sağlanması ve emzirme deneyimlerinin paylaşılması gerekmektedir. Böylelikle

fiziksel engelli anneler de engelli olmayan anneler gibi doğum sonu dönemde bebeklerini daha uzun süre, daha özgür, doyum alarak ve güvenle emzirebileceklerdir.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak; doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelerin doğru ve etkili emzirme oranlarını arttırmak, emzirme sürelerini uzatmak için emzirmeyi destekleyen ve bariyer oluşturan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlere daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir. Fiziksel engelli anneler için aşağıda belirtilen değişikliklerin yapılması önerilebilir;

- Fiziksel engelli annelerin emzirmesine yönelik bilgi ve kaynakların geliştirilmesi, dağıtımının sağlanması ve fiziksel engelli annelerin sağlık profesyonellerine ve emzirme danışmanlarına kolaylıkla ulaşabilir (yüz yüze veya online platformlarda) olması,
- Fiziksel engelli annelerin emzirmesine yönelik gerektiği durumlarda bireysel destekler ve yardım hizmetlerinden faydalanabilmesi, uyarlanabilir ebeveynlik ekipmanlarının hazır bulunması,
- Doğum sonu dönemde fiziksel engelli annelere sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları dışında fiziksel ve sosyal açıdan destek olacak birey(ler)in (eş, aile üyeleri, akranlar gibi.) belirlenmesi, hazır bulunması ve gerekli eğitimlerin bu bireylere verilmesi,
- Fiziksel engelli annelerin sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanları ile yaşadığı iletişim problemlerinin en aza indirilerek, erişilebilirliğin ve pozitif etkileşimin artırılması,
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının fiziksel engelli annelerin emzirme süreçleri ile ilgili yeterli bilgi ve deneyime sahip olması ve bu konuda düzenli aralıklarla yeni gelişmeler ve kanıta dayalı uygulamalar doğrultusunda eğitim alması (hizmet içi veya uzman destekleri, multidisipliner bir ekip (uzman doktor, hemşire, ebe, emzirme danışmanları ve sosyal hizmet uzmanlarının da dâhil edildiği) ile eğitim) (engelli anneleri nasıl destekleyecekler) ve
- Sağlık profesyonelleri ve emzirme danışmanlarının doğum sonu dönemde hastaneden taburcu olduktan sonra da yüz yüze veya online platformlarda fiziksel engelli annelere eğitim ve danışmanlık vermesi ve takibinin sağlanması gerekmektedir.

YAZARLARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G. ve Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi güç, güçsüzlük, baskı ve güç ilişkileri temelinde anlamak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1913-1939.

Alioğulları, A., Yılmaz Esencan, T., Ünal, A., & Şimşek Ç. (2016). Anne sütünün faydalarını ve

- emzirme tekniklerini içeren görsel mesaj içerikli broşür ile annelere verilen eğitimin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 252-260. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275551>.
- Andrews, E. E., Powell, R. M., & Ayers, K. B. (2021). Experiences of breastfeeding among disabled women. *Women's Health Issues*, 31(1), 82-89. PMID: 33051056.
- Barnett, S., McKee, M., Smith, S. R., & Pearson, T. A. (2011). Peer reviewed: deaf sign language users, health inequities, and public health: opportunity for social justice. *Preventing Chronic Disease*, 8(2), A45. PMID: 21324259.
- Becker, H., Andrews, E., Walker, L. O., & Phillips, C. S. (2021). Health and well-being among women with physical disabilities after childbirth: an exploratory study. *Women's Health Issues*, 31(2), 140-147. PMID: 33272777.
- Byrnes, .L, ve Hickey, M. (2016). Perinatal care for women with disabilities: clinical considerations. *Journal for Nurse Practitioners*, 12(8), 503–509. Doi: 10.1016/j.nurpra.2016.06.005.
- Cangöl, E., ve Şahin, N. (2014). Emzirmeyi etkileyen faktörler ve emzirme danışmanlığı. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 45(3), 100-105. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/205295>.
- Chin, N. P., Cuculick, J., Starr, M., Panko, T., Widanka, H., & Dozier, A. (2013). Deaf women and breastfeeding: Do unique features of deaf culture and language support breastfeeding success? *Journal of Human Lactation*, 29(4), 564-571. PMID: 23492762.
- Chowdhury, R., Sinha, B., Sankar, M. J., Taneja, S., Bhandari, N., Rollins, N., & et al. (2015). Breastfeeding and maternal health outcomes: A systematic review and meta- analysis. *Acta Paediatrica*, 104(467), 96–113. PMID: 26172878.
- Colen, C. G., ve Ramey, D. M. (2014). Is breast truly best? Estimating the effects of breastfeeding on long-term child health and wellbeing in the United States using sibling comparisons. *Social Science & Medicine*, 109, 55-65. PMID: 24698713.
- Davanzo, R. (2018). Controversies in breastfeeding. *Frontiers in Pediatrics*, 6, 278. PMID: 30443539.
- Dönmez, H., ve Bükülmez, A. (2015). Postpartum depresyonun, annelerin bebeklerini emzirme süreleri ve bebek büyümesi üzerine etkisi. *Selçuk Tıp Dergisi*, 31(4), 358-62. <https://www.selcukmedj.org/uploads/publications/SUTD-803..pdf>.
- Feldman-Winter, L., Ustianov, J., Anastasio, J., Butts-Dion, S., Heinrich, P., Merewood, A., & et al. (2017). Best fed beginnings: A nationwide quality improvement initiative to increase breastfeeding. *Pediatrics*, 140(1), e20163121. PMID: 28588102.
- Field, T. (2011). Prenatal depression effects on early development: A review. *Infant Behavior and Development*, 34(1), 1-14. PMID: 20970195.
- Friesen, C. A., Hormuth, L. J., Petersen, D., & Babbitt, T. (2015). Using videoconferencing technology to provide breastfeeding support to low-income women: Connecting hospital-based lactation consultants with clients receiving care at a community health center. *Journal of Human Lactation*, 31(4), 595-599. PMID: 26297347.

- Horta, B., ve Victora, C. (2013). The long-term effects of breastfeeding: A systematic review. Geneva, Switzerland: World Health Organization. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/79198/9789241505307_eng.pdf;jsessionid=761FA6EC419C7A9D09BCC8475C76063C?sequence=1.
- Hubbard, L. J., D'Andrea, E., & Carman, L. A. (2018). Promoting best practice for perinatal care of Deaf women. *Nursing for Women's Health*, 22(2), 126-136. PMID: 29628052.
- Gölbaşı, Z., ve Koç. G. (2008). Kadınların Postpartum ilk 6 aylık süredeki emzirme davranışları ve prenatal dönemdeki emzirme tutumunun emzirme davranışları üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1), 16-31. http://hacettepehemsirelikdergisi.org/pdf/pdf_HHD_44.pdf.
- Gözükara, F. (2014). Emzirmenin başarılmasında anahtar faktör: baba desteğinin sağlanması ve hemşirenin rolleri. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 11(3), 289-296. <http://web.harran.edu.tr/assets/uploads/sites/232/files/HUTFD-462.pdf>.
- Guay, A., Aunos, M., & Collin-Vezina, D. (2017). Mothering with an intellectual disability: A phenomenological exploration of making infant-feeding decisions. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(3), 511-520. PMID: 27878910.
- Morton, C., Le, J. T., Shahbandar, L., Hammond, C., Murphy, E. A., & Kirschner, K. L. (2013). Pregnancy outcomes of women with physical disabilities: A matched cohort study. *PM&R*, 5(2), 90-98. PMID: 23200116.
- Patnode, C. D., Henninger, M. L., Senger, C. A., Perdue, L. A., & Whitlock, E. P. (2016). Primary care interventions to support breastfeeding. *Journal of the American Medical Association*, 316(16), 1694-1705. doi:10.1001/jama.2016.8882. PMID: 27784101.
- Powell, R. M., Mitra, M., Smeltzer, S. C., Long-Bellil, L. M., Smith, L. D., Rosenthal, E., & Lezzoni, L. I. (2018). Breastfeeding among women with physical disabilities in the United States. *Journal of Human Lactation*, 34(2), 253-261. PMID: 29166569.
- Richardson, K. J. (2014). Deaf culture: Competencies and best practices. *Nurse Practitioner*, 39(5), 20-28. PMID: 24681696.
- Schack-Nielsen, L., ve Michaelsen, K. F. (2006). Breast feeding and future health. *Curr Opin Clin Nutr Metab Care*, 9(3), 289-96. PMID: 16607131.
- Shandra, C. L., Hogan, D. P., & Short, S. E. (2014). Planning for motherhood: fertility attitudes, desires and intentions among women with disabilities. *Perspect Reprod Sexual Health*, 46(4), 203-210. PMID: 25209449.
- Shin, J. E., Cho, G.J., Bak, S., Won, S. E., Han, S. W., Lee, S. B., & et al. (2020). Pregnancy and neonatal outcomes of women with disabilities: a nationwide population-based study in South Korea. *Scientific Reports*, 10(1), 9200. PMID: 32514114.
- Smyth, D., ve Hyde, A. (2020). Discourses and critiques of breastfeeding and their implications for midwives and health professionals. *Nursing Inquiry*, 27(3), e12339. PMID: 31919926.

- Tarasoff, L. A., Murtaza, F., Carty, A., Salaeva, D., Hamilton, A. D., & Brown, H. K. (2020). Health of newborns and infants born to women with disabilities: a meta-analysis. *Pediatrics*, 146(6), e20201635. PMID: 33203648.
- Topal, S., Çınar, N., & Altınkaynak, S. (2017). Emzirmenin anne sağlığına yararları. *Journal of Human Rhythm*, 3(1), 25-31. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289893>.
- Wiener, R. C., ve Wiener, M. A. (2011). Breastfeeding prevalence and distribution in the USA and Appalachia by rural and urban setting. *Rural Remote Health*, 11(2), 1713. PMID: 21534710.
- Yüzügüllü, D., Aytaç, N., & Akbaba, M. (2018). Emziren annelerde psikopatolojik durum ve etkileyen faktörler. *Sağlık ve Toplum*, 28(1), 32-40. <https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2018/07/5-Emziren-Annelerde-Psikopatolojik-Durum-ve-Etkileyen-Fakt%C3%B6rler.pdf>.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

İklim Mültecileri ve Sosyal Hizmet: Kriz mi Fırsat mı?

Climate Refugees and Social Work: Crisis or Opportunity?

Seda TOPGÜL¹, Okan BEYTAŞ²

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi
Manavgat Sosyal ve Beşerî Bilimler
Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
sedatopgul@akdeniz.edu.tr, ORCID:
0000-0003-1649-1732

² Arş. Gör., İstanbul Kent Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
okanbeytas@gmail.com, ORCID:
0000-0001-9996-2370

Başvuru: 03.12.2021
Kabul: 13.04.2022

Atıf:
Topgül, S. ve Beytaş, O. (2022).
İklim Mültecileri ve Sosyal Hizmet.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(2), 687-
705. DOI: 10.33417/tsh.1018703

ÖZ

İklim değişikliği ve iklim mülteciliği olgularının küresel bir buhrana dönüşmeye başlaması, sosyal hizmet mesleği ve disiplinini pek yakından ilgilendirmektedir. İklim değişikliği, gelecek projeksiyonlarında insanlığı bekleyen en önemli tehlike olarak gösterilmektedir. Bugünlerde etkilerinin somut bir biçimde gözlemlenmesi bakımından yalnızca Hindistan, Bangladeş, Filipinler ve Somali gibi ülkeleri yakından ilgilendirdiği düşünülen iklim ve çevre felaketlerinin yarım asırlık bir zaman diliminde bütün dünyayı etkisi altına alması beklenmektedir. Sosyal hizmet mesleği etik ilke ve değerlerinin yol göstericiliğinde iklim değişikliği sorununa karşı en ön sıralarda harekete geçmesi gereken mesleklerden bir tanesidir. Bu çalışma kapsamında dünya gündemi içerisinde giderek daha yüksek sesle tartışılmaya başlanan iklim mülteciliği olgusu sosyal hizmet merceğinden ele alınacaktır. Böylelikle ana akım sosyal hizmet tartışmalarında kendisine çok fazla yer bulamayan iklim değişikliği ve iklim mülteciliği meselelerine ilişkin farkındalık ve bilinç artışının sağlanması ve gelecekteki çalışmalar adına kapsayıcı bir zemin inşa edilmesi hedeflenmektedir. İlgili çalışmanın hazırlanmasında literatür taraması ve çeşitli kurum ile kuruluşların yayınladığı raporlardan faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İklim değişikliği, iklim mültecileri, yeşil sosyal hizmet

ABSTRACT

The fact that the phenomenon of climate change and climate refugee has started to turn into a global concern is closely related to the social work profession and discipline. Climate change is pointed out as the most important threat to humanity in future perspectives. Nowadays, environmental disasters which are thought to be of close concern only to countries such as India, Bangladesh, Philippines, and Somalia are expected to affect the whole World within a period of half a century in terms of observing their impacts in a concrete way. The social work profession is one the professions that should take urgent action against the climate change problem under the guidance of its principles and values. Within the scope of this study, the phenomenon of climate refugee, which has become to be discussed more loudly, will be address through the perspective of social work. In this way, it is aimed to raise awareness and consciousness about the climate change issue which is not draw much attention in mainstream social work discussions, and to build an inclusive ground for future studies. In the preparation of the relevant study, literature review, and reports published by various institutions organizations were used.

Keywords: Climate change, climate refugees, green social work

GİRİŞ

Bilim insanları, içinde bulunduğumuz yüzyılda dünya üzerindeki tüm yaşam formlarını yakından ilgilendiren en acil ve öncelikli sorunun küresel iklim değişikliği olduğunu düşünmektedir (U.S Global Change Research Program, 2016). İnsanın insan olmayan tüm varlıkları kontrol etme ve tahakküm altına alma isteği ve doğayı hâkimiyet kurulması gerekli olan bir meta olarak algılaması dünya adına telafisi güç sonuçlar doğurmaktadır (Bookchin'den akt. İmga, 2009). Bu duruma en somut örneği teşkil eden iklim değişikliğinin tetiklediği problemler dizisi bir kartopu misali her geçen gün büyümekte ve insan yaşamını çevreleyen tüm sınırlar üzerindeki nüfuzunu giderek artırmaktadır. İklim mültecileri; çevresel bozulmalar ve(ya) iklim değişikliği nedeniyle yaşadıkları coğrafyalardan geçici ya da kalıcı olarak ayrılmak zorunda kalan kişileri ifade etmektedir (Biermann & Boas, 2010). İklim mültecisi olarak kavramsallaştırılan, doğal yaşam alanları ve olanakları yok olmaya başlayan bu insanlar, doğrudan hayatta kalabilme amacıyla zorunlu bir şekilde göçe sürüklenmektedir. Buna rağmen, literatürde bu grup içerisinde yer alan kişileri ifade etmede uzlaşılan bir nosyon ya da bu kişilerin haklarını yasal bir zemin üzerinde tanıyan bir sözleşme henüz bulunmamaktadır.

Sosyal hizmet sosyal sorunları çözüme ulaştırarak sosyal refaha katkıda bulunmak isteyen bir meslektir. Bu doğrultuda kolektif sorumluluk, farklılara saygı, insan hakları ve sosyal adalet gibi ilkeler ışığında hareket edilmektedir. Nihai amaç, sosyal sorunları ortadan kaldırmak, toplumsal yapı ve pratiğe insan hakları ve sosyal adaleti egemen kılmak ve böylelikle tüm bireylerin esenlik haline katkı sunmaktır (IFSW, 2014). Baskının, ötekileştirmenin ve her türlü ayrımcılığın karşısında konumlanan sosyal hizmet mesleği sosyal sorunları oluşturan hâkim yapı, toplumsal sınıflar, mevcut sosyal düzen ve yapısal faktörler ile mücadele etmeye çalışmaktadır (Güldalı, 2018). Bu doğrultuda öncelikli olarak, var olan yapısal ve sistematik eşitsizlik ile adaletsizliklerden en çok etkilenen bireylerin güçlendirilmesi ve özgülleştirilmesine yönelik çaba sarf edilmektedir.

İklim değişikliği, çıktıları açısından bütün insanlığı derin bir biçimde etkileme potansiyeline sahiptir. Bugün dahi, dünya üzerinde önemli ölçüde insan popülasyonu iklim değişikliği kaynaklı olarak gelişen problemler neticesinde buldukları bölgeleri terk etmektedir. İnsanın bütüncül iyilik hali ve refahı karşısında önemli bir tehdit unsuru olmaya başlayan bu problemin sosyal hizmet mesleki ajandası içerisinde yer almaması söz konusu olamaz. Varoluş gerekçeleri, etik ilkeleri, değerleri ve prensipleri ışığında sosyal hizmet mesleği ve disiplininin küresel ölçekte böylesine büyük bir tehdide dönüşen iklim değişikliğinden doğrudan veya dolaylı olarak zarar gören insanların mevcut durumlarına, içinde buldukları zorlu yaşam koşullarına ve ihtiyaçlarına ivedilikle cevap vermesi gerekmektedir (Dominelli, 2011).

İki yıldan uzun süredir Covid-19 buhranına ev sahipliği yapan dünyada iklim krizi ve ekolojik felaketler küresel gündem ve gerçekliğin en öncelikli maddelerinden birisi olma niteliğini sürdürmektedir. Doğayı, ekolojiyi ve iklimi yıkıma uğratan insan eylem ve hareketleri her geçen gün artarken; atmosferin denge noktasını, dünyanın kimyasal ve biyolojik sınırlarını ve canlı türü çeşitliliğini korumayı hedefleyen girişimler aynı oranda başarısız olmaya devam etmektedir. Vahşi yaşamı

derinden etkileyen ölümcül orman yangınları, artan sıcak hava dalgaları, biyolojik çeşitliliğinin korku verici boyutlarda azalması, su ve gıda güvensizliği ve kıtlığı gibi tüm yaşam formlarını ve gezegenin kendisini doğrudan ilgilendiren ve makro ölçekte ele alınması gereken sorunlar giderek yeni normal halini almaya başlamıştır.

Sosyal hizmet perspektifinden bir okuma yapıldığında, iklim ve ekoloji krizinde halen yeterince güçlü bir sese sahip olunmadığı değerlendirilmektedir. Yeşil sosyal hizmet merceğinden fiziksel çevre ve iklimde meydana gelen değişimleri konu edinen çalışmalar nicelik ve nitelik yönünden artmasına rağmen geline nokta yeterli gözükmemektedir. Sosyal hizmetin iklimi ve çevreyi korumaya yönelik politika ve strateji geliştirme çabalarında daha merkezi bir rol oynaması gerektiğine inanılmaktadır. Yapılan literatür taramasından sonra ülkemizde iklim ve çevre krizi ile iklim mülteciliği meselelerini sosyal hizmet bakış açısıyla ele alacak nitelikli bir çalışmaya ihtiyaç olduğuna kanaat getirilmiştir. Bu çalışma bu eksikliği giderme motivasyonu ile kaleme alınmıştır. İklim krizi ve iklim mülteciliğine sosyal hizmet penceresinden bakacak olan söz konusu çalışmanın gelecekteki çalışmalara güçlü bir zemin teşkil edebileceği düşünülmektedir. Tüm bu gerekçeler ilgili eserin amacını ve önemini açıkça ortaya koymaktadır.

İklim değişikliğinin yakın bir zamanda zorunlu iç göç hareketlerinin en tetikleyici unsuru olması beklenmektedir. Çeşitli kurum ve kuruluş raporları da iklim ve çevre krizi nedeniyle zorunlu göçe sürüklenen insan sayısı ve oranının dramatik bir biçimde yükseldiğini göstermektedir. İklim krizi ve iklim mülteciliği olgularının sosyal hizmet perspektifinden bir kriz durumunu mu yoksa mesleğin içinde bulunduğu yapısal buhrandan çıkışı adına bir fırsatı mı simgelediği meselesi bu makalenin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Devletlerin modernleşme ve küreselleşme ajandalarını hızla hayata geçirdikleri ve salt tüketim, kıyasıya rekabet ve büyüme odaklı neoliberal kapitalist bir gerçeklik yarattıkları ortadır (Chatzidakis, Hakim, Littler, Rottenberg, & Segal, 2020). Modern küresel dünya sistemi serbest piyasa ve pazar odaklıdır. Hatta, dünyanın geri dönüşü olmayabilecek bir uçurumun eşiğine sürüklenmesinin arkasında serbest piyasa fikrine duyulan inancın bir saplantı ya da takıntı halini alması yatmaktadır (Oreskes & Conway, 2020). Doğa, iklim ve gezegen pahasına olacak şekilde azınlık bir sermaye grubunun çıkarlarına ve refahına sistemik öncelik tanımak insanlığın bu dünyadaki hikayesinin sonunu hazırlamaktadır (Brecher, 2020). Bu açıdan, iklim ve çevre krizi ile iklim mülteciliği mutlak surette küresel ve varoluşsal bir buhran olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan, insanlığın önünde birbirini ve diğer tüm yaşam formlarını gözeteceği ve hiçbir canlı türünü arkada bırakmadan gezegen ölçeğinde yeni bir eko-sosyal dünya inşa etme fırsatı bulunmaktadır (IFSW, 2021). Bu durum, modern küresel dünya sisteminde mikro uygulamalara sıkışan ve makro ölçekteki politik, siyasi, toplumsal ve çevresel odağını kaybeden sosyal hizmete kurucu değerlerine dönmek ve fark yaratmak için tarihi bir imkân sunmaktadır. Yerli ve yerel toplulukları güçlendirme, dirençli ve dayanıklı toplumlar inşa etme, ırk eşitsizliği ve emek gücü sömürsünün önüne geçme, temiz hava, su ve gıda güvenliğini sağlama, mülteci ve göçmen haklarını geliştirme, vahşi yaşam alanlarını

koruma gibi konu başlıklarında gerçekleştirilecek çalışmalar sosyal hizmet mesleğinin küresel düzlemdeki pozisyonunu da güçlendirecektir (Dominelli, 2018). Yakın gelecekte küresel bir kaos ve krize yol açması beklenen iklim krizi meselesinde farkındalık artışına paralel geliştirilecek uzun vadeli sosyal politika pratikleri söz konusu buhranı bir fırsata dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNU

İklim değişikliği; insan faaliyetleri, endüstriyel üretim-tüketim ilişkileri, küreselleşme, kentleşme, tarihsel seyrin hemen hiçbir döneminde benzeri görülme-yen nüfus artışı, devletlerarası kıyasıya rekabet vb. süreçler sonucunda atmosfere yoğun miktarda sera gazı salınımı sonucu dünyanın aşırı ısınması ve bu ısı artışının da iklim olaylarının döngüsünü, görülme sıklığını ve şiddetini değiştirmesidir. Buzulların erimesi, deniz seviyelerinin yükselmesi, sel ya da ani su baskınlarının artması, kasırga, tayfun, vb. ekstrem hava olayları ile daha sık bir biçimde karşılaşılması, çölleşme, kuraklık, gıda ve su kıtlığı, her yıl milyonlarca hektar alanı kül eden orman yangınları iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan ve geniş kitlelere etki eden sorunlardan yalnızca birkaçıdır. İklim değişikliği, 21.yüzyıl dünya ajandasındaki en önemli kriz olarak gösterilmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla iklim değişikliğinin insan yaşamı ve gezegenimizin varlığına yönelik oluşturduğu risklerin yoğun biçimde artacağı düşünülmektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği problemlerinin insan etkinlikleri sonucu ortaya çıktığı bilinen bir gerçeklik haline almıştır. 2020 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada, iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında insan katkı payı oranı %97 olarak belirtilmiştir (National Academy of Sciences, 2020). Bu oran, küresel ısınma ve iklim değişikliği olgularının arka planında bizatihi insanın kendisinin bulunduğunu; bu çerçevede doğayı ve iklimi tahrip eden ve gezegen ekseninde varoluşsal bir krize neden olan eylemlerinden ötürü doğrudan sorumluluğa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Küresel bir kaygı odağı haline gelen iklim değişikliği probleminin dünya gündemine nasıl girdiğine bakılacak olursa ana etken olarak, iktisadi ölçekte daha fazla kazanç elde etme arzusunun yaşam pratiğinin merkezine yerleştirilmesi olduğu açıkça görülecektir. Kapitalist ideoloji ve neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomik düzlemde sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonuna odaklanması, bu minvalde en yüksek seviyede rekabetin meşru görülmesi ve teşvik edilmesi, mevcut konjonktürdeki endüstriyel üretim-tüketim ilişkileri ve doğayı yalnızca bir araç ve sömürülecek bir kaynak olarak gören insan faaliyetleri bahse konu küresel krize zemin hazırlamıştır (Topgul, Kol & Beytas, 2021). Bu noktada, söz konusu sorunların başlangıç noktası olarak insanlığın yaşamın kendisine ve gezegenimizin biyolojik ve fiziksel sınırlarına ilişkin hâlihazırdaki algıları, varsayımları, değer yargıları, düşünce kalıpları ve bu baskın ideoloji ile yarattığı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal düzen ön plana çıkmaktadır (Purutçuoğlu & Doğan, 2017). Ekonomik büyüme ve salt kalkınma odaklı anlayışın yegâne gaye görüldüğü bu yaşam tasarımında doğa ve doğal yaşam tamamıyla insan refahı ve çıkarına hizmet etmesi gereken bir araç ve kaynak olarak algılanmıştır (Boynudelik akt. Güzel & Buz, 2019). Bu çerçevede doğa üzerinde baskı ve tahakküm kurulması meşrulaştırılmıştır. Özetlemek gerekirse, ekonomik bağlamda devletlerarası kıyasıya rekabet ve kaynak ile refah pastasından en çok payı

kapma savaşı ve insanlığın doğa ile doğal kaynaklar üzerindeki bitmek bilmeyen hak iddiaları insan kaynaklı küresel iklim değişikliği problemini meydana getirmiştir.

Sosyal hizmet mesleğinin yolunu iklim değişikliği ve iklim mülteciliği meseleleriyle kesiştiren noktalar yukarıda dile getirilen hususlardır. İnsan hakları ile ortak bir kader birliği bulunan sosyal hizmet mesleği (Yıldırım & Aslan, 2019) penceresinden konuya yaklaşıldığında; iklim değişikliği ile alakalı sorunların birey, grup ve toplulukların sağlıklı, güvenilir ve sürdürülebilir bir fiziki çevrede yaşamlarını sürdürme imkânlarını ellerinden aldığı net bir şekilde gözlemlenecektir. İklim değişikliği doğrudan yaşamın ve yaşama hakkının kendisiyle ilgilidir. Söz konusu problem barınma, gıda, temiz suya erişim gibi zaruri ihtiyaçların karşılanmasında zorluklar yaratmakta ve güvenilir, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşamı olanaksız kılmaktadır. İklim değişikliği çok sayıda insan hakkı ihlaline yol açan ve aciliyetle harekete geçilmesi gereken bir meseledir. Ek olarak; gelirin, kaynakların, refahın ve fırsatların küresel düzlemde adil dağılımı idealine ve motivasyonuna sahip sosyal hizmet mesleğinde ulaşılmak istenen nihai hedef olan sosyal adalete giden yolda en önemli engellerden bir tanesini iklim adaletsizliği oluşturmaktadır. Bu gerekçelerden hareketle iklim ve çevre adaletsizliklerinden muzdarip olan insanların sorunlarına daha duyarlı bir çizgide hareket etmek, sosyal hizmet mesleğinin insan hakları ve sosyal adalet ilkesi ve idealine olan kuvvetli bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda bir zorunluluktur.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE BAĞLANTILI İKLİM MÜLTECİLİĞİ KAVRAMI

İklim değişikliği kaynaklı olarak yer değiştirenler bireyleri tanımlamak için kullanılan iklim mülteciliği kavramının literatürde bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle öncelikle hukuki anlamda iklim mülteciliği kavramı açıklanacak ve sosyal hizmet alanının iklim mülteciliğine bakış açısı değerlendirilecektir. Ayrıca, iklim mültecilerinin iyilik hallerine değinilerek son veriler ışığında iklim mülteciliği meselesi ele alınacaktır.

Hukuki çerçeve bağlamında iklim mülteciliği

Yaşadıkları doğal alanlarda iklim değişikliği ile alakalı olumsuzluklarla mücadele etmek zorunda kalan ve akabinde ise daha güvenli olduğu düşünülen ülkelere doğru sığınma talebi ile yola çıkan kişiler iklim mültecileri olarak adlandırılmaktadır. Literatürde bu kişileri ifade ederken "iklim mültecisi", "çevresel nedenler ile yerinden edilmiş kişiler", "ekolojik mülteci", "iklim değişikliği mültecisi" ve "çevre mültecisi" gibi ifadeler kullanılmakta olup, bu bağlamda terminolojik bir uzlaşının henüz sağlanmadığı ifade edilebilmektedir (Mutlu, İrdem, & Üre, 2015'den akt. Tekin, 2020). 1951 yılında *Mültecilerin Hukuki Durumlarına Dair Cenevre Sözleşmesi* kapsamında mülteci kavramsallaştırması yapılmış olup kimlerin mülteci statüsüne sahip olabileceği ve bu çerçevede karşılanması gereken kriterler belirtilmiştir. Bu kriterler; ırk, din, tabiiyet, siyasi görüş ve belirli bir sosyal gruba mensubiyettir. Buradan hareketle iklim değişikliğinin veya iklim olaylarının 1951 *Mülteci Sözleşmesi* kapsamında yer almadığı ve bu durumun da iklim mültecilerinin hukuki düzlemdeki yeri ile statülerine dair belirsizlik ve boşluk yarattığını dile getirmek hatalı olmayacaktır (Safi, 2020). Bu

sebepten ötürü, bazı yazarlar iklim mültecisi ifadesini kullanmanın doğru olmayacağını ileri sürmekte olup; 'iklim mültecisi' kavramsallaştırması yerine 'çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişiler' ifadesinin kullanımına daha fazla özen göstermektedirler. Madalyonun öteki yüzünde yer alan yazarlara göre ise, iklim krizi ile ilintili olarak göç etmek zorunda kalan kişileri iklim mültecisi olarak tanımlamak yerinde ve meşrudur. Buna göre, ilgili konunun taşıdığı aciliyet ve önemi güçlü bir biçimde ortaya koyması bakımından doğru kavramsallaştırma iklim mültecisidir (Tekin, 2020). Bu çalışma kapsamında, iklim ve çevre krizleri nedeniyle can ve mal güvenliğinden endişe eden ve menşe ülkelerinde yaşama tutunma olasılıkları oldukça azalan ve doğal olarak korunma talebi ile göç eden bireyleri ifade ederken, bahsi geçen konunun ehemmiyetine daha güçlü vurgu yapması bakımından iklim mültecisi nosyonu kullanılacaktır.

İklim mülteciliği konusu ele alınırken dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki daha önce belirtildiği üzere, *1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statülerine Dair Cenevre Sözleşmesi*'nde doğa, iklim olayları ve çevresel bozulmalar kaynaklı zorunlu göç hareketlerinin ilgili kişiler adına mülteci statüsünün edinimi açısından kapsam dışında bırakılmasıdır. Bahsedilen Sözleşme'ye göre; ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir gruba mensubiyeti ve(ya) siyasi görüş ve düşüncelerinden ötürü menşe ülkesinde devlet ya da devlet dışı kurum ve aktörler tarafından zulme uğrayan veya zulme uğramaktan korkan, vatandaşı olunan ülkenin korumasından yararlanamayan ve(ya) söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişiler mülteci olarak tanımlanmaktadır. Burada kişilerin mülteci statüsünü elde etmesinin ancak birtakım şartların yerine getirilmesi ile mümkün olabileceğini bir kez daha vurgulamakta fayda vardır. Bulunulan ülkede şiddet ya da zulme uğramak veyahut bahse konu travmatik eylemlere maruz kalma riski altında bulunmak mülteci olarak değerlendirilmenin ön koşuludur. Ayrıca, sığınma talebinde bulunan kişilerin başvuruları ele alınır iken tabii oldukları ülkelerin mevcut ya da potansiyel tehditleri çözüme kavuşturmaya yönelik istek, irade ve yeterlilikleri göz önünde bulundurulmaktadır (Tekin, 2020). İklim-doğa olaylarının şiddet içermeyen özü, sistematik ve uzun süreli bir zulüm olmaktan uzak yapısı, iklim değişikliği sebebiyle kaçınılmaz biçimde göçe sürüklenen bireylerin resmi olarak mülteci statüsü içerisinde kendilerine bir alan bulamamalarına neden olmaktadır. İklim değişikliği ekseninde yaşananlar insanların doğal yaşam alanlarını terk etmelerine meşru bir gerekçe olarak kabul edilmemektedir (Safi, 2020). Mülteci Konvansiyonu'nun hazırlandığı tarihsel bağlam içerisinde büyük bir sorun olarak değerlendirilmeyen küresel ısınma ve iklim değişikliği, insanlığı bir yok oluşa sürüklenme riski taşıması bakımından 21. yüzyılın en kritik sorunları arasında yer almaktadır. Her yıl ekolojik krizler nedeniyle ani veya aşamalı olarak yaşam alanlarını kaybeden ve ülke içinde veyahut ülke sınırlarını aşmak suretiyle göç eden insanların sayısı milyonları aşmakta iken mevcut mülteci tanımının günümüz gerçekliğini yansıtmaktan uzak olduğu ve içinde bulunduğumuz dönemin şartlarına, ihtiyaçlarına ve beklentilerine yanıt vermediği söylenebilmektedir. Doğa olaylarının ve çevresel bozulmanın bir sığınma zemini olarak kabul edilmemesi mülteci hukukunda bir boşluğa işaret etmektedir. İlerleyen yıllarda iklim değişikliğinin zorunlu göç hareketlerinin en önemli tetikleyicisi olacağı, yüz milyonlarca insanın korunma talebiyle dış ülkelere sığınma başvurusunda bulunacağı öngörülmektedir. Bu

öngöründen hareketle genişletilmiş bir mülteci tanımının varlığına duyulan ihtiyaç son derece açık ve ortadadır (Safi, 2020). Ne var ki, iklim değişikliği nedeniyle zorunlu göçe sürüklenen bireylerin hukuki statülerine ilişkin herhangi bir yasal uzlaşısı henüz sağlanamamıştır (Tekin, 2020). Küresel dünya gündemi ve gerçekliğinin en göze çarpan maddelerinden birisi haline gelen iklim değişikliği, doğaya, doğal yaşama ve fiziksel çevreye telafisi mümkün olmayan hasarlar vermektedir. Bu durum kitlesel göç hareketlerini tetiklemektedir, öyle ki, 2050 yılına kadar iklim değişikliği ile bağlantılı problemlerden ötürü 200 milyon insanın ellerinde kalacak tek seçeneğin buldukları topraklardan göç etmek olacağı öngörülmektedir (World Bank Group, 2021). Dolayısıyla, iklim mülteciliği sorununun yerel ve (ya) ulusal bir nitelik taşımaktan çok öte uluslararası ve küresel bir niteliğe sahip olduğunu; neden, sonuç ve etkileri bakımından tüm dünya ülkelerini son derece yakından ilgilendirdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

İklim mültecileri en yalın tabir ile iklim değişikliğinin zararlı sonuçlarından korunmak amacıyla bir başka ülkenin sınırlarını aşan bireyleri ifade etmektedir. Bu göç hareketinin keyfi, kültürel veya ekonomik gerekçelerden ötürü gerçekleşmediğini vurgulamakta fayda görülmektedir. İklim mültecileri, doğal yaşam alanları ve alışılmış geçim kaynaklarının iklim değişikliği ile bağlantılı süreçler neticesinde zarar görmesi ve buldukları bölgelerde yaşamlarını ve geçimlerini sürdürebilme olanaklarının azalması nedeniyle içsel ya da dışsal göçe sürüklenmektedirler. İklim değişikliği olgusu ekosistem üzerinde yarattığı tahribat, ülkelerin temiz su ve güvenilir gıdaya erişim, barınma ve enerji üretimi gibi son derece yaşamsal ve kritik ihtiyaç ve hizmetleri karşılama kapasitelerini sınırlandırmakta ve azımsanmayacak oranda insan popülasyonunu mecburi göçe zorlamaktadır (Internal Displacement Monitoring Center, 2018). Olumsuz etkilerinin kademe kademe gözlemlenmesine rağmen iklim değişikliği probleminin orta ve uzun vadede ülkelerin güvenlik ve istikrarına ilişkin en büyük potansiyel tehdit olacağı düşünülmektedir. İklim mültecileri olarak ifade edilen grubu zorunlu göçe sürükleyen etkenlere; deniz seviyesinin yükselmesi sonucu bazı küçük ada ülkeleri ve kıyı şeridinde yer alan şehirlerin sular altında kalacak olması, kuraklık ve çölleşme sebebiyle içilebilir su kaynaklarının ciddi oranda azalması ve ekilebilir tarım alanlarının tahribatı, dünya nüfusunun su kıtlığı ve güvensizliği tehlikesi ile karşı karşıya olması, azalan doğal kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurma istek ve rekabetinin devletlerarası gerginlikleri artırması ve yer yer silahlı çatışmalara yol açması, gıda üretimi ve tedarik zincirinde meydana gelen sıkıntılar ve ilgili bölgelerde temiz su, güvenilir gıdaya erişememe gibi sıkıntılar sonucu hastalık ve ölüm oranlarındaki kayda değer artış örnek olarak gösterilebilmektedir (Internal Displacement Monitoring Center, 2018). Bu noktada mevcut listede yer verilen her bir unsurun önemiyette üzerinde durulması gerektiğine inanılmaktadır. İklim değişikliğinin çıkış noktasını oluşturduğu sorunlar, ülkelerin barınma, yiyecek ve geçim kaynakları gibi kritik ve yaşamsal önemdeki altyapılarını yok etmektedir (Safi, 2020). Bu durumdan etkilenen insanlar ise mecburi bir şekilde göç eylemine sürüklenmektedir. İlk olarak bulunulan ülke içerisinde içsel yer değiştirme hareketleriyle bahse konu olumsuz sürece çözüm

bulmaya çalışılmakta olup bu çabalar sonuç vermediği takdirde ise bir başka ülkenin sınırını aşarak sığınma ve koruma talep etmek iklim mültecilerinin önünde tek opsiyon olarak belirmektedir.

Hukuki çerçeve bağlamında iklim mültecisi kavramsallaştırması bölümü sonuçlandırılır iken iklim mültecilerinin *1951 Mülteci Sözleşmesi* kapsamında yer almadığı ve yasal olarak haklarının güvence altında olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bu sebeple, bu kişilerin sığınma taleplerinin nasıl değerlendirileceği konusu başvuru yapılan ülkelerin iç yargı oranlarının inisiyatifine bırakılmıştır. Bu durum çevresel tehditler nedeniyle yerlerinden edilen ve dış ülkelere sığınma talep eden kişilerin gelecekları ile hukuki statülerinin ne şekilde vuku bulacağına dair belirsizlikler ve doğru kavramsallaştırma yapılması adına birtakım güçlükler yaratmaktadır. *1951 Mülteci Sözleşmesi* kurgulanış açısından, haklı gerekçeler ile korunmaya gereksinim duyan kişilerin yaşadıkları sıkıntıları bireysel düzlemde çözmeye yöneliktir (Safi, 2020). Ayrıca, *1951 Mülteci Sözleşmesi*'nin ülkeler adına uygulama pratiği açısından da farklılıklar göze çarpmaktadır. İklim mülteciliği meselesinin hukuki ve bağlayıcı bir zemine oturtulması, iklim krizi nedeniyle göç eden kişilerin haklarının yasalarla temin edilerek güvence altına alınması gerekliliği ortadadır. Hak temelli bir meslek olarak sosyal hizmet, iklim mülteciliği sorununu küresel düzlemde çözüme kavuşturmada önemli katkılar sunabilecek meslek gruplarının başında gelmektedir. Bundan ötürü ilgili çalışmanın bir sonraki bölümünde sosyal hizmet perspektifinden iklim mülteciliğine bakış ele alınacaktır.

Sosyal hizmet odağından iklim mülteciliğine bakış

Sosyal hizmet tarihsel akış içerisinde ağırlıklı olarak yoksulluk, işsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, suçluluk, bağımlılık, engellik ve göç gibi konular üzerinde yoğunlaşmış; iklim ile çevre krizlerine ve bu krizlerin ortaya çıkardığı diğer sorun alanlarına ise genel manada ilgisiz kalmıştır (Demirbilek, 2016; Güzel & Buz, 2019). Sosyal hizmetin iklim değişikliği ve iklim mülteciliğine yönelik çalışmaları çok eski zamanlara dayanmamaktadır. Burada yeni kurulan bir ilişki ve giderek önem kazanan bir uygulama alanından bahsedilmektedir. Sosyal hizmet mesleği ve disiplini uzun yıllar boyunca insanları çevreleyen fiziki çevrede ve doğanın kendisinde meydana gelen olaylara ve değişimlere kulak vermemiştir. Birey-çevre etkileşimi ve uyumu yalnızca kişi ya da grupların dahil oldukları sosyal bağlamlar, sistem ve kültürler etrafında ele alınmıştır; dolayısıyla, birey-fiziki çevre ve birey-doğa ilişkileri yeterli ilgi ve dikkati üzerine çekememiştir (Yanardağ, 2019). Bu açıdan, fiziki ve doğal çevrede yaşanan gelişmelerin sosyal refah üzerindeki yansımalarının anlaşılmasında görece geç kalındığı söylenebilmektedir. İnsan ve toplum yaşamının sınırlarını çizen fiziki ve biyolojik çevrede meydana gelen gelişmelerin, bireysel ve toplumsal iyilik hali ve refah, sosyal değişim ve gelişme, özgürleşme ve güçlenme gibi hususlar üzerinde ne ölçüde derin tezahürleri olabileceği gerçeği uzun yıllar boyunca fark edilmemiş veyahut göz ardı edilmiştir. Lâkin, iklim değişikliği sorunun inkâr edilemez bir boyut kazanması, negatif çıktılarının derin bir biçimde hissedilmesi ve çevre hareketlerinin yükselen sesi ve etkinliği sosyal hizmet paradigmaları üzerinde de bir değişimi beraberinde getirmiş ve sosyal hizmet mesleğinde dikkatleri ekolojik perspektifte yaşanan olumsuz gelişmelere çevirmiştir (Topgul & Beytas, 2021). Bugün, sosyal adalet ve refahın önemli bir bileşeni

olarak fiziki ve doğal çevre; insanın bütüncül iyi olma hali, bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi gibi unsurların değerlendirilmesinde ana odak noktalardan biri haline gelmiştir.

Sosyal hizmet mesleği kişisel, kişilerarası, toplumsal, ekonomik ve politik düzlemde etkileri gözlemlenen sorunlara mesleki ajandası içerisinde yer verme gayretindedir. Birey, aile, grup ve toplumların deneyimlemekte oldukları problemleri çözüme kavuşturmak ve müracaatçılarının karşılaştıkları sorunlara yönelik baş etme kapasiteleri ile psiko-sosyal işlevselliklerini artırarak sosyal refaha katkı sunmak amaçlanmaktadır. Tüm bunlar insan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk gibi ilkelerin kılavuzluğunda gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (IFSW, 2014). Bireysel veya toplumsal esenliğin artırılmasını kendisine misyon edinen ve kişi, grup ve toplulukların yaşam kalitelerini yükseltmek için çeşitli mesleki uygulamalar gerçekleştiren sosyal hizmet mesleği bu hedeflerine ulaşmasında en önemli engellerden biri olmaya başlayan insan kaynaklı iklim değişikliği ve iklim mülteciliği konularına çalışmalar yürütmek mecburiyetindedir. Bahsedildiği üzere, sosyal hizmetin etik ilke ve değerleri sosyal hizmet meslek elemanlarına ve akademisyenlerine iklim mültecilerinin sorunlarıyla yakından ilgilenme mesuliyetini yüklemektedir. Sosyal sorunların çözümüne ilişkin sosyal politikaların oluşturulması ve iyileştirilmesi hususunda sorumluluk sahibi (Yanardağ, 2019; Tok & Orbay, 2020), yapısal ve sistematik sorunlardan ötürü zarar gören grupların hak savunuculuğu rolünü üstlenen bir disiplin ve meslek olması hasebiyle sosyal hizmet; insan tahakkümü ve sömürsü altındaki doğa ve çevresel felaketlerin etkilediği iklim mültecilerinin içinde buldukları durum ve koşullar ile yakından ilgilenmelidir. Bireysel veya kolektif refahı artırmaktan, yaşam kalitesini yukarı çekmekten veyahut en azından, sosyal refah ve sosyal koruma hizmetlerinin dışında bırakılan toplumun en savunmasız ve ötekileştirilmiş kesimlerine asgari bir yaşam standardı sunmaktan söz eden bir mesleğin, gezegenimiz üzerindeki tüm yaşam formlarının varlığına ve sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi risk oluşturmaya başlayan iklim ve ekoloji krizine doğal olarak mesleki ajandası içerisinde yer vermesi beklenmektedir. Toplum temelli ve güçlendirme odaklı bir meslek olarak sosyal hizmet, iklim krizinden zarar gören toplulukları ihtiyaç duydukları kaynak ve hizmetlerle buluşturmak için mesleki müdahalelerini yoğunlaştırmalıdır. Endüstriyel ve fiziksel çevre felaketlerin yol açtığı travmatik etkilerle başa çıkmak, söz konusu felaketlerden etkilenen birey ve toplulukların yaşamlarını ve yaşam alanlarını yeniden inşa etmek ve gelecekte karşılaşılabilecek ekolojik tehlikelere yönelik direnç ve dayanıklılık geliştirmek yeşil sosyal hizmet merceğinden önemli birer uygulama hedefidir (Dominelli, 2018).

Sosyal hizmet uzmanlarının iklim krizi meselesine olan ilgisini artıran gelişmelere bakıldığında, değişen iklim ve ekoloji tahribatının zararlı etkileri yüzünden göçe sürüklenen insanların sayısı ve oranının her geçen yıl korkutucu oranda artması ve iklim krizi neticesinde bir grup insanın diğerlerine oranla daha fazla zarar görmesi ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle iklim adaleti, çevresel adalet ve ekolojik adalet gibi konuların iklim değişikliği eksenindeki tartışmalarda önem teşkil ettiği vurgulanmalıdır. İklim adaletsizliği olarak ifade edilen durum, iklim krizinin gelişiminde en az pay sahibi, iklim ile çevre tahribatı sonrası ortaya çıkan zenginlik ve refahtan faydalanamayan yoksul ve

gelişmemiş ülkelerin; gelişmiş ve zengin ülkelerin uzun yıllardır daha fazla kâr etmek ve 'büyüme' için planlı ve sistematik bir şekilde yürüttükleri iklimi ve çevreyi tahrip eden eylemlerinin bedelini ödemesidir (Brecher, 2020). 3. Dünya ülkeleri olarak nitelendirilen yoksul ülkelerde insanların doğal yaşam alanları yıkıma uğramakta ve buldukları bölgelerde hayatlarını idame ettirmeleri imkânsızlaşmaktadır. Kurumsallaşan ve sistematik bir hüviyete bürünen eşitsizlikler üzerinden bir okuma yapıldığında, Güney Yarım Küre'de yer alan ülkelerin iklim krizi ve doğa tahribatının olumsuz etkilerine ev sahipliği yapma oranının %76 olduğu ve bu durumdan etkilenen toplam popülasyonun ise %92'sinin yine bahse konu ülkelerde yaşadığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır (IFRC, 2009). İnsanlığın doğaya, iklime ve atmosfere zarar veren eylemlerinin bedelinin ulusal ve küresel ölçekte adil bir biçimde dağılmasına yönelik çabalar yüzleşmekte olduğumuz krizin üstesinden gelebilmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Küresel Kuzey'in iklim krizine neden olan uygulamalarına son vermesi, zarar gören ülkelerdeki yerel toplulukları kaynak ve teknoloji transferi yoluyla desteklemesi ve ülke sınırlarının kapısını iklim mültecilerine açması gerekmektedir. İklim ve çevre krizinden sorumlu şirket ve(ya) devletlerin eylemlerinin sorumluluklarını üstlenmelerini ve neden oldukları iklimsel ve ekolojik yıkımı telafi edecek uygulamalar geliştirilmesini sağlamak sosyal hizmet açısından savunuculuk ve lobicilik rollerinin bir gereğidir. İklim krizinin faturasını yoksul, beyaz olmayan, göçmen veyahut bir grup yerli ve yerel topluluklara ödetmeden ulusal, uluslararası ve küresel düzlemde adil biçimde dağıtmak, yani iklim adaletini sağlamak yeşil sosyal hizmet perspektifinden önemli bir uygulama hedefidir.

İklim krizinin perde arkasına bakıldığında insanlığın türcü bir yaklaşımla aynı gezegeni paylaştığı diğer yaşam formlarının varlığı, refahı ve haklarına saygı duymamasının en önemli tetikleyici unsur olduğu anlaşılacaktır. Özellikle, son kırk yıllık süreçte neoliberal politikaların hız ve ivme kazandığı modern dünya sisteminde iklim ve çevre pahasına 'büyüme', 'tüketme' ve 'daha fazla kâr etmek' kendiliğinden işleyen doğal bir düzen haline dönüşmüş ve meşrulaşmıştır. Küresel ölçekte en zengin %10'luk dilimde yer alan insanların atmosfere bırakılan toplam sera gazı salımının %52'sinden sorumlu olması, zengin bir azınlığın lüks, tüketim ve rekabet odaklı yaşamlarını sürdürebilmeleri için gezegenimizin bir yok oluş hikayesinin içine sürüklendiğini açıkça ortaya koymaktadır (OXFAM, 2020). İnsanlığın doğaya, doğal yaşama ve gezegene kendi çıkar ve refahını odağa alan türcü bir lensten bakması atmosferin denge noktasının aşınmasına ve biyolojik çeşitliliğin önemli ölçüde kaybına neden olmuştur (Yücel & Kurnaz, 2021). World Wildlife Fund: Living Planet Raporu'na göre 1970-2014 yılları arasında insan dışındaki canlı popülasyonu kaybı oranı %60'tır (WWF, 2014). Ekosistemin sağlıklı ve dengeli bir şekilde döngüsel süreçlerini yerine getirebilmesi her bir canlı türünün sistem içindeki varlığının devamlılığıyla yakından ilişkilidir. Ancak insan kaynaklı iklimsel ve ekolojik kriz diğer canlı türü çeşitliliğini dramatik bir biçimde azaltmış ve bilim insanlarıncı insanlığın kendi eliyle yarattığı ve dünyadaki tüm canlıları kapsadığı ifade edilen dünya tarihinin 'Altıncı Büyük Yoluş Süreci'nin başlamasına neden olmuştur (Yücel & Kurnaz, 2021). Bu noktada sosyal hizmete düşen görev ve sorumluluklardan bir tanesi, insan türünü merkeze alan ve finansal sermayenin çıkarlarına sistemik öncelik tanıyarak doğayı talan eden insanlığın tahakkümcü ve türcü düşünce

yapısının terk edilmesine zemin hazırlamaktır. İklim krizinin en kötü etkilerinden kaçış ancak insanlığın türcü ideoloji ve saiklerini bir kenara bırakarak çok türcü bir perspektiften insan olan ve olmayan tüm varlıkların değerini kabul etmesi ve buna uygun şekilde hareket etmesiyle mümkündür. Dolayısıyla, insanlığın doğaya ve doğal yaşama dikey ve hiyerarşik bir piramitten değil yatay ve eşitlikçi bir perspektiften yaklaşması ve kendi türünün varlığını ekosistemin yalnızca bir parçası olarak görmesi kilit öneme sahiptir. İnsanlığın bilişsel şema ve kodlarına ekolojik adalet ilkesini yerleştirmek ve hem kişiler arası hem de gezegen ölçeğinde karşılıklı bağlantı ve bağımlılıklarımızı kabul etmek son derece önemlidir.

Son olarak, insanlığın kârı, rekabeti ve ekonomik büyümeyi yaşamın esas örgütleyici ilkesi haline getirmesinin yakın gelecekte küresel ölçekte büyük bir bakım krizine yol açacağı belirtilmelidir. Bu bakım krizinin halihazırdaki derin yapısal ve sistematik problemlerle birleşerek mevcut toplumsal adaletsizlikleri derinleştireceği ve ulusal ve uluslararası düzlemde bir çözüme ve çöküşe yol açacağını ifade etmek hatalı olmayacaktır. İklim mültecilerinin yaşamlarını devlet içi ya da devletler arası çatışma ve rekabetin öznesi haline getirmeden, veyahut bu kişileri bir devletsizlik arafına sürüklemekten insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri zemininde çözüm yolları geliştirilmelidir. Olası iklim krizi senaryolarının konuşulduğu günümüzde insanlığın birbirini ve diğer yaşam formlarını umursayıp gözeteceği küresel bir bakım toplum inşası önemsenmelidir. Kendisinden ötesini umursayan ve ihtimam gösteren bakım toplulukları inşasına (Chatzidakis, Hakim, Littler, Rottenberg, & Segal, 2020) nasıl bir katkı sunacağı konusu ana akım sosyal hizmet tartışmalarının bir numaralı gündem maddesi haline gelmelidir.

İklim mültecilerinin iyilik halleri

Çeşitli güçlüklerle zorunlu göçe sürüklenen bireylerin, göç öncesi, sırası ve sonrası aşamalarda deneyimledikleri yaşam olayları, ilgili bireylerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve ruhsal açıdan iyi olma halleri üzerinde mutlak bir tesir gücüne sahiptir. Travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, endişe ve kaygı bozukluğu gibi sorunlar, pek çok kayıp ve yoksunluk mecburi göç sonrası süreçte sıklıkla karşılaşılan durumlardır. Zorunlu göçün beraberinde getirdiği sıkıntılar ile göç eyleminin zorlu ve sonucu belirli olmayan bir sürece işaret etmesi bakımından göç eden bireylerin fiziksel, psikolojik ve ruhsal sağlıkları üzerinde birtakım negatif etkiler oluşabilmektedir (Buz & Dikmen, 2021). İklim mültecileri, henüz göç öncesi aşamada kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılama, sağlıklı ve güvenilir bir çevrede yaşamlarını sürdürme gibi konularda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu kişilerin zorunlu göç öncesi yaşadıkları problemler incelendiğinde doğrudan yaşam hakkını ihlal eden bulgular ile karşılaşılmaktadır. Öyle ki, azalan su kaynakları, temiz suya erişememe, güvenli gıdaya ulaşamama, yaşanabilir fiziksel alanların kaybı ya da daralması, yerel gruplar ya da komşu ülkeler arasındaki daralan doğal kaynaklar üzerindeki hâkimiyet mücadeleleri ve hemen ardından patlak veren fiziki çatışmalar doğrudan hayatta kalabilmek ile ilişkilidir. Kişi ve grupların iyilik halleri üzerinde son derece baskılayıcı ve sınırlandırıcı olan bu gibi durumlar, iklim mültecilerinin yaşadıkları kaygı, stres ve endişeleri artırarak bir bakıma göç eylemini kaçınılmaz kılmaktadır. Tüm bunlar, çevresel

faktörlerin ve coğrafi koşulların birey, aile-grup ve toplulukların iyilik hallerini belirlemede doğrudan etkili olduğu görüşünü desteklemektedir (Buz & Dikmen, 2021). Tehlikeli göç rotalarında yapılan yolculuklar ve bu yolculukların süresi, mülteci kamplarındaki insan onuruna yakışır olmayan koşullar, ailesel ve toplumsal bağların çözülmesi ve göç deneyiminin sonuçlarının belirsizliği gibi unsurların zorunlu göçe sürüklenen tüm mülteci ve sığınmacılarda olduğu gibi iklim mültecilerinin de fiziksel, psikolojik ve ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Kirmayer vd., 2011). Ayrıca, iklim değişikliği ve çevresel bozulmalar kaynaklı zorunlu göç hareketlerinin 1951 Mülteci Sözleşmesi dahil dışarısında bırakılmış olması; bu minvalde koruma talebi ile bir başka ülkenin kapısını çalan bireylerin hukuki durumlarını belirlemeye yönelik kararların, sığınma talep edilen ülkelerin kendi yargı organları ve içtihatlarına bırakılmış olması, sığınma başvurusunun geleceğine ilişkin soru işaretleri oluşturmakta ve sığınma talebinin reddedilmesine müteakip sınır dışı edilme veya geri gönderilmeye ilişkin yükselen korku, umutsuzluk ve kaygı durumlarının yaşanmasına sebep olmaktadır (Buz, 2008). Son olarak, varılan ülkedeki hukuki statünün muğlaklığı, geleceğe ilişkin endişe, işsizlik veya yetersiz istihdam, zorlu yaşam koşulları, hijyenik olmayan ortamlarda yaşama, geride bırakılan aile ve topluluk üyeleri, sosyal destek kaybı, dil bariyeri ve adaptasyon ile uyumda yaşanan problemler, göç sonrası aşamada zorunlu göçe sürüklenen birey ve grupların karşılaştıkları güçlüklerden yalnızca birkaç tanesidir. Bahse konu güç durumların öznesi haline gelen insanlar fiziksel, psikolojik, ruhsal ve sosyal açıdan son derece olumsuz olarak etkilenmektedir (Kirmayer vd., 2011).

İklim mülteci olarak ifade edilen, çevresel nedenlerden ötürü yaşadıkları yerlerden mecburi bir şekilde göç eden kişilerin sığındıkları ülkelerde bahse konu olumsuzlukların birkaçı ya da tamamına maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu nedenle zorunlu göç olgusu sonrası bireyin bütüncül iyi olma hali üzerinde ne gibi değişiklikler yaşanabileceğini etraflıca değerlendirmek; ayrıca, göçü ortaya çıkaran arka plan ile göç sırası ve sonrasındaki dinamikleri iyi anlamak gerekmektedir. Sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temeli bu taleplere yanıt verebilecek birikim, kaynak ve potansiyele sahiptir. İnsan refahını kendisine konu edinen ve toplumsal değişim, dönüşüm ve gelişime kapı aralamak isteyen bir meslek olarak sosyal hizmet, iklim değişikliği kaynaklı krizlere yanıt vermek zorundadır.

Son veriler ışığında iklim mülteciliği

Sosyal hizmet ile iklim değişikliği probleminin yollarını kesiştiren faktörlerden biri hiç şüphesiz iklim mültecileri olarak adlandırılan ve sayıları her geçen büyüyen bir dezavantajlı grubun ortaya çıkışı olmuştur. Ekolojik düzlemde kötüye gidişin hızlanması ve çevresel tehditlerin her geçen artması sonucu göçe sürüklenen insanlar için buldukları ülke sınırları içerisinde göç etmek veya bir başka ülkenin sınırını geçmek üzere iki seçenek mevcuttur. Bu bağlamda, göç hareketlerinin genellikle ülke sınırları içerisinde gerçekleştiğini söylemek mümkün iken, bazı insanlar açısından bir başka ülkeye sığınmaktan başka çare kalmamaktadır. Internal Displacement Monitoring Center (IDMC) tarafından 2020 yılında yayımlanan raporda, 2019 yılı ve öncesinde görülen iklim veya çevre felaketleri sonucu yaklaşık 5,1 milyon insanın ülke sınırları içerisinde yer değiştirmek ve halen göç ettikleri bölgelerde

yaşamlarına devam etmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Ayrıca, sadece 2019 yılında, 140 ülkeden yaklaşık 25 milyon insan, iklim olaylarının değişen yapısı, sıklığı ve şiddeti neticesinde buldukları ülkeler içerisinde bir başka bölgeye göç ettiği ve bu sayının 2012 yılından beri ulaşılan en yüksek sayı olmakla birlikte; çatışma ve şiddet kaynaklı olarak içsel göçe sürüklenen kişi sayısının 3 katı olduğu dile getirilmiştir. 2020 yılının ilk yarısında 9,8 milyon insanın ülkelerindeki mesken alanlarından ayrılmasına neden olması bakımından iklim/çevre krizleri küresel ölçekte yeni içsel göç hareketlerini tetikleyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaklaşık 10 milyon insanı kapsayan bu içsel göç hareketlerinin %75'i Hindistan (2,7 milyon), Bangladeş (2,5 milyon), Filipinler (811 bin), Çin (791 bin) ve Somali (514 bin)'de gerçekleşmiştir (IDMC, 2020). Söz konusu ülkeler, iklim değişikliği ya da çevresel koşullardan ötürü zorunlu iç göç hareketlerinin en sık görüldüğü ülkelerdir. Fakat iklim değişikliği ile çevresel bozulmaların küresel bir gerçekliğe dönüşmeye başlamasıyla birlikte bu tablonun yakın zamanda değişime uğrayacağı düşünülmektedir. 2016 yılında İngiltere'de yayımlanan Lancet Raporu'na göre, gerekli önlemler alınmadığı takdirde 2050 yılına kadar, iklim değişikliğinin gıda üretimini sekteye uğratabileceği nedeniyle 500.000 kişinin hayatını kaybetmesi, toplamda 1,9 milyon kişinin ise salt gıda erişimi ve tüketiminde yaşanacak sıkıntılar nedeniyle yaşamını yitirmesi beklenmektedir (Gıdahatt, 2016'dan akt. Artan & Uzun, 2017). Dünya Bankası tarafından 2018'de yayımlanan Ani Artış: Ülke İçindeki İklim Göçüne Hazırlanmak başlıklı raporda sadece 2050 yılında Sahra-Altı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika'da iklim krizi sebebiyle ülke içerisinde zorunlu göçe sürüklenecek insan sayısı 143 milyon olarak kaydedilmiştir (World Bank, 2018). İklim krizinin ne ölçüde büyük bir zorunlu göç dalgasını tetikleyeceği ve halihazırdaki küresel mülteci buhranına nasıl bir derinlik kazandıracağı yukarıdaki istatistiki verilerden de rahatlıkla anlaşılmaktadır. İklimsel ve ekolojik yıkımın yakın gelecekte küresel gündemin en öne çıkan konusu olması beklenmektedir. İnsan kaynaklı iklim değişikliği her yıl milyonlarca kişiyi zorunlu iç ve(ya) dış göçe sürüklemeye devam etmektedir. Buradan hareketle iklim krizi ve iklim mülteciliği meselelerinin çözümünün gelecek nesillere bırakılmayacak kadar ivedilik arz ettiği açıklığa kavuşturulmalıdır. İklim mültecilerinin geçmişten günümüze yaşadıkları ve gelecek perspektifinde yaşayabilecekleri problemlere yönelik koruyucu-önleyici çalışma ve politikalar geliştirilmesi insanlığın öncelikli gündem maddelerinden biri haline gelmelidir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

İnsan hakları üzerinde önemle duran sosyal hizmet ile iklim değişikliği ve iklim mülteciliği sorunlarının başlıca kesişim noktası söz konusu problemlerin doğrudan insan yaşamının ve gezegenimizin sürdürülebilirliğine tehdit oluşturmasıdır. Sosyal hizmet, iklim mültecilerini göçe sürükleyen asli gerekçenin hayatta kalma kaygısı olduğunu farkındalığına sahiptir. İnsan hakları rehberliğinde insan onuruna yakışır bir yaşamı toplumsal yapı ve düzen içerisindeki tüm kesimlere erişilebilir kılmaya çabalayan ve kişilerin kendi kaderini tayin etmesi (self-determinasyon) gerektiği inancını taşıyan, güçlendirme ve özgürleştirme temelli bir meslek için, iklim değişikliği en zaruri insani hak olan yaşam hakkına mâni olması sebebiyle mesleki gündem içerisine dâhil olmuştur. İklim değişikliği kaynaklı

olarak milyonlarca insanın yaşamını kaybedecek ve doğal yaşam alanlarını yitirecek olması sosyal hizmet mesleği adına kabul edilemezdir. Sosyal hizmet, özellikle toplumun en savunmasız kesimlerinin yaşam hakkını korumaya ve geliştirmeye yönelik çaba sarf eder. Bu hususta dezavantajlı grupların kaynaklardan, fırsatlardan, gelirden, refaktan, hizmetlerden asgari düzeyde de olsa bir pay alabilmesi adına mücadele edilmektedir. Sosyal adalet ilkesi ve idealine güçlü bir bağlılığı bulunan sosyal hizmetin; sosyal adaleti tüm insanlar adına tahsis etme ve yaşamın kendisine hâkim kılmaya yönelik motivasyonu mesleki var oluşunun en önemli gerekçesidir. Bu noktada, sosyal adaletin salt ekonomik, politik, kültürel boyuttan ibaret olmadığı ve yalnızca gelir ile kaynakların yeniden dağıtımını ile sağlanamayacağını vurgulamak gerekmektedir (Besthorn, 2011). Bu nedenle, sadece çevresel kaynaklara erişim ya da çevre kararlarına anlamlı katılımdan daha geniş bir içeriğe sahip çevresel adalet anlayışı (U.S. Environmental Protection Agency, 2018) sosyal adalet ile bütünleşmelidir (Kılıç & Tok, 2014). Bu noktada, insan türünün çıkar ve refahını merkeze koymadan yeryüzündeki tüm yaşam formlarının iyilik halini dikkate alan ve insanı biyolojik çeşitliliğinin yalnızca bir parçası olarak gören ekolojik adalet (Miller, Hayward, & Shaw, 2012'den akt. Güzel & Buz, 2019) anlayışından faydalanılmalıdır. Sosyal hizmet insan odaklı bir yapıya sahiptir ve insan refahını değerlendirme, uygulama ve müdahalelerinin merkezine yerleştirmektedir. Fakat, insanların iyi, mutlu, sağlıklı ve esenlik içerisinde bir yaşam sürmesinin gezegenin iyilik haline doğrudan bağlı olduğunun anlaşılmasıyla beraber bu hâkim paradigmada bir değişim ve dönüşüm yaşanmasına kesin gözüyle bakılmaktadır.

Sosyal hizmet, zorunlu göç olgusunun küresel gerçekliğin önemli bir parçası olduğu bilincindedir. Son yıllarda özellikle Orta Doğu, Afrika ve bazı Asya ülkelerinde yaşanan savaş, terör, çatışma, yoksulluk, işsizlik, çölleşme, su kaynaklarının azalması, su ve gıda güvensizliği, kıtlık gibi problemler azımsanmayacak oranda insan popülasyonunu zorunlu göçe sürüklemiştir. İnsanları kitlesel göçe mecbur bırakan koşullar listesine küresel ısınma bağlantılı iklim değişikliği sorunu ve beraberinde yol açtığı ekolojik krizler de eklenmiştir. Bunun sonucunda ise iklim mülteciliği, tüm dünyayı yakından ilgilendiren bir endişeye dönüşmeye başlamıştır. İklim değişikliği ve iklim mülteciliği sorunları henüz bir çığ halini almamış iken önleyici çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Örneğin, yasa yapıcı kurum ile kuruluşlar ve politika geliştiricilere yönelik lobicilik faaliyetleri; birey, grup ve topluluklara yönelik farkındalık yükseltme ve bilinç geliştirme atölyeleri; sosyal kampanya ve sosyal eylem çalışmaları, kolektif hareket ve ortak sorumluluk bakış açısını kazandıracak uygulamalarla bu sorunun yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde taşıdığı ciddiyet ve aciliyet kavranmalı ve çözüm adına kararlı bir irade ortaya konmalıdır. Geleceğe dair öngörülerde, mecburi iç ve dış göç hareketlerinin ivme kazanacağı, iklim krizi ve ekolojik felaketlerin ise zorunlu göç olgusunun en tetikleyici unsuru olacağı düşünülmektedir. Yakın gelecekte tüm dünya ülkelerinin gündemine en üst sıralardan yerleşmesi beklenen iklim mülteciliği meselesinde ivedi, kolektif ve proaktif bir pozisyon alınması şarttır. Aynı zamanda, iklim krizi ve çevre felaketleri nedeniyle halihazırda yerinden edilmiş topluluklara yönelik koruyucu nitelikte çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede iklim mültecilerinin sağlık, barınma, gıda gibi temel insani hizmetlere erişiminin sağlanması ve bu hizmetlerin ise insan onuruna

yakışacak bir anlayışla temin edilmesi önem arz etmektedir. Ek olarak, göç edilen yeni coğrafyalarda göç eden kişileri ve yerel grupları ortak bir zeminde bir araya getirecek ve toplumsal yaşama uyum ve entegrasyonu sağlayacak uygulama modelleri ve programları üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.

Sosyal hizmet mesleğinin ülkelerin ekonomik ve politik atmosferine ve bu atmosfere şekil veren egemen ideolojilere bağlı olarak faaliyet gösterdiği bilinen bir gerçektir (Albayrak, 2021). Bugün itibarıyla sosyal hizmet mesleği birçok ülkede sosyal kontrolün bir aracı veyahut bir toplum mühendisliği düşüncesinin ideolojik bir aygıtı olarak kullanılmaktadır. Öyle ki, insanlığı ortak bir çatının (insan kimliği) altında kucaklamak, insan hakları ve sosyal adaleti toplumsal yapıya egemen kılmak bir yana, eşitsizliğin kendiliğinden işleyen doğal bir düzen kimliğine büründüğü mevcut statükoyu değer ve norm yargılarıyla korumaya yönelik bir görüntü sergilenmektedir (Güldalı, 2018). Retorik ve popülist söylemlerin insanları gerçek anlamda güçlendirecek ve özgürleştirecek uygulamalara tercih edildiği bir toplumsal, politik ve ekonomik gerçekliğe şahitlik etmekteyiz. Gücün ve baskının doğası ve dinamikleri yeterince kavranmadığında sosyal hizmetin de bir baskı ve kontrol aracına dönebilmesi mümkündür (Akbaş, 2014). Dolayısıyla var olan sosyal sorunları ortaya çıkaran ve yeniden üreten hâkim toplumsal, ekonomik ve politik sisteme meşruiyet kazandırma ihtimali göz ardı edilmeden mesleğin kurucu değerlerine dönüşü adına eleştirel bir bilinç geliştirilmesi yönündeki çabalar önemsenmelidir (Güldalı, 2014). Piyasa ekonomisine ve küreselleşmeye olan derin bağlılık, iktidarların sosyal sorunları çözüme ulaştırmaktan ziyade yönetilebilir kılma gayretleri ve bu çerçevede sıklıkla popülist ve retorik söylemlere başvurmaları ve benzeri süreçler sosyal hizmetin toplum mühendisliği politikalarının bir enstrümanı olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bu durumun arka planında; sosyal hizmet uygulamalarının yüksek ölçüde kamu kurum ve kuruluşlarında görev alan meslek elemanları tarafından sunuluyor olması, bu kurum ve kuruluşların fon ve finansman açısından ilgili devletlere olan bağımlılığı, ekonomik ve siyasi aktörlerin bilişsel şemaları ile düzenlenen mevcut yasalar, politikalar ve normlar doğrultusunda hareket etme zorunluluğu gibi faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal hizmet eşitsiz ve adaletsiz sosyal düzeni kabul etmeden, hiyerarşi, sınıf, tahakküm, baskı, güç, bilgi ve iktidar ilişkileri gibi olgular üzerinde eleştirel bir duruş geliştirmelidir (Albayrak, 2021). Hâkim grupların çıkarını konsolide etmeye yarayan sosyal hizmet uygulamalarının ve sosyal politikaların, sosyal hizmet mesleği etik ilke ve değerleri ile çelişen taraflarını ortadan kaldırmaya yönelik eleştirel ve baskı karşıtı bir perspektifle mesleki müdahale ve uygulamalar şekillendirilmelidir (Healy, 2001). Bu noktada, sosyal hizmetin politik bir faaliyet olduğu gerçeği üzerinde hassasiyetle durulmalıdır (Lavalette, 2021). Sosyal hizmet mesleğini siyasi ve politik sahneden uzak tutmayı amaçlayan ve çeşitli bürokratik engeller ile mesleği dar bir alana ya da mikro uygulamalara hapsetmeye yönelik tüm çabalar boşa çıkartılmalıdır.

İklim ve çevre krizi ile iklim mülteciliği mutlak surette küresel ve varoluşsal bir buhran olarak ele alınmalıdır. Diğer taraftan ise, insanlığın önünde birbirini ve diğer tüm yaşam formlarını gözeteceği ve hiçbir canlı türünü arkada bırakmadan gezegen ölçeğinde yeni bir eko-sosyal dünya inşa etme

fırsatı bulunmaktadır (IFSW, 2021). Modern küresel dünya sisteminde mikro uygulamalara sıkışan ve makro ölçekteki politik, siyasi, toplumsal ve çevresel odağını kaybeden sosyal hizmetin önünde fark yaratmak için tarihi bir fırsat bulunmaktadır. Yerli ve yerel toplulukları güçlendirme, dirençli ve dayanıklı toplumlar inşa etme, ırk eşitsizliği ve emek gücü sömürsünün önüne geçme, temiz hava, su ve gıda güvenliğini sağlama, mülteci ve göçmen haklarını geliştirme, vahşi yaşam alanlarını koruma gibi konu başlıklarında gerçekleştirilecek çalışmalar sosyal hizmete mesleğin küresel düzlemdeki pozisyonunu da güçlendirecek önemli fırsatlar sunmaktadır (Dominelli, 2018). Yakın gelecekte küresel bir kaos ve krize yol açması beklenen iklim krizi meselesinde farkındalık artışına paralel geliştirilecek uzun vadeli sosyal politika pratikleri söz konusu buhranı bir fırsata dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu bakımdan iklim değişikliği ve iklim mülteciliği meseleleri bugünlerde yapı sökümlerini tartıştığımız sosyal hizmetin içinde bulunduğu yapısal türbülansın kurtulma adına önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilmelidir.

Yeni modern küresel dünya sisteminde sosyal hizmet mesleğinin tüm insanlığı ortak bir şemsiye altında kucaklayabilecek bir pusula ile hareket etmesi elzemdir ve yeşil sosyal hizmet odağından gerçekleştirilecek çalışmalar mesleğin küresel algısını ve pozisyonunu güçlendirecektir. Bu çalışma kapsamında okuyucuların dikkatlerinin çekilmek istendiği iklim değişikliği ve iklim mülteciliği olgularına ilişkin kitleleri harekete geçirici bir pozisyon alınmalı ve bu doğrultuda özellikle politik ve yasal süreçlere katılım noktasında daha işlevsel ve etkin bir görüntü ortaya konmalıdır. Son tahlilde, sosyal sorunları ortaya çıkaran süreçleri ve bu süreçlere yön veren düşünce örüntülerini anlamlandırmak ve bu kapsamda insan-doğa arasında kurulması mecburi olan yeni ilişkiye ve etkileşime yoğunlaşmak şarttır. Dünya üzerindeki tüm yaşam formlarının varlığına saygı duyan, sürdürülebilirliğe ve biyolojik çeşitliliğe önem veren bir sosyal hizmete duyulan ihtiyaç her zamankinden fazladır. Sosyal hizmet meslek elemanları ve akademisyenleri tarafından iklim adaleti ve ekolojik adaleti sosyal adalet ilkesi ve idealine eklenmesi ve küresel bir bakım toplumu ya da yeni bir eko-sosyal dünya inşasına katkı sunma gibi bakış açılarının içselleştirilmesi gelecekte insanlığı ve tüm canlıları yok oluşa sürüklemesinden endişe edilen bir tehdit karşısında son derece elzemdir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Agency, U. E. (2018). Environmental Justice. <http://www.epa.gov> adresinden alındı

- Akbaş, E. (2014). Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler. Ankara: Sabev Yayınları.
- Albayrak, H. (2021). Eleştirel Sosyal Hizmet Teorisi ve Uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 383-401.
- Bankası, D. (2021, 9 13). Dünya Bankası: İklim değişikliği 2050'ye kadar 200 milyondan fazla insanı göçe zorlayabilir. Euronews: <https://tr.euronews.com/green/2021/09/13/dunya-bankas-iklim-degisikligi-2050-ye-kadar-200-milyondan-fazla-insan-goce-zorlayabilir> adresinden alındı
- Besthorn, F. (2011). Deep Ecology's contribution to social work: A ten-year retrospective. *International Journal of Social Welfare*, 21(3). <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2011.00850.x>
- Biermann, F., & Boas, I. (2010). Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics*, 10(1), 60-88.
- Bookchin, M. (1996). Ekolojik Bir Topluma Doğru. İstanbul: Ayrıntı.
- Boynudelik, M. (2011). Ekolojik Anayasa. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Brecher, J. (2020). İklim Direnişi. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Buz, S. (2008). Türkiye'de sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Buz, S., & Dikmen, A. (2021). Zorunlu Göçe Maruz Kalan Bireylerin Psikososyal İyilik Hali. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 227-250.
- Carbon emissions of richest 1 percent more than double the emissions of the poorest half of humanity, Oxfam International, 21 Eylül 2020, <https://www.oxfam.org/en/press-releases/carbon-emissions-richest-1-percent-more-double-emissions-poorest-half-humanity>.
- Center, I. D. (2020). Global Report on Internal Displacement.
- Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., & Segal, L. (2020). Bakım Manifestosu. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Demirbilek, M. (2016). Çevre, çevre mültecileri ve yeşil sosyal hizmet. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(3), 905-914.
- Dominelli, L. (2011). Climate change: social workers' roles and contributions to policy debates and interventions. *International Journal of Social Welfare*, 20(4), 430-438.
- Dominelli, L. (2018). Yeşil Sosyal Hizmet. Ankara: Nika Yayınevi.
- Durkova, P., Gromilova, A., Plaku, M., & Kiss, B. (2017). Climate refugees in the 21st century. <http://www.acuns.org>. adresinden alındı
- Güldalı, O. (2014). Sosyal Hizmetin Diyalektiği: Sosyal Hizmete Dair Eleştirel Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(2), 163-175.
- Güldalı, O. (2018). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 228-244.
- Güzel, B., & Buz, S. (2019). "Yeşil" Yoksulluk, Çevresel Adalet ve Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Gıdahatti. (2016). "İklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye!".

- <http://www.gidahatti.com> adresinden alındı
- Healy, K. (2001). Reinventing Critical Social Work: Challenges from Practice, Context and Postmodernism. <https://ojs.uwindsor.ca/> adresinden alındı
- IDMC, "No matter of choice: displacement in a changing climate" 2018.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC), *annual report 2009*, November 2010, available at: <https://www.ifrc.org/sites/default/files/Annual-report-2009.pdf>.
- Kılıç, S., & Tok, N. (2014). Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 213-228.
- Kirmayer, L., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A., Guzder, J., Pottie, K. (2011). Common mental health problems in migrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, 183(12), 959-967.
- Lavalette, M. (2021). COVID-19, Neoliberalizm ve Sosyal Hizmetin Geleceği. (H. Acar, Röportaj Yapan)
- Miller, S., Hayward, R., & Shaw, T. (2012). Environmental shifts for social work: A principles approach. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 270-277.
- Mutlu, A., İrdem, İ., & Üre, B. (2015). Ekolojik Mültecilik. *Memleket Siyaset Yönetim*, 10(23), 79-118.
- Norwegian Refugee Council/Internal Displacement Monitoring Centre (NRC/IDMC), *2020 Global Report on Internal Displacement*, April 2020, available at: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/>
- Oreskes, N., & Conway, E. (2020). *Batı Uygarlığı'nın Çöküşü: Gelecekte Bir Bakış*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Program, U. G. (2016). *The Impacts of Climate Change on Human Health in the United States: A Scientific Assessment*. Washington.
- Purutçuoğlu, E., & Doğan, İ. (2017). Ekolojik Sosyal Hizmet Uygulamaları için Sürdürülebilir Kalkınmada Sosyal Hizmetin Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 1083-1100.
- Rigaud, Kanta Kumari; de Sherbinin, Alex; Jones, Bryan; Bergmann, Jonas; Clement, Vivianne; Ober, Kayly; Schewe, Jacob; Adamo, Susana; McCusker, Brent; Heuser, Silke; Midgley, Amelia. 2018. *Groundswell : Preparing for Internal Climate Migration*. World Bank, Washington, DC. © World Bank.
- Safi, S. (2020). Ioane Teitiota Kiribati / Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(2), 509-540.
- Tekin, E. (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 32(147), 313-332.
- Tok, M., & Orbay, İ. (2020). Ekolojik Sosyal Hizmet Perspektifinde Su Güvensizliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1786-1808.
- Topgul, S., & Beytas, O. (2021). *Environmental Justice and Social Work*. Taras Shevchenko 6th

- International Conference on Social Sciences. Kiev: IKSAD Global Publishing, 325-331.
- Topgöl, S., Kol , E., & Beytaş, O. (2021). A Green Social Work Examining Climate Change and Climate Refugee. *International Social Mentality and Researcher Thinkers*, 7(50), 2312-2317.
- Workers, I. F. (2014). *Ethics in Social Work - Statement of Principles*. <http://www.ifsw.org/> adresinden alındı
- Workers, I. F. (2014). *Global Definition of Social Work*. International Federation of Social Worker Website: <https://www.ifsw.org> adresinden alındı
- Workers, I. F. (2021). The Role of the Social Work Profession in 'Co-Building a New Eco-Social World: Leaving No One Behind'. <http://www.ifsw.org/> adresinden alındı
- WWF. 2014. *Living Planet Report 2014; species and spaces, people and places*. [McLellan, R., Iyengar, L., Jeffries, B. & N. Oerlemans (Eds)]. WWF, Gland, Switzerland.
- Yanardağ, U. (2019). Türkiye'de Çevre Odaklı Sosyal Çalışma Uygulamalarını Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 309-329.
- Yıldırım, B., & Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.
- Yücel, G., & Kurnaz, L. (2021). *Yeni Gerçeğimiz Sürdürülebilirlik*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh